

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Odense bys historie

STORBY OG SERVICECENTER ODENSE 1945 · 1988

UDGIVET AF ODENSE KOMMUNE 1988

Odense bys historie

Sten Nørskov Laursen · Hans Chr. Johansen · Søren Eigaard · Harry Haue
Christen Sørensen · Jørgen Hæstrup · G. Trier · Eli Caspersen

Storby og servicecenter · Odense 1945 · 1988

Odense bys historie

Redaktionsudvalg:

Tage Kaarsted (formand)

Hans Chr. Johansen

Niels Oxenvad

Carsten Tofte

Redaktionssekretær og billedredaktør:

Jørgen Thomsen

Sten Nørskov Laursen · Hans Chr. Johansen
Søren Eigaard · Harry Haue · Christen Sørensen
Jørgen Hæstrup · G. Trier · Eli Caspersen †

Storby og servicecenter Odense 1945 · 1988

Udgivet af Odense Kommune
I kommission hos Odense Universitetsforlag · 1988

STORBY OG SERVICECENTER

ODENSE 1945 · 1988

©Sten Nørskov Laursen, Hans Chr. Johansen,
Søren Eigaard, Harry Haue, Christen Sørensen, Jørgen Hæstrup,
G. Trier, Eli Caspersen

Bogen er sat med Baskerville

og trykt af OAB-Tryk a/s, Odense

på 115 g Uno-matt fra Dalum Papirfabrik

Reproarbejdet er udført af Belgrafik

Lay-out for værket som helhed: Poul Jeppesen

Omslag til dette bind: Ulla Poulsen

Ved billedredaktionen til dette bind medvirkede

Søren Eigaard og Peter Fransen

Den typografiske tilrettelægning af dette bind

er foretaget af Stefan Birkebjerg Andersen

under medvirken af Jørgen Thomsen

Printed in Denmark 1988

ISBN 87-7492-302-1 (Odense bys historie)

ISBN 87-7492-665-9 (Storby og servicecenter)

Indholdsfortegnelse

STEN NØRSKOV LAURSEN	
1	Bebyggelsens udvikling 1945-85. 9
	Hovedtræk 9 · Vækst og spredning – de overordnede træk 11
	Byudviklingsplan 1951 15 · Egnsplanskitsen 1966 20
	Planlægning for den nye storkommune – dispositionsplan 1974 28
	Sydøstlig vækst 28 · De grønne områder 30 · Vollsmose 31
	Byudviklingsanalysen 1984 35 · 1980ernes boligområder 36
	Vej- og gadenettet 38 · Thomas B. Thriges Gade 38
	Skaf plads til bilen – vejplan 1962 44
	Cykelstier og gågader 48 · Byfornyelse 50
	Thriges Gade-projekt igen? 54
HANS CHR. JOHANSEN	
2	Befolknings- og erhvervsforhold 56
	Befolkningsudviklingen 56 · For de gamle, som faldt 61
	Mod et pensionistdomineret samfund? 64
	Fra store til små familier 67
	Fra industriby til servicesamfund 67
	Landbruget i defensiven 70
	Byens erhvervsvirksomheder efter krigen 77
	Industrielle koncentrationstendenser 78 · Butiksdøden 92
	Bilismens sejrsgang 97 · Penge 103 · De store 106
SØREN EIGAARD	
3	Det politiske liv indtil 1970. 107
	Byrådsvalget 1946 · Borgmester Werners epoke 115
	Byrådsvalget i 1958 130
4	Kommunesammenlægningen 144
	Odenseområdet kommuncinddeling 144
	Den indledende fase 1962-66 150 · Debatten skærpes 1966-67 154
	Klokken falder i slag 1968-69 180 · På vej mod storkommunen 202
	Det store valg 211
5	Det politiske liv i storkommunen 221
	Udviklingen i 1980erne 239

HARRY HAUE	
6 Social- og sundhedsforhold.	246
Mod velfærdsstaten 1945-64 246 · Udgangspunktet i 1945 246	
Børn og unge 249 · Offentlig forsorg 254 · Sundhedsforhold 255	
Ældreområdet 258 · Velfærdsstat på afbetaling 1964-88 260	
Bistandsloven og dens forudsætninger 261 · Børn og unge 266	
Kontanthjælp 272 · Særforsorgen 275 · Ældreområdet 276	
Sammenfatning 280	
STEN NØRSKOV LAURSEN	
7 Offentlige værker og trafik.	282
Hovedtræk 282 · Vandforsyning 283 · Spildevand 286	
Elforsyningen – produktionsanlæggene 290 · Eldistribution 292	
Overgang fra jævnstrøm til vekselstrøm 293 · Elpriser 294	
Fjernvarme 297 · Fjernvarmen efter energikrisen 298	
Kollektiv trafik 303 · Udviklingen efter 1952 308 · Takstpolitikken 311	
Betjening af landområderne efter kommunesammenlægningen 1970 316	
Fælles trafikselskab for hele Fyn – fælles takstordning 317	
CHRISTEN SØRENSEN	
8 Kommunal økonomi	319
Indledning 319 · Kommunesammenlægningen 322	
Indtægts- og udgiftsbalancen 323 · Indtægtskilder 326	
Personskatter 327 · Ejendomsskatter 329 · De kommunale udgifter 332	
Udgifter til byudvikling, bolig- og miljøforanstaltninger 334	
Udgifter til forsyningsvirksomheder 336	
Udgifter til vejvæsen 336 · Udgifter til undervisning og kultur 337	
Udgifter til social- og sundhedsvæsen 340	
Udgifter til administration 341 · Sammenfatning 342	
HARRY HAUE	
9 Undervisning	343
Børn og unge i skolen 343 · Oprydning efter krigen 343	
Folkeskolens struktur 344 · Idealerne og rammerne 346	
Privatskolerne 349 · Disciplin i skoler 349	
Fag i forandring 351 · Lærerne – kald eller lønarbejde? 352	
Elevernes vilkår 354 · Gymnasierne 357	
Fritidsundervisningen for unge 359	
Skolerne i storkommunen 1970-88 359	
Ekspansion på gymnasieområdet 365 · Status 367	

JØRGEN HÆSTRUP	
10 Videregående uddannelse	369
Odense Universitet 369 · Andre videregående uddannelser 378	
11 Kultur- og fritidsliv	384
Museerne 388 · Bøger 399 · Odense Teater 411 · Andre scener 419	
Kunsthvet 422 · Musiklivet 428 · Sporten 444	
Foreninger og aftenskoler 456 · Kirkelivet 460	
12 Fra mediernes verden	464
G. TRIER	
13 Politi- og retsforhold	470
Retsopgøret 470 · Retsopgøret i Odense 475	
Almindelig kriminalitet 476 · Færdselspolitiet 478	
Anklagemyndighedens organisation 478 · Politiets organisation 479	
ELI CASPERSEN	
Retsvæsenet 484 · De ydre rammer 489	
Efterskrift	493
Noter	495
Kilde- og litteraturfortegnelse	501
Navneregister	505

Forord

Med dette tiende bind afsluttes den egentlige beskrivelse af Odenses historie fra de ældste tider og til i dag. Værket vil senere blive suppleret med et bind med gamle bykort og med et registerbind.

Redaktionsudvalget ønsker imidlertid allerede nu at takke forfatterne til de ti bind, som udgør kernen i den bestilling, Odense byråd afgav til Odense Universitet i 1976. Den gav anledning til et frugtbart samarbejde mellem universitetets historikere og andre fynske fagfæller, idet universitetets forskere ikke alene kunne dække hele det betydelige spænd af tid.

En tak skal også gå til de talrige andre, som har medvirket til, at vi hvert år har kunnet holde et bind over dåben: dem, som beredvilligt leverede oplysninger, dem, der renskrev nogle forfatters vanskelige manuskripter, læste korrektur, lavede billeder, lay-out, tegnede kort, satte, trykte og bandt værket ind med meget snævre tidsrammer. Ganske særligt går takken til værkets utrættelige redaktionssekretær og billedredaktør Jørgen Thomsen.

Der er også grund til at takke Odense Kommune for initiativet og for det råderum, man gav redaktionsudvalg og forfattere, når blot der ikke blev roket ved jubilæumsdatoen 18. marts 1988. Vi har haft frie hænder. Derfor fremtræder Odense bys histories ti bind som et forbilledligt eksempel på samarbejde mellem by og universitet og andre professionelle historikere.

Det vil være ønskeligt, at der også fremtidig kan fastholdes en interesse for et sådant samarbejde, så der i de kommende år kan fremlægges nye sider af vor bys historie fagligt forsvarligt og ajourført i en alment forståelig form.

Det tiende bind adskiller sig fra de foregående. Det har en mere oversigtsmæssig form. Mange kilder er endnu ikke tilgængelige, og talrige forhold lader sig ikke fyldestgørende belyse på den tilmålte plads. Det vil være næste generations opgave at råde bod på dette forhold, når nutidens begivenheder er kommet på lidt længere afstand.

*Hans Chr. Johansen
Niels Oxenvad*

*Tage Kaarsted
Carsten Tofte*

1 · Bebyggelsens udvikling 1945-85

Hovedtræk

Odense by gennemlevede fra 1945 til 1985 en eksplosiv vækst. Byens areal blev mere end tidoblet, og væksten foregik langt mere spredt end tidligere.

Årsagen til den kraftige og spredte vækst – som ikke er noget særsyn for Odense – var den kraftige stigning i borgernes indkomster, som betød, at den jævne lønmodtager fik råd til parcelhus og bil.

Selv om man formelt havde mulighed for at styre byudviklingen for det samlede byområde allerede fra første byudviklingsplan i 1951, betød de politiske forhold i byudviklingsudvalget, hvor forstadskommunerne havde den afgørende indflydelse, at man reelt lod konkurrencen imellem kommunerne bestemme vækstens fordeling – og det betød vækst i alle retninger, undtagen stik vest, hvor bygrænsen har ligget fast på Bolbro Bakke.

I 1950'erne, hvor bilen endnu ikke var hvermandseje, havde man stadigvæk den kraftigste vækst inden for den gamle købstads grænse – hvor der også var ledige arealer (se figur 1.1).

Dalum kommune var den eneste forstadskommune med nævneværdig vækst. I 1960'erne begyndte købstaden at løbe tør for byggegrunde, og mange fik bil med det resultat, at de nordvestlige og nordlige forstadskommuner efterfulgt af de syd- og sydvestlige kommuner fik den største vækst.

Mod nordøst, hvor kommunen havde de sidste ubebyggede arealer før udvidelsen ved kommunalreformen, byggede man også en helt ny bydel, Vollsmose.

Med kommunalreformen i 1970 blev der mulighed for at styre væksten inden for Odense kommunes kraftigt udvidede grænser, og det betød en satsning på en vækst i sydøstlig retning, hvor der ud over nye boligområder blev opbygget et center til aflastning af den gamle bykerne. Der var før kommunalreformen udlagt så store byarealer mod syd, sydvest, nordvest og nord, at disse vækstretninger også i 1970'erne blev de dominerende. Først i 1980'erne blev det nye sydøstområde det vigtigste byggeområde for boliger.

Sydøst blev en succes i den forstand, at det lykkedes at få placeret en lang række servicefaciliteter, private butikcentre og offentlige regionale institutioner i området. Disse aktiviteter kunne umuligt have ligget i det gamle

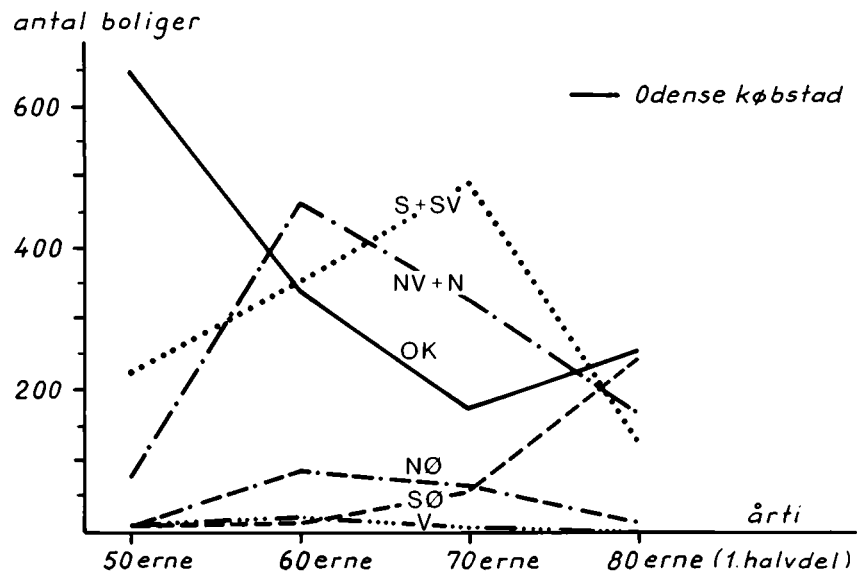
bycenter. Den sydøstlige bydel blev ikke en succes i den forstand, at der blev skabt et center med særlige bymæssige kvaliteter. Dette skyldes ikke, at planlæggerne ikke havde løst deres opgave ordentligt, men at man havde stillet dem en gal opgave.

Dette skabte imidlertid basis for, at det gamle bycenter kunne satse på specialbutikker, restauranter og andre serviceerhverv. I centrum fandt man plads til de nye servicevirksomheder ved at flytte industri og håndværk ud. Dette gav også plads til en række nye boligområder.

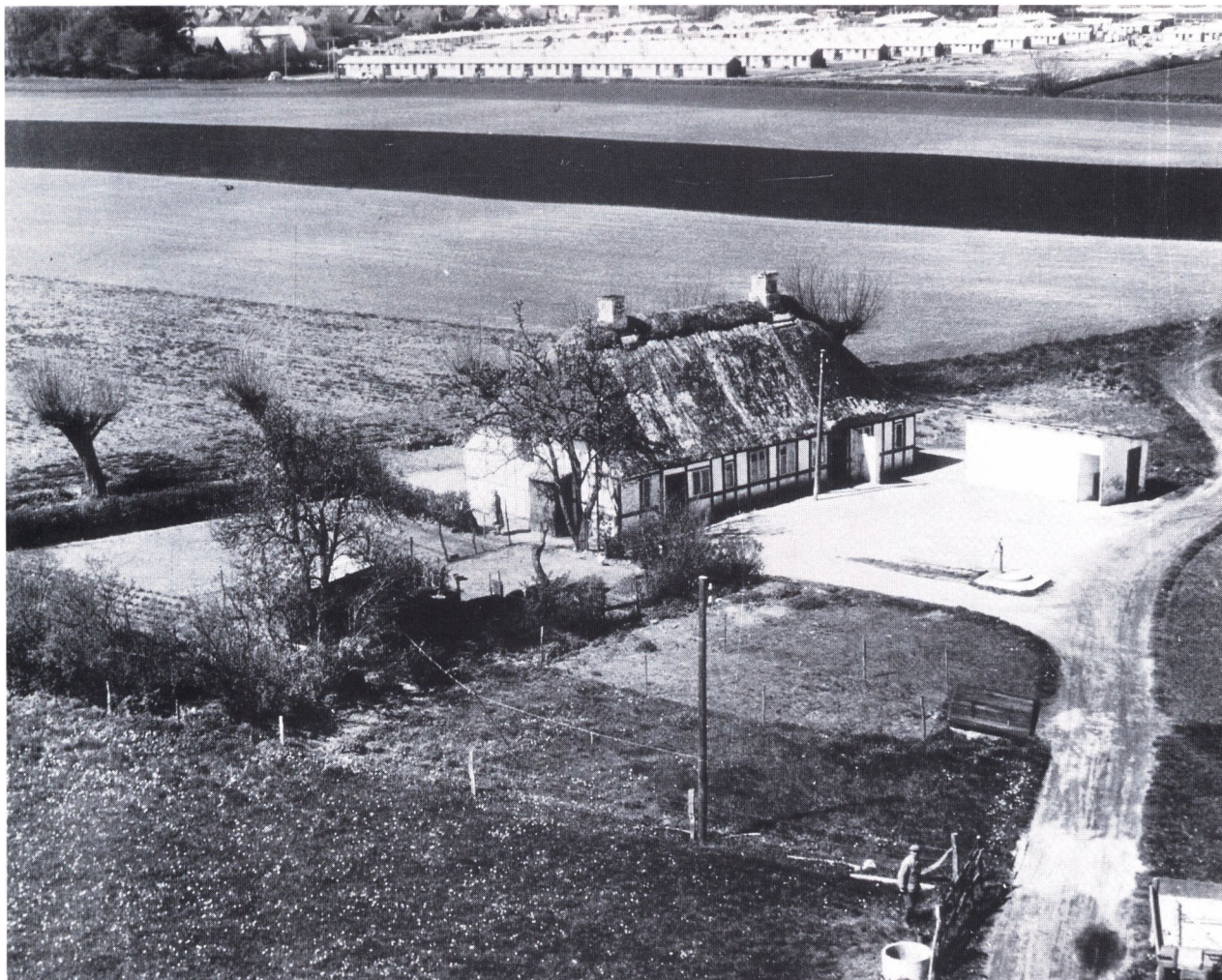
Vollsmoses hurtige udbygningstakt og satsningen på udlejningsbyggeri betød en samling af en række sociale problemer, som gav området et dårligt omdømme. Dette gjorde det i sig selv vanskeligt at løse områdets sociale problemer.

I 1984 ændrede man byvækststrategi, idet man opgav at satse ensidigt på vækst i sydøstlig retning, men gik ind for en mere spredt vækst, som bl.a. gav bedre muligheder for at udnytte de bestående skoler.

På vejplanlægningsområdet har man bevæget sig i to diametralt modsatte retninger. Indtil 1970ernes begyndelse var ønsket om at skabe god fremkommelighed for de mange nye biler afgørende for planlægningen, og Thomas B. Thriges Gade er kun et af mange projekter, som var indeholdt i den ambitiøse vejplan 1962. Efter 1974 har man stort set taget det udgangspunkt, at vejene må indpasses, uden at der skal rives huse ned. Så må bilisterne finde sig i, at det ikke går så stærkt. Man har også satset på at udbygge gågade- og cykelstinetet.

Figur 1.1: Årligt boligbyggeri i Odense købstad og nogle hovedstrækninger 1950-85 (Inger Bjerg Poulsen tegn.).

Vækst og spredning – de overordnede træk

Når man ser på bebyggelsens udvikling i Odenseggen fra 1945 til 1985, er der to træk, der springer i øjnene. Det ene er, at nybyggeriet er foregået langt mere spredt end tidligere. Det andet, at de 40 års byudvikling har beslaglagt et areal, der er meget større, end man har oplevet det i nogen anden periode i byens tusindårige historie.

Den spredte byudvikling illustreres af figur 1.2, hvor byer med mere end 200 indbyggere i 1950 og 1985 er indtegnet.

Når figuren omfatter både Odense kommune med den udstrækning, den har haft siden 1970, og nabokommunerne, er det for at illustrere, at byspred-

Byen breder sig, og gammelt og nyt mødes. Huset i forgrunden var en tid husvildebolig for Dalum-Hjallese kommune og lå på Bjørnemosevej. I baggrunden nyopførte rækkehuse i det såkaldte »marmeladekvarter« i Hjallese (Dalum-Hjallese lokalhistoriske Arkiv).

ningen er gået længere ud end den nye kommunegrænse. I perioden efter 2. verdenskrig er sammenhængen mellem udviklingen i Odense by og omegn forstærket. På den ene side har mange af indbyggerne i forstæderne deres arbejde i Odense og på den anden side eksisterer mange af arbejdspladserne i Odense af at yde privat og offentlig service til omegnen.

Ser man på udviklingen i befolkningstallet, fremgår det, at der siden 1960 har været tale om en direkte befolkningstilbagegang i Odense by, mens forstæderne har været i kraftig vækst.

Den spredte byudvikling skyldes, at udviklingen i bilpriserne og befolkningens indkomst gjorde det muligt for praktisk taget alle familier at erhverve en personbil.

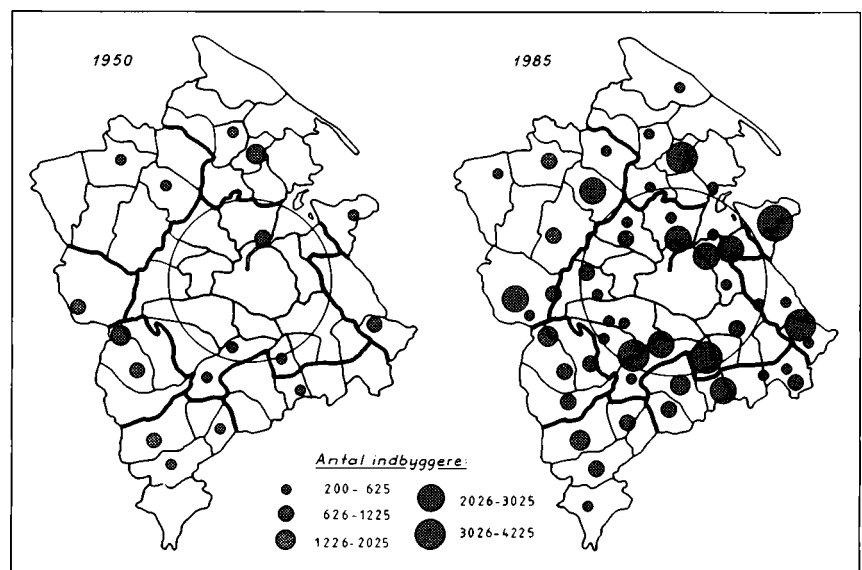
Der findes ikke tal for bilparken i den enkelte kommune, men der er ingen tvivl om, at udviklingen i Odense har bevæget sig parallelt med udviklingen i hele landet.

Antallet af biler i hele landet er fra 1946 til 1984 vokset fra 142.000 til 1.612.000 – altså mere end fordoblet.

Væksten i antallet af personbiler betød, at antallet af indbyggere pr. køretøj faldt til rundt regnet en tiendedel, nemlig fra 41,1 i 1946 til 3,5 i 1985.

Det siger sig selv, at denne vækst i bilparken lagde et enormt pres på gade- og vejnettet, som for en stor dels vedkommende var anlagt lang tid før bilens opfindelse.

Den store bilpark betød også, at man fik større valgfrihed, når der skulle anskaffes en bolig. Før krigen var det afgørende, at boligen ikke lå i længere afstand fra arbejdspladsen, end man kunne gå, cykle eller tage bytrafikken,

Figur 1.2: Bymæssige bebyggelser med mere end 200 indbyggere 1950 og 1985 (Bent Pallesen tegn.).

der havde en begrænset udstrækning (se kapitel 7).

Nu blev det muligt at bosætte sig i omegnen.

Det bebyggede areals omfang i 1950 og 1983 fremgår af figur 1.3, og af tabel 1.1 fremgår det, at arealforbruget langt fra alene kan forklares ud fra væksten i folketallet.

Når boligtalet vokser mere end folketallet, falder husstandsstørrelsen (figur 1.4), og dette fald skyldes langt fra alene, at antallet af fødsler pr. kvinde fra slutningen af 1960'erne faldt kraftigt, således at børnetallet pr. husstand begyndte at falde. Faldet i husstandsstørrelsen skyldes også, at de unge flyttede tidligere hjemmefra, og at det blev mere og mere sjældent, at pensionister var en del af deres børns husstand.

Årsagen til den faldende husstandsstørrelse er en kraftig indkomststigning, som gjorde det muligt at investere i nye og større boliger.

Trængsel på Middeløstvej ved broen over jernbanen efter lokalopgøret mellem OB og B 1909 den 8. maj 1949. OB vandt 4-0 (E. Christoffersen fot., Magistratens 2. afdeling, Vej- og spillervandsafdelingen).

Tunnelen ved Nørrebro var en flaskehals i den odenseanske trafik gennem en årrække (Magistratens 2. afdeling, Vej- og spillepladsafdelingen).

Skattepolitikken fremmede yderligere byggeriet af ejerboliger. Man kunne finansiere en stor del af udgifterne ved at bo i eget hus med en skattereduktion.

Dette betød, at mange funktionær- og arbejderfamilier fik mulighed for at anskaffe et parcelhus. Også lejere modtog store huslejetilskud.

Hermed er vi fremme ved den tredje forklaring på, at byarealet er vokset eksplosivt i omfang efter 2. verdenskrig – de to første var befolkningsvæksten og faldet i husstandsstørrelsen. Parcelhusene krævede nemlig langt mere areal end lejlighederne i den gamle by. Kravet om større areal gjaldt i øvrigt også for de nye lejlighedsbyggerier, som blev gennemført, f.eks. i Vollsmose.

En fjerde forklaring på, at byarealet voksede, er, at mange arbejdspladser inden for industri og håndværk, som lå indeklemmt i den indre by, enten i selv-

Figur 1.3: Det bebyggede areals omfang 1950 og 1983. Grundkortet er dog nyere som på en række af de følgende kort (Bent Pallesen tegn.).

Tabel 1.1: Indbyggere, boliger og byareal 1950-85, Odense kommune (som afgrænset i 1970).

Område		1950	1985	Vækstprocent
Hele kommunen	Antal indbyggere	131.673	171.468	31
	Antal boliger	41.716	78.445	91
Bymæssigt bebygget areal	Antal indbyggere	115.555	163.629	42
	Størrelse	ca. 580 ha	ca. 6.900 ha	1.100

Kilde: Odense kommune, magistratens 1. afdeling.

stændige områder eller i boligområdernes baggårde, flyttede til nye arealer i yderkanten af byen eller til omegnen.

En femte forklaring er, at serviceerhvervenes beskæftigelse og herunder især den offentlige sektor voksede kraftigt og medførte krav om institutionsbyggeri. Lidt forenklet kan man sige, at mange af de funktioner, såsom pasning og pleje af børn og ældre, som tidligere måtte klares i hjemmet, nu blev klaret på institutioner, som krævede deres plads i bybilledet.

Til sidst skal det nævnes, at andre offentlige funktioner som sportspladser og veje til alle bilerne har bidraget kraftigt til, at byarealet er vokset så kraftigt.

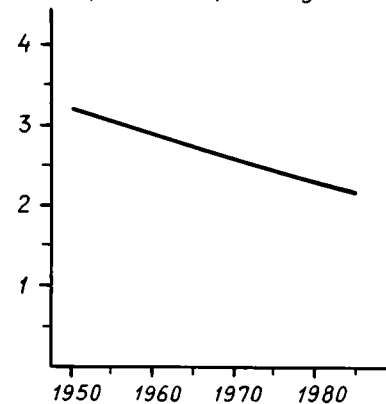
Byudviklingsplan 1951

De første 20 år efter krigen foregik byvæksten som en fortsættelse af det historiske mønster. Det vil sige som en kompakt vækst uden på den gamle bykerne i alle retninger.

Som noget nyt fik man muligheder for en overordnet planlægning af byudviklingen. Byplanloven af 1938 havde indført dispositionsplaner (oversigtlige planer for byerne og deres nærmeste omegn) og partielle byplanvedtægter (detailplaner over mindre dele af en by), som var direkte bindende over for grundejerne, således at der ikke kunne disponeres i strid med planerne. I 1949 vedtog Folketinget byreguleringsloven, som betød, at der skulle udarbejdes byudviklingsplaner omfattende flere kommuner.

Allerede samme år nedsatte Boligministeriet et Byudviklingsudvalg for Odenseegnen med stiftamtmand Jakob Høirup som formand og amtsvejeningeniør H. Lange, stadsingeniør Rich. Honoré, sognerådsformændene Jens Pedersen (Sanderum), P. Rasmussen (Allesø-Næsbyhoved Broby) og Marius Pedersen (Lumby), som medlemmer samt arkitekt Edmund Hansen (Boligministeriet) som sagkyndigt medlem uden stemmeret.

antal personer pr. bolig

Figur 1.4: Husstandsstørrelsen i Odense kommune 1950-85 (Inger Bjerg Poulsen tegn.).

Jakob Hairup (f. 1905), stiftamtmand over Fyns stift 1948-75 (Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

Byudviklingsplanen fra 1951 omfattede 10 kommuner, som arealmæssigt svarer til hele den nuværende Odense kommune minus de daværende kommuner Agedrup, Davinde, Allerup, Brændekilde-Bellinge, Ubberud og Korup.

Planen omfattede en inderzone, en mellemzone og en yderzone.

I inderzonen skulle efter lovgivningen »inddrages så store arealer, at disse områder til enhver tid kunne anses for tilstrækkelige til dækning af efterspørgslen efter byggegrunde og andre arealer til den bymæssige bebyggelse«. Men der var i Byudviklingsudvalget »enighed om, at det areal, der inddrages under inderzonen, bør være så stort, at der inden for byudviklingsområdet er en rimelig margen for den forventede befolkningsvækst i 15-års perioden«.

I figur 1.5 er områdernes beliggenhed og omfang illustreret.

Arealerne var på den ene side udvalgt, således at der blev vækstmuligheder i næsten alle kommuner, og på den anden side under hensyntagen til kloakering og terrænmæssige forhold.

»De fremtidige boligområder er endvidere søgt fastlagt ud fra hensynet til, at beboerne fik bekvemme trafikforbindelser, det vil sige, at områderne var lagt således, at afstanden til de forventede fremtidige bytrafiklinier var passende kort (ikke over 400-600 m). Til enkelte af de foreslåede inder- og mellemzoneområder i Sct. Klemens, Lindved, eventuelt Seden, Hedeland (ved Stige) og Sanderum Tørvehave kunne det dog ikke forventes, at der foreløbigt ville blive ført bytrafiklinier, da de lå for langt fra byen. Beboerne i disse områder måtte derfor som hidtil klare sig med jernbane- og rutebiltrafik«.

9. februar 1953 blev byudviklingsplanen godkendt af Byplannævnet (et landsdækkende organ).

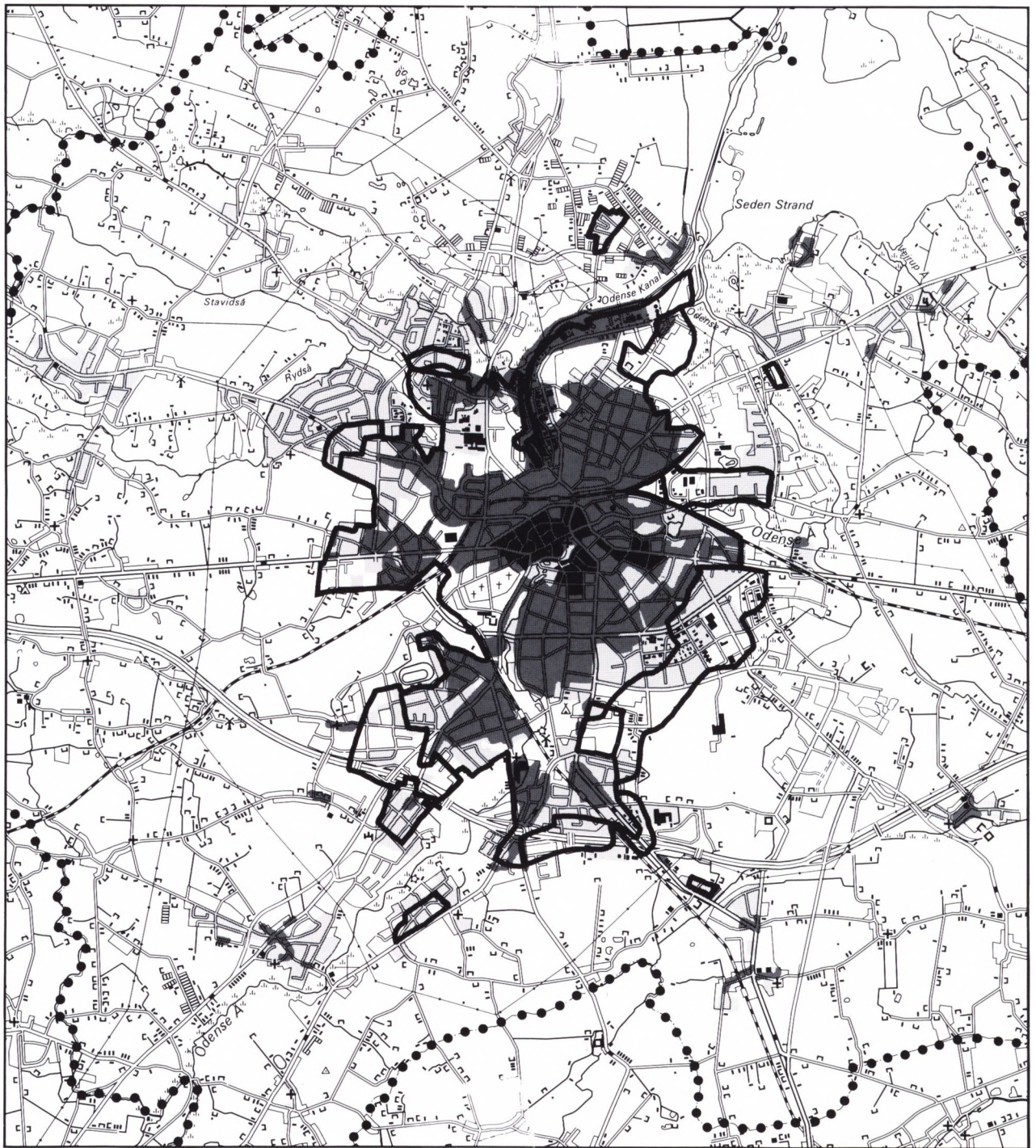
I begyndelsen af 1960'erne blev byudviklingsområdet udvidet med Agedrup, Brændekilde-Bellinge, Korup, Ubberud og Marslev-Birkende kommuner og i 1967 med Allerup-Davinde og de nydannede kommuner Langeskov og Årslev.

I de første år foregik byudviklingen nogenlunde i overensstemmelse med planen, men senere fulgte befolkningsudviklingen ikke den prognose, der lå til grund for planen. Den samlede befolkningsvækst i det planlagte område blev kun på ca. 18.000 indbyggere i stedet for de 34.000, man havde ventet. Især i Odense kommune blev væksten mindre end forudsat. Forstadskommunerne fik derimod en vækst, der var betydeligt stærkere end påregnet, og samtidig indledtes en uforudset bymæssig udvikling i Seden-Åsum og Stenløse-Fangel kommuner og i kommunerne uden for det oprindelige byudviklingsområde.

Selv om befolkningsudviklingen ikke blev så kraftig som forudsat, viste 1951-planens arealmæssige rammer sig at være alt for snævre.

Lufffoto over den østlige del af bymidten omkring 1955. I nederste del af billedet ses til højre Fyns Forum og den nyopførte politigård – til venstre bl.a. Lotzes Have før det store gadegennembrud (Magistratens 2. afdeling, Vej- og spillevandsafdelingen).

Den kompakte byvækst i alle retninger fortsatte op igennem 1960erne, blandt andet fordi hver af de selvstændige kommuner efter bedste evne forsøgte at tiltrække sin del af befolkningsvæksten.

Man havde ikke forudset den kraftige vækst i arealforbruget til erhverv og offentlige formål. Man havde heller ikke regnet med, at antallet af personer pr. bolig ville falde, således at en konstant befolkning krævede flere boliger.

Disse problemer førte til, at flere arealer måtte overføres til inderzonen, og Kommunalreformkommissionen, som i 1960erne overvejede den nye kommuneinddeling, fandt på denne baggrund, at »byudviklingsplanen ikke var tilstrækkelig til at lede byudviklingen i hensigtsmæssige rammer«.

Den danske Købstadforening var i et oplæg til kommunalreformen mere direkte i sin kritik af byudviklingsplanen:

»Denne plan muliggør imidlertid netop en udbygning af bymæssige bebyggelser i hver enkelt kommune og må derfor forekomme uheldig, idet den ikke er baseret på en helhedsvurdering og ikke indeholder planer for et samlet udviklingsområde.

Udviklingen i Odenseområdet er vokset ud over de i planen udlagte inder- og mellemzonearealer, og der er i vidt omfang givet tilladelse til bymæssig bebyggelse i yderzonen, uden at der som sagt til grund herfor ligger en samlet byudviklingsplan for hele byområdet. Det skal i denne forbindelse bemærkes, at købstadens 110.000 indbyggere kun havde to repræsentanter i Byudviklingsudvalget, mens de øvrige med i alt ca. 40.000 indbyggere havde tilsammen 14 repræsentanter«.

I figur 1.5 er den planlagte og den faktiske udvikling 1951-68 indtegnet. Det

Figur 1.5: Inder- og mellemzonen i forslaget fra 1951 til byudviklingsplan for Odenseegnen. Inderzonen er markeret med sort, mellemzonen med indramning. De skraverede områder viser den faktiske udvikling indtil 1968 (Bent Pallesen tegn.).

Karrébebyggelse i Højstrup, et stort nyanlagt kvarter fra 1950erne (Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

Rækkehuse fra 1950'erne i det såkaldte «sagakvarter» i Højstrup (på grænsen til Pårup kommune) (Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

ses, at det især var de nære forstæders vækst, man ikke havde planlagt i 1950'ernes begyndelse.

Det typiske forstadsbyggeri fra denne periode finder man i f.eks. Tårup.

Der er tale om private udstykninger, hvor det gjaldt om at få plads til så mange grunde som muligt, og hvor der ikke var mange reserverealer til kommende behov for f.eks. sociale institutioner. Parcelhusene var først individuelt tegnede huse, hvad enten arkitekten var en muremester eller en »rigtig arkitekt«. Men senere blomstrede rækkehusbyggeriet med firmaet Jens P. Koch som Odenseegnens helt store bygherre. Rækkehusene var rationelt opført og tilpasset den jævne lønmodtagers behov og pengepung med små udbetalinger.

I arkitektkredse blev disse private udstykninger hurtigt kaldt »parcelhusghettoer«. Men spørger man ejendomsmæglerne, berettes, at 1950'ernes og 1960'ernes parcelhus stadig nyder en popularitet, som tyder på, at bygherren har haft ganske god føling med parcelhuskøbernes ønsker.

Egnsplanskitsen 1966

Den kompakte byvækst fortsatte med andre ord i alle retninger. Men i begyndelsen af 1960'erne rejstes spørgsmålet om igangsættelse af et egnsplanarbejde for Odenseegnen, som kunne danne grundlag for den revision af byudviklingsplanen, som skulle finde sted i 1968. Byudviklingsudvalget havde ikke mulighed for at påtage sig opgaven, blandt andet på grund af manglende ressourcer.

I november 1962 opnåedes der mellem kommunerne i Odenseområdet og amtet enighed om at nedsætte Regionplanudvalget for Fyn.

Det kom til at bestå af to medlemmer udpeget af Odense byråd, to udpeget

af Odense amtsråd og to udpeget af sognerådene. Endvidere nedsatte man et teknisk udvalg med stadsarkitekten og stadsingeniøren i Odense, tre kommuneingeniører fra omegnskommunerne samt amtsvejsinspektøren som medlemmer.

Endelig skulle Fredningsplanudvalgets tekniske sekretær, amtsarkitekten, en repræsentant fra Boligministeriet og repræsentanter for Svendborg amt deltage som observatører.

Planlæggerne i udvalgets sekretariat var i høj grad i tvivl om hensigtsmæssigheden i det hidtidige byvækstmønster.

I en rapport fra Regionplanudvalget for Fyn fra december 1965 hedder det således:

»Den kompakte mangesidede byvækst bevirker, at de centrale dele af byen bliver stadig vanskeligere tilgængelige, og de eksisterende byområders afstand til det åbne land bliver stadig større. Et eventuelt øget arealbehov til de centrale funktioner kan vanskeligt tilfredsstilles. Etablering af aflastningscentre hæmmes ved den mangesidede udbygning, fordi oplandene bliver for små, og industriarealerne spredes på en tilfældig måde. Udbygningen af den kollektive trafik må følge det nuværende stjernemønster, betjeningen af yderområderne vil hurtigt blive uøkonomisk og af lav standard«.

Rapporten diskuterede herefter tre alternativer til det historiske mønster, det vil sige fortsat kompakt byvækst i mange retninger (figur 1.6):

1. Den nuværende tendens til spredning i små enheder over et stort område (diffus spredning).
2. satellitmønsteret, det vil sige en placering af den fremtidige byvækst i få

Kommunens nye enfamiliehuse på Heimdalsvej i Bolbro. Billedet er fra 1947 (Ditlev Jensen fot., Magistratens 2. afdeling, Vej- og spildevandsafdelingen).

udvalgte punkter i nogen afstand fra det nuværende byområde (Otterup, Langeskov, Munkebo og Tommerup nævnes).

3. Retningsbestemt vækst, det vil sige en byvækst omkring en enkelt eller ganske få primære veje i nær forbindelse med den bestående by.

»Den diffuse spredning« kasseredes, fordi den umuliggør kollektiv trafik og derfor belaster city med individuel trafik, betyder dyrere tekniske anlæg (kloak, vand, el) og giver lange afstande til skoler, butikker, børnehaver m.m.

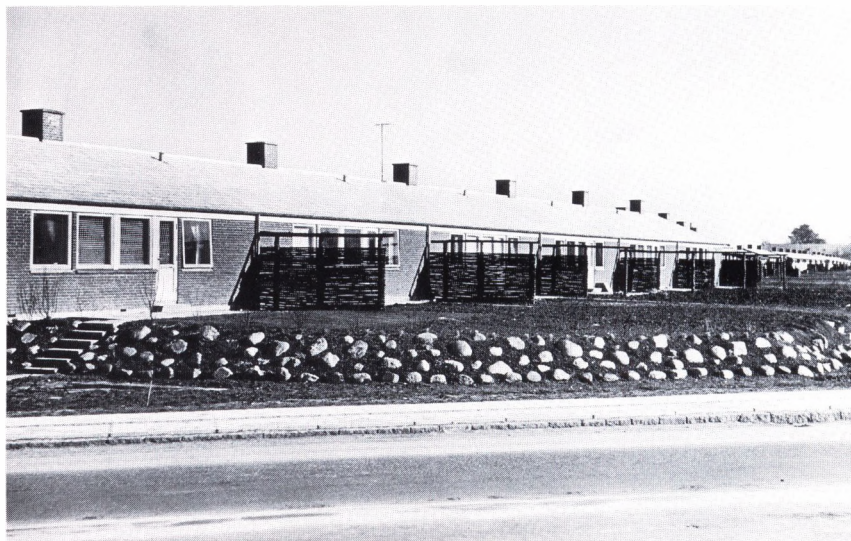
»Satellitmønsteret« anså man for urealistisk, fordi dette vækstmønster forudsætter restriktioner i et grønt bælte omkring Odense og koncentration af væksten i satellitterne. Modellen forudsætter også en kraftig udbygning af den kollektive trafik mellem Odense og satellitterne.

Rapporten havde mere sympati for en retningsbestemt vækst. Ganske vist kræver denne model også restriktioner i de retninger, byen ikke skal vokse.

»Men den retningsbestemte vækst medfører, at afstanden til det åbne land forbliver relativt lille. Der bevares centralt beliggende reservearealer til uforudsete formål. Det er lettere at tage hensyn til behovet for rekreative områder og til fredning. Den kollektive trafik kan udbygges til stor effektivitet, hvilket letter den individuelle trafiks pres på de centrale bydele. Der vil være gode muligheder for skabelsen af et aflastningscenter (bycenterudvidelse) nær den eksisterende by i vækstretningen. Mulighederne for at skabe velbeliggende samlede industriarealer øges«.

På denne baggrund analyserede man, om væksten burde gå mod nordøst, sydøst, nordvest eller sydvest.

1965-rapporten rummede ingen udtrykkelig konklusion, men sydvestlig

Jens P. Koch-rækkehus på Hybenvej i Hjallese, opført sidst i 1950'erne (Dalum-Hjallese lokalhistoriske Arkiv).

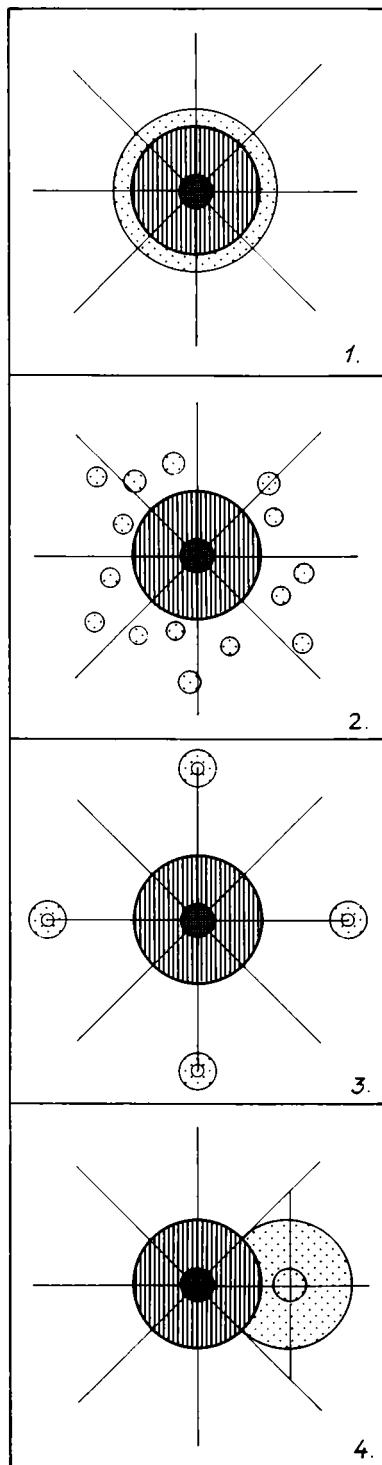
Stationvej i Bolbro ses midt i billedet, der er taget i 1958 – før Lundsgårdsvej i baggrunden blev ført igennem til Stationvej (Ditlev Jensen fot., Magistratens 2. afdeling, Vej- og spilevandsafdelingen).

og nordvestlig vækst var der ikke megen sympati for. Væksten i disse retninger harmonerede ikke med, at det var besluttet at udbygge undervisningssektoren mod sydøst. Det var svært at finde gode industriarealer, kloakbetjeningen ville blive dyr, og endelig ville man løbe ind i konflikt med »jetflystøjzonen fra Beldringe flyveplads«.

Også den sydøstlige byvækstretning fik flere minusser end plusser. Nye industriområder får for langt til havnen. City ville ikke kunne udvikle sig mod øst, fordi undervisningssektoren her måtte sikres reservearealer, og »De store motorvejsanlæg, som vil skære sig på tværs af denne by, ville formentlig gøre det becosteligt at etablere en god trafikalsammensætning i byen. Hertil kommer støjproblemet«.

Den nordøstlige vækstretning fik de fleste lovord. Man kan beskytte drikkevandsressourcerne mod sydvest, kloakeringen bliver billig, industriområdet kan placeres langs fjorden med god forbindelse til havnen og i det rigtige verdenshjørne, når man tænker på luftforurening. Undervisningsarealerne mod sydøst kan udvikle sig frit, og city kan udvide sig mod øst. Endelig pegedes der på, at der fra en nordøstlig vækstretning vil være let adgang til rekreative arealer på Hindsholm og langs Storebæltskysten.

Den 17. december 1965 holdt Regionplanudvalget en foreløbig generaldebat om egnsplanens målsætninger. Af debatten fremgik det, at »nødvendigheden af at vælge et udviklingsmønster for hele bysamfundet erkendes«, og

sekretariatet instrueredes om at arbejde videre med en uddybning og konkretisering af planerne.

I september 1966 udarbejdedes herefter en egnsplanskitse (figur 1.7), som især gik ud på en udvikling af byen mod øst, og på et møde den 2. marts 1967 vedtog Regionplanudvalget at anbefale:

1. en retningsbestemt vækst mod nordøst og sydøst – dog således, at allerede byggemodnede arealer i de vestlige bydele kunne udnyttes rimeligt,
2. at anbefale opbygningen af et regionalt centerområde til overordnede funktioner, som dels skulle flyttes ud fra den indre by, dels skulle nyetableres.
3. at dette center burde lokaliseres i tilknytning til »Rosengårds handelscentret og centret for højere uddannelse«,
4. at der burde anlægges en ny overordnet trafikåre i nord-sydlig retning øst for de nuværende byområder snarest.

Argumentationen for valget af nordøstlig og sydøstlig vækstretning er anført i udvalgets rapport:

»Motorvejsafgreningerne fra øst og vest er formentlig de linier, som bedst vil kunne bære den betydelige trafikbelastning, som større byområder vil udøve på de eksisterende centrale områder.

...Vækstretningerne må primært knyttes til denne linie. Den østlige motorvejsindføring er i de hidtidige planer placeret først i den etapevise udbygning. Endvidere taler blandt andet etableringen af højere læreanstalter mod sydøst og industriområder ved Odense fjord for, at områderne øst for den nuværende by udbygges snart. En kombination af en nordøstlig og en sydøstlig retning synes således at indebære flest fordele«.

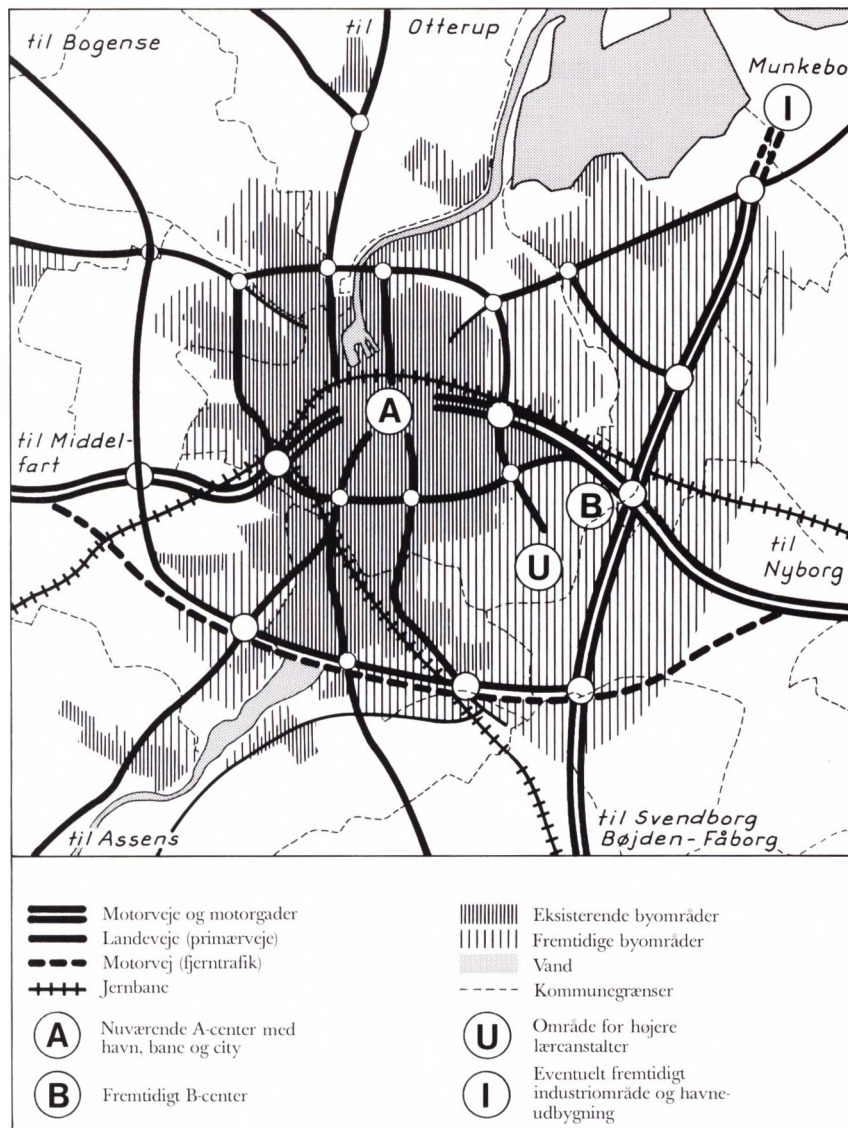
Det er et åbent spørgsmål, om egnsplanskitsen rummer hele sandheden om baggrunden for valget af nordøst og sydøst som vækstretning.

Det kan umiddelbart undre, at den anførte planmæssige begrundelse var i stand til at skabe enighed om en nordøstlig og sydøstlig vækstretning først i Regionplanudvalget og siden i Byudviklingsudvalget. En snarlig anlæggelse af de skitserede østlige motorveje og gader må have været tvivlsom. Havnens betydning for industrilokalisering var allerede stærkt begrænset, og endelig lader beslutningsgrundlaget mange væsentlige spørgsmål ubesvarede.

Et væsentligt bidrag til forklaringen på, at man valgte nordøst og sydøst, skal formentlig findes i denne bogs kapitel 4, der beskriver stridighederne op til dannelsen af den nye storkommune i 1970.

I 1966 og 1967 var det endnu usikkert, hvordan man i forbindelse med kommunalreformen ville lægge kommunerne i Odenseområdet sammen.

Odense gik ind for »én by én kommune«-synspunktet – hele det byområde, som erhvervmæssigt og kulturelt hang sammen, måtte planlægges og

Figur 1.7: Egnsplanskitsen fra september 1966 (Inger Bjerg Poulsen tegn.).

styres samlet, således at byområdets udvikling ikke blev et resultat af omegnskommunernes tilfældige konkurrence om skatteydere. Centralkommunen havde næsten ingen byggemodne arealer tilbage.

Men især de nordvestlige og sydvestlige forstadskommuner kæmpede kraftigt imod »indlemmelse« i Odense kommune. Afstanden mellem borgerne og de folkevalgte ville blive alt for stor og demokratiet dårligere, var hovedargumentet.

På det tidspunkt, hvor egnsplanskitsen skulle vedtages, var der endnu

(Overfor) Figur 1.6: Fire alternative vækstmonstre for Odenseegnen, jfr. side 21f. (Inger Bjerg Poulsen tegn.).

- Center
- Eksisterende byområder
- Vækstområder

usikkerhed om, hvordan kommunegrænserne i Odenseområdet ville se ud efter kommunalreformen. Men både de forstadskommuner, der var imod indlemmelse, og Odense kommune kunne se deres fordele i en nordøstlig og sydøstlig vækstretning.

Fjordager og Fraugde kommuner meddelte 8. februar 1967 det folketingsudvalg, der arbejdede med kommunalreformen, at de gerne ville sammenlægges med Odense kommune. Ved at gå ind for disse kommuner som hovedvækstområde opnåede forstadskommunerne, at Odense fik plads til sin byvækst. Så kunne centralkommunen jo planlægge for områdets hovedudvikling, som den også havde den fornødne størrelse til at finansiere. Men Odense kommune kunne ikke mere argumentere med samme styrke for, at der var behov for at indlemme de øvrige forstæder.

Set fra Odenses side var det lige så usikkert, hvordan kommunalreformen ville ende. Men da Fjordager og Fraugde kommuner havde erklæret, at de var interesserede i en sammenlægning, ligesom i øvrigt Allerup-Davinde kommune, ville man ved at gå ind for egnsplanskitsen opnå, at man i det mindste kunne være sikker på at få de arealer, der skulle rumme egnens hovedvækst, inden for sine nye kommunegrænser.

Egnsplanskitsen blev som nævnt vedtaget 2. marts 1967.

Egnsplanskitsen gav i Byudviklingsudvalget anledning til kritik fra repræsentanterne for de nordvestlige kommuner. De nye vækstretninger måtte ikke tages for bogstaveligt. Man pegede på allerede foretagne investeringer i byggemodning, som ikke måtte gå til spilde.

Byudviklingsplanen af 1968 blev udarbejdet efter forhandlinger med de enkelte kommuner, hvorunder der opnåedes enighed om zoneinddelingen. Denne enighed kunne kun opnås, fordi der atter blev udlagt væsentlige arealer mod nord og vest. Men ellers byggede 1968-planen i høj grad på egnsplanskitsen.

Sammenligner man med 1951-planen, er det tydeligt, at 1968-planen vedtoges midt i en kraftig højkonjunktur. Hvor man i 1951 udlagde 687 hektarer i inderzonen, udlagde man nu 3.516 hektarer (figur 1.8). Forskellen skyldtes dels, at loven nu krævede, at der skulle udlægges en reserve på 100% til boligformål, men også, at man var opmærksom på, at indbyggertallet i den eksisterende boligmasse faldt, og at selv en beskeden befolkningsvækst derfor krævede betydelige arealer. Hertil kom, at fremstillingshvervene krævede nye arealer, at de mange nye offentlige arbejdspladser krævede plads, og endelig at det nye regionale center i sydøst skulle bruge 247 hektarer.

Planen byggede på et indbyggertal i 1983 på 190.000 – tallet blev faktisk på 170.648.

(Overfor) Figur 1.8: De nye byarealer i byudviklingsplanen fra 1968. De skraverede områder viser den faktiske udvikling indtil 1983 (Bent Pallesen tegn.).

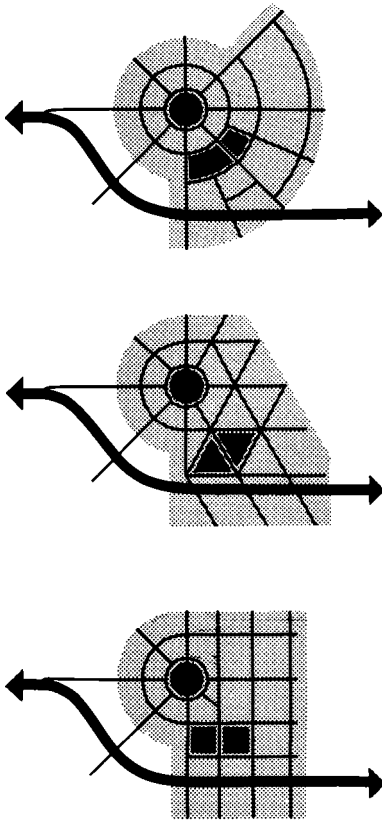

I forbindelse med kommunesammenlægningen i 1970 skete der en kraftig forøgelse af kommunens areal, og man gik straks i gang med at udarbejde en dispositionsplan for hele den nye kommune. I januar 1974 var man færdig med *Odense dispositionsplan 1973*, som skulle give en samlet regulering af byaktiviteterne inden for hele den nye storkommune.

Planlægningsarbejdet foregik i et samarbejde mellem de forskellige magistratsafdelinger og et københavnsk konsulentfirma – Institut for Centerplanlægning. Som leder af instituttets arbejde stod arkitekt Jesper Harvest, der senere blev udnævnt til planlægningschef i magistratens 2. afdeling.

Mange af de temaer, der blev slået an i arbejdet, har præget udviklingen indtil i dag. Ud over trafikplanlægningen og fornyelsen af den indre by, som behandles i et særligt afsnit, skal planlægningen af den nye sydøstlige vækstretning og planlægningen af byområdets forsyning med grønne områder fremhæves.

Figur 1.9: Vejnetmodeller for Odenses sydøstlige vækstretning (Efter Oplæg til dispositionsplanarbejde for Odense-egnen, 1969).

Sydøstlig vækst

Byudviklingsplanen fra 1968 havde fastlagt sydøst som den vigtigste vækstretning, og problemet var nu, hvorledes området skulle udformes. Som et led i overvejelserne skitserede man tre forskellige vejnetmodeller (figur 1.9).

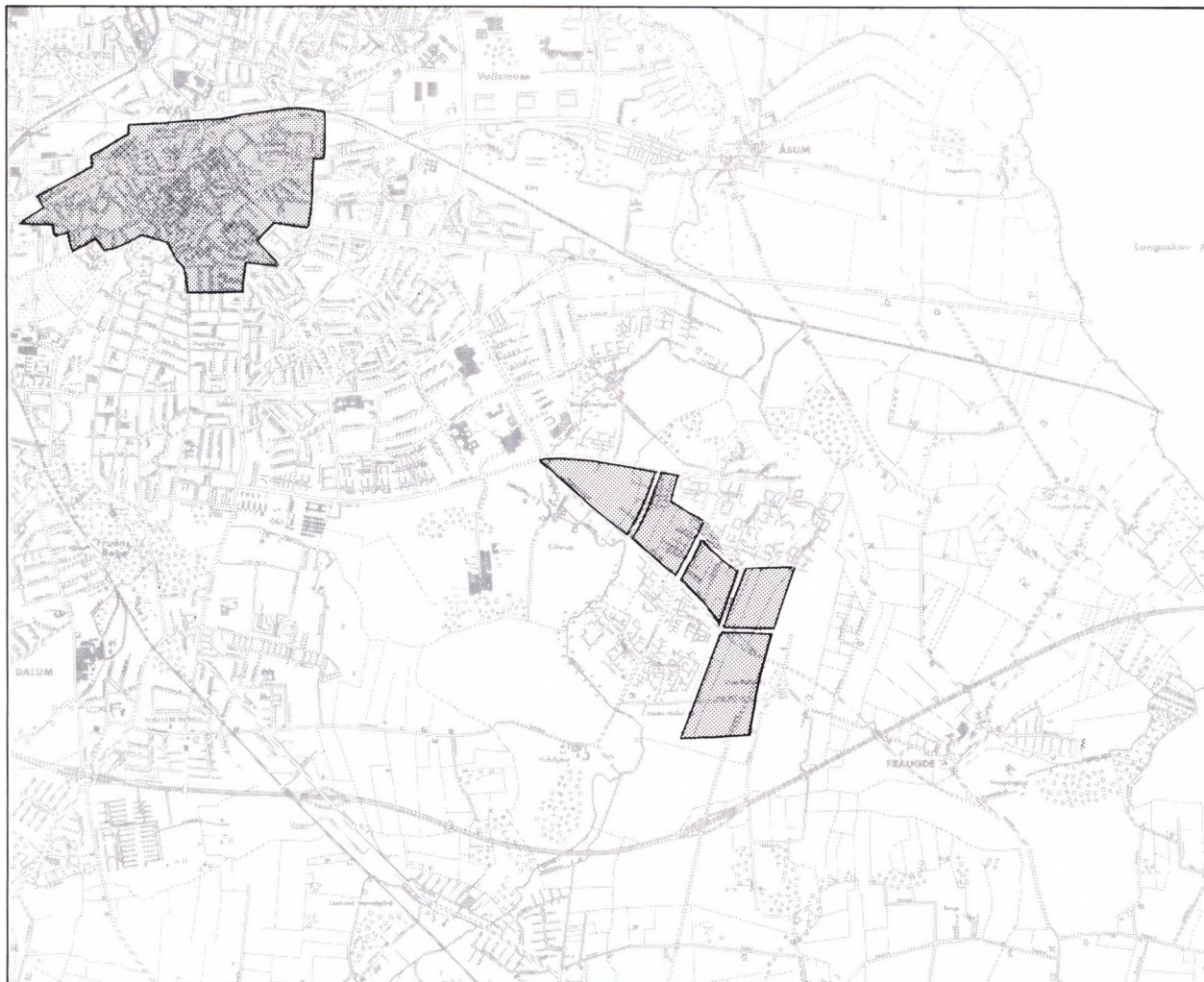
Løsningen blev, at man valgte det rektangulære net. Herved regnede man med, at bykernen ville blive aflastet for nordfra kommende gennemkørende trafik, at det nye regionale center ville få en god tilgængelighed, og at vejenes krydsningspunkter kunne udformes enkelt.

Nordøst og øst for hovedfærdselsårerne i den nye bydel – i første omgang ved Ørbækvej og senere også den nye Svendborgvej – ville man placere et nyt regionalt aktivitetsområde. Boligområderne blev først placeret mellem det kommende universitetsområde og disse hovedfærdselsårer og senere øst og nordøst herfor. Længst ude mod den planlagte østlige motorvejsindføring planlagde man erhvervsområderne.

I dag er disse planer i gang med at blive realiseret.

Rosengårdcentret, som allerede var planlagt før egnsudviklingsplanen, kom til at rumme såvel to store dagligvarebutikker under samme tag som en lang række specialvarebutikker. Lidt syd herfor gentog Bilka en succes, man havde afprøvet i Århus, nemlig et lavprisvarerhus beregnet først og fremmest til kunder, som havde anskaffet en bil og derfor kunne købe stort ind samtidig med, at de lagde vægt på at undgå parkeringsproblemer.

Den private service blev fulgt op af offentlig service. Landets tredje uni-

versitet blev opført på et 475 hektar stort areal, hvor der var god plads til andre end de klassiske universitetsuddannelser. Til sammenligning kan nævnes, at det areal, man i byudviklingsplanen fra 1951 udlagde til 15 års vækst for hele byen (incl. 50% reserve), var på 687 hektarer. Amtsgården til den centrale administration for den nye amtskommune, Kommunedata til den nye tids EDB-maskiner med tilhørende mennesker, Centralbiblioteket, Naturgas Fyn, Fyns Forum, Danmarks Radio, gymnasium, plejehjem m.m.

Betragter man det areal, som de nye aktiviteter beslaglægger, og sammenligner det med størrelsen af den gamle bykerne, kan man se, at der slet ikke ville have været plads i centrum (figur 1.10).

Ser man tillige på bilstrømmen på vej til indkøbscentrene en lørdag mor-

Figur 1.10: Den gamle bykerne og områder udlagt til centerformål i sydøst. Det sydligste centerområde ved Over Holluf var oprindelig planlagt placeret øst for den nye Svendborgvej, men tænkes nu placeret vest for vejen (Inger Bjerg Poulsen tegn.).

gen, er det også klart, at den ikke kunne rummes oven i køerne i centrum.

Det nye regionale aktivitetsområde tjener dermed sit hovedformål, at aflaste centrum. SØ-området er også planlagt, så de mange borgere, der har bil, kan komme hurtigt frem.

Men det nye center er aldrig blevet et center i den forstand, at de enkelte enheder understøtter hinanden, eller i den forstand, at der dannes et miljø, hvor man går tur blot for at gå tur og måske ordne nogle småindkøb. Der er stor afstand mellem de forskellige enheder, både fordi der er afsat plads til store grønne arealer, men også fordi hver aktivitet er omgivet af veldimensionerede parkeringspladser.

Det nye center er heller ikke præget af, at bygherrerne har ønsket at berige eftertiden med arkitektoniske mesterværker. Det er snarere ønsket om at udnytte det nye elementbyggeris økonomiske fordele, der har været den afgørende drivkraft.

I virkeligheden er det held i uheld, at de nye indkøbs- og serviceaktiviteter ikke har dannet et miljø, som i sig selv har trukket nye aktiviteter til sig i stort omfang. Herved er det nemlig blevet muligt for det gamle bycentrum at konkurrere i kraft af sit særlige bymiljø og gå ind i en arbejdsdeling og omdannelse, som vi skal vende tilbage til.

De grønne områder

Som et led i arbejdet med dispositionsplanen udarbejdede man en analyse af de eksisterende grønne områder og egnens »åbne landskaber«, hvorunder man især lagde vægt på placeringen i forhold til byområdet.

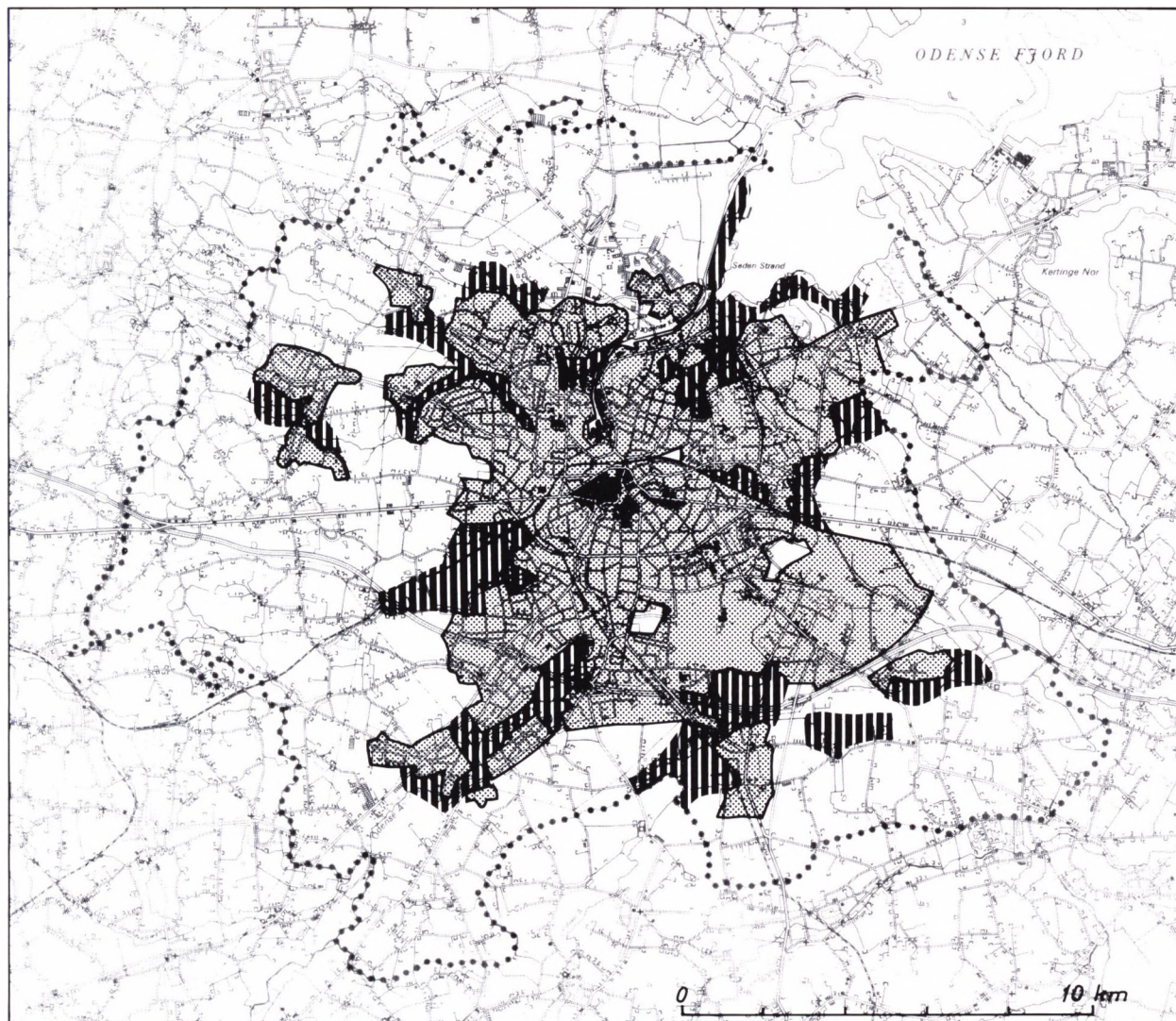
Analysen var temmelig mistrøstig. Således skriver man blandt andet:

»Arealudlægget til grønne områder har gennem de sidste 20-30 år været stadigt stigende både i samlet areal og også pr. indbygger. På trods heraf kan man ikke sige, at den kvalitative eller kvantitative baggrund for de rekreative vilkår er blevet bedre.

En stor del af arealudlægget er nemlig kompensation for de landskabsrekreative tilbud, der med byområdets vækst bliver stadig vanskeligere tilgængelige i det daglige. Dertil kommer landskabets og de grønne områders forringelse som følge af støj-, jord-, luft- og vandforurening«.

Det påvistes, hvorledes der fra store dele af de ældre bydele var dårlig adgang til friarealer, og hvordan blandt andet nye vejanlæg truede nogle af de grønne områder, der lå som kiler ind i byzonen.

Analysen mundede ud i udpegningen af en række såkaldte bynære landskaber, som man vil forsøge at friholde fra nye indgreb (figur 1.11). Samtidig blev der lagt op til en prioritering af de arealer, der kunne sikre bedre rekreative muligheder i de dele af byen, som var underforsynet.

Figur 1.11: Bynære landskaber i dispositionsplan fra 1974, angivet med lodret skrævering (Inger Bjerg Poulsen tegn.).

Man må sige, at den foreslåede politik er blevet fulgt op i de efterfølgende år. En næsten ubrudt stiforbindelse langs med Odense å fra Bellinge til Kertemindevejen er et af de iøjnefaldende resultater.

Vollsmose

Et af efterkrigstidens mest omdiskuterede nybyggerier er Vollsmose. Området blev planlagt i begyndelsen af 1960'erne og var det første og dengang største samlede område, planlagt under hensyntagen til kravene om adskil-

lelse af bilerne fra gående og cyklende trafik og under hensyntagen til det såkaldte velfærdssamfunds normer for institutionsforsyning.

Området blev placeret nordøst for byen, fordi arealet her var det eneste inden for de daværende kommunegrænser, som man ikke allerede havde disponeret over.

Da den første bebyggelsesplan blev udarbejdet i begyndelsen af 1960'erne, foregik der en kraftig udflytning til omegnskommunerne, og derfor ønskede Odense kommune at gå ind i konkurrence med attraktiv parcelhusbebyggelse. Samtidig kom de store årgange fra 1940'erne op i den alder, hvor de havde behov for egen bolig, og den stærkt stigende velstand og saneringen betød et stort behov for bedre boliger til familier fra den indre by. Hovedbestanddelen i planen blev derfor parcelhusudstyknings langs Odense å og et meget stort almennyttigt boligbyggeri.

Den samlede planlægning var mulig, fordi kommunen havde opkøbt hele det store område, som havde en udstrækning på ca. 1½ km fra øst til vest og 2 km nord til syd. Dette svarer til ca. 300 hektarer.

Til at løfte den store byggeopgave dannedes et særligt selskab: Samvirkende Byggeselskab i Odense, bestående af Andelsboligforeningen Højstrup, Odense Andelsboligforening og Odense Almennyttige Boligselskab, med borgmester Holger Larsen som bestyrelsesformand. Også projekteringsopgaver blev løst ved et samarbejde, nemlig mellem arkitektfirmaerne Hans Jørgen Jensen, Oluf Rasmussen, Herman Ricka og Jørgen Stærmose.

Den første udbygningsplan gik ud på, at der i midten skulle være et grønt

Gårdmiljø i Vollsmosebyggeriet på Vollsmose Allé (Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

Udsigt over en del af byggeriet langs Vollsrose Allé (Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

område omgivet mod syd, øst og nord af ni »parker«.

Hver af disse »parker« skulle bestå af et stort parkeringsareal i midten omgivet af 500 lejligheder i firetages boligbebyggelse. Alt i alt var der altså tale om 4.500 boliger – eller næsten lige så meget som Middelfart by.

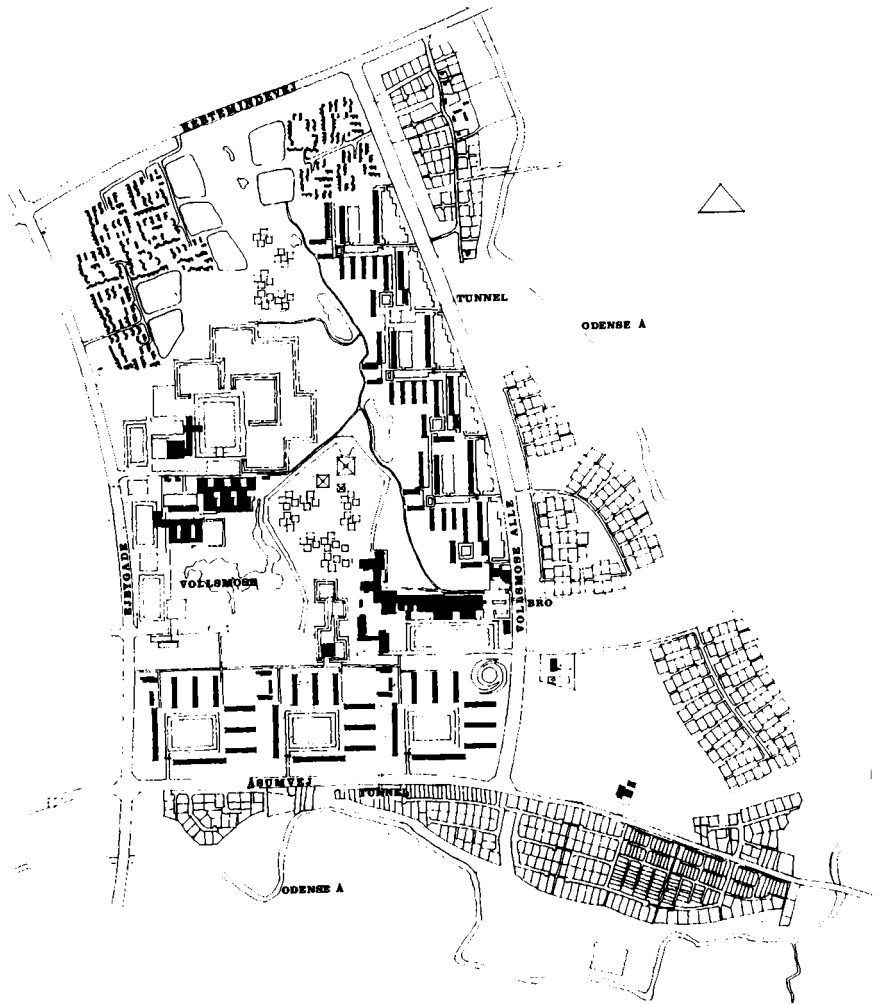
I Vollsroseplanens vestlige del skulle der blandt andet være et stort indkøbscenter, et gymnasium og et idrætsanlæg. De to sidstnævnte etableret ved udflytning af de gamle Odense-»institutioner« Mulernes Legatskole og B 1909. Der var også afsat plads til skoler, børnehaver og institutioner for ældre.

I løbet af de godt og vel ti år, området blev udbygget, skete en del ændringer af planerne. Centret blev flyttet til en mere central beliggenhed ved Vollsrose Allé, hvor det ikke desto mindre viste sig vanskeligt at skaffe tilstrækkeligt kundeunderlag, blandt andet på grund af konkurrence fra Rosengårdcentret og Bilka.

Også lejlighederne viste det sig svært at leje ud, og man prøvede derfor med en større variation i bygningsudformningen, således at den kom til at bestå af 2-, 4-, 8- og 12-etages boligblokke.

Også her viste der sig udlejningsvanskeligheder, og de sidste dele af området blev derfor udbygget som enetages gård- og rækkehuse, som der ikke var problemer med at udleje.

Den samlede bebyggelse bærer i høj grad præg af tidens krav om rationelt byggeri, der skulle løse bolig manglen. Der var tale om montagebyggeri, hvor »landskabsarkitekten var underlagt transportkranens tyranni«.

Udbygningsplan for Vollsmose 1977-78 (Efter Odense Magistrat, 2. Afdeling, Årsberetning 1976-77).

Også de grønne områder er i høj grad menneskeskabte. Før den nuværende bebyggelse havde der været grusgrav og losseplads, og økonomiske krav betød, at de jordmængder, der fremkom ved byggeriet, skulle blive i området. Disse ting tilsammen betød, at det kun i begrænset omfang var muligt at bygge på de naturlige landskabstræk, og de grønne områder omkring lejlighedsbyggerierne fremtrådte derfor mere som plan end som natur.

Området ned mod Odense å har man lagt vægt på at bevare så naturligt som muligt, og her har man fundet plads til et stianlæg, som kan føre gående og cyklende ind til centrum af byen.

Det er ikke Vollsmoseområdets arkitektur, der har givet anledning til den største diskussion, men især en række sociale problemer.

Især i begyndelsen af 1970'erne betød forventningerne om fortsat inflation og skattefradragets retten for underskud på eget hus, at næsten alle familier med fast indkomst anskaffede et parcelhus. Det almennyttige boligbyggeri blev derfor for husstande, som ikke havde andre muligheder, og som på grund af lave indkomster fik store boligsikringstilskud.

Det betød, at der til Vollsmose kom forholdsmæssigt mange enlige forsørgere, fremmedarbejderfamilier, revalidender, pensionister og tilflyttere. Det betød endvidere, at området gav kommunens skole- og socialvæsen en række problemer.

Planlægningschef Jesper Harvest, magistratens 2. afdeling, afslutter dog en større gennemgang af områdets udvikling og problemer med blandt andet følgende bemærkninger:

»Undersøgelser har vist, at langt størstedelen af Vollsmoses beboere er flyttet fra andre dele af byen, især centrum, og de forbedrede boligforhold har bevirket, at et meget stort antal familier nu trives og fungerer bedre efter at være flyttet til Vollsmose. Der spores helt klart tendenser til, at bebyggelsen er ved at finde sin form og »falde til ro« og altså gå ind i samme udvikling, som så mange andre boligområder har været igennem.

Bebyggelsen er blevet til gennem en proces på godt og ondt, og resultatet er nok blevet overvejende godt. En erfaring er, at der nok bør arbejdes med mindre enheder i fremtiden«.

Byudviklingsanalysen 1984

Vi har foran set, hvordan man omkring 1970 besluttede sig til at lade byen vokse mod nordøst og sydøst. I 1984 forlod man denne strategi. I stedet besluttede man, at væksten skulle foregå i en række områder spredt inden for hele kommunen. Kommunen havde fundet frem til områderne ved at sammenligne økonomiske og byplanmæssige fordele og ulemper.

Udgangspunktet for strategiændringen var en konstatering af, at man stadigvæk rådede over større ledige byzonearealer, end der umiddelbart var behov for, og at man derfor måtte beslutte, hvor byudviklingen først skulle påbegyndes.

Hvis man sammenligner den argumentation, som man anvendte i planlægningen i slutningen af 1960'erne, med den argumentation, man finder i byudviklingsanalysen fra 1984, springer flere forskellige ting i øjnene.

For det første er der i 1984 ofret flere mandskabsmæssige ressourcer på analysearbejdet, og dette har muliggjort en langt bedre undersøgelse af for-

Kunst og beton i Vollsmose (Odense Centralbibliotek, Lokalhitorisk Afdeling).

Et tendentiøst billede, men også en trostesløs facade i Vollsmose (Odense Centralbibliotek, Lokalhitorisk Afdeling).

dele og ulemper. Det betyder, at man ikke kun lægger vægt på tekniske og trafikale forhold, men også lægger stor vægt på blandt andet miljøforhold og forsyningen med de mange slags offentlig service, som hører med i 1980'erne.

For det andet er det tydeligt, at især hensynet til skoleplanlægningen spiller en afgørende rolle. Det skyldes, at placeringen af de nye boligområder er af afgørende betydning for kommunens samlede udgifter. Placerer man alle boliger i en bestemt retning, skal man bygge nye skoler her, mens andre skoler i andre bydele får ledige pladser. Denne sammenhæng blev skærpet i løbet af 1970'erne, hvor fødselstallet faldt, og de økonomiske vilkår for kommunerne blev strammet, således at man blev tvunget til at lukke skoler, hvis elevtallet blev for lille og omkostningerne pr. elev dermed for store.

Byudviklingsanalysens konklusioner, som blev tiltrådt af byrådet som retningslinier for udviklingen i resten af dette århundrede, kan resumeres således:

For det første skal man satse på en række såkaldte restarealer, dvs. mindre arealer, hvor tekniske anlæg, skoler og institutioner allerede findes, og hvor omkostningerne derfor bliver meget små for kommunen. Disse arealer ligger især i Skibhuskvarteret, bymidteområderne og i Bellinge.

For det andet anvendes følgende arealer til boliger, idet den tidsmæssige udbygning skal respektere de angivne vilkår:

- Kirkendrup, tidligst fra 1993 med 75-100 boliger pr. år.
- Højby, tidligst fra 1992 med højst 100 boliger pr. år.
- Blangstedgård, formentlig allerede fra 1989-90 med 50-100 boliger pr. år.
- Sydøst 2, fra 1989 eller tidligere med ca. 50 boliger pr. år.
- Seden Syd, fra 1989 med højst 150 boliger pr. år.
- Villestoft Nord, fra 1989 med højst 75-100 boliger pr. år.
- Næsbyhoved Broby, tidligst fra 1991 med 25-50 boliger pr. år.

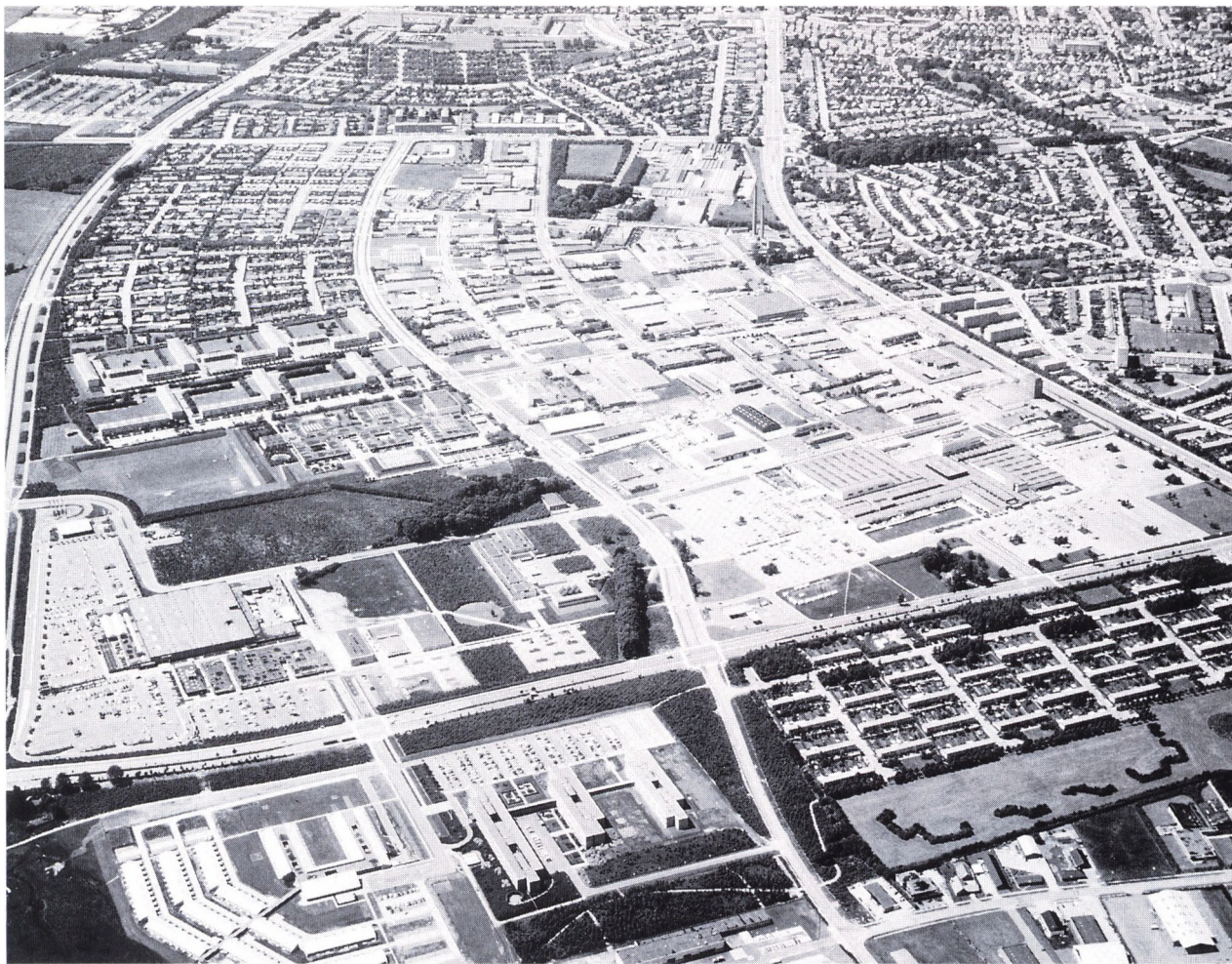
Når begyndelsestidspunktet og det årlige omfang angives så omhyggeligt, skyldes det, at disse forhold er vigtige for de økonomiske konsekvenser.

For det tredje lægger man op til løbende justeringer af byggeriets fordeling. Belært af tidligere tiders fejlslagne prognoser erkendes det, at der kan ske ændringer i forudsætningerne, som kræver, at planerne ændres.

1980'ernes boligområder

Ser man på de boligområder, der er udstykket i 1980'erne, er det tydeligt, at bygherrerne har forsøgt at undgå de fejl, planlæggerne så ved 1960'ernes parcel- og rækkehuse.

Kommunen har spillet en langt mere aktiv rolle ved områdernes detailplanlægning end tidligere. Dette betyder, at man i erkendelse af, at mange af

de nye boligområder fra naturens hånd kun var dårligt udrustet med spændende landskabstræk, har strakt sig langt for at bevare eksisterende hegn, trægrupper eller andet, som kunne skabe variation i de nye områder. Der er gennemført en kraftig trafikregulering for at mindske den gennemkørende biltrafik og for at skabe sikre gang- og cykelstier. For at begrænse arealkravet er mange boliger opført i to etager, og man har i øvrigt tilstået en større variation i udstykningsplanerne.

Også boligernes størrelse er anderledes. Hvor man i 1960erne byggede større og større huse – typisk til en familie med to børn og to voksne – har man i 1980erne i højere grad sigtet mod mindre boliger til skilsmisseramte familier, en voksen og tit også kun et barn, samt ungdomsboliger og ældrevenlige boliger.

Lufthfoto af kvarteret ved Bilka og Rosengårdcentret. Næsten al bebyggelse på billedet stammer fra 1960erne og 1970erne (Center-Air fot., Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

De høje energipriser har gjort alle interesseret i mere kompakte huse. Selv om man således har løst nogle af de problemer, man så i fortiden, er der alligevel problemer tilbage. Det ene er, at det har været svært at forsyne de nye større boligområder med nærservice. Det er svært at få en brugs eller købmand til at etablere sig, fordi etablering i nye bygninger kræver en stor omsætning. Men især i SØ-området er det nærliggende, at beboerne lægger en stor del af omsætningen i Bilka eller Rosengårdcentret.

Det er også svært for kommunen at få råd til at etablere skoler så hurtigt, som indbyggerne forventer det, når økonomien er stram, og der er halvtomme skoler andre steder.

Endelig kan man ikke komme uden om, at de fleste flytninger finder sted i de unge år og i forbindelse med skilsmisser, og at nye større boligområder derfor i sagens natur får en ensidig befolkningssammensætning.

Den nye strategi med mere spredt byvækst fra 1984 er blandt andet et forsøg på at undgå de problemer, man ikke har kunnet løse ved satsning på en koncentreret vækst.

En af de først gennemførte dele af Thomas B. Thriges Gade-planen var den nye viadukt over jernbanen (1960). Nedkørslen til vejunderføringen under krydset ved Tigergården var endnu ikke taget i brug i 1964, da billedet blev taget (Magistratens 2. afdeling, Vej- og spildevandsafdelingen).

Vej- og gadenettet

Det odenseanske vejnet anno 1945 var stort set upåvirket af den kendsgerning, at der havde eksisteret biler i 50 år.

Alle vejene fra kystbyerne førte ind til den gamle bykerne, hvor gadernes forløb og bredde var fastlagt på et tidspunkt, hvor man bevægede sig til fods eller til hest.

I de første 15 år efter krigen blev der udarbejdet vejplaner, der, hvis de var blevet realiseret, ville have asfalteret store dele af byen, således at den på ingen måde ville stå tilbage for amerikanske forbilleder. Den i 1962 vedtagne vejplan førte motorvej-/gader helt ind til og igennem bykernen.

Omkring 1970 begyndte strømmen at gå den anden vej. En kombination af gustne økonomiske overvejelser, der sagde, at man slet ikke havde råd til at realisere hele 1962-planen, og miljøinteresser, som sagde, at man slet ikke ville bryde sig om en by og en omegn, der var gennembrudt af nye vejanlæg, viste sig stærkere end bilisterne. Den nye linie manifesterede sig i vejplan 1977, hvor 1962-planens store vejanlæg i centrum og en række indfaldsveje var strøget.

Thomas B. Thriges Gade

Thomas B. Thriges Gade var det første store vejanlæg, der blev planlagt og gennemført, og er uden tvivl også det mest omdiskuterede for ikke at sige

Situation fra Grønlandsgadetunnelen juni 1964. Billedet er taget før tunnelens udvidelse og viser de trafikale problemer på stedet (Magistratens 2. afdeling, Vej- og spillevandsafdelingen).

udskældte.

Baggrunden for projektet var, at det var særdeles vanskeligt at komme fra bykernen og de andre områder syd for Nyborg-Fredericia-jernbanen til byen nord for jernbanen – herunder havnen med dens mange arbejdspladser. Trafikken måtte foregå gennem de smalle gamle gader, hvor Nørrebros tunnel under jernbanen var en flaskehals med daglige trafikpropper – ikke alene morgen og aften, men også midt på dagen, hvor man skulle hjem til frokost.

Også den gennemgående trafik mellem Øst-Danmark og Jylland var vanskelig – der var jo ingen ringvej syd om byen lige efter 2. verdenskrig.

Disse to problemer foreslog stadsingeniør H.V. Rygner i 1947, at man løste ved at gennemføre to gadegennembrud. Det ene skulle forløbe stort set der, hvor Thriges Gade i dag ligger, dog med den forskel, at den sydlige del lå længere mod øst, således at den gik gennem Lotzes Have og tangerede H.C. Andersens Hus. Det andet blev til den nuværende Hans Mules Gade.

1947-planen indeholdt også nogle »mindre« gadegennembrud, som aldrig er blevet gennemført, nemlig en vest-øst forbindelse fra Thriges Gade gennem Lotzes Have og Sortebrødre Torv til Hans Mules Gade og en forbindelse fra Flakhaven nordpå til Fyns Stiftsmuseum.

Der var ikke tilfredshed med stadsingeniørens forslag til linieføring af gadegennembruddene, og man bad derfor den københavnske professor Steen Eiler Rasmussen om råd – ikke om en total revurdering af projekterne,

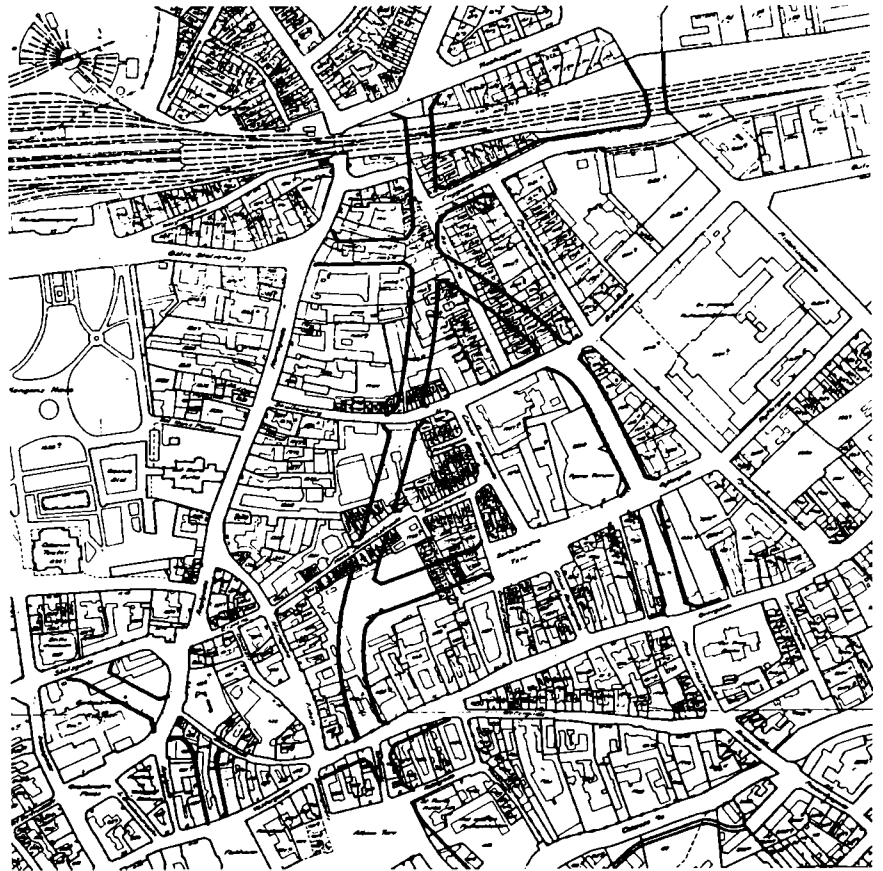
men om forslag til en anden udformning af gadegennembruddene. Dette førte i 1949 til en rapport, der i sammenfatning sagde: »Der må foretages en undersøgelse af behovet for et gadegennembrud som det foreslåede, inden man fastslår det i en byplan. Såfremt undersøgelsen gør gadegennembruddet rimeligt...«.

Rapporten foreslog den nuværende linieføring af Thomas B. Thriges Gade og en helt ny udformning af vejnettet umiddelbart syd for jernbanen.

I Steen Eiler Rasmussens forslag indgik i øvrigt, at der på gadens vestside skulle opføres en randbebyggelse i fire etager, og at der langs østsiden skulle være en tre til fire meter bred rabat med piletræer.

I 1951 offentliggjorde stadsingeniøren en grundig rapport om de trafikale konsekvenser af ikke alene Thriges Gade-linien, men også et gennembrud fra Flakhaven mod nord og et gennembrud i Søndergade-Odingsgade-Fjordsgade-linien.

På baggrund af trafiktællinger havde man beregnet, hvordan trafikken

Stadsingeniørens vejplan fra 1947 med udkast til nye gadelinier i centrum (Efter Overgadckvarteret i Odense).

*Steen Eiler Rasmussens skitse til
randbebyggelse langs Thriges Gades vestside
(Efter Overgadekvarteret i Odense).*

ville fordele sig efter ændringerne, og konklusionen lød:

»Man kan sammenfatte det fremførte således: Inden for bymidten har de vigtigste gader praktisk taget nået grænsen for deres kapacitet, idet de nuværende færdselsvanskeligheder er meget store. Der bør derfor anlægges nye gader som foreslået, dels for at aflaste de nuværende gader, dels for at optage færdselstilvæksten«.

Den stigende trafik forventede man, fordi danskerne i fremtiden ville blive færre om hver bil end de 25, man var i 1950. Måske kun 3,5 pr. bil eller i hvert tilfælde 8 pr. bil, som svenske undersøgelser regnede med.

En sammenlægning af tallene fra en årrække og forholdene på stedet »tyder på, at Nørrebros tunnel nu har nået en kapacitetsgrænse, og at færdslen efterhånden må vælge større omveje for overhovedet at komme frem«. Så derfor anbefalede rapporten, at man startede her.

Også den rapport om bytrafik i Odense, som var kommet året før, støttede kraftigt de foreslåede gadegennembrud, fordi de store busser havde svært ved at komme frem i de snævre gader.

»Der vil komme 54 busser i timen over Flakhaven, og vi må derfor anse det for nødvendigt, at de to gadegennembrud gennemføres så hurtigt, som forholdene gør det muligt. Da gaden fra Flakhaven mod nord medfører de største øjeblikkelige fordele for såvel færdslen som trafikken, må det foretrækkes, at dette projekt gennemføres først«.

skrev kollektiv trafikplanlæggerne – hvoraf den ene var stadsingeniør Rich. Honoré.

Efter stadsingeniørens beregninger året efter ville Flakhavegennembruddet imidlertid tiltrække så megen trafik, hvis det stod alene, at trafikken ville bryde sammen, så derfor anbefalede man at starte i Albani Torv-Skibhusvejlinien.

På baggrund af byplanprofessorens rapport og rapporter om trafikforholdene og vel også på baggrund af de trafikpropper, der dagligt kunne opleves i bykernen, vedtog byrådet i 1952 en dispositionsplan, der rummede de nye gadeanlæg, enstemmigt.

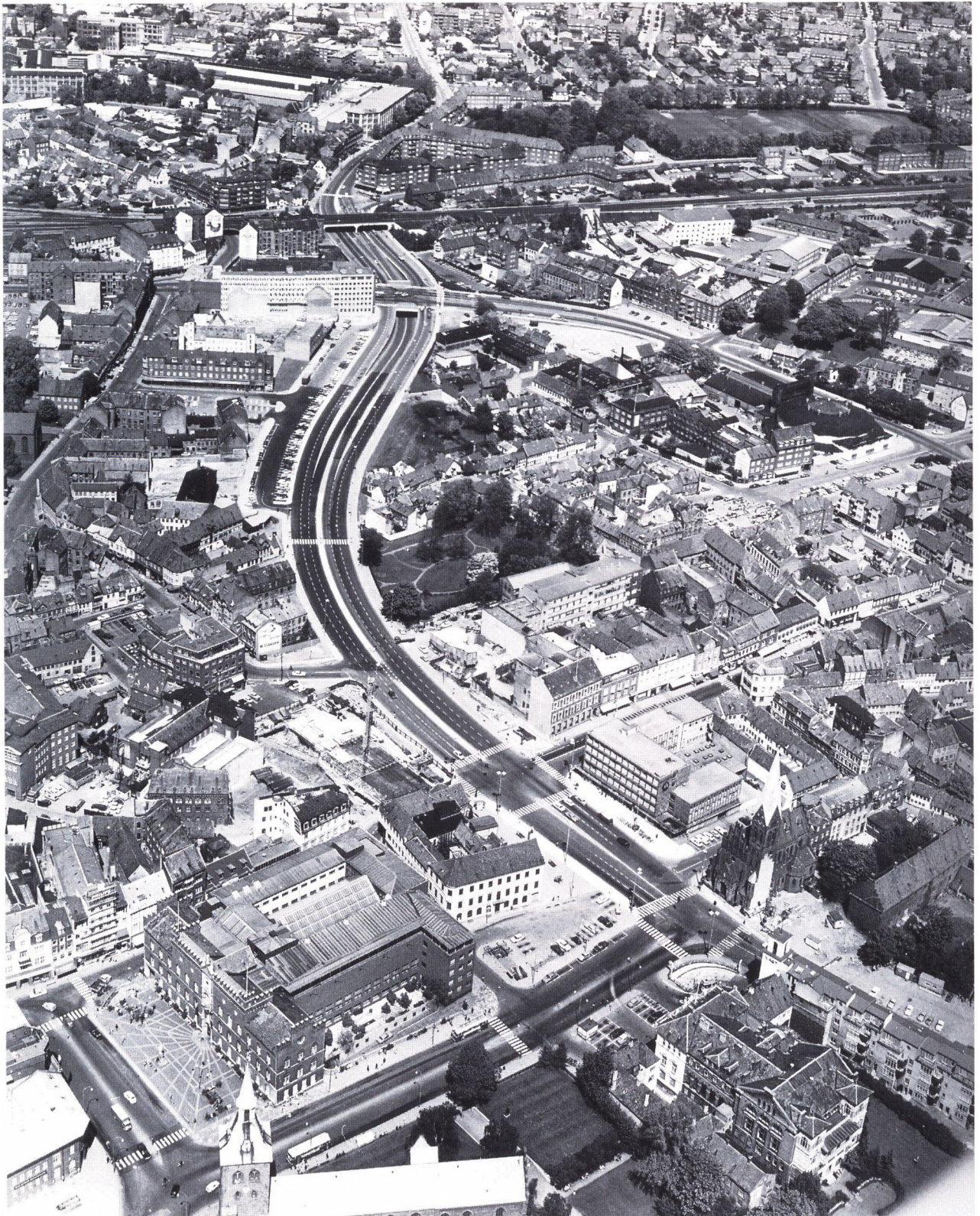
Disse huse i Adamsgade blev revet ned, da den nye viadukt under jernbanen skulle anlægges. Se også billedet side 38 (Magistratens 2. afdeling, Vej- og spildevandsafdelingen).

Formanden for teknisk udvalg, C.V. Jørgensen, fremlagde forslaget og sluttede med at »understrege, at gadegennembruddet er en nødvendighed«. Ifølge *Stiftstidendes* referat af byrådsmødet var det kun avisens redaktør Knud Secher, der også var konservativt byrådsmedlem, som gav udtryk for en smule betænkkelighed: »Man skulle have haft opmærksomheden henledt på en ringgade«, men han tilføjede dog: »Jeg er i og for sig ikke imod parallelgaden«, og stemte da også for forslaget. C.V. Jørgensen »understregede betydningen af, at man kunne få trafikken lige igennem«, og i en omtale af projektet i *Stiftstidende* umiddelbart efter refereres det også, at man havde beregnet, at den sparede rejsetid ved, at bilisterne kunne komme hurtigere gennem centrum, var 18 mill. kr. større end omkostningerne ved projektet.

Ifølge aviserne var der heller ikke i offentligheden modstand mod projekterne på tidspunktet for beslutningen. Der var blandt grundejerne en del ængstelighed omkring afviklingen af de gamle erhvervs-, forretnings- og boligområder, som skulle vige pladsen for de nye planer. Nogle år senere oplyste borgmester Holger Larsen, at realiseringen af byens gadeplaner betød, at der skulle nedlægges ca. 300 lejligheder, 20 erhvervsvirksomheder og 60 butikker.

Storslået vue over den stærkt omdiskuterede Thomas B. Thriges Gade fra Albani Torv i syd til Kochsgade i nord. Billedet er taget omkring 1970, før opførelsen af sparekassens højhus og før videreførelsen af motorgaden til havnen (Fyns Presse Foto, Magistratens 2. afdeling, Vej- og spildevandsafdelingen).

I byplanlæggertidsskriftet *Byplan* fremkom civilingeniør V. Malling i 1956 med en kritik af planerne under overskriften: *Odenses hovedpine: planerne for den indre by*. Men kritikken gik ikke på en betænkelighed ved de byplanmæssige konsekvenser af planerne, men derimod på en frygt for, at man ikke kunne få økonomien i planerne til at hænge sammen.

Først efterhånden kom der protester mod projekterne, bl.a. fra museumsdirektør Svend Larsen, der også ledede H.C. Andersens Hus, og som var bange for, at kvarteret skulle blive ødelagt.

Dette fik stadsingeniøren til at udtale: »Man kan jo ikke lave omelet uden at slå æg i stykker, og man må nu engang gennemføre gadegennembrud på de mest egnede steder – ellers opfylder de ikke deres mission«.

En af de ting, der medvirkede til, at Thomas B. Thriges Gade ofte blev betegnet som et sår i bybilledet, var, at man skulle helt frem til 1980'erne, før der blev opført en randbebyggelse mod vest, som Steen Eiler Rasmussen havde forestillet sig det. En årsag hertil var, at opbygningen af aflastningscentrene især i sydøst, samtidig med at gadegennembruddet blev færdigt, fjernede det forretningsmæssige grundlag for store nybyggerier i centrum. Eller som de to arkitektstuderende, der studerede provinsens gadegennembrud, skrev i 1971: »Gassen gik af Odense, og omeletten blev aldrig bagt«.

Først i 1970 kunne Thriges Gade indvies i sin helhed, og først da det var mere end 20 år for sent, blev kritikken af projektet rigtig kraftig.

Odense stadsingeniør i arene 1948-74 Rich. Honoré (f. 1903). Billedet er fra 1964 (Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

Skaf plads til bilen – vejplan 1962

Den stærke vækst i antallet af biler og i bebyggelsens omfang satte sit tydelige spor i 1950'ernes og 1960'ernes vejplanlægning.

Allerede i byudviklingsplanen i 1951 skitserede man en motorvej syd om Odense. Vest for Svendborgvej gik skitsen ud på at placere motorvejen ca. 500 m syd for den nuværende tracé. Mod øst var motorvejen skitseret syd om Fraugde. Til at bringe trafikken til og fra byens centrum havde man skitseret en ny vej i Falens forlængelse og ud til landsbyen Højme.

Diskussionen om motorvejens linieføringer blev først afsluttet i december 1959.

Det, der gav problemer, var, at man på den ene side gerne ville have vejen tæt på byen for at opnå den bedst mulige betjening. På den anden side ville dette blive meget dyrt, fordi man så skulle igennem bebyggede områder. Man overvejede i denne forbindelse at udbygge Tietgens Allé til firsporet motorvej. Det endte som bekendt med, at motorvejen blev lagt syd om byen, og en repræsentant for Odense byråd kunne da også – på et møde i 1958 med blandt andet Vejdirektoratet og amtet – erklære sig enig i denne løsning, hvis

Indvielsen af Thomas B. Thriges Gade den 6. maj 1970. Fra venstre rådmand Poul Nielsen, borgmester Holger Larsen og stadsingeniør Rich. Honoré. Manden med saksen er vejdirektør K. Bang (Birgit Freisleben fot., Magistratens 2. afdeling, Vej- og spildevandsafdelingen).

byen fik gode tilslutningsveje fra motorvejen.

Da først der var enighed om linieføringen, blev den optaget på statens vejplan, og de nødvendige arealer blev sikret mod bebyggelse og indarbejdet i planlægningen. Dette betød, at selv om der kom til at gå 25 år, inden motorvejen kunne åbnes og trafikken ledes uden om byen, kunne vejarbejderne gennemføres, uden at det blev nødvendigt at bryde igennem boligområder, som i mellemtiden havde bredt sig syd for byen.

Den østlige og vestlige motorvejsindføring blev aldrig til noget, men motorvejen syd om Odense er karakteriseret ved relativt mange tilslutningsanlæg, som bevirker, at trafikken til og fra vejen ikke koncentrerer på en enkelt tilslutning.

De to motorvejsindføringer skulle i henhold til vejplan 1962 føres helt ind til bykernen, der skulle omgives af en veludbygget ringgade (se figur 1.12). Dette krævede en række gadegennembrud. Den sydlige ringgade skulle følge Odense å, idet man ville rydde bebyggelsen på Filosofgangens sydside. Odinsgade skulle forlænges mod syd til Sdr. Boulevard og mod nord føres under jernbaneterrænet til Næsbyvej.

Også en række radialer skulle udbygges (se figur 1.13), og hvis vi går kompasset rundt, kan vi konstatere, at store dele af planerne i dag er opgivet. Kertemindevejen, som i begyndelsen af 1950'erne fik sit nuværende forløb til afløsning af den gamle vej over Åsum, skulle flyttes nord om Seden, næsten helt op til kanalen.

Figur 1.12: Vejplan for bykernen 1962 (Efter tidsskriftet *Byplan*, 1971).

Mod syd er 1962-planen stort set blevet realiseret med en ny Svendborgvej, uændret Fåborgvej og omfartsveje på vejen til Assens ved Bellinge og Dyrup. Det var dog meningen, at Assensvejen skulle være ført ind til bykernen i en ny linieføring, som ved friluftsbadet skulle smelte sammen med den vestlige motorvejsindføring.

Mod nordvest var det planen at samle Rugårds Landevej og hovedvejen til Bogense i en fælles indfaldsvej gennem Stavis ådalen. Fordelen ved denne linieføring var, at oplandstrafikken blev ledt uden om Tarup og Næsby (se figur 1.14). Ulempen fremgår af billedet side 47.

Figur 1.14: Planlagt vejforløb i Stavis ådalen (Inger Bjerg Poulsen tegn.).

Det fremgår tydeligt mellem linierne på planen, at forfatterne ikke har opnået tilslutning til at fjerne helt så mange vejplaner, som de kunne ønske sig.

Endelig indeholdt 1962-planen en omfartsvej øst om Næsby, som i dag er realiseret.

Ser man på vejplaner efter 1962, falder det i øjnene, at forslagene om vejanlæg bliver færre fra plan til plan.

I dispositionsplanens vejforslag (1974) er først og fremmest de store gadeanlæg i og omkring bykernen forsvundet.

Efter at man havde set konsekvenserne af Thomas B. Thriges Gadegennembruddet, rejste planerne om det næste store gadegennembrud, Odinsgade-gennembruddet, som skulle forlænge Sdr. Boulevard mod nord, en heftig offentlig debat, som endte med, at planen blev opgivet.

Også fra byplanlæggerens side var der skepsis over for de gamle vejplaner. Kommunen havde som tidligere omtalt ansat konsulentfirmaet Institut for Centerplanlægning til at udarbejde den første dispositionsplan for den nye storkommune. I et oplæg til dette arbejde fra 1969 hedder det f.eks.:

»En tidlig prioritering af de af vejplanen forårsagede store investeringer i bykernen vil medføre, at det nye regionale center ikke kan etableres i rette tid. Man vil i stedet få en spredning af de regionale funktioner og et øget trafikalt pres mod bykernen».

Til gengæld for den indre ring rummer dispositionsplanforslaget den ringforbindelse, der nu næsten er realiseret som ring 2, nemlig Ejbygade-Ørbækvej i øst, ringvejen i syd (åbnet for færdsel i 1958), Rismarksvej i vest og Rismarksvejs forlængelse til Otterupvej, en bro over kanalen samt Havnevej mod nord.

Idyl i Stavis ådalen; en påtænkt ny indfaldsvej til Odense gennem ådalen er aldrig blevet realiseret (Efter Odense Dispositionsplan, 1974).

Figur 1.13: Vejplan 1962 for hele kommunen (Inger Bjerg Poulsen tegn.).

Også nogle af 1962-planens nye indfaldsveje er forsvundet i dispositionsplanen. Går vi helt frem til 1985, kan vi som nævnt konstatere, at næsten hele ring 2 er realiseret sammen med en række veje i Sydøst-Odense og en række anlæg i tilknytning til motorvejen syd om Odense. Ser man på kommuneplanen fra 1986, rummer den praktisk taget kun nye større vejanlæg, som er nødvendige på grund af den kommende byudvikling mod øst.

Der er i virkeligheden tale om en kursændring på 180 grader fra 1962- til 1986-planen.

Hvor 1962 gik ud fra, at biltrafikken ikke måtte udsættes for forsinkelser, og man kunne spørge, om vejene ikke var overdimensionerede i forhold til den aktivitet, der var plads til, når de nye anlæg var færdige, går 1986-planen ud fra, at bilisterne må komme så hurtigt frem, som de givne rammer tillader – og hvis de er utilfredse med det, må de køre et andet sted hen, køre på et andet tidspunkt eller tage cyklen.

Cykelstier og gågader

I stedet for den kraftige udbygning af vejnettet har man siden begyndelsen af 1970'erne satset på en udbygning af et sammenhængende net af cykelstier, som skulle gøre det muligt at komme til arbejde i bykernen eller andre trafik-

Natligt motiv fra Kløvermosevej, en del af den nye ringvej. Billedet er fra slutningen af 1950'erne (Magistratens 2. afdeling, Vej- og spillevandsafdelingen).

mål som f.eks. skoler med livet i behold.

I løbet af 1960'erne havde personbilen overtaget rollen som det vigtigste befordringsmiddel til og fra bykernen (figur 1.15).

For at skaffe plads i de smalle gader havde man fjernet de fleste cykelstier, således at Nyborgvej og Hjallesøvej var de eneste vejstrækninger i den indre by, der stadigvæk havde cykelstier. Dette forstærkede selvsagt flugten fra cyklerne til bilen.

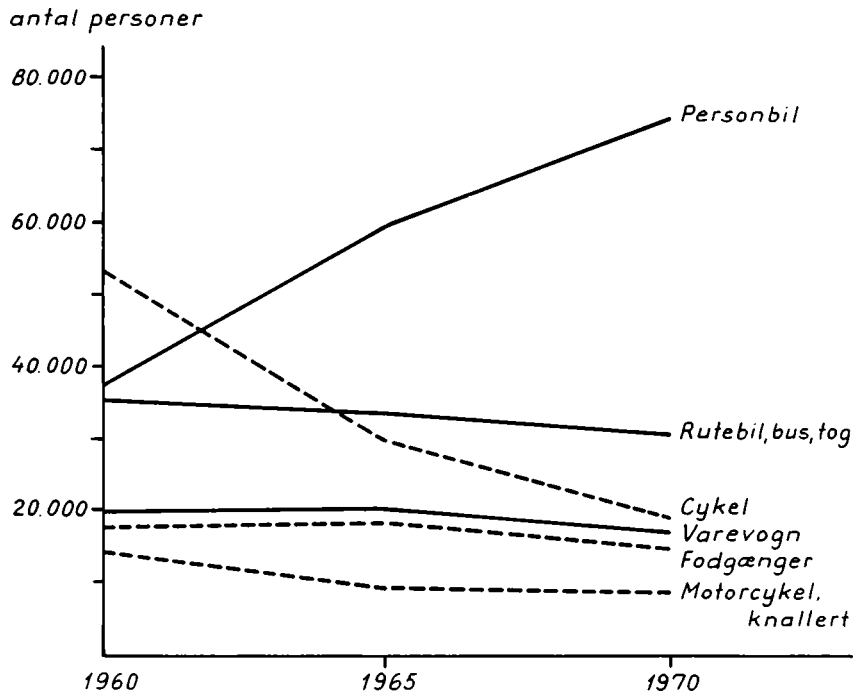
I forslaget til dispositionsplan (1974) lagde man op til et brud med den hidtidige linie og formulerede følgende målsætning:

»Der er 775 km vejlængde i Odense kommune. Langs ca. 90 km af de mest befærdede veje er der cykelstier. Stiplanen foreslår en væsentlig udvidelse af cykelstinet. I snævre gader og på mindre befærdede veje kan cykelstien være et afmærket felt langs fortovet. Men så vidt muligt bør rigtige cykelstier anlægges. Derved foreslås stier lagt adskilt fra den hurtige trafik. Dels langs åer og i grønne områder, dels ad nedlagte jernbanelinier«.

Forslaget blev fulgt, og i forslaget til kommuneplan (1985) kan man konstatere:

Kongensgade set mod nord i juli 1969, hvor gaden en kort overgang var gjort til gågade. Trafikken begyndte dog snart at rulle i gaden igen, mens Vestergade uigenkaldeligt blev gågade samme år (Magistratens 2. afdeling, Vej- og spillevandsafdelingen).

Figur 1.15: Antal personer, der på en hverdag forlader den indre by med forskellige transportmidler (Inger Bjerg Poulsen tegn.).

»Efter hovedstiplanens godkendelse i 1976 er stinettet udbygget, således at det i dag omfatter ca. 160 km hovedstier fordelt på trafikstier og rekreative stier.

Væsentlige nye stiforbindelser er f.eks. Kertemindestien til Vollsmose, Odense å-sti fra Seden til Bellinge, Søhusstien, sti på Rødegårdsvej og videre mod den sydøstlige bydel, stier på Albanigade, Thomas B. Thriges Gade, Rugårdsvej og Kalørvej.

I debatten er generelt givet tilslutning til hovedstiplanen, og der ønskes en fortsat udbygning af stinettet.

Der er således grund til at fortsætte med den udbygning af hovedstiarbejdet, som blev påbegyndt i 1976, og bemærkninger fra debatten er søgt indpasset i forslag til ny hovedstiplan«.

Det kan konstateres, at stiplanlægningen har været en stor succes. Først og fremmest hos borgerne, hvoriblandt såvel borgmester som planlægningschef ofte ses på cykel. Men også i international målestok, således at stierne og den bagved liggende planlægning ofte må vises frem for fremmede.

Byfornyelse

I de foregående afsnit har vi set på, hvordan byen har udviklet sig ved tilføjeisen af de nye trafikårer og nye byområder til den gamle bykerne. De sidste 40 år har imidlertid også været kendetegnet ved en kraftig omdannelse af

Cykelstinettet i Odense er udbygget stærkt i de senere år. Billedet her er fra Albanigade (Ole Ølund fot. 1988, Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

centrum, og disse forandringer har ofte været årsag til engagerede debatter mellem borgere fra alle dele af byen.

Når ændringer i bymidten kalder på så mange lidenskaber, er det ikke, fordi der bor specielt mange mennesker i centrum. Tværtimod er antallet af beboere faldet kraftigt fra ca. 35.000 midt i 1950'erne til ca. 13.000 i midten af 1980'erne.

Forklaringen på interessen er, at centrum rummer de fleste af de aktiviteter, der er fælles for alle odenseanere. Her ligger rådhuset, teatrene og koncerthuset, biograferne og restauranterne og alle specialbutikker. Her ligger også det historiske Odense.

Også når vi ser på fornyelsen af centrum, er dispositionsplanen fra 1974 en skillelinje.

I 1950'erne og 1960'erne gennemførtes en række større nedrivninger – ikke alene for at give plads til Thriges Gade. På Nørrebro forsvandt et helt kvarter til fordel for blandt andet ny rutebilstation, nyt posthus og nyt toldkammer.

På Albanigades østside måtte et antal bolig- og erhvervsjendomme give plads til gadens udvidelse og til nye bolig- og forretningsejendomme. Magasin, telefonhusets udvidelse og Føtex fandt man plads til ved at nedrive større samlede områder.

I dispositionsplanen fra 1974 blev der udstukket en ny målsætning, som blandt andet er beskrevet i en folder om Odenses byfornyelse, udarbejdet i 1985 til de mange besøgende, som besøger byen for at lære af erfaringerne.

»Det er kommunens politik at opretholde boligarealet i bymidten. De utidssvarende boliger skal som hovedregel moderniseres ved begrænsede indgreb i form af istandsættelser, moderniseringer og gårdrydninger.

Etablering og udvidelse af bykerneorienterede virksomheder kan fortsat finde sted, men forudsat, at det kan ske under bibeholdelse af den nuværende bebyggelses størrelsesforhold og struktur. Mest muligt af den ældre bebyggelse søges bevaret. En registrering af al bebyggelse i bymidten er under udgivelse.

På det trafikale område søges den gennemkørende biltrafik dæmpet. Forholdene for den kollektive trafik søges forbedret. Miljø og sikkerhed for gående og cyklende forbedres ved anlæg af fodgængerområder, cykelstier og trafiksanering«.

Det må siges, at byrådet i imponerende grad har levet op til denne målsætning, som nok kan være vanskelig, fordi den må realiseres gennem en lang række enkeltbeslutninger, hvor grundejerinteresser ofte vil forsøge at trække i modsat retning.

En vigtig forklaring på, at man har kunnet give plads til en række nye aktiviteter i centrum er, at mange virksomheder inden for håndværk og industri har forladt centrum.

En række stier er anlagt på nedlagte jernbanelinier, men f.eks. i Korup er den gamle linieføring nogle steder blokeret af parcelhusbyggeri (Ole Ølund fot. 1988, Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

Sct. Jørgens Haven på det gamle gasværks grund – et eksempel fra 1980'erne på byfornyelse i centrum (Ole Olund fot., Odense Centralbibliotek, Lokallhistorisk Afdeling).

Allerups jernstøberi på hjørnet af Sdr. Boulevard og Filosofgangen, det gamle gasværk ved Sct. Jørgens Gade og et industriområde mellem Nedergade og Odense å er blevet til nye boligområder med grønne arealer.

Et gammelt vinlager mellem Vestergade og Slotsgade er blevet til Vintapperstræde med butikker. Og i Brandts Klædefabrik har man bevaret et bygningsværk fra industrialismens storhedstid og givet det nyt indhold med biograf, restaurant, bogtrykmuseum, kunstmuseum, udstillingslokaler m.m.

Et spændende spørgsmål er, om man i 1980'ernes midte har været for hurtig til at udnytte centrumets byggemuligheder med risiko for, at der fremover kun kan skaffes plads til nye behov ved at forgrube sig på de for få grønne områder.

Allerede i årene umiddelbart efter dispositionsplanens vedtagelse gik man i gang med at realisere også den del af planen, som gik ud på at dæmpe biltrafikken.

Med »bump« og indsnævringer af kørebanerne forsøgte man at nedsætte hastigheden, og det blev umuligt for privatbiler at køre midt gennem centrum. De nye indgreb fik en blandet modtagelse. Spurgte man en af byens taxachauffører eller bybuschauffører, var der ikke megen ros til politikerne og teknikerne – og en række af indgrebene blev da også modificeret.

Men hos det store flertal af borgere var der tilfredshed med forsøgene, og 20. juni 1984 vedtog byrådet derfor det store spring fremad *Helhedsplan for trafikken i Odense bymidte*. Planen skulle være realiseret til byens 1.000-års jubilæum i 1988.

Planen gik ud på:

1. En udvidelse af gågaderne i Vestergade med Kongensgade til Slotsgade og Vestergade ved rådhuset.
2. Bus- og fodgængerade i Vestergade og Mageløs mellem Sct. Anne Plads og Pantheonsgade.
3. Cykelruter øst-vest og nord-syd gennem centrum.
4. Ny busterminal på Klingenberg.
5. Uændret antal offentlige parkeringspladser, men samarbejde med »Odense City« om nye privatfinansierede parkeringsanlæg.
6. Biltrafikken koncentreret på et ringgadesystem med ring 0 tæt omkring den indre by og ring 1 længere ude mod ringvejen, der nu blev aflastet af den nye motorvej syd om byen, som den vigtigste trafikåre.

Planen blev i det store og hele godt modtaget, selv om nogle af de ulemper, den indebar, også gav anledning til kritik.

For at få gågade i Vestergade nord for rådhuset måtte hele trafikken afvikles syd om rådhuset, hvor der hidtil havde været stoppested for alle byens

Klingenberg fotograferet i 1966 for pladsens gennemgribende forandring med udvidelsen af Magasin (Herluf Lykke fol., Magistratens 2. afdeling, Vej- og spillevandsafdelingen).

*Odenses nye busterminal på
Klingenberg, fotograferet februar 1988 (Ole
Ølud fot., Odense Centralbibliotek,
Lokalhistorisk Afdeling).*

buslinier – undtagen selvfølgelig ringlinien – og dermed ideelle omstigningsforhold. En enkelt linie fik i første omgang ikke plads på den nye busterminal ved Klingenberg, og det indbragte rådmanden for busserne megen kritik.

I Vestergade vest for Mageløs blandede man gående, cyklister og busser, og det fik især buschaufførerne til at protestere over risikoen for trafikuheld.

Thriges Gade-projekt igen?

Som nævnt startede Thriges Gade-projektet – lang tid efter at det var besluttet – en heftig debat, og midt i 1980'erne kom debatten så langt, at der blev udformet konkrete forslag til at gøre noget for at pynte på såret.

Byplanrådsmanden, Edvind Witved, havde i Vesttyskland set, hvordan det kunne lade sig gøre at samle en splittet midtby ved over- eller underføringer på tværs af en stor motorgade. På denne baggrund fik han byens arkitekt- og ingeniørfirmaer til at komme med idéoplæg til løsning af problemet. Byplanafdelingen udformede herefter to forslag til ændring af bymidten omkring Thomas B. Thriges Gade, en lille løsning og en stor løsning.

I *Stiftstidende* blev den lille løsning beskrevet således: »Lad os acceptere, at vi nu engang har fået Thomas B. Thriges Gade, og at vi har brug for den. Og lad os så omsider få den gjort færdig, så den er til at holde ud at se på«. Færdiggørelsen skulle bestå af randbebyggelse ved koncerthuset, Fisketorvet og I. Villh. Werners Plads, hvor der også skulle bygges en stor fodgængerpassage

under Thriges Gade. Midterrabatten på Thriges Gade skulle gøres bredere, så der kunne plantes træer.

Den store løsning præsenterede *Stiftstidende* således: »Thomas B. Thriges Gade var en fejltagelse. Lad os gøre fejlen god igen ved at skjule den og bygge byen sammen ovenpå«. Gaden foreslås simpelt hen gravet ned, hvorved der bliver mulighed for at bygge ovenpå.

Hagen ved den store løsning er, at den forudsætter, at der er et større behov for bolig-, kontor- og forretningsbyggeri i den indre by end den lille løsning. Der er tale om 35.700 m² mod 18.700 m², hvoraf 15.000 m² dog kan anvendes til boliger. Den store løsning indebærer herved en risiko for, at der i en længere periode vil være »byggerod« i city, og den store løsning giver derfor større trafik til og fra centrum. Den store løsning bliver også 50 mill. kr. dyrere for kommunen, og uheldigvis skal disse penge afholdes på et tidspunkt, hvor kommunen på andre områder må foretage dybtgående besparelser.

Ved byrådsmødets førstebehandling af de to forslag stod stemmerne næsten lige, idet socialdemokraterne og Venstre gik ind for den lille løsning, mens de øvrige partier gik ind for den store løsning. Nu var der kun tale om en debat om de to forslag i forbindelse med vedtagelse af et såkaldt lokalplanforslag. Meningen var, at der skulle foregå en offentlig debat, inden byrådet tager endelig stilling.

Slutningen på historien om Thomas B. Thriges Gade kendes således ikke ved indgangen til byens jubilæumsår.

Et rent månelandskab – fra anlæggelsen af Thomas B. Thriges Gade-underkørslen. Billedet er fra september 1961 (Magistratens 2. afdeling, Vej- og spilverandsafdelingen).

2 · Befolknings- og erhvervsforhold

Befolkningsudviklingen

I løbet af mellemkrigstiden havde Odense som landets andre kommuner fået opbygget et folkeregister, som var en nervestreg i den kommunale administration. Det blev brugt, når der skulle udsendes selvangivelser. Det var vigtigt for de sociale myndigheder, for udstedelse af valgkort og for kontrol med tilmelding til sygekasser, lægdsruller m.m. Samtidig kunne folkeregistret imidlertid også give vigtige oplysninger om befolkningstilvæksten i byen, om hvor nye odenseanere kom fra, og hvor andre flyttede hen, samt om fordelingen på unge og gamle, på gifte og ugifte osv.

Under krigen var det også takket være folkeregistrene, at uddelingen af rationeringskort kunne foregå på en sikker og retfærdig måde. Derfor kunne man måske forvente, at folk havde været meget ivrige for at blive tilmeldt, så registrene havde været i særlig god orden i disse år. Men det var ikke tilfældet. Folk, der pludselig havde brug for at gå »under jorden«, fordi de var eftersøgte, f.eks. i forbindelse med sabotage eller våbenmodtagelse, gik af gode grunde ikke op på folkeregistret for at få et flyttebevis og meddele, hvor de agtede sig hen. Da modstandsbevægelsen desuden frygtede, at folkeregistrene kunne blive brugt af besættelsesmagten til at efterspore danskere, blev der mange steder direkte gjort forsøg på at ødelægge registrene ved overraskelsesaktioner på rådhusene.

I Odense skete det den 17. oktober 1944. Et par ubudne gæster dukkede op på folkeregistret efter lukketid og tømte kartotekskort ud på gulvet, overhældte dem med en brændbar væske og satte ild til.

Følgen af sådanne aktioner var, at folkeregistrene overalt i landet var i dårlig stand den 5. maj 1945. Skulle den danske administration bringes til hurtigt at fungere effektivt igen, var det nødvendigt at få revideret bevarede registre og få rekonstrueret dem, der var helt eller delvist ødelagt.

For at få oplysningerne hertil blev det endnu i maj 1945 besluttet at afholde en ekstraordinær folketælling den 15. juni. Da skulle alle husstande udfylde et skema med de nødvendige oplysninger, der så skulle overlades til folkeregisterkontorerne, før de blev indsendt til en samlet statistisk bearbejdelse hos Statistisk Departement i København.

Alle i Odense blev derfor talt på den dag – dog hed det i instruksen, at man skulle udelade allierede militærpersoner, uniformerede tyske militærpersoner (sådanne fandtes stadig) og flygtninge, der var kommet til Danmark ved tysk foranstaltning og var anbragt i lejre o.lign.

I mellemkrigstiden havde man afholdt folketællingerne den 5. november, idet man regnede med, at folk da snarere var på deres bopæl end i sommermånederne, men 1945-tællingen synes alligevel at have været effektiv nok til at udfylde sit formål, og den giver os da det første indtryk af befolkningsforholdene efter krigen.

I Odense kommune med dens daværende grænser boede der 92.436 mennesker, men byområdet var så småt begyndt at brede sig ud i de omliggende sognekommuner. Af disse blev Dalum kommune med 6.186 indbyggere regnet som en egentlig forstad, mens de øvrige omegnskommuner kun havde mindre forstadsbebyggelser i en del af kommunen og ellers overvejende var præget af landbrug og mindre samlede landsbybebyggelser. Som forstadsområder i disse kommuner opregner folketællingen Stige og Andrup i Lumby kommune, Næsby i Allesø-Næsbyhoved Broby kommune, Tarup i Pårup kommune og villaområder ved Sanderum Tørvehave, på Fåborgvej og i Dyrup, alle i Sanderum kommune. Med forstæder nåede Odense derved i 1945 op på 104.391 indbyggere eller ca. 5.000 mere end i 1940. Trods de urolige forhold under besættelsen var der ikke en nedgang i folketallet, og næsten hele tilvæksten faldt på den egentlige Odense kommune. I forstæderne var der kun kommet nogle få hundrede mennesker mere.

Ser vi på, hvordan befolkningen var fordelt på bykommunens enkelte dele, finder man som noget typisk, at der stadig boede mange mennesker i den indre by, hvor gader som Frederiksgade, Nørregade, Kongensgade, Vestergade og Vindegade hørte til byens folkerigeste. Ellers var der især mange indbyggere langs de vigtigste udfaldsveje fra byen med flest beboere på Skibhusvej.

Frem til 1960 skete der kun få ændringer i dette mønster. I løbet af 1950 kom indbygger nr. 100.000 til i Odense kommune, og i 1959 passeredes de 110.000. I samme periode voksede Dalum med godt 4.000 indbyggere, og de øvrige forstæder med et par tusinde. I selve Odense kommune var der desuden kun mindre forskydninger mellem byens enkelte dele.

Efter 1960 ophørte imidlertid den parallelle vækst i de enkelte kommuners indbyggertal. Odense kommune nåede i 1961 op på godt 111.000 indbyggere, men var i de følgende år udsat for en flugt ud til forstæderne og havde ved kommunesammenlægningen den 1. april 1970 kun 102.698 indbyggere. Flugten ramte de centrale dele af byen hårdest. Som et enkelt eksempel kan vi se

på udviklingen i Kongensgade. Her havde man allerede tidligt indrettet stueetagen i næsten alle ejendomme til forretninger, men de to til tre etager ovenover var i 1945 næsten udelukkende anvendt til beboelse, i flere tilfælde til nogle af butiksindehaverne. I 1960'erne flyttede mange af disse ud til villa-kvarterer i byens udkant, og mange lejligheder blev omdannet til kontorer, klinikker og anden erhvervsvirksomhed. Resultatet blev, at mens der kort efter krigen havde været 152 husstande i Kongensgade, var tallet omkring 1970 reduceret til 89. De folkerigeste gader i byen var nu fortrinsvis de lange udfaldsveje, navnlig dem, der havde fået en del etagebyggeri i efter-

Borgmester I. Vilh. Werner byder velkommen til Odenseborger nr. 100.000 den 5. juli 1950 (Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

En af byens folkerigeste gader er nu Nyborgvej, hvor billedet her er taget i februar 1988 (Ole Ølund fot., Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

krigstiden, f.eks. Nyborgvej.

Dalum kommune gik det næsten på samme vis. I 1963 var man nået op på over 12.000 indbyggere, men derefter stagnerede folketallet, uden dog som i centralkommunen at komme ud for et direkte fald.

Til gengæld fik en række af de omkringliggende kommuner vokseværk. I 1970 var Pårup den folkerigeste med 7.900 mennesker, efter at befolkningen var blevet mere end fordoblet i løbet af 1960'erne. Det var især det omfattende nybyggeri i Tarup, der rummede mange af de nye folk i kommunen. Næsten lige så hurtigt gik det i Sanderum kommune, hvor Rikkemindekvarteret og Dyrup fik stor tilgang og betydelig vækst. Desuden kom der mange nye indbyggere i Allesø-Næsbyhoved Broby kommune, i den i 1966 nydannede Fjordager kommune (Åsum, Seden og Agedrup) og i Korup kommune. De sidstnævnte voksede alle med over 2.000 indbyggere i løbet af 1960'erne. I 1970 var Odense kommunes folketal derved faldet til at udgøre 63% af Stor-Odenses mod 77% i 1945. Baggrunden for kommunalreformen var dermed tydelig på det befolkningsmæssige område.

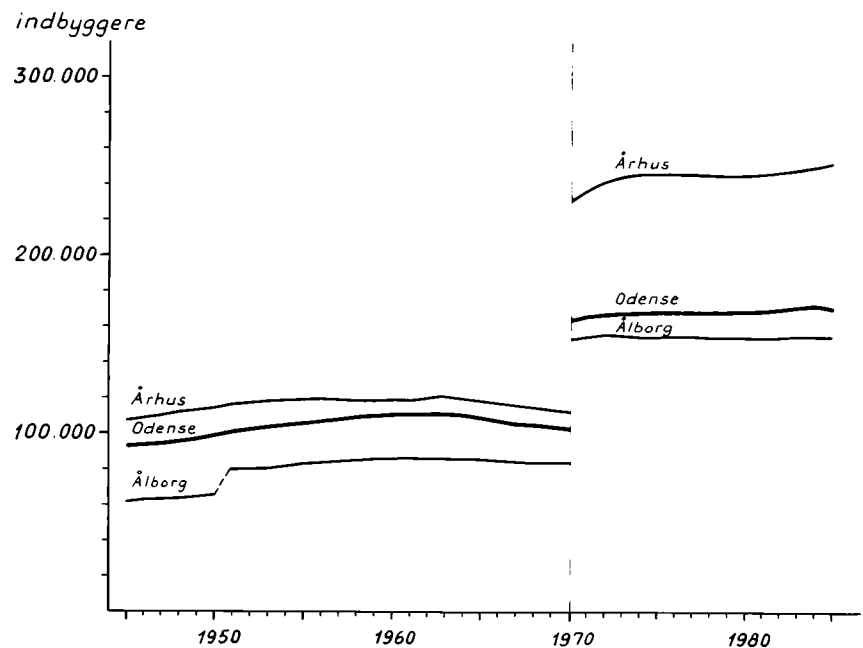
Efter kommunesammenlægningerne i 1970 havde den nye storkommune 163.596 indbyggere og rigelige åbne arealer, der ved bebyggelse kunne give boliger til en betydelig befolkningstilvækst. Men tilvæksten i de nærmest følgende år blev beskeden, og i enkelte år i sidste halvdel af 1970'erne var der endda direkte tale om et fald. Midt i 1980'erne var man kun nået op på ca. 171.000 indbyggere. En væsentlig årsag til dette overraskende forløb var, at der nu fødtes langt færre børn i hver familie end tidligere.

Årene efter kommunalreformen betød til gengæld store forskydninger inden for kommunegrænsen. Den centrale del af kommunen (den gamle

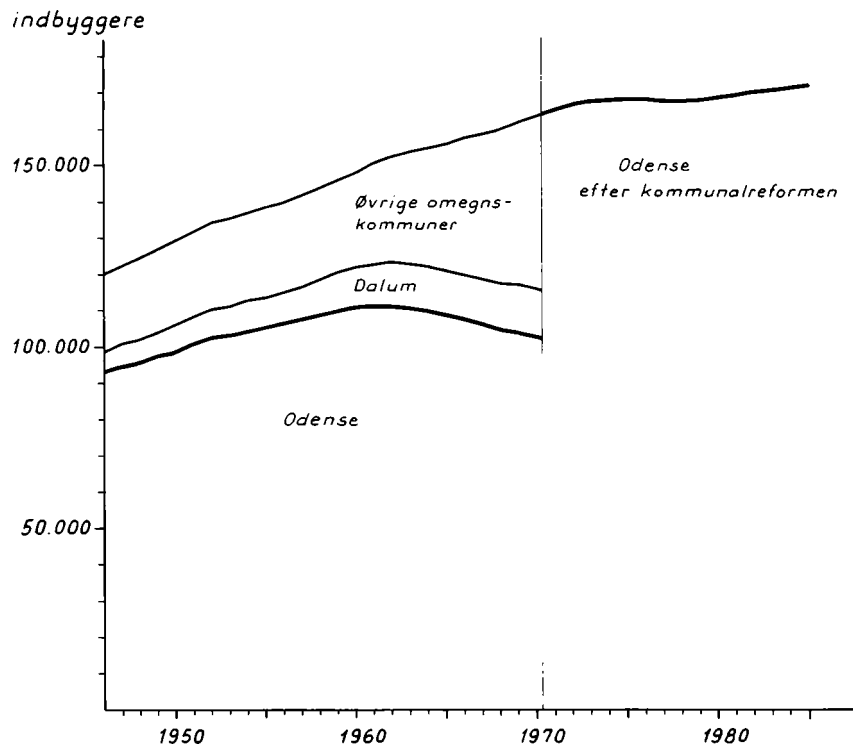
Odense kommune minus Bolbro og Vollsmose) tabte indbyggere, mens først Vollsmose og storkommunens sydvestlige del (Sanderum, Dyrup og Bellinge) fik øget vækst og sidst i perioden også den sydøstlige del (Holluf Pile m.m.).

Hovedforretningsstrøgene i den indre by ophørte næsten med at have faste beboere, eller de tidligere familieejligheder i de øverste etager blev omdannet til mindre enheder, der især virkede tiltrækkende på enlige. Man skal i 1985 til Vollsmosekvarteret for at finde kommunens folkerigeste gader. Vollsmose Allé og Åsumvej, og højt i rækken kommer også nye villaveje bygget efter nye principper med adskillelse af kørende og gående trafik, f.eks. Dragebakken i Sanderum.

Det udviklingsforløb, som Odense viser mellem 1945 og 1985, er karakteristisk for alle de større danske provinsbyer (se figur 2.1). Den gamle Århus kommune ophørte allerede med at vokse omkring 1954, mens man i Ålborg fik stagnationen fra 1961 og et fald i slutningen af 1960'erne. Efter kommunalreformen er Århus kun vokset i indbyggertal mellem 1970 og igen fra 1981, men væksten har været beskednen. I Ålborg var indbyggertallet næsten uforandret fra 1970 til 1985. Det synes således ikke at have været specielle forhold, der har virket ind på, hvordan det er gået i Odense.

Figur 2.1: Befolkningsudviklingen i de tre største provinsbyer 1945-85 (Inger Bjerg Poulsen tegn.).

Figur 2.2: Stor-Odenses befolkning 1946-85 (Inger Bjerg Poulsen tegn.).

For de gamle, som faldt...

Befolkningen i et storbysamfund har altid været et meget mobilt folkefærd. Hver dag er der mennesker, der flytter ud af byen, og andre, der kommer til. Andre ændringer sker ved fødsler og dødsfald. Udskiftningen mellem to folketællinger er derfor langt større end de tal, vi kommer til ved at se på, hvor meget eller hvor lidt befolkningen er vokset mellem de to tidspunkter.

Hvis vi vil have en lidt bedre beskrivelse af, hvordan det er gået til, at udviklingen i efterkrigstidens Odense har været så forskellig fra periode til periode og mellem bysamfundets enkelte dele, må vi derfor prøve at finde tal for, hvordan henholdsvis flytninger, fødsler og dødsfald har bidraget til det resultat, der fremgår af figur 2.2. En sådan beregning kan findes i tabel 2.1.

De første efterkrigsår var i Odense som i hele landet præget af, at der efter 1930'ernes lave fødselstal indtraf et veritabelt »baby-boom«. Det var startet allerede under krigen, men kulminerede i 1945, da der blev født ikke mindre end 2.205 børn i den daværende Odense kommune. Det var omkring 500 mere end i storkommunen 40 år senere, selv om der da boede næsten dobbelt så mange mennesker i området. De høje fødselstal holdt sig kun i få år – i 1948 kom man under de 2.000 nyfødte om året – men alligevel fødtes der dog

Tabel 2.1: Befolkningens bevægelser i Odense 1945-84.

Område og periode	Fødte	Døde	Tilflyttede	Fraflyttede	Fødte + døde	Netto-tilflyttede	Netto-tilvækst
	Gennemsnitlige årlige ændringer pr. 1.000 indbyggere						
Hele landet 1945-49	22	10	-	-	12	+ 1	11
Odense kommune							
1945-49	21	9	88	85	12	3	15
1950-54	18	9	70	67	9	3	12
1955-59	17	8	66	63	9	3	12
1960-64	16	10	65	75	6	+ 10	+ 4
1965-69	15	10	69	85	5	+ 16	+ 11
Dalum							
1965-69	17	8	133	131	9	2	11
Allesø m.m., Pårup og Sanderum							
1965-69	23	6	179	123	17	56	73
Odense kommune							
1970-74	16	9	60	61	7	+ 1	6
1975-79	13	10	51	54	3	+ 3	0
1980-84	10	11	48	43	+ 1	5	4
Hele landet							
1980-84	11	11	-	-	0	0	0

Kilde: Statistisk Tabelværk, Statistiske Meddelelser.

frem til 1960 langt flere, end der døde, og den naturlige befolkningstilvækst (antal fødte minus antal døde) var derfor i disse år den væsentligste årsag til, at centralkommunen fortsatte med at vokse i indbyggertal. Der var ganske vist samtidig meget store vandringer ud og ind af kommunen hvert år, men nettoeffekten af vandringerne var af meget begrænset størrelse.

Når situationen imidlertid skiftede i 1960'erne, skal vi finde årsagerne både i den naturlige befolkningstilvækst og i vandringsmønsteret. Vigtigst var det, at fravandringen efter 1960 pludselig steg til langt større højder end i 1950'erne, og da der ikke kom en tilsvarende tilvandring, tabte centralkommunen af denne grund indbyggere. En betydelig del af bortvandringen gik til forstadskommunerne og bestod af unge, nygifte par. Derfor gik antallet af fødte i den gamle Odense kommune yderligere tilbage, og da det var de gamle mennesker, der blev tilbage, steg også dødeligheden, så resultatet blev,

at den naturlige befolkningstilvækst nu også gav et mindre bidrag til befolkningsudviklingen end tidligere. Dermed opstod det befolkningsmæssige dilemma, der var med til at fremkalde kommunesammenlægningen. At der var så forskellige forhold i centralkommunen og forstæderne, fremgår klart af tabellen for årene 1965-69. Mens tallene for Dalum viser, at man der nogenlunde havde balance mellem til- og fravandringer, var situationen helt anderledes i de andre kommuner med forstadsbebyggelse, Allesø-Næsbyhoved Broby, Pårup og Sanderum. Alene ved vandringerne vandt de en årlig tilvækst på 5½%, men da det tillige var dertil, at de unge, der stiftede bo, flyttede, fik disse kommuner et stort tilskud af nyfødte og havde en langt mindre dødelighed end i bymidten.

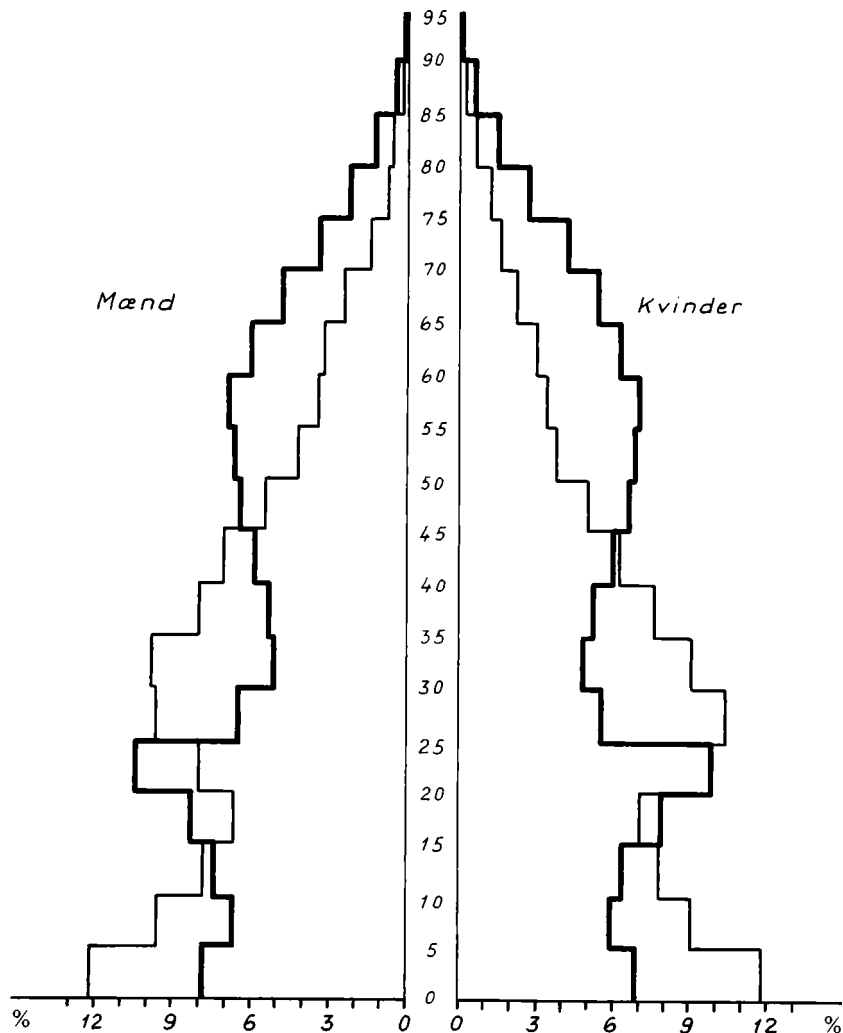
Efter kommunesammenlægningen giver statistikken ikke længere oplysninger om de mange flytninger mellem storkommunens enkelte dele, men den viser, at der gennem 1970erne var en beskedent nettobortflytning fra Odense til de fjernere omegnskommuner, f.eks. Vissenbjerg, Årslev og Langskov. I dette årti blev befolkningen dog som helhed mindre tilbøjelig til at flytte, måske på grund af den mere usikre beskæftigelsessituation.

Det har fortsat været tilfældet i første halvdel af 1980erne, men i de sidste år er bortvandringen faldet stærkere end tilvandringen, så kommunen nu igen netto modtager folk fra det øvrige Fyn. Måske har de højere transportpriser gjort, at folk ønsker at bo tættere ved deres arbejdsplads, måske har billig Odensefjernvarme i en tid med høje energipriser gjort sit til at gøre byen mere attraktiv.

Børn forsamlet i skolegården på Bolbro Skole, der tidligere var en af byens allerstørste skoler, men som i 1988 trues af lukning på grund af mangel på elever. Man fornemmer, at tilflytningen til Odense også er sket fra områder uden for landets grænser (Privateje).

— Odense
 — Sanderum, Pårup og Allesø-
 Næsbyhoved Broby

Figur 2.3: Aldersfordelingen i Odense kommune og udvalgte forstadskommuner i februar 1968 (Inger Bjerg Poulsen tegn.).

Medvirkende til stagnationen i folketallet efter 1970 har det også været, at antallet af fødte er gået stærkt tilbage ligesom i det øvrige land. I 1971 blev der født 2.774 børn i storkommunen, men i 1984 var tallet kun 1.685. Fra 1981 er der hvert år blevet født færre mennesker i Odense, end der er døde.

Mod et pensionistdomineret samfund?

Mens de unge i 1960'erne flyttede ud til forstæderne, blev de ældre borgere som nævnt i langt højere grad tilbage i den gamle centralkommune. Forud for kommunalreformen var der på den måde opstået en betydelig forskel i alderssammensætningen mellem Stor-Odenses enkelte dele (jfr. figur 2.3) og

dermed også forskelle i de krav, som borgerne i de enkelte kommuner stillede til de kommunale instanser. Mest udpræget var forskellen for de gamles vedkommende. De udgjorde i slutningen af 1960'erne næsten 15% af den gamle Odense kommunes indbyggertal mod kun 7% af forstadskommunernes.

Med kommunesammenlægningen blev denne forskel naturligvis udjævnet for kommunen som helhed, men i den nye storkommune gik det, som det er gået i hele det danske samfund i de senere år. Der bliver flere og flere gamle medborgere på grund af den længere gennemsnitlige levetid, og de kommer til at betyde relativt mere og mere, fordi fødselstallet er faldende. Hvor stærkt dette har ændret på befolknings sammensætningen i efterkrigstiden, kan man få et indtryk af i tabel 2.2.

Det fremgår af denne, at Odense i 1945 havde langt flere børn og færre gamle end 40 år senere. Mest udpræget er dette for kvindernes vedkommende, hvor mere end hver sjette i 1985 var 65 år eller mere. Dertil kommer, at det i de seneste år er blandt kvinder over 80 år, at der er sket den relativt største tilvækst, og da det er en gruppe, hvor der er relativt mange, der har svært ved at klare sig alene, har det skabt et stærkt øget behov for bistand fra det offentlige.

Blandt storkommunens enkelte dele fortsatte der med at være meget store forskelle i aldersfordelingen, som det er vist ved nogle eksempler i den nederste del af tabel 2.2. I byens centrale dele – f.eks. Vor Frue, Ansgar og Sct. Knuds sogne – var der en endnu større overrepræsentation af gamle end tidligere. Omkring hver tredje kvinde var i pensionsalderen. Til gengæld var

Befolkningsmønstrer er under ændring, og i de seneste år er der blevet forholdsvis langt flere ældre (Birte Palle Jørgensen fot., Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

Tabel 2.2: Befolkningens aldersfordeling 1945-85.

Område og år	Mænd			Kvinder		
	0-19 år	20-64 år	65- år	0-19 år	20-64 år	65- år
	pr. 1.000 mænd/kvinder					
Odense						
1945	306	624	70	283	637	80
1985	265	612	123	241	584	175
Hele landet						
1945	254	666	80	240	672	88
1985	274	599	127	254	574	172
Sogne 1981						
Vor Frue	116	648	236	114	548	338
Ansgar	137	628	235	132	536	332
Sct. Knud	157	642	201	119	549	332
Bolbro	259	597	144	214	605	181
Korsløkke	278	581	141	230	587	183
Dalum	304	585	111	264	584	152
Allerup	327	558	115	308	549	143
Højby	389	578	33	389	578	33
Korup	406	563	31	384	577	39
Vollsmose	422	500	78	359	525	116

Kilde: Statistiske Meddelelser. Statistisk Tabelværk.

der få børn, så der nu ikke længere var brug for alle de gamle skoler i denne del af kommunen. De ydre dele af det byområde, der eksisterede kort efter krigen – i tabellen er som eksempler vist Bolbro, Korsløkke og Dalum sogne – har derimod en alderssammensætning, der mere minder om det gennemsnitlige for hele kommunen. Det samme gælder de yderste dele af storkommunen, hvor der endnu kun er kommet et begrænset nybyggeri, f.eks. i Allerup. Til gengæld er det så i de hurtigt voksende nye boligområder, at man finder de store børnetal og til gengæld næsten ingen gamle (f.eks. Højby og Korup sogne). I de sidstnævnte er andelen af gamle kvinder kun en tiendedel af, hvad den er i de centrale dele af Odense. Vollsmose sogn, som også er medtaget i tabellen, adskiller sig fra den øvrige del af byen ved at have mange børnerige familier, men der er samtidig også relativt flere ældre end i de andre tilflytterområder.

Sammenlignet med det øvrige Danmark havde Odense i 1945 relativt få gamle og mange børn, men forskellene er siden blevet udjævnet. Der er nu langt mindre forskelle mellem landets enkelte dele.

Fra store til små familier

Den ændrede alderssammensætning i byens befolkning har også påvirket familiemønstret. »Baby-boom«ets familier var naturligt nok store sammenlignet med 1930'ernes husstande med få børn, og i en del husstande havde man i 1945 også lejere eller andre familiemedlemmer end kernefamiliens mand, kone og børn, bl.a. på grund af en betydelig boligmangel. Selv om der naturligvis fandtes en del små husstande bestående af ægtepar, hvor børnene var rejst hjemmefra, bestod den gennemsnitlige husstand i 1945 af godt tre personer i Odense kommune og op mod fire personer i nogle af de omkringliggende kommuner.

Dette mønster er gradvist blevet ændret, ikke blot fordi der er færre børn i byen og flere gamle, der fortsat klarer sig i deres egen bolig. Et ændret familiemønster har også sat sit præg på udviklingen. De mange skilsmisser har betydet, at der i mange hjem med børn kun er én forsørger – i 1981 var det mere end hver fjerde børnefamilie. Desuden er der mange enlige, som i de første efterkrigsår ikke havde mulighed for at skaffe sig en selvstændig bolig, men som i 1980'erne, takket være den almindelige velstandsstigning, har kunnet etablere sig i en lejlighed uden andre beboere. Resultatet af disse forskydninger er blevet, at den gennemsnitlige husstand i storkommunen i midten af 1970'erne var faldet til ca. 2,5 personer og i 1986 er nået helt ned på 2,2. I centrumområdet er gennemsnittet endog nået ned under 2 personer.

Fra industriby til servicesamfund

Mellem 1870 og 1945 var det industriudviklingen, der havde været den dynamiske faktor i det odenseanske bysamfunds vækst. Odense havde takket være en meget alsidig industrisammensætning fået et særpræg, der mere mindede om udlandets store industribyer end om andre danske provinsbyer, hvor industrialiseringen i højere grad var samlet omkring en enkelt eller nogle få store industrivirksomheder inden for en bestemt branche, eller væksten skyldtes der en bredere erhvervsudvikling, hvor f.eks. handel og skibsfart gjorde sig stærkere gældende i forhold til industrien end i Odense.

Denne særlige struktur i det odenseanske erhvervsliv var stadig tydelig, da man i forbindelse med folketællingen i 1950 foretog en opgørelse af befolkningen efter erhverv (jfr. tabel 2.3).

Industrialiseringen havde på dette tidspunkt også sat sit præg på befolkningen i forstæderne, hvor mange af de beskæftigede havde bosat sig. Derimod var de fjernere dele af den senere storkommune endnu domineret af landbruget, og med de relativt få biler og et kollektivt trafiknet med få daglige forbin-

Tabel 2.3: Erhvervsfordelingen for Odenses befolkning 1950¹.

Område	Landbrug	Håndværk og industri	Servicefag (handel, transport m.m.)	Uden for erhverv	I alt
	%				
Odense kommune	2	51	36	11	100
Dalum	6	54	28	12	100
Øvrige forstæder	8	59	25	8	100
Den resterende del af den senere storkommune	48	29	14	9	100
Stor-Odense	8	49	32	11	100

1) Hustruer og børn m.v. er medregnet under husstandsoverhovedets erhverv.

Kilde: Statistiske Meddelelser.

delser var det også begrænset, hvor langt ude i oplandet Odensevirksomhederne kunne hente deres arbejdskraft.

Den kraftige økonomiske vækst i Danmark i 1960'erne var ikke mindst betinget af en dynamisk industrisektor, og også mange Odensevirksomheder ekspanderede hurtigt i disse år (jfr. nedenfor). Udviklingen var dog især betinget af meget store investeringer i maskiner og andet kapitaludstyr, som i nogen grad overflødiggjorde arbejdskraft. Både på landsplan og i Odense kan man derfor iagttage, at der fra midten af årtiet skete en afdæmpning af industribeskæftigelsen, og at det blev en mindre del af den samlede befolkning, der fandt deres levevej inden for håndværk, industri og byggeri. I stedet var det fra sidste halvdel af 1960'erne serviceområdet, der fik vokseværk. Det viste sig mest udpræget inden for den offentlige sektor, hvor administration, undervisning og social- og sundhedsforvaltning udvidede deres personale meget hastigt for at kunne imødekomme de nye krav til det offentlige, som fulgte i velfærdssamfundets kølvand.

Selv om opgørelsesmetoderne er ændret noget fra 1950 til 1970, så tallene i tabel 2.3 ikke er fuldt ud sammenlignelige med dem i tabel 2.4, viser forholdene i 1970 dog, at industrien nu var ved at blive overgået af serviceerhvervene som den vigtigste beskæftigelse for Odenses befolkning.

Ændringen var ikke blot sket i den gamle centalkommune, men var også karakteristisk for mange af de omliggende områder. Stærkest dominerende var industribefolkningen i 1970 endnu i de nordlige dele af storkommunen, formentlig på grund af industriens beliggenhed ved havn og jernbane og som følge af Lindøværftets nærhed. Til gengæld var den voksende klasse af serviceansatte fyldigst repræsenteret i kommunens sydlige og vestlige dele, hvor

bl.a. en stor udvidelse af sygehuset havde skabt en stor offentlig arbejdsplads.

Af tabel 2.4 kan det desuden ses, at landbruget var blevet trængt tilbage i mange af omegnssognene. I 1970 var der otte sogne uden for det gamle byområde, hvor landbrugsbefolkningen udgjorde under 10% af den erhvervsaktive befolkning, og i løbet af 1970'erne nåede også Agedrup, Bellinge og Næsbyhoved Broby sogne ned under denne grænse som følge af den fortsatte byudvikling.

Det fremgår endelig af tabellen, hvorledes overgangen fra industrisamfund til servicesamfund er fortsat efter 1970. I 1982 var ikke mindre end hver tredje erhvervsaktiv i Odense ansat ved en kommunal eller statslig institution. Udbygningen af eksisterende administrationsgrene, opbygningen af nye, herunder Fyns amt og etableringen af et universitet i byen, samt en kraftig oprustning af social- og sundhedsforvaltningen havde skabt mange nye arbejdspladser.

Med i billedet hører også, at da bilen blev hvermandseje i løbet af 1960'erne, og da dele af det kollektive transportsystem på Fyn blev udbygget, kunne man bo længere fra sin arbejdsplads uden at bruge en urimelig stor del af sin fritid på at komme fra bolig til arbejde og hjem igen. Blandt Odensebor-

Nærings- og nydelsemiddelindustrien var med til at skabe økonomisk vækst i byen. Odense Marcipanfabrik hørte til denne gruppe og beskæftigede i øvrigt mange kvinder. Billedet er fra 1950'erne (Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

Indpakningen er i gang. Som det tydeligt ses, er billedet fra Odense Marcipanfabrik (Privateje).

gerne var det kun Lindøværfet, der efter etableringen i 1959 i stor målestok gav anledning til »pendling« ud af byen. Derimod var der mange tusinde mennesker uden for storkommunen, der hver dag rejste ind til Odense, f.eks. fra Broby, Langeskov, Otterup, Ringe, Søndersø, Tømmerup, Vissenbjerg og Årslev kommuner, således at gruppen af mennesker beskæftiget af det odenseanske erhvervsliv var betydeligt større end den, der fremgår af tabel 2.4, hvor folk er optalt efter deres bopæl.

Landbruget i defensiven

Der var endnu i 1945 en del åbne områder tilbage i den gamle Odense kommunes udkanter, hvor der kunne drives landbrug. Det var især tilfældet imod øst og sydøst, hvor f.eks. de gamle landsbyer Biskorup og Killerup stadig var forholdsvis uberørte af byens vækst. Derimod havde de andre landsbyer, der oprindeligt havde ligget i byens såkaldte landsogne, nemlig Bolbro og Hunderup, allerede i mellemkrigstiden måttet afgive jord til boligbyggeri, og flere af landbrugsejendommene i disse landsbyer var blevet nedlagt. Tilbage var i 1945 inden for bygrænsen godt 1.000 hektar landbrugsjord af et samlet areal på ca. 4.000 hektar. Denne jord var fordelt på 49 landbrugsejendomme.

I omegnskommunerne var det derimod den største del af jorden, der blev brugt til landbrugs- og gartneriformål. I de senere indlemmede kommuner var der i 1945 omkring 900 gårde og godt 600 husmandssteder.

Driftsformen på landbrugene umiddelbart efter krigen var – som i det

Fotografi af nogle af Odense Marcipanfabriks produkter for nogle årtier siden (Ditlev Jensen fot., privateje).

Tabel 2.4: Erhvervsfordelingen for Odenses befolkning 1970-82¹.

Område og år	Landbrug	Håndværk. industri og byggeri	Servicefag (handel, transport, administra- tion m.v.)	Uoplyst erhverv
	%			
<i>Fordeling 1970</i>				
Odense kommune				
før sammenlægningen	1	47	48	4
Dalum sogn	2	42	53	3
Næsby sogn	1	48	48	3
Pårup sogn	3	41	54	2
Seden sogn	6	51	41	2
Sanderum sogn	7	38	53	2
Korup sogn	7	46	45	2
Højby sogn	8	47	42	3
Stenløse sogn	8	38	51	3
Resten af storkommunen	23	41	33	3
Hele Odense 1970	4	45	48	3
Hele Odense 1976	3	34	60	3
Hele Odense 1982	3	26	67	4

¹ Fordelingen omfatter kun den erhvervsaktive befolkning.

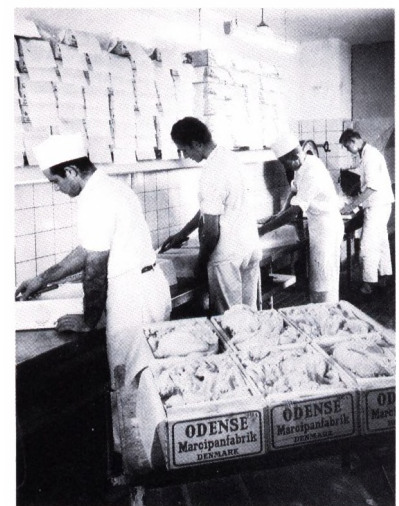
Kilde: Statistisk Tabelværk. Odense kommune i tal.

øvrigt land – præget af en blandet animalsk og vegetabilsk produktion med både stort heste- og kvæghold og med brug af megen fremmed arbejdskraft.

Mellem 1945 og i dag har udviklingen på disse landbrug naturligvis været præget af den samme strukturudvikling som det øvrige danske landbrug – dvs. en kraftig mekanisering og en bortvandring af meget af arbejdskraften – samt af sammenlægninger, hvorved mange af de mindste brugsenheder er ophørt med at eksistere som landbrug eller er blevet omdannet til gartnerier. Som på det øvrige Fyn har man også mange steder afskaffet kvæget, så korn dyrkning og svinhold nu er de vigtigste indtægtskilder for det odenseanske landbrug.

Det, der imidlertid stærkest har påvirket landbrugsforholdene i byens nærhed, er væksten i det bebyggede areal. Med den stigende velstand har stadig flere af Stor-Odenses indbyggere kunne realisere ønskerne om eget hus med have. Området, der er blevet inddraget til »bymæssig bebyggelse«, er derfor steget langt stærkere end Odenses folketal. På den måde har mange landbrugsejendomme mistet hele deres jordtilliggende eller væsentlige dele

Fire medarbejdere travlt beskæftiget med fristende produkter på Odense Marcipanfabrik (Privateje).

deraf, og man kan i dag finde mange eksempler på, at gårdenes bindingsværksbygninger ikke længere ligger nær marker, men i stedet er omgivet af udstrakte villakvarterer, og bygningerne indeholder ikke længere landbrugsredskaber og husdyr, men anvendes i stedet til let industri, lagre o.lign.

Som et eksempel på, hvordan byens ekspansion på den måde har lagt beslag på landbrugsjorden, kan vi se nærmere på, hvordan det er gået landsbyen Sanderum i storkommunens sydvestlige del.

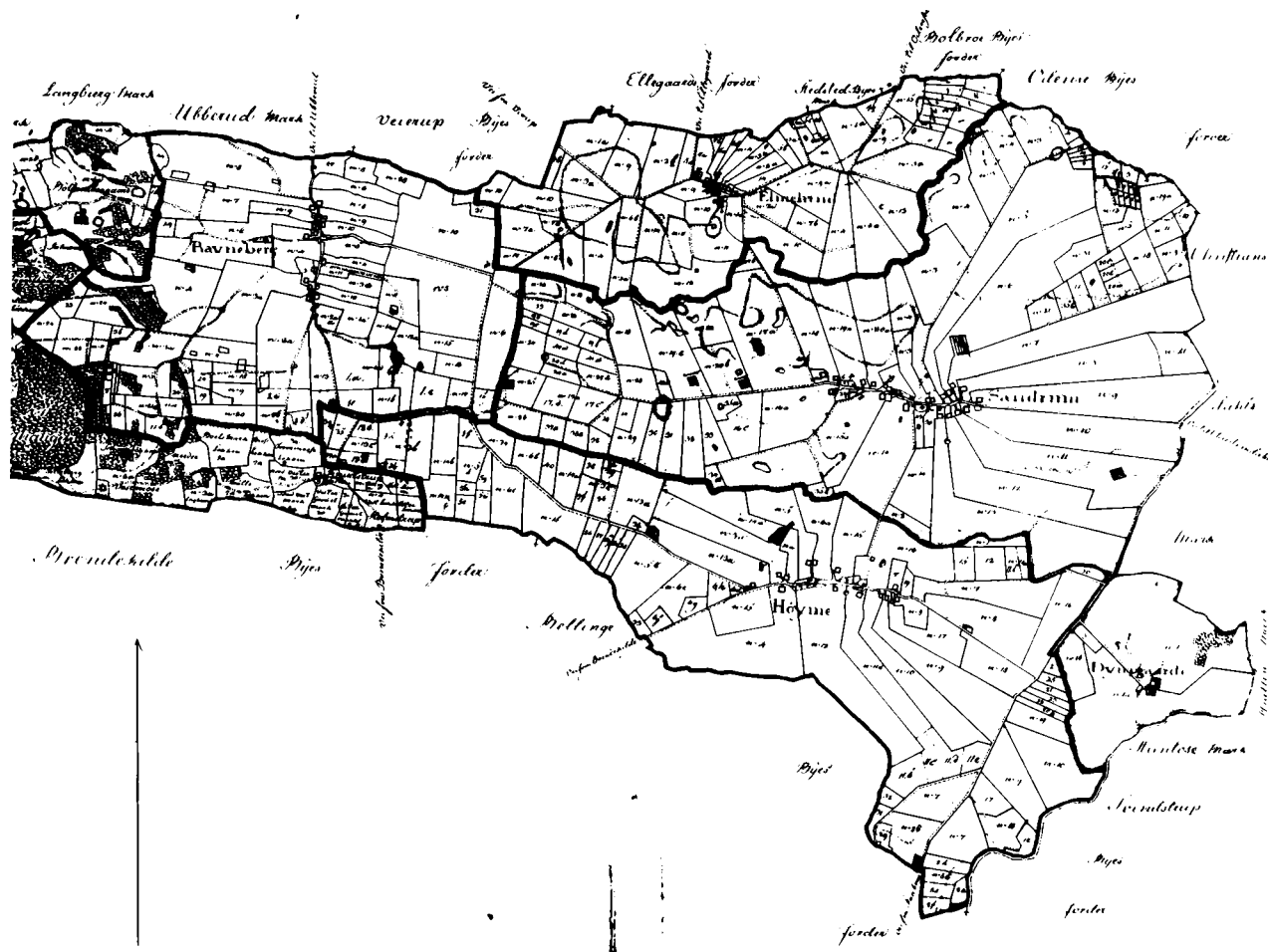
Da denne landsby omkring 1800 blev udskiftet fra landsbyfællesskabet, bestod den af 18 større gårde og et antal mindre brug, hvis bygninger lå samlet midt i landsbyen omkring Sanderum kirke. Den nye fordeling af jorden skete dengang ved en såkaldt stjerneudskiftning, dvs. at næsten alle ejendommene blev liggende i landsbyen og fik tildelt marker, der havde form af lange striber fra gården ud til ejerlavets fjerneste grænser. Striberne var smallest inde ved landsbyen og blev bredere og bredere, jo længere man kom væk fra bygningerne.

På den måde fik gårdene med matrikelnumrene 3-9 jord mod nordøst ind mod Odense og Dalum kommuner samt mod Elmelund ejerlav i Sanderum sogn, nr. 10-13 marker mod sydøst mod Dalum kommune og Højme ejerlav i Sanderum sogn, nr. 14-16 mod sydvest mod Højme og nr. 17-20 mod nordvest mod Elmelund. Kun længst mod vest og i nogle moseområder mod nordøst var der afvigelse fra denne stjerneform. Her havde flere af gårdene mindre jordstriber ved siden af de større samlede marker (jfr. i øvrigt kortet på side 73).

Indtil 1945 var der kun sket få ændringer i dette mønster, og de fleste stod i forbindelse med omfordelingerne mellem gårdene og oprettelse af flere mindre landbrugsejendomme. Blandt de mere markante ændringer var, at ejeren af proprietærgården Rikkesminde i Dalum sogn havde opkøbt gårdene nr. 8 og 9 og mageskiftet en del af deres jord med arealer tilhørende nr. 7, således at den sidstnævnte havde fået samlet sin jord nærmere ved Sanderum landsby.

Derimod var påvirkningen fra Odense by endnu ret svag. I mellemkrigstiden var der blevet begyndt mindre udstyknings af villagrunde i moseområdet mod nordøst, den såkaldte Sanderum Tørvehave, de fleste tilhørende matr. nr. 19. Langs landevejen til Assens (Fåborgvej), der på en strækning danner grænsen mellem Sanderum og Dalum, blev der også bygget enkelte villaer på jord, der havde tilhørt gårdene nr. 9-11 og 13. Som det fremgår af tabel 2.5, var den samlede bymæssige bebyggelse dog endnu meget begrænset. Sanderum var stadig et landbrugssamfund.

Først omkring 1950 var udviklingen i Odenseområdet nået så langt ud, at der for alvor blev brug for at tage stilling til områdets fremtidige status. Gen-

*Minoreret sognekort over Sanderum sogn
 efter udskiftningen (Kartografisk
 Dokumentationscenter, Odense Universitet).*

nem området mod nordøst var der allerede i mellemkrigstiden blevet anlagt et par veje for at skaffe adgang til Fyns Væddeløbsbane, og omkring disse blev der nu åbnet mulighed for byggemodning. Forinden havde man dog måttet skifte navn på en af vejene. Den var oprindeligt blevet kaldt Prinsesse Helens Allé som et modstykke til den nærliggende Prins Haralds Allé. På grund af den pågældende prinsesses åbenlyse tyskvenlige optræden under krigen gik man over til i stedet at bruge kronprinseparrets nyfødte datters navn, og vejen kom derved til fremtidig at hedde (Prinsesse) Anne Maries Allé.

Bebyggelsen på det nye område begyndte i øvrigt i tilknytning til veje i Dalum kommune, således som det kan ses af figur 2.4 på side 76. Det blev i begyndelsen navnlig udstykninger fra Rikkesmindes arealer (matr. nr. 8 og

Tabel 2.5: Udstykning af de oprindelige landbrugsjendomme i Sanderum ejerlav 1945-85.

Matrikel nr.	1945	1955	1965	1975	1985
	Antal bebyggede parceller				
7	2	2	11	104	117
8	4	29	146	199	219
9	16	26	464	478	514
10	18	21	49	197	269
11	9	15	20	398	444
12	1	1	2	283	285
13	14	18	21	99	103
14	3	3	3	102	174
I alt	67	115	716	1.860	2.125

Kilde: Vejviser for Odense, realregistre til skode- og panteprotokoller, brandforsikringsprotokoller.

9), som blev bebygget frem til midten af 1960'erne. Derefter blev der udstykket nærmere ved Sanderum landsby nord for Sanderumvej (matr. nr. 7) og syd for vejen i området ud til den nye motorvej over Fyn (matr. 10-13). Endelig er der i de seneste år også kommet bebyggelse mod sydvest (matr. nr. 14), og den gamle landsby er samtidig blevet omgivet af et net af nye gennemkørselsveje, som har gjort deres til at ændre landskabets karakter. Som det kan ses af tabel 2.5, er de forhenværende landbrugsarealer hjemsted for mange tusinde bymennesker, og de gamle landbrugsjendomme er blevet optaget af så forskellige formål som rideskole, produktionshøjskole for unge arbejdsløse, fritidlokaler for FDF og lettere industri. Dertil kommer så, at der i det sydøstlige hjørne af ejerlavet er blevet udlagt arealer til et hotel og til håndværk og industri, bl.a. flere store bilreparationsværksteder. Kun den gamle slyngende landsbygade med store haver foran de endnu eksisterende stuehuse og den gamle hvidkalkede landsbykirke afslører stadig en del af det fortidige landsbymiljø.

Lignende eksempler på landbrugsjordens inddragelse til »byformål« kan findes adskillige andre steder i de områder, der ligger nærmest op til den gamle bykerne. I storkommunens fjernere dele er de gamle landsbymidter også ofte blevet omgivet af en del villaer, men her har landbrugene flere steder kunnet overleve, fordi mange marker lidt længere væk fra landsbyerne stadig opretholdes til landbrugsformål, og i disse dele af kommunen er der endnu også store åbne områder mellem landsbyerne, hvor gårde er omgivet af opdyrkede marker.

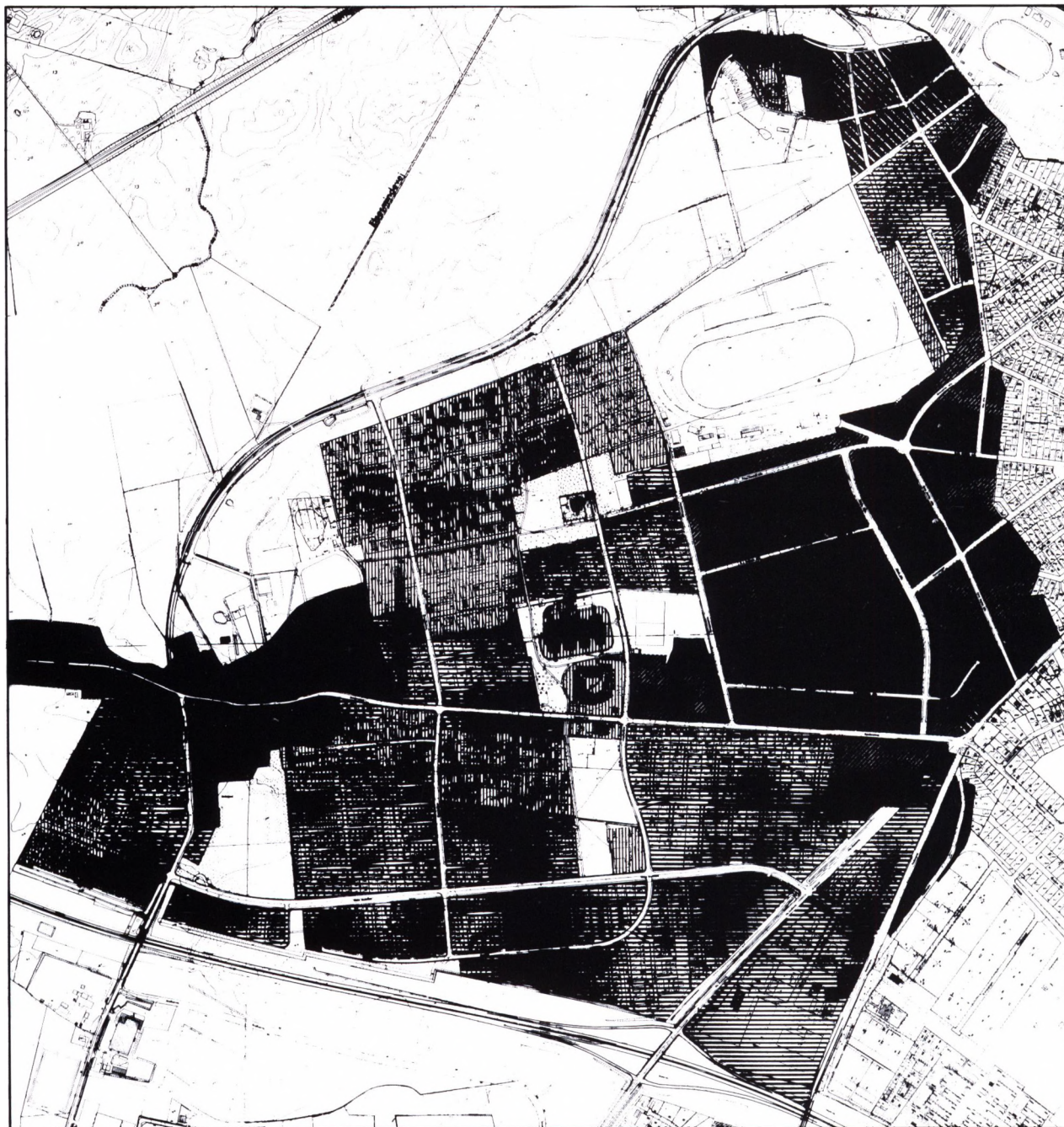
Af storkommunens samlede areal på 304 kvadratkilometer blev lidt over halvdelen i 1983 anvendt til landbrug og gartneri fordelt på 827 jendomme. Heraf havde de fleste dog kun et beskedent jordtilliggende og kunne ikke

fuldtidsbeskæftige beboerne. Kun 252 havde 20 hektar jord eller mere. Sammenholdes disse tal med jordfordelingen kort efter den anden verdenskrigs slutning, er det tydeligt, at der både er sket en nedlæggelse af landbrug og en stærk koncentration af jorden på de bestående langt færre brugsenheder.

Et særpræg ved jordanvendelsen i Odense storkommune i 1980'erne er det meget omfattende gartneri, der findes mange steder i kommunens udkanter, f.eks. i Stige og Bellinge, hvor store drivhusområder dominerer landskabet. Oprindelsen til Odenseområdet som et vigtigt gartnericentrum går tilbage til mellemkrigstiden (jfr. *Vækst og vagtskifte*, kapitel 3), men arealet steg i efterkrigsårene, og selv om mange gartnerier blev hårdt ramt af de højere energipriser i 1970'erne, er de stadig af meget stor betydning for en del af kommunens erhvervsliv. Deres dominerende position inden for dansk erhvervsgartneri kan bedst illustreres ved, at af Danmarks samlede væksthuseareal på 532 hektar i 1983 lå ikke mindre end 26% i Odense kommune, og landets næststørste »gartnerikommune« – Langeskov – havde kun et drivhusareal, der var en tiendedel af det odenseanske. Gartneriernes vigtigste afgrøde har i de senere år været potteplanter, og gennem videresalget til indenlandske og

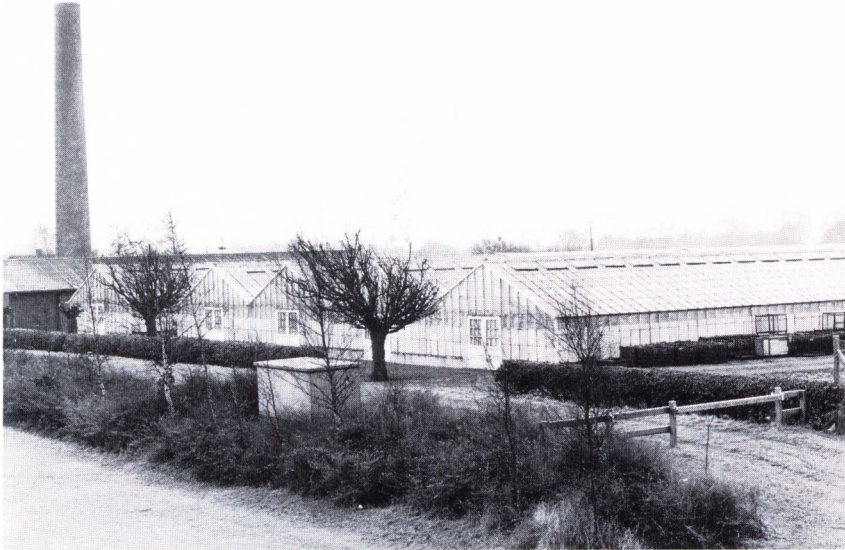
Luftfoto over en del af den nye bebyggelse i Sanderum sogn omkring 1965. I forgrunden væddeløbsbanen og i baggrunden til højre Sanderumskolen (Odense Centralbibliotek, Lokallhistorisk Afdeling).

Bebygget : før 1945 1945-54 1955-64 1965-74 1975 -

Et af Odenseegns mange gartnerier - i Bellinge. 1988 (Ole Ølund fot., Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

udenlandske kunder har gartnerierhvervet været med til at fremme både transport- og handelsomsætningen i kommunen.

Byens erhvervsvirksomheder efter krigen

En oversigt over, hvilke erhvervsvirksomheder inden for håndværk, industri og handel der fandtes i Odense kommune og i forstæderne kort efter krigen, kan findes i en erhvervsstilling, som blev afholdt i 1948. Dens hovedresultater er vist i tabel 2.6.

Ligesom det fremgik af tabel 2.3, hvor befolkningen var blevet talt efter deres adresser, ses det også her, hvor opgørelsen er foretaget efter beskæftigelsesstederne, at det var håndværk og industri, der i årene umiddelbart efter krigen var de vigtigste led i det odenseanske erhvervsliv. Tabel 2.6 viser tillige, at langt de fleste virksomheder, og især de store, lå i centralkommunen, mens det gennemgående var foretagender af håndværksmæssig karakter med få ansatte, der havde hjemme i forstæderne. Den eneste undtagelse i 1948 var Dalum Papirfabrik, der med 449 ansatte beskæftigede mere end hver fjerde i forstædernes håndværk og industri.

Sammenlignet med de andre store provinsbyer vejede industrien i Odense tungere i erhvervsfordelingen, mens derimod bygge- og anlægsvirksomhed og detailhandel var relativt stærkere repræsenteret i Århus og Ålborg. Det er også karakteristisk, at de store virksomheder var mere dominerende i

Figur 2.4: Kortet overfor viser bebyggelsens udvikling i Sanderup sogn efter 2. verdenskrig. Med de forskellige skraveringer er det markeret, hvornår flertallet af parcellerne i de enkelte områder er bebygget (Inger Bjerg Poulsen tegn.).

Tabel 2.6: Odense bys og forstæders erhvervsvirksomheder inden for håndværk, industri og handel i 1948.

Branche	Odense kommune		Odenses forstæder	
	Antal virksomheder	Antal ansatte	Antal virksomheder	Antal ansatte
Næringsmiddelindustri	330	3.182	52	190
Drikkevareindustri	5	526	3	14
Tobaksindustri	21	669	3	7
Fodtojs- og beklædningsindustri	500	5.401	66	166
Træ- og møbelindustri	268	1.760	60	255
Papir- og grafisk industri	78	2.047	3	455
Læderindustri	27	188	5	10
Kemisk industri	58	620	6	46
Sten-, ler- og glasindustri	27	926	7	84
Jern- og metalindustri	211	4.947	43	276
Transportmiddelindustri	172	2.542	33	122
Anden industri	125	584	6	24
Fremstillingsvirksomhed	1.822	23.392	287	1.649
Bygge- og anlægsvirksomhed	546	3.702	103	611
El-, gas- og vandværker	3	471	3	22
Håndværksmestre og servicefag	359	979	41	73
Engroshandel o.lign	434	3.270	28	55
Detailhandel	1.550	4.785	197	393
Hotel og restaurant	172	1.170	17	46
I alt	4.886	37.769	676	2.849

Kilde: Statistisk Tabelværk.

Odense end i Århus, hvorimod der i Ålborg fandtes flere store virksomheder. Til gengæld spredte industri og håndværk sig så i Odense mere ligeligt ud over de forskellige brancher end i Ålborg.

Industrielle koncentrationstendenser

Af de 1.822 virksomheder inden for fremstillingsvirksomhed (håndværk og industri), der er medtaget i tabel 2.6, var langt de fleste meget små, typisk med et par ansatte, og tilsammen står de kun for nogle få procent af den samlede beskæftigelse. Det var f.eks. herreskrædderier, møbelsnedkere, smedeværksteder og bil- og cykelreparationsværksteder. I en næsten samtidig afholdt industritælling er kun medtaget virksomheder, der beskæftigede

mindst seks arbejdere, og i den indgår der kun 164 virksomheder i Odense kommune, dvs. mindre end en tiendedel af erhvervstællingen, men de beskæftigede ca. 14.000 personer eller 60% af erhvervstællingen. Det er således blandt disse større virksomheder, at vi skal finde dem, der havde afgørende indflydelse på, hvordan beskæftigelsesforholdene var i den odenseanske industri. Et samlet overblik over udviklingen i efterkrigstiden i disse større virksomheder er vist i tabel 2.7.

Oversigten i tabel 2.7 viser, at det gennem hele perioden var nærings- og nydelsesmiddelindustrien og jern- og metalindustrien, der dominerede det industrielle billede med hensyn til beskæftigelsen. Tidligt i perioden spillede også tekstilindustrien en væsentlig rolle, men denne har været stærkt aftagende gennem årene.

I den almindelige udvikling i forholdet mellem de enkelte industrigræne og i den samlede beskæftigelse er det billede, som tabellen illustrerer, af samme

*Interiør fra Dalum Papirfabrik i maj 1950
(Striæving fot., Danmarks Grafiske Museum).*

Tabel 2.7: Antal ansatte og virksomheder 1948-84 i Odenses industrivirksomheder¹.

Branche/område	1948	1955	1966	1972	1978	1984
	Antal ansatte					
Nærings- og nydelsesmiddelindustri	2.628	-	-	3.403	2.859	2.661
Tekstil-, beklædnings- og læderindustri	3.320	-	-	2.204	2.232	1.697
Papir og grafisk industri	727	-	-	1.662	1.480	1.637
Jern- og metalindustri	5.580	-	-	7.869	6.916	6.159
Andre industrigræne	1.950	-	-	5.061	3.176	2.267
Ansatte i hele industrien – Odense kommune	14.205	17.951	18.215	20.199	16.663	14.421
Ansatte i hele industrien – Odenses forstæder	860	-	3.516	-	-	-
Område	Antal virksomheder					
Odense kommune	164	222	169	242	213	214
Odenses forstæder	19	-	56	-	-	-

1) Fra 1972 omfatter tallene hele storkommunen.

Kilde: Grundmaterialet til den industrielle produktionsstatistik 1948 suppleret med oplysninger fra erhvervstællingen 1948. Statistiske Efterretninger. Statistiske Meddelelser.

karakter som det, der kan findes i den samlede danske industri, og som for Odense vil blive nærmere gennemgået nedenfor.

For 1948-virksomhedernes vedkommende kan vi ud over at foretage en opdeling på industrigræne også dele virksomhederne op efter antal ansatte. Dette er vist i tabel 2.8, hvoraf det fremgår, at virksomhederne med over 100 ansatte stod for ikke mindre end tre fjerdedele af industriens beskæftigelse. Da antallet af virksomheder desuden var i aftagende gennem hele perioden, skete der en stadig koncentration af produktionen på færre virksomheder, og en beskrivelse af forholdene på nogle af de største arbejdspladser i Odense kan derfor give et ganske godt indtryk af den industrielle udvikling i kommunen i efterkrigstiden.

Inden for *nærings- og nydelsesmiddelindustrien* var de dominerende brancher og virksomheder i perioden: Slagterier (Odense Eksportslagteri – Expo-Fyn), mejerier (Fyns Mejeriselskab, grundlagt 1968), konserverfabrikker (Fyns Konserverfabrik og Odense Konserverfabrik), sukkerfremstilling (De danske Sukkerfabrikkers afdeling i Odense, produktionen nedlagt efter afslutning af kampagnen 1970), sukkervarer m.m. (Odense Marcipanfabrik – fra 1974 en del af Danish Fancy Food), møller (Munke Mølle og Dampmøllen Victoria – nu samlet i det større selskab Havnemøllerne – Fredericia-Odense-København A/S), produktion af øl og mineralvand (A/S Albani Bryggerierne) og tobaksfabrikken (Tørring, produktionen i Odense nedlagt i 1975).

Af disse blev Odense Eksportslagteri i løbet af 1950'erne, hvor der igen

blev gode afsætningsmuligheder på de udenlandske markeder, stærkt udvidet og moderniseret. Der indførtes således kulsyreanlæg til bedøvning, automatisk fremføring i slagtegangen og transportbånd i salteriet. Desuden installeredes moderne hurtigkølere, og efter at der var opnået store leverancer til de amerikanske soldater i Vesttyskland skete der også en speciel udbygning til dette formål. Endelig blev den tilhørende pølsefabrik og konserverfabrik udbygget. Det årlige antal slagtninger af svin, der i de første år efter krigen havde ligget på under 100.000, nåede i 1961 op på godt 400.000, og Odense-slagteriet var da landets største.

Fra slutningen af 1960'erne begyndte en gennemgribende strukturændring inden for andelsslagterierne, som førte til fusioner på regional basis og nedlæggelse af de mindste slagterier. På Fyn medførte det en sammenslutning i andelsselskabet Expo-Fyn og efterfølgende nedlæggelser af flere af de mindre slagterier i kystbyerne, så der efterhånden kun fandtes afdelinger i Odense, Svendborg og Fåborg. Efter nogle år med dårlige økonomiske resultater blev Expo-Fyn i 1984 overtaget af en anden af de store regionale sammenslutninger, Tulip-slagterierne, med hovedsæde i Vejle.

A/S Albani Bryggerierne nedlagde efter sammenlægningen i 1934 bryggeridriften i Mageløs, men fortsatte med at brygge øl på det gamle Albanianlæg i Tværgade og fremstillede mineralvand og hvidtøl på det tidligere Slotsbryggeris grund i Nørregade. I forbindelse med Thomas B. Thriges Gade-gennembruddet, der kom til at gå tværs hen over Slotsbryggeriets grund, blev det imidlertid besluttet at samle virksomheden syd for åen, hvor en ny mineralvandsfabrik blev påbegyndt på Tværgades sydside i 1963. Den isfabrikation, der også havde fundet sted i Nørregade under navnet Slots Flødeis, blev udflyttet til nye industrilokaler i byens sydlige udkant. Ølbryggeriet er desuden blevet moderniseret ved store investeringer i alle produktionsled. Mest

Tabel 2.8: De egentlige industrivirksomheder i Odense og forstæder 1948, fordelt efter antal industrielle arbejdere.

Virksomhedskategori	Antal virksomheder	Antal industrielle arbejdere
6- 49 arbejdere	135	2.337
50- 99 arbejdere	16	1.047
100-199 arbejdere	16	2.282
200-499 arbejdere	11	3.296
500- arbejdere	5	3.910
I alt	183	12.872

Kilde: Grundmaterialet til den industrielle produktionsstatistik 1948.

Albani Bryggeriernes nye tappetal, som blev færdiggjort i begyndelsen af 1980'erne (Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

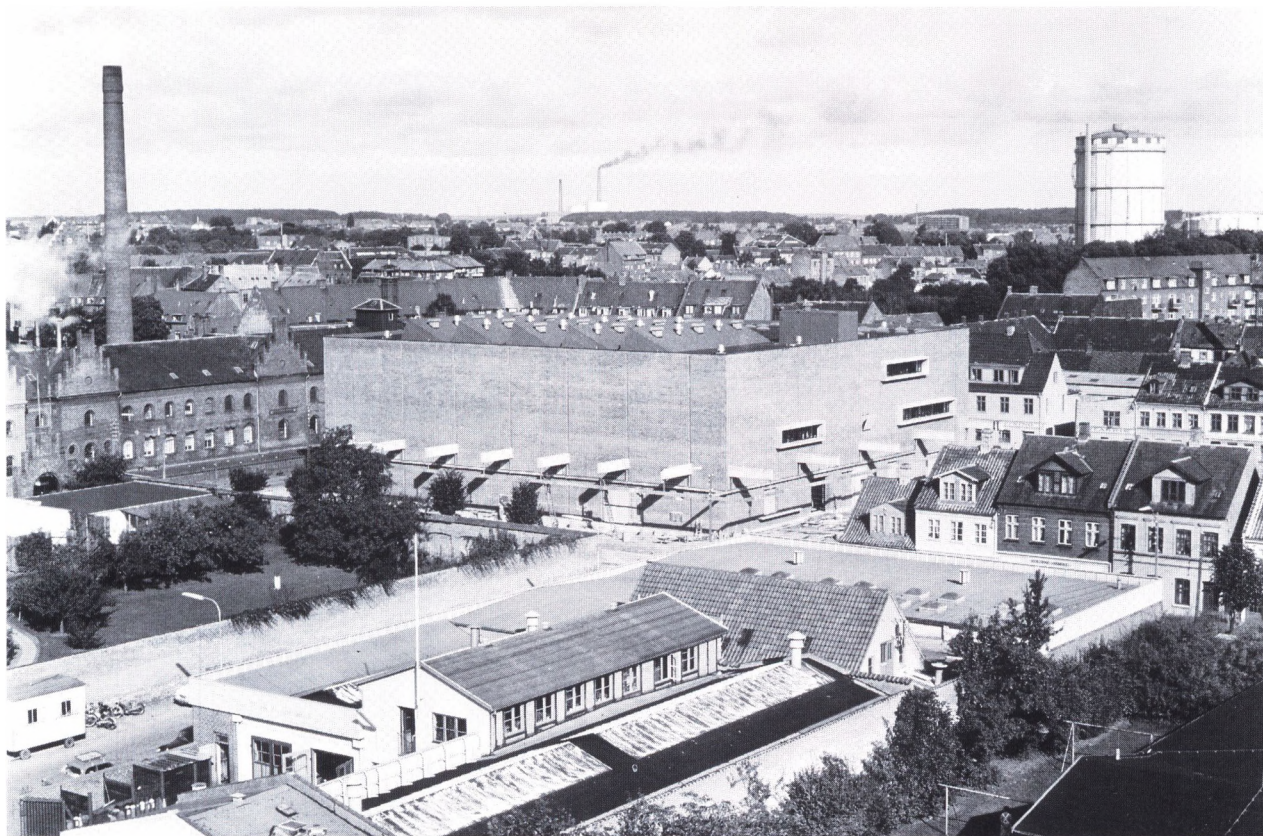

markant udadtil har været opførelsen af en ny tappetal mod Albanigade i begyndelsen af 1980'erne.

Også på bryggeriområdet er der sket en koncentration på regionalt plan. Albani Bryggerierne har overtaget A/S Svendborg Bryghus og Bryggeriet Carlsminde i Nyborg, og koncernen har kunnet fastholde sin centrale plads på det fynske ølmarked. Også set i et samlet provinsperspektiv har udviklingen været gunstig, idet bryggeriet fortsat hører til i den lille gruppe på fire-fem

Albanis udvidelse mod Albanigade omkring 1980 kunne først færdiggøres med nogle års forsinkelse, fordi huset midt i billedet ikke var til salg ved byggeriets start (Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

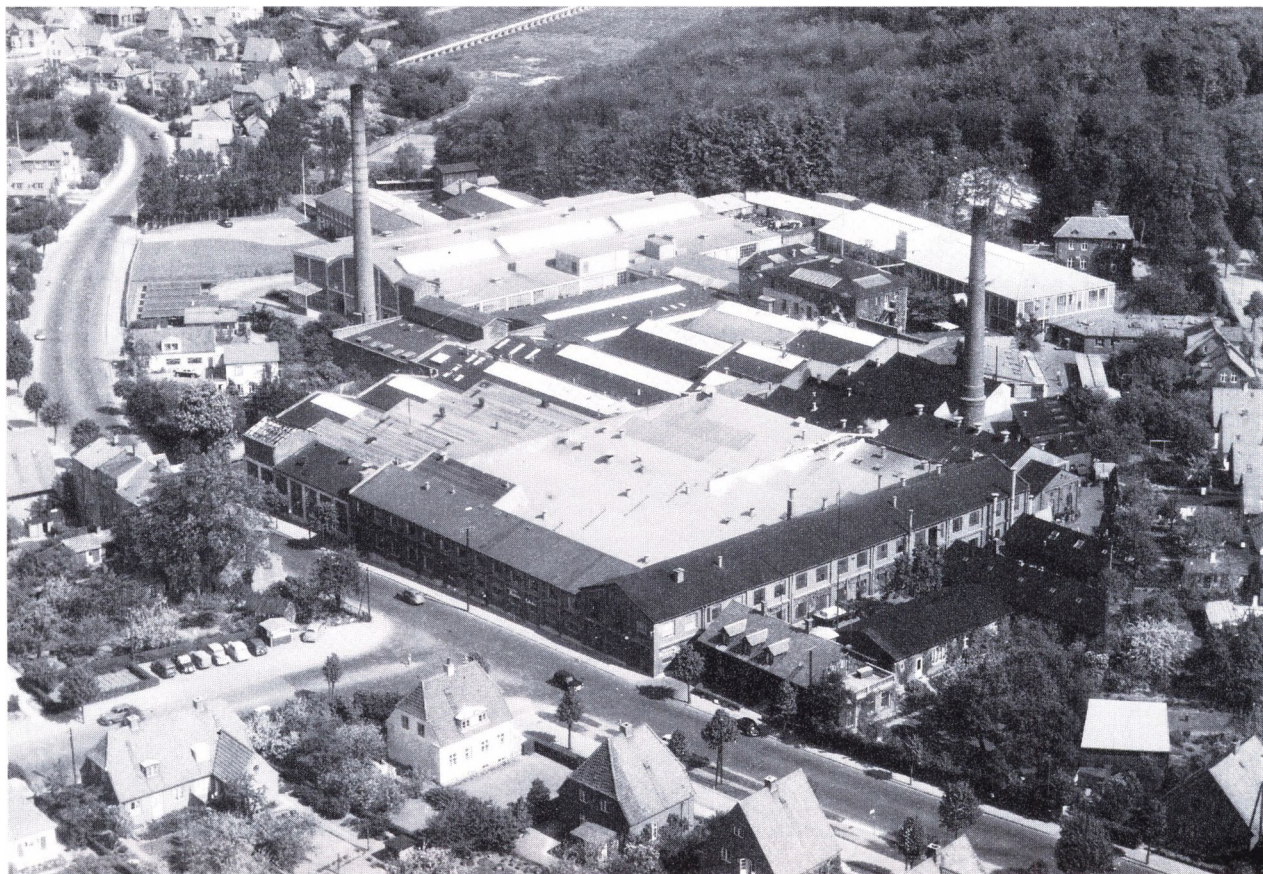
mellemstore bryggerier, der har overlevet stordriftstendenserne på ølbrygningsområdet.

Bryggeriets produktion er steget til det seksdobbelte af de første efterkrigsårs på trods af en ret konstant beskæftigelse af mellem 250 og 400 ansatte.

Inden for *tekstil- og beklædningsområdet* har udviklingen på landsplan i efterkrigstiden været karakteriseret ved, at de store gamle spindrier og væverier, der var blandt de første industrivirksomheder i Danmark i sidste halvdel af 1800-tallet, kom ud for store vanskeligheder efter 1950, da den gradvise liberalisering af den internationale handel betød større konkurrence fra importerede varer. Også de øvrige dele af tekstil- og beklædningsområdet mistede markedsandele i 1950'erne, men på specialområder er det dog lykkedes for danske virksomheder at komme over denne krise og at opbygge nye markeder. Det gælder f.eks. for gulvtæppevæverierne og dele af trikotageindustrien.

I Odense blev det første offer for denne udvikling blandt de store virksomheder Mogensen og Dessaus væverier A/S. Virksomheden foretog gen-

Albani Bryggeriernes mineralvandsfabrik fra 1969. I baggrunden Fynsværkets skorstene og til højre gasværksbeholderen, der nu er revet ned (Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

Udsigt over et stort fabriksområde ved Rugårdsvej i Odense 16. maj 1955. I forgrunden Roulunds Fabrikker og i baggrunden Mogensens og Dessaus bygninger (Roulunds Fabrikker).

nem 1940'erne betydelige moderniseringer og kunne bl.a. i 1949 indvi Nord-europas største vævesal. Udvidelserne blev finansieret gennem en forhøjelse af aktiekapitalen i 1949 og et partialobligationslån i 1950. Virksomheden nåede da op på at beskæftige 600 medarbejdere og funktionærer, men den nåede ikke at blive tilstrækkeligt velkonsolideret, inden nedgangen satte ind, og i 1953 måtte den lukke.

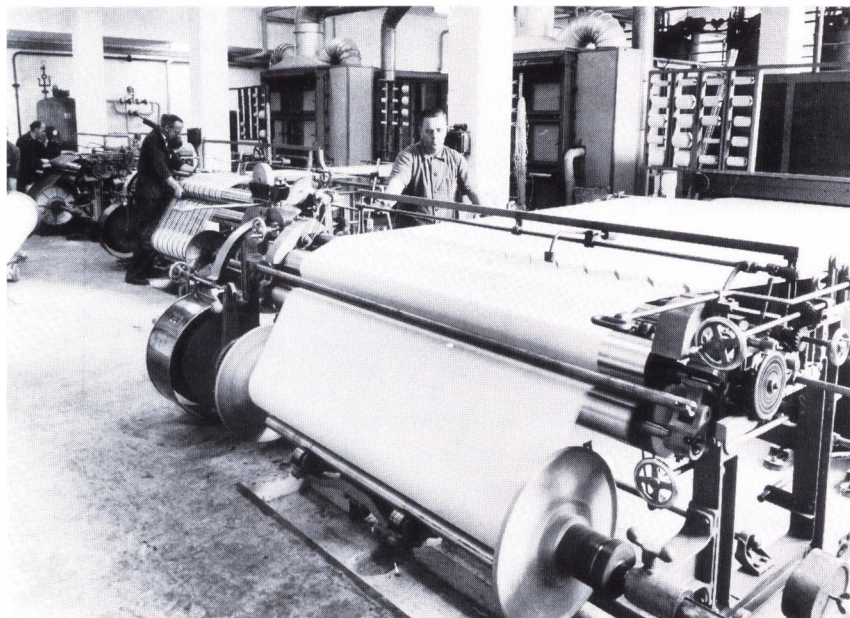
Byens anden store tekstilvirksomhed, Brandts Klædefabrik, førte derimod en meget forsigtig finansieringspolitik, idet den lå inde med en stor fondsbeholdning og kun anvendte et minimum af fremmedkapital. Den klarede sig derfor gennem krisen i 1950'erne og beskæftigede gennem 1960'erne godt 200 medarbejdere. Først i slutningen af 1970'erne måtte denne over 100 år gamle virksomhed efter flere år med underskud standse produktionen, og bygningerne blev omdannet til kulturcenter.

Byens dominerende tekstilvirksomhed gennem en stor del af efterkrigstiden har i stedet været Odense Kamgarnsspinderi, der fortrinsvis har produ-

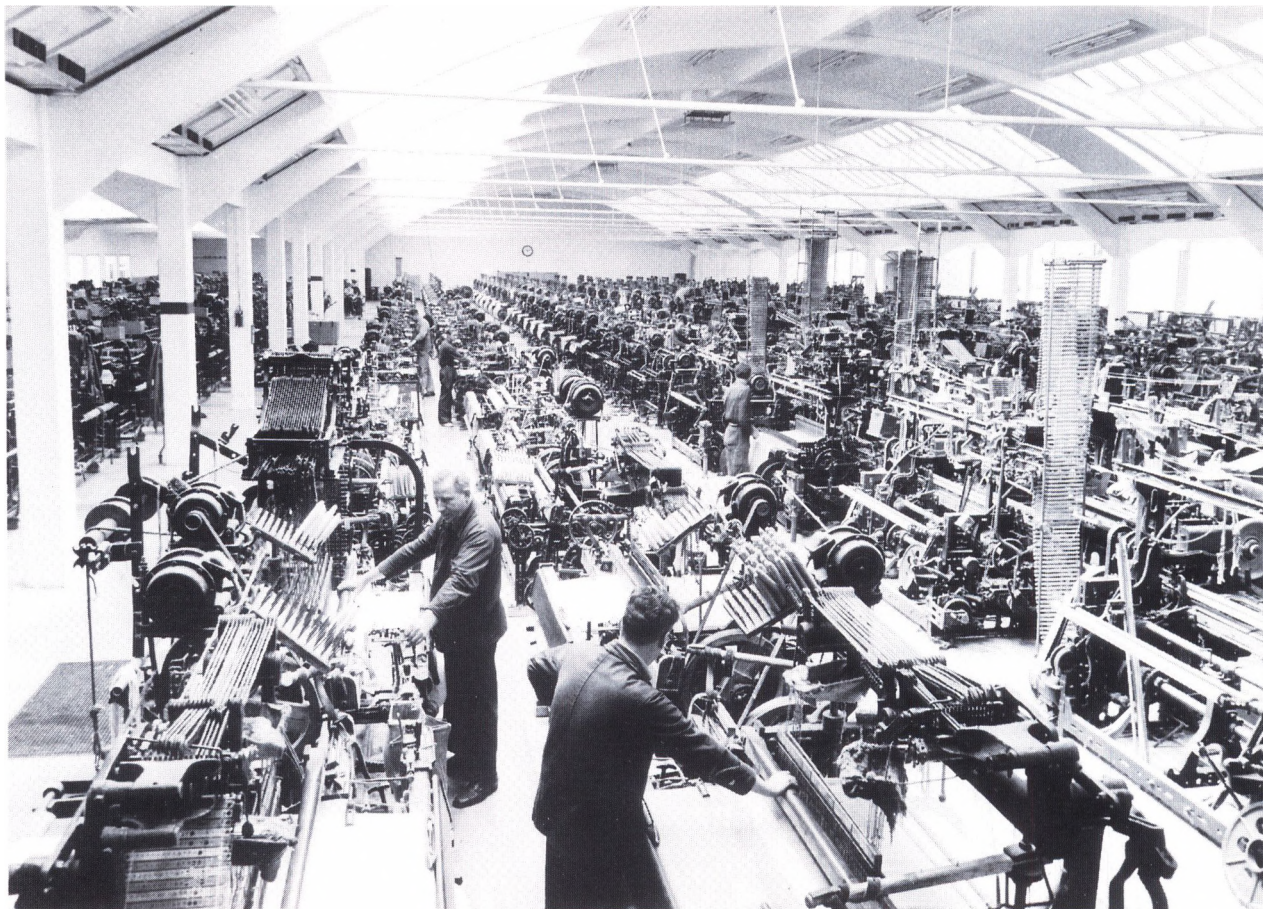
ceret håndstrikkergarn. Midt i 1950erne blev flytningen ud på åbne arealer syd for byen ved Munkebjergvej afsluttet, og virksomheden beskæftigede derefter omkring 500 arbejdere. Det betydelige produktionsomfang fastholdtes i 1960erne og begyndelsen af 1970erne, og virksomheden overtog flere andre selskaber inden for tekstilbranchen, der var i vanskeligheder, således klædefabrikken Kjærs Mølle i Ålborg og Det nordiske Kamgarnsspinderi i Sønderborg. I forbindelse med den sidstnævnte ændring skiftedes navn til Det danske Kamgarnsspinderi A/S. Fra 1982 kaldes virksomheden Hjertergarn A/S. Omsætningen er stagneret i de senere år, og beskæftigelsen er faldet til ca. 100 ansatte.

I 1980erne har byens største tekstilvirksomhed været Nordisk Tekstil Væveri og Trykkeri A/S, der blev oprettet i 1955 og overtog Mogensen og Dessaus bygninger på Rugårdsvej. Denne virksomhed producerer bl.a. sengeinned, boligtekstiler og poplin- og gabardinestoffer til beklædningsindustrien. Aktiemajoriteten ejes af Nordisk Fjerfabrik i København. I de seneste år er også virksomheden Kansas Erhvervsbeklædning A/S vokset frem til at indtage en vigtig plads i den odenseanske tekstilindustri.

Det er dog *jern- og metalindustrien*, der mere end nogen anden industrigruppe er kommet til at præge det odenseanske private erhvervsliv, og det er også der, at man finder de største virksomheder. Der har været tale om et stort udvalg af produkter, som blev fremstillet af Odensefabrikkerne; blandt de vigtigste kan nævnes emballage (Hastrup), støbejernsartikler (Allerup,

Interiør fra Nordisk Tekstils fabrik på Rugårdsvej omkring 1959 (Nørmark fot., Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

Der arbejdes igen i den store vævesal på Rugårdsvej – nu under navnet Nordisk Tækstil Væveri og Trykkeri A/S. Omkring 1959 (Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

nedlagt i slutningen af 1970'erne, og Tasso), el-motorer (Thrige og ASEA), skibe (Odense Stålskibsværft), cykler (Smith og Co.) og fødevarer- og drikkeautomater (Wittenborg). Den sidstnævnte virksomhed har især i de seneste år været inde i en meget kraftig vækst efter at være blevet overtaget af finansieringsselskabet Incentive. Virksomheden eksporterer næsten hele sin produktion af automater og har især ved konstruktionen af kaffeautomater fundet en niche, hvor der kun er få andre leverandører på det internationale marked.

I periodens første halvdel var Thomas B. Thrige det største af disse selskaber og samtidig dansk maskin- og elektroindustri næststørste. Efter krigen kom skibsbygningsudstyr, f.eks. spil og kraner, til at veje tungere i virksomhedens produktion end i mellemkrigstiden.

I sidste halvdel af 1960'erne kom virksomheden i lighed med flere andre danske i denne branche ud for dårlige år. Thomas B. Thriges Fond, der ejede

virksomheden, købte i 1965 aktiemajoriteten i den anden danske storproducent på området A/S Titan, og fonden sammenlagde derefter de to fabrikker under navnet Thrige-Titan, hvori den svenske ASEA-koncern i 1966 erhvervede 31% af aktierne. Men også det kombinerede selskab havde i begyndelsen dårlige år. Der skete derefter en gennemgribende reorganisation, der bl.a. betød nedlæggelse af produktionen i København, medførte forbedret samarbejde mellem afdelingerne og en besparelse af arbejdskraft. Det nye T-T overtog fra de gamle virksomheder produktionen af el-motorer, transformatorer og af kraner og transportanlæg. Der blev satset på produkter, bl.a. en trefaset, kappekølet vekselstrømskortslutningsmotor, der blev udviklet i samarbejde med ASEA.

Produktionen af en række andre varer, som de to gamle virksomheder havde stået for, blev i løbet af 1968 og 1969 udskilt som selvstændige virksomheder.

Efter at strukturrationaliseringen var blevet gennemført i løbet af 1970'erne, ophørte samarbejdsaftalen med ASEA, og i 1980'erne er opbygget et T-T med en ny profil. På den gamle fabrik på Tolderlundsvej fremstilles fortrinsvis jævnstrømsmotorer til f.eks. værktøjsmaskiner, tekstilmaskiner,

Krydset ved Thomas B. Thriges fabrik ved fyraftenstid den 4. juni 1948 (Herluf Lykke fot., Magistratens 2. afdeling, Vej- og spildevandsafdelingen).

pumper og forskellige industrielle procesanlæg samt til batteridrevne køretøjer. På andre fabrikker i byen fremstilles styringsanlæg til industrielle og offentlige virksomheder, specialmaskiner til plastfolieindustrien og forskellige komponenter til elektriske motorer.

I tilknytning til moderselskabet er der opbygget en koncern med et stort antal datterselskaber både i Danmark og i en række vesteuropæiske lande, således at omkring 2/3 af omsætningen nu foregår i udlandet. Gruppens samlede medarbejderstab er på omkring 3.000 i 1986, men flertallet af disse arbejder uden for Odense.

ASEA har efter salget af aktieposten i T-T etableret sig i Odense med en selvstændig produktion af transformatorer og vekselstrømsmotorer. På denne nye fabrik beskæftiges ca. 700 medarbejdere.

På Odense Stålskibsværft var udviklingen i perioden mere eksplosiv. Værftet kom tidligt ind på fortrinsvis at bygge tankskibe, i 1945 for første gang uden den traditionelle brug af nitter, da det fuldsvejste skib »Henning Mærsk« på 16.240 tons dødvægt blev afleveret. Frem til midten af 1950'erne omfattede byggeriet hovedsagelig skibe på op til ca. 20.000 tons dødvægt, men i løbet af dette årti steg de internationale krav til tankskibenes størrelse som følge af det voksende olieforbrug og anlægget af raffinaderier i Europa. De fleste danske værfter opgav på grund af deres beliggenhed ved relativt lavvandede kyster at følge med i denne omstilling og gav sig i stedet til at bygge mindre specialskibe (færger, slæbebåde, krydstogtskibe o.lign.). Udfordringen blev i Danmark kun taget op af B&W og Odense Stålskibsværft. I 1954 søsatte Odenseværftet nybygning nr. 130, motortankeren »Regina Mærsk« på 26.400 tons dødvægt til værftets ejer, skibsreder A.P. Møller, og i 1956 påbegyndtes en udvidelse af bedding C til bygning af skibe på 41.000 tons. Samtidig blev det nødvendigt at gøre Odense kanal bredere omkring værftet, da man ellers ikke kunne søsatte så store skibe i det smalle farvand.

Udviklingen gik imidlertid hurtigere, end man kunne forudse, da beslutningen om udvidelsen blev truffet. Den kortvarige lukning af Suezkanalen i efteråret 1956 og tekniske fremskridt inden for skibsbygningen viste, at det var økonomisk at anvende langt større skibstyper, selv om de måtte sejle syd om Afrika med olie fra Den persiske Golf til Europa. Sådanne skibskæmper var det umuligt at bygge ved Odense kanal, og resultatet blev, at værftet allerede i juni 1957 begyndte opbygning af en ny afdeling ved Lindø. Det skete uden for Odense kommune, men værftets forhold har dog været flettet så tæt sammen med erhvervsudviklingen i Stor-Odense, at det er naturligt at omtale dets historie i et afsnit om Odenses erhvervsliv.

Bygningen af skibe skulle nu ikke længere ske på bedding med en efterfølgende stabelafløbning. I stedet blev den nye afdeling ved Lindø projekteret

med to byggedokke beregnet til bygning af skibe på indtil 100.000 tons dødvægt og med en skibsbygnings- og svejsehal på 13.000 kvadratmeter. I hallen skulle store sektioner bygges indendørs, hvorefter de med kraner på op til 800 tons løfteevne skulle transporteres til tørdokken, hvor samling af enhederne skulle finde sted.

Lindøafdelingen blev indviet i 1959 og i de følgende år flere gange udvidet, så den i begyndelsen af 1970'erne havde en byggedok til nybygninger på op til 500.000 tons dødvægt og to dokke med en kapacitet på indtil 220.000 tons. Det var langt den største danske værftskapacitet og muligvis den største i Europa. Værftet havde desuden meget moderne udstyr, således til optisk afmærkning af plader og vinkler, så skabelonbyggeri kunne undgås, og fuldautomatiske brændemaskiner til udskæring af pladerne.

Det første skib fra Lindø blev afleveret i 1962. Det var et turbineskib på 50.000 tons dødvægt til en amerikansk reder, og otte sådanne skibe var det nye værfts produktion i de første år. Fra 1966 fulgte en serie på omkring 100.000 tons dødvægt, fra slutningen af 1968 på ca. 200.000 tons, og i begyndelsen af 1970'erne 13 tankskibe på hver 285.000 tons dødvægt, som var de største skibe, der indtil da var bygget i Europa. Fra 1974 til 1977 fulgte så yderligere 13 tankskibe på mellem 316.000 og 339.000 tons, men derefter var eventyret med supertankere forbi. De høje oliepriser fik forbruget til at falde, og der var ikke længere brug for at udvide den internationale tankskibsflåde. I stedet byggede Lindøværftet i de følgende år mindre skibe på 30-70.000 tons, heraf en del tørlastskibe bl.a. til containertransport, men ordrelisterne blev kortere og kortere og omfattede efterhånden næsten kun skibe til værftets ejer, A.P. Møller-rederierne. I 1986 var værftskrisen så alvorlig, at den truede selve værftets eksistens.

De ændrede forhold har naturligvis også vist sig i værftets beskæftigelse. I de store år nåede værftet op på godt 6.000 ansatte og var dermed Fyns største arbejdsplads, men fra slutningen af 1970'erne begyndte en reduktion af medarbejderstaben til godt 3.000, og i løbet af 1986 har det været nødvendigt med omfattende afskedigelser blandt den resterende stab.

På det gamle værft ved kanalen fortsatte nybyggeriet frem til midten af 1960'erne med nogle specialskibe, bl.a. to nye statsbrydere samt tankskibe på op til 40.000 tons dødvægt. Det sidste skib var nybygning nr. 177, »M/S Laura Mærsk« på 42.000 tons dødvægt. Det blev afleveret den 2. juli 1966. Anlægget anvendtes derefter i nogle år til bygning af mindre skibsdele, der videresendtes til Lindø, men arealet blev derefter afhændet.

En betydelig vækst gennem en stor del af efterkrigsperioden har også Haustrups Fabriker A/S haft. I fremstillingen af blikvarer, fortrinsvis konserverdåser, var den efter krigen landets næststørste. Med konserverindustriens

voksende betydning var der basis for store udvidelser, og i 1952 påbegyndtes derfor opførelse af en ny stor fabrik ved Næsbyvej i byens nordvestlige udkant. Den blev taget i brug 1954 og omfattede da to 180 meter lange haller med et gulvareal på 8.000 kvadratmeter og seks helautomatiske dåselinier med en samlet kapacitet på 100.000 dåser i timen samt et fuldautomatisk trykkeri.

Vareområdet er desuden blevet udvidet for at følge med i den tekniske udvikling på emballageområdet. I 1968 blev der bygget en ny afdeling i Langskov til fremstilling af plastemballage, og virksomheden har ved nyanlæg og overtagelse af bestående selskaber spredt produktionen ud på en række danske og udenlandske fabrikker.

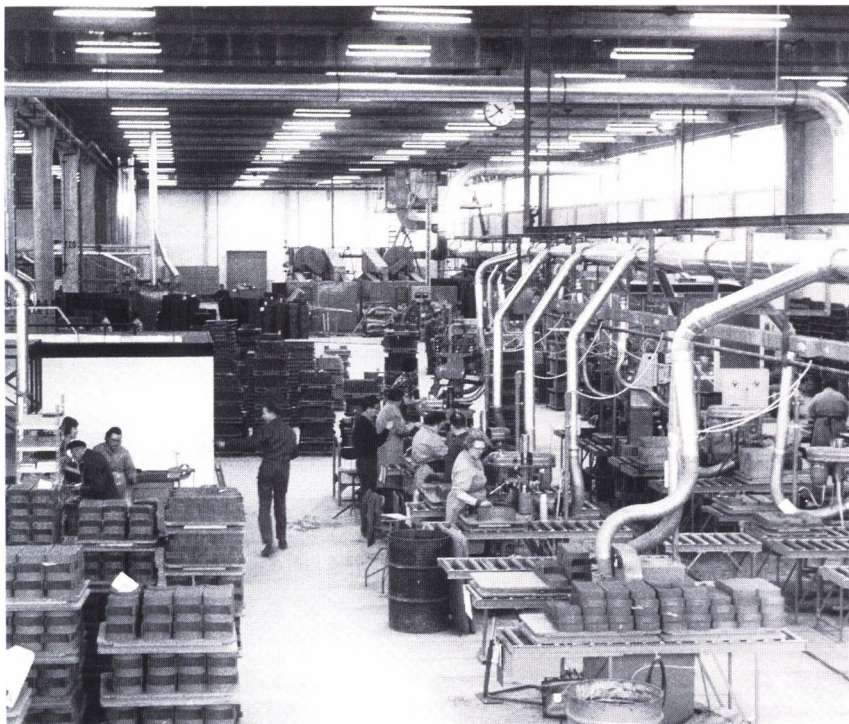
Produktionen i Odense omfatter nu hovedsagelig dåser til kødkonserver og mælkeprodukter, mens en tidligere produktion af øldåser er ophørt. Fabrikken dækker omkring 75% af det danske forbrug af metalemballage, og gennem 1980'erne har der tillige været en stigende eksport af tomme dåser.

Virksomheden blev i 1969 overtaget af den svenske virksomhed AB Plåtmanufaktur.

Beskæftigelsen i virksomheden var efter indvielsen af Næsbyvejafdelin-

Pakning af øldåser i den fuldautomatiske afdeling hos Haustrup (Haustrups Fabrikker).

Fra Roulunds Fabrikker i Hjallese (Wermund Bendsen fot., Roulunds Fabrikker).

gen på 7-800 medarbejdere, men steg kraftigt under de følgende års ekspansion og toppede med over 2.000 ansatte, inden automatisering og en vis afsvækkelse af afsætningsmarkedet betød færre ansatte. I de seneste år har der været omkring 1.500 medarbejdere.

Uden for hovedindustrigrupperne kan blandt de største virksomheder i Odense i efterkrigstiden nævnes A/S Roulunds Fabrikker, Dalum Papirfabrik, som ejes af De danske Papirfabrikker, Dansk Møbelplade- og Finérfabrik A/S (Fiona, nu nedlagt) og Blumøller A/S (sæbefabrikation).

Af disse byggede Roulund i årene 1962-66 en ny fabrik i Hjallese med et etageareal på ca. 40.000 kvadratmeter til produktion af bremse- og koblingsanlæg, ventilatorremme, kølerslanger, brandslanger, transportbånd, drivremme m.m. Senere fulgte på området en egen testkørebane for virksomhedens produkter. Udvidelsen i 1960'erne blev delvist finansieret ved, at A.P. Møllers rederier skød midler ind i firmaet og derved fik afgørende indflydelse på endnu en stor fynsk virksomhed.

For den odenseanske industri betød udviklingen efter 1960 som tidligere nævnt en fortsat koncentration på de store virksomheder. De fem største virksomheder (excl. Lindø) beskæftigede midt i 1980'erne omkring halvdelen af alle ansatte i den odenseanske industri (jfr. i øvrigt tabel 2.8).

Tabel 2.9: Antal forretninger i Odense kommune inden for en række vigtige detailhandelsbrancher 1958.

Branche	Antal virksomheder	Antal ansatte	Ansatte pr. virksomhed
Kolonialhandel	429	1.105	2,6
Tækstil og beklædning	176	1.095	6,2
Bagerforretninger ¹	134	753	5,6
Slagterforretninger	132	578	4,4
Frugt og grønt	111	245	2,2
Møbler og tæpper	40	217	5,4
Tobak og vin	119	212	1,8
Isenkram, køkkenudstyr	34	208	6,1
Blomster	52	155	3,0
Bøger og papir	34	147	4,3
Sæbe og parfume	44	131	3,0
Cykler og barnevogne	35	125	3,6
Skotøj	15	122	8,1
Mælk og brød	73	118	1,6
Konfektur, is	55	116	2,1
Aviskiosker	48	108	2,3

¹ Herunder er medtaget nogle brødfabrikker.

Kilde: Statistisk Tabelværk.

Som et andet karakteristisk udviklingstræk for industrien gælder, at de odenseanske virksomheder i stigende grad har rettet deres produktion mod udenlandske markeder.

Sammenlignet med industriudviklingen for landet som helhed beskæftiger Odenses virksomheder midt i 1980'erne ca. 5% af den nationale arbejdsstyrke inden for industrien mod godt 6% i 1948. Denne relative tilbagegang er dels et udtryk for, at dansk industri i den seneste snes år har bredt sig til nye dele af landet, navnlig Midt- og Sønderjylland, dels et udtryk for, at Odense har haft relativt få virksomheder i de brancher, som har haft den hurtigste vækst i de senere år. Det gælder f.eks. dele af den kemiske industri og en række specialer inden for maskinindustrien. Endelig har også skibsværftets udflytning fra kommunen haft betydning.

Butiksdøden

Til at sørge for den odenseanske befolknings forsyning med almindelige dagligvarer fandtes i 1940'erne et meget stort antal detailforretninger. I næsten

hver eneste gade i den ældre del af byen og også i mange villakvarterer i udkanten lå der små købmandsforretninger, slagterbutikker, bagere, grøntforretninger, mejerier, trikotageforretninger og kiosker. De fleste havde en begrænset omsætning med direkte ekspedition af ejeren, hans hustru eller måske en enkelt medhjælp. Kundekredsen var udpræget lokal, så sælger og kunde kendte personligt hinanden.

Under krigen havde dette mønster nok ofte været en fordel, fordi det gav nogle muligheder for en rimelig fordeling af de knappe varer, og med de vanskelige transportforhold, der endnu fandtes helt frem til omkring 1960, passede dette system til den økonomiske udvikling. Kun på mejeriområdet var der foretaget offentlige indgreb gennem en kommunal ordning, der begrænsede antallet af udsalgssteder.

Dronningensgade efter asfaltering. Foto fra 1939 set fra hjørnet af Krudthusgade. Billedet giver et godt indtryk af de mange butikker i gaden – en på hvert gadehjørne og flere til. Gaden skiftede på dette område karakter fra omkring 1960, og et nærliggende supermarked var med til at forstærke udviklingen (Herluf Lykke fot., Magistratens 2. afdeling, Vej- og spillevandsafdelingen).

Ved siden af disse dagligvareforretninger fandtes naturligvis også større butikker, der betjente en bredere kundekreds. De var hovedsagelig beliggende i byens gamle strøggader, dvs. især Vestergade, Kongensgade, Nørregade og Overgade. Det var dels forretninger inden for de samme brancher som i sidegaderne, dog med et mere specialiseret og forfintet vareudvalg, men i nok så høj grad var der tale om brancher, som forsynede befolkningen med andre varetyper, først og fremmest tøj, fodtøj, møbler, isenkram og bøger, såkaldte udvalgsvarer. Det var varer, som man snarere anskaffede ved større engangskøb omkring lønningdagene, og kundekredsen var ikke begrænset til de nærmestboende, endda ikke til Odenses befolkning. For en stor del af Fyn var en indkøbstur til Odenses forretningsstrøg en begivenhed, der med kortere eller længere mellemrum hørte med til at forsyne sig med nødvendige varer, der ikke førtes i landdistrikternes butikker eller kun i begrænset sortiment.

Et talmæssigt udtryk for denne butiksstruktur kan vi få fra den erhvervs-tælling, der blev gennemført i 1958, og hvorfra nogle hovedtal er vist i tabel 2.9.

På det mere lokale plan kan man også få et indtryk af småforretningernes udbredelse ved at se på et eksempel. Her er valgt Dronningensgade, men tilsvarende forhold fandtes mange andre steder. I denne gades godt 100 huse var der i 1946 ca. 70 forretninger, enten rene detailhandlere eller blandede handels- og servicevirksomheder. Blandt dem var der 28, der handlede med de mest almindelige fødevarer (købmand, mejeri, bager, brødudsalg, slagter eller grønthandler), dvs. at der fandtes en sådan forretning i mere end hvert fjerde hus i gaden.

I løbet af 1960'erne og 1970'erne kom denne detailhandelsstruktur ud for store problemer på grund af en række nye tendenser i samfundsudviklingen.

For det første var det med de stærkt stigende lønninger en relativt dyr distributionsmetode, da den lagde beslag på megen arbejdskraft. Der kunne under 1960'ernes gode beskæftigelsesforhold opnås en bedre indtjening i andre erhvervsgrene, og skulle handelen følge med i denne indkomstudvikling, måtte der findes andre, mere arbejdsbesparende salgsformer.

For det andet gav nye emballage- og konserveringsmetoder muligheder for at levere mange varer færdigpakkede, så selvbetjening med mindre arbejdskraft var mulig.

For det tredje betød bedre transport- og opbevaringsmuligheder, at kunderne kunne hente deres dagligvarer længere borte fra, såfremt det prismæssigt var en fordel.

Endelig for det fjerde blev det ved ændringer i lovgivningen gjort muligt for dagligvareforretningerne at handle med et bredere varesortiment end tid-

Tarupcenteret var byens første indkøbscenter, og de fyldte parkeringspladser vidner om denne butiksfornis popularitet. Foto 1988 (Ole Ølund fot., Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

ligere, og kæder af butikker i samme kommune blev ligeledes tilladt.

Følgen blev dels, at en række af de tidligere købmandsforretninger byggedes om til selvbetjening med et bredere vareudvalg, dels at der forskellige steder i byen opstod større centre, enten som en enkelt forretning, der dækkede dagligvarer, isenkram og en del af tekstil- og manufakturområdet, eller som en række specialbutikker under samme tag, hvor kunderne havde let adgang til bilparkering og derefter hurtigt kunne foretage alle slags indkøb nær hinanden.

Selv om byens centrum naturligvis søgte at følge med i denne udvikling, kom flere af de største af disse nye butiksfornier til at ligge i byens periferi, hvor gode parkeringsforhold lettest kunne indrettes (se figur 2.5).

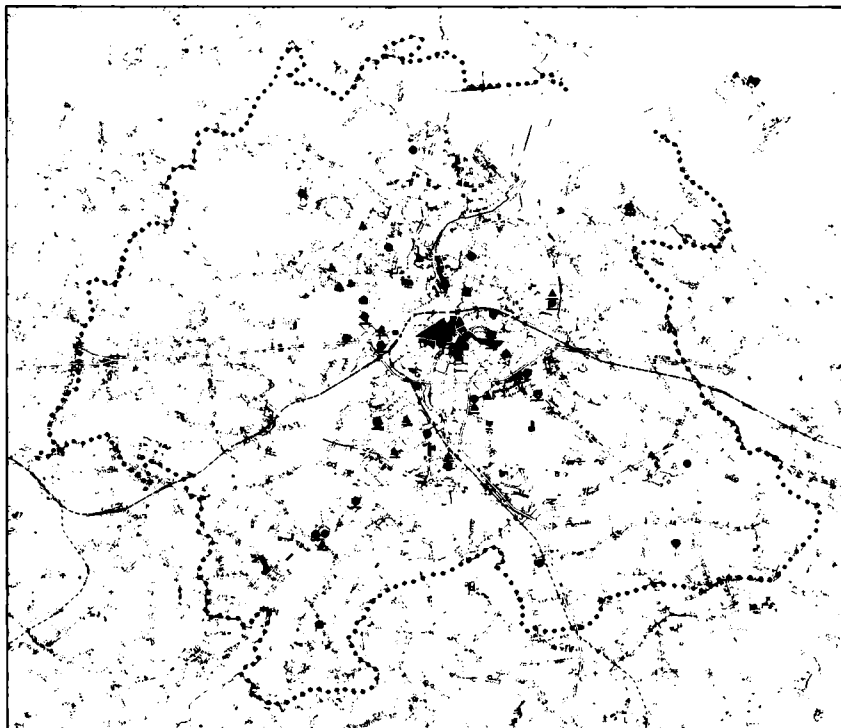
Det tidligste eksempel på denne nye struktur i stor målestok var Tarupcenteret, der blev åbnet i 1968 med et salgsareal på ca. 8.000 kvadratmeter. I september 1969 fulgte i den indre by en stor ombygning af Magasin til ca. 10.000 kvadratmeter salgsareal og nyanlæg af forretningen Føtex på Vesterbro med næsten 4.000 kvadratmeter og i Bolbro med knap 8.000 kvadratmeter.

Blandt 1970ernes store centre har de mest bemærkelsesværdige været Rosengårdcenteret, der ved indvielsen af 29.000 kvadratmeter salgsareal i maj 1971 blev omtalt som Nordeuropas største, Vollsrosecenteret, der efter flere udvidelser nåede op på ca. 10.000 kvadratmeter, og Bilka, der fik en lignende størrelse. I 1980erne fulgte som et nyt fænomen også de såkaldte discountbutikker beregnet på stor omsætning med et begrænset antal varer.

Selv om det samlede forbrug steg meget betydeligt fra omkring 1960, og

Figur 2.5: Fordelingen af de større fødevarerbutikker i Odenseområdet 1978 (Inger Bjerg Poulsen tegn.).

- ▲ Supermarked
- Brugs
- Lavprisvarehus
- Nyetableret i perioden 1.9.1971 til 1.9.1978.

selv om de nye centre lokkede også dagligvarekunder til fra det meste af Fyn, betød den stærke koncentration af en stor del af detailsalget omkring specialbutikkerne i centrum og de store indkøbscentre i periferien, at den lille dagligvarebutik i sidegaden ikke længere kunne klare sig. Mange forsøgte at holde ud meget længe, ofte længere end det var økonomisk rentabelt. Det kunne være ældre mennesker, der var ejere, og de havde ikke kræfter til at foretage en omstilling, men drejede først nøglen om, når de kunne få folkepension, eller det kunne være ejere, der forsøgte sig med andet arbejde ved siden af, mens konen passede den gradvist smuldrende omsætning. Men tendensen var klar. Butiksdøden hærgede de odenseanske sidegader efter 1960.

Et indtryk af, hvor hurtigt denne »strukturrationalisering« er gået i 1970erne, kan man få af oversigten i tabel 2.10, og i 1980erne er nedlæggelsen af småbutikker fortsat i samme tempo.

Som et mere konkret eksempel kan vi igen vende os til Dronningensgade (jfr. ovenfor side 94). I denne gade findes nu under ti detailforretninger, og ikke en eneste af dem handler med fødevarer. Kvarterets beboere må i stedet gå til nærliggende supermarkeder, nok først og fremmest Føtex på Vesterbro, når de skal foretage de daglige indkøb.

Bilismens sejrsgang

Under krigen havde benzinmangelen helt lammet privat bilkørsel, og de få tusinde privatbiler, der fandtes i Odense i 1939, var blevet klodset op i garager og skure. Kun nogle taxaer og lastbiler havde stillet om til gasgenerator-drift og bidrog med træ som brændstof til at holde en beskedet trafik i gaderne i gang. Ellers var hestevogne det mest benyttede transportmiddel til varetransport, og sporvogne måtte klare en stor del af den indenbys persontrafik.

Også i transporterne til og fra byen var der sket indskrænkninger i de fem mørke år. Sejladsen på havnen var blevet indskrænket på grund af minefaren, og det var først og fremmest jernbanerne, som under krigen med overfyldte tog havde måttet sørge for, at samfundet ikke gik helt i stå.

Efter 1945 blev der kun langsomt åbnet for ændringer i trafikmønstret. Der blev ganske vist hurtigt givet små benzinrationer, og benzinrationeringen blev ophævet i oktober 1947, men afløst af restriktioner med hensyn til, hvor langt man måtte køre. Odensebilister havde kun tilladelse til at køre på Fyn og i Vejle amt. Først fra oktober 1950 blev der frie muligheder for bilisterne. Men bilen var endnu i 1940'erne og første halvdel af 1950'erne en luksus for de fleste. Som det ses af figur 2.6, var antallet af biler (vare- og lastbiler inkluderet) i Odense omkring 1950 kun på knap 5.000. De kommunale transportmidler eller cyklen var stadig de mest almindeligt anvendte, når man skulle fra den ene ende af byen til den anden.

Heller ikke i langdistancetrafikken med varer fik bilen i de første efter-

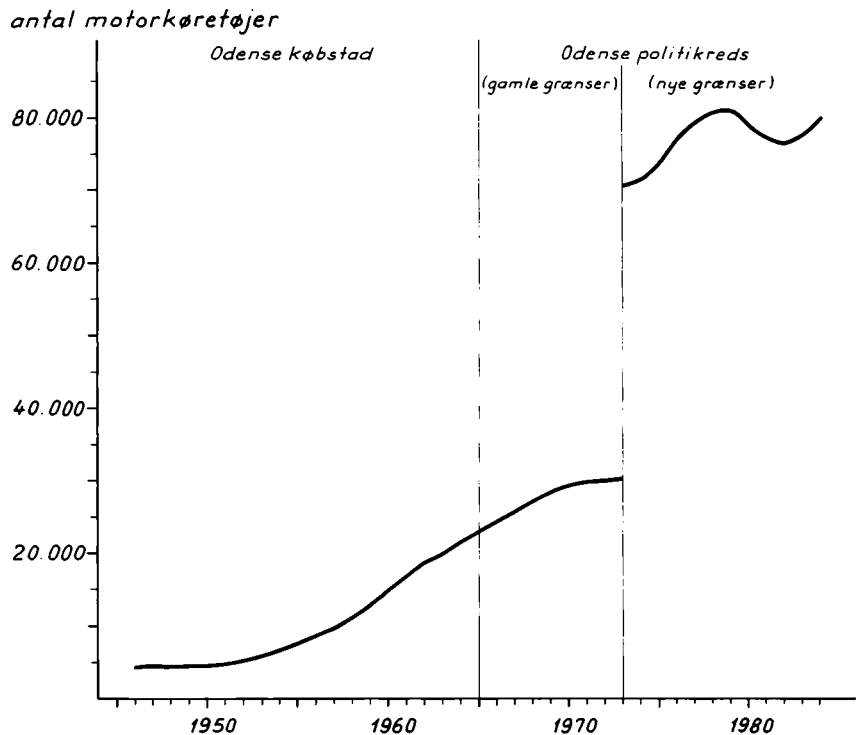

Rosengårdcentret fra 1971 er byens største indkøbscenter og er i 1987 udvidet, så det rummer flere end de 77 forretninger, der skiltes med på billedet. Ambitionsniveauet rækker også langt ud over Odense kommunes grænser (Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

Tabel 2.10: Udviklingen i antallet af butikker i Odense 1971-79.

Branche	Antal butikker	
	1.9.1971	1.9.1978
Købmænd	261	151
Bagere, konditorer	138	100
Slagtere, pålægsforretninger o.lign.	135	93
Frugt- og grønthandlere	55	37
Ostehandlere	23	12
Fiskehandlere o.lign.	23	14
Supermarkeder, varehuse o.lign.	35	48
Trikotageforretninger o.lign.	73	52
Andre beklædningsbutikker	107	123
Udvalgsvarerbutikker	285	278
I alt	1.135	908

Kilde: Anders Høiris m.fl.: Forbrugerne og detailhandelen i Odense, s. 6.

Figur 2.6: Odenses motorpark 1946-84
(Inger Bjerg Poulsen tegn.).

krigsår nogen væsentlig rolle. Omstillingen fra krigsforholdene bestod først og fremmest i, at skibsfarten kom i gang igen. I slutningen af 1940'erne var omsætningen på Odense havn oppe på det samme niveau som i slutningen af 1930'erne med tilførsler af brændsel, byggematerialer, metaller og foderstoffer som de vigtigste vareområder og med udskibning af landbrugsvarer. Til gengæld kunne jernbanerne så mærke et aftagende pres. Situationen var efter 1950 vendt tilbage til det, der havde været normalt i mellemkrigstiden.

Det var imidlertid ikke nogen stabil situation. Den efterfølgende periodes stigende indkomster ændrede fundamentalt trafikmønstret, da stadig flere mennesker fik råd til at have bil.

På *persontransportområdet* kan denne udvikling følges i figur 2.6. I 1958 kom bilejer nr. 10.000 til i Odense politikreds, i 1964 nr. 20.000 og omkring 1973 nr. 30.000. Først i slutningen af 1970'erne kulminerede antallet af biler, da de høje afgifter og benzinpriser samt konjunkturtilbageslaget satte en stopper for yderligere udvidelse af bilparken. Bilen blev i løbet af disse år det mest anvendte persontransportmiddel, og den kollektive trafiks andel var vigende trods en udbygning af rutenettet.

Dermed fulgte også mange betydningsfulde ændringer for Odense by. For det første gav motoriseringen trafikproblemer i den indre by, hvor gadenet-

tet ikke var beregnet til de mange biler og slet ikke til, at de også skulle finde en parkeringsplads. Resultatet var omfattende ændringer i gadenet og bebyggelse i den indre by (jfr. kapitel 1).

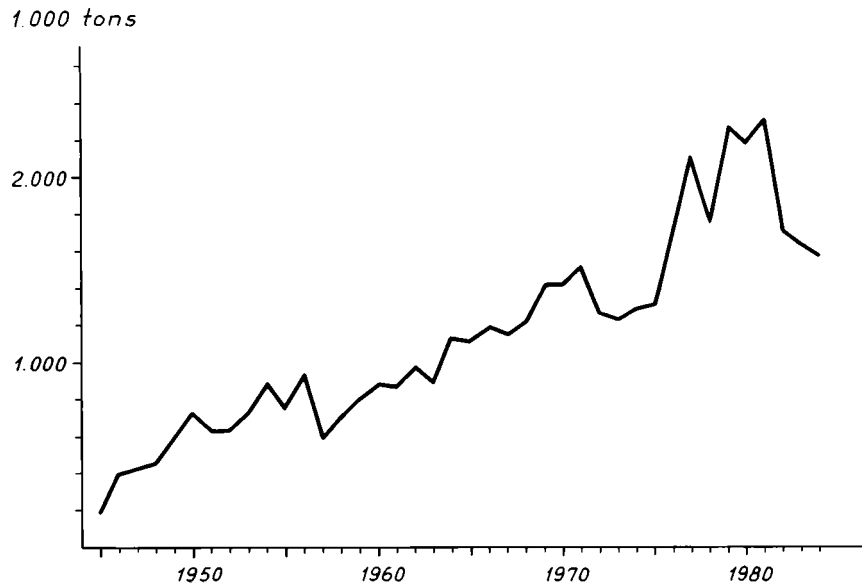
For det andet betød Odenses placering på Danmarkskortet som en vigtig gennemkørselsby for den øst-vestgående nationale transport, at man måtte finde nye veje til at lede trafikken uden om bymidten. Den oprindelige hovedvej gennem byen ad Vesterbro, Vestergade, Overgade, Frederiksgade og Nyborgvej, der var etableret i slutningen af 1700-tallet, blev gradvist lagt længere og længere mod syd. Allerede inden 1945 blev den omlagt til Vesterbro, Ansgargade, Filosofgangen, Nonnebakken, Allegade, Reventlowsvej, Nyborgvej. I 1958 etableredes en ringvej over Tietgens Allé, Hunderrugade og Munkrisvej, og i 1985 færdiggjordes motorvejen syd om byen som et led i det samlede danske motorvejsystem.

For det tredje forsvandt grundlaget for de mange jernbaner, der som fangarme bredte sig ud fra Odense til kystbyerne. I 1954 nedlagdes banen til Fåborg over Nr. Broby som den første, og i de følgende år gik det slag i slag, så der fra 1966 kun var hovedbanen over Fyn og sidebanen til Svendborg over Ringe tilbage med passagertrafik. Oplandsbefolkningen brugte nu egen bil eller rutebil, når den skulle på indkøb i Odense.

Et nyt led i persontrafikken blev etableringen af ruteflyvning mellem Beldringe og Kastrup. Den indledtes af Falcks Flyvetjeneste den 1. april 1958 med indsættelse af De Havilland Heron-fly med plads til 14-17 passagerer. I 1969 oprettede A.P. Møllerkoncernen Maersk Air, der overtog Falcks Flyvetjeneste og indsatte Fokker Friendship-fly med plads til godt 50 passagerer. En ny væsentlig udvidelse blev foretaget i 1976, da der blev indsat jetfly af typen Boeing 737 på de vigtigste afgang. De havde plads til over 100 passagerer. Det årlige antal passagerer med ruteflyene, der frem til 1962 var på under 10.000, er i 1980'erne steget til over 100.000.

Også på *varetransportområdet* betød bilismens fremmarch en ændret struktur, selv om skiftet her kom lidt senere end for persontrafikken. Vare- og lastvogne overtog først lokale transport, hvorved hestevognene forsvandt fra gadebilledet, derefter blev de taget i brug til at bringe varer fra Odense til andre steder i Danmark, og sidst vandt de indpas i internationale transport, hvor de var mest velegnede på ruter, hvor det var af betydning, at varerne kom hurtigt frem. Odensegartnerne så f.eks. en fordel i at bruge lastbiler til at bringe blomster frem til auktioner i Nordtyskland. Her var det en absolut betingelse for at kunne sælge, at varerne ikke blev unødigt forsinket undervejs.

I langdistancetransporterne var det navnlig kystskibsfarten, der kom til at mærke konkurrencen. Mange mindre danske havne mistede meget af deres

Figur 2.7: Udloset gods i Odense havn 1945-84 (Inger Bjerg Poulsen tegn.).

tidligere trafik. Da de tilførte godsmængder på kanalhavnen i 1957 kom ud for en nedgang på over 20%, troede man også i Odense, at skæbnetimen var inde. Havneadministrationen mente i sin årsrapport, at det især skyldtes, at olie nu blev sendt med tankbiler fra de store oliehavne, at cement kom på lastbil, og at Fynsværket var gået over til at bruge store mængder jyske brunkul, der ligeledes blev transporteret landværts. Som det kan ses af figur 2.7 var dette tilbageslag dog midlertidigt. Allerede næste år gik det frem igen, og i de følgende år var der ikke nogen nedgang at spore i de omsatte godsmængder på Odense havn. Det skyldes dels, at der kom meget store tilførsler af brændsel til Fynsværket, efter at eksperimentet med at bruge brunkul var blevet opgivet, dels at der i løbet af 1960'erne blev foretaget havneudvidelser, der muliggjorde anlæg af en stor cementsilo, så denne varetype igen kunne vindes tilbage til transport med skibe. Derimod kom tilførsler af råvarer til landbruget og af træ efterhånden til at spille en langt mindre rolle i indførslen, og den direkte landbrugseksport forsvandt, da der skete en koncentration til nogle få danske havne, primært Esbjerg, hvortil forsyningerne kom med lastbiler fra den øvrige del af landet.

Desuden ophørte også det meste af den rutesejlads med stykgods, som havde været karakteristisk for havnen i en lang periode. DFDSs rute til København, der omkring 1950 havde tre afgang fra Odense hver uge, blev indstillet i 1970, efter at fragtmængderne i flere år havde været i stadig aftagen.

Skibsfarten på kanalhavnen har gennem alle årene været domineret af

mindre danske skibe i kystsejlad, men efter 1970 har størrelsen været stigende. Enkelte store skibe har der dog også hvert år været i havnen med oversøiske varer, der er blevet omladet til mindre skibe eller har skullet anvendes i havnens bagland, men havnedybden og -bredden har sat grænser for, hvor store skibe havnen har kunnet modtage. Efter de seneste udvidelser (jfr. nedenfor) kan skibe på ca. 6.000 tons lasteevne gå ind med fuld last, mens skibe op til 16.000 tons lasteevne kan gå ind med ca. 6.000 tons last. Det er desuden muligt for skibe på op til 160 meters længde at svaje i havnen, hvor den største vanddybde er på 7,5 meter. Det er kun sjældent, at skibe nær disse grænser søger ind til Odense, men det er sket et par gange efter 1945. I 1958 kom det første skib på over 10.000 bruttoregistertons til Odense. Det var den svenskejede motortanker »Nyholt« på 10.352 brt. Skibet var 159

DFDS-båden »Axelhus«, der gik i rute mellem København og Odense, losses her bl.a. appelsiner. Andre varer synes klar til indskibning. I baggrunden Næsbyhoved Mølle, der nedbrændte 1985. Foto fra omkring 1950 (Odense Havnævæn).

meter langt, så det rakte fra bred til bred under svajningen i havnebassinet. I 1965 havde havnen besøg af et Liberiaskib »S/S Derby« på 10.396 brt., der ligeledes satte havnens kapacitet på en alvorlig prøve. Odenseborgere behøvede dog ikke rejse til andre havne for at se langt større skibe. Nybygningerne på Stålskibsværftet var fra midten af 1950'erne flere gange større (jfr. side 88), men de forlod værftet uden last. Det var først, da der blev brug for at bygge endnu større skibe, at beliggenheden ved kanalen blev et virkeligt problem for værftet.

Kanalhavnens udvidelse, der var blevet begyndt under krigen (jfr. *Krig og besættelse*, side 80ff.), blev først færdiggjort i 1950 på grund af materiale-mangel. Anlægget havde da kostet godt fire millioner kroner. I 1950'erne var de eneste større ændringer, at der ved Fynsværkets etablering i årene 1950-52 blev anlagt et nyt bolværk til de skibe, der kom med brændsel til værket, og at det blev nødvendigt at foretage udvidelser af kanalen ved Odense Stålskibsværft for at gøre det muligt for værftet at bygge større skibe (jfr. side 88). Først omkring 1960 begyndte man igen for alvor at tænke på en udvidelse for at

Odense havn anno 1987. Tidligere tiders hektiske aktivitet er nu et overstået kapitel, og havnen planlægger en »filiale« ved Lindø (Odense Havnvesen).

kunne følge med i den stadig hårdere konkurrence mellem havnene for at bevare et trafikunderlag. Gennem 1960erne og begyndelsen af 1970erne forlængedes kajpladsen mellem den indre havn og skibsværftet (Norgekajen), og mod vest anlagdes et nyt bassin III, der gav mulighed for at opbygge nye faciliteter og følge med i de ændringer, der skete i transportformerne til søs.

Konkurrencen fra bilerne på varetransportområdet ramte også jernbanerne og var medvirkende til nedlægningen af sidebanerne, mens der var en mere konstant udnyttelse af hovedbanens godsforsendelseskapacitet.

Penge

De ekspansions- og koncentrationstendenser i Odenses erhvervsliv, som er vist i det foregående, har måske mest udpræget gjort sig gældende for pengevæsenet, hvor der skete en lang række fusioner, dog kombineret med en omfattende filialudbygning.

I 1945 fyldte disse institutioner ikke meget i gadebilledet. Odense var hjemsted for hovedsædet for Fyens Disconto Kasse, Fyens Landmandsbank, Fyens Stifts Sparekasse, Spare- og Lånkassen for Håndværkere og Landbosparekassen for Fyn, og i byen fandtes desuden filialer af Andelsbanken og Handelsbanken. Hver af disse syv institutioner havde imidlertid kun et ekspeditionssted, bortset fra Fyens Stifts Sparekasse, der havde åbnet en filial i Dalum. Man kunne altså godt have en betragtelig afstand til sit pengeinsti-

Sparekassen Fyns bygninger på Fisketorvet og nedenunder »pengetanken« fra omkring 1970 (Magistratens 2. afdeling, Vej- og spildevandsafdelingen).

tut, når man skulle sætte lidt ind på sin sparekonto eller hæve midler til at hjælpe på likviditeten sidst på måneden.

Denne struktur er blevet stærkt ændret efter 1960 af flere grunde. Koncentrationstendenserne inden for det øvrige erhvervsliv har gjort det nødvendigt for pengeinstitutterne at have en større egenkapital og samlet balance i ryggen for at kunne imødekomme de største kunders lånebegæringer, uden at de derved skulle komme i strid med banklovens sikkerhedskrav. Kampen om indlåne har gjort det nødvendigt at være geografisk tættere på kunderne. Desuden går nu en langt større andel af de samlede betalinger i samfundet gennem banksektoren, og langt flere mennesker har derfor behov for hyppige forbindelser med et pengeinstitut.

Dette har dels medført, at de store københavnske banker og sparekasser har opbygget et net af filialer i provinsen, dels at provinsinstitutionerne enten har sluttet sig sammen eller er blevet opkøbt af en af »de store«.

I Odense kom den største ændring i 1967, da Discontokassen gik sammen med de største pengeinstitutter i Århus og Ålborg og dannede Den danske Provinsbank. Det andet store gamle Odensepengeinstitut, Fyens Stifts Spare-

Odense Stålskibsværft ved kanalen set fra luften. Trods udvidelsen af kanalen var placeringen uhensigtsmæssig, da man skulle efterkomme tidens efterspørgsel efter stadig større skibe (Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

Lindøværftet ved Munkebo, anlagt i slutningen af 1950'erne. Nederst i billedet ses den cirka 100 meter høje portalkran med en løfteevne på op til 800 tons (Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

kasse, blev i midten af 1960'erne sluttet sammen med Landbosparekassen til Sparekassen Fyn, der ti år senere kom til at indgå som en del af Bikuben. De gamle odenseanske banker og sparekasser er derfor nu dele af større enheder, bortset fra Fyens Landmandsbank, fra 1985 med navnet Egnsbank Fyn, der har bevaret sin selvstændighed. Det er nu kun denne »egnsbank« og Amtssparekassen for Fyns Amt, grundlagt i 1974, med ti sparekasser fra det øvrige Fyn som deltagere, samt den mindre Bendix Bank, oprettet i 1980 – der har deres hovedsæder i Odense.

Ved siden af de institutter, der er opstået ud fra de oprindelige odenseanske, har en række nationalt eller regionalt omspændende etableret afdelinger i byen, så der nu findes 15 af hinanden uafhængige virksomheder, der bejler om kundernes gunst. Flere har desuden lagt et tæt net af filialer ud i kommunen for at være tæt ved kunderne, flest har Provinsbanken med 17. I alt findes der nu 88 ekspeditionssteder i hele Odense. Sammenligner man det med de otte i 1945, forstår man godt, at der ofte tales om, at der nu ligger en bank på hvert gadehjørne.

Tabel 2.11: Odenses største virksomheder 1984.

Nr. på den danske rangliste	Virksomhed (K = koncern)	Omsætning mill. kr.	Eksport	Antal ansatte
62	Odense Stålskibsværft A/S	2.425	-	3.436
130	(K) PLM Haustrup gruppen	1.301	433	2.087
152	A/S Haustrups Fabrikker	1.167	378	1.756
194	GASA. Odense (frugt og grønt)	905	399	329
219	(K) Thrige-Titan A/S	778	484	1.895
220	Thrige-Titan A/S	756	478	1.895
239	Havnemøllerne (mel m.m.)	697	-	370
261	(K) Danish Fancy Food Group	603	369	654
333	ASEA A/S	469	183	726
357	A/S Roulunds Fabrikker	435	-	1.026
364	Fyns Kommunale Telefonselskab	429	-	978
378	Kastelkorn A/S (foderstoffer)	403	-	3
396	A/S Wittenborg	384	354	830
412	(K) A/S H.J. Hansen (jern og metal)	369	-	260
424	Blumøller A/S	358	63	284
468	(K) Lactosan A/S (æg- og osteproduktion)	310	-	196
470	Semco A/S (VVS)	307	20	684
528	Hans Jørgensen og Søn A/S (entreprenørvirksomhed)	256	-	505
535	(K) Fyens Stiftstidende A/S	253	-	498
597	Nordisk Tækstil Væveri og Trykkeri A/S	223	-	402
602	Fyens Stiftstidende A/S	221	-	437
621	L. Dæhnfeldt A/S (frøhandel)	214	-	279
631	Fehr og Co. (autohandel)	208	-	155
643	(K) A/S Albani Bryggerierne	203	12	324

Kilde: Danmarks største virksomheder 1985.

De store

Som et samlet udtryk for, hvorledes Odenses erhvervsliv er placeret i et landsperspektiv, er i tabel 2.11 vist, hvilke Odensevirksomheder der i 1984 findes blandt landets 1.000 største målt efter omsætning. Oversigten medtager både koncerner og enkeltvirksomheder, og nogle foretagender medtages derfor mere end en gang. Virksomhederne er medregnet efter, hvor de har deres hovedsæde. Samlet er der tale om et vidt spænd med hensyn til produktionsformer, der viser alsidigheden i det odenseanske erhvervsliv.

3 · Det politiske liv indtil 1970

Byrådsvalget 1946

Under besættelsen blev der afholdt nyvalg til byrådet den 5. maj 1943, og ved den lejlighed formåede Socialdemokratiet at bevare sit absolutte flertal, selv om et enkelt af de 14 mandater måtte afleveres til Det radikale Venstre. Tabet var dog til at bære, fordi de to partier havde indgået et valgforbund, der i øvrigt også talte Retsforbundet. Det konservative Folkeparti, der først havde mistet borgmesterposten til socialdemokraterne i 1937, blev stående på 11 mandater.

Socialdemokratiet og Det konservative Folkeparti havde imidlertid allerede inden valget påbegyndt et tæt samarbejde i erkendelse af, at den tyske besættelse fordrede et enigt og handlekraftigt byråd. Under indtryk af den voksende spænding mellem befolkning og besættelsesmagt i krigens sidste to år intensiverede byrådet samarbejdet på tværs af partierne, og denne linie fortsatte i de første måneder efter befrielsen. Allerede i løbet af efteråret 1945 blev den kommunale borgfred dog brudt. Årsagen til dette lå mindre i intern uenighed mellem partierne end i den landspolitiske udvikling op til og efter folketingsvalget i oktober 1945.

Socialdemokraterne havde kort før valget fremlagt et nyt partiprogram om *Fremtidens Danmark*, der syntes at lægge op til en omfattende ændring af det danske samfund i socialistisk retning. Det kontroversielle program var først og fremmest et forsøg på at dæmme op for Danmarks Kommunistiske Parti, der efter alt at dømme stod til en betydelig vælgertilslutning som følge af kommunisternes fremtrædende rolle i modstandskampen.

De borgerlige partier tog alle afstand fra dette manifest, også Det radikale Venstre, som i årtier havde været Socialdemokratiets nærmeste samarbejdspartner. På selve valgdagen viste det sig, at heller ikke vælgerne havde større tiltro til programmet, idet socialdemokraterne fik en politisk øretæve med tabet af 18 mandater. DKP vendte derimod tilbage til Folketinget med netop 18 mandater, hvilket var en gevinst på 15 i forhold til det sidst afholdte valg før krigen. Den socialdemokratiske fiasko blev fuldendt, da Venstre oplevede en så stor fremgang, at statsministerposten kom partilederen Knud Kristensen i hænde. For første gang siden 1929 var Socialdemokratiet uden regeringsindflydelse.

Boghandler Aage Johansen (1906-82),
formand for Odense konservative
Vælgerforening gennem en lang ærække
(Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk
Afdeling).

Konservativ løbeseddel fra valget i 1946
(Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk
Afdeling).

Odenseaneren

Kommunalt Valgret - Marts 1946

Hvem tør De betro
70 Millioner Kr.?

(Kommunens Udgifter for 4 Aar)

De forvaltes bedst
af
LISTE C

Denne landspolitiske kovending påvirkede kommunalpolitikken i Odense i tiden frem til byrådsvalget den 12. marts 1946. Den kommunale valgkamp var traditionelt ofte en indædt affære, men partiernes nære forhold under krigen havde i nogen grad udvisket det gamle modsætningsforhold mellem Socialdemokratiet og Det konservative Folkeparti. Nu blæste gamlet nag atter ind over byen og gjorde valgkampen lige så stormfuld som før krigen. De konservative brugte i den forbindelse socialdemokraternes nye partiprogram som et veritabelt skræmmebillede over for vælgerne og erklærede rent ud, at samarbejdet fra krigens tid var et overstået kapitel.

Partiet satte alle sejl til for at generobre borgmesterposten. Boghandler Aage Johansen, der var formand for partiets vælgerforening, udtalte således, at »konservatismen må på ny have afgørende indflydelse i Odense byråd«. Han blev trofast sekunderet af *Fyens Stiftstidende*, der i en leder nogle få uger før valget søgte at gøre det til en ideologisk korsvej for vælgerne, ikke mindst på grund af det nye socialdemokratiske partiprograms radikalitet:

»Vi går mod et valg, hvis problem ligger klart for dagen og kan fattes af enhver. Et valg, hvor det gælder frihed for borgerne eller socialisme, med al den tvang og ufrihed, som deraf følger. Det er ikke mindst i kommunerne, socialismen søger at bore sig ind og mange steder har haft held med sig. Den lære, borgerne har måttet drage deraf, har ikke været til opmuntring for initiativ og handlekraft«.

Ét var imidlertid, hvad en valgkamp bød et parti at udtale offentligt, noget andet var de overvejelser, som foregik bag lukkede døre i en vælgerforenings bestyrelse. Her stod det klart for de konservative, at det ville blive endog meget svært at vælte det socialdemokratiske bystyre. Omvendt ville Socialdemokratiet miste sit absolutte flertal, hvis den landspolitiske udvikling også slog igennem i Odense, og ud fra dette anlagde de konservative deres valgstrategi.

Først og fremmest satsede man på en kandidatliste, der skulle vise bredden inden for partiet. Spidskandidat blev direktør for Roulunds Fabrikker Erik Scheibel, der havde siddet i Frihedsrådets lokalkomité. På andepladsen placerede det nedsatte kandidatudvalg lærer Dagmar Carlsen-Skiødt, og længere nede på listen, men dog sikre på valg, fulgte kendte odenseanere som købmand Martin Iversen, civilingeniør K. A. Røhde, direktør for Fyens Stifts Sparekasse Erik Qvist og den nye chefredaktør for partibladet *Fyens Stiftstidende*, Knud Secher.

Helt undgå anklager fra socialdemokraterne for at have fremstillet endnu en »direktorliste« kunne de konservative ganske vist ikke, men det var trods alt bemærkelsesværdigt, at partiet i højere grad end tidligere havde taget vælgerforeningens menige medlemmer med på råd. Det var sket gennem udsen-

Det konservative byrådsmedlem Dagnar Carlsen-Skiødt (1895-1986) ses i midten af billedet med hat og briller. Fotografiet stammer fra et kommunalt arrangement i Den fynske Landsby den 28. juni 1949, og til højre for Dagnar Carlsen-Skiødt ses hendes far, fhr. folketingsmedlem J.C.A. Carlsen-Skiødt, og borgmester I. Vilh. Werner (E. Christoffersen fot., Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

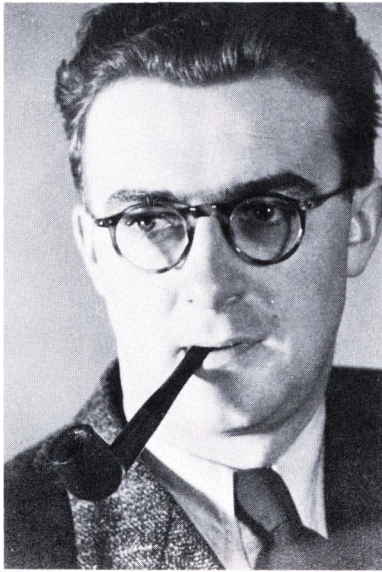
delse af et spørgeskema til vælgerforeningens 3.473 medlemmer, som bestyrelsen bad om forslag til kandidatlisten. Skemaerne var kun ment som en vejledning for det omtalte udvalg, bestående af vælgerforeningens bestyrelse samt repræsentanter for erhvervslivet, men alligevel var det en skuffelse, at kun omkring 450 medlemmer besvarede henvendelsen. Kandidatudvalget måtte derfor i højere grad end forventet holde sig til de velkendte navne.

For Socialdemokratiets vedkommende tegnede valget sig uvist. Partiet var også i Odense presset af DKP, der bl.a. opstillede så markante personligheder som formanden for Smedenes Fagforening, Svend Hansen, og læge Ejnar Kruse, begge veteraner fra modstandskampen. Socialdemokraterne regnede imidlertid med, at I. Vilh. Werners popularitet rakte til at bære partiet frelst gennem valget, og på de følgende pladser opstilledes rækken af lutter kendte og prøvede partifolk som socialudvalgsformand og overportør C.V. Jørgensen, fru Sofie Petersen, smed Drevs Christensen, forretningsfører August Madsen samt formanden for Arbejdernes Fællesorganisation, Peter Johansen.

Socialdemokratiet lancerede et nyt navn på listen, nemlig Holger Larsen, der havde været folketingsmedlem siden C.N. Hauges død i 1940. Som num-

Civilingeniør K.A. Rohde (1903-78), konservativt medlem af Odense byråd 1943-54 (Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

Læge Ejnar Kruse (1911-64) var medlem af Odense byråd 1946-54 og valgt af kommunisterne (Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

mer fem på den socialdemokratiske liste var Holger Larsen sikker på valg, og det vakte ikke begejstring blandt de konservative, der tog det som et bevis på, »at det landspolitiske socialiseringsforsøg skal fortsætte i Odense«, som *Fyens Stiftstidende* konkluderede i sin omtale af modpartens kandidater.

Som nævnt udgjorde kommunisterne et uløst problem for socialdemokraterne. Det katastrofale folketingsvalg havde efterladt Socialdemokratiet forslået og beskåret og tilmed i opposition, og intet tydede på, at DKPs valg-succes var en isoleret sejr. Tværtimod pegede alt på endnu et godt valg for kommunisterne, specielt i en by som Odense med en stor arbejderbefolkning og med traditioner fra modstandskampen, hvor de lokale kommunister havde spillet en fremtrædende rolle.

Derfor benyttede Socialdemokratiet alle midler for at bringe DKP i mis-kredit hos vælgerne. *Fyns Social-Demokrat* viderebragte således oplysninger om, at partiformanden Aksel Larsen under et Gestapo-forhør havde angivet nogle kammerater fra det illegale arbejde. Hensigten var selvfølgelig at fjerne lidt af den helteglorie, der dengang omgav kommunisterne, og som var hovedårsagen til partiets pludselige vælgertække. Kommunisterne fik i den forbindelse hjælp fra uventet hold, idet *Fyens Stiftstidende* tog Aksel Larsen kraftigt i forsvar og dermed udnyttede en kærkommen lejlighed til at skose sin socialdemokratiske konkurrent.

I det hele taget indeholdt *Fyns Social-Demokrat* daglige angreb på DKP under hele valgkampen. Socialdemokratiet havde på landsplan afvist ethvert kommunistisk tilbud om samarbejde, og den linie blev fulgt op i Odense med en afvisning af det kommunistiske forslag om valgforbund mellem de to arbejderpartier. Socialdemokraterne stod imidlertid i et åbenlyst dilemma. En kommunistisk fremgang ville efter alt at dømme bygge på en tilsvarende socialdemokratisk tilbagegang, fordi de to partier rekrutterede deres vælgere fra samme samfundslag, og det kunne derfor gøre et samarbejde efter valget tvingende nødvendigt, hvis borgmesteren fortsat skulle hedde I. Vilh. Werner. Socialdemokratiet måtte med andre ord kæmpe på to fronter.

På den ene gjaldt det om at neutralisere DKP, og det faldt ikke de oden-seanske socialdemokrater særlig svært. Ud over den årelange landspolitiske rivalisering havde magtkampen mellem Socialdemokratiet og DKP også en særlig lokal drejning, der havde sin baggrund i fagbevægelsens forhold. Inden for Arbejdernes Fællesorganisation, der samlede alle byens fagforeninger under sig, havde der længe eksisteret et særdeles ømtåleligt forhold mellem den socialdemokratiske ledelse og den meget aktive kommunistiske opposition. Det stammede helt tilbage fra I. Vilh. Werners dage som FO-formand, men dette modsætningsforhold var blevet yderligere skærpet som følge af Fællesorganisationens klare nej til at tage del i arbejdsnedlæggelsen

under augustoprøret i 1943. Senest havde mange strejker på odenseanske virksomheder efter befrielsen givet anledning til adskillige diskussioner inden for den lokale fagbevægelse. Det skærpede i endnu højere grad tonen mellem kommunister og socialdemokrater under valgkampen og gjorde utvivlsomt borgmesteren mere kampberedt over for de kommunistiske aktiviteter, som han anså for undergravende virksomhed i den klare hensigt at skade Socialdemokratiet.

På den anden front måtte Socialdemokratiet modstå presset fra Det konservative Folkeparti, der som nævnt søgte at gøre valget til et ideologisk spørgsmål. De konservative fremmanede i deres propaganda en by og en befolkning, der kunne blive underlagt en »socialistisk-kommunistisk alliances eksperimenter« i de kommende fire år, hvis vælgerne ikke besindede sig i tide. Det lykkedes dog kun i mindre grad for partiet at give valgkampen et ideologisk præg. Som næsten altid kom byrådsvalget først og fremmest til at dreje sig om de lokale problemer, og valgkampen blev af den grund mere pragmatisk end egentlig ideologisk.

Syv partier kæmpede om vælgerne gunst, nemlig Socialdemokratiet, Det konservative Folkeparti, Det radikale Venstre, Venstre, DKP, Retsforbundet og Dansk Samling. Realistisk bedømt havde kun de fem første chance for at opnå repræsentation i byrådet, og såvel Det radikale Venstre som Venstre ville få svært ved at sikre sig bare et enkelt mandat. Valget drejede sig især om det traditionelle sammenstød mellem Socialdemokratiet og Det konservative Folkeparti, men med DKP som den uberegnelige faktor. De to store partier havde alene i kraft af deres stærke lokalpresse et forspring over for de øvrige.

Ganske vist var Venstreavisen *Fyns Tidende* på vej til at få et bedre tag i de odenseanske avislæsere, men partiet som sådan havde aldrig spillet nogen rolle i byens politiske liv. Vælgerforeningen var svag i forhold til de to store partiers, og man havde ikke opnået valg til byrådet siden 1929. Den optimisme, som *Fyns Tidendes* chefredaktør S.P. Qvist alligevel udtrykte i sin daglige leder, bundede imidlertid ikke kun i det faktum, at han var Venstremand med meget stort V. Ved folketingsvalget et halvt år tidligere var det lykkedes at erobre regeringsmagten, bl.a. fordi partiet havde haft større vælgertække i byerne end nogen sinde før. Politiske iagttagere talte med en vis overraskelse om Venstres gennembrud i byerne, og det kunne tænkes at få betydning ved byrådsvalget i Odense. Dertil kom, at det var lykkedes for den lokale vælgerforening at overtale Steffen Holmblad til at opstille som partiets spidskandidat, og man håbede, at den velanskrevne direktør for H. Rasmussens jernstøberi kunne trække flere stemmer end normalt fra erhvervslivet. Disse faktorer samt det traditionelle valgforbund med de konservative retfærdiggjorde *Fyns Tidendes* optimisme.

Borgmester I. Vilh. Werner (1881-1968), fotografet i den nye byrådsal med borgmesterkæden, som var en gave fra kommunens embedsmænd ved indvielsen af salen i september 1953 (Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

Konservative valgannoncer forud for kommunevalget i 1946. Fyens Stiftstidende 6. marts 1946 (I. Sylvest Frederiksen fot., Odense Centralbibliothek, Lokalthistorisk Afdeling).

Byggeriet

skal i Gang —

men det sker ikke, hvis Kommunen tager Materialerne for Næsen af det private Byggeri. Uden en virkelig Indsats fra det private Byggeris Side kommer vi overhovedet ikke ud af Bolig-Misæren. Støt derfor det private Initiativ ved at

stemme
konservativt

Det radikale *Fyens Venstreblad* var nok kendt og agtet for sin sobre journalistik, men derudover kunne Det radikale Venstre ligesom Venstre højst håbe på en beskeden repræsentation i det kommende byråd, også selv om partiet i 1943 havde fået valgt direktør A. C. Normann. Som tidligere nævnt stod man dengang i valgforbund med både Socialdemokratiet og Retsforbundet, men denne gang foretrak de radikale – ansporet af den omtalte landspolitiske udvikling – at holde sig til det sidstnævnte parti. I øvrigt til stor ærgrelse for de konservative og Venstre, der havde friet til partiet, men fået nej. Som spidskandidat introducerede Det radikale Venstre lærer K. Helveg Petersen, kendt som leder af byens ungdomsskole.

Valgkampen drejede sig som nævnt hovedsagelig om de lokale problemer, og det blev den akutte boligmangel, der fik hovedrollen. Den havde eksisteret siden besættelsens første år, og det var endnu ikke lykkedes at skaffe tilstrækkelig med boliger til den voksende befolkning. Her spillede periodens generelle mangel på byggematerialer selvfølgelig ind, men ikke desto mindre gik både socialdemokraterne og de konservative til valg på løfter om flere boliger. Deres uenighed gik imidlertid på, hvordan byggeriet burde finansieres.

Tro mod deres politiske udgangspunkt ønskede de konservative det private initiativ tilgodeset i højere grad, end det hidtil havde været tilfældet. Hvis de private bygmestre fik lige så rimelige vilkår som de offentlige, kunne de nødvendige godt 2.000 nye boliger opføres meget hurtigt. Det konservative Folkeparti lagde desuden vægt på, at odenseanerne fik mulighed for at bygge parcelhuse, og fremhævede, at bystyret længe havde tilgodeset det offentlige og sociale boligbyggeri frem for at give befolkningen chancen for at få opfyldt drømmen om eget hus.

Socialdemokratiet replicerede, at de sociale boligselskaber fuldt ud var i stand til at konkurrere med de private bygherrer, både med hensyn til kvalitet og pris. Bystyret ville dog ikke sætte hindringer i vejen for »den smule privat initiativ, der har været tegn til«.

Boligdebatten var et glimrende eksempel på, hvordan udefra kommende faktorer fik en hovedrolle i den kommunale valgkamp. Hverken socialdemokraterne eller de konservative kunne i realiteten gøre særlig meget for straks at løse et problem, der faktisk var landsdækkende og skyldtes efterveer fra besættelsestiden. Begge parter prøvede ikke desto mindre efter bedste evne at give modstanderen skylden for misæren, vel vidende at spørgsmålet appellerede til vælgerne. Boligproblemet var desuden velegnet til at anskueliggøre valgets generelle stridspunkt: Kampen mellem det private og offentlige initiativ.

Dette modsætningsforhold var ligeledes styrende for partiernes stillingta-

gen til valgets andet store emne, der imidlertid var rent lokalt, nemlig Odenses mangel på biografier. Under besættelsen havde også filmudbuddet været stærkt begrænset, og den således opsparede filmhunger viste sig hurtigt efter befrielsen. Der var altid lange køer foran byens fire biografier, specielt når en af de under krigen forbudte engelske eller amerikanske storfilm var på plakaten. Allerede i efteråret 1945 havde et privat konsortium ansøgt om tilladelse til at drive biograf i Folketeatret, som nu igen stod til rådighed. Byrådets socialdemokratiske flertal havde afslået med den begrundelse, at en ny biograf i stedet burde placeres i et yderkvarter, enten i Bolbro eller i Hunderupkvarteret. Hvis der absolut skulle placeres en femte biograf i bymidten, kunne den passende opføres på en ledig grund i Mageløs. Derimod ønskede socialdemokraterne at bruge Folketeatret til dets oprindelige formål som teater.

De konservative besluttede tidligt at gøre biografspørgsmålet til et hovedemne under valgkampen, og partiet iværksatte derfor en kraftig agitation for en privatejet biograf i Folketeatret. Mageløsforslaget kunne ikke her og nu løse biografmanglen i Odense. Partiet fremstillede endog løbesedler, der selvfølgelig blev uddelt, når de utålmodige biografængere stod i kø før en forestilling. En by af Odenses størrelse burde have mere end fire biografier, og socialdemokraternes ønske om at skabe et kommunalt støttet teater i bygningen var endnu et udslag af deres hang til at socialisere overalt i samfundet. Sagen endte med, at der i 1947 blev indrettet biograf i Folketeatret, men først efter Justitsministeriets mellemkomst. Af den givne bevilling fremgik det dog, at bygningen om sommeren skulle stilles til rådighed for revyer og lignende teaterforestillinger.

Valgkampen blev hektisk, og traditionen tro rettede partierne uafbrudt gensidige beskyldninger mod hinanden. Ingen af partierne var dog endnu fuldt restituerede efter besættelsestidens stilstand, hvor de alle måtte køre for lavt eller slukket blus. Dertil kom, at myndighederne fortsat opretholdt en række af forbudene fra krigen, f.eks. var det stadig ikke tilladt at benytte de højtalervogne, der i mellemkrigstiden havde været et fast inventar i enhver valgkamp. Partierne måtte derfor nøjes med plakater, løbesedler, transparenter samt de offentlige vælgermøder, der havde været forbudt ved det forrige byrådsvalg i 1943. De afholdte møder var velbesøgte, men vel næppe præget af en så oppisket stemning, som folk huskede fra de store valgmøder i 1930'erne. Også på dette punkt havde krigsoplevelsen ændret indstillingen.

Mindre kunne imidlertid gøre det, og specielt mellem *Fyens Stiftstidende* og *Fyens Social-Demokrat* foregik der en hård kamp, som tillige handlede om det pressemæssige herredømme i byen. *Fyens Stiftstidende* foranstaltede ligefrem en tipskonkurrence, hvis resultat blev offentliggjort dagen før valget. 61 pro-

BIO. HVER ENKELT

**Hvor længe
stod De i Kø ?**

for at faa Biografbillet —
Hvor mange Dage
har De forgæves forsogt?

Véd De, at Odense er een af Landets daarligste
Biografbyer: Kun 4 Biografier med ialt 2000 Pladser
til 100,000 Indbyggere + Oplandsbefolkningen.

Det er muligt at faa en Biograf i Folketeatret ...
men Socialdemokraterne har standset denne Plan.
De konservative vil fremme den. De konservative
vil støtte ethvert fornuftigt privat Initiativ.

Støt derfor dette Parti
ved Byrådsvalget!

Stem paa Liste C

Løbeseddel om biografmanglen 1946 (Odense Centralbibliotek, Lokalhitorisk Afdeling).

Et eksempel på byens biografrepertoire i begyndelsen af 1947. Fyens Stiftstidende 13. januar 1947 (V. Sylvest Frederiksen fot., Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

KINO 4250
 Kl 16 19,00 - 21,15 Fors. fr. 12
GARY COOPER
MADELEINE CARROLL
CECIL B. DeMILLE'S
CANADAS SØNNER
 En storslaaet Farvefilm
 Husk Kl. 19 Forsalg til følgende Dag 12-18

PALADS
 16, 19,15, 21,15 TI 1618 f.12
4. Uge. Største danske Succes
Ditte Menneskebarn
 Over 2000 Mennesker hidtil hver Dag
 Kom prøve! Inge Paavel, Fotb. f. Børn

fonix 1774
 Kl 16 - 19 - 21,15 Forsalg fra 12
LAUREL og HARDY
 DEN NYE AMERIKANSKE FARCE
EKSTRA:
 DEN DRAMATISKE
 BOKSEKAMP OM VER
 DEN SMESTERSMÅBET
 I LEIVSBERGET MELLEN
FREDDIE MILLS
GUS LESNEVITCH
GOO GOKKE til Sas

cent af de indsendte kuponer tippede et borgerligt flertal i det nye byråd. Socialdemokraternes avis kunne ikke konkurrere med en sådan optimisme. tværtimod ryddede *Fyns Social-Demokrat* på selve valgdagen sin forside for at gøre plads til følgende manende opfordring til sine læsere: »Svigt ikke i den tolvte time! Valget kan vende sig!« Det sagde et og andet om den socialdemokratiske nervøsitet op til valget.

Det traditionelle valgsted i Fyns Forum blev endnu i marts 1946 brugt til at huse tyske flygtninge, og det var derfor nødvendigt at tage syv afstemningssteder i brug: Fyns Forsamlingshus, Østre Skole, Sct. Hans Skole, Ålækkeskolen, Bolbro Skole, Munkebjergskolen og Korslækkeskolen. Denne nødløsning havde dog også sine lyse sider. Vælgerne blev dermed fordelt efter bydele og fik ikke så langt til valgstedet som normalt, og skolebørnene fik en velkommen fridag.

Den 12. marts kl. 9 startede valghandlingen, og i løbet af dagen mødte 43.829 af de i alt 52.663 stemmeberettigede odenseanere op ved stemmeurnerne svarende til næsten 83%. Det var et par procent flere end i 1943, men dog mindre end i 1937, hvor 85% havde stemt. Under alle omstændigheder var det en tilfredsstillende stemmeprocent, der muligvis kunne tilskrives de mange valgsteder rundt omkring i byen. Det havde utvivlsomt også en gunstig virkning, at der var tale om det første byrådsvalg efter krigen. Følelsen af at skulle starte på en frisk trak flere folk af huse.

Da valgresultatet forelå næste dag, havde socialdemokraterne opnået 11 mandater, Det konservative Folkeparti 9, DKP 4 og Venstre et enkelt mandat (se tabel 3.1). Det radikale Venstre gled ud efter blot én periode, og hverken Retsforbundet eller Dansk Samling opnåede fircifrede stemmetal. Såvel socialdemokraterne som de konservative havde med andre ord mistet hver to mandater, men dette tab blev modtaget vidt forskelligt i de to lejre.

Tabel 3.1: Byrådsvalget i Odense den 12. marts 1946 med 1943-resultatet i parentes.

Parti	Antal stemmer		Antal mandater	
Socialdemokratiet	18.241	(19.900)	11	(13)
Det radikale Venstre	1.200	(1.474)	0	(1)
Det konservative Folkeparti	14.543	(15.177)	9	(11)
Venstre	2.458	(1.221)	1	(0)
Retsforbundet	311	(234)	0	(0)
DKP	6.445	(-)	4	(0)
Dansk Samling	512	(-)	0	(0)
I alt	43.710	-	25	(25)

Kilde: Statistiske Meddelelser.

Blandt socialdemokraterne herskede der en lettet stemning på trods af, at man havde mistet sit absolutte flertal og tillige havde oplevet en tilbagegang i forhold til 1943-valget på knap 1.700 stemmer. Det kunne være gået værre, og partiet havde fået flere stemmer end ved folketingsvalget et halvt år før, hvor kun 17.585 odenseanere havde sat kryds ved liste A, en tilbagegang på omkring 7.000 stemmer siden besættelsestidens folketingsvalg. DKPs tab i forhold til folketingsvalget øgede den socialdemokratiske tilfredshed. Dengang havde kommunisterne opnået 10.779 odenseanske stemmer, mens de denne gang måtte nøjes med 6.445. Det skyldes uden tvivl, at mange socialdemokratiske vælgere havde stemt kommunistisk ved folketingsvalget, hvorimod de lokalt ønskede at fastholde deres tilhørsforhold til Socialdemokratiet, ikke mindst på grund af borgmester Werner.

De konservative havde ulige sværere ved at glæde sig over deres mandattab. Dels måtte partiet notere et tab på omkring 600 stemmer, dels havde man mistet mere end 1.200 stemmer siden folketingsvalget, der havde givet 15.792 stemmer. Dertil kom, at Venstre havde sikret sig et mandat ved en fordobling af sit stemmetal siden 1943. Ganske vist fik partiet ikke så mange stemmer som ved folketingsvalget, men resultatet gav alligevel fornyet næring til den konservative angst for, at Venstre var på vej til at etablere sig i byen. Endelig måtte Det konservative Folkeparti konstatere, at der var sket et markant ryk til venstre i odenseansk politik, hvor Socialdemokratiet og DKP nu tilsammen rådede over 15 mandater.

Borgmester Werners epoke

Det første byrådsvalg efter befrielsen blev retningsgivende for det politiske liv i Odense i de følgende årtier. Socialdemokratiet havde på trods af sit mandattab etableret sig som byens ledende parti. Det konservative Folkeparti var for sin part det store oppositionsparti, som i årene fremover søgte at få det bedst mulige ud af den position, og det lykkedes faktisk for partiet. Først og fremmest fordi de konservative ledere i byrådet forstod at samarbejde med socialdemokraterne.

DKP debuterede i byrådet med fire mandater, men opdagede hurtigt, at det socialdemokratiske bystyre kun i det yderste nødstilfælde ville bygge sin politik på deres stemmer. I den første valgperiode fra 1946 til 1950 var de fire kommunister reelt sat uden for indflydelse på de fleste af byrådets vedtagelser. De kunne opponere mod den første politik og tale deres vælgeres sag, men de tre øvrige partier vendte oftest det døve øre til. Personligt nød kommunister som Svend Hansen og Ejnar Kruse utvivlsomt stor anseelse blandt deres politiske modstandere, ikke mindst på grund af det ofte tætte samar-

Borgmester Werner på besøg i omklædningsrummet i forbindelse med en fodboldkamp efter 2. verdenskrig. Holdet er Fyns Boldspil Unions udvalgte (Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

bejde mellem kommunister og konservative i modstandskampen. Politisk forblev de imidlertid byrådets uvorne knægte, der for det meste var at finde i skammekrogen.

Den nye byrådsperiode blev for alvor indledningen til det, der bedst kan karakteriseres som borgmester Werners epoke. Han havde ganske vist siddet på borgmesterposten i ni år, men det var først under besættelsen, at I. Vilh. Werner voksede til at blive »hele byens borgmester«. Akkurat som partikammeraten Thorvald Stauning i 1930'erne forvandlede til landsfaderen i dansk politik, således blev I. Vilh. Werner i 1940'erne og 1950'erne patriarken i odenseansk politik, lige respekteret af såvel sine politiske venner som modstandere. Ligesom statsminister Stauning troede borgmester Werner mere på samarbejde end på konfrontationer, og det havde også kendetegnet ham som formand først for Smedenes Fagforening, siden for Arbejdernes Fællesorganisation. Han var i hele sin politiske gerning pragmatiker, ikke dogmatiker. Borgmesteren indrømmede gerne, at han trods et livslangt arbejde i fagbevægelsen aldrig havde været »radikalt anlagt, mere ønsket at få tingene til at glide uden alt for store bråvallaslag«. Den erkendelse satte dybe spor i hans borgmestergerning efter 1945.

I. Vilh. Werner fremstod som en forhandlingens mand, der stolede mere på sin egen sunde dømmekraft end på politisk strategi og partipolitiske manøvrer. Han styrede den socialdemokratiske byrådsgruppe med fast – somme tider hård – hånd og røg sjældent uklar med den borgerlige oppositionsgruppe, bl.a. fordi han stod på venskabelig fod med de konservatives

førstemand, Erik Scheibel. Under byrådsdebatterne overlod han det gerne til sin gruppes mere iltre sjæle at føre det store ord, mens han selv sad tilbage som byrådets samlende midtpunkt, der kunne skære igennem i en debat, når tid var. Borgmesteren udtalte engang, at »det er jo heldigvis sådan, at vi kun skal »råbe ud ad vinduerne« én gang om året«, og hentydede dermed til den årlige budgetdebat, hvor bølgerne kunne gå højt i byrådssalen. Bemærkningen var ment i spøg, men dækkede uden tvivl hans mening om, hvorledes det politiske arbejde burde fungere.

Det gængse billede af I. Vilh. Werner som »hele byens borgmester« tegner sig imidlertid mere nuanceret, end de mange rosende ord om ham antyder. Den menige odenseanske lønmodtager kunne et langt stykke hen ad vejen identificere sig med »smeden i borgmesterstolen«, som bogen om I. Vilh. Werner hedder. Bag den lune og folkelige facade gemte sig også en ambitiøs politiker, der vidste, hvad han ville med sit arbejde, selv om han oftest fremstod – med den konservative byrådskollega Knud Sechers ord – som en

Det i 1946 valgte byråd har taget opstilling på trappen ved restaurant Skoven (E. Christoffersen fot., Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

»samarbejdets og fordragelighedens mand«. Samme hjemmelsmand har nemlig i anden sammenhæng nævnt, at borgmesteren med politisk flair evnede »at styre sine egne med en kombination af stregthed, mildhed og klogskab«. I. Vilh. Werner var altid stærk nok til at gennemtvinge beslutninger, hvis han anså det for nødvendigt.

De borgerlige i byrådet satte med andre ord stor pris på den socialdemokratiske politiker, fordi de kunne samarbejde med ham. Derimod fik kommunisterne som nævnt ikke ret lang snor. Borgmesteren var altid kampberedt over for DKP, og han betragtede – i lighed med sine partifæller – kommunisterne som arbejderbevægelsens opkomlinge, der ville rive ned, hvad socialdemokraterne havde bygget op.

Byrådsperioden fra 1946 til 1950 blev præget af den store aktivitet, der nødvendigvis måtte efterfølge besættelsestidens påtvungne stilstand. En række større projekter fik således det blå stempel i byrådet, eksempelvis Fynsværket og en ny havneudvidelse, og arbejdet på det nye rådhus blev i 1949 genoptaget efter en pause på syv år.

Derudover indledtes en offensiv mod bolig manglen med opførelsen af adskillige boligkomplekser rundt omkring i byen. Der var tale om såvel etagebyggeri som parcel- og rækkehuse, og i nogle tilfælde optrådte kommunen som bygherre, i andre overlod man det til de sociale boligselskaber, men stod som økonomisk garant. Byens voksende befolkning havde ikke blot behov for flere boliger, men også for skoler, og i løbet af perioden påbegyndtes Risingskolen og Kragshjergskolen, mens flere befandt sig på tegnebrættet. Kommunen havde allerede i juli 1945 overtaget fjernvarmeforsyningen, der indtil da havde været drevet på privat basis, og i de følgende år udvidedes fjernvarmenettet betydeligt.

De mange kommunale aktiviteter var nødvendige, men samtidig dyre, og de offentlige udgifter steg gennem hele perioden med et stigende skattetryk til følge. Når partierne »råbte ud ad vinduerne« hvert år i marts måned, blev resultatet altid en større skatteprocent end året før. I 1948 erkendte bystyret, at der i de forløbne fem år næsten var sket en fordobling af skatteudskrivningen i Odense kommune. Årsagen lå ikke blot i kommunens engagement på et voksende antal områder, men også i stigende lønudgifter til de kommunalt ansatte samt den post, der hed sociale udgifter. I 1947 betalte hver borger 56 kr. om året til dækning af socialudgifterne, men året efter lå beløbet på 66,11 kr.

Det førte til årligt tilbagevendende konservative protester i overensstemmelse med partiets filosofi om, at pengene befandt sig bedst i borgernes lommer. Både i denne og i senere valgperioder blev en sådan kritik mod de offentlige udgifter fremført jævnligt. Under budgetdebatten i 1949 kom Det

Borgmester Werner taler ved rejsegilde på Odense rådhus den 28. maj 1951. Til højre for borgmesteren ses direktør Erik Scheibel og til venstre i lys frakke og med butterfly overportør C.V. Jørgensen (Odense Centralbibliothek, Lokalhistorisk Afdeling).

konservative Folkeparti med tre forslag til besparelser, og de var faktisk dækkende også for partiets fremtidige holdning: For det første måtte der udvises større påpasselighed med administrationsudgifterne, for det andet skulle flere af de kommunalt drevne virksomheder hvile i sig selv uden årligt forhøjede tilskud, og for det tredje burde bystyret i det hele taget ikke påtage sig flere opgaver end strengt nødvendigt.

Socialdemokraterne tilbageviste spareforslagene og især tanken om, at det offentlige skulle overlade så meget som muligt til det private initiativ. De henviste endvidere til de mange goder, som odenseanere efterhånden fik for deres skattepenge. Generelt lykkedes det oftest for socialdemokraterne og de konservative at nå til enighed, men i de tilfælde, hvor et forlig med den borgerlige opposition viste sig umuligt, søgte bystyret støtte hos DKP og fik den som regel. Som nævnt var det imidlertid kun undtagelsen, der bekræftede reglen om det gode samarbejde mellem Socialdemokratiet og Det konservative Folkeparti. Forholdet mellem de to arbejderpartier blev nemlig ikke forbedret gennem årene, og det var uden glæde, at Socialdemokratiet af og til måtte støtte hos kommunisterne.

De kommunale valg havde tidligere været betragtet som en udpræget lokal affære, men efterhånden havde de fået øget betydning. Det skyldtes en række sammenhængende faktorer: Statens indflydelse på kommunalpolitikken var stigende, og kommunerne måtte ofte nøjes at administrere Folketingets vedtagelser. Denne afhængighed betød, at der i højere grad end tidligere opstod et sammenfald mellem et partis stillingtagen i byrådet og i Folketinget. Kommunevalgene udviklede sig derfor til også at blive en landspolitisk styrkeprøve mellem partierne, hvor vælgerne lod folketingsarbejdet influere på stemmeafgivningen. Et kommunevalg blev med andre ord en vigtig strømpil for de enkelte partiers popularitet hos befolkningen og kunne næsten sammenlignes med de vigtige amerikanske kongresvalg midt i en præsidentperiode, de såkaldte midtvejsvalg.

Det gjaldt specielt for større byer som Odense, og af den grund fik byrådsvalget i marts 1950 betydning som et barometer for den landspolitiske stilling i en periode, hvor et folketingsvalg lurede lige om hjørnet. De besparelseskrav, som Folketingets borgerlige opposition længe havde krævet gennemført, blev derfor også hovedemnet i den odenseanske valgkamp, selvfølgelig med udgangspunkt i de lokale forhold. Det drejede sig først og fremmest om skoleområdet.

Det konservative Folkeparti krævede således skolebespisningen taget op til revision. Den var oprindeligt blevet indført som en hjælpeforanstaltning under krigen, men var blevet videreført efter 1945, men nu mente den konservative byrådsgruppe, at der ikke længere var basis for en sådan ekstravagance. De 600.000 kr. om året var for meget at bruge på den bespisning af skolebørnene, der i sin tid havde været ment som et »eksperiment i en unormal tid«.

Risingskolen var et andet eksempel på det socialdemokratiske bystyres hang til et økonomisk overforbrug. Skolen kostede 7 mill., og for det beløb burde byen kunne få mere end én skole. De konservative erkendte, at Odense savnede skoler, men de »behøver ikke være paladser«, anførte *Fyens Stiftstidende* i en skarp kritik af skolebyggeriet, og de konservatives skolepolitiske ordfører, Dagmar Carlsen-Skiødt, kritiserede de store omkostninger i lignende skarpe vendinger.

Det vandt dog ikke gehør hos bystyret, der tværtimod kaldte angrebene på skolebyggeriet for et udslag af en »usaglig og tendentiøs« holdning. Det var nødvendigt med en ny og stor skole i det stærkt voksende nordlige boligkvarter, og for de 7 mill. kr. fik man tillige en børnehave og vuggestue samt et fritidshjem og bibliotek i forbindelse med skolen. Dertil kom, at de konservative faktisk havde været med til at give penge til projektet, da det første gang var oppe i byrådet.

Den konservative kampagne for større offentlige besparelser resulterede i en mere hektisk valgkamp end ventet. Den forløbne byrådsperiode havde nok været præget af gemytternes naturlige modsætningsforhold, men som tidligere fastslået var de fleste af de vigtige beslutninger blevet taget af Socialdemokratiet og Det konservative Folkeparti i enighed. Valgkampen fik imidlertid partierne til at trække modsætningsforholdet skarpere op. De konservative agiterede for en »sund købmandspolitik« uden større offentlige udgifter, mens socialdemokraterne talte for en fortsættelse af partiets reformpolitik, som nok kunne betyde stigende skatter, men som omvendt indeholdt mange goder for den enkelte borger. Odenseanerne burde betale deres skat med glæde, fordi de fik noget til gengæld. »Køb trygt i »forretningen Odense« eller tøm selv din skidtspand«, lød et af de socialdemokratiske valgslogans under valgkampen.

Akkurat som i 1946 var valget præget af byens to store partier, og det var sværere for de mindre partier at komme til orde. Venstre stod traditionen tro i valgforbund med Det konservative Folkeparti, men alligevel gerådede de to borgerlige partier i et verbalt slagsmål, der hovedsagelig blev ført i partiavi-

For privat Initiativ – stem konservativt

Konservativt Styre i en Kommune betyder Hensyntagen til det private Initiativ.

De Socialiseringsbestræbelser, der kendes fra Rigsdagen under socialdemokratisk Styre, søges rundt om i Kommunerne overført paa Kommunalpolitiken.

Ønsker De, at det frie Initiativ skal blomstre og at fri Konkurrence skal skabe billigere og rigeligere Varer, fremmer De Mulighederne herfor ved at stemme paa den konservative Liste, paa de konservative Kandidater.

Sæt Kryds ved Liste

*Konservativ valgagitation i Fyens
Stiftstidende 7. marts 1946 (V. Sylvest
Frederiksen, fot., Odense Centralbibliotek,
Lokalhistorisk Afdeling).*

serne. *Fyens Stiftstidende* havde i en kommentar skrevet, at borgerlige vælgere ikke burde støtte Venstre, fordi »dette parti er ikke ven af byerhvervene«. Dertil replicerede *Fyns Tidende* i en syrlig leder, at dette blad på sin side aldrig kunne drømme om at angribe en forbundsfælle, som man oven i købet stod i listeforbund med! De to partiers landspolitiske rivalisering var dermed blevet et emne i den odenseanske valgkamp, selv om Venstre reelt ikke havde chance for at true Det konservative Folkepartis position i Odense.

Heller ikke DKP havde nogen let valgkamp, fordi partiets store vælgersucces efter krigen havde vist sig svær at fastholde. Allerede ved folketingsvalget i 1947 var partiets 18 mandater blevet halveret, og der var ikke tegn på, at det var lykkedes at stoppe tilbagegangen.

Efterhånden som valgkampen skred frem, skærpedes tonen yderligere, og fronterne blev for alvor trukket op, da den konservative byrådsgruppe under budgetdebatten blot to dage før valgdagen, den 9. marts, tog forbehold over for kommunens budget for det kommende år. Gruppen krævede kraftig nedsættelse af udgifterne, bl.a. gennem en rationalisering inden for det offentlige, hvis man skulle kunne stemme for budgettet.

Valgresultatet bød ikke på de store overraskelser, hvad angik forholdet mellem de to store partier (se tabel 3.2). De fastholdt begge deres mandattal, og Venstre formåede at beholde sit ene mandat. Derimod mistede kommunisterne – som ventet – to mandater, mens valgets overraskelse, Retsforbundet, debuterede i byrådet med to repræsentanter, nemlig grosserer Hans P. Krogh og fabriksarbejder Aage Hvilsted. Dette resultat var nok opsigtsvækkende, men omvendt endnu et bevis på landspolitikkens indflydelse på de lokale forhold. Ved folketingsvalget i 1947 havde Retsforbundet opnået seks mandater, og i de følgende år havde partiet formået at markere sig stærkere i

Tabel 3.2: Byrådsvalget i Odense den 9. marts 1950.

Parti	Antal stemmer	Antal mandater
Socialdemokratiet	20.043	11
Det radikale Venstre	1.413	0
Det konservative Folkeparti	16.348	9
Venstre	1.875	1
Retsforbundet	3.786	2
DKP	3.720	2
Dansk Samling	172	0
I alt	47.357	25
Stemmeprocent	82.7	-

Kilde: Statistiske Meddelelser.

dansk politik, ikke mindst i kraft af partiformanden, Viggo Starckes særlige personlighed. I Odense slog partiet endda så stærkt igennem, at det for en gangs skyld kunne nyde godt af sit årelange listeforbund med Det radikale Venstre, der heller ikke denne gang opnåede valg.

Valgresultatet viste nok et ryk til højre blandt vælgerne, men det gav alligevel ingen afgørende forskydninger i byrådet. Den borgerlige gevinst var alene hentet på grund af Retsforbundets overraskende succes, mens hverken Det konservative Folkeparti eller Venstre vandt flere mandater, selv om de konservative havde haft en stemmefremgang på knap 2.000. Højrefløjen i byrådet bestod nu af tre partier og var derfor mere splittet end tidligere, specielt fordi Retsforbundet kun havde lidt til fælles med de to andre. Et fast samarbejde kunne i hvert fald ikke komme på tale.

Over for de 12 borgerlige mandater stod Socialdemokratiet og DKP med tilsammen 13, og det var tilstrækkeligt til at sikre det socialdemokratiske bystyre yderligere fire år ved magten. Ganske vist var det mislykkedes for Socialdemokratiet at genvinde sit absolutte flertal, men til gengæld havde man haft en fremgang på 1.800 vælgere, og kommunisterne var blevet halveret. Socialdemokratiets tilbagegang var tilsyneladende stoppet, og alt taget i betragtning kunne partiet være tilfreds med valget.

Også de konservative udtrykte tilfredshed med deres fremgang, og på vælgerforeningens generalforsamling i januar 1951 så formanden Aage Johansen tilbage på valget og konkluderede: »Det kan vel ikke nægtes, at vi havde håbet, vi kunne have erobret et mandat mere, men jeg tror, at borgmester Werners overmåde stærke stilling her i byen har bevirket, at vi ikke helt fik den stemmefremgang, vi burde have haft«. Det var en meget realistisk og præcis analyse af valgets gang og af den politiske stilling i øvrigt.

Borgmester Werner kunne dermed indlede sin fjerde periode som Odenses førstemand, og det blev utvivlsomt den fredeligste i hele hans 21 år lange regeringstid. Socialdemokratiet var i højere grad end før indstillet på et samarbejde med Det konservative Folkeparti, og det kom ikke mindst til udtryk i de magistratsforhandlinger, der fandt sted, inden sagerne dukkede op i byrådets åbne forum. Her kunne parterne bag lukkede døre diskutere spørgsmålene, og som oftest blev man enige før det afgørende byrådsmøde. Dette forhold medvirkede til en yderligere nedtoning af de ideologiske modsætninger og befordrede et ret gnidningsløst forhold mellem de to store partier. DKP og Retsforbundet var sædvanligvis isoleret på hver fløj, og sidstnævntes konsekvente modstand mod enhver form for udvidelse af det kommunale virkeområde vandt end ikke gehør hos de andre borgerlige partier.

I. Vilh. Werner hyldede samarbejdet i byrådet i et interview med *Fyens Stiftstidende* i anledning af hans 70-årsdag i september 1951. Her udtalte borg-

mesteren med sin sædvanlige pragmatisme, at partierne nok kunne skændes offentligt, men »alt i alt afhænger det meste jo af, hvad vi har råd til«, og dernæst tilføjede han, at drøftelserne »i et byråd er anderledes realitetsbetonede end på Rigsdagen. Det er jo blot dens love, vi skal føre ud i livet«. Ved samme lejlighed hyldede den konservative avis fødselaren og konstaterede, at han var »ledet af sund dømmekraft og en nobel karakter mere end af blændende ydre egenskaber og usædvanlig politisk begavelse«.

Mens den borgerlige VK-regering under Erik Eriksens ledelse planlagde grundlovsændringen i 1953, kunne det socialdemokratiske bystyre, godt hjulpet af de forbedrede økonomiske konjunkturer, intensivere boligbyggeriet. I løbet af årene fra 1950 til 1954 skød adskillige nye boligkomplekser op i byens yderkvarterer, bl.a. Højstrupparken, Påskeløkken samt højhusene ved Nyborgvej. I byrådet var der enighed om denne offensive boligpolitik. De konservative, der tidligere havde været skeptiske over for det sociale byg-

Fra indvielsen af den nye byrådsal 7. september 1953 (Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

*Kong Frederik IX og borgmester Werner
veksler ord i forbindelse med indvielsen af
rådhusudvidelsen den 2. april 1955 (Odense
Centralbibliotek, Lokalhitorisk Afdeling).*

geri, fastslog således under budgetdebatten i 1952, at Odense nok skulle spare, men alle borgere havde trods alt krav på en »anstændig bolig«.

Det blev nogle økonomisk gode år for byen, hvilket medvirkede til den fordragelighed, som herskede i byrådet. Ud over boligbyggeriet gav de bedre konjunkturer tillige mulighed for at iværksætte eller i hvert fald planlægge en række trafikprojekter, der var tiltrængt på grund af odenseanernes voksende bilpark. En omlægning af trafikken i den indre by stod højt på ønskesedlen, og i første omgang satsede bystyret på Albanigades forlængelse, og dernæst overvejede man en gade, der skulle løbe parallelt med Nørregade gennem bymidten. Det skulle senere blive til Thomas B. Thriges Gade!

Også en stor omfartsvej uden om den centrale del af Odense blev diskuteret, og planen opererede i begyndelsen med en forsænkning af Tietgens Allé, hvis krydsende veje derefter tænkes ført over motorvejen på en række broer. Denne ambitiøse plan blev dog senere modificeret til ringvejen.

Størst opmærksomhed blev imidlertid rådhusbyggeriet til del. Indbyggerne havde siden genoptagelsen af arbejdet i 1949 kunnet følge fremskridtene næsten dag for dag, og i november 1953 kunne den nye byrådsal indvies. Selve det nye rådhus måtte vente til festlighederne i forbindelse med H.C. Andersens 150-årsdag den 2. april 1955.

Det var ganske betegnende for samarbejdet i byrådet i denne periode, at budgetdebatten kort før byrådsvalget i 1954 blev den mest stiltfærdige i

Direktor Erik Scheibel (1891-1975) var konservativt medlem af byrådet 1943-54 og viceborgmester 1946-54 (Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

Landsretssagfører og senere kreditforeningsdirektor Knud Andersen (1911-83) var medlem af Odense byråd 1950-66, valgt af de konservative, og viceborgmester 1954-66 (Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

mands minde. Det fik selv *Fyens Stifttidendes* referent til at undre sig over, at der var så »få symptomer på, at byrådsvalget er nær«! Valgets hovedemne blev derfor snarere et slagsmål om, hvilket parti der havde æren for de mange fremskridt og den gode økonomi.

Det konservative Folkeparti hævdede, at det havde formået at holde Socialdemokratiets trang til øgede udgifter i skak. Dertil kom, at forbedringer som f.eks. etableringen af den nye bytrafikordning og elektricitetsforsyningens centralisering gennem det nye Fynsværk var sket i kraft af et samarbejde i byrådet. De konservative havde haft ledelsen i mange af de mest betydningsfulde udvalg og havde af den grund lige så stor ære af fremskridtene som socialdemokraterne.

Valgkampens eneste reelle strid opstod omkring et konservativt forslag om en forhøjelse af sygehustaksterne, der siden 1920 havde ligget på 2,50 kr. pr. dag for sygekassepatienter og 5 kr. pr. dag for fortsættelseskassepatienter. Det var lavere end i de fleste andre byer, og de konservative fandt det derfor rimeligt med en forhøjelse til henholdsvis 3,50 kr. og 7 kr. pr. dag. Forslaget blev imidlertid nedstemt efter en længere debat i byrådet, hvor især partiets nye spidskandidat, landsretssagfører Knud Andersen, måtte stå for skud efter en udtalelse om, at »mange mennesker bliver indlagt på sygehuset, fordi det er billigere end at ligge hjemme«.

Knud Andersen, der var kommet i byrådet i 1950, havde overtaget pladsen som konservativ spidskandidat efter Erik Scheibel, der ønskede at udtræde af kommunalpolitik. Partiet måtte ved samme lejlighed sige farvel til K.A. Rohde, og disse to efterlod unægtelig et tomrum i den konservative byrådsgruppe. Specielt Erik Scheibel havde været en markant figur i Odenses politiske liv gennem mange år og havde sammen med borgmester Werner personificeret den samarbejdsånd, der havde sat sit præg på efterkrigstidens byrådspolitik.

Selv *Fyns Social-Demokrat* glemte ved Erik Scheibels afgang helt sine tidligere beskyldninger mod den konservative »direktørliste« og fremhævede nu den afgående modstanders kompetence. Når de konservative under valgkampen angreb socialdemokraterne, var det kun »for at dække over deres egen kandidatlistes store forringelse«. Sagen kunne dog næppe stilles så enkelt op, men skyldtes snarere et åbenlyst konservativt dilemma. Dels måtte man introducere en ny spidskandidat, dels havde partiet deltaget i stort set alle vigtige beslutninger i den forløbne byrådsperiode, og det var alene af den grund vanskeligt at føre valgkamp mod Socialdemokratiet. Den konservative byrådsgruppe havde i de forløbne år fået et alvorligt imageproblem, som det hedder på nudansk.

Socialdemokratiet stod endnu ikke over for et lignende problem. Efter lidt

tøven havde Vilh. Werner nemlig indvilget i at tage en ny periode som borgmester, selv om han faktisk havde overskredet Socialdemokratiets aldersgrænse for partimedlemmer med tillidshverv. Grænsen gik ved de 70 år, men den da 72-årige borgmester fik lov at fortsætte på dispensation, ikke mindst fordi savnet af en »kronprins« var åbenlyst. Byens politiske kandestøbere gisnede om flere emner, først og fremmest *Fyens Social-Demokrats* redaktør, Hans Nielsen, der var placeret som nummer to på partiets kandidatliste. Denne placering tog i hvert fald *Fyens Stiftstidende* som et varsel om, at han i 1958 eventuelt ville stå som socialdemokraternes lokale førstemand, og det huede langt fra den konservative avis, der fremhævede, at Hans Nielsen i modsætning til Vilh. Werner stod for »den gammeldags socialdemokratisk-polemiske diskussionsform«.

Odense Amts og Bys Sygehus set fra luften 1955. I forgrunden er en elevbolig under opførelse (Odense sygehus' historiske arkiv).

Med det konservative imageproblem og partiets egen lederkrise skudt fire år ud i fremtiden fik Socialdemokratiet et godt valg i Odense. Det lykkedes atter at genvinde det absolutte flertal i byrådet, takket være en fremgang på to mandater, mens Det konservative Folkeparti blev stående på de hidtidige ni mandater og måtte tilmed opleve en vælgermæssig tilbagegang på godt 2.700 stemmer i forhold til det forrige byrådsvalg. Det var partiets svageste resultat i Odense siden 1937, og ligesom dengang varslede det en periode med et absolut socialdemokratisk flertal. Det hjalp i den henseende intet, at Venstre formåede at fastholde sit ene mandat, fordi de to borgerlige partier tilsammen kun kunne mønstre 10 mandater mod Socialdemokratiets 13. De to sidste mandater i byrådet tilfaldt DKP, mens Retsforbundet efter blot en enkelt periode atter måtte forlade byrådssalen, og som det ses af tabel 3.3, gik partiet tilbage fra 3.786 stemmer i 1950 til kun 733!

Et valgresultat af den art måtte nødvendigvis få konsekvenser for arbejdet i byrådet i de kommende fire år. DKP var nu endegyldigt isoleret på venstrefløj, fordi socialdemokraterne ikke mere måtte søge tilflugt hos kommunisterne for at gennemføre deres politik, og heller ikke de konservative kunne længere håbe på det tætte samarbejde, som hidtil havde været gældende i vigtige sager. Socialdemokratiet var frit stillet, hvis de fandt det opportunt at gennemtrumfe beslutninger i byrådet.

Det skete dog kun i få tilfælde, fordi borgmester Werner heller ikke i sin sidste periode var en konfrontationernes mand, men alligevel blev årene fra 1954 til 1958 i højere grad end tidligere karakteriseret af uenighed mellem partierne. Specielt de allerede da voksende udgifter gav ofte anledning til sammenstød, hvor de konservative konsekvent krævede drastiske besparelser inden for kommunen. Eksempelvis fremhævede Knud Andersen under budgetforhandlingerne i 1955, at administrationsomkostningerne for skatte-

Tabel 3.3: Byrådsvalget i Odense den 2. marts 1954.

Parti	Antal stemmer	Antal mandater
Socialdemokratiet	21.794	13
Det radikale Venstre	1.385	0
Det konservative Folkeparti	13.632	9
Venstre	2.296	1
Retsforbundet	733	0
DKP	3.497	2
I alt	43.337	25
Stemmeprocent	70,0	-

Kilde: Statistiske Meddelelser.

væsenet og økonomiafdelingen i alt androg 2,1 mill. kr., hvorfor en rationalisering var tvingende nødvendig. I forlængelse heraf ønskede de konservative også at se nærmere på de kommunalt ansatte arbejderes lønforhold. Deres lønniveau lå efter partiets mening væsentligt over, hvad arbejdere i det private erhvervsliv oppebar, ikke mindst fordi kommunalarbejderne havde en favorabel weekendordning, der gav færre arbejdstimer om lørdagen uden lønning. Endelig foreslog de konservative, at kommunen fremover også burde opkræve skat af forsørgere med under 1.500 kr. og ikke-forsørgere med under 1.050 kr. i månedlig indtægt. Den hidtidige regel betød nemlig, at ca. 7.000 Odenseborgere ingen samfundsmæssige byrder havde, og de skulle i hvert fald betale et mindre beløb i skat.

Socialdemokratiet afviste sådanne forslag, og derfor kom de også til at præge de følgende års budgetdebatter. Denne diskussion var på mange måder en lokal version af den landspolitiske kamp mellem den borgerlige opposition og den socialdemokratiske regering, og Knud Andersen havde således fuld dækning hos sin landsorganisation, når han i 1956 hævdede, at Danmark efterhånden mere var blevet en tilkudsstat end en velfærdsstat, og året efter kunne de konservatives førstemand med byens hidtil højeste skatte- stigning in mente tilføje, at »ikke alt skal ordnes fra vugge til grav«!

Denne tilsyneladende polarisering af det politiske liv dækkede imidlertid over, at der fortsat fandt et samarbejde sted mellem Socialdemokratiet og Det konservative Folkeparti i byrådet. Traditionen for at få overstået de største uoverensstemmelser under de indledende magistratsforhandlinger levede fortsat, og når eksempelvis Knud Andersen ofte havde for vane at stille tingene skarpt op, skyldtes det snarere et ønske om at markere sit partis profil end at lægge op til et brud med socialdemokraterne. Ligesom forgængeren Erik Scheibel ønskede Knud Andersen at få indflydelse gennem samarbejde.

Det er derfor karakteristisk, at periodens mest dramatiske politiske begivenhed i byen var en udløber af et landspolitisk spørgsmål, nemlig den socialdemokratiske regerings indgreb i storkonflikten i foråret 1956. Som andre steder i landet førte det også i Odense til omfattende demonstrationer, som enkelte dage førte til uroligheder, hvis lige man skulle tilbage til august 1943 for at finde. Konflikten var dog mest et internt anliggende for Socialdemokratiet og fagbevægelsen, og den påvirkede kun i mindre grad lokalpolitikken, fordi de borgerlige billigede statsminister H.C. Hansens indgreb. Derimod stod DKP utvivlsomt til en både lands- og lokalpolitisk renæssance på grund af sin støtte til de strejkende arbejdere, men inden denne genvundne popularitet kunne benyttes politisk, fik partiet et knæk, som det tog mange år at overvinde. I oktober 1956 invaderede Sovjetunionen Ungarn og knuste opstanden mod den pro-sovjetiske regering. En måned i forvejen havde

Nikita Khrusjtjov på den 20. partikongres afsløret Josef Stalins terrorregime. Det førte snart til splittelse inden for DKP og senere til dannelsen af Socialistisk Folkeparti, som dog først opstillede lokalt ved byrådsvalget i 1962.

Byrådsvalget i 1958

Byrådsvalget i marts 1958 blev imødeset med usædvanlig spænding, fordi den da 76-årige I. Vilh. Werner definitivt havde besluttet at sige farvel til kommunalpolitik efter 41 år i byrådet, de sidste 21 som »hele byens borgmester«. Som nævnt havde Werner allerede i 1954 taget tilløb til denne beslutning, men valgte alligevel at tage endnu en periode, officielt fordi han ønskede at se det nye rådhus stå færdigt, inden han gik af. Netop det byggeprojekt havde altid haft hans særlige bevågenhed. I rådhusets korridorer hviskede man imidlertid om, at den egentlige årsag snarere lå et andet sted, nemlig i Socialdemokratiets nævnte mangel på en kvalificeret afløser for den populære borgmester.

Ganske vist blev redaktør Hans Nielsen med jævne mellemrum gjort til den sandsynlige efterfølger, ligesom formanden for Skræddernes Fagfore-

Politiet går i aktion i Jernbanegade under storkonflikten i april 1956, hvor Odense i flere dage var ramt af generalstrejke. Fyens Stiftstidende 16. april 1956 (Fyens Presse Foto, Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

ning, Per Møller-Petersen, havde været nævnt i samme forbindelse, men ved valgårets begyndelse svævede navnet på afløseren fortsat i det uvisse, og det gav næring til adskillige rygter. Et af disse pegede på den 52-årige Holger Larsen, som vistnok havde erklæret sig villig til at opgive sit folketingsmandat, hvis han kunne blive borgmester. Fra den socialdemokratiske byledelse sivede der kun få og spredte oplysninger ud til offentligheden, og *Fyns Social-Demokrat* var ligeledes bemærkelsesværdig tavs omkring den sag. De politisk interesserede odenseanere var henvist til *Fyens Stiftstidende*, hvis de ville følge med i udviklingen, og det gjaldt også for de menige socialdemokrater.

Den 5. februar kolporterede den konservative avis det seneste rygte, der stammede fra en artikel i det københavnske *Aftenbladet*. Ifølge denne kilde havde den socialdemokratiske byledelse droppet Holger Larsen som mulig spidskandidat til fordel for Hans Nielsen. Den sidstnævnte kunne med sine

Den 4. juni 1955 besøgte kong Frederik IX Odense, og mellem de officielle pligter fik kongen også tid til at slappe af med nogle af byens »spidser«. Siddende til højre ses direktør Erik Scheibel, siddende til venstre stiftamtmand Jakob Høirup. Stående i baggrunden bl.a. borgmester Werner (Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

66 år kun påregne en enkelt periode som borgmester, og disse fire år ville partiet derefter bruge til at finde en egnet afløser for I. Vilh. Werner.

Det socialdemokratiske opstillingsmøde fandt sted den 12. februar, og det blev et så stormfuldt møde, at det skulle vise sig kun at være dramaets første akt. Den politiske fællesorganisation havde på et forudgående repræsentantskabsmøde vedtaget at pege på Hans Nielsen som spidskandidat, hvilket betød, at såvel parti som fagbevægelse ønskede denne som ny borgmester. Hans Nielsen fremstod utvivlsomt som en solid overgangsløsning, der kunne fortsætte I. Vilh. Werners linie efter i mange år at have samarbejdet tæt med den afgående borgmester. I den givne situation uden åbenlyse arvtagere forekom Hans Nielsen at være et både sikkert og ukontroversielt valg.

Den efterfølgende debat og afstemning afslørede imidlertid, at ledelsen havde fejlvurderet situationen. Flertallet af de fremmødte partimedlemmer havde nemlig svært ved at acceptere den foreslåede løsning, og mødet endte med et regulært oprør mod ledelsens klare forsøg på at gennemtrumfe sin kandidat. Som et alternativ til Hans Nielsen pegede især yngre medlemmer på den kun 34-årige Poul Søgaard, der i 1954 var valgt ind i byrådet på det næstyderste mandat.

Endnu to navne blev bragt i forslag denne dramatiske aften, nemlig Holger Larsen og socialudvalgsformand C. V. Jørgensen, der i en årrække havde siddet i byrådet, og som nu fremstod som en mulig kompromiskandidat. Det var endvidere bemærkelsesværdigt, at I. Vilh. Werner på selve opstillingsmødet gik i brechen for Holger Larsen og således var i opposition til den politiske fællesorganisation.

Afstemningen blev en sejr for Poul Søgaard, der opnåede 652 stemmer, mens C. V. Jørgensen som nummer to fik 597. Holger Larsen kom først ind på femtepladsen med 534 stemmer, bl.a. overhalet af det kvindelige byrådsmedlem, fuldmægtig Eli Rosenfeldt. Ledelsens kandidat, Hans Nielsen, måtte til gengæld lide den tort kun at opnå en beskedent niendeplads på kandidatlisten med 490 stemmer. De menige partimedlemmer havde med dette resultat talt ledelsen midt imod og havde opnået at få den endelige afgørelse udsat. Det var nu givet, at Poul Søgaard ville figurere som partiets spidskandidat, men hvem skulle være borgmestercandidat?

Konflikten blev overhovedet ikke omtalt i *Fyens Social-Demokrat* den følgende dag, mens *Fyens Stiftstidende* derimod havde en indgående artikel om »de unges oprør«. I denne karakteriseredes Poul Søgaard som »en mand, der, sagt i al venlighed, fra den tidligste ungdom har drømt om en politisk karriere« gennem et omfattende arbejde inden for DsU, og han var da også allerede folketingskandidat i Kertemindekredsen. Den konservative avis præsenterede – med en let gysen – endvidere den nye spidskandidat som »en

politisk stærkt ensidig mand«, der ikke hyldede borgmester Werners moderate linie. Heldigvis betød Poul Søgaards unge alder, at han næppe havde mulighed for at blive borgmestercandidat. Det ville – ifølge velunderrettet kilde – alene blive et mellemværende mellem C. V. Jørgensen og Holger Larsen, mens Hans Nielsen efter gårstdagens begivenheder definitivt var ude af billedet. Her havde den førstnævnte »set fra Søgaardfløjens synspunkt den fordel, at han kun kan sidde én periode af aldersmæssige grunde, medens der for den yngre folketingsmand Holger Larsens vedkommende ikke kan blive tale om en »kortere bemærkning«.

I løbet af den følgende uge arbejdede det socialdemokratiske partiapparat intenst på at få helet de sår, magtkampen havde tilføjet partiet så kort før valget. Medlemmerne kunne notere sig følgende situation: Før opstillingsmødet havde to fløje stået over for hinanden, Holger Larsens og Hans Nielsens, hvoraf den sidste rummede den politiske fællesorganisations bestyrelse. Disse to grupper havde under afstemningen konsekvent placeret modparten så dårligt som muligt, hvilket havde været afgørende for Poul Søgaards overraskende høje stemmetal. Dertil kom, at den afgående borgmester, I. Vilh. Werner, under opstillingsmødet havde talt for Holger Larsen, en stillingtagen, der formentlig blev afgørende for den videre udvikling. I hvert fald ødelagde Werners stillingtagen Hans Nielsens muligheder for at blive borgmestercandidat.

C. V. Jørgensen var – som nævnt – først og fremmest dukket op som et kompromis, og han havde på intet tidspunkt ytret ønske om at overtage den ledige borgmesterstol. En endelig afgørelse kunne imidlertid ikke opnås uden inddragelse af Søgaardfløjen, der ikke umiddelbart var indstillet på at opgive ævred, når det første slag var vundet. Den ønskede i hvert fald at få indflydelse på valget.

Den odenseanske arvefølgekrig vakte så stor opsigt, at de socialdemokratiske landsledelse til slut så sig nødsaget til at gribe ind. I den hensigt rejste statsminister H. C. Hansen til byen for i løbet af weekenden at redde de udviklede tråde ud. Søndag den 16. februar mødtes statsministeren således med borgmester Werner, og i fællesskab fandt de to en løsning på problemet. Resultatet af denne mægling blev først offentliggjort i en pressemeddelelse den 19. februar, hvoraf det fremgik, at de to øverste på kandidatlisten – Poul Søgaard og C. V. Jørgensen – ikke kandiderede til borgmesterposten. Dermed var sagen klar: Holger Larsen kunne udråbes til partiets kandidat, og han erklærede sig straks rede til at nedlægge sit folketingsmandat. Ved det følgende folketingsvalg i november 1960 fik Poul Søgaard til gengæld sæde på Christiansborg, opstillet og valgt i hjembyen Odense.

Som nævnt havde *Fyns Social-Demokrat* holdt en lav profil under hele stri-

Herover ses redaktør Hans Nielsen (1891-1978), Fyns Social-Demokrat. Han redigerede avisen 1945-61 (Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

den i et forsøg på at bagatellisere den. I en artikel den 19. februar undgik avisen fortsat at nævne uroen direkte, og i stedet oplyste man, at da hverken Poul Søgaard eller C.V. Jørgensen stiledede efter borgmesterposten, havde partiet måttet drøfte andre navne, og valget var da faldet på Holger Larsen. Alle partimedlemmer støttede hans kandidatur, og »fra nu af må alle – i sig selv ganske naturlige – meningsforskelle om personspørgsmål betragtes som noget overstået, som et helt sekundært anliggende i forhold til det store og afgørende, det eneste som gælder nu: At skaffe Socialdemokratiet sejr«.

Mens Socialdemokratiet langt om længe lancerede sin borgmesterkandidat anno 1958, mindedes ældre borgere situationen før byrådsvalget i 1937, og de fandt flere lighedspunkter. Dengang stod forhenværende minister C.N. Hauge øverst på partiets liste, mens I. Vilh. Werner kun var placeret som nummer fem. Først meget sent blev det klart, at det ikke var Hauge, men derimod Werner, der skulle være byens første socialdemokratiske borgmester. I 1958 havde Werner ikke spillet nogen hovedrolle, men han stod fortsat centralt placeret i den lokale partiafdeling med styrke til at gå imod den politiske fællesledelses beslutning om at pege på Hans Nielsen som borgmesterkandidat. Werners stillingtagen blev utvivlsomt af afgørende betydning for det endelige valg af Holger Larsen som kandidat, og Poul Søgaards tilhængere blev tilfredsstillet ved at se deres kandidat på vej mod Folketinget. Det var imidlertid langt fra alle, der var tilfredse med den afgørelse, og der sporede i den efterfølgende evaluering af forløbet en vis utilfredshed med Werners rolle, og formanden for partiets 2. kreds, Hans Boysen, trak sig umiddelbart derefter tilbage fra sin post, officielt på grund af manglende tid, men givetvis spillede det også ind, at han var imod den fundne løsning.

Det konservative Folkeparti havde fra sidelinien fulgt den socialdemokratiske magtkamp med stor interesse og håbede selvfølgelig på, at hele striden ville føre til en konservativ fremgang ved valget. Håbet blev ikke mindre af bevidstheden om, at Vilh. Werner gennem mange år havde stjålet adskillige konservative stemmer på grund af sin brede appel også til borgerlige vælgere. En sådan sidegevinst kunne Socialdemokratiet ikke regne med mere. Der var således skabt grundlag for en større konservativ optimisme end tidligere, hvilket bl.a. kom til udtryk i følgende humoristisk/ironiske slogan, inspireret af modpartens interne trakasserier: »Skån Socialdemokratiet for yderligere spekulationer: Gør Knud Andersen til borgmester!«

Knud Andersen var selvskrevet som konservativ spidskandidat, mens man derimod måtte sige farvel til en værdifuld arbejdskraft i Knud Secher, der fremover ønskede at bruge alle sine kræfter på *Fyens Stiftstidende*. Politisk set fortsatte partiet sin agitation fra de foregående byrådsvalg ved at kræve større offentlige besparelser, især inden for de sociale udgifter og de kommu-

Rådhusets nye sydfløj, fotograferet kort efter indvielsen i 1955. Statuen af Knud den Hellige blev afsløret 18. august 1953 (Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

nale lønninger. De konservative ville bevise, at »Odense kan regeres af andre end socialdemokrater«, som et andet valgslogan lød.

Godt 6.000 nye vælgere var kommet til siden sidst, og det bragte antallet af stemmeberettigede odenseanere op på 68.431. Denne store stigning skyldtes bl.a., at alle skatterestanter nu havde lov til at stemme på trods af deres økonomiske mellemværende med de offentlige myndigheder. På valgdagen den 4. marts mødte 51.473 vælgere op for at afgive deres stemme, svarende til en stemmeprocent på ca. 75. Det var absolut ingen høj stemmeprocent, men alligevel betød tilgangen af de nye vælgere, at alle de opstillede partier gik frem, og den situation gav et meget spændende opløb, jfr. tabel 3.4.

Socialdemokratiet fastholdt sine 13 mandater, men det holdt hårdt, idet Det konservative Folkeparti blot manglede 130 stemmer i at erobre socialdemokraternes trettende mandat. Nu måtte man nøjes med uændret at have ni mandater, mens Venstre endnu engang fik succes med en fremgang på næsten 1.500 vælgere, hvilket for første gang nogen sinde sikrede partiet to mandater i byrådet. Derimod gik DKP tilbage med et mandat, og det skyldtes utvivlsomt den voldsomme strid i partiet. Alene derfor var det en præstation, at kommunisterne formåede at fastholde et mandat i Odense byråd.

Facit viste med andre ord, at Socialdemokratiet havde været tæt på at miste sit absolutte flertal, selv om man faktisk havde opnået en stemmemæssig fremgang på omkring 2.000 vælgere. De konservative havde imidlertid kunne mønstre ca. 4.300 nye vælgere, og det gav den største fremgang, hvilket en tilfreds formand for vælgerforeningen Aage Johansen gjorde opmærksom på i en analyse af valgresultatet. Odense havde dermed provinsens

Table 3.4: Byrådsvalget i Odense den 4. marts 1958.

Parti	Antal stemmer	Antal mandater
Socialdemokratiet	23.677	13
Det radikale Venstre	1.420	0
Det konservative Folkeparti	17.961	9
Venstre	3.753	2
Retsforbundet	810	0
DKP	3.547	1
I alt	51.168	25
Stemme procent	75.2	-

Kilde: Statistiske Meddelelser.

højeste antal konservative vælgere, og så kunne vælgerforeningen lettere bære, at dens medlemstal tilsyneladende var stagneret lige under de 3.000. Det hjalp ligeledes på humøret, at Knud Andersen med 1.152 personlige stemmer blev valgets topscorer, mens det hos socialdemokraterne atter var Poul Søgaard, som markerede sig. Han fik 859 personlige stemmer mod Holger Larsens 725, og det resultat var utvivlsomt en efterdønning af uroen inden for partiet op til valget, selv om personstemmer dengang ikke havde nær samme betydning som i dag. På dette tidspunkt stemte flertallet på partiet frem for en person, og hvis man endelig stemte personligt, var det oftest på spidskandidaten.

Umiddelbart efter valget udtalte den nye borgmester Holger Larsen, at ingen skulle forvente nogen revolution fra hans side. Han ville i stedet fortsætte sin forgængers samarbejdslinie, og ligesom denne fremhævede Holger Larsen, at modsætningerne mellem de fire partier i byrådet kun viste sig for alvor ved de årlige budgetforhandlinger. Til hverdag kunne alle tale sammen om byens problemer og var stort set enige om, hvorledes de burde løses. I forlængelse af denne udstrakte hånd til især de konservative opregnede Holger Larsen de problemer, der snarest skulle løses. Det var først og fremmest de kommende og helt nødvendige gadegennembrud i bymidten, som optog ham. Disse måtte hurtigst muligt vedtages og sættes i gang.

Det var der tilsyneladende også både økonomisk basis for og politisk enighed om. Allerede før valget var den hidtidige økonomiske stagnation i Danmark vendt til vækst, og den fortsatte ubrudt i mere end 10 år. Danmark var på vej mod 1960ernes velfærdssamfund, og denne udvikling påvirkede også det lokale politiske liv. Der blev råd til mere, og diskussionen drejede sig snarere om, hvad pengene skulle bruges til, end hvor de skulle komme fra. Derfor blev en lang række projekter vedtaget i de kommende år, bl.a. netop de

omtalte gadegennembrud, der blev til Thomas B. Thriges Gade i slutningen af 1960'erne.

På trods af den stigende velstand trængte flere alvorlige problemer sig imidlertid på, f.eks. statens voksende indblanding i kommunalpolitikens anliggender. Udviklingen var allerede startet lige efter krigen, men nåede en foreløbig kulmination i slutningen af 1950'erne, naturligvis til kommunernes store fortørnelse. I første omgang viste den sig især på boligområdet, hvor de socialdemokratiske ledede regeringer både i 1959 og 1961 iværksatte byggestop i et forsøg på at sikre en overordnet styring af en sektor, som det aldrig var lykkedes at få fuld kontrol med. Disse omdiskuterede indgreb faldt sammen med et andet problem, som Odense delte med landets øvrige større byer, nemlig det faldende indbyggertal.

Byrådets partier var enige om, at denne befolkningsnedgang kun kunne modvirkes ved at opføre flere boliger, men denne løsning blev som nævnt standset af byggestoppene. Odense købstad måtte derfor se til, mens flugten til forstæderne tog sin begyndelse. Knud Andersen fremhævede under budgetdebatten i 1962, at der 17 år efter krigen stadig var stor boligmangel i

Borgmesterskifte 1958. I. Vilh. Werner afleverer nogle af sagerne til Odenses nye borgmester, Holger Larsen (E. Christoffersen fot., Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

byen, men det var regeringens og ikke byrådets skyld, idet staten bestemte, hvornår der skulle gives byggetilladelser. Med et suk konstaterede han, at Odense ikke havde en eneste byggemoden grund til parcelhuse. De odenseanere, der drømte om at få eget hus, måtte derfor søge ud til forstæderne.

Boligmanglen og de indførte byggestop fik skylden for hele misæren, men var blot en af flere forklaringer på den truende affolkning af købstaden. Odenses høje skatteprocent i forhold til forstædernes spillede utvivlsomt en lige så afgørende rolle. Skattemæssigt var det billigst at bo i en af forstæderne og i øvrigt beholde sit arbejde i købstaden, og sådan indrettede flere og flere mennesker sig. Dette problem var unægtelig ikke af ny dato, men tidligere krævede det en vis økonomisk status at søge skattely uden for købstaden. Den stigende velstand gav imidlertid flere råd til at erhverve eget hus, og det faldt naturligt at søge til de billigere forstæder. Dertil kom så den omtalte mangel på parcelhusgrunde inden for købstadens grænser. Folk havde simpelt hen ikke noget valg, hvis de ville have et nyopført hus. Af den grund måtte byrådet hvert år kalkulere med faldende skatteindtægter, mens udgifterne gik i den modsatte retning. Den onde cirkel fandt først sin løsning med kommunalreformen i 1970 og kom derfor til at sætte sit præg på Holger Larsens borgmesterepøke fra 1958 til 1973.

Forstadsproblemet fik også betydning for arbejdet i byrådet, hvor de politiske modsætninger blev endnu mere opblødt end tidligere. Socialdemokratiet og Det konservative Folkeparti dannede en fælles front for at løse problemet, og løsenet var for begge parter en udvidelse af købstadens grænser. Det skubbede modsætningerne til side og prægede den politiske debat, hvilket ikke mindst kom frem op til valget i 1962, hvor partierne var mere tilbageholdende end tidligere i deres agitation. Den fælles nød virkede udglattende på de ideologiske modsætninger. Det mærkedes også i den lokale presse, hvor både *Fyens Stiftstidende* og *Dagbladet Fyn*, som den socialdemokratiske partiavis nu kaldtes, undgik den ellers traditionelle politiske snert i deres valgreportager. I samdrægtighedens navn åbnede *Fyens Stiftstidende* endog sine spalter for de andre partier, der dermed fik mulighed for at fremlægge deres programmer for en større kreds. En sådan fordomsfrihed byggede dog ikke blot på tolerance, men havde tillige det klare kommercielle aspekt, at det gjaldt om at hverve læsere på et tidspunkt, hvor avis konkurrencen var kraftigere end nogen sinde. Der var ikke længere råd til at tage de gamle partimæssige hensyn, hvis en avis ville overleve. Det såkaldte firbladssystem var endegyldigt ved at forsvinde, og i Odense manifesterede det sig først ved lukningen af det radikale *Fyns Venstreblad* i 1958.

Det politiske liv i byen var fortsat præget af de to store partier, Socialdemokratiet og Det konservative Folkeparti, som ved 1958-valget tilsammen

Shahen af Persien besøgte Odense i maj 1959, og han blev modtaget på rådhuset af bl.a. viceborgmester Knud Andersen (der taler) og borgmester Holger Larsen. Til højre ses daværende udenrigsminister Jens Otto Krag. Shahens religion forbød ham at nyde alkohol, hvorfor han kun nippede til champagnen! (E. Christoffersen fot., Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

havde opnået godt 80 procent af de afgivne stemmer. Begge havde velfungerende partiforeninger bag sig, selv om medlemstallet var stagnerende i en periode, hvor det blev moderne at være partiløs. Foreningerne var dog stadig en solid reserve, der kunne trækkes på, specielt i valgsituationer.

De øvrige partier lå medlemsmæssigt langt under de store. Venstre, der som nævnt var gået frem ved samtlige valg siden krigen, kunne ikke mønstre nogen stor partiforening i Odense, men stod til gengæld stærkt i forstads- og omegnskommunerne, som for størstedelens vedkommende endnu havde præg af landdistrikt. Heller ikke Det radikale Venstres vælgerforening var stor, men den var derimod trofast. Selv om partiet ikke havde opnået valg til byrådet siden 1943, lå stemmetallet ret konstant mellem 1.200 og 1.500 vælgere. Bortset fra det ekceptionelt fine valg i 1950 med hele 3.786 stemmer stod Retsforbundet svagt i billedet og nåede i denne periode aldrig over 1.000 stemmer. Heller ikke partiets meget omtalte deltagelse i trekantregeringen med Socialdemokratiet og Det radikale Venstre fra 1957 til 1960 kunne ændre på dette forhold.

På venstrefløjen stod DKP med en solid partiorganisation, der dog havde været præget af stærk splittelse siden Ungarnkrisen i 1956. Det blev indledningen til en længere periode med en vælgermæssig deroute, yderligere forstærket af partiformanden Aksel Larsens opsigtsvækkende brud med den øvrige Moskva-tro ledelse og dannelsen af Socialistisk Folkeparti i juni 1958.

Det gav ikke blot DKP et stød, både lands- og lokalpolitisk, men betød tillige et nyt spændingsmoment inden byrådsvalget i 1962. Hvor mange stemmer ville det nye venstrefløjsparti, der mestendels opstillede tidligere kommunister, kunne hente i Odense? Ved folketingsvalget i november 1960 var SF kommet ind med 11 mandater, og det triumftog fik de lærde til at strides om, hvorvidt det virkelig skyldtes partiets folkesocialistiske program eller Aksel Larsens tv-tække, som under valgkampen blev endnu større, takket være hans brækkede venstreben. Byrådsvalget ville blive en strømpil om partiets muligheder for at etablere sig som venstrefløjens nye samlingssted.

Netop på grund af SFs overbevisende valgdebut i 1960 advarede Socialdemokratiet i særdeles kraftige vendinger vælgerne mod at splitte arbejderbevægelsen ved at stemme på denne opkomling. Heller ikke Det konservative Folkeparti var ganske tryk ved SF og benyttede lejligheden til at foreslå en samling af alle borgerlige kræfter i Odense. Udsigten til, at SF skulle få magt, som det havde agt, fik gysset frem hos de konservative, og *Fyens Stiftstidende* følte sig foranlediget til at komme med følgende appel: »Alene den trussel bør være nok til, at alle ikke-socialistiske kræfter finder frem til et samarbejde. Det, der skal samle, er her langt mere væsentligt end det, der skiller«.

Resultatet af disse bestræbelser blev et valgforbund mellem Det konservative Folkeparti, Venstre, Retsforbundet og De Uafhængige, som for første gang opstillede til et byrådsvalg. Derimod betakkede Det radikale Venstre sig, vel ikke mindst fordi partiet på daværende tidspunkt dannede regering med Socialdemokratiet og i øvrigt følte sig fjernt fra de øvrige borgerlige partier.

Som nævnt blev det en stiltfærdig valgkamp, hvor boligspørgsmålet – vanen tro – spillede hovedrollen. Det ville alle partier gøre meget for at løse, om end de også erkendte, at bystyret i denne sag var underordnet staten. De borgerlige partier hævdede dog, at det socialdemokratiske bystyre for længst burde have forudset manglen på byggemodne parcelhusgrunde og i tide have opkøbt de nødvendige arealer.

Det mest bemærkelsesværdige var imidlertid, at idrætten for en gangs skyld havde politikernes bevågenhed. Begge fløje erklærede sig rede til at opføre en ny idrætshal til erstatning for den gamle og utidssvarende, der i sin tid var opført som en foreløbig løsning på dyrskuearealerne i Bolbro, og som i folkemunde gik under den noget tvetydige betegnelse »kostalden«. Byrådet havde ganske vist fået projekteret en idrætshal til 9,8 mill. kr., men det beløb anså de konservative for at være alt for højt, specielt på et tidspunkt, hvor boliger nok burde prioriteres højere end en hal. Partiet erkendte, at der eksisterede et stort behov for mere halplads, men burde man ikke undersøge muligheden for at bygge flere, men mindre haller rundt omkring i byen? Og

*Bestyrelsen for Smede og Maskinarbejdernes Fagforening
Odense Afdeling
2. November 1961*

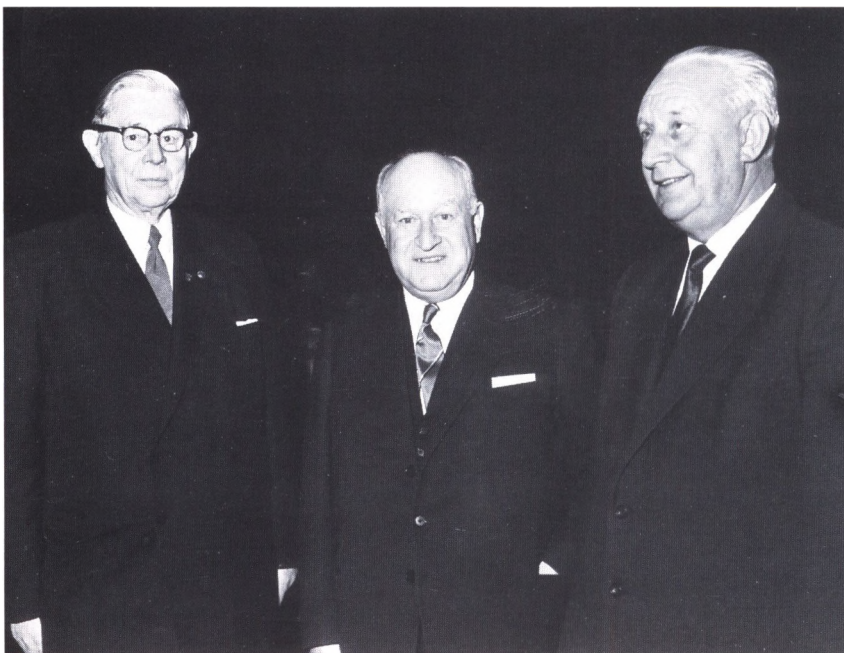
hvad med Fyns Forum, der tidligere havde dannet rammen om det indendørs idrætsliv i Odense? Det ville under alle omstændigheder være den billigste løsning!

Byrådsvalget den 6. marts 1962 blev en stor sejr for SF, der med 5.553 stemmer fik to mandater (tabel 3.5). Også Det konservative Folkeparti gik frem og erobrede et mandat, selv om partiet reelt fik færre stemmer end i 1958. Fremgangen gik imidlertid ud over Venstre, der mistede et mandat og fremover måtte nøjes med at være repræsenteret af én politiker i byrådet, direktør Erik Slebsager. Det blev dermed de konservative, som tjente mest på det valgtekniske samarbejde mellem de borgerlige partier.

Socialdemokratiet endte på 12 mandater og mistede således sit absolutte flertal, en tilbagegang, der ganske givet måtte tilskrives SFs entré på den politiske scene. Tabet stod dog til at bære, fordi socialdemokraterne fortsat – såfremt de ønskede det – kunne regere uden om de to borgerlige partier, der

Bestyrelsen for en af byens stærkeste fagforeninger, Smede- og Maskinarbejdernes Fagforening, 1961. I midten ses den mangårige formand Svend Hansen (1904-66), der tillige sad i byrådet, først for DKP, siden for SF (Ditlev Jensen fot., Odense Centralbibliotek, Lokalhitorisk Afdeling).

Tre stærke Odensesmede – I. Vilh. Werner, Hans Rasmussen og Svend Hansen (Nørvæd fot., Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

blev stående på tilsammen 11 mandater. DKP måtte imidlertid betale den største pris for SFs tilsynekomst, idet partiet måtte notere en tilbagegang fra 3.547 stemmer i 1958 til kun 878 i 1962. En væsentlig forklaring på denne udradering lå i det faktum, at SF stillede med det tidligere kommunistiske byrådsmedlem Svend Hansen som spidskandidat. Han var gennem sit formandskab for Smedenes Fagforening en af den odenseanske fagbevægelses

Tabel 3.5: Byrådsvalget i Odense den 6. marts 1962.

Parti	Antal stemmer	Antal mandater
Socialdemokratiet	23.162	12
Det radikale Venstre	1.173	0
Det konservative Folkeparti	16.473	10
Venstre	2.628	1
Retsforbundet	489	0
Socialistisk Folkeparti	5.553	2
DKP	878	0
De Uafhængige	1.072	0
I alt	51.428	25
Stemmeprocent	70,3	-

Kilde: Statistiske Meddelelser.

mest indflydelsesrige og markante personligheder, og det gav utvivlsomt ekstra bonus ved valget, akkurat som han tidligere havde trukket adskillige stemmer til kommunisterne.

Med valget vel overstået kunne byrådet atter gå i gang med det praktiske, politiske arbejde. Flere af mærkesagerne blev påbegyndt, bl.a. det tidligere omtalte gadegennembrud i bymidten, ligesom det efterhånden blev muligt at opføre flere boliger og skaffe grunde til de eftertragtede parcelhuse. Fremgangen satte sit præg på det politiske liv, og et blik på avisreferater fra byrådsperiodens budgetdebatter afslører en bred enighed mellem især socialdemokraterne og de konservative. I 1964 karakteriserede *Fyens Stiftstidendes* reporter endog den fem timers lange budgetdebat som »kedelig«!

Ved samme lejlighed blev det imidlertid oplyst, at Odense inden for de seneste tre år havde oplevet en nettonedgang i beskatningsgrundlaget på godt 14 mill. kr., hovedsagelig på grund af udflytningen til forstæderne. Alene et sådant tal beviste, at det måtte blive »forstadsproblemet«, som fik hovedrollen i det politiske liv en rum tid fremover. Kommunalpolitisk set blev løsningen af dette problem 1960ernes store opgave.

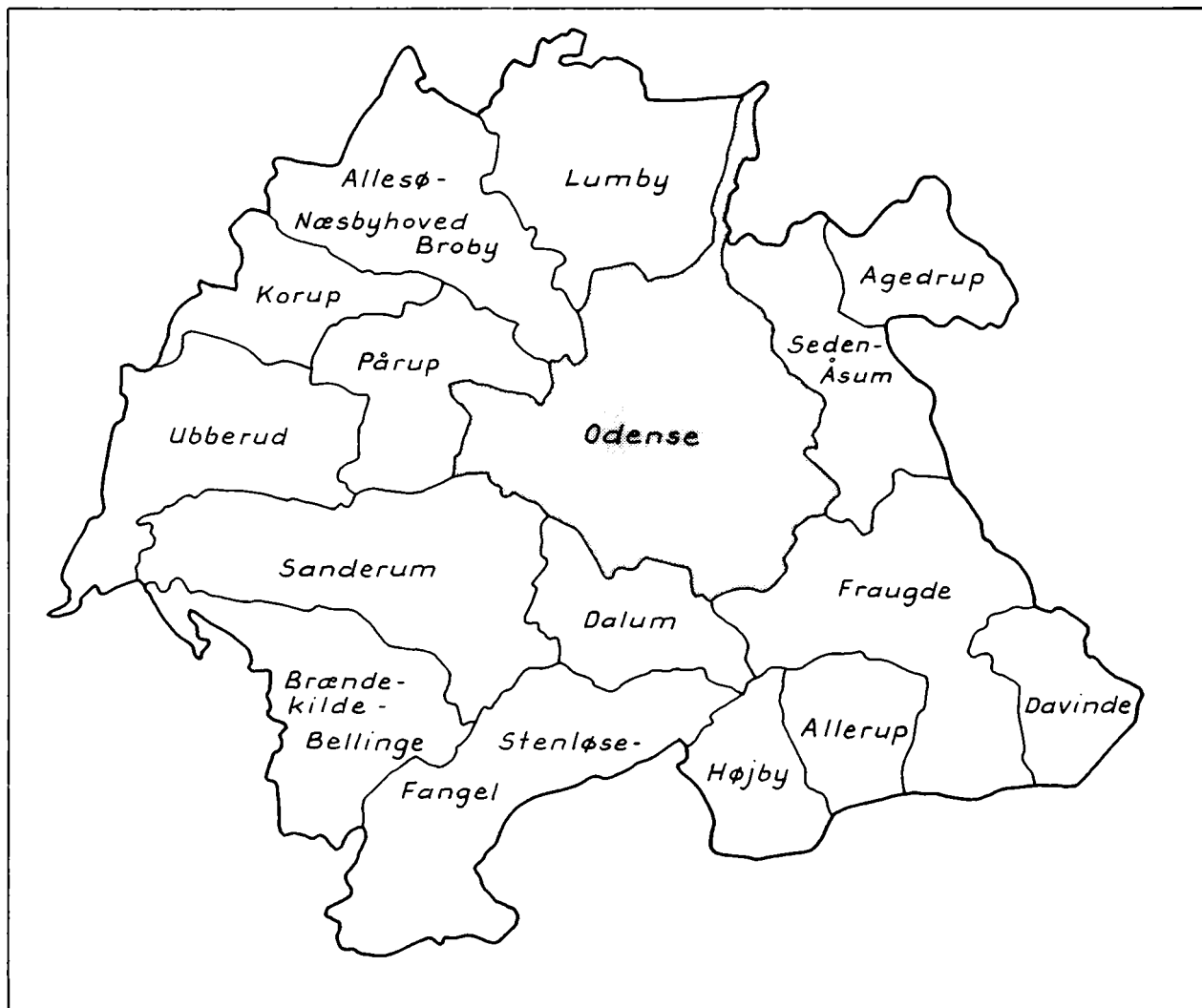
4 · Kommunesammenlægningen

Odenseområdets kommuneinddeling

Et lokalkort fra begyndelsen af 1960'erne viser Odenseområdets daværende kommuneinddeling. I midten ligger Odense, landets tredjestørste by og provinsens største industriby. I en ring udenom følger den række af forstæder, der sammen med købstaden officielt udgjorde »det centrale byområde«. Kommunnavnene passerer revy og erindrer om en svunden tid – Dalum, Sanderum, Pårup, Allesø-Næsbyhoved Broby og Lumby. I anden række i forhold til Odense snor de mange omegnskommuner sig – Korup, Ubberud, Brændekilde-Bellinge, Stenløse-Fangel, Højby, Allerup-Davinde, Fraugde, Seden-Åsum og Agedrup.

Denne kommunale inddeling havde – med enkelte ændringer – eksisteret siden forrige århundrede og stammede i sin oprindelse helt tilbage fra de gamle kirkesogne. I perioden indtil århundredskiftet var der kun ganske få bymæssige bebyggelser i sognekommunerne, og de var da enten opstået som mindre stationsbydannelser, f.eks. Holmstrup i Sanderum og Sct. Klemens i Stenløse-Fangel, eller omkring fabrikker, som i tilfældet Dalum, hvis udvikling hovedsagelig skyldtes papirfabrikken. Efter århundredskiftet opstod gradvis flere bymæssige bebyggelser, især langs udfaldsvejene fra Odense, og fra begyndelsen af 1920'erne kunne man for alvor tale om egentlige forstæder, f.eks. Tarup og Næsby (i henholdsvis Pårup og Næsbyhoved Broby sogne) samt hele Dalum sogn.

I 1930'erne var udviklingen nået så vidt, at byrådet i Odense adskillige gange ytrede ønske om at annektere en række af disse bymæssige bebyggelser. Man ville forhindre byens indbyggere i at søge skattely i forstæderne, og desuden ville bystyret sikre sig muligheden for en fremtidig udvidelse af beboelsesområdet. Derfor krævede bystyret en fuldstændig indlemmelse af Dalum plus en delvis indlemmelse af områder i andre sogne, først og fremmest Tarup og Næsby samt mindre dele af Lumby, Seden-Åsum, Fraugde og Sanderum. Disse meget vidtgående krav blev imidlertid afvist af Indenrigsministeriet og købstaden måtte i stedet nøjes med at få Sct. Hans landsogn i 1932 og Vor Frue landsogn i 1936. Det førstnævnte ville det daværende konservative bystyre længe ikke vide af, fordi man frygtede for sin fremtid, hvis

Odenseområdets kommuneinddeling i begyndelsen af 1960'erne (Inger Bjerg Poulsen tegn.).

dette overvejende socialdemokratiske område kom under Odense. Den langvarige sag endte dog med, at Indenrigsministeriet tvang købstaden til at indlemme landsognet (se *Vækst og vagtskifte*). Denne indlemmelsesdebat fik en lidt paradoksal udløber i 1936, hvor et flertal af beboerne i Næsby søgte at komme ind under Odense af især skolemæssige årsager. En sådan bestræbelse blev afvist af sognerådet i Allesø-Næsbyhoved Broby, der ikke ville give afkald på sin lukrative bymæssige bebyggelse.

Efter krigen undergik det odenseanske bysamfund en voldsom forandring i takt med udviklingen i det øvrige Danmark, og den oprindelige centralkommune så pludselig sin befolkning spredt ud over flere af de omkring-

liggende sognekommuner. Resultatet blev, som omtalt i det forrige afsnit, en i befolkningsmæssig henseende stagnerende købstad, omgivet af en ring af hastigt voksende forstæder.

En sådan udvikling var ikke speciel for Odense – alle større danske bysamfund oplevede det samme fænomen i denne periode, og i begyndelsen af 1960'erne begyndte såvel politikere som de ministerielle embedsmænd at referere til det voksende »forstadsproblem«. Ekspertene fremhævede fire faktorer som årsag til problemets opståen:

For det første den almindelige stigning i indbyggertallet siden 1945. For det andet tendensen til en stigende befolkningskoncentration i byerne. For det tredje var købstædernes arealer efterhånden fuldt udbyggede med det resultat, at den videre udvikling måtte finde sted i forstæderne. For det fjerde havde de moderne befordringsmidlers voksende udbredelse formindsket betydningen af afstanden mellem arbejdsplads og hjem, hvilket betød, at folk uden nævneværdige transportproblemer kunne bo i en forstad og arbejde i købstaden.

På et enkelt punkt afveg Odenseområdet imidlertid fra landets øvrige større bysamfund, hvor man kun kendte eksistensen af en købstad, omgivet af forstæder. Her kunne problemet reduceres til et spørgsmål om købstad kontra forstæder. For Odenses – og også for Århus og Ålborgs – vedkommende var det derimod et spørgsmål om tre slags kommunale enheder på hver sit udviklingstrin, nemlig købstaden, dernæst forstæderne og til slut omegnskommunerne.

De odenseanske forstadskommuner stod eksempelvis udviklingsmæssigt midt mellem købstaden og omegnskommunerne. De oplevede et voksende interessefællesskab med Odense med hensyn til byudvikling og egnsplanlægning samt i nogen grad, hvad angik erhvervs- og boligbyggeri. Omvendt havde de bibeholdt samarbejdet med omegnskommunerne på områder, hvor udviklingen endnu ikke havde drejet dem i retning af købstaden. Man samarbejdede således om tekniske og administrative opgaver og om institutionsbyggeri.

De konflikter, der sædvanligvis var til stede mellem en købstad og dens forstadskommuner, var for Odenseområdets vedkommende derfor også til stede i forholdet mellem de centrale kommuner (Odense plus de fem forstæder) på den ene side og omegnskommunerne på den anden samt i det interne forhold mellem forstæderne og omegnskommunerne.

Denne udviklede problemstilling blev dog først åbenbar midt i 1960'erne. I årene indtil da fandt udviklingen hovedsagelig sted i Odense og Dalum, som næsten var fuldt udbygget ved indgangen til 1960'erne. Herefter fulgte imidlertid det store skred. Odenses indbyggertal blev reduceret år for år.

Havekolonien Lilletoften set fra Dalumvej omkring 1950 (Dalum-Hjallese lokalhistoriske Arkiv).

mens befolkningstilvæksten i forstadskommunerne var næsten tilsvarende. Det var især Pårup, men også Sanderum og Allesø-Næsbyhoved Broby, der oplevede den kraftigste vækst.

Som nævnt ovenfor begyndte folk at flytte fra købstaden og ud til forstæderne, mens de bibeholdt deres arbejde i Odense. Det var overvejende yngre ægtepar, som på denne måde virkelig gjorde deres drøm om eget hus, og det kunne ske i forstæderne, hvor der lå store ubenyttede byggearealer hen. Denne udvikling satte skred i en lavine, der ramte hele det centrale byområde.

Odense så på udviklingen med mismod og følte sig i stigende grad som »en indeklemt husmand«, som den socialdemokratiske viceborgmester Georg Jørgensen udtrykte det, da kommunaldebatten stod i zenit sidst i 1960'erne. Set fra dette synspunkt kunne udviklingen heller ikke være værre. De yngre ægtepar sagde deres lejlighed i Odense op og drog til forstæderne for at blive husejere. De tjente til det daglige brød og terminen »inde i byen«, som det hed, men betalte deres skat i forstaden. Odense mistede hvert år mange millioner skatte kroner på den konto, og de værste pessimister begyndte allerede at tale om det tidspunkt, hvor købstadens indbyggere kun var studenter og folkepensionister, to grupper, der ikke gav, men krævede indtægter.

Tabel 4.1: Befolkningsudviklingen i Odenseområdet 1960-68.

	1960 Antal indbyggere	1968	Tilvækst 1960-68 (Index 1960 = 100)
Odense	111.145	104.567	94
Dalum	11.093	12.515	113
Sanderum	3.880	5.946	153
Pårup	3.218	7.198	224
Allesø-Næsbyhoved Broby	4.191	7.255	173
Lumby	3.262	3.777	116
Forstadskommuner i alt	25.644	36.691	143
Fjordager	2.263 ¹	4.133	183
Fraugde	1.925	1.986	103
Allerup-Davinde	914	921	101
Stenløse-Fangel	2.424	3.064	126
Brændekilde-Bellinge	1.674	2.987	178
Korup-Ubberud	2.759 ¹	4.209	153
Omegnskommuner i alt	11.959	17.300	145

¹ 1960-tallene fra Korup-Ubberud og Fjordager er lagt sammen af de daværende kommuners indbyggertal.

Kilde: Storbyproblemer. Odense byområde, rapport fra Kommunalreformkommissionen 1969.

I 1967 kom således over halvdelen af tilflytterne til Pårup og mere end en trediedel af tilflytterne til Dalum, Sanderum og Allesø-Næsbyhoved Broby fra Odense kommune, og denne tendens havde da rådet et stykke tid. Samtidig begyndte nogle af omegnskommunerne at få del i udviklingen, fortrinsvis de i 1966 nydannede sognekommuner i Korup-Ubberud og Fjordager. Den sidstnævnte var opstået ved en sammenlægning af Seden-Åsum og Age-drup (se tabel 4.1).

Det samlede billede viste med andre ord, at folk slog sig ned i forstads-kommunerne, mens størstedelen af handels- og industrivirksomhederne forblev inden for købstadens grænser. Op gennem 1960erne fandt der ganske vist et ret betydeligt erhvervsbyggeri sted i Dalum og Allesø-Næsbyhoved Broby, men det var undtagelser. Pårup koncentrerede sig f.eks. næsten udelukkende om boligbyggeri, især parcelhuse, og erhvervsbyggeriet var her det mindste blandt samtlige kommuner i området. Til gengæld kunne netop Pårup profitere af et sandt befolkningsboom fra begyndelsen af 1960erne.

Udviklingen af både bolig- og erhvervsbyggeri i forstæderne var stort set overladt til det private initiativ, hvad angik både udstykning og finansiering. Sognerådene overlod i modsætning til byrådet i Odense størstedelen af dette

arbejde og denne fortjeneste til private, en forskel, der utvivlsomt kan tilskrives forskellen i politiske opfattelser. Købstadens årelange socialdemokratiske bystyre satsede mest på et offentligt finansieret byggeri, mens de borgerligt ledede sogneråd intet havde imod det private initiativ. Det var således i denne periode, at byggekongen Jens Peter Koch slog sig op på at bygge parcelhuse i forstæderne, de såkaldte »Koch-huse«.

Som det ses af tabellen, skete det store skred i 1960'erne særlig mod nord-vest og vest med Pårup og Allesø-Næsbyhoved Broby som sværvægtene i den henseende. Dalum var – som nævnt – næsten fuldt udbygget omkring 1960, og Lumby lå for langt fra selve bymidten til at tiltrække folk. Blandt omegnskommunerne havde Fjordager, Korup-Ubberud samt Brændekilde-Bellinge den største tilvækst i disse år, selv om den sidstnævnte fortsat var blandt de mindre med hensyn til befolkning.

Som nævnt havde byrådet i Odense allerede i 1930'erne forsøgt at få indlemmet store arealer, men uden held. Da problemet voksede i løbet af 1950'erne gjorde købstaden ved flere lejligheder opmærksom på, at dette »forstadsproblem« snarest måtte løses. Politikerne erkendte problemet i Danmark. Det viste sig ret hurtigt umuligt at forene de eksisterende kommunale organisationer omkring et initiativ. Dertil var rivaliseringen mellem Den danske Købstadforening, Foreningen af Bymæssige Kommuner (der repræsenterede forstæderne), De samvirkende Sognerådsforeninger og Amtsrådsforeningen for stor. Ingen af organisationerne var rede til at give indrømmelser.

Dalum sogneråd ved 50 års jubilæet som selvstændig kommune i 1959. Længst til højre i forreste række ses »byggekongen« Jens P. Koch (f. 1917). Nr. 3 fra højre i forreste række er sognerådsformand P.M. Madsen (1890-1972) og derefter følger Svend Johansen (f. 1925), der i 1973 var med i opløbet om borgmesterposten i Odense efter Holger Larsen (E. Christoffersen fot., Dalum-Hjallese lokalhistoriske Arkiv).

I december 1958 blev Kommunallovskommissionen imidlertid nedsat af indenrigsminister Søren Olesen fra Retsforbundet. Dens medlemmer talte repræsentanter for Folketingets partier, de overfor nævnte kommunale organisationer og Indenrigsministeriet. Formand blev departementschef i ministeriet Jens Zeuthen, og kommissionen fik til opgave at udarbejde et forslag til en ny lovgivning om kommunernes styrelse og i øvrigt iværksætte en analyse af den kommunale inddeling med henblik på en eventuel revision af denne. Det blev det sidstnævnte arbejde, som efterhånden stjal mere og mere af kommissionens opmærksomhed.

Planerne om en revision af landets kommunale inddeling var kontroversielle og blev på forhånd mødt med udbredt skepsis, først og fremmest fra forstadskommunerne. De sagde hurtigt fra over for sådanne planer, hvilket snart skabte konflikter i kommissionen. Der var fra nu af – akkurat som i de enkelte lokalområder – lagt op til en magtkamp mellem købstæder og forstæder, og denne strid satte sit umiskendelige præg på dansk indenrigspolitik helt frem til 1970.

Den indledende fase 1962-66

Kommunallovskommissionen valgte at arbejde med »døren på klem« over for offentligheden i et forsøg på at afdramatisere det ømtålelige emne. Denne praksis lettede arbejdet og hindrede i udstrakt grad misforståelser og rygter i at opstå, fordi både de involverede og offentligheden som sådan dermed kunne følge med i kommissionsarbejdet.

I 1962 udsendtes således en analyse af Vejleområdet, der var valgt som eksempel, fordi kommissionen anså netop dette område for at rumme alle de typiske problemer i forbindelse med forholdet mellem købstad og forstæder. Analysen kom derfor til at danne grundlaget for de videre overvejelser og diskussioner angående forstadsproblemet.

Kommissionen konkluderede i Vejleundersøgelsen, at »et bysamfund, der i andre henseender optræder som en enhed, også i kommunal henseende behandles som sådan, og at der gives bykommunen inden for sit område, rimelige muligheder for en fortsat udvikling«. Der havde internt i kommissionen været en del diskussion om denne formulering, fordi repræsentanterne for Den danske Købstadforening ønskede en noget skarpere formulering. Som en udløber af denne debat hed det i forlængelse af konklusionen, at det presserende forstadsproblem bedst kunne løses ved en indlemmelse af forstæderne under købstaden.

Denne tilføjelse lå mere på linie med Købstadforeningens synspunkter, som det i 1965 kom til at fremgå af foreningens to-bindes værk om *Købstad-*

kommunernes fremtidige grænser. I dette værk fik alle landets købstæder mulighed for at redegøre for deres ønsker med hensyn til en ny kommuneinddeling i deres område. Odense fremhævede her, at »den hidtidige konstaterede udvikling i området med bymæssig udvikling i alle Odense kommunes omegnskommuner må af mange grunde anses for særdeles uheldig«. Man undlod at komme med konkrete løsningsforslag, men anslog dog sit interesseområde til at omfatte i hvert fald Allesø-Næsbyhoved Broby, Lumby, Pårup, Dalum, Sanderum og den nordlige del af Fraugde. Foruden de nævnte kunne andre kommuner imidlertid også tænkes inddraget i en kommende kommunesammenlægning i Odenseområdet. Købstaden lagde med andre ord op til en så omfattende reform som overhovedet muligt.

Det nævnte to-bindes værk blev opfattet som en bevidst provokation fra Købstadforeningens side, specielt på et tidspunkt, hvor kommissionen var ved at lægge den sidste hånd på sin betænkning. På Foreningen af Bymæssige Kommuners årsmøde i november 1965 rettede formanden, borgmester Paul Fenneberg fra Lyngby-Tårnbæk, således et skarpt angreb ikke blot på Den danske Købstadforening, men også på selve Kommunallovskommissionen. De to hovedpunkter i kommissionens arbejde burde dels være købstædernes optagelse i amtskommunerne, dels sammenlægningen af de mindre kommuner i landsognene, fremhævede Paul Fenneberg. Forstadsproblemet, derimod, var et internt kommunalt anliggende, der ikke som de to andre var et fundamentalt spørgsmål af afgørende samfundsmæssig betydning.

Forstæderne havde i det hele taget oparbejdet en frygt for, at kommissionen ville tilgodese købstæderne, når den endelige betænkning skulle udarbejdes. Denne angst var næppe grundløs, fordi Den danske Købstadforening ubestrideligt var kæmpen blandt de kommunale organisationer, og den havde gode forbindelser til politikerne på Christiansborg, som til sin tid skulle træffe den endelige afgørelse om kommuneinddelingen. Der hersker ikke tvivl om, at såvel socialdemokratiske som borgerlige politikere så med sympati på købstædernes bestræbelse på at få udvidet deres grænser.

I Odenseområdet begyndte forstadskommunerne at ruste sig til den forestående kamp for en bevarelse af selvstændigheden. I første omgang nøjedes de fem medlemmer af Forstadskommunernes Sammenslutning – Sanderum, Dalum, Pårup, Allesø-Næsbyhoved Broby og Lumby – dog med at være interesserede tilskuere til de kommunesammenlægninger, der var det første resultat af kommissionens arbejde, og som skulle træde i kraft pr. 1. april 1966.

I områdets nordvestlige hjørne enedes Korup og Ubberud om en genforening efter at have været adskilt siden 1917. Flere faktorer gav stødet til denne beslutning: For det første håbede begge kommuner, at det ville give en både

billigere og mere rationel administration til gavn for borgerne. For det andet satsede man på, at netop sådan et skridt – foretaget efter Kommunallovskommissionens anvisning – ville være et værn mod en senere indlemmelse under Odense.

Mod nordøst var Seden-Åsum og Agedrup blevet enige om en sammenlægning, og som nævnt døbttes den nye kommune Fjordager. Det hed dog advarende i den ministerielle tilladelse, at Fjordager ved investeringer, ansættelser o.lign. skulle have en eventuel senere regulering af kommunegrænsen for øje. Når den nye kommune – i modsætning til Korup-Ubberud – fik en sådan besked, skyldtes det Odense, som havde protesteret mod en sammenlægning så tæt ved sin grænse. Byrådets argument lød, at der var tale om et for Odense potentielt interesseområde med henblik på en fremtidig udbygning af købstaden. Bystyret lagde med andre ord ikke skjul på, at det på et tidspunkt ønskede at få rådighed over i hvert fald en del af Fjordagers areal, og ministeriet føjede købstaden ved at indsætte den nævnte klausul.

Odense havde endnu mere held, hvad angik den påtænkte sammenlægning af Fraugde og Allerup-Davinde. De to sogneråd havde allerede i april 1965 forhandlet sig frem til en aftale om en sammenlægning, først og fremmest fordi de i forvejen var tæt knyttet til hinanden og ofte samarbejdede om fælles opgaver. Ministeriet tog imidlertid byrådets energiske protester til følge og meddelte, at en sammenlægning ikke kunne accepteres uden gennemførelse af en grænseregulering over for Odense. En sådan regulering, der vedrørte arealer i Fraugde, skulle sikre købstaden fornøden plads til at sørge for en »hensigtsmæssig tilrettelæggelse af udviklingen i den sydøstlige del af Odense byområde«. Fraugde sogneråd ville ikke umiddelbart acceptere dette krav, hvorfor sammenlægningen blev skrinlagt.

Indenrigsministeriet indtog dermed tre forskellige holdninger til de påtænkte sammenlægninger i Odenseområdet. Et »ja« til Korup-Ubberud, et »ja, men...« til Fjordager og et »nej« til Fraugde og Allerup-Davinde. Det var kommunernes placering i forhold til Odense, der betingede denne tilsyneladende tvetydige indstilling.

Korup-Ubberud grænsede ikke direkte op til købstaden, hvorimod såvel Fjordager som Fraugde og Allerup-Davinde havde grænser til fælles med Odense, der netop i denne østlige del af byområdet havde adskillige projekter på tegnebrættet, f.eks. universitetet, Rosengårdcentret og Vollsrosebyggeriet. Dertil kom, at de kommunesammenlægninger, som var et resultat af Kommunallovskommissionens arbejde, kun betragtedes som det første skridt på vejen mod en langt mere omfattende revision af Danmarks kommunale inddeling. En sådan revision skulle have Vejleundersøgelsens konklusion som sit bærende princip, og det ville for Odenseområdet betyde,

at kommuner som Fjordager, Fraugde og Allerup-Davinde regnedes som modne til en indlemmelse under købstaden.

Vejleundersøgelsens resultat bragte imidlertid også de fem medlemmer af Forstadskommunernes Sammenslutning i farezonen. De var alle beliggende i »det centrale byområde« og indgik derfor i højeste grad i de ministerielle overvejelser. Det erkendte kommunerne tidligt, og deres årvågenhed over for enhver skrivelse eller udtalelse, der kunne tolkes til gunst for en indlemmelse, blev skærpet.

Sammenslutningen var blevet stiftet allerede i 1962 med det sigte at arrangere møder, hvor de fem kommuner kunne drøfte sager og anliggender af fælles interesse. Bestyrelsen udgjordes af de fem sognerådsformænd, og som første formand valgtes H. Esbjørn-Nielsen fra Dalum.

I begyndelsen drejede samarbejdet sig især om sager af administrativ og teknisk art, men fra 1964 kom de mulige konsekvenser af en kommunalreform til at spille en stadig større rolle. Det forvandlede gradvis Sammenslutningen til en regulær modstandsgruppe, der i tale og skrift bekæmpede alle planer om en indlemmelse under Odense. Alle fem kommuner var i forvejen medlemmer af Foreningen af Bymæssige Kommuner og dannede derigen- nem grundstammen i dennes Fynskreds, oprettet i 1956. Efterhånden som alle vigtige drøftelser i praksis foregik i Sammenslutningens regi, blev Fynskredsen overflødig og som følge deraf opløst i foråret 1966. Da havde der ikke været afholdt møder i næsten fire år!

De odenseanske forstæder fik en direkte linie til Kommunallovskommissionen fra august 1964, hvor H. Esbjørn-Nielsen blev medlem som repræsentant for Foreningen af Bymæssige Kommuner. Det betød, at man fremover kunne følge med i udviklingen fra første parket, og den tegnede ikke særlig lys. Ganske vist forhandlede der stadig om betænkningens definitive udformning, men alt pegede på, at et flertal inden for kommissionen ville være stemt for en videreførelse af Vejleundersøgelsens konklusion. Foreningen af Bymæssige Kommuner opponerede gang på gang mod en sådan udgang, som i værste fald lagde op til en række tvangsindlemmelser af forstæder. Til gengæld ville foreningens repræsentanter ikke give støtte til de enkelte, små kommuner, der med deres modstand mod en indlemmelse eller sammenlægning forhindrede en saglig løsning af de kommunale inddelingsproblemer! Man ville med andre ord ikke støtte landsoggenes kamp for deres fortsatte selvstændighed, fordi foreningen først og sidst var talerør for de større forstadskommuner. De mindre kunne ofres som et kompromis, og det standpunkt vandt gehør hos Forstadskommunernes Sammenslutning, ikke mindst fordi alt tydede på, at en skærpelse af Vejleundersøgelsens principper meget vel kunne vinde flertal i kommissionen.

H. Esbjørn-Nielsen (1908-80) var 1962-66 sognerådsformand i Dalum (Kehlet fot., Dalum-Hjallese lokalhistoriske Arkiv).

De første måneder af 1966 stod i den kommunale valgkamps tegn. Debatten om kommunalreformen spillede kun en mindre rolle i valgkampen, som i højere grad drejede sig om problemerne i de enkelte kommuner. Nok sad spekulationerne om den kommende reform i baghovedet på politikerne i både købstaden og forstæderne, men de valgte at gå stille med dørene, indtil den færdige betænkning forelå.

Valget den 8. marts gav socialdemokratisk tilbagegang i Odense, hvor partiet mistede to mandater og dermed måtte nøjes med 10 i det nye byråd (se tabel 4.2). De konservative fastholdt sine 10, mens SF gik frem til tre mandater. Venstre formåede at fastholde sit ene mandat, og for første gang siden 1943 lykkedes det for de radikale at blive repræsenteret i byrådet med et enkelt mandat. I øvrigt fik stemmeoptællingen nærmest farcens præg, idet 578 konservative stemmer i første omgang regnedes for radikale, hvilket gav et konservativt tab på et mandat. Fejlen blev først opdaget under fintællingen, og *Fynsk Aktuelt*, der i starten havde analyseret valget ud fra en acceptabel socialdemokratisk tilbagegang på et enkelt mandat, måtte pludselig revidere denne opfattelse og indrømme, at partiet fremover måtte søge støtte hos SF.

1966-resultatet blev dermed det svageste for Socialdemokratiet i mands minde, og partiet havde først og fremmest mistet stemmer til SF, der for alvor havde etableret sig i de odenseanske vælgeres bevidsthed. Det unge parti blev i byrådet repræsenteret af veteranen Svend Hansen samt af murerarbejdsmand Alfred Andersen og den nyvalgte skibsværftsarbejder Ejnar Nielsen, og disse tre SFere kunne nu tale med større vægt end tidligere som repræsentanter for Odenses tredjestørste parti.

Tabel 4.2: Byrådsvalget i Odense den 8. marts 1966.

Parti	Antal stemmer	Antal mandater
Socialdemokratiet	21.200	10
Det radikale Venstre	2.079	1
Det konservative Folkeparti	17.937	10
Venstre	3.025	1
Socialistisk Folkeparti	6.882	3
DKP	850	0
De Uafhængige	422	0
I alt	52.395	25
Stemmeprocent	72,6	-

Kilde: Statistiske Meddelelser.

Odense bar i slutningen af 1960'erne tydeligt præg af at være en by i kraftig forandring. Havnahus er bygget, men Thomas B. Thriges Gade er endnu langtfra færdig (Magistratens 2. afdeling, Vej- og spildevandsafdelingen).

Den socialdemokratiske tilbagegang var også mærkbar i forstads- og omegnskommunerne, hvor partiet mistede en tidligere så sikker bastion som Dalum. Her måtte H. Esbjørn-Nielsen afgive sognerådsformandsposten til den konservative Poul Grønborg Christensen, selv om der blot manglede 34 stemmer i at sikre et fortsat socialdemokratisk flertal. Takket være et borgerligt VKR-valgforbund lykkedes det imidlertid at flytte flertallet. I Allesø-Næsbyhoved Broby afløste den ligeledes konservative Kai Schmidt den hidtidige socialdemokratiske sognerådsformand Carl Jeppesen, der ikke genopstillede. Kun i Fraugde formåede socialdemokraten Gunner Jeppesen at fortsætte som sognerådsformand med støtte fra Det radikale Venstre.

Den socialdemokratiske ledede købstad var med andre ord omgivet af en næsten ubrudt ring af borgerlige forstads- og omegnskommuner, og denne fordeling virkede næppe befordrende på samarbejdsklimaet i de kommende år, om end begge parter gjorde en dyd af at udsende adskillige erklæringer om deres villighed til samarbejde.

Valgresultatet fik også konsekvenser for Forstadskommunernes Sammenslutning, hvor H. Esbjørn-Nielsen måtte afgive sin formandspost til Pårups sognerådsformand, Lennart Larson. Denne havde meget tidligt erklæret sig som en arg modstander af indlemmelse, hvilket havde givet en

Tabel 4.3: Kommunevalg i Odense marts 1966, forstads- og omegnskommuner.

	Social- demokra- tiet	Det radikale Venstre	Det kon- servative Folke- parti Antal stemmer	Venstre	SF	Andre	Social- demokra- tiet	Det radikale Venstre	Det kon- servative Folke- parti Antal mandater	Venstre	SF	Andre
Allerup-Davinde	157	54	126	110	-	-	2	1	2	2	-	-
Allesø-Næsbyhoved												
Broby	1.251	150	813	375	-	409	5	0	4	1	-	1
Brændekilde-												
Bellinge	311	171	432	319	-	-	2	1	4	2	-	-
Dalum	2.991	219	2.176	631	206	307 ¹	5	0	5	1	0	0
Fjordager	630	222	379	332	-	134	4	1	3	2	-	1
Fraugde	451	120	226	224	-	-	5	1	3	2	-	-
Korup-Ubberud	454	271	410	654	-	-	3	1	3	4	-	-
Lumby	869	92	278	501	-	127	5	0	2	3	0	1
Pårup	700	244	763	839	148	-	2	1	3	3	-	-
Sanderum	813	143	722	523	-	389 ²	3	0	3	2	-	1
Stenløse-Fangel	324	137	282	484	-	215 ³	2	1	2	3	-	1

1) Dækker dels Upolitisk Liste (262) og DKP (45).
 2) Dækker dels Borgerliste (356) og De Uafhængige (33).
 3) Dækker dels Borgerliste (154) og Personlig Liste (61).

Kilde: Statistiske Meddelelser.

meget stor popularitet blandt vælgerne i Pårup sogn. Lennart Larson fik det højeste personlige stemmetal blandt alle forstadspolitikere, nemlig 551 stem-

Sognerådet i Allesø-Næsbyhoved Broby kommune 1966-70. Den konservative formand Kai Schmidt (f. 1926) ses siddende i midten ved vimplen (Odense Selskabsfoto, Allesø-Broby-Næsby Lokalarbiv).

Pårup sogneråd i den sidste periode for kommunesammenlægningen i 1970. Siddende ses bl.a. sognerådets formand, Lennart Larson (f. 1923) fra Venstre (Pårup lokalhistoriske Arkiv).

mer af de i alt 839, som hans parti, Venstre, sikrede sig i kommunen.

Lennart Larson blev enstemmigt valgt som ny formand på Sammenslutningens første møde efter valget den 15. april 1966. På mødet enedes man endvidere om, at hver kommune fremover skulle repræsenteres af både sognerådsformanden, et sognerådsmedlem samt kommunesekretæren. Det fremhævedes på samme møde, at det menige sognerådsmedlem helst skulle komme fra sognerådets mindretalsgruppe, om end det ikke var noget kardinalpunkt, hvilket flere af kommunerne benyttede sig af. Pårup valgte således ikke en socialdemokratisk repræsentant, men derimod sognerådets næstformand, den konservative Johs. Rasmussen.

På mødet den 15. april herskede der udbredt enighed om, at tiden var inde til at indlede en væsentlig mere offensiv linie mod den truende indlemmelse. Alle fem medlemskommuner erkendte, at »klokken ville falde i slag« i løbet af de kommende fire år, som en af mødedeltagerne nedkradsede på sin notesblok. Det gjaldt derfor om at markere sig for alvor, ikke blot over for byrådet i Odense, men måske i endnu højere grad over for folketingspolitikkerne. Denne linie skulle det snart blive muligt at gennemprøve!

I maj 1966 blev den længe ventede kommissionsbetænkning nemlig offentliggjort under titlen *Kommuner og kommunestyre*. Som bilag havde kommissionen udarbejdet to forslag til love vedrørende henholdsvis kommunernes styrelse og inddeling. Hvad angik det sidste, fremhævede kommissionen

tre hovedprincipper som det bedst egnede grundlag for en revision af kommuneinddelingen:

1. Etablering af nye amtskommuner, der omfatter såvel sognekommuner som købstadkommuner m.v., og som afgrænses under hensyntagen til den befolkningsmæssige, erhvervsmæssige og økonomiske samhörighed i de forskellige dele af landet samt til en hensigtsmæssig tilrettelæggelse af amtskommunernes opgaver.

2. Regulering af den kommunale inddeling omkring byerne, således at befolknings- og erhvervsmæssigt samhörende bysamfund *normalt* kommer til at udgøre én kommune, samtidig med at der sikres bysamfundet tilfredsstillende udviklingsmuligheder inden for kommunens område.

3. Tilvejebringelse af større og mere bærekraftige kommuner.

Lovforslaget indeholdt ikke nogen bestemt mindstestørrelse for de fremtidige kommuner, fordi forholdene kunne variere fra område til område, men det fremhævedes i bemærkningerne til forslaget, at man burde tilstræbe en befolkning på mindst 5-6.000 indbyggere pr. kommune.

Kommissionens medlemmer var enige om disse tre hovedprincipper, men uenigheden opstod, når det drejede sig om fortolkningen af dem. Anstødsstenen lå gemt i det andet princip, der byggede på erfaringerne fra Vejleundersøgelsen. Flertallet fortolkede det således, at det faste princip ved kommuneinddelingen burde være, »at ét bysamfund, der ligger i flere kommuner, men må betragtes som samhörende, *normalt* kommer til at ligge i én kommune«. Princippet burde kun fraviges i de særlige tilfælde, hvor der var tale om en fuldt udbygget forstadskommune, og det var vel at mærke en forudsætning, at bykommunen havde mulighed for en tilfredsstillende udvikling uden at være hæmmet af forstadskommunen.

Foreningen af Bymæssige Kommuner to repræsentanter i kommissionen – Paul Fenneberg og H. Esbjørn-Nielsen – havde fra begyndelsen protesteret mod en sådan snæver fortolkning og afgav derfor særvotum. Heri fremførte de, at når »ét bysamfund – én kommune«-princippet i lovteksten afsvækkedes ved ordet »normalt«, måtte det betyde, at det kunne fraviges, hvor forholdene ud fra saglige overvejelser talte derfor. En sådan fravigelse ville efter deres mening være aktuel i de forstadskommuner, »der på én gang har evne og vilje til på tilfredsstillende måde at løse de opgaver, der med rimelighed kan forventes løst af en primærkommune, og til at deltage i et forpligtende samarbejde om det samlede bysamfunds hensigtsmæssige udvikling«. Sagt på almindelig dansk betød det, at alle større forstæder skulle bevare deres selvstændighed og ikke indlemmes under en købstad. Det gjaldt f.eks. for forstæderne i Odenseområdet.

De to repræsentanter for de bymæssige kommuner gjorde tillige opmærk-

som på, at det havde været med største betænkelighed, de accepterede forslaget ligestilling af forstadsproblemet med købstædernes optagelse i amtskommunerne og oprettelsen af større og dermed mere bæredygtige kommuner. Foreningen havde fremført denne protest, siden det stod klart, at netop en løsning af forstadsproblemet blev prioriteret højt af de øvrige kommissionsmedlemmer. Forstadsorganisationen ønskede ikke at medvirke til en løsning, der ville være en pind til egen ligkiste.

Der var til gengæld enighed i kommissionen om, at den praktiske gennemførelse af de tre hovedprincipper burde overlades til en ny kommission, Kommunalreformkommissionen. Denne blev foreslået udstyret med særlige beføjelser til at gennemføre den nye amtskommunale inddeling samt den nye inddeling omkring byerne. De sognekommunale sammenlægninger måtte derimod efter kommissionens mening kunne gennemføres ad frivillighedens vej.

Kommunallovskommissionens lovudkast blev i stort set uændret form forelagt Folketinget af den socialdemokratiske regering, og første behandlingen påbegyndtes umiddelbart inden ferien i juni 1966. Alle Folketingets partier var positive over for forslaget, selv om der fremkom kritiske røster, ikke mindst fra de borgerlige partiers ordførere. Poul Sørensen fra Det konservative Folkeparti udtalte således, at »vi er ikke på nuværende tidspunkt overbevist om – og vi bliver det måske heller ikke – at man her blot skal indlemme det hele og gøre de store købstæder endnu større«. Denne udtalelse kunne bruges – og blev brugt – mod den konservative politiker, da han senere som indenrigsminister for VKR-regeringen kom til at sidde med det endelige ansvar for gennemførelsen af kommunalreformen!

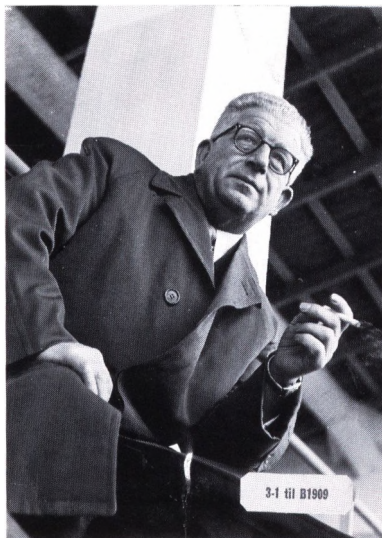
Sideløbende med folketingsdebatten begyndte de kommunale organisationer samt de involverede købstæder og forstæder for alvor at markere deres synspunkter, og den debat blev noget mere dramatisk end meningsudvekslingerne på Christiansborg. For Odenseområdet spillede forstæderne det første kort ud.

Folketingets behandling af lovforslaget havde – med *Fyens Stiftstidendes* ord – afsløret, at »Odenseforstædernes fremtid ligger i det lille ord »normalt« – det er og bliver antagelig et spørgsmål om fortolkningen af dette ord, hvorvidt de får lov til at bevare deres selvstændighed«.

Kort tid efter denne konstatering – og med forslaget positive modtagelse i Folketinget in mente – rettede Forstadskommunernes Sammenslutnings formand, Lennart Larson, et skarpt angreb på den socialdemokratiske indenrigsminister Hans Hækkerup og dennes odenseanske partikammerat Holger Larsen. Disse to udpegedes af Lennart Larson som skurkene bag det stormløb mod Odenseforstædernes selvstændighed, som var under opsejling.

Poul Sørensen (1904-69) var medlem af Folketinget 1941-47 og 1950-69. Han var valgt af de konservative i Odense i mange år og blev 1968 indenrigsminister i VKR-regeringen (Folketingets Bibliotek).

På trods af travlhed som politiker var borgmester Holger Larsen (f. 1906) ofte at finde på Odense stadion, ikke mindst når favoritholdet B 1909 spillede (Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

Et par dage senere fulgte næste bidrag til debatten. Den danske Købstadforening holdt møde netop i Odense, og det skete under massemediernes fulde bevågenhed. Købstæderne erklærede her, at formålet med den påtænkte reform var en indlemmelse af forstadskommunerne. Dog erklærede man sig villig til at slette det omstridte ord »normalt«, »hvis undtagelsen fra løsning af forstadsproblemet begrænses til ganske enkelte forstadskommuner, således at der visse steder sker en sammenlægning, der omklammer en udbygget forstadskommune«. Den udtrykkelige forudsætning for en sådan modifikation var imidlertid, at den omklammede kommune indvilligede i et udstrakt samarbejde med den omgivende storkommune.

På samme møde var indenrigsminister Hans Hækkerup indbudt som gæstetaler, og han levede fuldt ud op til Lennart Larsons karakteristik nogle dage i forvejen. Ministeren udtalte nemlig, at »det vil være ganske urimeligt, hvis købstædernes omegnskommuner skulle kunne komme uden om kommunalreformens principper ved bare at sige: Vi vil ikke. De må bevise, at sammenlægningen er til skade for deres borgere, og en sådan dokumentation har vi ikke set skyggen af endnu«.

Denne skarpe ministerielle afvisning af forstædernes argumentation bragtes i pressen samme dag, som Sammenslutningen havde aftalt et medlemsmøde i Lumby med direktør Helge Hørby fra Foreningen af Bymæssige Kommuner som gæst. Han måtte imidlertid melde forfald, hvorfor mødet aflystes. Et af de programsatte punkter havde været formuleringen af en fællesudtalelse i anledning af folketingsdebatten og Købstadforeningens møde. Lennart Larson havde nedfældet en foreløbig disposition som basis for den påtænkte udtalelse, og da mødet blev aflyst, handlede han hurtigt. Adresseret til Folketinget udfærdigede han egenhændigt en skriftlig udtalelse, der imødegik Kommunallovskommissionens betænkning og de principper, der lå til grund for den. Om Købstadforeningens og indenrigsministerens udtalelser på Odensemødet valgte han derimod at tie. Allerede den følgende dag – den 17. juni 1966 – kunne *Fyens Stiftstidende* bringe den:

»Udvalget for Sammenslutningen af forstadskommuner ved Odense har i dag vedtaget at sende følgende udtalelse til Folketinget:

Vi henleder medlemmernes opmærksomhed på Kommunallovskommissionens betænkning vedrørende problemet forstæder-købstad og den reaktion, der kan blive blandt vælgerne, hvis nedarvede frihedstraditioner er så stærke, såfremt en vedtagelse vil blive resultatet og vil indebære følgende konsekvenser: 1. at forskelsbehandle København og dens forstæder fra det øvrige land, 2. at lade forhold i en nabokommune være afgørende for andre kommuners fremtid, 3. at man ved at sammenlægge levedygtige kommuner uden at spørge borgerne fratager dem deres selvbestemmelsesret.

Vi opfordrer i stedet til at lade borgernes afgørelse blive gældende for levedygtige kommuner og tilbyder samarbejde ud fra, at fælles goder giver fælles byrder for hele storområdet.

Underskrevet: Sognerådsformand P. Grønborg Christensen og H. Esbjørn-Nielsen, Dalum kommune. Sognerådsformand Kaj Lauridsen, Sanderum kommune. Sognerådsformand Aksel Rasmussen og Oscar Christensen, Lumby kommune. Sognerådsformand Kai Schmidt og Lindholm Hansen, Næsby kommune. Sognerådsformand H. Lennart Larson og Johs. Rasmussen, Pårup kommune«.

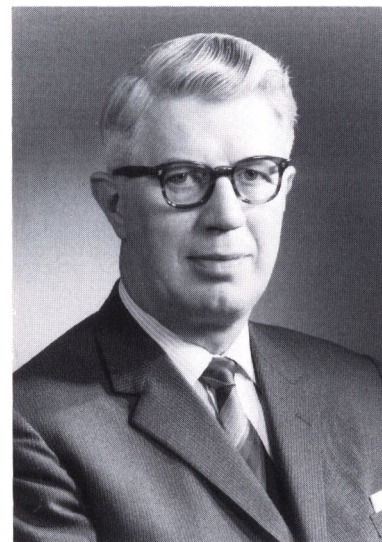
Udtalelsen byggede i alt væsentligt på synspunkter, som Lennart Larson havde fremsat i et interview med *Fyens Stiftstidende* den 12. juni. Nu fremstod de imidlertid som officielle, og de var underskrevet af alle Sammenslutningens udvalgsmedlemmer minus et enkelt, Kaj Rasmussen, der foruden sit medlemskab af Sanderum sogneråd også var socialdemokratisk folketingsmand. Han havde nægtet at underskrive udtalelsen, fordi han fandt den både uklog og forkert. Det lagde Kaj Rasmussen ikke skjul på, hverken over for Lennart Larson eller over for den lokale presse, og han udtalte indigneret til *Fyens Stiftstidende*, at »skrivelsen er blevet sat sammen af formanden og i går i huj og hast kørt rundt til underskrift hos udvalgsmedlemmerne«.

Lennart Larson undlod at gå ind i en offentlig debat med Kaj Rasmussen, men internt i Sammenslutningen henviste han til adskillige opfordringer fra Foreningen af Bymæssige Kommuner om at imødegå Købstadforeningens skarpt optrukne synspunkter, der havde opnået megen omtale i medierne. Larsons modtræk lykkedes, for så vidt som den kontroversielle udtalelse fra de odenseanske forstadskommuner blev bragt i TV's nyhedsudsendelse, og det havde netop været hensigten. I øvrigt havde Lennart Larson længe næret et sådant ønske, og så tidligt som i maj måned havde han forsøgt at få TV-journalisterne Claus Toksvig og Poul Trier Pedersen – mændene bag det populære indenrigspolitiske magasin TEMA – i tale. Det mislykkedes dog, idet journalisterne gav et afventende svar og henviste til »en aktuel begivenhed eller lignende« som forudsætningen for et indslag i deres program.

Sommerperioden betød en midlertidig pause i kommunaldebatten, selv om *Fyens Stiftstidende* midt i den værste agurketid kunne bringe efterretninger om slagets gang på andre fronter. I Ålborgområdet truede en ophidset Nørresundbyborgmester således med at tage sit tungeste skyts i brug: »Hvis Ålborg ikke holder fingrene fra os, så lukker vi Limfjordsbroen!« Ålborgs borgmester, Thorvald Christensen, lod sig dog ikke afskrække af den trussel og havde svar på rede hånd: »Så må vi jo indsætte gamle Lars Færgemand igen!«

Det var måske den især i Ålborg ophedede debat, der fik Hans Hækkerup til at overveje brugen af lidt psykologi: »Omegnskommunerne har ofte talt om »indlemmelser« i bykommunen, men der er ikke tale om »indlemmelse«,

Kaj Rasmussen (1917-81) blev først sognerådsmedlem i Sanderum og senere medlem af Folketinget (1962-68). Fra 1970 var han chef for arbejdsformidlingen i Odense og 1970-78 medlem af byrådet (Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

men om »sammenlægning«. Vi kalder det således af bl.a. psykologiske grunde«. Hans Hækkerup indrømmede imidlertid ved adskillige lejligheder, at han var meget overrasket over den dybe kløft mellem forstæder og købstad, også i tilfældet Odense, hvor han fandt forstædernes »Odense-had« langt heftigere end forventet.

Muligheden for en beboerafstemning i de berørte kommuner var – som det fremgik af 16. juni-udtalelsen – et kardinalpunkt for forstæderne. Hans Hækkerup afviste pure en sådan tanke, som alligevel var levende i Odenseområdet. Sognerådsformand Poul Grønborg Christensen fra Dalum fandt dog også en afstemning inderlig overflødig, men ud fra en ganske anden opfattelse af sagen: »Der kan nemlig overhovedet ikke herske tvivl om udfaldet af afstemningen i kommunen: Nær ved 100 procent af vælgerne vil bevare kommunens selvstændighed«.

Poul Grønborg Christensens bedømmelse af situationen kan ikke underbygges med tal, men der er næppe tvivl om, at han fangede stemningen blandt forstadskommunernes indbyggere temmelig præcist. Det kom gang på gang til udtryk på den række af beboermøder, som afholdtes i de berørte kommuner, og på disse møder var flertallet altid imod en indlemmelse under Odense. Det vidner de vedtagne resolutioner om.

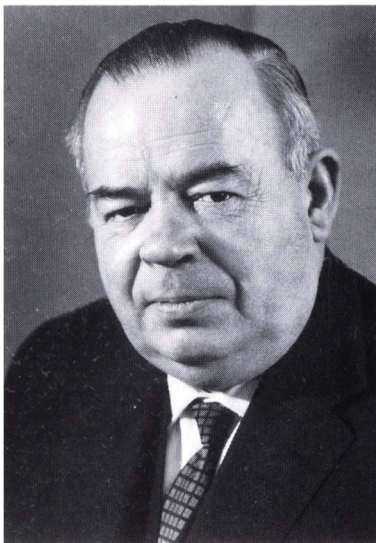
I løbet af sommeren 1966 tog Forstadskommunernes Sammenslutning et nyt initiativ, og det var også inspireret af opfordringen til at imødegå Købstadforeningen og især dennes tidligere omtalte rapport om »Købstadkommunernes fremtidige grænse«. Sammenslutningen begyndte nemlig på udarbejdelsen af en redegørelse om forholdene i de fem medlemskommuner, og den blev i hovedsagen skrevet af Pårups kommunesekretær, Orla Vesterled, der tillige var sekretær for Sammenslutningen.

I august kunne resultatet fremlægges, og det blev øjeblikkelig sendt til udtalelse i Foreningen af Bymæssige Kommuner og De samvirkende Sognerådsforeninger. I september returnerede Helge Hørby fra den førstnævnte forening rapporten med nogle rettelserforslag, men gjorde i øvrigt udtrykkeligt opmærksom på, at det alene var op til Sammenslutningen at udforme og stå til ansvar for redegørelsen.

Sammenslutningen fulgte de fleste af Helge Hørbys ændringsforslag, hvilket betød, at redegørelsen blev noget mere moderat end først tænkt. I oktober fremlagde Lennart Larson den færdige rapport for de øvrige medlemmer, og senest en måned efter skulle de fem sogneråd enten acceptere eller forkaste den. De accepterede allesammen, og derefter kunne den sendes til bl.a. Odense kommune.

Rapporten var på 11 sider, hvor Sammenslutningen først og fremmest fremførte sine argumenter mod en tvangsindlemmelse. Der opstilledes end-

*Den socialdemokratiske indenrigsminister
1964-68 Hans Hækkerup (1907-74)
(Folketingets Bibliotek).*

Pigegymnastik i Dalumhallen, der blev indviet i 1967, og som senere har fået tilbygget en annekshal. I nogle af forstæderne var man i gang med udbygning af fritidsfaciliteter, da kommunesammenlægningen kom. Billedet er fra 1986 (Odense Centralbibliotek, Lokallhistorisk Afdeling).

videre en række alternativer til indlemmelsesplanerne.

Indledningsvis hed det, at kun meget vægtige samfundshensyn kunne begrunde et indgreb i de lokale samfunds adkomst til selv at vælge deres kommunale tilhørsforhold. I stedet for en indlemmelse kunne man tænke sig et eventuelt lovfæstet samarbejde mellem forstæder og købstad, og det kunne etableres enten direkte gennem amtskommunen eller gennem et regionalplanråd for det odenseanske byområde. Endelig kunne et direkte samarbejde også indledes, f.eks. gennem en række udvalg for fælles opgaver såsom primære veje, skolevæsen, kloakering, bytrafik og teater.

Et sådant samarbejde ville sikre følgende goder, der ville gå tabt ved en tvangsindlemmelse under Odense:

at borgerne gennem det nære samarbejde med de folkevalgte lokalråd får den størst mulige indflydelse,

at borgerne gennem det nære samarbejde bevarer interessen for samfundsforholdene, hvilket styrker den politiske aktivitet,

at alle borgerne får lige andel i goderne,

at borgernes ønsker og behov bedre trænger igennem det lokale råd end til det fjernere bystyre,

at borgerne fortsat kan få den bedste og hurtigste ekspedition, og derigennem få den service enhver borger har et naturligt krav på,

at administrationen af forstadsområderne også fremover kan finde sted til en væsentlig lavere udgift pr. indbygger end i købstaden, og

at den sunde konkurrence mellem kommunerne fortsat kan være inspirerende for en udvikling til gavn for borgerne.

I forlængelse af disse punkter hed det i rapporten, at et sådant samarbejde ville være til gavn for såvel købstad som forstæder, hvis begge parter var villige til at bære deres del af byrderne. Blandt Sammenslutningens medlemmer var der allerede enighed om at medvirke til en økonomisk løsning af de problemer, som var »fælles for hele området, herunder deltagelse i fornødne udligningsordninger vedrørende beskatning og kulturelle opgaver m.m.«

De odenseanske forstæder havde i de forløbne år præsteret et voksende institutions-, skole- og idrætshalbyggeri, hvilket i sig selv imødegik Købstadforeningens påstand om forstædernes manglende evne til at følge med tiden. Disse projekter var netop blevet til gennem et omfattende samarbejde mellem kommunerne, og flere af samme type var planlagt. Det beviste, at muligheden for et udvidet samarbejde var til stede, og enhver tale om tvangsindlemmelse måtte derfor afvises.

Rapporten opregnede herefter antallet af ansatte i administrationen i henholdsvis de fem forstæder og Odense. I købstaden var der ca. 485 personer ansat i den økonomiske forvaltning, skattevæsenet, den sociale og tekniske forvaltning, mens forstæderne i alt kunne nøjes med 96. Disse 96 personer leverede tilmed en både hurtigere og bedre betjening af kunderne, hvilket var det bedste bevis på Odense kommunes overadministration og mangel på effektivitet.

Redegørelsen hævdede endvidere, at en tvangsindlemmelse blot ville give købstaden en stakket frist, fordi yderligere krav om større arealer hurtigt ville blive aktuelle, og dermed skabte man basis for en skrue uden ende. En udvidelse af det eksisterende samarbejde ville derimod sikre en harmonisk udvikling, selv om det i et vist omfang ville betyde et indgreb i de enkelte kommuners selvstændighed og kompetence. Det kunne forstæderne imidlertid leve med, fordi det ikke betød nogen afgørende svækkelse af den lokale selvbestemmelsesret.

Alle forstæderne omkring Odense var i stand til at fungere selvstændigt, hvorfor en afvigelse fra det knæsatte princip om »ét bysamfund – én kommune« lå lige for:

»Fra Odenses forstadskommuner vil man fastholde, at forstadskommuner fortsat skal fungere som selvstændige kommuner, når det drejer sig om kommuner, der vil og kan løse de opgaver, man med rimelighed kan forvente af en primærkommune, og som er villige til at deltage i det bindende samarbejde, der er nødvendigt for det samlede byområde. De kommuner, der er tilsluttet forstadssammenslutningen i Odenseområdet opfylder disse betingelser«.

Redegørelsen blev som nævnt sendt til bl.a. Odense byråd, der selvfølgelig ikke kunne lade den stå uimodsagt. I februar 1967 replicerede købstaden der-

for i form af en længere skriftlig imødegåelse, der dog ikke havde forstadsrapportens mere officielle præg. Den synes i lige så høj grad at være udformet som en støtte til de byrådspolitikere, som i den nærmeste fremtid skulle debattere offentligt med forstædernes repræsentanter.

Ifølge købstaden talte vægtige samfundshensyn til gunst for en storkommune. En sådan administrativ enhed ville være mere rationel og styrke det kommunale selvstyre i en tid, hvor statens indflydelse var voksende. En storkommune ville tillige give den bedste baggrund for et stort bysamfunds mest hensigtsmæssige udvikling. De samarbejdsmuligheder, som var opregnet i forstadsrapporten, var ganske uegnede: Amtskommunen var ikke velegnet til at styre lokale opgaver såsom institutioner og skoler. Et regionalplanråd ville få det meget svært over for kommunalegoistiske forslag, og dertil kom, at et sådant råd var i strid med »det af alle de kommunale organisationer anerkendte princip, at planlægning og det politisk-økonomiske ansvar for dennes gennemførelse ikke bør adskilles«.

Odense gav heller ikke meget for det foreslåede direkte samarbejde om fælles opgaver. Når det allerede eksisterende samarbejde kun nødtvungent fungerede, hvordan skulle et bredere så kunne blive en succes? Det hed ironisk, at »det er vel *ikke* videnskabeligt *bevist*, at *samarbejde ikke kan gennemføres*, men man kan på den anden side heller *ikke ud fra de hidtidige erfaringer slutte noget sikkert om, at det kan gennemføres...* Den truende indlemmelse vil måske dæmpe gemytterne noget i øjeblikket, men hvorledes i fremtiden, hvis grænserne erklæres for uforanderlige?»

De fem forstadskommuner ville endvidere få svært ved at løse de voksende kommunale opgaver på en for deres borgere tilfredsstillende facon. Allerede nu var de underforsynet med sociale institutioner, og magtede de fremtidens store udgifter til veje, skoler, bycentre, børneinstitutioner m.m.? Nej, lød svaret på dette retoriske spørgsmål. Udviklingen ville blive spredt, ukontrolleret og ganske uøkonomisk.

Odense imødegik ligeledes påstandene om det rådende bureaukrati i sin administration. De i rapporten opgivne tal var for høje, og i øvrigt kunne arbejdsopgaverne i købstaden og forstæderne ikke sammenlignes, dertil var de af for forskellig karakter. Forstæderne havde f.eks. ikke samme behov som købstaden for anlæg af parkeringspladser eller etablering af gadegenembrud, fordi deres byggeri hovedsagelig var koncentreret om parcelhuse samt mindre industri- og erhvervsbebyggelse. Man kendte ikke til Odenses store bolig- og centerkoncentrationer. Hvad angik administrationsudgifterne var en sammenligning også på det punkt urimelig. De ville nemlig falde i købstaden og stige i forstæderne, hvis man tog hensyn til de mange institutioner i Odense kommune, der betjente forstædernes borgere.

Venstremanden Olav Nielsen (f. 1923) var sognerådsformand 1964-66 i Seden-Åsum og 1966-70 i Fjordager kommune (Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

Konklusionen var selvfølgelig krystalklar: En storkommune var den eneste realistiske løsning på det såkaldte forstadsproblem. Et tværkommunalt samarbejde ville aldrig kunne fungere efter hensigten, og dertil kom, at det var et både »besværligt, tidkrævende og kostbart« alternativ, der alligevel ikke ville være i stand til at løse omfattende opgaver som f.eks. gennemførelsen af en Vollsroseplan i en forstad. Et sådant projekt var kun muligt i en storkommune med dennes større ressourcer og muligheder for en overordnet styring af både administrativ og økonomisk art.

Hermed havde begge parter præsenteret deres vægtigste argumenter i debatten. Frem til den endelige afgørelse i 1969 bragtes ingen afgørende, nye argumenter ind i sagen, men ikke desto mindre kørte den med uformindsket styrke, ja tonen blev endda gradvis skarpere, som tiden gik. Det var forstæderne, der konstant var i offensiven, fordi de var tvungne til at holde debatten i gang i et stadig mere forfængeligt håb om en holdningsændring hos de politiske partier, som sad med den endelige afgørelse. Forstæderne var utvivlsomt selv klar over, at en sådan ændring forekom utopisk, selv om visse markante politikere havde udtrykt deres tvivl, bl.a. som tidligere nævnt den konservative Poul Sørensen, der var valgt i Odense. Inderst inde erkendte selv de heftigste modstandere af en storkommune, at en eller anden form for ny kommunal inddeling næppe kunne undgås, og i debattens følgende fase handlede og talte de ud fra et håb om i hvert fald at kunne formindske følgerne af den kommende reform.

De formåede under alle omstændigheder at holde gryden i kog, hvilket bl.a. betød, at også omegnskommunerne efterhånden gik aktivt ind i sagen. Således den nyoprettede Fjordager kommune, hvis grænse til Odense løb over en længere strækning end nogen andens. I midten af juni 1966 rettede sognerådsformand Olav Nielsen en henvendelse til Sammenslutningen, hvori han meddelte, at et enigt sogneråd i Fjordager fandt det »ønskeligt og formålstjenligt«, hvis kommunen blev tilsluttet de andre fem. I løbet af august forelå et svar fra Lennart Larson, der skrev følgende: »Det vedtoges indtil videre at henlægge Deres anmodning, men tilbyde, at Fjordager sogneråd kan deltage med en observatør i Sammenslutningens møder«.

Samme dag sendte Sammenslutningen et lignende tilbud til Fraugde sogneråd, der straks tog imod den fremstrakte hånd. Først i slutningen af september forelå der et svar fra Fjordager, hvoraf det fremgik, at sognerådet ikke fandt tilbuddet om en observatør på møderne »hensigtsmæssigt«. Derfor havde man nedsat et tremandsudvalg til at forestå forhandlingerne om en regulær optagelse i Sammenslutningen.

På en møde i Sammenslutningen den 14. oktober blev korrespondancen fremlagt, og man vedtog efter en forhandling at tilbyde begge kommuner

medlemskab, hvilket de accepterede uden tøven.

Når sagen omkring Fjordager og Fraugde overhovedet kunne trække i langdrag, hang det sammen med en vis mistro blandt de fem medlemskommuner angående de to ansøgers fremtid. Det var en kendt sag, at Odense under henvisning til sit ønske om arealudvidelser havde protesteret mod Fjordagers oprettelse, lige som Odense havde stukket en kæp i hjulet på Fraugde og Allerup-Davindes planer om en sammenlægning. Da de fem oprindelige medlemmer forudså en skærpet kommunaldebate i de kommende år samt et vist pres på netop Fjordager og Fraugde, ønskede de ikke at skabe en usikker nordøstlig og østlig flanke. På den anden side erkendte Sammenslutningen, at syv kommuner stod stærkere end fem, og begge de nye medlemmer gjorde det på forhånd klart, at de ikke nærede noget ønske om en indlemmelse under Odense.

Sagen havde imidlertid endnu et aspekt, der var nok så interessant. Sammenslutningen kunne håbe på, at en eventuel indlemmelse af Fjordager og Fraugde ville give købstaden tilstrækkeligt med nye arealer. Dermed kunne de øvrige fem kommuner bevare deres selvstændighed, og Odense ville alligevel få plads til de projekterede byggerier i byens østlige udkant, først og fremmest Vollmose, Rosengårdcentret og det nye universitet. I den sammenhæng kunne Fjordager og Fraugde ofres.

Dagen efter afsendelsen af brevet til de to nye medlemmer var lovforslaget om en revision af den kommunale inddeling til fornyet førstebehandling i Folketinget. Hans Hækkerup havde i sin tid fremsat forslaget så kort tid før sommerferien i den hensigt at give medlemmerne lejlighed til at bruge sommeren til nærmere overvejelser og drøftelser. Som ved junidebatten fik forslaget også denne gang en positiv modtagelse, enkelte partier såsom SF mente endda, at forslaget ikke var vidtgående nok. Blandt de borgerlige herskede der fortsat en vis skepsis, og Poul Sørensen gik atter engang på talerstolen for at udtrykke »en ængstelse i mit parti for, om man ikke er gået for vidt her«. Disse ord vandt især genklang blandt Venstres folketingsmedlemmer.

Folketingets generelt positive indstilling over for forslaget fik betydning for den fortsatte debat i Odenseområdet. Først og fremmest betød det, at omegnskommunerne nu gik helhjertet ind i diskussionen. Sognerådsformand Poul Nielsen fra Brændekilde-Bellinge udtalte allerede i begyndelsen af oktober, at hans kommune ville gøre alt for at undgå en indlemmelse under Odense. Brændekilde-Bellinge havde efter sognerådsformandens mening nået en størrelse, som gjorde den i stand til at klare sig selv. En sammenlægning med nabokommunen Stenløse-Fangel kunne dog blive aktuel, og denne ville muligvis også inkludere den sydlige del af Sanderum, hvis denne kommune – som planlagt – blev skåret midt over af en ny motorvej over Fyn.

Den nordlige del af Sanderum ville i givet fald komme ind under Odense, mente Poul Nielsen. Det var foreløbig kun spekulationer, om end alle ansvarlige i områdets kommuner nu erkendte, at det bar mod kommunale ændringer på den ene eller anden måde!

Denne erkendelse var med til at skærpe modsætningsforholdet mellem købstæder og forstæder over hele landet, og i slutningen af 1966 brød uenigheden ud i lys lue.

Den direkte anledning var to møder i Foreningen af Bymæssige Kommuner, henholdsvis den 11. og 25. november 1966. På det første møde deltog der alt 42 forstæder, som i følge Købstadforeningens tidligere omtalte bog var »dømt« til indlemmelse. Den tanke tog alle 42 afstand fra i særdeles stærke vendinger, og i stedet bragte de på ny muligheden for fælles planlægningsorganer for det enkelte byområde ind i debatten. Som repræsentant for de nu syv Odenseforstæder redegjorde Lennart Larson for holdningen i den rapport, der var udarbejdet af Sammenslutningen nogle måneder tidligere. Denne var ikke blot dækkende for den rådende folkestemning i Odenseområdet forstæder, men var tillige underskrevet af den socialdemokratiske folketingsmand Kaj Rasmussen, hvilket afslørede, at der end ikke inden for regeringspartiet var enighed om lovforslaget.

14 dage senere afholdt foreningen sit årsmøde, hvor argumenterne fra det første møde atter blev markedsført, men med den vigtige tilføjelse, at forudsætningen for en accept af princippet om »ét bysamfund – én kommune« var en reel modifikation og ikke bare en indholdsløs og tilfældig brug af ordet »normalt«. Denne tilføjelse var aftenen i forvejen blevet vedtaget på et lukket møde mellem repræsentanter fra forstæderne ved Århus, Odense og Ålborg og var et signal om en stadig mere uforsonlig holdning fra foreningens side over for indlemmelsesplanerne. Det var også et tegn på, at kampen om den fremtidige kommuneinddeling ville blive hårdt i provinsens tre største byområder.

Udtalelsen vakte vrede hos Den danske Købstadforening, der straks betegnede hele årsmødet som en iscenesat manifestation, et forsøg på at score billige propagandapoints. Købstadforeningen følte sig især pikeret over den ændrede holdning til det omdiskuterede kompromis i betænkningen. Nok havde Foreningen af Bymæssige Kommuner afgivet særvotum som protest mod kommissionsflertallets stillingtagen, men den havde dog sagt ja til den kompromisløsning, der indføjede ordet »normalt« i formuleringen. Nu skærpede forstæderne pludselig deres holdning til det vedtagne princip.

Hermed var stemningen anslået. En sand erklæringskrig brød ud mellem parterne, og der var for alvor lagt op til nye konfrontationer. En prøve herpå fulgte i januar 1967, og anledningen var Forstadskommunernes Sammen-

slutnings årsmøde, der blev afholdt i restaurant Næsbyhoved Skov den 10. januar. Som taler havde man indbudt direktøren for Det danske Selskab i Zürich, Hans J. Schultz, og hans emne var de schweiziske erfaringer med forstadsindlemmelser. Konklusionen på foredraget var, at sådanne indlemmelser faktisk skadede både byen og forstæderne.

Foredraget blev hurtigt mangfoldiggjort på initiativ af Sammenslutningen og sendt til folketingsudvalget, kommissionen, pressen m.fl. I sig selv var det næppe særlig opsigtsvækkende, og direktør Schultz havde kort forinden holdt et næsten identisk foredrag for Århusforstæderne, uden det havde givet anledning til debat. Nu resulterede det imidlertid i en klage fra Købstadforeningen, der udbad sig en forklaring på, hvorvidt Hans J. Schultz overhovedet havde ret til at blande sig i en intern dansk debat på grund af hans stilling. »Affæren Schultz« nåede aldrig længere end til klagen, men står alligevel som et vidnesbyrd om den stemning, der efterhånden beherskede debatten.

Den megen offentlighed omkring det famøse foredrag kom ironisk nok til at overskygge de vigtige drøftelser, der faktisk fandt sted på årsmødet. Således vedtog Sammenslutningen på initiativ af Lennart Larson et nyt sæt vedtægter, idet de oprindelige fra 1963 i den givne situation ikke længere var tidssvarende. De hidtidige fire korte paragraffer blev udvidet til syv som en konsekvens af den skærpede debat, der krævede en mere handlekraftig Sammenslutning og ikke mindst et større råderum til formanden.

Det hed f.eks. i den nye paragraf 2, at »Sammenslutningens formål er at drøfte sager og anliggender af fælles interesse og at fremme samarbejdet mellem Odenseområdets kommuner«. Specielt paragraffens sidste del var interessant, fordi den helt bevidst opererede med et så vagt udtryk som »Odenseområdets kommuner«. Det kunne fortolkes i flere retninger, men var først og fremmest ment som en udstrakt hånd til Odense. Sammenslutningen holdt døren åben, hvis byen var rede til samarbejde frem for indlemmelse!

De øvrige paragraffer lovfæstede formandens magt. Ganske vist udnævntes en næstformand for at sikre »kontinuiteten« i arbejdet, som Lennart Larson udtrykte det på mødet, men derudover havde den siddende formand det sidste ord i næsten enhver sag. Han indkaldte til møderne i Sammenslutningen, selv om der i en bisætning blev åbnet mulighed for, at de enkelte sogneråd også kunne kræve afholdelse af udvalgs møder. Formanden skulle ligeledes ekspedere de vedtagne sager og i øvrigt sørge for at føre den protokol, der side for side berettede om Sammenslutningens virke. Generelt betød de nye vedtægter, at formanden i større udstrækning end tidligere kunne tage selvstændige initiativer, og det havde da også fra begyndelsen været Lennart Larsons hensigt. Hans beføjelser styrkedes, men samtidig kom Sammenslutningen i det hele taget ind i fastere rammer, og det gav en større handlekraft.

Kun omkring en enkelt af de syv paragraffer opstod der debat. Det drejede sig om paragraf 6, der ikke handlede om formandens magtbeføjelser, men derimod om økonomi. Det fremgik her, at »udgifter ved møder og andre udgifter ved Sammenslutningens virksomhed fordeles mellem kommunerne i forhold til indbyggertallet ved sidste almindelige folketælling«. Poul Grønborg Christensen fra Dalum tog til orde mod en sådan fordelingsnøgle, der ville give hans folkerige kommune større udgifter end de øvrige. I stedet gik han ind for en ligelig fordeling af udgifterne, et forslag, der blev afvist af forsamlingen med 33 stemmer mod 12. De seks andre kommuner havde ikke tilnærmelsesvis samme indbyggertal som Dalum og så derfor en økonomisk fordel i Lennart Larsons oprindelige forslag.

Allerede på selve årsmødet viste Lennart Larson handlekraft, idet han lagde op til en drøftelse af forstædernes eventuelle økonomiske støtte til kulturelle formål i Odense kommune, herunder teater, byorkester, museer m.v. Formanden fremhævede, at i den udsendte redegørelse havde Sammenslutningen godkendt en sådan økonomisk foranstaltning gennem tilbuddet til købstaden om samarbejde på de områder, der var fælles for de to parter. Netop tilskuddene til kulturelle formål stod endog udtrykkeligt nævnt i teksten, som de daværende fem medlemskommuner havde underskrevet uden protester. I følge mødereferatet forstærkede Lennart Larson sin argumentation med en tilføjelse om, at »en tilslutning fra mødet til at give bemyndigelsen ville over for folketingsudvalget være et realistisk bevis på, at det, der gives udtryk for i vor betænkning, er mere end ord«. Dertil kom, at Sammenslutningen allerede i januar 1966 havde vedtaget at yde et tilskud til Odense Turistforening på 25 øre pr. indbygger for hver af medlemskommunerne. Det således påbegyndte skridt måtte nu tages fuldt ud!

En så vidtrækkende afgørelse turde ingen af de tilstedeværende dog bemyndige formanden til at arbejde videre med uden en nærmere drøftelse i de enkelte sogneråd. Spørgsmålet blev derfor udsat til en senere lejlighed, men det skulle snart vise sig at være en større anstødssten, end Lennart Larson umiddelbart havde kalkuleret med.

Årsmødet viste med andre ord en modsætningsfyldt udvikling inden for Sammenslutningen. På den ene side pegede vedtagelsen af de nye vedtægter på et mere formaliseret samarbejde mellem de syv forstæder, men på den anden side viste såvel debatten om den interne udgiftsfordeling som den lunkne modtagelse af forslaget om kulturstøtte, at der lige under overfladen lurede alvorlige modsætninger, som ikke uden videre kunne affejes med en håndbevægelse.

I første omgang holdt alle dog tand for tunge. Det skyldtes hovedsagelig, at det endelig var lykkedes for Sammenslutningen at få foretræde for det fol-

Fraugde kommunes sidste sogneråd med formanden, socialdemokraten Gunner Pedersen (f. 1925) siddende længst til venstre (Fraugde lokalhistoriske Arkiv).

ketingsudvalg, der behandlede lovforslaget om den nye kommuneinddeling. Mødet skulle finde sted på den 8. februar 1967 på Christiansborg, og inden denne dato afholdt Sammenslutningen en række møder af forberedende karakter.

På et af disse viste sig endnu et tegn på den omtalte splittelse mellem de syv kommuner. Dalums repræsentanter ønskede nemlig ikke, at sognerådsformændene fra Fjordager og Fraugde deltog i deputationen, fordi ingen af de to kommuner havde været med til at udarbejde den redegørelse, der lå til grund for mødet. En anden og utvivlsomt vigtigere grund til Dalums vægring var imidlertid en endnu udtalt frygt for, at Fjordager og Fraugde ikke i længden ville kunne modstå presset fra købstaden. Ville de være standhaftige, hvis sagen blev sat på spidsen?

Både og – Fjordagers repræsentanter indtog det pragmatiske standpunkt, at nok ønskede kommunen at bevare sin selvstændighed, men man havde dog forberedt sig på visse tilsyneladende uundgåelige grænseændringer i forbindelse med Vollsmoseprojektet. Fraugdes sognerådsformand Gunner Pedersen frygtede, at den kommende kommunalreform ville resultere i en deling af kommunen, eksempelvis mellem Odense og Årslev, der grænsede op til den sydlige del af Fraugde. I det tilfælde foretrak man en samlet indlemmelse under købstaden. Begge kommuner ville meddele folketingsudvalget disse standpunkter på mødet den 8. februar, hvor de fortsat ville figurere som medlemmer af Sammenslutningens delegation. I den givne situation var det taktisk bedst at stå last og brast, i hvert fald udadtil.

De fem andre forstæder frygtede, at Fjordager og Fraugdes særlige proble-

mer kunne opfattes som et kollektivt svaghedstegn for Sammenslutningen, men omvendt lå kimen til en mulig løsning af Odenseområdets kommunale inddeling måske netop hos disse to kommuner. Købstaden ville få løst sine ofte fremhævede arealproblemer ved en indlemmelse af Fjordager og Fraugde, og på den måde kunne de øvrige forstæder gå fri. Sådan ræsonnerede forstadsfolkene i det mindste! De opfattede de to kommuners melding »som et columbusæg, der vil kunne muliggøre, at de øvrige forstæder rundt om Odense undgår en tvangsmæssig indlemmelse i centralkommunen«, som *Fyens Stiftstidende* skrev dagen efter mødet i København.

Delegationens foretræde for folketingsudvalget forløb uden dramatik. De syv sognerådsformænd redegjorde indledningsvis for deres synspunkter, hvorefter Lennart Larson opsummerede argumenterne mod indlemmelse og endnu engang markedsførte tanken om det fælles planlægningsorgan, der rummede »en permanent løsning på en hensigtsmæssig kommunestruktur gældende for fremtiden, idet samarbejde, baseret økonomisk efter skatteevne og planlægningsmæssigt underkastet et stærkt byudviklings- og egnsplanlægningsudvalg, altid vil være gennemførligt og sikre en retfærdig behandling«. Efter drøftelserne inviterede man de i Odense amt valgte folketingsmedlemmer på middag i Snapstinget, hvor parterne under afslappede former kunne udveksle synspunkter om områdets kommunale fremtid.

Trods alle forsikringer om det modsatte herskede der stadig kølig luft mellem Odense og forstæderne. Købstaden så ingen umiddelbar løsning i en indlemmelse af f.eks. Fraugde og Allerup-Davinde, fordi der ville være tale om en isoleret løsning, som ikke indeholdt noget svar på de administrative problemer mellem centralkommunen og de øvrige forstæder. Borgmester Holger Larsen, der sjældent lagde fingrene imellem i sine udtalelser, definerede forstædernes udvikling på følgende sarkastiske facon: »Hidtil har det været sådan, at forstadskommunerne fortrinsvis lægger deres udvikling an på boligarealer, det vil sige, at de tager skatteyderne. Ved siden af afsætter de plads til en lille klat industri og til lidt forretningskvarterer, men det væsentlige er boligarealer. På den måde er det da højst sandsynligt, at de kan leve videre som selvstændige«.

I begyndelsen af marts måned besluttede Folketinget, at i tilfælde af uenighed omkring den kommunale inddeling i de tre store provinsbyer Århus, Odense og Ålborg skulle tinget, ikke indenrigsministeren, skære igennem og vedtage en lov om disse områders fremtid. Det var især de borgerlige partier, der ikke turde overlade den kontroversielle reform til en socialdemokratisk minister, specielt ikke ved tanken om, at de overvejende borgerlige forstæder ville blive indlemmet under socialdemokratiske købstæder. På dette tidspunkt havde hverken Det konservative Folkeparti, Venstre eller Det radikale

Venstre forudset, at netop de året efter kom til at udgøre den trekantregering, der til slut førte kommunalreformen ud i livet!

Lokalt skærpedes debatten i løbet af foråret 1967. Odense byråd fandt – med den konservative ordfører Poul Svanholms ord – at »omegnskommunernes fortalere er endnu kun på det emotionelle stade, hvor man hæger om sin egen lille enheds selvstændighed og betragter den store centralkommune som en grobrian, der vil træde de hyggelige, overskuelige forhold i den lille kommune under fode«. Forstadsfolkene talte til gengæld om »Odenseimperialismen« og følte sig ofte provokerede af især Holger Larsens bramfrie udtalelser. En sådan nærtagenhed var dog mest et spil for galleriet, thi de forstod til fulde at give igen med samme mønt.

Stemningen var efterhånden så fortættet, at det næsten blev overset, da Fraugde og Allerup-Davinde i midten af marts officielt henvendte sig til Odense med et tilbud om at lade sig indlemme. Som årsag angav de to kommuner den tidligere omtalte frygt for en deling samt en stigende magtesløshed over for borgernes voksende krav til kommunerne. Begge havde svært ved at honorere disse krav, fordi deres befolkningsgrundlag simpelt hen var for lille. Et sådant ønske kunne kun tages til indtægt for Odenses bestræbelser på at blive en storkommune.

I maj 1967 færdigbehandlede Folketinget det ministerielle forslag til en revision af den kommunale inddeling, og det blev enstemmigt vedtaget efter nogle få, men væsentlige korrektioner, hvoraf nedsættelsen af en særlig undersøgelseskommission angående forholdene i provinsens tre største byer var den vigtigste. Blandt de kommunale organisationer herskede der delte meninger om værdien af sådanne undersøgelser. Den danske Købstadforening fordømte således initiativet, fordi det blot ville trække sagen i langdrag og i værste fald betyde en bibeholdelse af mange forstadskommuners selvstændighed. Omvendt kunne en udsættelse kun være til fordel for netop forstæderne, hvilket de heller ikke lagde skjul på.

Sådanne folketingsbeslutninger fik snart betydning på lokalplan. Trods alle offentlige proklamationer havde Odense og forstæderne faktisk indset, at de måtte mødes på den ene eller anden måde for at drøfte fremtiden. I februar inviterede Sammenslutningen derfor repræsentanter for Odense byråd til et møde for at kaste lys over de områder, hvor et samarbejde eventuelt kunne etableres. Indbydelsen var overvejende taktisk begrundet i en erkendelse af, at der måtte sættes handling bag de mange ord om vilje til samarbejde.

Fastsættelsen af den endelige mødedato trak imidlertid i langdrag, og mødet afholdtes først den 16. maj, hvor begge parter kendte til folketingsbeslutningen. Der kom nu ikke særlig meget ud af drøftelserne, der snarere

Holger Larsen højt oppe ved Fisketorvets åbning den 18. december 1970 (Magistratens 2. afdeling, Vej- og spilleudvalgsafdelingen).

havde karakter af en sondering af terrænet, som det hedder i politikersproget! Odense byråds repræsentanter karakteriserede slet og ret forstædernes samarbejdstilbud som et taktisk skalkeskjul, et snedigt forsøg på at fremstille sig selv som den samarbejdsvillige, men forsmåede part over for både folketing og befolkning. Sammenslutningens repræsentanter afviste pure sådanne beskyldninger og foreslog i stedet et nyt møde, hvor der på forhånd var aftalt en dagsorden. Det accepterede Odensefolkene, da de netop havde efterlyst en dagsorden før dette møde. I virkeligheden passede det dem fortrinligt, at mødet endte som et bevis på begge parter gode vilje, men uden noget konkret resultat. De var ikke interesserede i seriøse forhandlinger med forstæderne på dette stadium af debatten.

Dagen efter kunne folk læse i den lokale presse, at de to parter endelig var kommet på en bedre talefod, og »at de offentlige proklamationer nu helst må være overstået til gavn for et mere positivt arbejde om de fælles problemer«. Det var ikke denne periodes sidste udtalelse om samarbejde og venskab mellem købstad og forstæder, hvilket var et tydeligt vidnesbyrd om, at debatten var på vej ind i en ny fase.

På den ene side mødtes parterne stadig oftere, men disse drøftelser foregik bag lukkede døre, og der slap kun intetsigende referater ud. På den anden side affyrede begge retoriske breidsider, som flittigt refereredes i pressen. Det tydede ikke på nogen samarbejdsvilje, tværtimod. Sagen var imidlertid den, at såvel byråd som forstæder efterhånden erkendte, at en revision af kommuneinddelingen med sikkerhed var undervejs, og spørgsmålet var blot, hvad facit ville blive. Derfor gjaldt det udadtil om at markere sine synspunkter og gerne så slagkraftigt som muligt at træffe beslutninger sammen, når Folketinget havde afgjort den endelige kommunale inddeling af Odenseområdet. Denne indbyggede modsætning blev stedse mere markant, efterhånden som debatten skred frem, og det gjorde ikke sagen nemmere at gennemskue for de beboere, som det hele retteligt drejede sig om.

Hvad angik antallet af proklamationer og udtalelser i øvrigt, førte forstæderne utvivlsomt på points. Med Lennart Larson som indpisker forstod Sammenslutningens folk til fulde værdien af presseomtale, og det havde selvfølgelig sin virkning på målgruppen, indbyggerne i forstadskommunerne. De blev skeptiske, for ikke at sige regulære modstandere af en indlemmelse under Odense. Alene den konsekvente brug af dette negativt ladede ord (eller, når situationens alvor skulle understreges yderligere, »tvangsindlemmelse«) fremfor det mere neutrale »sammenlægning« (som købstaden benyttede) havde uden tvivl den forventede effekt på folks holdning. Dertil kom en reel og forståelig frygt blandt beboerne i forstæderne for at blive glemt i det større maskineri, som en storkommune unægtelig ville blive.

Der blev længere til de folkevalgte, hævdedes det. Fru Hansen i Lumby ville fremover få sværere ved at få byrådet »inde i Odense« i tale, end hun havde haft ved at henvende sig til sognerådet. Det samme gjaldt for administrationen – man ville ikke længere være dus og på hat med kommunesekretæren. Således udmaledede i hvert fald forstædernes talsmænd fremtiden i en storkommune. Og med nogen ret, fordi sognerådsinstitutionen lige siden enevældens sidste dage i 1840'erne havde været selve grundvolden i det lokale selvstyre. En så hævdvunden historisk tradition kunne nok bruges som våben i en moderne tid, hvor begreber som »nærdemokrati« og »beboerindflydelse« havde vundet indpas som relevante politiske krav.

Odenses talsmænd slog ikke nær så meget på sådanne følelsesmæssige strenge, men foretrak mere rationelle argumenter. Byrådet lagde ikke skjul på, at købstaden havde behov for at få forstæderne med ind i en storkommune: »Odense føler sig som en indeklemt husmand. Det er ringen af selvstændige forstæder, der gør det, og bl.a. derfor vil Odense have dem under sit domæne«, forklarede viceborgmester Georg Jørgensen i november 1967. Efter dette folkelige billede fulgte en række økonomiske og byplanmæssige argumenter, der kunne være nok så korrekte, men de fængede ikke på samme måde som de følelsesmæssige.

Problemstillingen – som den efterhånden fremstod i mediernes forenklede verden – var dermed forvandlet til den klassiske: Følelse kontra fornuft, nær-

Kontorbestyrer Georg Jørgensen (1899-1969) var socialdemokratisk medlem af Odense byråd 1933-46 og igen fra 1954 til sin død. Viceborgmester 1962-69 (Ditlev Jensen fot., Montergarden).

Model af det planlagte gategennembrud. Thomas B. Thriges Gade studeres indgaaende bl.a. af byrådsmedlemmerne Knud Andersen (længst til venstre), Ove Gedde, Holger Larsen og Else Jacobsen (nr. 3, 4 og 5 fra venstre). Helt til højre ses kommunaldirektør Søren Hansen (1894-1983) (Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

demokrati kontra fjernstyre og decentralisering kontra centralisering. På denne måde blev kommunaldebatten over hele Danmark i 1960'erne nærmest en generalprøve på den EF-debat, der snart skulle følge.

For Odenseområdets vedkommende var den politiske stilling mellem købstad og forstæder med til at forværre debatten yderligere. En gennem årtier socialdemokratisk ledet centralkommune stod over for en kreds af borgerlige forstads- og omegnskommuner, hvor kun Fraugde skilte sig ud. Alene det gav anledning til samarbejdsvanskeligheder og barrierer af såvel politisk som psykologisk art. De borgerlige i forstæderne nærrede en ikke ubegrundet frygt for i en storkommune at skulle underordne sig et socialdemokratisk styre, men omvendt kunne socialdemokraterne i Odense ikke føle sig helt sikre på at beholde borgmesterposten, hvis storkommunen blev en realitet.

Forstæderne udgjorde imidlertid ikke den sammentømrede enhed, som de yndede at give offentligheden indtryk af. Som tidligere nævnt dækkede udtrykket dels de egentlige forstadskommuner, der sammen med Odense tilhørte »det centrale byområde«, dvs. Sammenslutningens oprindelige fem medlemmer. Dels dækkede det, som debatten skred frem, også de såkaldte omegnskommuner, der hovedsagelig lå i anden række i forhold til købstadens grænse, dvs. Brændekilde-Bellinge, Stenløse-Fangel, Korup-Ubberud, Allerup-Davinde, Fraugde og Fjordager. At de to sidstnævnte var blevet medlemmer af Sammenslutningen og faktisk grænsede op til købstaden, gjorde dem ikke til forstadskommuner i den officielle og administrative betydning af ordet. Udviklingsmæssigt havde de fortsat mere til fælles med de såkaldte omegnskommuner.

Den kraftige udvikling i 1960'erne betød, at der gradvis skete en forvridning i forholdet mellem Odenseområdets kommuner. Som tidligere nævnt (side 146) havde forstadskommunerne efterhånden mere til fælles med købstaden end med omegnskommunerne, og den udprægede mistro til Fjordager og Fraugdes motiver er et udmærket eksempel på denne problemstilling. Forskellen mellem land og by spillede ligeledes ind. Forstadskommunerne havde gennemgået en hurtig bymæssig udvikling, mens omegnskommunerne fortsat var deciderede landbrugsområder uden større boligområder. Denne forskel kan eksemplificeres gennem en sammenligning mellem Pårup og Stenløse-Fangel, der begge havde Venstrepolitikere som sognerådsformænd.

Pårup, hvor direktør Lennart Larson var sognerådsformand, havde som følge af udviklingen gennemgået en næsten eksplosiv moderniseringsproces siden 1960. Kommunens tidligere udstrakte landbrugsjorder var i stigende grad udstykket til parcelhusgrunde, og denne store udvidelse af bebyggelses-

Stenløse-Fangel sogneråd 1966-70. Forrest i midten sognerådets formand fra 1954 til 1970, gårdejer Peter Beiskjær (1907-79), Venstre (Odense Selskabsfoto, Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

områderne samt de mange tilflyttere gav sognerådet en ny indfaldsvinkel til de politiske og administrative beslutninger. Pårup regnede sig for næsten fuldvoksen i kommunal henseende og under alle omstændigheder udviklet nok til at tage vare på sig selv.

Stenløse-Fangel, hvor gårdejer Peter Beiskjær var sognerådsformand, forblev derimod en kommune med landbrug som hovederhverv. Kommunen var nok sund i økonomisk henseende, men sognerådet erkendte, at den næppe havde tilstrækkelig størrelse til at overleve en reform. Derfor friede Stenløse-Fangel allerede i efteråret 1967 til nabokommunen Brændekilde-Bellinge, der sloges med lignende problemer. De to omegnskommuner ville indgå et »kommunalt ægteskab« for at komme udviklingen i forkøbet, som det hed i pressemeddelelsen. Det ville give større arealer og vigtigst, flere indbyggere og dermed øgede muligheder for udvikling. På den måde håbede man at undgå en indlemmelse under Odense.

Da Folketinget vedtog forslaget til en revision af den kommunale inddeling som lov nr. 225 af 3. juni 1967, kunne Kommunalreformkommissionen påbegynde sit arbejde. Den bestod, ligesom sin forgænger Kommunallovs-kommissionen, af 11 medlemmer, hvoraf de fem udgjordes af et medlem fra hvert af de i Folketingets finansudvalg repræsenterede partier. De kommunale organisationer beskikkede de følgende fem, fordelt med to fra Købstadforeningen samt en fra henholdsvis Amtsrådsforeningen, De samvirkende Sognerådsforeninger og Foreningen af Bymæssige Kommuner. Det sidste

medlem udpegedes af indenrigsministeren. Formand blev dette sidste medlem, departementschef Jens Zeuthen, der havde beklædt det samme hverv i den foregående kommission.

Det nye kommissionssekretariat indledte arbejdet ved at mødes med repræsentanter fra de involverede områder. Formålet var for det første at give disse en orientering om kommissionens intentioner og arbejdsplan, for det andet at meddele de involverede kommuner, hvilke oplysninger de skulle stille til rådighed for kommissionen, og for det tredje at danne sig et overblik over problemerne i de områder, der skulle inddrages i en lovrevision. Den 17. juni mødtes sekretariatet således med Forstadskommunernes Sammenslutning, der her fik sin første mulighed for at præsentere sine synspunkter for den nye kommission.

Sideløbende med denne udvikling fortsatte kommunaldebatten i Odenseområdet. Det lykkedes endelig at få fastsat et nyt møde mellem repræsentanter for Sammenslutningen og byrådet, og det fandt sted den 16. oktober 1967. De førstnævnte havde på forhånd udarbejdet en dagsorden, der godkendtes af modparten. Man ville drøfte de eksisterende samarbejdsmuligheder, først og fremmest inden for de tekniske områder (brandvæsen, bytrafik m.v.), de kommende planlægningsopgaver (egnsplanlægning og byudvikling), muligheden for rekreative områder og de kulturelle opgaver.

Mødet forløb på fredelig vis og afslørede, at begge parter havde sammenfaldende interesser på en lang række punkter. Som en forudsætning for et samarbejde krævede forstadsfolkene medbestemmelse ved udarbejdelsen af budgetter for de relevante områder, og man ville repræsenteres i de respektive udvalg, f.eks. i henhold til indbyggertal. Dette krav accepterede byrådet, og et samarbejde syntes især at være aktuelt inden for bytrafik og de kulturelle formål.

Dermed blev støtten til de kulturelle formål atter bragt i fokus. Som tidligere omtalt havde Lennart Larson allerede rejst det på Sammenslutningens årsmøde i januar, hvor det fik en lunken modtagelse. Nu satsede formanden imidlertid på at få overbevist skeptikerne om det faktisk rigtige i at yde økonomisk støtte til Odense Teater, byorkestret og museerne.

På Sammenslutningens møde umiddelbart efter forhandlingerne med byrådet enedes man om at lade de enkelte sogneråd tage stilling til forslaget, som derefter skulle diskuteres på det næste møde. Dette fandt sted i december med deltagelse af Helge Hørby fra Foreningen af Bymæssige Kommuner, som helhjertet støttede forslaget. Samme velvillige indstilling havde udvalgsmedlemmerne imidlertid ikke, og det gav stødet til et stormfuldt møde, hvor der endog rejste sig røster for en eventuel opløsning af Sammenslutningen.

Pårup og Allesø-Næsbyhoved Broby sogneråd gik ubetinget ind for at yde

støtte til de nævnte kulturelle formål, mens Dalum, Sanderum og Lumby kun ville tilslutte sig med visse forbehold, bl.a. burde amtet også give tilskud. Fraugde og Fjordager sagde nej. Efter disse indledende tilkendegivelser søgte Lennart Larson at vende stemningen ved at anføre, hvorledes alle sogneråd – bortset fra Fjordager og Fraugde – havde underskrevet redegørelsen fra efteråret 1966. Dermed havde de efter formandens mening sagt ja til spørgsmålet. Forstæderne ville miste deres troværdighed, hvis de ikke snarest satte handling bag ordene.

Det argument bed dog ikke på de øvrige, som i forvejen var grundigt utilfredse med Allesø-Næsbyhoved Broby og især Pårups behandling af sagen. De havde nemlig drøftet den på åbne sognerådsmøder, hvad der resulterede i stor presseomtale i de lokale aviser.

Fyens Stiftstidende havde således allerede i begyndelsen af november kunnet meddele, at Pårup var rede til at yde 250.000 kr. til kulturen i Odense, og at det kun var et spørgsmål om tid, inden de øvrige kommuner fulgte trop. Pårup sogneråd fandt det rimeligt, »at også skatteyderne i forstæderne er med til at betale for disse fælles goder«.

En sådan offentlig tilkendegivelse opfattedes af skeptikerne som et brud på samarbejdet. Dels var den i strid med vedtagelsen om, at sagen først skulle drøftes internt i Sammenslutningen, dels fandt de det uheldigt, at Pårup offentliggjorde sin indstilling på et så tidligt tidspunkt. De gav udtryk for mistilliden til især Lennart Larsons handlemåde i skarpe vendinger, og Helge Hørby måtte gribe ind i diskussionen og gyde olie på de oprørte vande. Resultatet blev et kompromis. Dalum, Sanderum og Lumby gav i princippet deres støtte til et tilskud for regnskabsåret 1968/69, men med den udtrykkelige forudsætning, at der snarest skulle forhandles om et bredere fordelingsgrundlag for de efterfølgende år. De ønskede tilskud fra hele Fyn, idet hele øens befolkning nød godt af både teatret, byorkestret og museerne, om end de dog gav et foreløbigt tilsagn om et nærmere aftalt beløb pr. indbygger for det kommende år. Fjordager og Fraugdes udvalgsmedlemmer ville på dette grundlag tage sagen op til fornyet drøftelse i deres respektive sogneråd.

Et par uger efter meddelte begge imidlertid, at de fastholdt deres oprindelige synspunkt, fordi hele Fyn burde inddrages i en eventuel støtteordning. Dalum og Lumby ville stadig støtte forslaget, selv om der skulle indledes nærmere forhandlinger om ydelsen. Sanderum sogneråd stod derimod splittet, hvilket betød, at kommunen ikke umiddelbart kunne afgøre sin stilling, og beslutningen var adskillige gange blevet udsat på sognerådets møder på grund af intern uenighed. Først i slutningen af februar 1968 traf man den endelige beslutning: Sanderum ville ikke yde bidrag for regnskabsåret 1968/69. Kun sognerådsformand Kaj Lauridsen havde stemt for tilskuddet.

Grosserer Kaj Lauridsen (1911-73) var sognerådsformand i Sanderum fra 1957 til kommunesammenlægningen i 1970 (Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

Dermed blev resultatet, at Pårup, Allesø-Næsbyhoved Broby, Lumby og Dalum alene vedtog forslaget. De udgifter til kulturelle formål, der hidtil var afholdt alene af Odense kommune, skulle nu fordeles i forhold til indbyggertallet i købstaden og de fire forstadskommuner, dog således, at de sidstnævnte fik et vist fradrag af det pålignede erhvervsskattetilsvær. Debatten om dette kontroversielle spørgsmål var imidlertid ikke slut med denne beslutning, tværtimod kom den til at påvirke samarbejdsklimaet internt i Sammenslutningen. Den første revne var slået i samarbejdet mellem forstadskommunerne.

Klokken falder i slag 1968-69

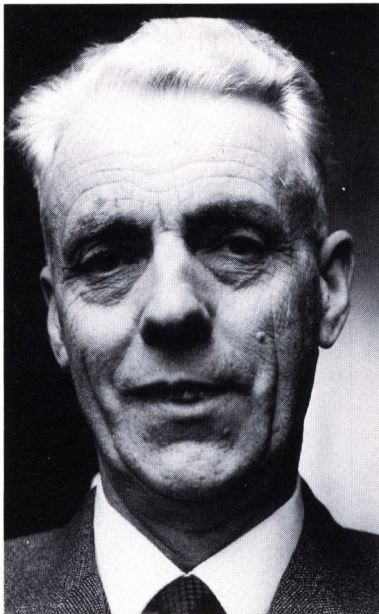
I slutningen af 1967 påbegyndte Kommunalreformkommissionen sin undersøgelse af de kommunale inddelingsproblemer i Odenseområdet. Kommissionen havde forinden færdiggjort Ålborgundersøgelsen, hvor der ikke var efterladt nogen tvivl om indstillingen: Etableringen af en storkommune var efter kommissionens mening den mest realistiske løsning på problemerne i det nordjyske.

Denne konklusion fik straks Forstadskommunerne Sammenslutning til at råbe vagt i gevær og formulere et brev til kommissionen, hvori man hævdede, at Ålborgundersøgelsen efter de odenseanske forstæders mening var ensidig og efterlod det indtryk, at der på forhånd var taget stilling for en storkommune. Det ønskede man ikke gentaget i forbindelse med Odenseundersøgelsen. Kommissionen burde her overveje andre løsninger end en indlemelse under Odense, ikke mindst de muligheder for et fast organiseret samarbejde, som vitterlig eksisterede. Til gengæld accepterede Sammenslutningen, at visse grænseændringer formentlig var uundgåelige.

Hvad angik grænseændringer tænkte Sammenslutningen først og fremmest på den østlige del af Odenseområdet. Allerede på et møde den 8. december 1967 var det kommet frem, at de fem oprindelige medlemskommuner stadig så en løsning i en indlemelse af Fraugde og muligvis Fjordager. Lumby's sognerådsformand, Aksel Rasmussen, talte på alles vegne, da han takkede Fraugde for beslutningen om frivilligt at lade sig indlemme under Odense og derudover luftede den tanke, at Fjordager afstod i hvert fald »en strimmel land« til købstaden. Sognerådsformand Olav Nielsen fra Fjordager afslog dog at optræde så generøst i den sag, tværtimod udtalte han samme dag til pressen, at hans kommune var bæredygtig i sig selv og derfor ikke med sin gode vilje ville lade sig indlemme. Fjordagers indmeldelse i Sammenslutningen var det bedst tænkelige bevis på denne holdning.

En oplødning af de foregående års konsekvente modstand mod enhver

Lumby kommunes sidste sognerådsformand, Aksel Rasmussen (1908-83), Venstre (Odense Centralbibliotek, Lokallhistorisk Afdeling).

ændring af områdets kommunale inddeling var imidlertid på vej. Både forstads- og omegnskommunerne erkendte nu, at en reform under alle omstændigheder var på vej, og det drejede sig derfor om at finde realistiske alternativer, der kunne overbevise kommissionen og især politikerne på Christiansborg. Det var ganske vist svært at finde nye argumenter, men man kunne altid skærpe de gamle, drøfte alternativerne og i øvrigt overveje fremtidsudsigterne.

I det spil kunne byrådet i Odense med sindsro holde en lav profil. Specielt efter offentliggørelsen af Ålborgundersøgelsen pegede alt på, at kommissionen også i Odense ville foreslå etableringen af en storkommune. Det var derfor op til de truede forstads- og omegnskommuner at præsentere et overbevisende modspil.

Et sådant forsøg blev gjort i foråret 1968. Som tidligere nævnt havde Stenløse-Fangel og Brændekilde-Bellinge allerede året før overvejet muligheden for en sammenlægning af de to kommuner. I og med at kommissionen havde sat mindstekravet for en bæredygtig kommune til mindst 5-6.000 indbyggere, ville de to tilsammen komme ind under denne kategori. Efterhånden viste der sig imidlertid tegn på, at dette krav kunne risikere at blive sat op, og som følge deraf overvejede begge sogneråd en inddragelse af Dalum og Sanderum. På den måde kunne der skabes det bredest mulige grundlag for en stor og bæredygtig kommune i områdets sydvestlige del.

Brændekilde-Bellinge henvendte sig i første omgang til Sanderum med en forespørgsel om interessen for en »drøftelse af de to kommuners fremtidige struktur«. Man meddelte i samme åndedrag, at også Stenløse-Fangel havde modtaget en lignende henvendelse. Sognerådet i Sanderum svarede, at det ønskede at afvente kommissionens betænkning om Odenseområdet og henviste i øvrigt til de fremsatte tanker i »den énstemmigt afgivne betænkning fra Forstadskommunernes Sammenslutning«. Bag dette diplomatiske svar gemte sig en klar afvisning af tanken.

Samme ublide medfart fik en forespørgsel fra Stenløse-Fangel til Dalum. Når sognerådet havde valgt at spørge Dalum frem for Brændekilde-Bellinge, som det jo tidligere havde forhandlet med, skyldtes det intern uenighed om, hvilken af de to nabokommuner man skulle satse på. En afstemning havde vist 5-4 i Dalums favør, og ikke mindst på den baggrund kunne sognerådsformand Peter Beiskjær ikke skjule en vis bitterhed over for Dalums undvigende svar. »Er et intetsigende svar et »ja« eller et »nej««, spurgte han i et interview med *Fyens Stiftstidende*.

Svaret var utvivlsomt, at Dalum – og for den sags skyld også Sanderum – ikke nærede noget ønske om at binde sig ensidigt på et tidspunkt, hvor intet endnu var afgjort. De levede begge fortsat i håbet om at kunne bevare selv-

stændigheden. Dertil kom en animositet mod et initiativ fra to omegnskommuner, der hidtil ikke havde været draget særlig meget ind i debatten.

Lignende overvejelser foregik i Odenseområdets nordvestlige hjørne. I oktober 1967 havde de fire kommuner Pårup, Korup-Ubberud, Allesø-Næsbyhoved Broby og Lumby indledt et samarbejde om overvejende tekniske spørgsmål. Derfor var det nærliggende at bringe en nordvestlig kommune ind i billedet, specielt fordi en sådan i indbyggertal ville ligge mange tusinde over kommissionens mindstekrav. I første omgang havde ingen af de fire kommuner dog drøftet tanken til bunds, dels fordi Korup-Ubberud ønskede at fortsætte alene, dels fordi de tre øvrige i forvejen var med i Sammenslutningen. Allerede ved den omtalte samarbejdsaftales underskrivelse i oktober 1967 verserede der rygter om etableringen af en nordvestlig kommune, og det behagede langt fra Sammenslutningens resterende medlemmer, der følte grunden skride under kravet om selvstændighed for hver enkelt kommune.

I løbet af foråret 1968 indledte de fire kommuner alligevel seriøse drøftelser. Det såkaldte Samordningsudvalg for Nordvestkommunerne vedtog i maj måned en anmodning til de fire sogneråd om at tiltræde en henvendelse til kommissionen, hvor ideen blev præsenteret. Det hed i udvalgets anmodning, at såfremt kommissionen ikke ville foreslå en opretholdelse af hver enkelt kommunes selvstændighed, skulle den alternativt overveje etableringen af en nordvestlig storkommune.

Da Pårup sogneråd den 6. maj 1968 afholdt et stort beboermøde i Påruphallen, vedtog de 800 fremmødte en resolution, forfattet på forhånd af sognerådet, hvor en sådan nordvestlig kommune indirekte stod som alternativ til indlemmelse under Odense. Det hed således i resolutionen: »Vi forudsætter, at Folketinget ved sin stillingtagen til kommuneinddelingen i Odenseområdet respekterer borgernes selvbestemmelsesret, både for de kommuner, der opfylder betingelserne for selvstændighed, og for de kommuner, der ved frivillig sammenlægning opfylder de samme betingelser«. Resolutionen stod den næste dag at læse i lokalpressen og gav anledning til så stor offentlighed, at det resulterede i et særdeles livligt møde i Sammenslutningen et par uger senere.

Såvel Dalum som Sanderum kunne her ikke skjule deres skuffelse over, at de tre nordvestlige medlemskommuner på denne måde havde brudt det hidtidige samarbejde ved at tale om andre muligheder end de i 1966-redegørelsen nævnte. De anklagede fremførte til deres forsvar, at tanken om en nordvestlig kommune kun ville blive aktuel, hvis de enkelte kommuners selvstændighed ikke stod til at bevare. Lumby's sognerådsformand, Aksel Rasmussen, tilføjede dog for egen regning, at han for sin part gerne havde set sagen diskuteret i Sammenslutningen inden en offentliggørelse.

Et udsnit af de mange tilhørere ved det store beboermøde i den nye Påruphal den 6. maj 1968 (Fyns Presse Foto, Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

Bag tanken om en nordvestkommune lå en erkendelse af, at der tilsyneladende var svindende muligheder for en bevarelse af selvstændigheden. Derfor ønskede parterne, ansporet af især Lennart Larson, at afprøve andre muligheder. Der var dog i udpræget grad tale om ønsketænkning uden bund i realiteternes verden, og i hvert fald Korup-Ubberud lod det aldrig komme til mere end uforpligtende drøftelser, fordi sognerådet først og sidst satsede på at bevare selvstændigheden. I den forbindelse henholdt sognerådet sig til det tidligere omtalte løfte fra Kommunallovskommissionen, som ved sammenlægningen i 1966 havde lovet den nye kommune en fremtidig selvstændighed. Sådan fortolkede Korup-Ubberud i det mindste kommissionens ord.

Det var ganske efter Pårup og Allesø-Næsbyhoved Brobys planer, at nyheden om en eventuel nordvestlig kommune slap ud til offentligheden. Vist erkendte de to sogneråd, at det ville give problemer i forhold til Dalum og Sanderum – som jo havde afslået at forhandle om en sydvestkommune – men det var dog lykkedes at påpege et alternativ til en indlemmelse under købstaden. Det var specielt vigtigt på et tidspunkt, hvor kommissionens undersøgelse af Odenseområdet var sat i gang. Så måtte sammenholdet mellem forstæderne i øvrigt briste eller bære.

Selv om sammenholdet og optimismen blandt indlemmelsesmodstanderne var ved at krakelere, stod der fortsat enkelte halmstrå tilbage at klamre sig til. I januar 1968 havde de borgerlige VKR-partier således afløst Socialdemokratiet ved regeringsmagten, og det gav fornyet håb, ikke mindst fordi

særlig Venstres folketingsgruppe stod splittet i sagen. Partiet, der i sit program hyldede det nære samfund, vaklede over for konsekvenserne af en kommunalreform og kunne måske formås til at støtte forstads- og omegnskommunernes modstand mod de påtænkte storkommuner. Heller ikke den nye indenrigsminister Poul Sørensens tidligere skepsis over for sådanne storkommuner var glemt. Som minister lod han dog aldrig denne tvivl komme offentligt frem, og det faldt i hans lod i alt væsentligt at fuldende reformen, en opgave han påtog sig uden større begejstring, vel vidende at de stærkeste modstandere kom fra Venstre og hans eget parti.

Følelsen af en debat, der kørte i ring, var rådende, forstærket af en mængde gentagelser og modstridende udtalelser. *Fyens Stiftstidende*, som efterhånden tog klart parti for en storkommune, kommenterede situationen på følgende måde i oktober 1968: »De odenseanske forstadskommuner kørte for et par år siden al deres skyts i stilling for til det sidste at forsvare deres selvstændighed mod truslen om indlemmelse i Odense. Der blev skudt meget og råbt hurra for hver tilsyneladende træffer, moralen og optimismen på de omegnskommunale skanser var god«.

Denne ironiske fremstilling af rådvildheden og uenigheden blandt forstads- og omegnskommunerne passede utvivlsomt på situationen på daværende tidspunkt, men vakte naturligvis furor. Lennart Larson gik, vanen tro, til modangreb, men selv hans argumentation savnede den gamle overbevisning og glød. Han fastslog nemlig, at kommissionen måtte forventes at gå ind for forstædernes indlemmelse, men alligevel skulle kampen fortsætte i håbet om, at »fornuften må sejre«.

Det var unægtelig også svært at bevare entusiasmen, når Sammenslutningen gik fra den ene krise til den anden. I 1968 brød modsætningerne ud i lys lue på baggrund af en fornyet diskussion om støtten til de kulturelle formål i Odense. Allerede i marts havde byrådet afvist Sammenslutningens tilbud med den begrundelse, at de foreslåede økonomiske fradrag fra forstædernes side var urimeligt høje – Dalum havde f.eks. krævet et nedslag på 25 procent. Dertil kom, at kun fire ud af syv medlemskommuner ville deltage i ordningen. Denne til en vis grad taktisk begrundede afvisning fik den ønskede effekt, idet Sammenslutningen – og da især Pårups Lennart Larson og Sanderums Kaj Rasmussen – ikke længere kunne skjule de interne stridigheder for offentligheden.

Kaj Rasmussen tog i slutningen af september i sit partiblade *Aktuelt* til genmæle mod beskyldninger om, at Sanderum sogneråd var »en flok fedtsyle«, der nok ville nyde, men ikke yde. Han udtalte i forlængelse heraf, at forstæderne ikke kunne være bekendt »at fremsætte et sådant tilbud fem minutter i 12 med den bagtanke og i den tro, at vi dermed kan købe os fri af en eventuel

sammenlægning med Odense i 1970«. Det var først og fremmest Lennart Larson, der måtte bære skylden for denne »sidste øjeblikshandling« på grund af »sin emsige og impulsive adfærd, da han i huj og hast fik trumfet denne støtte igennem«.

Lennart Larson replicerede i *Fyns Tidende*, at fem kommuner nu måtte betale for beboerne i Sanderum, hvortil kom, at sognerådet tidligere havde støttet en sådan ordning i kraft af sin underskrift på S sammenslutningens 1966-redegørelse. Den udlægning kunne Kaj Rasmussen ikke godkende, idet Pårup stod som aftalebryderen ved ikke at overholde aftalen om en hemmeligholdelse af sognerådets stillingtagen. Som tidligere nævnt havde man i Pårup offentliggjort sin støtte til de kulturelle formål før det afgørende møde med de øvrige medlemmer af S sammenslutningen.

Sagen blev taget op på et møde i S sammenslutningen i midten af oktober 1968 og førte her til en vældig holmgang om formandens behandling af det kontroversielle spørgsmål. Lennart Larson ønskede en pressemeddelelse udsendt, hvor det blev fastslået, at sagen havde været behandlet forsvarligt fra begyndelsen. Det nægtede de øvrige, og denne afvisning opfattede Lennart Larson som en desavouering af sit formandskab, og han ville som følge deraf forlade formandsposten. Resultatet blev imidlertid, at de øvrige udtalte deres fulde tillid til formanden samt en anerkendelse af hans arbejde for at bevare den kommunale selvstændighed. Denne enstemmige tillids erklæring fik Larson til at trække sin trussel tilbage.

Diskussionen satte dybe sår i det interne samarbejde mellem medlemskommunerne, men var egentlig kun det første håndgribelige tegn på den afmatning, der i stigende grad ramte forstædernes agitation mod en storkommune. Flere års kamp forekom betydningsløs på baggrund af udtalelser fra såvel indenrigsministeren som kommissionsmedlemmer, og det forstærkede de interne stridigheder, ja var måske den egentlige årsag til deres opståen. Endnu et slående bevis på den omtalte afmatning og apati viste sig på mødet, hvor der herskede en udpræget mangel på interesse for at forstærke den lokale agitation. I stedet vedtog man at afvente den kommissionsbetænkning, der var lovet til begyndelsen af 1969. Den eneste vedtagelse var et engangsbidrag til Foreningen af Bymæssige Kommuners efterhånden slunkne pengekasse på 50 øre pr. indbygger. Beløbet var øremærket til støtte for den fortsatte opposition mod kommunalreformen. Derudover sammensattes en ganske neutral presseudtalelse, der endnu engang imødegik en tvangsmæssig indlemmelse og i øvrigt henstillede, »at de enkelte kommuner under alle forhold får den fornødne tid til at drøfte problematikken i Kommunalreformkommissionens indstilling til indenrigsministeren, ligesom S sammenslutningen forudsætter, at ministeren efter forslagets fremsættelse i Folketinget giver

de sammenlægningsimplicerede kommuner tilstrækkelig mulighed for drøftelse med borgerne«.

Sideløbende med den voldsomme strid internt i Sammenslutningen afholdtes en række hemmelige møder mellem Odense og Fjordager om sidstnævntes eventuelle indlemmelse i købstaden, og den 16. oktober – to dage før holmgangen i Sammenslutningen – blev nyheden offentliggjort. Sognerådsformand Olav Nielsen forklarede, at et enigt sogneråd ønskede at komme udviklingen i forkøbet og på den måde sikre sig de bedst mulige betingelser ved en indlemmelse. »Vi handlede ikke i en tvangssituation«, fastslog Olav Nielsen for at mane alle rygter om pres fra Odense og økonomiske vanskeligheder til jorden.

Samme dag genoptog Fraugde sine forhandlinger med købstaden, forhandlinger, som da havde ligget stille nogen tid, fordi Odense ikke umiddelbart ville inkludere Allerup-Davinde i sine beregninger, hvilket var et ufravigeligt krav fra Fraugdes side. Borgmester Holger Larsen lod nu forstå, at der kunne forhandles om dette krav, hvorfor Fraugde var rede til nye drøftelser. Odenseborgmesteren kunne derfor med ro i sindet konstatere, at »bysamfundet bliver rigere ved ikke at være delt op i små enheder«. Alt tydede på, at købstadens kabale var ved at gå op!

De øvrige kommuner i Odenseområdet græd tørre tårer over denne udvikling. Som tidligere nævnt havde de længe håbet på, at Fjordager ville følge Fraugde og erklære sig rede til indlemmelse. Nu var det omsider sket, men måske en anelse for sent, set med Sammenslutningens øjne. Kommunalreformkommissionens foreløbige Odenserapport så nemlig dagens lys umiddelbart efter Fjordagers beslutning, og denne lagde utvetydigt op til en indlemmelse af alle forstads- og omegnskommuner. Hver kommune fik ganske vist mulighed for at anføre kritikpunkter som forberedelse til en række planlagte møder med kommissionen, men der rådede ikke desto mindre en udbredt fornemmelse af, at løbet var kørt.

Det første møde mellem kommissionen og de involverede kommuner fandt sted i slutningen af november 1968. Det var rapportens første del, der blev diskuteret, og den byggede i høj grad på oplysninger, afgivet af kommunerne selv, og gav derfor ikke anledning til større debat. Sammenslutningen protesterede mod en række formuleringer, som man mente tog ensidigt parti for købstaden, og disse protester blev stort set taget til følge.

Også det andet møde mellem parterne var ganske udramatisk. Man enedes om, at der i den endelige betænkning burde tilføjes et særligt afsnit om de centerdannelser, som enten var etableret eller i hvert fald projekteret i flere af forstæderne. Sammenslutningen ønskede et sådant afsnit medtaget som et bevis på deres evne til at følge med udviklingen. Pårup kommune havde

Borgmester Holger Larsen på scenen i Fyns Tivoli, flankeret af Odense Pigeværde (Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

eksempelvis allerede indviet første etape af det såkaldte Tarupcenter og fremholdt det stolt som et »vartegn« for en selvstændig og fremgangsrig kommune. Såvel Dalum som Allesø-Næsbyhoved Broby og Korup-Ubberud omgikkes med lignende planer. Man ville ikke stå tilbage for købstadens planer om et Rosengårdcenter!

Nu ventede alle blot på den definitive afgørelse om Odenseområdets fremtid. På et møde i december vedtog Sammenslutningen, at hvert sogneråd på dets førstkommende møde skulle tage stilling til »om kommunerne, hvis der ikke kan opnås selvstændighed for den enkelte kommune, da ønsker sammenlægning med Odense eller med andre kommuner«. Spørgsmålet skulle udtrykkeligt drøftes på lukkede møder – ingen nærede noget ønske om en gentagelse af striden om kulturstøtten!

Betænkningen var som nævnt lovet færdig først i det nye år, men allerede inden dens offentliggørelse svirrede det med rygter. Lokalpressen kunne næsten dagligt i løbet af januar 1969 bringe nye rygter til torvs, men det eneste definitive var meddelelsen om, at Fjordager pr. 1. april 1970 ville blive en del af Odense. De to kommuner manglede blot at forhandle om en række praktiske problemer, bl.a. Fjordagers krav om et områdekontor i kommunen.

Netop på grund af de mange forlydender udsendte Sammenslutningen i forbindelse med sit årsmøde den 17. januar følgende udtalelse:

»Da man nu må formode i henhold til oplysninger i dagspressen, at det, man hidtil har arbejdet for, nemlig den enkelte kommunes selvstændighed, ikke mere er sandsynlig, har Sammenslutningen vedtaget at anbefale medlemskommunerne samt de

øvrige kommuner, der er omfattet af undersøgelsen, at indlede forhandlinger i henhold til Kommunalreformkommissionens alternative løsninger for Odenseområdet«.

Udtalelsen holdt sig ikke helt til sandheden, idet den færdige betænkning faktisk forelå inden årsmødet, om end kun i eksemplarer til sognerådsformændene. Derfor vidste man med sikkerhed, at muligheden for at undgå sammenlægning af hele området kun eksisterede, hvis der kunne opnås fuld enighed om at følge det i betænkningen nævnte alternativ med tre kommuner i området. Selvstændighed for den enkelte var en saga blot.

Årsmødet kom selvsagt til at stå i betænkningens tegn. I sin beretning fremhævede Lennart Larson, at når der i det hele taget kunne være flere muligheder end indlemmelse under Odense, skyldtes det det udspil fra nordvestkommunerne, som i sin tid gav anledning til så stor kritik.

Hvorledes stillede kommunerne sig til betænkningens konklusion? Pårup, Allesø-Næsbyhoved Broby og Dalum satsede ubetinget på en tredeling af området i en nordvestlig, sydvestlig og østlig kommune. Lumby var ligesom de øvrige modstandere af en indlemmelse under købstaden, men sognerådsformand Aksel Rasmussen argumenterede for en løsning med to nordvestlige kommuner, bestående af henholdsvis Pårup og Korup-Ubberud samt Allesø-Næsbyhoved Broby og Lumby. Forslaget var intet luftkastel, da det figurerede i betænkningen, men det vandt ingen tilslutning fra de øvrige involverede. Sanderum ønskede ikke at binde sig definitivt til nogen side, før sognerådet havde drøftet fremtiden, hvilket skyldtes, at det socialdemokratiske mindretal med Kaj Rasmussen i spidsen var modstander af tredelings tanken. Det satsede enten på selvstændighed eller en sammenlægning med købstaden, hvis det ikke kunne være anderledes.

Brændekilde-Bellinge, Stenløse-Fangel og Korup-Ubberud deltog på årsmødet som observatører ud fra en erkendelse af, at forstads- og omegnskommunerne i den givne situation måtte trække på samme hammel. Som tidligere nævnt havde de to førstnævnte længe satset på en sydvestlig kommune, og de kunne derfor ubetinget støtte tanken om en tredeling af området. Derimod tøvede Korup-Ubberud stadig med at tilslutte sig en sådan tanke.

Odense kunne kun være tilfreds med udviklingen. Borgmester Holger Larsen udtalte diplomatisk, at købstaden sandelig ikke besad storhedsdrømme, men omvendt ville den ikke ende som en »indeklemt enklave«, udelukkende befolket af ældre mennesker og unge under uddannelse. Han mente også, at »store dele af det område, man nu arbejder for at få lagt sammen, fungerer allerede som et bysamfund, og flere af forstæderne er således reelt kun bykvarterer, som imidlertid økonomisk og administrativt ikke er blevet tilpasset Odense som en del af denne kommune.«.

Betænkningen blev officielt udsendt et par dage efter årsmødet. Det var et digert værk på godt 200 sider inklusive diverse bilag, og kommissionen havde efter bedste evne undersøgt alle aspekter af problemerne i Odenseområdet, både de økonomiske, erhvervmæssige, boligmæssige, byplanmæssige, kulturelle m.v. Som det allerede er fremgået, opregnede kommissionen tre muligheder, hvad angik områdets fremtidige kommuneinddeling. Om en enkelt storkommune hed det:

»En samling af byen i én kommune vil opfylde inddelingslovens hovedprincip for kommuneinddelingen omkring byerne og vil kunne skabe grundlag for en samlet løsning af de fælles opgaver i området og for tilrettelæggelsen og planlægningen af byens udvikling efter en samlet vurdering af muligheder og behov. Etableringen af en sådan kommune vil tilvejebringe en økonomisk udligning inden for byområdet og et bredt økonomisk grundlag for varetagelsen af større opgaver af afgørende betydning for byen«.

Kommissionen fandt, at Davinde sogn i Allerup-Davinde kommune ville kunne holdes uden for en sammenlægning, akkurat som den i 1966 dannede Årslev kommune kunne det, bortset fra Højby sogn. Hvad angik byudviklingsområderne i Stenløse-Fangel, Brændekilde-Bellinge og Korup-Ubberud burde de i hvert fald inddrages i en storkommune, mens de øvrige dele af disse kommuner måtte have mulighed for at søge sammenlægning til anden side.

Det andet forslag – tredelingen – fik følgende ord med på vejen:

»Ved dannelsen af en eventuel nordvestlig og sydvestlig kommune vil der blive etableret kommuner med et indbyggertal på 20-25.000 indbyggere. Der vil inden for de pågældende kommuner være udviklingsmuligheder til noget nær en fordobling af indbyggertallet, og der er udlagt ret betydelige erhvervsarealer. De større enheder vil i forhold til de nuværende kommuner få en jævnere befolkningsudvikling, som kan åbne mulighed for en smidigere tilrettelæggelse af de kommunale investeringer«.

Kommissionen tilkendegav dog, at »der er ikke i de to områder i dag et naturligt centrum, og kommunerne og befolkningen har i almindelighed mere kontakt til Odense end indbyrdes«. Det var en alvorlig indvending mod tredelingstanken.

Det tredje forslag, der kunne kaldes firdelingstanken, arbejdede med den dannelse af to nordvestlige kommuner, som Aksel Rasmussen fra Lumby var gået ind for på årsmødet i Sammenslutningen. Forslaget fik dog ikke mange ord med på vejen og kom ikke til at indtage nogen væsentlig rolle i debatten. Faktisk var det umuligt at opspore den egentlige ophavsmand til ideen, og i et brev til sognerådsformændene for de fire involverede kommuner beklagede Helge Hørby fra Foreningen af Bymæssige Kommuner, at tan-

Bent Vedel Jensen (f. 1917), Venstre, var sogneradsformand i Korup-Ubberud kommune fra sammenslutningen i 1966 til sammenlægningen med Odense 1970 (Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

ken overhovedet havde fundet vej til betænkningen. Kontorchef Henning Strøm fra kommissionen havde dog tilkendegivet, at det »blev sat ind efter forlangende fra et af medlemmerne i kommissionen på et tidspunkt, hvor man skulle være færdig og derfor ikke orkede at diskutere hverken logikken eller konsekvenserne af disse linier«.

Kommissionens konklusion blev, at en opdeling af området i flere kommuner ville skabe et behov for et fastere samarbejde mellem disse og formentlig nødvendiggøre en form for økonomisk udligning. Man fandt det med andre ord mest hensigtsmæssigt at skabe en storkommune, selv om det ikke blev udtrykt så direkte.

Betænkningen prøvede efter bedste evne at opveje pro og kontra i den langvarige debat, selv om den endelige konklusion talte til fordel for storkommunen. Undersøgelsen redegjorde i alt væsentligt for udviklingen i Odenseområdet, således som den måtte tage sig ud, når man var hævet over lokale stridsmaal.

Blandt forstads- og omegnskommunerne var der imidlertid ikke udelt tilfredshed med betænkningen. De anså den for farvet og tendentios, og den mistro, som hele tiden havde gnavet omkring kommissionens eventuelle forudfattede meninger, blev nu udtrykt åbent. I den forbindelse mente forstadsfolkene, at kommissionen havde ligget under for især den mægtige Købstadforenings interesser. Sådanne påstande var en naturlig følge af den lange og opslidende debat, som var gået forud, men var næppe mere end netop påstande. Under alle omstændigheder stod betænkningens ord ikke til at ændre.

I dagene efter offentliggørelsen fulgte en hektisk modeaktivitet blandt forstads- og omegnskommunerne. Det gjaldt om så hurtigt som muligt at nå til enighed om den tredeling af området, som var en forudsætning for, at dette alternativ overhovedet ville blive taget seriøst af de endelige beslutningstagere, politikerne i Folketinget. Blandt de nordvestlige kommuner var Korup-Ubberuds fortsatte toven en hindring for realitetsforhandlinger mellem parterne, og planen led skibbrud, da sognerådet i begyndelsen af februar måned besluttede at satse på en bevarelse af selvstændigheden. Kommunen anså sig for at være bæredygtig alene og henholdt sig til løftet fra 1966 om, at den da nydannede kommune ikke ville blive indlemmet under Odense. I en pressemeddelelse fastholdt Korup-Ubberud stædigt sit hab om en bevarelse af selvstændigheden og afviste, »at det i øvrigt gode samarbejde, der finder sted med Parup, Allesø-Næsbyhoved Broby og Lumby kommuner, kan betragtes som et grundlag for en sammenlægning med de tre nævnte kommuner«.

Lennart Larson, der om nogen var arkitekten bag tanken, forstod ikke Korup-Ubberuds holdning: »Det er ufatteligt, at man ikke kan se, at det er

nødvendigt at enes om et alternativ, hvis man da ikke vil dikteres et standpunkt af Kommunalreformkommissionen, som kan resultere i indlemmelse i Odense«.

Korup-Ubberud stod dog ikke alene med sin skepsis, idet også sognerådet i Lumby havde sine stærke tvivl. Når kommunen som den eneste havde argumenteret for to nordvestlige kommuner, skyldtes det en udpræget angst for at blive den lille i forhold til de stærkere ekspanderende kommuner, Allersø-Næsbyhoved Broby og Pårup. Korup-Ubberud nærede samme betænkelighed, og ingen af de to ønskede at blive reduceret til et bekvemmeligt vedhæng i de andres udvikling. Begge erkendte, at hele ideen oprindeligt var mere udsprunget af taktiske overvejelser end ud fra noget dybfølt behov for og ønske om et fællesskab. Da firdelingstanken hurtigt fik nådestødet, var Lumby imidlertid en så stærk modstander af en indlemmelse i Odense, at man trods alt bøjede af og tilsluttede sig ideen om nordvestkommunen.

Fodslaget var ikke meget bedre blandt de sydvestlige kommuner. Her var problemet dog snarere partipolitisk, fordi det socialdemokratiske mindretal i alle fire kommuner ikke støttede tredelingstanken ved afstemninger i de respektive sogneråd. De foretrak til enhver tid en storkommune, når selvstændigheden alligevel var tabt.

Hvorfor indtog de lokale socialdemokrater dette standpunkt? For det første hævdede de, at en storkommune ville give bedre mulighed for en langsigtet planlægning samt en større lighed mellem kommunerne, hvorimod tre kommuner ville svække planlægningsmulighederne og tilmed virke befordrende på kommunalegoismen. Der ville simpelt hen opstå en magtkamp til skade for beboerne. For det andet så de ikke nødvendigvis de kommunale centraliseringsbestrebelse som et onde, tværtimod forekom det dem at være et særdeles nyttigt middel til en omfattende rationalisering af beslutningsprocessen til gavn for demokratiet. Der ville sikres et bredt økonomisk grundlag for varetagelsen af hele bysamfundets voksende opgaver. De følte sig i det hele taget mindre bundne af fortidens kommunale traditioner end de borgerlige politikere, og derfor kunne Robert Dalskov Andersen fra Brændekilde-Bellinge udtale følgende: »Jeg tror afgjort, at ungdommen af i dag og den kommende generation er lidenskabsløse over for, hvor kommunegrænserne går i det bysamfund, de lever i«.

For det tredje spillede de rent partipolitiske interesser stærkt ind, fordi Odense havde en årelang tradition for et socialdemokratisk bystyre, mens de omkringliggende kommuner havde en stærk borgerlig tradition. Det ville være lettere at drive socialdemokratisk politik i en storkommune end i en sydvestlig kommune, hvor de borgerlige efter alt at dømme ville få magten. Dette forhold må heller ikke overses i forbindelse med det særstandpunkt.

som politikere som Kaj Rasmussen (Sanderum), O. Kronborg (Stenløse-Fangel), Robert Dalskov Andersen (Brændekilde-Bellinge) og H. Esbjørn-Nielsen (Dalum) indtog i debattens sidste og afgørende fase. Endelig støttede Socialdemokratiet på landsplan konsekvent en kommunalreform med så store bykommuner som muligt, og det påvirkede ligeledes partiets lokalpolitikere, vel ikke mindst Kaj Rasmussen, der tillige var folketingsmand og ikke uden videre ville afvige fra partiliniien.

I begyndelsen af februar opholdt Kommunalreformkommissionen sig i Odense, hvor de involverede parter blev indkaldt til møder på Grand Hotel. Formålet var en drøftelse af de enkelte kommuners stillingtagen til inddelingsspørgsmålet, specielt på baggrund af de muligheder, som var fremlagt i betænkningen.

Kommissionen med departementschef Jens Zeuthen i spidsen blev ikke præsenteret for nye argumenter eller indfaldsvinkler, men de kunne lytte til parternes synspunkter, tage dem ad notam og derefter konstatere, at det tilsyneladende var umuligt for områdets kommuner at nå til enighed. Folketinget måtte træffe den endelige afgørelse om Odenseområdets fremtid. De enkelte kommuners stillingtagen var følgende:

1. Odense argumenterede for en fastholdelse af princippet om »ét bysamfund – én kommune« og ønskede dermed etableringen af en storkommune.
2. Fjordager ville ind under Odense, men tilsluttede sig i øvrigt den fremsatte tanke om en tredeling af området.
3. Fraugde og Allerup-Davinde ville sammen ind under Odense, men derudover ville de ikke blande sig i debatten.
4. Dalum, Sanderum, Stenløse-Fangel, Brændekilde-Bellinge, Pårup, Allersø-Næsbyhoved Broby og Lumby gik ind for en tredeling af området.
5. Korup-Ubberud fastholdt sit ønske om fortsat selvstændighed.
6. Årslev protesterede kraftigt mod den påtænkte indlemmelse af Højby sogn under Odense.

Både forud for og efter kommissionens besøg i Odense var debatten blevet yderligere skærpet. De implicerede kommuner havde så sent som den 4. februar – godt en uge før møderne med kommissionen – deltaget i et stort fællesmøde på Odense rådhus, et møde, der efter omstændighederne var forløbet på fredeligste vis. Det var derfor overraskende, at tonen umiddelbart efter atter blev ubarmhjertig og bl.a. fik købstadens repræsentanter til at tale om en regulær hetz fra forstædernes side. Disse anså omvendt det samlede byråd for at personificere den rene og skære arrogance, og enkelte gik endog så langt som at bruge udtrykket »imperialistisk« om Odensefolkenes bestræbelser på at skabe en storkommune. En sammenligning med den netop stedfundne sovjetiske invasion i Tjekkosllovakiet blev også draget ind i den efter-

hånden temmelig usaglige debat, hvor heller ikke den lokale presse længere holdt sig tilbage.

Der udbrød faktisk en regulær avisrig mellem *Fyns Tidende* og *Fyens Stiftstidende*. Den førstnævnte Venstreavis havde gennem længere tid helhjertet støttet tredelingstanken og dermed forstæderne. Specielt Lennart Larson, der som bekendt både var Venstremand og en arg modstander af indlemmelse, fik i denne periode næsten dagligt spaltepads i avisen. Den ubetingede støtte til forstæderne havde flere årsager. Dels var Venstre det eneste af de borgerlige partier, der for alvor stod delt i spørgsmålet, dels havde *Fyns Tidende* størstedelen af sin læserskare uden for købstaden, hvor modstanden mod en storkommune var massiv. Denne relative uafhængighed af avislæserne i Odense forstærkede ligeledes avisens stillingtagen.

Fyns Tidendes chefredaktør, Jens Peter Jensen, kunne derfor med sindsro tillade sig at ironisere over *Fyens Stiftstidendes* noget tvetydige dækning af debatten, hvilket han da også gjorde med glæde, bl.a. i en leder den 14. februar med den sigende titel »Med sæk over hovedet«. Sideløbende hermed udtalte Lennart Larson til *Jyllands-Posten*, at den konservative avis havde fået »mundkurv« på af partiet.

Det var utvivlsomt korrekt, at *Fyens Stiftstidende* befandt sig i et dilemma, fordi en konservativ indenrigsminister var i færd med at gennemføre en reform, der var særdeles uvelkommen i de borgerlige forstads- og omegnskommuner, hvor der i flere tilfælde sad konservative sognerådsformænd. At Poul Sørensen tilmed var opstillet i Odenseområdet og tillige stod på venskablig fod med *Fyens Stiftstidendes* chefredaktør, Knud Secher, gjorde næppe sagen mindre kompliceret. En sådan forbindelse gav god grobund for rygter om, at avisen var styret af partiet, rygter som Knud Secher dog vredt afviste i en leder, der blev trykt den 14. februar om eftermiddagen, ganske få timer efter Jens Peter Jensens udfald. Lederen hed »Under bæltstedet«, og her benægtede Knud Secher de fremsatte beskyldninger. Han havde ingen »mundkurv« på eller for den sags skyld heller ingen »sæk over hovedet!« Lidt syrligt tilgav han »hr. Lennart Larson, at temperamentet løber af med ham«.

Denne debat, der næsten genkaldte tidligere tiders fejder mellem byens partiaviser, kan måske forekomme betydningsløs i dag, men viser ikke desto mindre, hvor fortættet stemningen efterhånden var blevet. Den forbitrede, nogle gange ligefrem onde stemning, som begge parter fremmanede, stemte dog ikke helt overens med virkeligheden, som den tog sig ud i det tidlige forår 1969. Faktisk foregik der netop i denne periode en række drøftelser mellem parterne, og f.eks. duellerede Holger Larsen og Lennart Larson på adskillige offentlige møder om kommunalreformen. Disse foregik oftest i en

stiltfærdig, næsten saglig, atmosfære, hvor begge anslog samarbejdets toner. Lennart Larson gik endog længere end nogen sinde før, når han frimodigt indrømmede, at han ofte havde fremsat provokerende udtalelser blot for at komme til orde i debatten!

Det kom tillige frem på disse møder, at de nordvestlige kommuner frygtede at blive ladt i stikken i udviklingsmæssig henseende, hvis resultatet blev en storkommune. Man tænkte først og fremmest på de planlagte, kostbare projekter i den østlige bydel, eksempelvis Vollsmøse, Rosengårdcentret og universitetet. Særlig Vollsmøseplanen gav anledning til spekulationer, fordi den dels var af hidtil uset omfang, dels kunne skabe problemer af social karakter. Forstæderne fremhævede, at købstadens sociale budget i forvejen var meget højt, og anførte dernæst, hvorledes mindre kommunale enheder bedre ville være i stand til at tøjle det sociale område. Frygten for stigende sociale udgifter var givetvis en vigtig begrundelse for modstanden mod en storkommune, selv om den sjældent blev inddraget i agitationen. Forstæderne undgik bevidst at fremføre de punkter, der i offentlighedens og ikke mindst i beslutningstagernes øjne fik dem til at stå som nærliggende kommuner. Den tidligere omtalte kulturdebat var i den henseende en undtagelse, der bekræftede reglen, og Lennart Larsons hensigt med forslaget havde da også været den stik modsatte, nemlig at påvise forstædernes vilje til at løfte i samlet flok med købstaden. Han havde ikke kalkuleret med den interne strid, der fulgte i kølvandet på forslaget, og som afslørede, at ikke alle forstæder var rede til at betale til Odense.

Kommissionsbetænkningen kunne kun opfattes som et væsentligt skridt på vejen mod en storkommune, men forstads- og omegnskommunerne levede dog i håbet, indtil regering og folketing havde afsagt den endelige dom. Her var proceduren følgende: Indenrigsminister Poul Sørensen skulle på baggrund af betænkningerne om Århus, Odense og Ålborg forelægge et udkast til et lovforslag for den samlede regering. Hvis denne godkendte udkastet, ville ministeren hurtigst muligt fremsætte det som officielt lovforslag i Folketinget, som derefter skulle tage stilling til det. I ingen af de tre store byområder havde man internt kunnet nå frem til enighed om den fremtidige kommuneinddeling, og derfor skulle problemerne i henhold til den vedtagne inddelingslov af juni 1967 løses ved hjælp af en særlig lov for netop disse områder. På grund af denne lange procedure håbede forstæderne ved såvel Århus som Odense og Ålborg fortsat på at kunne fremtvinge en holdningsændring hos politikerne.

Der var dog ingen tegn på, at det ville lykkes for dem. Kommissionen havde efter det omtalte møde med de odenseanske forstæder i februar 1969 redegjort for disses holdning til kommunalreformen, og det var nu op til Poul

Egeparken i Vøllelse, en del af den store, nye bydel fra 1960'erne og 1970'erne (Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

Sørensen at tage endelig stilling til sagen. For Odenseområdets vedkommende havde ministeren valget mellem en storkommune eller en tredeling af området. Ideen om to nordvestlige kommuner var for længst opgivet..

Poul Sørensen mødtes med repræsentanter for Odenseforstæderne i begyndelsen af marts måned, hvor disse en sidste gang søgte at overtale ham til at satse på tredelingen, men forgæves. Ministeren udtrykte ganske vist sympati for forstædernes synspunkter og indrømmede, at opgaven langtfra var behagelig, men han havde alligevel en usvækket tro på storkommunen som den eneste farbare vej. Poul Sørensen erkendte på mødet, at de borgerlige partiers stillingtagen var usikker, men til gengæld gik Socialdemokratiet afgjort ind for en reform, der forvandlede provinsens tre store byområder til storkommuner. Efter Poul Sørensens mening lå en væsentlig årsag til denne holdning i det faktum, at Esbjergs socialdemokratiske borgmester, Henning Rasmussen, tillige var formand for Den danske Købstadforening.

Blandt de tre regeringspartier var det særlig i Venstres folketingsgruppe, at bølgerne gik højt. En afstemning havde afsløret, at 13 gik ind for etableringen af storkommuner, mens 11 var imod, og det var unægtelig en snæver margen at tage en så vigtig beslutning ud fra. Alligevel kunne *Fyens Stiftstidende* den 12. marts rydde sin forside for at meddele, at VKR-partierne nu var nået til enighed om et Stor-Odense. *Fyens Tidende* bad dog folk om at slå koldt vand i blodet, fordi der stadig var bevægelse blandt de borgerlige, og Venstre på Fyn ville i den forbindelse konfrontere Poul Sørensen med hans udtalelse fra juni 1966, hvor han – som tidligere citeret – havde udtrykt sin skepsis over for storkommunerne som fremtidens løsen.

De 11 Venstre-rebellere, som bl.a. talte *Fyens Tidendes* chefredaktør, Jens Peter

Hilmar Baunsgaard (f. 1920) var radikalt medlem af Folketinget, valgt i Odense/Fyns amt 1957-77 og statsminister 1968-71 (Folketingets Bibliotek).

Landbrugsminister Peter Larsen (1924-70), Venstre, valgt til Folketinget i Otterupkredsen fra 1953 til sin død (Folketingets Bibliotek).

Jensen, gjorde, hvad de kunne for at få ændret beslutningen og fremholdt især problemerne i Ålborgområdet som et bevis på det u hensigtsmæssige i storkommuner. Netop dér var debatten ekstra opskruet på grund af det historiske skel, som Limfjorden trak gennem byområdet med Ålborg søndenfjords og Nr. Sundby nordenfjords. Derimod spillede Odenseområdet kun en mindre rolle i det interne spil mellem regeringspartierne. Problematikken her greb ikke nær så mange uden for lokalområdet, selv om politikerne fra forstads- og omegnskommunerne gjorde, hvad de kunne for at markere sig i landsdebatten. Odense var i den debat blot et vedhæng til Ålborgsagen, og det var bemærkelsesværdigt, at de i Odenseområdet valgte ministre – statsminister Hilmar Baunsgaard, indenrigsminister Poul Sørensen og landbrugsminister Peter Larsen – alle undlod at tage ordet i debatten. De ville givetvis ikke skabe unødigt splittelse i regeringen.

Den 14. marts 1969 fremsatte Poul Sørensen regeringens »forslag til lov om revision af den kommunale inddeling i Århus, Odense og Ålborg byområder«, som det hed i det officielle lovsprog. I sin forelæggelsestale konkluderede ministeren, at »en administrativ samling af kommunerne til én kommune for hvert af de tre byområder vil give det bedste grundlag for en rationel varetagelse af de kommunale opgaver i byområderne«.

Under førstebehandlingen af forslaget luftede Venstrerebellerne deres mishag og fik støtte fra Det radikale Venstres fynske folketingsmedlem Dagmar Andreasen, som ligeledes talte sin regering midt imod og anklagede forslaget for at gå købstædernes ærinde, fordi »der var jo i tredelingsforslaget taget hensyn til, at Odense fik så meget jord, at der ikke blev tale om, at den blev indeklemmt«. Poul Sørensen replicerede, at det oprindeligt var Folketinget og ikke den nuværende regering, der havde lovfæstet det i forslaget fulgte princip om »ét bysamfund – én kommune«. Han undlod dog at gøre opmærksom på, at de borgerlige partier dengang ikke havde protesteret mod forslaget, hvorfor de måtte bære deres del af skylden for den opståede situation.

Selv om lovforslaget ikke kom som nogen overraskelse, vakte det alligevel fornyet debat, og perioden indtil andenbehandlingen i maj blev derfor kendetegnet ved endnu en række desperate forsøg fra forstads- og omegnskommunerne på at vende stemningen. Enhver udvej måtte prøves på trods af den desillusionerede tone, der nu lå gemt i alle udtalelser fra forstæderne. En tydeligt skuffet Lennart Larson udtalte i det, der lignede nederlagets stund, at »herfra skal det ikke skorte på samarbejdsvilje«.

Debatten levede imidlertid også plads til indslag af mere kuriøs karakter, som ikke desto mindre sagde et og andet om stemningen i forstæderne. *Fyns Tidende* kunne således berette om en funktionær ved Pårup kommune, Olga Brandt, der valgte at tage sin afsked som en konsekvens af den ventede ind-

De ansatte i Pårup kommune fotografert sammen med sognerådet ved en afskedssammenkomst i marts 1970 (Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

lemmelse. Hun søgte til Munkebo kommune for ikke at ende som »et lille nummer i den kommende storadministration«. Få indtog vel en så konsekvent holdning, men det er hævet over enhver tvivl, at de ansatte ved forstads- og omegnskommunernes administration gyste ved tanken om i nær fremtid at skulle indgå i en tilsyneladende uoverskuelig storadministration. En sådan frygt var nok forståelig, når man tænker på de mindre og mere overskuelige administrationer, som de hidtil havde arbejdet indenfor.

Fyens Stiftstidende kunne dog – som et muligt plaster på såret hos nogle – give løfte om et sandsynligt borgerligt styre i en fremtidig storkommune. Avisen beregnede, at byrådet formentlig ville komme til at bestå af ni konservative, tre Venstrefolk, en radikal, ti socialdemokrater og to SFere. Denne beregning, der var foretaget på baggrund af de seneste kommunevalg i købstaden og forstæderne, passede godt sammen med de forventninger, som i hvert fald visse borgerlige nærrede til fremtiden. Heller ikke indenrigsminister Poul Sørensen var ganske upåvirket af en sådan udsigt, da han fremsatte forslaget. På mødet med de odenseanske forstadsfolk i marts havde han netop berørt

muligheden for et borgerligt styre i flere af de større provinsbyer. Poul Sørensen regnede en socialdemokratisk højborg som Esbjerg for umulig at indtage, men i hvert fald i Vejle og Kolding stod det socialdemokratiske styre efter ministerens vurdering for fald. Så hvorfor ikke også i Odense?

I begyndelsen af april stod den sidste strid. Deputationer fra de tre storbyområder valfartede til Christiansborg for at protestere mod det fremsatte lovforslag over for folketingsudvalget. I de dage fandt i alt 54 mundtlige og/eller skriftlige henvendelser vej til de travle udvalgsmedlemmer, og de kom fra byråd, sogneråd, partiforeninger, kommunale interessegrupper, enkeltpersoner m.fl. Odenseområdet præsterede ni henvendelser, hvilket var væsentligt mindre end især Ålborg bidrog med, men dog nok til, at den rådende stemning i området blev markeret. Det drejede sig om delegationer udsendt fra Odense byråd, Forstadskommunernes Sammenslutning, der til lejligheden var udvidet med Brændekilde-Bellinge og Stenløse-Fangel, Fraugde, Allerup-Davinde, Korup-Ubberud, Langeskov, Årslev, VKR-partiernes vælgerforeninger i Brændekilde-Bellinge og Stenløse-Fangel samt den konservative vælgerforening i Årslev.

Den 11. april havde Sammenslutningens medlemskommuner samt Brændekilde-Bellinge, Stenløse-Fangel og Korup-Ubberud afholdt et møde, dels for at forberede rejsen til København, dels for at lægge op til etableringen af det nu sikkert nødvendige samarbejde med købstaden. En orienterende samtale mellem Holger Larsen, Lennart Larson og Poul Grønborg Christensen havde allerede fundet sted, og de tre var nået frem til, at »samarbejdet bedst ville kunne etableres ved, at der først blev nedsat embedsmandsudvalg for de forskellige sagsområder, f.eks. skolevæsen, socialvæsen, vejvæsen, kulturelle forhold m.v.« Derefter skulle de politiske udvalg tage stilling til de af embedsmændene udarbejdede forslag.

Det forslag mødte ikke udbredt velvilje hos de øvrige, der ikke ønskede at tage et initiativ, før Folketinget havde truffet den definitive afgørelse. Man frygtede, at forstads- og omegnskommunernes position ville blive yderligere svækket, hvis der før mødet med folketingsudvalget var indledt forhandlinger med købstaden om indlemmelse. Resultatet blev derfor en vedtagelse om, at hvis andenbehandlingen i Folketinget gav et uændret resultat, skulle forstæderne henvende sig til Odense.

De øvrige kommuner frygtede, at det interessefællesskab, som både Dalum og Pårup på en række vigtige punkter havde med Odense i den afgørende fase, ville skade Sammenslutningens position. Frygten var langt fra urealistisk, idet det omtalte møde mellem de tre havde været lukket, officielt af hensyn til folketingsudvalget, men uofficielt fordi der var tale om regulære forhåndsforhandlinger mellem områdets tre kommunale kæmper. Såvel

Pårup som Dalum satsede på at sikre sig en så stærk position som overhovedet muligt, inden de rigtige forhandlinger blev indledt med deltagelse af de andre forstads- og omegnskommuner. Det var i den henseende bemærkelsesværdigt, at Holger Larsen, Lennart Larson og Poul Grønborg Christensen som afslutning på mødet enedes om, at der blot havde været tale om en »samtale«. En samtale var det ganske vist, men det var tillige en forhandling blandt områdets tre store om at finde en løsning, der – som det udtryktes – kunne sælges til de øvrige kommuner!

Det andet punkt på Sammenslutningens møde den 11. april drejede sig om det kommende møde med folketingsudvalget. Her besluttedes det, at hver kommune skulle være repræsenteret ved sognerådsformanden. Derudover skulle Sammenslutningens nyvalgte næstformand, den konservative Johs. Rasmussen fra Pårup, også være medlem af delegationen. Fraugde og Korup-Ubberud ønskede dog at optræde på egen hånd på mødet.

Sammenslutningen formulerede afslutningsvis en udtalelse, der skulle forelægges for udvalget og desuden sendes til pressen. Her kritiserede man kommissionen for at have benyttet forældet statistisk materiale ved sin undersøgelse, og man kunne heller ikke acceptere påstanden om, at områdets kommuner ikke var i stand til at nå til enighed. Det var forkert, fordi »10 kommuner og et amtsråd kunne blive enige mod én kommune om en tredeling«. Odense havde imidlertid stædigt fastholdt, at en revision skulle bygge på princippet om »én by – én kommune«, og dermed havde købstaden udelukket enhver forhandlingsløsning.

Udtalelsen fremførte tre uheldige konsekvenser af en kommunalreform,

Nærdemokrati i praksis! Børn fra Pårup kræver en skrammellegplads af sognerådsformand Lennart Larson og næstformanden, den konservative Johs. Rasmussen (f. 1923) (Odense Centralbibliothek, Lokalthistorisk Afdeling).

der byggede på det nævnte princip. For det første ville kommunestørrelserne på landsplan komme til at variere fra ca. 4.200 til 159.000 indbyggere. For det andet ville det give stødet til så koncentrerede offentlige og erhvervsmæssige investeringer omkring storkommunerne, at det uvægerligt ville resultere i omfattende egnsudviklingsproblemer. For det tredje skabte det så store geografiske og menneskelige afstande mellem kommune og borgere, at administrationen blev tungere. Det var fejlagtigt, når det hævdedes, at Odenseområdet var et integreret bysamfund, tværtimod var det så differentieret, at en sammenlægning ville blive vanskeligere end forventet. En bykoncentration af denne størrelse ville tiltrække arbejdspladser til skade for de øvrige områder i det, der blev Fyns amt. Resultatet ville blive »én stor upersonlig kommune, et kommunalt monstrum, som vil dominere hele amtet«, konkluderede Lennart Larson i en udtalelse til pressen.

Denne presseudtalelse fra Sammenslutningen var et tydeligt forsøg på at inddrage nye argumenter i debatten, argumenter, der netop ikke satsede på snævre, egoistiske interesser. Alene inddragelsen af de amtskommunale problemer afslørede dette. Tidligere havde Sammenslutningen aldrig bekymret sig om de problemer, der kunne opstå, når hele Fyn blev gjort til et amt. At det således blev bragt frem på falderebet, skyldtes hovedsagelig taktiske overvejelser.

Deputationerne fra Odenseområdet fik foretræde for folketingsudvalget i perioden fra den 9. til 22. april 1969. I første omgang rejste repræsentanter fra Fraugde og Allerup-Davinde samt Korup-Ubberud til Christiansborg. De to førstnævnte protesterede over planen om, at Davinde skulle under Langeskov, mens Allerup sammen med Fraugde skulle under Odense. En sådan løsning var ikke i overensstemmelse med deres ønske om at komme udelte ind under købstaden.

Korup-Ubberud hævdede, at kommunen i tillid til løftet om fortsat selvstændighed havde opbygget et nyt administrationsapparat og ydermere arbejdet med en løsning af de byplanmæssige spørgsmål i kommunen. Korup-Ubberud fremhævede endvidere, at det var svært at finde nogen saglig argumentation for en indlemmelse, fordi Odenses interesseområde i henhold til Regionplanudvalgets udviklingsplan lå mod sydøst. Et Stor-Odense ville af den grund ikke have »forståelse for eller interesse i udviklingen af et samfund beliggende helt uden for det egentlige nutidige og fremtidige interesseområde«.

Den 22. april fik Forstadskommunernes Sammenslutning plus Brændekilde-Bellinge og Stenløse-Fangel foretræde for udvalget. Mødet blev afgjort en skuffelse, og alle vendte hjem med indtrykket af, at beslutningen allerede var taget, og at det kun var af høflighed, udvalget havde lyttet til protesterne.

Det lykkedes altså ikke for forstædernes repræsentanter at overbevise folketingsudvalget om det rigtige i en tredeling af området, hvilket de heller ikke havde ventet. Allerede før afrejsen stod det klart, at de kun kunne markere en fortsat protest mod storkommunen over for et udvalg, hvor flertallet på forhånd havde besluttet sig for at støtte regeringsforslaget. Kun blandt Venstre anede man fortsat en modstand mod dette forslag, og den skulle vise sig at få en vis betydning for Odenseområdets fremtid.

Uroen i Venstres folketingsgruppe resulterede nemlig i en modificering, idet Allerup-Davinde alligevel ikke blev delt mellem Odense og Langeskov. Den lille kommune fik lov til at komme udelt ind under den odenseanske storkommune. Derimod stod beslutningen om en indlemmelse af Korup-Ubberud og Højby sogn ikke til at ændre. Det viste sig tydeligt under forslaget andenbehandling den 21. maj 1969, hvor det fra flere sider blev fremhævet, at Odense på trods af protesterne fra Årslev skulle have Højby sogn. Udviklingen i Odenseområdets sydøstlige del ville blive svækket, hvis Årslev fik held med sine bestræbelser på at beholde Højby, idet storkommunen bl.a. skulle bruge sognets arealer i forbindelse med det stort anlagte universitetsbyggeri.

Dagen efter afholdt Sammenslutningen møde, hvor Brændekilde-Bellinge og Stenløse-Fangel for første gang deltog som fuldblods medlemmer. De to kommuner var kommet med ind i samarbejdet, fordi det ville »muliggøre en bredere politisk repræsentation i de mange samarbejdsudvalg, der skal forbedre storsammenlægningen pr. 1. april 1970«, som det hed i en udtalelse til pressen. Nu manglede kun Korup-Ubberud, der først i begyndelsen af juni meldte sig ind i Sammenslutningen.

Mødets vigtigste punkt var en diskussion af de fremtidige former for samarbejde med Odense kommune. Det var langtfra uproblematisk at etablere et sådant samarbejde, fordi gammelt nag endnu ikke var glemt mellem parterne, hvilket resulterede i den mærkværdige situation, at ingen ønskede at komme med det første udspil. Fra det øjeblik, hvor sammenlægningen var en realitet, gik der taktik i spørgsmålet, og det forsinkede drøftelserne en hel del.

Et af de store problemer drejede sig om den kildeskat, der skulle træde i kraft pr. 1. januar 1970. Her var en øjeblikkelig koordinering nødvendig, og der havde allerede været ført forhandlinger mellem Odense, Dalum og Pårup om kildeskatten. Endnu engang blev sådanne trepartsdrøftelser kraftigt kritiseret af de øvrige kommuner, fordi det stred mod den indgående aftale om intet at foretage sig, før der stod en enig Sammenslutning bag.

Forstads- og omegnskommunerne kunne imidlertid enes om at optage kontakt med købstaden og foreslå nedsættelsen af de tidligere nævnte udvalg

Højbys sognerådsformand 1958-66, gårdejer Arne Kristensen (1912-87), Venstre, var 1966-70 borgmester i Årslev kommune og 1974-78 medlem af Odense byråd (Højby lokalhistoriske Arkiv).

inden for de enkelte sagområder. Hvis Odense sagde ja til det forslag, skulle man på ny mødes i Sammenslutningen for at aftale de nærmere detaljer omkring disse udvalg. Man enedes tillige om, at det etablerede kildeskatsarbejde skulle fortsætte i betragtning af den korte tid, der var til rådighed inden årsskiftet.

Et par dage senere vedtog Folketinget kommunalreformen efter en tredje behandling, der ikke bragte nye argumenter frem. 115 medlemmer stemte for, 11 imod, mens 17 undlod at stemme. Blandt nejsigerne fandt man især Venstrefolk, men tillige medlemmer af Socialdemokratiet og Det radikale Venstre. Brændekilde-Bellinges konservative sognerådsformand Poul Nielsen, der var indkaldt som stedfortræder for den sygemeldte indenrigsminister Poul Sørensen, stemte ligeledes imod forslaget.

Kommentarerne fra det odenseanske område var stilfærdige og resignerede. Jens Peter Jensen udtrykte utvivlsomt den rådende følelse blandt storkommunens modstandere, da han i en leder i *Fyens Tidende* uden større begejstring erkendte, at flertallet havde talt, og det måtte alle leve med, uanset synspunkt. *Fyens Stiftstidende* så lysere på afgørelsen, og chefredaktør Knud Secher mente, at regering og folketing havde fundet en »løsning, som er den sagligt rigtige, og som harmonerer med fremtidens og udviklingens store krav«.

Loven blev stadfæstet den 4. juni 1969 og bærer på grund af Poul Sørensen sygdom den fungerende indenrigsminister Knud Thestrups underskrift. Paragraf 2 handlede om Odenseområdets fremtidige kommunale inddeling og lød således: »Fra den 1. april 1970 sammenlægges Odense købstadkommune og Allerup-Davinde, Allesø-Næsbyhoved Broby, Brændekilde-Bellinge, Dalum, Fjordager, Fraugde, Korup-Ubberud, Lumby, Pårup, Sanderum og Stenløse-Fangel samt Højby sogn i Årslev kommune til en ny kommune, der benævnes Odense kommune«.

Hvad angik de kommende forhandlinger om etableringen af den nye storkommune, hed det i lovens paragraf 5, stk. 2: »Til bistand for kommissionen nedsættes for hver af de nye kommuner et fællesudvalg. Hver kommunalbestyrelse i de nuværende kommuner, der berøres af sammenlægningen, udpeger et medlem til fællesudvalget«.

På vej mod storkommunen

Den 3. juni 1969 afholdt Forstadskommunernes Sammenslutning sit første møde efter Folketingets vedtagelse af kommunalreformen. Såvel Allerup-Davinde som Korup-Ubberud havde taget konsekvensen af afgørelsen og meldt sig ind i Sammenslutningen. Nu gjaldt det om at stå last og brast, inden

forhandlingerne med Odense tog deres begyndelse. Mødet tog netop også udgangspunkt i en diskussion om, hvorledes man burde forholde sig, dels omkring det fællesudvalg, bestående af en repræsentant fra hver af de involverede kommuner, som hurtigst muligt skulle nedsættes, dels omkring forholdet til Odense. Hvad angik det sidste, var medlemmerne enige om, at et samarbejde på politisk plan med købstaden var udelukket, indtil kommissionen havde indkaldt til det første møde i fællesudvalget. Derfor nøjedes forstads- og omegnskommunerne på dette tidlige tidspunkt med at svare ja til Odenses forslag om et møde mellem de respektive kommunesekretærer med henblik på nedsættelsen af en række udvalg inden for de forskellige sagområder.

Derefter vedtog Sammenslutningen at følge den af Lennart Larson foreslåede slagplan: Det nedsatte fællesudvalg fastsatte hovedreglerne for det fremtidige samarbejde og skulle bl.a. foreslå nedsættelsen af et bredere udvalg, som ville få det endelige ansvar for etableringen af et samarbejde inden for samtlige sagområder. Når dette var sket, kunne man opløse fællesudvalget og overlade det til det nye og bredere udvalg at forestå dannelsen af de underudvalg, der skulle dække de enkelte sagområder. I dette store udvalg ville Sammenslutningen kræve to repræsentanter for hver kommune og dermed forhindre købstaden i at få det flertal, som den satsede på. Hvert arbejdsudvalg skulle bestå af fra syv til ni medlemmer, og også her krævede Sammenslutningen at få flertallet.

Udgangspunktet var med andre ord at forhindre Odense i at få den afgørende indflydelse på den nye storkommune. Medlemmerne gav på mødet hinanden håndslag på, at man skulle arbejde ud fra princippet om »ens goder for alle borgere«, hvilket betød en fastholdelse af den indbyrdes solidaritet mellem forstads- og omegnskommunerne. Kun samlet ville man kunne modstå presset fra den magtfulde købstad.

Fællesudvalgets første møde fandt sted den 16. juni 1969 under forsæde af Kommunalreformkommissionen. Her nedsattes det omtalte brede udvalg, kaldet Sammenlægningsudvalget, der bestod af 29 medlemmer, fordelt efter følgende nøgle: De kommuner, der havde indtil 5.000 indbyggere fik tildelt hver en enkelt plads i udvalget, kommuner med et indbyggertal mellem 5.000 og 10.000 fik to medlemmer, og endelig fik kommuner med mere end 10.000 indbyggere hver tre medlemmer. Derefter fik hver kommune yderligere et medlem pr. 10.000 indbyggere, hvilket kun kom Odense til gavn. Købstaden kom dermed til at sidde på 12 pladser i udvalget, Dalum på tre, mens Allesø-Næsbyhoved Broby, Pårup og Sanderum hver fik to medlemmer. De øvrige kommuner måtte nøjes med hver en enkelt repræsentant.

Det lykkedes dermed for forstads- og omegnskommunerne at få flertallet i

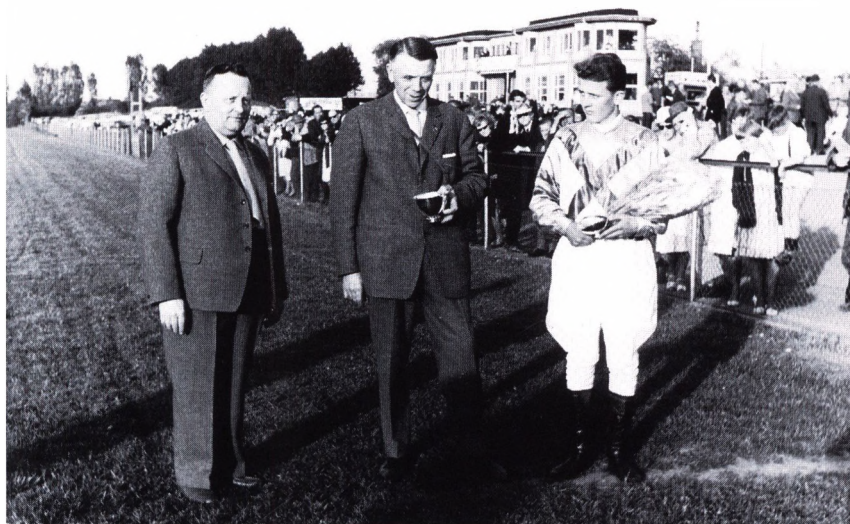
det Sammenlægningsudvalg, der i princippet skulle fungere som et foreløbigt byråd. De havde 17 medlemmer mod Odenses 12, men det var unægtelig en forudsætning, at solidariteten mellem de store og små kommuner kunne bevares. Hvis f.eks. Dalum og Pårup valgte at slå følgeskab med Odense, var de resterende kommuner ilde stedt, og en sådan frygt var i hvert fald rådende blandt de mindre omegnskommuner, som tidligere havde fået tildelt tilskuerrollen, mens de store forhandlede med købstaden.

I begyndelsen af august etableredes de i alt fem underudvalg: Udvalg I for administration og økonomi, udvalg II for socialvæsen, udvalg III for kulturelle anliggender herunder skolevæsen, udvalg IV for byplanlægning og byggesager samt udvalg V for de kommunale værker herunder el-, varme- og gasforsyning. Hvert af udvalgene havde syv medlemmer, fordelt med tre fra Odense og fire fra forstads- og omegnskommunerne, og det blev pointeret, at parterne ved udvælgelsen ikke måtte følge politiske retningslinier, men derimod skulle tage hensyn til en forholdsvis ligelig repræsentation fra hver enkelt kommune. Med en sådan betoning ønskede man at foregribe, at gustne politiske overlæg kom til at veje tungest i arbejdet, specielt fordi forstads- og omegnskommunerne måtte deles om pladserne. Denne ordning ville afsløre, hvorvidt den meget omtalte solidaritet mellem de indlemmede kommuner var en realitet eller blot en frase.

På det første møde i Sammenlægningsudvalget den 5. august udpegedes borgmester Holger Larsen til formand, mens sognerådsformand Poul Grønborg Christensen fra Dalum fik posten som næstformand. Dagen efter mødet kunne *Fyens Stiftstidende* kundgøre, at der nu var etableret »en midlertidig stor-kommune ved Odense«. Endnu fungerede samarbejdet imidlertid ikke ganske gnidningsløst mellem parterne.

Sammenslutningen havde således udtrykt ønske om at fortsætte sit arbejde, sideløbende med det igangværende udvalgsarbejde, og den holdning passede Odense dårligt. Den konservative ordfører i byrådet, Poul Svanholm, mente, at Sammenslutningen øjeblikkelig burde »begraves«, fordi kommunerne nu skulle forhandle hver for sig og ikke føre blokpolitik over for købstaden. Lennart Larson replicerede dertil, at der ikke var tale om en sådan politik, men snarere om et forsøg på at befordre samarbejdet bedst muligt i udvalgene.

Der var næppe tale om regulær blokpolitik, men ikke desto mindre mindede Sammenslutningens forholdsregler om et massivt og velovervejet forsøg på at dæmme op for købstadens ønsker. Forstads- og omegnskommunerne stod tilsyneladende samlet i en fælles front for at få det bedste mulige ud af indlemmelsen. Om dette vidner også vedtagelsen om at lade Årslev deltage på Sammenslutningens møder som observatør, fordi kommunen måtte

Sanderum sognerådsformand Kaj Lauridsen ses til venstre på dette billede fra Fyns Væddeløbsbane, der lå i Sanderum kommune. Billedet er fra 1960'erne (Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

afgive Højby sogn til den odenseanske storkommune.

Solidariteten var dog af kort varighed. Efterhånden anedes flere og flere modsætninger mellem kommunerne, og på et møde i slutningen af august måned greb Lennart Larson fast om nælden og stillede det uundgåelige spørgsmål: Eksisterede der stadig et behov for Sammenslutningen, eller havde den overlevet sig selv? Det førte til en særdeles livlig diskussion med vidt forskellige tilkendegivelser.

De større kommuner såsom Sanderum og Dalum talte for en ophævelse af Sammenslutningen, bl.a. ud fra det argument, at en sådan beslutning ville være psykologisk rigtig på et tidspunkt, hvor Sammenlægningsudvalget havde påbegyndt sit arbejde. Som udtrykt af Kaj Rasmussen fra Sanderum havde Sammenslutningen fået »et image som sammenlægningsmodstander«, hvilket skadede det videre samarbejde med Odense. De mindre kommuner tog til orde mod dette synspunkt og fremhævede, at Sammenslutningen aldrig havde arbejdet efter politiske linier, men derimod fungeret som et forum, hvor medlemskommunerne kunne drøfte fælles problemer, og disse eksisterede fortsat, selv om indlemmelsen var en realitet.

Efter denne første meningsudveksling suspenderes mødet i fem minutter, hvor de enkelte kommuner fik lejlighed til at overveje sagen nærmere. Ved dets genoptagelse foreslog Poul Grønborg Christensen, at kommunernes 17 repræsentanter i Sammenlægningsudvalget burde mødes, vælge Lennart Larson til formand, og hvis situationen krævede det, indkalde samtlige sognerådsmedlemmer i kommunerne til et fællesmøde. Det var indirekte et

forslag om en ophævelse af Sammenslutningen, som imidlertid ikke udelukkede et fortsat samarbejde mellem medlemskommunerne, og det blev vedtaget af forsamlingen. Som følge deraf kunne Lennart Larson som afslutning på mødet erklære Forstadskommunernes Sammenslutning for opløst.

Hvorfor skred man til denne drastiske beslutning kort efter, at man offentligt havde nægtet at følge købstadens ønske om at begrave Sammenslutningen? Den væsentligste årsag lå i kommunernes indbyrdes magtkamp, der voksede dag for dag. I den nye situation, hvor hver kommune kæmpede for at komme så uskadt som muligt ind i storkommunen, var der ikke længere noget indlysende behov for opretholdelsen af et samarbejde, som for længst havde overlevet sig selv. Specielt de store forstadskommuner anså nu Sammenslutningen for at være overflødig, fordi de kunne opnå lige så meget eller endog mere ved at samarbejde med Odense. De mindre kommuner, derimod, frygtede med rette den dag, hvor jungleloven for alvor slog igennem i de forskellige udvalg, fordi de ikke alene kunne tale med tilstrækkelig vægt. De ville da være underordnet flertallet, og derfor ønskede de en fortsættelse af det samarbejde, der så sent som på Sammenslutningens junimøde var blevet bekræftet. Nok var et slag tabt, men et nyt kunne stadig vindes i forhold til købstaden, hvis alle kunne enes om at bevare solidariteten under sammenlægningsforhandlingerne. Nu måtte de mindre kommuner håbe på, at det vedtagne forslag om fællesmøder ville kunne realiseres i praksis.

Arbejdet i såvel det store Sammenlægningsudvalg som i de fem underudvalg i tiden frem til den 1. april 1970 blev præget af langvarige og ofte indædte forhandlinger. De tilgængelige mødereferater holder ganske vist en officiel tone, men giver alligevel et billede af en gruppe sammenbragte børn, der hver især kæmper for deres del af kagen. Store som små spørgsmål gav straks anledning til gnidninger mellem kommunerne, og i et forsøg på at dæmpe tonen vedtog Sammenlægningsudvalget hurtigt at udarbejde en nøje specificeret liste over de sager, som den enkelte kommune skulle forelægge for udvalget, inden der blev truffet en beslutning.

Det drejede sig først og fremmest om de forpligtelser, der efter sammenlægningens ikrafttræden ville falde tilbage på storkommunen. En kommune kunne f.eks. ikke længere på egen hånd optage lån eller købe ejendomme, og alle større bevillinger skulle forelægges til godkendelse i udvalget, inden kommunen måtte foretage sig yderligere. Det samme gjaldt for alle udgifter, der ikke umiddelbart figurerede på kommunens driftsbudget eller var fastsat i lovgivningen.

Kommunerne fik med andre ord stækket vingerne i betydelig grad. Ingen kunne længere handle på egen hånd, hvad angik større beslutninger, og filosofien bag disse begrænsninger var tydelig: Man ville for enhver pris undgå.

at den enkelte kommune på falderebet kastede sig ud i projekter, som siden ville blive kostbare for storkommunen. Den såkaldte kommunale egoisme måtte bremses.

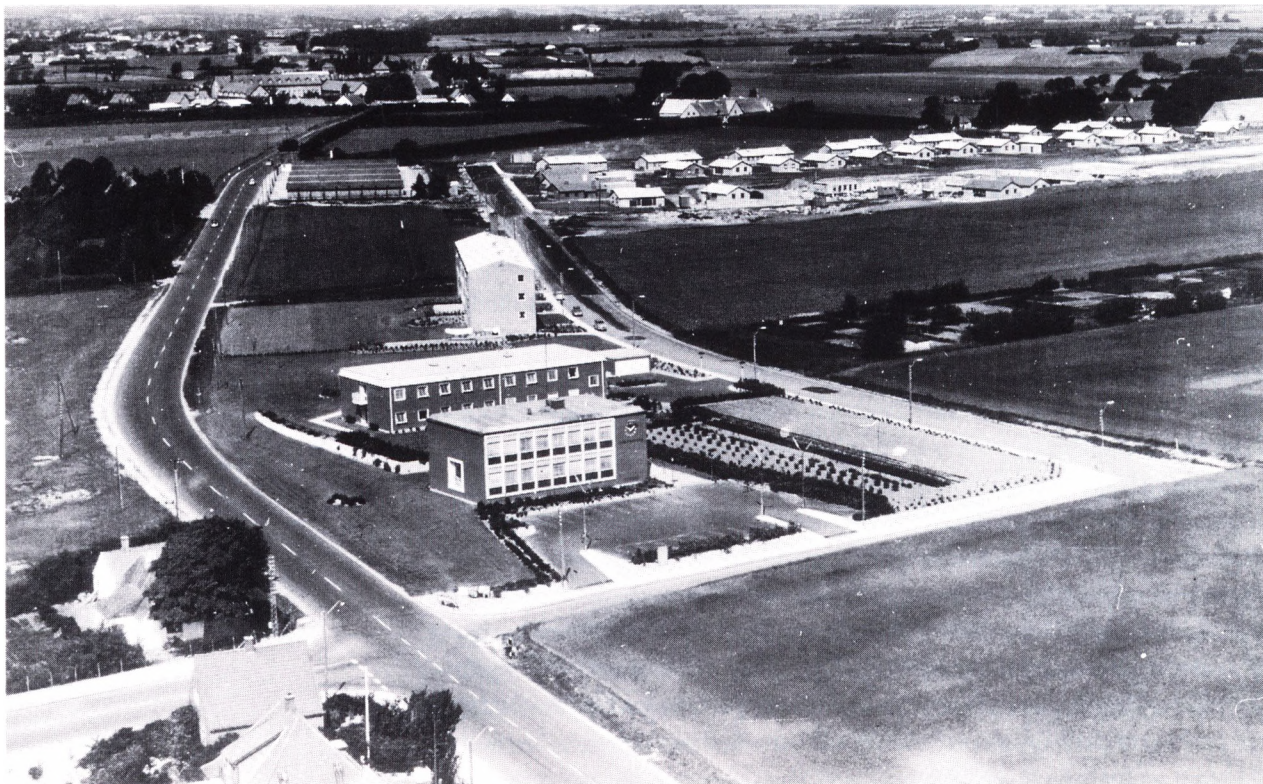
Alene de langvarige forhandlinger vidnede om, at sådanne regler var nødvendige. Alle kommuner skruede ambitionsniveauet kendeligt i vejret og talte om f.eks. skoleudvidelser, institutionsbyggeri og idrætshaller. Det forekom derfor at være fornuftigt, når det i sammenlægningsvilkårene hed, at alle bevilgede, men ikke igangsatte projekter skulle forelægges udvalget.

Sammenlægningsudvalget skulle tillige tage stilling til den kommende administration, og også her stødte man på vanskeligheder med de enkelte kommuners særinteresser. Dels handlede problemet om etableringen og placeringen af de fremtidige områdekontorer, dels om kommunernes personale. Hvor skulle det placeres?

Det drejede sig om ca. 150 kommunalt ansatte fra de indlemmede forstæder, og de skulle alle placeres i et passende arbejde til samme løn, som de hidtil havde oppebåret, men i hvilke afdelinger? Det afhang fuldkommen af definitionen på »passende« arbejde og af de pågældendes ansættelsesforhold. Var de ansat som tjenestemænd eller ikke? Hvorledes var deres anciennitet? Disse og andre spørgsmål optog sindene, både i de udvalg, der behandlede sagerne, og blandt personerne selv. Som helhed lykkedes det imidlertid at løse problemet til de flestes tilfredshed, selv om de fremover måtte vænne sig til en helt anden arbejdsgang. Det kunne af og til give naturlige tilpasningsproblemer.

Problemet var lige så stort med hensyn til de nævnte områdekontorer, som alle kommuner var liebhavere til. Den oprindelige hensigt var at placere en administrationsafdeling i henholdsvis den nordvestlige, sydvestlige og østlige del af storkommunen. I det sidste tilfælde var sagen klar, fordi Fjordager for længst havde fået løfte om et områdekontor som en del af prisen for den frivillige indlemmelse. Diskussionen stod herefter om placeringen af de to sidste, og man så straks bort fra de fjernestliggende kommuner, idet kontorerne ifølge aftalen skulle lægges så centralt som muligt i de to områder. Mod sydvest stod valget mellem Dalum og Sanderum, og her faldt valget ud til fordel for Dalum, der havde de bedste faciliteter. Det samme argument blev udslagsgivende i det nordvestlige hjørne, hvor Pårup og Allesø-Næsbyhoved Broby var emnerne. Den sidstnævnte kommune kæmpede, ivrigt sekundært af Lumby, længe for at sikre sig et områdekontor, men Pårup stod i den sidste ende med de bedste kort på hånden, takket være det nye Tarupcenter, hvor der netop var gjort plads til en administrationsbygning.

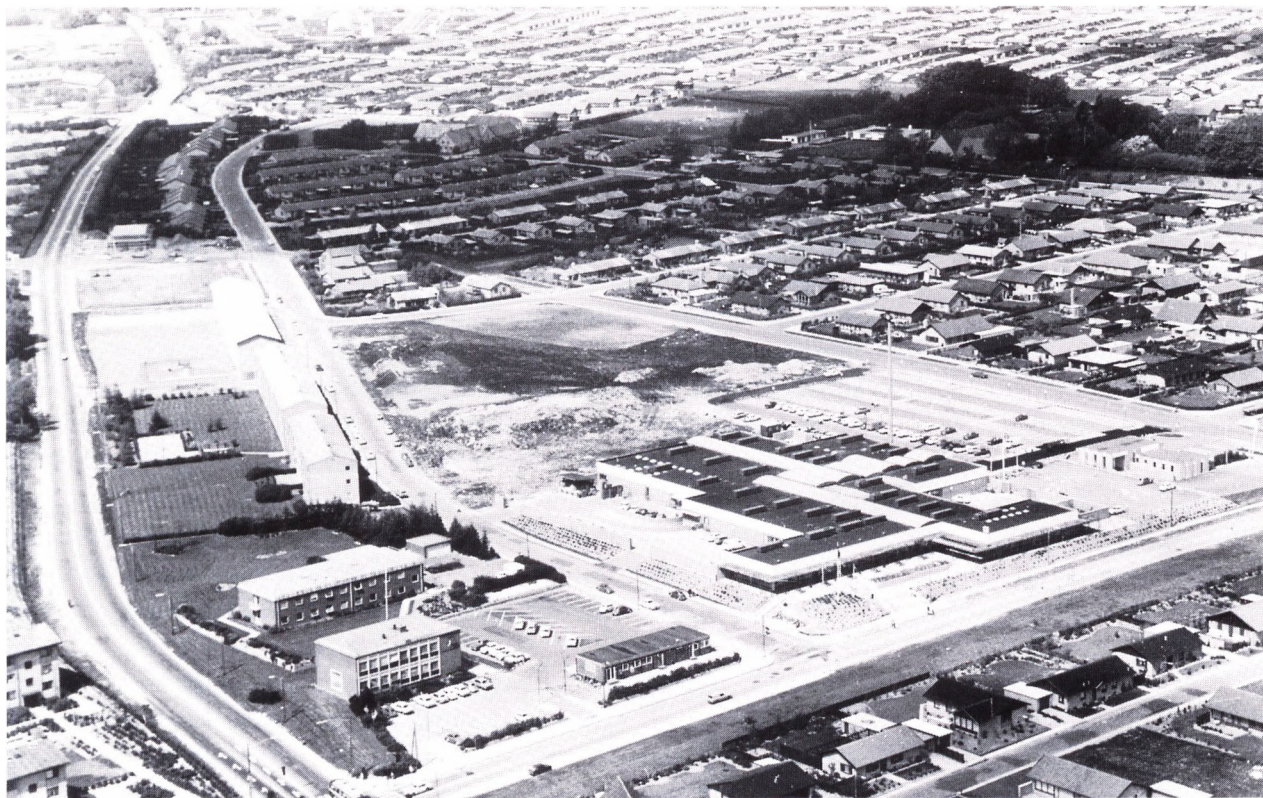
Striden var dog ikke afklaret med placeringen af områdekontorerne, fordi der gik lokal prestige i spørgsmålet om deres fremtidige navne. De tre sejrige

*Pårup omkring 1961 med det nyopførte rådhus
i forgrunden (Odense Centralbibliotek,
Lokalhistorisk Afdeling).*

kommuner ønskede nemlig at bruge de gamle kommunekontornavne som mindesmærker om den svundne tid, mens de øvrige foretrak mere neutrale navne. Efter en længere diskussion døbttes områdekontorene til slut Dalum, Tårup og Fjordager (senere Vollsmose), og de skulle efter den 1. april 1970 sørge for, at borgerne i storkommunen fortsat havde mulighed for at blive betjent af en form for decentraliseret administration. De tre områdekontorer skulle dog hovedsagelig kun beskæftige sig med socialvæsen og byggesager. Endvidere oprettedes en række bikontorer med begrænset åbningstid.

Det tredje spørgsmål, som Sammenlægningsudvalget skulle tage stilling til, var storkommunens kommende styreform. Valget stod i første omgang mellem enten den normale styreform, baseret på borgmesteren plus en række udvalg, eller et regulært magistratssystem som i Århus, hvor magistraten – borgmester samt fire rådmænd – var ansvarlige for den daglige administration. Modstanden mod magistratssystemet, som fra først af var meget udbredt, gik på, at det ville tilsidesætte byrådsmedlemmerne og vælgerne, fordi magistraten ville få for stor magt. Også udgifterne til rådmandslønninger vakte betænkelighed. Fortalerne fremhævede, at det kunne give en min-

dre kompliceret sagsbehandling og dermed en hurtigere forretningsgang, men indrømmede samtidig, at de menige byrådsmedlemmer ville komme til at lide under mangel på løbende kontakt med kommunens anliggender.

En ting var imidlertid givet: I en storkommune med udvalgsstyre ville ikke blot borgmesterens, men også udvalgsformændenes daglige tilstedeværelse være nødvendig af hensyn til forhandlinger samt forberedelse og ekspedition af sager, ligesom hvervet som medlem af økonomiudvalget ville blive byrdefuldt. En form for aflønning ville derfor blive nødvendig under alle omstændigheder.

Efter længere tids drøftelser endte man derfor med en mellemløsning, der var speciel for Odense. Magistraten – borgmesteren og fire rådmænd – fik ligesom i Århus ansvaret for den daglige administration, men hver rådmand fik et udvalg på seks under sig, hvis opgave skulle være at virke som rådgivende for rådmanden efter dennes anmodning. Sager, der fremsendtes til byrådet, skulle dog altid ledsages af en erklæring fra vedkommende udvalg. Ved disse udvalgs funktion – og dermed de menige byrådsmedlemmers indseende med de kommunale sager – adskilte den odenseanske magistratsord-

Årene er gået, og parcelhuse og rækkehuse er skudt op. Billedet er fra omkring 1970, og Tårnecentret er også bygget (Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

ning sig afgørende fra den århusianske model, hvorefter udvalgene kun fungerede efter beslutning i selve byrådet. Opdelingen var inspireret af de allerede eksisterende underudvalg, og borgmesteren fik ansvaret for administration og økonomi, som blev magistratens 1. afdeling. De fire rådmansposter fordeltes på følgende områder: Byplanlægning m.m. (magistratens 3. afdeling, nuværende 5.), den kulturelle forvaltning herunder skolevæsen (magistratens 4. afdeling) og endelig social- og sundhedsforvaltningen (magistratens 5. afdeling, nuværende 3.).

Byrådets flertal skulle som hidtil udpege borgmesteren, mens rådmændene valgtes ved forholdstalsvalg, indført for at sikre byrådets øvrige grupper nogle af de vigtige rådmansposter. Borgmesterens gruppe var i første række tilgodeset ved reglen om, at borgmesteren pr. definition indtog 1. afdeling. De øvrige fire afdelinger skulle besættes således, at rådmændene i den rækkefølge, de valgtes, pegede på den afdeling, de ønskede. Hvis det kommende valg gav samme mandatfordeling som 1966-valget, ville Det konservative Folkeparti og Venstre i kraft af deres valgforbund kunne besætte den første og tredje rådmanspost, mens Socialdemokratiet og SF ville få den anden og fjerde.

Udvalget vedtog i samme forbindelse, at byrådet fremover skulle bestå af 29 medlemmer, hvilket også passede smukt med besættelsen af hvert af de fire faste udvalg med syv medlemmer, i alt 28, hvortil kom borgmesteren, der jo fik magistraten med de fire rådmænd som »udvalg«.

Det største problem af alle var imidlertid indførelsen af kildeskatten pr. 1. januar 1970. Det medførte – som nævnt tidligere – en øjeblikkelig samordning af beskatningen kommunerne imellem, og derfor havde kildeskatteordningen stået øverst på udvalgets dagsorden fra første møde. Ved godkendelsen af sammenlægningsoverenskomsten tiltrådte alle, at kommuneskatten fra årsskiftet skulle udskrives med en fælles procent for hele området. Det fik den konsekvens, at de kommuner, som hidtil havde haft en lav skatteprocent, ville komme til at betale væsentligt mere i skat i januar kvartal, og vel at mærke uden at storkommunen endnu var trådt i funktion.

Lennart Larson rejste det kontroversielle spørgsmål offentligt i slutningen af 1969 og kaldte beslutningen så uretfærdig, at han ville gå til Folketinget med en klage. I den lokale presse blev sagen blæst voldsomt op, hvilket resulterede i interne skærmydsler i Pårup sogneråd, hvis næstformand Johs. Rasmussen anførte, at Lennart Larson ikke havde sognerådet bag sig i den protest. De andre kommuner, hvor enige de end måtte være i klagen, var ligeledes i opposition til Pårups sognerådsformand og erklærede, at den indgåede aftale stod ved magt, uanset de uheldige konsekvenser for borgerne i nogle kommuner. I midten af december opgav Lennart Larson sin skatte-

aktion, som under alle omstændigheder havde givet god omtale, og Pårup sogneråd udsendte en udtalelse, der nok fastholdt protesten, men samtidig indrømmede, at man i sin tid havde indvilget i ordningen. Der var derfor ingen vej tilbage, selv om »det ikke ved underskrivelsen var muligt at forudse konsekvenserne i deres fulde udstrækning«.

Sagen kom ikke længere, men afslørede i hvert fald, at der fortsat var nogen disharmoni. Som helhed fungerede arbejdet i såvel det store Sammenlægningsudvalg som i de fem underudvalg dog så godt, som det kunne forventes, når 12 kommuner og et sogn skulle forhandle. Med den lange og til tider forbitrede kommunaldebate mente var det faktisk beundringsværdigt, at der kun udbrød relativt få konflikter. Både købstadens og forstædernes repræsentanter gjorde utvivlsomt, hvad de kunne for at holde den gamle mistro i ave, også fordi parterne fremover skulle samarbejde i byrådet. På den led blev udvalgsarbejdet nærmest en indøvelse i byrådsarbejdet. Alle søgte selvfølgelig at få deres del af kagen – og helst lidt til – men generelt foregik det i en god atmosfære.

Lokalpressen kunne ganske vist af og til bringe efterretninger om konflikter, men bag disse lå i lige så høj grad trænede politikeres opladning til det kommunevalg, som alle imødeså med stor spænding. Det gjaldt om at markere sig i vælgerens bevidsthed, inden valgdagen oprandt.

Det store valg

Der skulle afholdes kommunevalg den 3. marts 1970, og for Odenses vedkommende indeholdt det på forhånd så mange usikkerhedsmomenter, at selv de mest drevne kandestøbere følte sig på gyngende grund. Det handlede som sædvanlig om den traditionelle kamp mellem socialdemokrater og borgerlige, men denne gang tilsat det ekstra krydderi, som de mange nye vælgere fra forstads- og omegnskommunerne gav. Lige fra valgkampens begyndelse var det denne vælgergruppe, der blev udnævnt til at være tungen på vægtskålen.

Begge politiske lejre bidrog med mange forudsigelser om resultatet. Odenseområdet to store borgerlige aviser – *Fyens Stiftstidende* og *Fyns Tidende* – optrådte meget sejrssikre i tillid til det eksisterende borgerlige flertal i alle de indlemmede kommuner, bortset fra Fraugde, hvis socialdemokratiske sognerådsformand dog var valgt med radikal støtte. 1966-valget havde givet en socialdemokratisk tilbagegang på to mandater, og denne gang skulle der definitivt ske et magtskifte i Odense. 33 års borgerlig ørkenvandring var endelig slut med tilførslen af et flertal af borgerlige vælgere. Det talte yderligere til fordel for de borgerlige partiers borgmesterdrømme, at VKR-partierne endnu

sad på regeringsmagten. De landspolitiske strømninger havde i langt højere grad end tidligere en afsmittende effekt på lokalpolitikken. Sandsynligheden for et flertalsskift i byrådet havde aldrig været større end ved dette valg, hævdede de borgerlige analytikere.

Socialdemokratiet gik dog ikke modløse ind i valgkampen. Det var jo set før, at vælgerne benyttede kommunevalg til at give regeringspartierne en advarsel, og på den måde kunne det sagtens gå denne gang. Ikke alle borgerlige var ubetinget tilfredse med VKR-regeringens politik. De mest optimistiske socialdemokrater kalkulerede ligefrem med en forøgelse af de nuværende 10 mandater til i hvert fald 14, måske endda 15, og ironisk nok baseredes optimismen bl.a. på den forøgelse af byrådsmedlemmernes antal, som Socialdemokratiet egentlig havde været modstander af. Denne udvidelse kunne i den sidste ende vise sig at give et par mandater, og dertil kom, at socialdemokraterne nok var i mindretal i forstads- og omegnskommunerne, men de var dog pænt repræsenteret i de fleste af sognerådene. Det stod slet ikke så galt til, som den borgerlige valgpropaganda hævdede!

I begyndelsen af 1970 arbejdede alle partier med de opstillingslister, der pludselig var blevet mere besværlige at lave. Det gjaldt nemlig om at fordele kandidaterne således, at hvert parti i så vid udstrækning som muligt dækkede hele Odenseområdet. Både købstad og forstæder skulle være markant repræsenteret på listerne, og denne balanceakt faldt ikke alle partier lige let.

Socialdemokratiet holdt fast ved Holger Larsen som partiets borgmestercandidat. Derom herskede der ingen tvivl, men til gengæld blev der kamp om de følgende pladser, fordi en række socialdemokrater fra forstæderne skulle placeres på listen og helst så højt oppe som muligt. Der var jo også rådmandsposterne at satse på! Resultatet blev en liste, hvor pladserne blev delt nogenlunde retfærdigt mellem politikerne fra købstaden og forstæderne, selv om de førstnævnte trods alt var dominerende. Blandt de opstillede socialdemokrater fra forstæderne var bl.a. Svend Johansen fra Dalum på en tredjeplads, Carl Jeppesen fra Allesø-Næsbyhoved Broby som nummer fem og Sanderums Kaj Rasmussen på syvendeplassen.

Problemerne i den borgerlige lejr syntes endnu større. Som nævnt knyttede forventningen om et flertalsskifte sig især til vælgerne fra de indlemmede kommuner, hvor Venstre og Det konservative Folkeparti stort set stod lige stærkt, og hvor det ikke altid var det største af de to partier, der havde leveret sognerådsformanden. I købstaden havde de konservative derimod altid været klart dominerende i forhold til Venstre, der aldrig havde haft mere end to mandater. Dette forhold samt ikke mindst den fremtidige politiske stilling i storkommunen resulterede i en rivalisering mellem de to store borgerlige partier, som internt gav anledning til adskillige sammenstød under valg-

Halger Larsen
borgmester
Odense

Jens Heltak
særligt
Odense

Tevend Johansen
foreningsleder
Dalum

Thore Christensen
foreningsleder
Odense

Carl Jeppesen
stadsskole
inspektør
Næstved

Berge Andersen
kollektør
Odense

Kaj Samuelsen
arbejdsformid
lingstet
Sanderum

Erik Lega
kredsløge
Odense

Gunnar Pedersen
landpostbud
Frøude

Kaare Andersen
forenings-
formand
Odense

Søren Dalskov
Andersen
elektrisk
Bjæverskov

Erik Landing
tegler
Køge

Harald Jacobsen
buschauffør
Dalum

Verner Dalskov
arbejdskonsulent
Odense

Egon Hansen
overbæjnt
Slige

Bent Christensen
lærer
Bønnelyst

Hansing E.
Pedersen
oversættelse
Odense

Niels Nielsen
ovrtræksassistent
Fjortøge

Kurt Kalløge
Fæstema
skibsbetjent
Fruens Bøge

Poul Bøgh
sværgersted
Odense

Ritt Rjeregård
lærerinde
Lindørd

Lone Kristiansen
lærerinde
Odense

Helwich Bøhk
skolemed
Solus

Knud Mortensen
lærer
Odense

Leif Hansen
forenings-
formand
Odense

Orlaf Pedersen
velkommand
Høiby

Ejner Nielsen
skibsværts
arbejder
Odense

Berge Pedersen
formand
Høiby

Arne Jensen
sned
Odense

GARANTI

for at alle
områder i
storkommunen
bliver
repræsenteret
i byrådet . . .

- også garanti for

- sund økonomi og skattepolitik
- menneskevenlig og øktr socialpolitik
- moderne skole- og kulturpolitik
- fornuftig planlægning af byudviklingen
- effektive løsninger af storkommunens trafikproblemer
- ensartede fakter for alle fællesspørgsmål
- at alle borgere behandles ens

NB! Husk også x ved A på amtsrådslisten

*Socialdemokratisk valgannonce forud for
byrådsvalget i 1970. Fyens Stiftstidende
den 1. marts 1970 (V. Sylvest Frederiksen, fot.,
Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk
Afdeling).*

kampen.

Det konservative Folkeparti valgte sin hidtidige ordfører i Odense byråd, Poul Svanholm, som spidskandidat og dermed borgmesteremne. Brænde-

kilde-Bellinges sognerådsformand Poul Nielsen var oprindelig blevet foreslået til førstepladsen af partifolk fra forstæderne, men måtte altså vige pladsen til fordel for Poul Svanholm, der under hele sammenlægningsdebatten havde været en erklæret tilhænger af storkommunen. Denne afgørelse vakte en del uro blandt forstadsfolkene, som dog blev fyldigt repræsenteret på de følgende pladser. Poul Nielsen blev nummer to, og sikker på valg blev endvidere markante forstadsfolk som Poul Grønberg Christensen fra Dalum og Johs. Rasmussen, der var næstformand i Pårup sogneråd. Partiet mente, at der dermed var skabt en kandidatliste, der appellerede til dets vælgere i både Odense og forstæderne.

Venstre gik den stik modsatte vej ved at satse på Pårups Lennart Larson som spidskandidat og muligt borgmesteremne. Han havde fremfor nogen personificeret modstanden mod storkommunen, og i kraft af dette ry håbede Venstre på at opsamle de talrige sammenlægningsmodstandere fra forstads- og omegnskommunerne. Det kunne partiet gøre, fordi det kun havde få Odensevælgere at tage hensyn til. Forstædernes vælgere skulle bære Lennart Larson og partiet frem til en succes, og man satsede på, at han ville være i stand til at tiltrække vælgere, der normalt ikke drømte om at sætte deres kryds ved Venstre.

Valget af Lennart Larson var et tydeligt signal til de øvrige partier om, at Venstre havde ambitioner i retning af borgmesterposten, selv om det ikke udtryktes direkte. Alligevel førte *Fyns Tidende* Lennart Larson frem som noget, der til forveksling mindede om en borgmesterkandidat, mens *Fyens Stiftstidende* ikke mindre ihærdigt støttede Poul Svanholms kandidatur. Striden virkede så meget mere paradoksal, fordi der eksisterede et valgforbund mellem VKR-partierne og desuden en aftale, der udpegede Poul Svanholm som de tre partiers borgmesterkandidat. Det hævdede de konservative i det mindste og angav klare tilkendegivelser fra de to andre partier som bevis på den påstand. Diverse udtalelser fra Venstrefolk tydede dog på, at de ikke anså den sag for afklaret.

Fyns Tidendes chefredaktør, Jens Peter Jensen, pustede yderligere til ilden ved i en leder at fremhæve, at »det kan ikke på forhånd anses for givet, at det største parti i en koalition skal besætte borgmesterposten. I regeringen blev det jo på konservativ foranledning det mindste parti, der fik lederposten«. Venstredaktøren lagde utvivlsomt ikke op til, at Det radikale Venstres spidskandidat, Emil Andersen, skulle være borgmesterkandidat, snarere var det en skælmisk måde at udpege Lennart Larson som et emne på. Samme avis citerede få dage senere Venstrefolk for udtalelser om, at »der foreligger ingen aftale om borgmesterposten på forhånd«.

Disse borgerlige skærmydsler satte naturligvis sit dramatiske præg på en

DE KONSERVATIVE i Stor-Odense går samlet til valg

En ny kommune
med lige vilkår
for alle
– uanset bopæl

Det bli'r et spændende valg den 3. marts. Af 2 grunde.

For det første er chancerne for et borgerligt flertal i den nye stor-kommune større end nogen sinde.

For det andet vil ikke mindst de nye borgere fra omegnskommunerne følge det med største opmærksomhed.

Målsætningen må være at skabe sådanne forhold, at alle – uanset bopæl – kommer til at føle, at de som borgere i Odense ikke alene har de samme forpligtelser – men også de samme rettigheder og goder!

OMEGNSKOMMUNERNE MÅ GIVE BYEN ET NYT FLERTAL

DET KONSERVATIVE
**FOLKE
PARTI**

Ligesom Socialdemokratiet søgte Det konservative Folkeparti ved byrådsvalget i 1970 at appellere til vælgere i både købstad og forstæder. Den tidligere sognerådsformand i Brændekilde-Bellinge, gårdejer Poul Nielsen (1918-83), skulle således trække stemmer fra forstæderne. Fyens Stiftstidende 1. marts 1970 (V. Sylvest Frederiksen fot., Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

valgkamp, der ellers var – overraskende – stilfærdig og sober. Ingen prøvede på at slå mønt af gammelt kivi fra kommunaldebattens store dage, og det var karakteristisk for stemningen, når den konservative Poul Nielsen håbede på et »samarbejde på tværs af tidligere skel«.

Fra at have været en kamp mellem købstad kontra forstæder på tværs af partiskel ændredes det til en valgkamp, der på traditionel vis opdelte modstanderne i en borgerlig og en socialdemokratisk blok. De bånd, der under kommunaldebatten var blevet knyttet mellem politikere af forskellig observans, lod sig ikke rive over, hvilket utvivlsomt var en væsentlig årsag til den sobre, sine steder endog venskabelige tone i debatterne.

Der var imidlertid meningsforskelle, bl.a. om etableringen af lokalråd i de indlemmede kommuner, et spørgsmål, som Holger Larsen afviste blankt med den begrundelse, at det alene skulle være byrådet, der bestemte. Flere af de tidligere forstadspolitikere mente derimod, at sådanne lokalråd ville blive et undværligt led mellem borgere og byråd. I Allesø-Næsbyhoved Broby havde en kreds af beboere allerede stiftet et uofficielt råd, der skulle tage vare på de lokale problemer i området, men i de øvrige kommuner fængede tanken aldrig. De fleste kommunalpolitikere tabte da også interessen for spørgsmålet, da valgkampen var slut, og resultatet blev de fleste steder blot en videreførelse af de allerede eksisterende borgerforeninger.

De borgerlige partier prøvede som et led i agitationen at slå på et nødvendigt generationsskifte efter årtiers socialdemokratisk styre. Der måtte både ske et politisk og aldersmæssigt skifte, hævdede Poul Svanholm og Lennart Larson, der var henholdsvis i tredive og fyrre år, samstemmende med en underforstået finte til den da 64-årige Holger Larsen. De to borgerlige spidskandidater ville arbejde for en snæver kontakt mellem befolkning og erhvervsliv til fælles bedste, som det hed i deres valgoplæg. En borgerlig ledet storkommune ville satse på en vekselvirkning mellem det private og det offentlige initiativ. At netop erhvervslivet burde sikres bedre vilkår i fremtiden, var et hovedkrav bag dannelsen af Folkekapitalistisk Parti, hvis stifter var byggematadoren Jens Peter Koch, der havde tjent sin formue på parcelhusbyggeri i de odenseanske forstæder. Partiet blev stiftet den 17. februar 1970 og var i sin oprindelse en protest mod den siddende VKR-regerings påståede manglende evne til at gennemføre en konsekvent borgerlig politik til gavn for det private erhvervsliv. På den led var det en tidlig lokal version af det senere så populære Fremskridtsparti, ikke mindst i sine udtalte krav om lavere skatter. Folkekapitalistisk Parti forblev dog et kuriosum i valgkampen og opnåede kun 756 stemmer ved valget. Derefter forsvandt det fra den politiske scene.

Den borgerlige optimisme, der havde sat sit stærke præg på valgkampen, viste sig ubegrundet (se tabel 4.4). Den 3. marts vandt Socialdemokratiet nemlig fire mandater, og partiet fik dermed 14 medlemmer i det nye byråd, og dertil kom det ene mandat til SF, som endegyldigt sikrede flertallet. Et sådant resultat kunne de borgerlige ikke hamle op med. Specielt Det konservative

Hvem vandt? Borgmester Holger Larsen studerer resultatet på valgfesten efter byrådsvalget i marts 1970 sammen med den konservative spidskandidat Poul Swanholm (f. 1933) og senere rådmand Lemart Larson (Odense Centralbibliotek, Lokallhistorisk Afdeling).

Folkeparti oplevede valget som en stor skuffelse med kun otte mandater, en tilbagegang på to i forhold til 1966. Til gengæld var glæden større hos Venstre, der gik frem til fire mandater, mens Det radikale Venstre med tilfredshed kunne notere, at det atter blev repræsenteret i byrådsalen, denne gang med to medlemmer. For begge partier spillede vælgerne i de indlemmede kommuner utvivlsomt en afgørende rolle, og det gjaldt særlig Venstre, der netop havde satset på stemmer herfra.

Tabel 4.4: Byrådsvalget i Odense den 3. marts 1970.

Parti	Antal stemmer	Antal mandater
Socialdemokratiet	35.618	14
Det radikale Venstre	5.541	2
Det konservative Folkeparti	20.104	8
Venstre	9.453	4
Retsforbundet	304	0
Socialistisk Folkeparti	3.526	1
DKP	880	0
Folkekapitalistisk Parti	756	0
Radikal Ungdom	130	0
I alt	76.312	29
Stemmeprocent	69,6	-

Kilde: Statistiske Meddelelser.

Valgdeltagelsen var skuffende lav, idet kun godt 70 procent af vælgerne stemte. Det var der flere forklaringer på: For det første undlod mange uden tvivl at deltage som en protest mod etableringen af storkommunen, og for det andet tydede valgresultatet på, at det hovedsagelig var de potentielle borgerlige vælgere, der valgte at blive hjemme på sofaen. Heri anedes en protest dels mod VKR-regeringen som sådan, dels mod især de konservatives støtte til kommunalreformen.

Det blev under alle omstændigheder Venstre, der opfangede de borgerlige modstandere af storkommunen, ikke mindst gennem placeringen af Lennart Larson som spidskandidat. I den henseende gavnede det næppe Det konservative Folkeparti, at en udpræget repræsentant for købstaden som Poul Svanholm var partiets borgmesterkandidat. Mange konservative i forstæderne havde heller ikke glemt, at det var deres egen minister, der havde gennemført hele den sidste og afgørende fase af kommunalreformen. De kastede i stedet deres stemme på Lennart Larson, der med held havde markedsført sig som indlemmelsesmodstander par excellence.

I øvrigt gik den politiske tendens fra kommunevalget i Odense igen ved valget til det nye amtsråd, hvor socialdemokraterne også oplevede en markant fremgang, uden at partiet dog formåede at erobre amtsborgmesterposten. De fleste vælgere havde givetvis stemt ens ved både kommune- og amtsrådsvalget. Det kan for fuldstændighedens skyld tilføjes, at den samme tendens ligeledes viste sig på landsplan, hvilket blev tolket som en løftet pegefinger fra vælgerne til VKR-regeringen.

Valgresultatet efterlod ingen tvivl om, at Socialdemokratiet med Holger Larsen som borgmester fortsat var byens ledende parti, selv om der måtte regeres med støtte fra SFs enlige medlem, Alfred Andersen. Det borgerlige stormløb mod det socialdemokratiske bystyre udmøntede sig altså ikke i det forventede systemskifte, og det var i nogen grad selvforskyldt. Til de tidlige nævnte forklaringer på det givne valgresultat hører nemlig også den langvarige og i taktisk henseende uheldige strid mellem Venstre og Det konservative Folkeparti om, hvilket parti en eventuel ny borgmester skulle hentes fra.

Til gengæld sikrede den borgerlige gruppe sig to rådmandsposter, idet den konservative Poul Nielsen blev rådmand for magistratens 2. afdeling, mens Lennart Larson fik posten som rådmand for de kommunale værker. Socialdemokraten Jens Helbak, der var veteran i byrådsarbejdet, blev rådmand for social- og sundhedsforvaltningen, og den ligeledes socialdemokratiske Carl Jeppesen fik tildelt magistratens 4. afdeling, den kulturelle forvaltning. Han havde indtil 1966 beklædt posten som sognerådsformand i Allesø-Næsbyhoved Broby kommune, men var derefter trådt ud af kommunalpolitik.

Skoleinspektør Carl Jeppesen (f. 1907) var socialdemokratisk sognerådsformand i Allesø-Næsbyhoved Broby frem til 1966. Efter en pause fra politik vendte han i 1970 tilbage som rådmand for magistratens 4. afdeling (Odense Centralbibliotek, Lokallhistorisk Afdeling).

Nu gjorde han altså comeback som både byrådsmedlem og rådmand i den nye storkommune.

Tildelingen af de betydningsfulde rådmandsposter gav anledning til visse slagsmål internt i partierne. Færrest blandt de borgerlige, hvor Lennart Larson forekom selvskreven til den ene, som Venstre fik tildelt. Den anden tilfaldt de konservative, hvis førstemand Poul Svanholm dog betakkede sig under henvisning til sit civile job som direktør. Heller ikke Poul Grønberg Christensen følte sig tiltrukket af posten, som derefter uden diskussion gik til Poul Nielsen, hvis politiske rutine ingen kunne sætte spørgsmålstegn ved.

Den interne diskussion var større hos Socialdemokratiet, bl.a. fordi partiet besad 14 mandater i byrådet. Til slut enedes man om en fra henholdsvis købstadens gamle byråd og fra en forstadskommune. Jens Helbak fik den første, mens der var flere emner til den sidste rådmandspost, der altså tilfaldt Carl Jeppesen, ikke mindst fordi han kunne trække på erfaringen fra sit job som skoleinspektør. Kaj Rasmussen fra Sanderum, der også havde været blandt kandidaterne, blev udpeget som stedfortræder for Carl Jeppesen.

Valget satte det endelige punktum for den langvarige debat om Odense-området kommuneinddeling, en debat, der havde kørt siden midten af 1960'erne, og som havde sat sit afgørende præg på byens politiske liv gennem disse år. Fra den 1. april 1970 handlede det om at få storkommunen til at fungere, og gamle modstandere gjorde sig rede til at løse denne opgave i fællesskab. På selve indlemmelsesdagen vidnede udtalelser fra begge sider om, at der nu skulle samarbejdes – gammelt nag og skuffede forhåbninger blev behørigt gemt af vejen til fordel for ceremonier på de enkelte rådhus, der nok prægedes af en vis højtidelighed, men som tillige levnede plads for galgenhumoren.

Fyens Stiftstidende kunne således berette om følgende hændelse i Pårup: »Præcis kl. 15 i går trængte målbevidst udseende mænd ind i Pårup rådhus, hvor de tvang Pårup kommunes tidligere sognerådsformand, nu rådmand Lennart Larson til at udlevere hele eks-Pårup kommunes formue på over 10 millioner kroner«. De målbevidste mænd var borgmester Holger Larsen i spidsen for den delegation af repræsentanter for byråd og administration, der i de dage drog rundt til de tidligere forstads- og omegnskommuner for at afhente deres kassebeholdninger og øvrige værdier. Ved disse såkaldte overleveringsforretninger blev alle aktiver og passiver fra de gamle kommuner overdraget borgmesteren og indgik fra da af i storkommunens økonomiske kredsløb.

Trods de gode miner tog det imidlertid tid for både politikere og beboere fra de indlemmede kommuner at lære at leve med denne omlægning til kommunal stordrift. Sognerådspolitikere, der tog springet ind i byrådet, ople-

Borgmester Holger Larsen tager imod Dalum kommunes kassebeholdning pr. 1. april 1970. Han siger tak til sognerådsformand, direktør P. Grønberg Christensen (f. 1921), Det konservative Folkeparti, mens de to nye rådmænd i Odense Poul Nielsen og Lennart Larson ser til (Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

Hold-up i det fynske Dallas, et tilfælde Pårup fik efter en stribe pyromanbrande og mord i 1960'erne. Sognerådsformand Lennart Larsson, Pårup udleverer kassebeholdningen til borgmester Holger Larsen (Fyns Presse Foto, Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

vede en mærkbar forandring i deres politiske dagligdag, alene i kraft af byrådets størrelse. Dertil kom en arbejdsgang, der var væsensforskellig fra de gamle sogneråds. Sådan måtte det nødvendigvis være i en storkommune, men ikke alle kunne eller ville vænne sig til den nye rolle, og enkelte – deriblandt Fjordagers tidligere sognerådsformand, Olav Nielsen, Venstre, og Fraugdes tidligere socialdemokratiske sognerådsformand, Gunner Pedersen – tog konsekvensen og sagde farvel til det kommunalpolitiske arbejde efter blot kort tid i byrådet. Andre lærte at spille efter de nye regler og formåede at markere sig i det større forum, byrådet var.

Også beboerne i de indlemmede kommuner lærte efterhånden at acceptere storkommunen, om end specielt de ældre havde svært ved at glemme de gode tider i de mindre sognekommuner. Udviklingen havde imidlertid krævet sin ret, og det kunne der ikke rokkes ved. Sådan så de fleste utvivlsomt på spørgsmålet, ikke mindst de yngre generationer, der var mere pragmatisk indstillet end de ældre.

5 · Det politiske liv i storkommunen

Kommunalreformen i 1970 var et resultat af den udvikling, der var foregået i det danske samfund siden 1945, og som kulminerede med 1960ernes velstandsbølge. I løbet af disse 25 år skete en centralisering af de samfundsmæssige institutioner, hvilket netop storkommunerne var et glimrende eksempel på. Udviklingen blev dog generelt accepteret af den danske befolkning, der aldrig havde haft det bedre i økonomisk og materiel henseende. Krise var et begreb, der hørte hjemme i 1930'erne, og som senere generationer kun kendte fra historiebøger og TV-programmer. Den meget omfattende kommunalreform blev imidlertid den sidste større indenrigspolitiske afgørelse, affødt af det økonomiske opsving. Fra omkring 1970 begyndte velstanden at krakelere, og en økonomisk krise meldte sin ankomst med arbejdsløshed og sociale problemer i sit kølvand. Kommunalreformen danner derfor et afgørende indenrigspolitisk skel, både rigs- og lokalhistorisk.

Det politiske liv i Odense blev et andet efter 1970, ikke blot på grund af reformen, men også fordi byrådet fremover skulle være et redskab i bekæmpelsen af den økonomiske krise, der for alvor slog igennem et par år senere. Det gav andre og sværere vilkår at arbejde under og prægede naturligvis de politiske partiers overvejelser. Efter det såkaldte jordskredsvalg til Folketinget i december 1973 blev krisen tillige politisk med fremkomsten af nye partier på højrefløjen, særlig Fremskridtspartiet, hvis ideologi var en klar afvisning af hele efterkrigstidens økonomiske og politiske udvikling. Partiet spillede med voldsom effekt på befolkningens voksende utilfredshed med de stigende skatter og den offentlige overadministration. De toner, der af og til var blevet hørt under kommunaldebatten, blev i Fremskridtspartiets regi til en politisk bevægelse, som voksede sig stor, både på landsplan og lokalt.

Allerede den heftige EF-debat i begyndelsen af årtiet havde mobiliseret venstrefløjen og medvirket til den polarisering af fløjene, der blev et væsentligt kendetegn for det politiske liv i 1970'erne. Ikke nær så voldsomt og faretruende som i 1930'erne, men det lignede på en række punkter, akkurat som den økonomiske krise gjorde det.

Denne politiske polarisering, der i perioder truede med at sætte Folketinget skakmat, kunne ligeledes mærkes lokalt. Fra højre søgte Fremskridtspar-

tiet at finde fodfæste i odenseansk politik, og fra venstre kæmpede stadig flere mindre partier og fraktioner for at etablere sig i folkets bevidsthed, oftest på det, der nu kaldes græsrodsplan, men også for at opnå repræsentation i det byråd, man egentlig afviste. Her spillede Odenses stigende betydning som uddannelsesby utvivlsomt ind. Det var imidlertid betegnede for byens stabile politiske liv, at de etablerede partier (ligesom i andre bykommuner) overlevede disse anslag mod deres traditionelle magtstatus og fortsat formåede at kontrollere det lokale magtapparat uantastet.

I en forstand ændrede storkommunens etablering dog det politiske liv. Tidligere havde Socialdemokratiet og Det konservative Folkeparti domineret beslutningsprocessen, men efter sammenlægningen styrkedes såvel Det radikale Venstre som især Venstre, der hurtigt fremstod som et reelt alternativ til de konservatives hidtidige position som det borgerlige Odenses talerør. Partiets fremgang på landsplan i denne periode på bekostning af Det konservative Folkeparti var en vigtig forklaring på dets lokale succes, men der kan heller ikke herske tvivl om, at Lennart Larson som førstemand tiltrak mange vælgere fra de indlemmede forstads- og omegnskommuner. Hans udprægede sans for bestandig at være i offentlighedens søgelys forstærkede populariteten på et tidspunkt, hvor de øvrige lokalpolitikere endnu holdt en mere traditionel profil.

De første år efter sammenlægningen blev dog generelt fredelige, præget af tidligere tiders samarbejdslinje. Det er betegnende, at tidens hedeste diskussioner ikke handlede om økonomi, men derimod om et projekt, udtænkt under velfærdsekspllosionen, nemlig Thomas B. Thriges Gade, og her var det i høj grad befolkningens hårde dom over gadegennembruddets miljø-mæssige konsekvenser, der satte debatten i gang, også blandt byens politiske partier. Et bevis på, hvorledes den politiske debat i kommunen ikke længere kun udgik fra byrådssalen, men tillige kunne have sit udgangspunkt i de omtalte græsrodsbevægelser, der gerne var – og er – tværpolitiske foreninger, skabt ud fra sammenfaldende interesser blandt en kreds af indbyggere, f.eks. i de beboerforeninger, der snart vandt større og større tilslutning. De blev på en række områder en fuldgod erstatning for de lokalråd, som havde været på tale før sammenlægningen, men som aldrig var blevet etableret.

I mere traditionel politisk forstand stod debatten mellem partierne fortsat om kommunens økonomiske muligheder, og de blev forværret år for år. I 1971 havde byens rådmænd således satset på igangsættelsen af projekter til i alt 196 mill. kr., men efter budgetdebatten måtte dette anselige beløb skæres ned til godt 117 mill. kr., og de 52 mill. skulle endog lånes for at klare et så ambitiøst anlægsbudget. Lignende eksempler kunne fremdrages fra de efterfølgende års budgetdebatter og fra den politiske debat i almindelighed. Situa-

tionen krævede, at der forhandlede om næsten hver krone, der blev givet ud i disse år, hvilket fik mangan en politiker – og borger for den sags skyld – til at drømme sig tilbage til 1960ernes slaraffenland. Dengang havde skattetrykket ganske vist også været stigende, men det var blevet udlignet af voksende velstand, hvilket holdt utilfredsheden i ave. Når kommunen derimod i 1972 så sig nødsaget til at indkræve næsten 100 mill. kr. mere i skatter, blev det ikke længere mødt med en trækken på skulderen hos den almindelige indbygger, men med den gryende protest, der snart kom til udtryk i Fremskridtspartiets vælgeropbakning.

Inden da var der imidlertid foregået en overraskende forandring i byens politiske liv, idet Holger Larsen i januar 1973 pludselig bekendtgjorde sin afgang som borgmester. Det skete angiveligt af »helbredsmæssige årsager«, men vakte ikke desto mindre opsigt blandt både hans byrådskollegaer og

Stemmerne tælles op ved byrådsvalget i marts 1970, sidste gang Holger Larsen modtog vælgernes dom (Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

Forretningsfører for Andelsforeningen Højstrup Thorvald Christensen (f. 1916) var socialdemokratisk medlem af byrådet 1963-74 (Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

den odenseanske befolkning. Beslutningen blev offentliggjort den 25. januar og havde indtil da kun været kendt af en mindre kreds inden for partiet. Straks efter offentliggørelsen begyndte spekulationerne om, hvem der skulle efterfølge Holger Larsen, et spørgsmål som den afgående borgmester kategorisk nægtede at svare på. Det forstærkede blot rygtedannelsen, og såvel *Fyens Stiftstidende* som *Fyns Tidende* havde adskillige kandidater inde i billedet.

Efter alt at dømme havde Holger Larsen på et tidligere tidspunkt ønsket forvaltningschef Knud Nielsen som sin efterfølger, men denne var efter 1970-valget udrådt af byrådet til fordel for amtsrådet og var dermed definitivt ude af billedet. Nu stod Holger Larsens hu mest til byrådsgruppens formand, Thorvald Christensen, men stærke kræfter i den lokale ledelse ønskede i stedet rådmand Jens Helbak som ny borgmester. Derudover kunne lokalpressen nævne arbejdsformidlingschef Kaj Rasmussen som en tredje mulighed.

Folketingsmand og kommitteret for Hjemmeværnet Poul Søgaard blev ligeledes fremhævet af pressen, der tillagde ham gode muligheder for at blive partiets borgmesterkandidat i 1974. Selv udtalte Poul Søgaard sig positivt om tanken, forudsat at de siddende byrådsmedlemmer betragtede det forestående valg af Holger Larsens efterfølger som en konstitution, der kun gjaldt frem til 1974. I givet fald var han da villig til at nedlægge sine øvrige hverv og kun satse på den borgmesterpost, som han allerede havde været så tæt på i 1958. Poul Søgaard tilføjede, at han endnu ikke havde fået noget tilbud fra den lokale partiledelse, men til gengæld havde fået opfordringer fra andre partifæller og fagforeningsfolk.

Partiledelsen var denne gang indstillet på at handle hurtigt, belært af erfaringerne fra 1958, hvor valget af I. Vilh. Werners efterfølger – som tidligere omtalt – førte til en åben magtkamp mellem kandidaterne. Allerede den følgende dag havde man derfor afløseren parat, og det var den 41-årige arbejdskonsulent Verner Dalskov, som ifølge en pressemeddelelse var udpeget enstemmigt af byrådsgruppen og partiets fællesledelse. Meddelelsen havde den forventede overraskende effekt, og *Fyens Stiftstidende* indrømmede da også, at der var tale om en »helt uventet indstilling til borgmesterposten«. Ganske vist var Verner Dalskov på daværende tidspunkt formand for den socialdemokratiske fællesledelse og således ingen novice i det politiske liv, men han sad faktisk kun i byrådet som suppleant for Fraugdes tidligere sognerådsformand, Gunner Pedersen, der havde trukket sig ud i utide. Alene af den grund havde ingen tænkt på netop Verner Dalskov – heller ikke Holger Larsen, der var lige så overrasket over valget som de fleste andre.

Udadtil fremstillede Socialdemokratiet valget som en sag, der var løst i enstemmighed, men indadtil var sagen tilsyneladende knapt så enkel. Adskillige socialdemokrater mente eksempelvis, at det ikke var byrådsgrup-

pen og fællesledelsen, der skulle udpege kandidaten, men derimod partiets repræsentantskab, og det kunne have givet et andet resultat. I byrådsgruppen havde der faktisk udspundet sig debat forud for afstemningen. På det afgørende møde den 25. januar deltog ud over gruppens 14 medlemmer formændene for de tre valgkredse samt næstformand, kasserer og sekretær i partiets fællesledelse og derudover formanden for Arbejdernes Fællesorganisation plus en repræsentant for den lokale afdeling af DSU. Som optakt til mødet havde 10 ud af de 14 byrådsmedlemmer tilkendegivet, at de var rede til at lade sig vælge som Holger Larsens efterfølger, men i den sidste ende havde forsamlingen kun overvejet fire navne seriøst – Thorvald Christensen, Jens Helbak, Verner Dalskov og Svend Johansen. *Fyens Stiftstidendes* oplysninger om Kaj Rasmussens deltagelse i denne afsluttende runde blev tilbagevist af partiets næstformand, Edvind Witved, der i stedet fremhævede Svend Johansens kandidatur, et navn som avisen ikke havde været opmærksom på.

Under alle omstændigheder stod valget til slut mellem veteranen Thorvald Christensen og den yngre Verner Dalskov, og den sidstnævnte sejrede med 14 ud af de 22 stemmer. Han var dermed indstillet til borgmesterposten, og forsamlingen besluttede at udtale sin enstemmige tilslutning til hans kandidatur.

I den omtalte imødegåelse af *Fyens Stiftstidendes* reportage havde Edvind Witved tillige fremhævet, at der ikke var tale om det kup fra partiledelsens side mod de menige medlemmer, som avisen havde antydnet. Tværtimod havde man til punkt og prikke fulgt de gældende regler. Partiafdelingen overvejede ganske vist en ændring af disse, men det ville først ske efter repræsentantskabsmødet i maj måned. I øvrigt tilføjede næstformanden for egen regning, at oplysningerne om afstemningsmødets forløb havde været »forbløffende korrekte«!

De følgende dage havde pressen travlt med at portrættere den tidligere smed, der siden var blevet arbejdskonsulent og nu havde foretaget »et kraftspring fra kulissen ud på den politiske scene«. Nok havde Verner Dalskov ikke markeret sig udadtil, men han havde trods alt gennem mange år været aktiv inden for partiets rækker og sad på flere tillidshverv, først og fremmest formandskabet i den socialdemokratiske fællesledelse, en af det lokale partierarkis nøglepositioner. Helt ukendt var han med andre ord ikke, og det var utvivlsomt hans position internt i partiet, der havde været afgørende for valget. Dertil kom, at Verner Dalskov med sine kun 41 år var fremtidens mand på posten som borgmester, og det gjorde spekulationerne omkring 1974-valget mindre relevante. Partiet ønskede åbenlyst at satse på Verner Dalskov ved det kommende byrådsvalg, og det udelukkede alle andre kandidater, også Poul Søgaard.

Overbetjent Jens Helbak (f. 1910) blev formand for socialudvalget i Odense 1964-70 og rådmand for magistratens socialafdeling 1970-78. Fra 1957 havde han siddet i byrådet valgt af socialdemokraterne (Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

Sagen var imidlertid ikke definitivt afgjort med Socialdemokratiets indstilling af Verner Dalskov. Ifølge loven skulle udpegning af en ny borgmester midt i en valgperiode ske efter samme regler som efter et kommunevalg. Alle byrådets partier kunne foreslå kandidater til posten, og det endelige valg skulle foregå efter reglen om absolut flertal. Hvis ingen kandidat opnåede et sådant, skulle der være omvalg. Det var således afgørende, hvorledes byrådets øvrige partier stillede sig.

Indtil videre afventede de alle udviklingen, indtil det byrådsmøde den 19. februar, hvor den nye borgmester skulle udpeges. Uanset de borgerlige partiers indstilling var det imidlertid SFeren Alfred Andersen, der kunne afgøre valget, og han udtalte ret hurtigt sin støtte til Verner Dalskov, selv om han ikke kendte særlig meget til dennes politiske evner. »Vi har jo ikke set ham ret længe«, forklarede Alfred Andersen, der omvendt ikke kunne forestille sig nogen modkandidat. Denne indstilling blev afgørende for udfaldet, om end i hvert fald Venstre nok kunne have ønsket sig en anden udgang på sagen. Således kritiserede *Fyns Tidende* de konservatives beslutning om ikke at blande sig i det borgmestervalg, som de anså for at være et rent socialdemokratisk anliggende.

Den 5. februar 1973 tog byrådet afsked med Holger Larsen, der havde været medlem i 27 år, de sidste 14 som borgmester. Hans periode som byens førstemand havde været kendetegnet af store forandringer, både for den enkelte borger og for bybilledet som sådan. Indbyggerne i Odense havde som følge af den generelle samfundsudvikling oplevet en øget materiel velstand, mens kommunen havde fået pålagt – og havde påtaget sig – flere økonomiske og sociale opgaver end tidligere, og det kostede naturligvis penge. På trods af det stigende skattetryk havde bystyret gennemført adskillige store projekter i denne periode, f.eks. Vollsmosebyggeriet og den omstridte anlæggelse af Thomas B. Thriges Gade. Dertil kom etableringen af den storkommune, som Holger Larsen med støtte fra hele bystyret havde anset som nødvendig for bysamfundets fortsatte udvikling. Ligesom sin forgænger I. Vilh. Werner havde Holger Larsen satset på det brede politiske samarbejde i byrådet, og det var i den forbindelse bemærkelsesværdigt, at denne politik også lykkedes efter kommunalreformen, hvor politikere fra forstads- og omegnskommunerne kom med i byrådet.

Den 19. februar 1973 udpegedes Verner Dalskov til Odense nye borgmester med 15 stemmer mod 12 til den konservative rådmand, Poul Nielsen. To byrådsmedlemmer stemte blankt. Det skete dog først efter hele tre afstemninger, idet de to første gav Verner Dalskov 14 stemmer, mens Poul Nielsen fik otte og Lennart Larson seks. Den blanke stemmeseddel tilhørte begge gange Alfred Andersen, der med denne taktiske stemmeafgivning opnåede

at vise splittelsen mellem de tre borgerlige partier. De konservative stemte alene, mens Det radikale Venstre ønskede Lennart Larson som borgmester. Denne stemmefordeling afslørede, at de to radikale byrådsmedlemmer gerne ville stemme for en Venstremand, men ikke for en konservativ, og det fik *Fyens Stiftstidende* til at fremsætte følgende kommentar: »I øjeblikket har det ingen større interesse, men det kan få det ved en eventuel ændret mandatfordeling efter kommunevalget næste år«. Selv om valget af Verner Dalskov i realiteten havde været sikret før mødet og kun blev udsat på grund af Alfred Andersens finurligheder, pegede afstemningen alligevel frem mod en skærpet kamp om borgmesterposten efter byrådsvalget i 1974.

I tiden indtil marts 1974 søgte partierne at afpudse deres profiler. Flere landspolitiske begivenheder var imidlertid med til at give kommunevalget en ny og mere spændende dimension, særlig resultatet af det tidligere omtalte folketingsvalg i december 1973, hvor Fremskridtspartiet med Mogens Glistrup i spidsen vandt 28 mandater, mens endnu et nyt borgerligt parti, Centrumdemokraterne, opnåede 14 pladser i Folketinget. Spørgsmålet var nu, hvor stor tilslutning disse nye partier kunne påregne at få ved de lokale valg, der faldt kun tre måneder efter det dramatiske folketingsvalg. Særlig Fremskridtspartiet havde slået sig op på en protest mod det stigende skattetryk og bureaukratiet, men savnede i udpræget grad en stabil lokalafdeling til at understøtte dets arbejde i Folketinget. Det sidstnævnte gjaldt også for Centrumdemokraterne.

Knap tre uger før valget den 5. marts stod det klart, at der for Odenses vedkommende ville blive sat rekord med mere end 200 opstillede kandidater. Ikke mindst Fremskridtspartiet gjorde sit til at forøge antallet ved at opstille hele tre lister i Odense på grund af intern uenighed i partiets nystartede lokalafdeling. Derudover opstillede både Centrumdemokraterne og Kristeligt Folkeparti, der ved 1973-valget havde opnået syv pladser i Folketinget. Også ældre partier som Retsforbundet og DKP blev forud for byrådsvalget tillagt rimelige chancer for at opnå repræsentation, idet begge partier havde tilbageerobret deres pladser i Folketinget i december 1973, især på grund af deres konsekvente modstand mod EF.

Der var således lagt op til et byrådsvalg med adskillige ubekendte faktorer, og borgmesterskiftet midt i perioden forøgede blot spændingen om resultatet. Havde Verner Dalskov på kun et år formået at markere sig som byens naturlige borgmester, eller ville de mere kendte borgerlige kandidater hale ind på Socialdemokratiets traditionelle rolle som byens ledende parti? Den almindelige udvikling med stadig større vægt på personer frem for partier ved lokalvalg var under alle omstændigheder en faktor, der måtte regnes med, og tre borgmesterkandidater aftegnede sig i horisonten, nemlig Verner Dalskov,

Borgmester Verner Dalskov (f. 1932), Odenses førstemand siden 1973 (Agerled fot., Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

Poul Nielsen og Lennart Larson.

Socialdemokratiet havde uden større dramatik valgt at fastholde Verner Dalskov som partiets borgmesterkandidat, og på den anden fløj markedsførte såvel Det konservative Folkeparti som Venstre deres spidskandidat som det borgerlige Odenses borgmesteremne. Særlig Venstre gik til valg med øget selvtillid, idet de konservative efter 1973-valget havde oplevet en mærkbar tilbagegang til kun 16 folketingsmandater mod Venstres 22, og dertil kom Poul Hartlings smalle Venstreregering. Den såkaldte »statsministereffekt« kunne få betydning også på lokalplan og placere Venstre som Odenses største borgerlige parti.

Tilsammen betød disse muligheder, at valgkampen hovedsagelig kom til at dreje sig om personer frem for politik. Det var kun få politiske spørgsmål, der blev trukket frem af de involverede partier, og de drejede sig især om besparelser. De borgerlige ville – inspireret af Fremskridtspartiets store vælgersucces – gennemføre større besparelser end tidligere, mens Socialdemokratiet i højere grad agiterede for en bevarelse af det eksisterende udgiftsniveau, blot med visse nødvendige korrektioner på grund af den økonomiske krise. På den led afveg valgkampen altså ikke fra de foregående, og en sådan fastholdelse af det traditionelle skel mellem det socialdemokratiske bystyre og den borgerlige opposition medvirkede utvivlsomt til at gøre valgkampen mindre dramatisk end ventet. Dertil kom, at det aldrig lykkedes for Fremskridtspartiet at fremstå som en reel trussel mod de etablerede partier i byrådet. Dels havde partiets ideologi en langt større gennemslagskraft på landsplan, dels var den lokale partiafdeling – som nævnt – hæmmet af intern splittelse forud for valget. Den odenseanske valgkamp anno 1974 blev dermed »en temmelig mat og tandløs affære«, som *Fyens Stiftstidende* konkluderede dagen før valget. Til gengæld var der lagt op til et spændende politisk puslespil efter valget, hvis resultatet gav en så stor borgerlig fremgang, at Socialdemokratiet og SF mistede deres hidtidige flertal.

Denne borgerlige forventning blev til fulde indfriet, idet mandatfordelingen efter den 5. marts 1974 viste i alt 15 borgerlige mod 14 socialister. For første gang siden 1937 havde byrådet i Odense borgerligt flertal! Resultatet dækkede imidlertid over en politisk udvikling meget lig Folketingets, idet otte partier pludselig fik sæde i byrådet mod hidtil kun fem. Alene de mange partier var på forhånd med til at besværliggøre valget af ny borgmester, hvad enten denne skulle hedde Verner Dalskov, Poul Nielsen eller Lennart Larson.

Fremskridtspartiet, Kristeligt Folkeparti og DKP opnåede et mandat hver, mens Venstre gik frem fra de hidtidige fire til seks mandater. SF blev stående på et enkelt, og Det radikale Venstre fastholdt sine to, hvilket gjorde Socialde-

*Torvehandel på Sortebroder Torv i 1980'erne
(Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk
Afdeling).*

mokratiet og Det konservative Folkeparti til valgets store tabere. Socialdemokraterne mistede to mandater og havde derefter 12, mens de konservative gik tilbage med hele tre og fremover måtte nøjes med kun fem byrådsmedlemmer. De to partier, der gennem årtier havde været byens mest indflydelsesrige, oplevede med andre ord et markant valgnederlag, men de mest realistiske partifolk var ikke overraskede over resultatet, ihukommende at netop disse partier var gået mest tilbage ved folketingsvalget i december 1973. I vælgernes øjne bar de åbenbart skylden for de nedgangstider, der plagede Danmark, både på landsplan og lokalt.

Nederlaget gav anledning til eftertanke hos begge partier. Socialdemokraterne ville have været sikre på at bevare borgmesterposten, hvis man havde sagt ja til det valgtekniske samarbejde mellem de tre arbejderpartier, som DKP havde foreslået. Det ville nemlig have givet de tre partier endnu et mandat, og man ville have opnået de nødvendige 15. De konservative skulle lære at acceptere Venstres store fremgang, der havde gjort dette parti til det største borgerlige. Venstres to nye mandater og Fremskridtspartiets ene var netop hentet som en følge af den konservative tilbagegang. Som nævnt ovenfor var det odenseanske resultat dog præget af den landspolitiske udvikling, der var kulmineret med jordskredsvalget i december 1973, og tabel 5.1 viser derfor både resultatet fra folketingsvalget og byrådsvalget tre måneder senere.

Tabellen afslører flere interessante linier i odenseanernes stemmeafgivning, og især to partier skiller sig ud, nemlig Venstre og Fremskridtspartiet. Ved valget til Folketinget opnåede Venstre 6,8 procent af stemmerne, nogenlunde svarende til partiets normale position i Odense, mens det debuterende

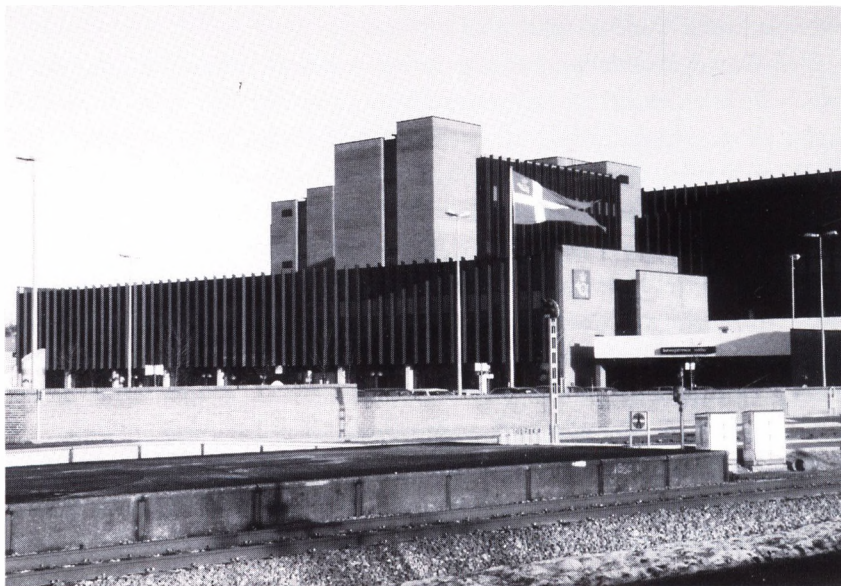
Tabel 5.1: Folketingsvalget den 4. december 1973 og byrådsvalget den 5. marts 1974 i Odense.

Parti	Folketingsvalg 1973 Antal stemmer	Byrådsvalg 1974 Antal stemmer
Socialdemokratiet	29.455	24.816
Det radikale Venstre	13.234	3.643
Det konservative Folkeparti	11.742	9.922
Retsforbundet	2.729	1.005
Socialistisk Folkeparti	7.913	3.554
DKP	3.586	2.495
Centrumdemokraterne	7.432	946
Kristeligt Folkeparti	2.927	2.205
Venstre	6.938	11.460
VS	1.492	-
Fremskridtspartiet	14.601	3.625 ¹
I alt	102.049	63.671
Stemmeprocent	87,7	55,0

1) Fremskridtspartiet opstillede med tre lister, der fik følgende stemmetal: Z 1: 2.679. Z 2: 504. Z 3: 442. Tallet i tabellen er det samlede stemmetal.

Kilde: Information fra Statistisk Kontor. Odense magistrat. 1. afdeling.

Fremskridtsparti fik ikke færre end 14,2 procent, et opsigtsvækkende resultat, der på blot en dag placerede partiet som Odenses næststørste! Ved byrådsval-

Det nye posthus, der blev indviet i 1983, ligger, hvor Nørrebro tidligere løb ned mod havnen (Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

get var det derimod Venstre, der voksede til en position som det næststørste med 17,8 procent af stemmerne, mens Fremskridtspartiet i forhold til det tidligere resultat havde et dårligt byrådsvalg med kun 5,6 procent tilslutning. Et bevis på, at det nye protestparti især gjorde sig på landsplan, ikke mindst på grund af Mogens Glistrups store popularitet. Det særdeles provokerende partiprogram havde ikke samme effekt på lokalplan, og den interne splittelse i partiafdelingen gjorde heller ikke opbakningen større.

Venstres flotte resultat var en videreudvikling af det gode byrådsresultat i 1970, og partiet formåede fortsat at fastholde sin store opbakning i de gamle forstads- og omegnskommuner. Alene i Lennart Larsons gamle kommune Pårup fik Venstre 1.592 stemmer, og heri lå utvivlsomt også en form for protest fra vælgerside, nemlig mod kommunalreformen. Den tidligere omtalte statsministereffekt spillede ligeledes en rolle for det gode resultat for Venstre, der reducerede det kriseramte konservative parti til for første gang kun at være Odenses næststørste borgerlige parti.

Blandt de øvrige partier viste sig også flere forskelle mellem folketings- og byrådsresultatet. Således var Det radikale Venstre blandt de større ved folke-

Nørrebro set mod nord 1966. Kun Thriges højhus midt i billedet har overlevet nedrivningerne i 1970'erne (Magistratens 2. afdeling, Vej- og spilevandsafdelingen).

tingsvalget med 12,9 procent af stemmerne, mens man ved byrådsvalget kun erobrede 5,7 procent, svarende til to mandater i byrådsalen. Ved folketingsvalget spillede den radikale leder Hilmar Baunsgaards popularitet sikkert en afgørende rolle. Også for Socialdemokratiet var der forskel på de to valgresultater, men selv om partiet procentvis opnåede flest stemmer ved byrådsvalget i marts, var der alligevel tale om en betragtelig nedgang siden 1970. nærmere betegnet på 10.802 stemmer, svarende til næsten otte procent.

I forbindelse med den her foretagne sammenligning kan det blot tilføjes, at odenseanerne stort set holdt sig til de gamle partier, selv i økonomiske og politiske krisetider. Et parti som Centrumdemokraterne, der havde opnået stor succes i Odenses kredse ved folketingsvalget, fik kun 947 stemmer ved byrådsvalget, hvilket var det laveste af samtlige opstillede partier! Det var fortsat de fire gamle partier, der prægede det politiske liv i Odense, idet de tilsammen fik over 77 procent af de afgivne stemmer. De fire øvrige partier i byrådet – SF, DKP, Kristeligt Folkeparti og Fremskridtspartiet – repræsenterede derimod et mindretal af odenseanerne, men fik alligevel betydning, fordi ingen af de øvrige kunne præstere et rent flertal. Det parti, der ville sikre sig borgmesterposten, måtte sikre støtte fra et eller flere af de mindre.

Den politiske krise i Danmark på dette tidspunkt viste sig også i Odense, hvor stemmeprocenten kun lå på 55 procent mod 69,6 fire år tidligere og 87,7 ved folketingsvalget. I hovedstadsområdet lå stemmeprocenten endda under 50 procent, og alt i alt måtte det give anledning til dybe panderynker blandt politikerne. Der var flere forklaringer på denne kedelige udvikling.

For det første blev mange hjemme som protest mod et politisk system i åbenbar krise, et system, der syntes immun over for den massive folkelige protest, som valgresultatet i 1973 havde været udtryk for. For det andet herskede der en vis valgtræthed oven på det dramatiske og meget omtalte folketingsvalg kun tre måneder tidligere. Folk var trætte af at høre om politik, især når det åbenbart ikke »hjalp« at afgive sin stemme. Endelig rummede et kommunevalg ikke de samme muligheder for at udtrykke sin protest mod samfundsudviklingen som et folketingsvalg, hvor gennemslagskraften var langt større. Spørgsmål som skattetryk og bureaukrati var landspolitiske sager, ikke lokale – sådan ræsonnerede mange vælgere i hvert fald. De mest utilfredse blev simpelt hen hjemme på valgdagen. Statistikken viser imidlertid ikke en lavere stemmeprocent i de indlemmede sognekommuner; tværtimod opnåedes den højeste valgdeltagelse i Åsum, Fangel og Brændekilde, mens stemmeprocenten i Stor-Odense lå meget lavere.

Sådanne overvejelser blev dog i første omgang trængt i baggrunden til fordel for en mere pragmatisk diskussion: Hvem skulle være Odenses borgmester de kommende fire år? Verner Dalskov erklærede sig straks rede til at fort-

*Et politisk stridspunkt gennem flere år:
Lassepladsen på Stige o, nu højt hævet over
Odense fjord – skal deponeringen fortsætte her,
eller skal et nyt område tages i brug som
losseplads? (Ole Ølund fot. 1988, Odense
Centralbibliotek, Lokalhitorisk Afdeling).*

sætte trods sit partis følelige tilbagegang, og såvel den konservative Poul Nielsen som Venstres Lennart Larson fastholdt deres kandidatur til posten. Som tidligere nævnt ville afgørelsen komme til at ligge blandt de mindre partier i byrådet, og særlig Fremskridtspartiets ene og Det radikale Venstres to mandater var pludselig placerede i særdeles indflydelsesrige positioner, og i de kommende uger fandt alle tre sig meget ombejlede af byrådets større partier, og det gjaldt især den lille radikale byrådsgruppe.

Forhandlingerne var lange og drøje, mens odenseanerne med stadig større utålmodighed ventede på den afgørelse, der kunne komme »som et lyn fra en klar himmel«, som Verner Dalskov udtalte til den presse, der dag for dag bragte efterretninger om forhandlingernes gang. Af disse referater hæftede man sig især ved den interne borgerlige rivalisering mellem de konservative og Venstre, og denne kom dem utvivlsomt til skade på længere sigt. Ingen af de to partier havde i sinde at opgive kampen så tæt på en borgmesterpost, og denne magtkamp medvirkede til at bane vejen for endnu fire år med socialdemokratisk styre i Odense, selv om der reelt var borgerligt flertal i byrådet.

Verner Dalskov prøvede tålmodigt at finde den sidste og afgørende stemme, og da lynet endelig slog ned, stod han faktisk med hele to, nemlig de to radikale, der erklærede sig rede til at støtte en socialdemokratisk borgmester. Prisen var ganske vist høj, idet de radikale krævede en rådmandspost, men i den herskende situation havde Socialdemokratiet intet valg, og dermed blev den radikale ungdomsskoleinspektør Uffe Larsen rådmand for

magistratens 4. afdeling. Til stor fortørnelse for Venstre og det konservative Folkeparti, der også havde bejlet til de radikales gunst.

Dermed var sagen i realiteten afgjort – Verner Dalskov kunne fortsætte som borgmester på trods af byrådets borgerlige flertal, men det havde unægteligt holdt hårdt, når det traditionsrige odenseanske socialdemokrati for første gang nogen sinde måtte bygge sit bystyre på radikal velvillighed. Som rådmand kom Uffe Larsen til at sidde i en nøgleposition i byrådspolitikken i de kommende fire år.

Byrådsperioden fra 1974 til 1978 blev præget af kampen mod den alvorlige økonomiske krise, der fortsat satte sit triste præg på det danske samfund. Ledighedstallene voksede år for år på trods af en række kommunale foranstaltninger, der på sin side betød et stigende skattetryk. Det blev skismaet i 1970'erne: På den ene side den nødvendige, men økonomisk bekostelige kamp mod krisen, på den anden side gentagne løfter om og forsøg på at sænke det offentliges udgifter og dermed lette skattetrykket. Budgetforhandlingerne i september 1975 blev i den henseende et lærestykke i den næsten umulige situation, byrådet var bragt i, og som kaldte på utraditionelle løsninger. De vanskelige forhold førte nemlig til en såkaldt »chok-aftale« mellem det ellers så umage par, Socialdemokratiet og Venstre, der indgik et budgetforlig uden om de øvrige byrådspartier. Ikke engang de to andre magistratspartier, Det konservative Folkeparti og Det radikale Venstre, var på forhånd orienteret om denne kovending i odenseansk politik. Faktisk formåede de to forligspartnere at hemmeligholde aftalen til et godt stykke inde i det afgørende byrådsmøde, før det gik op for de andre ordførere, hvad der var i gære. *Fyens Stiftstidendes* udsendte reporter beskrev dagen efter deres forbavelse – de var ikke, som pressens repræsentanter, i besiddelse af socialdemokraten Edvind Witveds originalmanuskript, »hvor de oprindelige traditionelle udfald mod Larson og hans parti var overstreget og erstattet med en veldisciplineret gengivelse af kompromis'ernes ordlyd«.

Den overraskende forbrødning mellem Socialdemokratiet og Venstre blev imidlertid ikke gentaget det følgende år, hvor der tværtimod blev indgået et bredt forlig mellem byrådets borgerlige partier inklusiv de radikale. De fem partier brugte deres 15 mandater til at gennemtrumfe en nedsættelse af skatteprocenten til godt 16.

Netop de ofte skiftende flertal i byrådet var et vidnesbyrd om de økonomisk trange tider, men som så ofte før kunne de fire magistratspartier dog enes om de fleste spørgsmål, hvilket var medvirkende til de fire mindre partiers mangel på reel indflydelse. De borgerlige ville helst ikke samarbejde med Fremskridtspartiets ene mandat, mens Socialdemokratiet på deres side gerne undgik afhængighed af kommunisten Per Berga Rasmussen. Kun SF

og Kristeligt Folkeparti var bedre stillet i den sammenhæng.

I 1977 havde Folketinget vedtaget en ny kommunal valglov, der bl.a. betød en omlægning af den hidtidige valgtermin. 1978-valget ville blive det sidste kommunevalg, der skulle afholdes i marts måned, idet valget fremover skulle ligge i november og dermed følge samme termin som det kommunale regnskabsår, der nogenlunde samtidig blev omlagt til at følge kalenderåret.

Traditionen tro blev valgkampen en ret fredelig affære uden de store »sager«, men til gengæld kunne der spores en stigende folkelig interesse for valget. Således var ikke færre end 700 mødt op til et valgmøde på rådhuset, og de mange mennesker havde nær sprængt mødets rammer. Rigtig fortættet som i gamle dage blev valgkampen dog aldrig, men mindre kunne også gøre det i en tid, hvor de traditionelle valgmøder var på retur. Denne gang stillede 241 kandidater op til valget, hvilket resulterede i en stemmeseddel på 75 cm, den længste nogen sinde.

En meningsmåling, baseret på 385 vælgeres svar og offentliggjort i *Fyens Stiftstidende* kort før valget, spåede dødt løb mellem byrådets to fløje, og lige-

I maj 1974 var den odenseanske fagbevægelse på gaden for at protestere mod Venstregeringens økonomiske politik. Her ses et demonstrationstog på vej til massemøde på stadion den 17. maj (Fyns Presse Foto, Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

som i 1974 var der tegn på, at de radikale endnu engang ville sidde med facitlisten til det politiske regnestykke efter valget. Undersøgelsen satte øjeblikkelig gang i alle mulige spekulationer, men til syvende og sidst fik den formentlig kun den betydning, at flere potentielle sofavælgere i sidste øjeblik lod sig trække til stemmeurnerne den 7. marts. I hvert fald kom stemmeprocenten til at ligge på 68,3, og det var mere end 13 procent højere end i 1974. Den ulyksalige parlamentslede var tilsyneladende ved at være et overstået fænomen, også på lokalplan.

Alle forudsigelser viste sig at være forhastede, idet Socialdemokratiet – mod forventning – gik frem til 14 mandater, hvilket resulterede i en tilbagevenden til tidligere tiders socialistiske flertal i Odense (se tabel 5.2). SF gik nemlig frem til to mandater, og DKP beholdt sit ene, og dermed rådede de tre partier over tilsammen 17 mandater mod de borgerliges 12. Det betød tillige, at den radikale Uffe Larsen måtte overlade sin rådmandspost til socialdemokraten Robert Dalskov Andersen.

Valgets store taber blev imidlertid Venstre, der blev halveret til tre mandater. Det genindsatte Det konservative Folkeparti på partiets traditionelle plads som byens førende borgerlige talerør, selv om det kun formåede at fastholde sine hidtidige fem mandater. De to borgerlige partier kunne dog bevare hver deres rådmandspost. Det kontroversielle Fremskridtsparti havde i de forløbne år skabt intern ro i sin lokalafdeling, hvilket var medvir-

Tabel 5.2: Byrådsvalget i Odense den 7. marts 1978.

Parti	Antal stemmer	Antal mandater
Socialdemokratiet	35.929	14
Det radikale Venstre	4.912	2
Det konservative Folkeparti	12.588	5
Retsforbundet	1.216	0
Socialistisk Folkeparti	3.624	2
Miljølisten	1.144	0
Socialistisk Enhedsliste	2.059	0
DKP	3.582	1
Centrumdemokraterne	1.008	0
Kristeligt Folkeparti	1.270	0
Venstre	7.254	3
Fremskridtspartiet	5.835	2
I alt	80.421	29
Stemmeprocent	68,3	–

Kilde: Information fra Statistisk Kontor, Odense Magistrat 1. afdeling.

kende til partiets fremgang til to mandater, der til gengæld ikke kunne bruges til særlig meget på grund af byrådets nye udseende. Kristeligt Folkepartis Ebba Stamer måtte derimod sige farvel til byrådet efter blot en enkelt periode.

Hvorledes faldt stemmerne egentlig i byens forskellige områder? Eksisterede de gamle politiske forskelle mellem f.eks. Hunderupkvarteret og Skibhuskvarteret fortsat, eller havde udviklingen også udvisket disse skel? Dette og adskillige andre spørgsmål kan besvares ved hjælp af den valganalyse, der efter hvert valg udarbejdes af Odense kommunes statistiske kontor. Det vil her føre for vidt at komme ind på samtlige resultater fra den minutløse analyse, men i hvert fald to skal fremhæves. For det første de personlige stemmers fordeling og for det andet stemmeafgivningen på de forskellige valgsteder.

De personlige stemmer havde siden krigen fået en stigende betydning, og indtog især fra 1960'erne ofte en afgørende rolle i det politiske liv, såvel på landsplan som lokalt. I langt mere udpræget grad end tidligere stemte vælgerne på personer fremfor partier, og det gjaldt ikke mindst ved de kommunale valg, hvor kandidaterne var tættere på vælgerne. Det var uden tvivl en væsentlig årsag til, at netop 1978-valget gav otte kvinder plads i byrådet, en fordobling i forhold til den foregående periode. Kvinder stemte i stigende grad på kvinder, og den tendens sporedes inden for alle partier. Der var imidlertid en række forskelle på den personlige stemmeafgivning, afhængig af partiet, hvilket tabel 5.3 over de odenseanske personstemmer i 1974 og 1978 afslører.

Statistikken viser, at det i 1978 særlig var Det radikale Venstre og Venstres vælgere, der stemte personligt, mens både de konservative og socialdemokratiske vælgere i højere grad foretrak at sætte deres kryds ved partiet. De radikale fik således 85,6 procent af det samlede stemmetal placeret ved kandidater, hvilket var en stigning på næsten 30 procent siden 1974, og årsagen var givetvis først og fremmest den, at partiet i den forgangne valgperiode havde haft en rådmandspost.

Også Venstres vælgere stemte gerne personligt, om end tallet var faldende i forhold til 1974. Denne gang stemte 81,5 procent personligt, og traditionen tro var Lennart Larson partiets topscorer med 3.116 personlige stemmer ud af de 7.254, Venstre fik i 1978. Det var en markant nedgang, både for spidskandidaten og partiet. I 1974 havde 7.016 odenseanere sat deres kryds ud for Venstres rådmand.

Verner Dalskov var Socialdemokratiets stemmesluger med 12.242 personlige stemmer, men generelt fik de socialdemokratiske kandidater færre stemmer end de ovennævnte partiers. 65,5 procent af de odenseanske social-

Tabel 5.3: Den personlige stemmeafgivning ved byrådsvalgene i Odense 1974 og 1978.

Parti	5. marts 1974			7. marts 1978		
	Partistemmer	Heraf personlige stemmer	Personlige stemmer i %	Partistemmer	Heraf personlige stemmer	Personlige stemmer i %
Socialdemokratiet	24.816	16.543	66.7	35.929	23.537	65.5
Det radikale Venstre	3.643	2.036	55.9	4.912	4.207	85.6
Det konservative Folkeparti	9.922	6.958	70.1	12.588	7.480	59.4
Danmarks Retsforbund	1.005	542	53.9	1.216	711	58.5
Socialistisk Folkeparti	3.554	2.113	59.5	3.624	2.227	61.5
Miljølisten	-	-	-	1.144	800	69.9
Socialistisk Enhedsliste	-	-	-	2.059	1.113	54.1
Danmarks kommunistiske Parti	2.495	1.346	53.9	3.582	2.532	70.7
Centrumdemokraterne	946	420	44.4	1.008	385	38.2
Kristeligt Folkeparti	2.205	1.517	68.8	1.270	951	74.9
Venstre	11.460	10.126	88.4	7.254	5.912	81.5
Fremskridtspartiet	-	-	-	5.835	3.222	55.2
Fremskridtspartiet (1)	2.679	1.227	45.8	-	-	-
Fremskridtspartiet (2)	504	316	62.7	-	-	-
Fremskridtspartiet (3)	442	272	61.5	-	-	-
I alt	63.671	43.416	68.2	80.421	53.077	66.00

Kilde: Information fra Statistisk Kontor, Odense Magistrat 1. afdeling.

demokrater stemte personligt, og det tal afveg ikke væsentligt fra 1974-resultatet. Til gengæld oplevede Det konservative Folkeparti et markant dyk i de personlige stemmer, hvilket nok hang sammen med Poul Nielsens farvel til kommunalpolitik. Han havde både i 1970 og især i 1974 fået mange personlige stemmer.

Under alle omstændigheder viser analysen et gennemsnit af personstemmer på 66 procent, en mindre nedgang sammenlignet med 1974, men fortsat noget større end i begyndelsen af vores periode. Flere og flere vælgere stemte personligt, specielt ved kommunevalg, og det var langt fra usædvanligt, at en vælger stemte anderledes end ved et folketingsvalg. Denne tendens havde ganske vist altid været til stede, men næppe så udbredt som nu. Et partis personlige profiler eller mangel på samme spillede med andre ord en voksende rolle i det politiske liv, mest typisk ved lokalvalg.

Tabel 5.4 viser de valgsteder, hvor partierne henholdsvis fik flest og færrest stemmer. Socialdemokratiet stod stærkest omkring Skt. Hans Skole i Skibhuskvarteret, og det var der intet overraskende i, fordi netop det område traditionelt var udpræget socialdemokratisk, akkurat som Hunderupkvarteret.

ret aldrig havde været det. Netop dér stod de konservative til gengæld stærkest med 36,9 procent af stemmerne på Hunderupskolen, mens partiets dårligste resultat faldt i Vollsmose, hvilket heller ikke var nogen overraskelse.

Analysen peger endvidere på, at venstrefløjens partier særlig gjorde sig gældende i det bymæssige område, mens Fremskridtspartiet fik sit højeste stemmetal i Allesø forsamlingshus i et af kommunens udprægede landbrugsområder. 30,1 procent af Allesøvælgerne satte kryds ved liste Z i 1978. Også et parti som Venstre gjorde sig bedst i kommunens yderste områder, mens det – ligesom de konservative – ikke havde særlig stor opbakning i Vollsmose.

Alt i alt eksisterede der fortsat en vis »ghetto-mentalitet« i Odenseområdet, om end ikke nær så fremtrædende som tidligere. Det nordøstlige hjørne af kommunen stemte stadig helst til venstre for midten, men det sydlige kvarter levede op til sit ry som de borgerlige partiers bastion. Personspørgsmål har dog af og til spillet en afgørende rolle for stemmetallet de enkelte steder – f.eks. kunne en lokalmand fra en af de indlemmede kommuner ofte foruddiskontere et højt stemmetal i sit gamle område.

Udviklingen i 1980'erne

Som tidligere nævnt havde Folketinget vedtaget en ny kommunal valglov, der bl.a. indebar en flytning af den kommunale valgdag fra marts til november. Det byrådsvalg, der efter den gamle lovgivning skulle have fundet sted i marts 1982, blev derfor allerede afholdt den 17. marts 1981.

Kommunevalget fik pludselig en yderligere dimension, da den socialdemokratiske mindretalsregering udskrev folketingsvalg til den 8. december, hvilket bevirkede, at vælgerne skulle stemme tre gange på blot tre uger,

Moderne boligbyggeri, Sct. Jørgens Haven fra 1980'erne, på området ved Sct. Jørgens Gade og Pahnatokesvej. Se også billedet side 52 (Ole Ølund fot. 1988, Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

Tabel 5.4: Partistemmernes spredning på afstemningssteder ved byrådsvalget i Odense i 1978.

Parti	Afstemningssted	Højeste %-andel	Afstemningssted	Laveste %-andel
Socialdemokratiet	Skt. Hans Skole	64.5	Hunderupskolen	20.0
Det radikale Venstre	Davinde Forsamlingshus	17.5	Skt. Hans Skole	3.3
	Højby Skole	17.5		
Det konservative Folkeparti	Hunderupskolen	36.9	Vollsmosecentret	4.7
Danmarks Retsforbund	Davinde Forsamlingshus	3.4	Allesø Forsamlingshus	0.7
			Fangel Forsamlingshus	0.7
Socialistisk Folkeparti	Rosengårdskolen	8.3	Davinde Forsamlingshus	0.0
Miljølisten	Seden Skole	3.7	Fangel Skole	0.1
Socialistisk Enhedsliste	Rådhuset	7.1	Åsum Forsamlingshus	0.0
Danmarks kommunistiske Parti	Vollsmosecentret	9.2	Brændekilde Forsamlingshus	0.4
Centrumdemokraterne	Fangel Forsamlingshus	2.4	Fraugde Skole	0.4
			Lumby Forsamlingshus	0.4
			Allesø Forsamlingshus	0.4
Kristeligt Folkeparti	Hunderupskolen	4.2	Davinde Forsamlingshus	0.0
Venstre	Fangel Forsamlingshus	34.1	Vollsmosecentret	2.8
Fremskridtspartiet	Allesø Forsamlingshus	30.1	Højstrupskolen	4.1

Kilde: Information fra Statistisk Kontor, Odense Magistrat 1. afdeling.

først til byråds- og amtsrådsvalgene, dernæst til folketingsvalget. Resultaterne af de to første valg blev derfor imødeset med øget spænding som et barometer for den rådende stemning blandt vælgerne kort tid før et folketingsvalg. En gigantisk gallupundersøgelse.

Det gav omvendt en ret tam kommunal valgkamp, fordi de landspolitiske spørgsmål i langt højere grad optog både medierne og vælgerne. De odenseanske politikere forsøgte at skabe opmærksomhed også om de rent lokale problemer, og det lykkedes til en vis grad. I hvert fald blev stemmedeltagelsen på 68,7 procent, et ganske tilfredsstillende resultat, alt taget i betragtning.

I tabel 5.5 ses resultatet af begge valg, hvilket viser forskellen i de odenseanske vælgeres stemmeafgivning den 17. november og den 8. december 1981.

Venstre blev den store sejrherre ved byrådsvalget og genvandt faktisk alle de stemmer, partiet havde mistet fire år tidligere og fik endda flere til. Denne fordobling af stemmetallet skete i nogen grad på bekostning af Det konservative Folkeparti og Fremskridtspartiet, der hver mistede et mandat. De konservative måtte atter se sig overhalet af Venstre som byens største borgerlige parti.

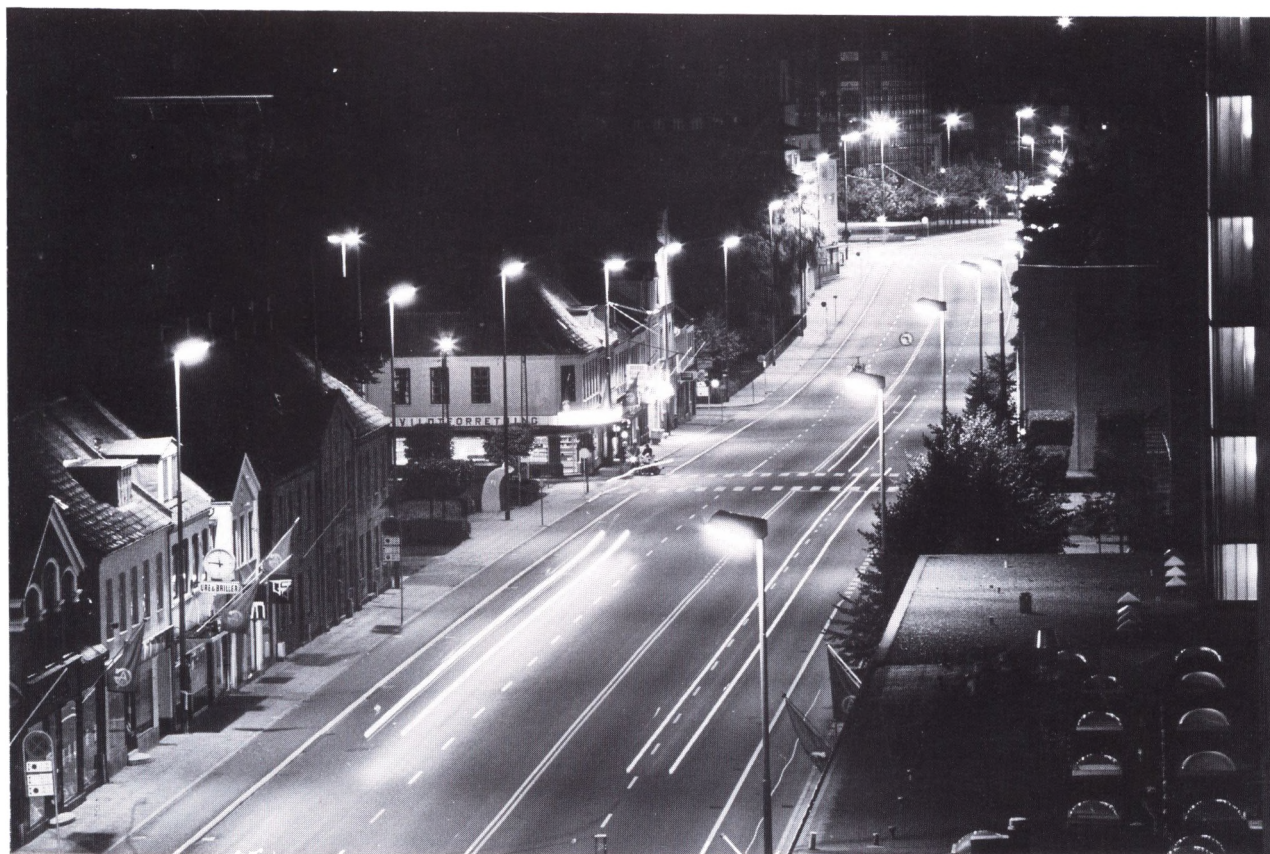
På venstrefløjen beholdt såvel SF som DKP deres hidtidige mandattal, mens VS debuterede i byrådet, endda første gang partiet overhovedet opstil-

lede. Socialdemokratiet havde et mindre godt valg med et tab af to mandater, men partiets 12 plus venstrefløjen var tilstrækkeligt til at sikre Verner Dal-skov en ny periode som borgmester i Odense.

Tabellen afslører forskelle i vælgernes adfærd ved de to valg. Både socialdemokraterne og de konservative stod eksempelvis stærkere ved folketingsvalget, og den samme tendens viste sig for SF, endda endnu mere markant, idet partiets stemmetal i Odense faktisk fordobledes ved valget til Folketinget. Det skyldes hovedsagelig, at partiets lokale organisation var forholdsvis lille og savnede den gennemslagskraft, som partiet tydeligvis havde i landspolitiske spørgsmål. Det samme fænomen kunne i øvrigt ses hos Centrumdemokraterne og Fremskridtspartiet, der – ganske som ved tidligere byrådsvalg – savnede lokal støtte.

For to andre byrådspartier gjorde det modsatte sig imidlertid gældende, nemlig DKP og Venstre, der begge stod langt stærkere ved byrådsvalget end ved folketingsvalget. Både DKP og Venstre havde lokale profiler som spidskandidater, og såvel Per Berga Rasmussen som Lennart Larson formåede at

Odense by night, Albaniegade kl. 23.45. Ved lyskrydset har politiet stoppet en cyklist, og den slingrende cyklist, der har kørt på cykelstien i gadens højre side, burde nok også være stoppet (Ole Ølund fot., Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

Tabel 5.6: Byrådsvalget den 19. november 1985.

Parti	Antal stemmer	Antal mandater
Socialdemokratiet	36.239	13
Det radikale Venstre	3.258	1
Det konservative Folkeparti	17.000	6
De frie Demokrater	220	0
Retsforbundet	611	0
Socialistisk Folkeparti	14.079	6
Det humanistiske Parti	245	0
DKP	2.248	0
Centrumdemokraterne	873	0
Kristeligt Folkeparti	696	0
Enhedslisten	151	0
Venstre	9.202	3
VS	2.070	0
Fremskridtspartiet	786	0
I alt	87.678	29
Stemmeprocent	65,6	-

Kilde: Information fra Statistisk Kontor, Odense Magistrat 1. afdeling.

lunde trofast vælgerskare, var Det radikale Venstre og VS – de opnåede begge næsten identiske resultater ved de to valg.

Valget ændrede med andre ord ikke stillingen mellem byrådets to fløje, og det samme gjorde sig gældende fire år senere i 1985. På forhånd var der knyttet en vis spænding netop til det byrådsvalg, fordi den borgerlige firkløver-

Odense samba – fra karnevallet i byens gader og i Munke Mose den 1. juni 1985 (Fyns Presse Foto, Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

Etagebyggeri fra 1980'erne. Filosofhaven lige bag Vestergade (Ole Ølund fot. 1988, Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

Odense byråd ved byens 1000 års jubilæum. Billedet er taget i januar 1988 (Birte Palle Jørgensen fot., Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

regering i mellemtiden var kommet til magten og havde opnået en ganske betydelig tilslutning fra vælgerne ved folketingsvalget i januar 1984. Der skete ganske rigtigt markante ændringer i byrådets sammensætning (se tabel 5.6), selv om det ikke fik konsekvenser for det socialdemokratiske bystyre, der faktisk kunne fremvise en mindre fremgang i forhold til 1981. Sejrherrene blev imidlertid Det konservative Folkeparti og SF, der begge – akkurat som ved folketingsvalget – opnåede stor fremgang. De konservatives var på næsten 6 procent, mens SF var tæt på en fordobling af sit stemmetal, der kom helt op på 15,9 procent, hvilket var tilstrækkeligt til at sikre partiet den første rådmandspost nogen sinde. Alice Faber blev dermed ny rådmand for magistratens 5. afdeling. For de konservative betød resultatet bl.a., at Søren Møller kunne fortsætte som rådmand for magistratens 4. afdeling.

Det skete på bekostning af Venstre, der traditionen tro oplevede en vold-

som svingning i forhold til det forrige valg. Sådan var det gået for partiet lige siden 1970, den ene gang op, den anden ned, og altid med voldsom kraft. Tre partier måtte imidlertid helt forlade byrådet, nemlig DKP, VS og Fremskridtspartiet – disse tre yderfløjspartier havde ikke længere lokal bevågenhed. De to førstnævnte mistede til SF, mens de konservative utvivlsomt erobrede en del tidligere vælgere fra Fremskridtspartiet. For alle tre partier var der i øvrigt ikke blot tale om en lokal krise, men også om landspolitiske problemer, hvilket kan have haft indflydelse på resultatet.

6 · Social- og sundhedsforhold

Mod velfærdsstaten 1945-64

Tilsyneladende er den danske sundheds- og sociallovgivning præget af markante brud. 1933-reformen med en understregning af retsprincippet og bistandsloven fra 1976 med en fremhævelse af princippet om at se trangsituationen i en helhed og anvende et skøn med henblik på at afhjælpe denne på en konstruktiv og forebyggende måde er eksempler herpå.

Går man blot lidt dybere i en undersøgelse af udviklingen på det sociale og sundhedsmæssige område, bliver det klart, at retsprincippet fra at være »ret til blot at overleve« efterhånden blev suppleret med stadig flere skønmæssigt udmålte tillæg, og dermed skete der en glidning hen mod bistandsloven.

Ved at følge udviklingen i en kommune som Odense bliver det klart, at der her er ret vide tolkningsrammer med hensyn til, hvordan lovene skal opfyldes. I denne tolkningsproces ligger der både politiske og administrative skøn. Det er derfor afgørende, hvilken ledelse der præger det politiske og det administrative system. I denne fremstilling af Odense bys sociale og sundhedsmæssige udvikling efter 1945 er der et klart brud i 1964, da overportør C. V. Jørgensen fra Socialdemokratiet blev afløst af partifællen, kriminaloverbetjent Jens Helbak som formand for det sociale udvalg. Næsten samtidig skete der et skifte i socialdirektørstolen, idet Johs. Mortensen forlod posten på grund af alder og blev afløst af E. Toftgaard Jensen, der i fire år havde været leder af børneværnsafdelingen.

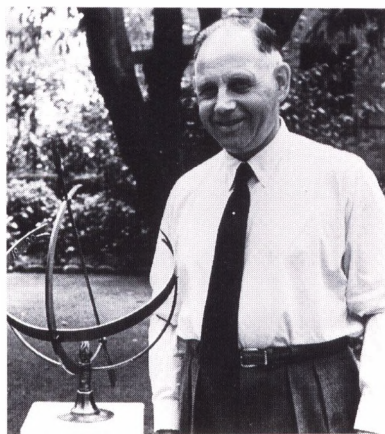
Dette vagtskifte på de to centrale lederposter i 1964 gør det naturligt at dele beskrivelsen af udviklingen på det sociale og sundhedsmæssige område op i tiden 1945-64 og årene fra 1964 til i dag.

Udgangspunktet i 1945

Den almindelige nedslidning af samfundets ressourcer i besættelsesårene kunne klart mærkes på det sociale og sundhedsmæssige område, ikke mindst i et stort bysamfund som Odense.

Befrielsesdagens glædesrus kunne ikke skjule, at der var langt igen, inden manglerne på forsyninger, boliger og offentlig service var blevet afhjulpet.

Socialudvalgsformand C. V. Jørgensen (1893-1979) var socialdemokratisk medlem af byrådet fra 1929 til 1964, hvor hans suppleant, Verner Dalskov, indtrådte i byrådet for første gang (Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

Det tidligere socialkontor i Albanigade 23c, der nu rummer Albanigades Børnehave. I den første opgang var der aldersrente- og kassererkontor, mens den anden opgang førte ind til ekspeditionen og til Johs. Mortensens embedsbolig (Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

Handelsministeriet indrykkede hyppigt annoncer i de lokale aviser, hvor der blev orienteret om rationeringernes omfang, og op under jul 1945 kunne de handlende vanskeligt klare efterspørgslen, hverken af mandler, appelsiner og kaffe eller af mere basale livsforbrugsvarer.

I denne mangelsituation kunne det ikke undgås, at sygdomsfrekvensen voksede, og at de sociale trangssituationer blev hyppigere end før krigen. Det sociale udvalg og socialkontoret i Albanigade 23c havde derfor hænderne fyldt med opgaver. Socialkontorets personale udgjorde i 1945 omkring 60 personer, heri medregnet nogle elever og de ni sundhedsplejersker.

De kommende års øgede krav til kommunens sociale og sundhedsmæssige ydelser kom især fra tre sider. For det første skete der frem til midten af 1960'erne en erhvervsmæssig udbygning, der gjorde familierne mere afhængige af offentlig støtte. Det gjaldt de unge, der var længere tid under uddannelse, og der viste sig en begyndende tendens til at kvinderne kom ud på arbejdsmarkedet, selv om det sidste især blev markant i slutningen af 1960'erne og fremefter. Sideløbende hermed skete der for det andet det, at der blev udviklet en socialpolitisk teori, der gjorde det muligt at sætte ind på nye områder. Et af argumenterne var, at det kunne betale sig at opretholde købekraften hos borgerne for at fastholde efterspørgslen og dermed sikre beskæftigelsen. For det tredje formulerede de politiske partier til dels deres politik som en reaktion på familiens nye rolle og udviklingen af den socialpolitiske teori. Et eksempel herpå er Socialdemokratiets program fra 1945, *Fremtidens*

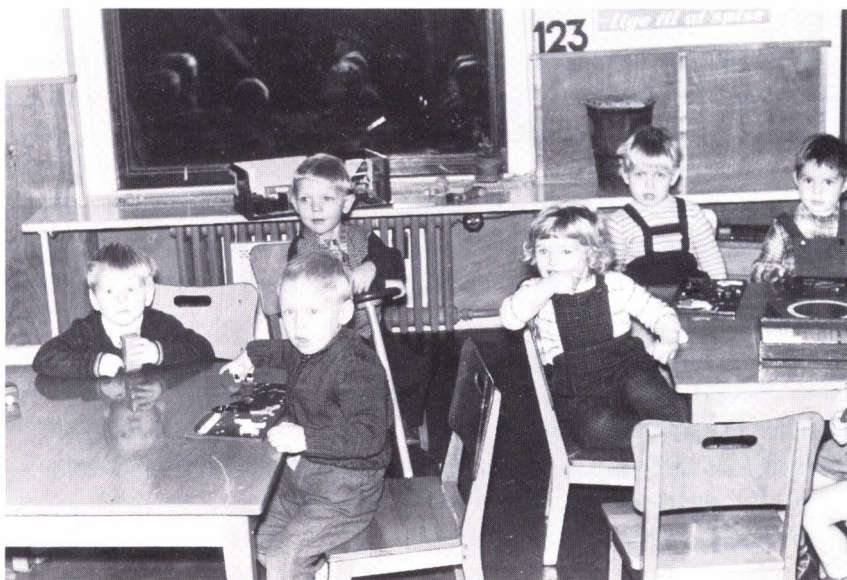
Johs. Mortensen (1893-1970) ledede byens socialvæsen fra 1925 til 1964 (E. Christoffersen fot., Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

Børnehaven ved Korsløkkeskolen, fotograferet i 1950 (Iver Wang fot., Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

Danmark, hvori det hed: »Hovedkravene må være fuld beskæftigelse, demokratisering af arbejdslivet og social tryghed«. Det sidste krav skulle opfyldes ved forbedring af aldersrenten, huslejehjælp til børnerige familier, flere vuggestuer, børnehaver og fritidshjem, flere og bedre boliger, indførelse af moderskabsydelse, barselshvile, svangerskabsforebyggelse og bedre børneforsorg. Desuden skulle arbejdsløshedsunderstøttelsen være så høj, at familiens købekraft kunne opretholdes. Mange af disse tanker blev realiseret i

Børneinstitutionerne var få i 1950'ernes Odense. Sct. Georgshjemmet på Palnatokesvej er en af de ældre. Billedet her er fra 1959 (Foto-Centralen, Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

Højlæsning for 21 børn på Sct. Georgshjemmet i 1959. Børnene synes at koncentrere sig om fotografen (Foto-Centralen, Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

efterkrigstiden, og i det følgende skal vi følge de grupper af odenseanere, der kom i kontakt med socialkontoret og øvrige hjælpeinstitutioner. Social- og sundhedsforhold er et vidtfaævende begreb. Det må derfor understreges, at kun de områder vil blive berørt, som i dag hører under 3. magistratsafdelings arbejdsområde.

Børn og unge

Befolkningsudviklingen i mellemkrigstiden gav anledning til bekymring. Der blev født for få børn. En befolkningskommission kom med en række forslag til, hvordan denne negative udvikling kunne vendes. Et af dem var oprettelsen af mødrehjælpen i 1938, der skulle foretage et forebyggende arbejde blandt gravide og børn. Kommunen skulle ansætte børnesundhedsplejersker og oprette rådgivende børneplejeinstitutioner. Det gav anledning til oprettelsen af en mødrehjælpsinstitution for Fyns stift med borgmester Vilhelm Werner som formand. I 1945-46 anbefalede det sociale udvalg i lighed

med tidligere år at bevilge et tilskud hertil på 1/2 øre pr. indbygger, forudsat at Odense amt og de øvrige købstadskommuner ydede et tilsvarende tilskud. Pengene skulle bl.a. bruges til indkøb af børnetøj, barnesenge, barnevogne og hushjælp i barselsperioden. Mødrehjælpen skulle desuden vejlede svangre og kvinder med småbørn på det personlige, sociale, juridiske og medicinske område og formidle ophold på svangre- eller mødrehjem. Fra 1946 kunne gravide i Odense fra 3. svangerskabsmåned til et halvt år efter fødslen få gratis mælk. Samtidig med blev der indført adgang til tre lægeundersøgelser og syv jordemoderundersøgelser under svangerskabet.

Et andet af børnekommissionens forslag blev udmøntet i en lov fra 1937 om bekæmpelse af svagelighed og sygelighed blandt børn i de første leveår. I 1945 var der for at opfylde dette formål ansat ni sundhedsplejersker, der hver måned besøgte ca. 1.700 børn. Fra 1941 var Dalum sogn med i denne ordning. I takt med baby-boomet efter 1945 voksede opgaven, og ordningen var i sig selv med til at sikre, at flere børn overlevede. Befolkningsskmissionen havde anslået, at der på landsplan kunne reddes 5.000 børn pr. år. Det er vanskeligt at sige, hvor stor indflydelse sundhedsplejerskernes arbejde kan have haft, men på landsplan faldt procentdelen af børn, der døde, inden de blev et år gamle, fra 4,8 i 1945 til 1,4 i 1970.

Denne positive udvikling havde mange årsager, især bedre ernæring, hygiejne og boliger. Endelig skete der betydelige fremskridt på det medicinske område med en bedre bekæmpelse af en række infektionssygdomme med penicillin. Især det sidste må have haft en betydelig indflydelse, idet antallet af børn i Odense under et år, der døde af lungebetændelse, faldt fra 18 i 1948 til to i 1955.

I 1946 blev der givet tilbud om gratis lægeundersøgelser af ikke-skolepligtige børn. Det drejede sig om ni undersøgelser i alt, heraf tre i det første leveår. I 1955-56 blev der gennemført 9.368 helbredsundersøgelser hos lægerne og 514 på byens børneplejestation. Desuden blev alle skolepligtige børn undersøgt af skolelægen (se kapitel 9).

I de første efterkrigsår var der typisk omkring 500 odenseanske børn placeret uden for hjemmet, halvdelen i familiepleje og de øvrige på fem børnehjem og et optagelseshjem. Et af børnehjemmene var kommunalt og lå i Bolbro. Det havde fungeret siden 1908 og havde plads til 90 børn i alderen to til syv år. Til hjemmet var der knyttet en strandkoloni i Vejlbj, hvor børnene kunne samle kræfter i sommermånederne. Desuden kunne de glæde sig over Markus Abrahamsens legat »En glad dag for børnene«. Legatet havde dog i 1945 kun en kapital på knap 400 kr.

Odense kommunes optagelseshjem Korsløkke havde til huse i den gamle hovedskole i Vor Frue landsogn og blev i mange år ledet af den afholdte for-

En lille pørk slår katten af tonden. Fra Set. Georgshjemmet på Palmatøkesvej 1959 (Odense Centralbibliotek, Lokallhistorisk Afdeling).

*Fritidshjemmet på Vandværksvej var en af byens »gamle«
børneinstitutioner, grundlagt helt tilbage i 1905 (Odense Centralbibliotek,
Lokalhistorisk Afdeling).*

stander Erik Svendsen. Her var plads til godt 40 børn i alderen fra to til 14 år, som midlertidigt måtte anbringes uden for hjemmet f.eks. på grund af moderns sygdom. De øvrige fire børnehjem blev drevet af private organisationer med tilskud. Det største var Åløkkegården med plads til 60 børn, som blev drevet af metodistkirken. Der til kom Sct. Hedvig søstrenes børnehjem, Korsvang og Åbrink med plads til henholdsvis 36, 13 og 26 børn.

Det var børneværnsudvalget, der afgjorde, om et barn skulle anbringes uden for hjemmet. De børn, der var under offentligt tilsyn, blev opdelt i fire kategorier, nemlig i enkebørn, ægtebørn, børn født uden for ægteskab og forældreløse. I 1945 var der 11 tilsynsførende, heraf var de ni sundhedsplejersker.

Efter det 14. år skulle disse børn lære at klare sig selv. Det almindeligste var, at drengene fik plads på landet eller en læreplads og pigerne en plads i huset. Hvis det knob med kost og logi kunne 34 drenge bo på lærlingehjemmet Ny Møllegård og pigerne på Åbrink i Ejby, hvor der var plads til 26 piger i alderen 14-21 år.

Kildemæssigt er de dårligst stillede børns vilkår bedst belyst. Langt de fleste børn blev passet i hjemmet og efterlader sjældent spor i materialet. Mulighederne for at få et barn anbragt i vuggestue, børnehave eller fritidshjem var få til langt op i 1960'erne.

Da fritidshjemmet på Vandværksvej i 1945 fejrede sit 40-års jubilæum, var borgmester Werner, socialudvalgsformanden C.V. Jørgensen og skoledirektør S.P. Fredebo til stede. I dagens anledning havde et medlem af fritidshjemmets bestyrelse, lærer Jakob Velén, forfattet en sang der bl.a. gav udtryk for glæde over freden og sluttede:

Skoleinspektør Henrik Hansen (1889-1972) sluttede sin karriere som leder af Sct. Hans Skole til 1957 (Nellemann fot., Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

»For slægtens børn forældre gruer,
hos os er angsten knap så slem,
her myldrer det med vuggestuer,
hvor nød og savn ej væksten truer,
samt børnehaver, fritidshjem,
den gode Gud velsigne dem«.

Læreren må have været i festhumør, da han skrev sangen, eller måske var den ment som et hip til de ledende beslutningstagere blandt gæsterne om at få gang i byggeriet af daginstitutioner for børn? I alt fald var der meget få af dem i 1945.

Der var da kun to vuggestuer i byen, nemlig Odense Vuggestue i Vindegade 62 med plads til 25 børn og vuggestuen Sct. Georgshjemmet på Palnatokesvej 47 med plads til 51 børn. I 1945 havde byen syv børnehaver og to daghjem. To af børnehaverne var Dronningens Asyl og Asylet Bethania, mens daghjemmene var knyttet til henholdsvis skotøjsfabrikken i Kochsgade og Thomas B. Thrige.

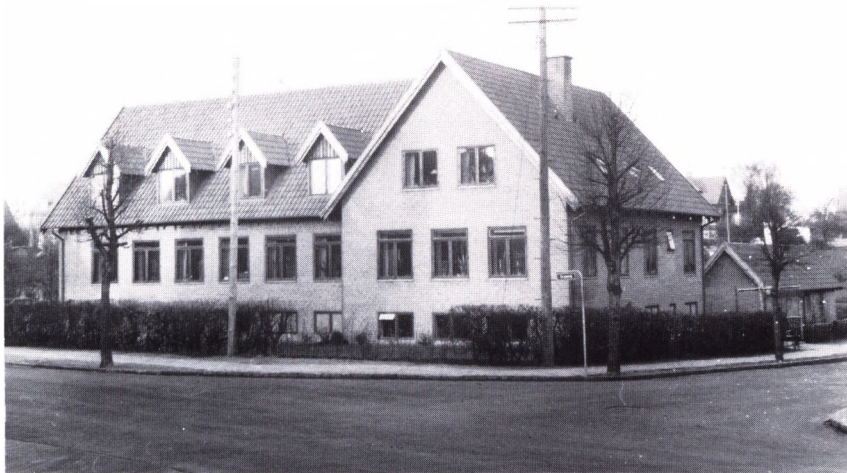
Men politikerne var godt klare over, at kapaciteten var for ringe. Imidlertid var det ikke nok med den gode vilje, idet den egentlige flaskehals var manglen på materialer til byggeriet. I 1945 kunne det sociale udvalg fremlægge planer om en betydelig udvidelse af kapaciteten for det, man dengang kaldte forebyggende børneinstitutioner. Byrådet støttede planerne og bemyndigede det sociale udvalg til at lade udarbejde skitseplaner og finde byggegrunde. Der blev planlagt tre vuggestuer, tre børnehaver og tre fritidshjem.

De kommunale initiativer kunne imidlertid langt fra dække behovet for daginstitutioner for børn, og i takt med, at der dels af pædagogiske grunde, dels på grund af begge forældres udearbejde blev mangel på pasningsmuligheder, tog flere private initiativer til at dække behovet. Et eksempel herpå er bygningen af fritidshjemmet Svanegården.

Ved skolegangens begyndelse stod især mange enlige mødre med et pasningsproblem og havde derfor behov for at få barnet ind i et fritidshjem. Siden 1907 havde Lahns Stiftelse i Nedergade fungeret som sådant. I 1954 var der her indskrevet 150 børn, selv om institutionen kun var normeret til 120. 80% af børnene havde kun en af sine forældre, oftest moderen. »Børn af dygtige enlige mødre, der ønskede at klare sig selv«, blev foretrukket. Børnene kunne komme på fritidshjemmet i alle skoleårene og blev beskæftiget med sløjd og havearbejde og kunne desuden læse deres lektier. Fritidshjemmet på Vandværksvej havde plads til 80 drenge. Hjemmene arrangerede udflugter til Kerteminde Nordstrand og Zoologisk Have. I forbindelse med kongens og H.C. Andersens fødselsdage blev der serveret chokolade og kager.

Med byens vækst mod nord opstod der også her et behov for et fritidshjem. Pastor T. Ingerslev i Fredens sogn arbejdede ihærdigt for at få et bygget. De første initiativer blev taget lige efter krigen, og i 1949 blev der dannet en forening med Ingerslev og skoleinspektør Henrik Hansen fra Sct. Hans Skole som de ledende. Kommunen og flere store firmaer gav bidrag til projektet, og en husindsamling indbragte 7.000 kr. I 1952 kunne fritidshjemmet Svanegården, der blev bygget på hjørnet af Svanevej og Teisensvej, indvies. Her var plads til 100 skolesøgende børn, og bygningerne blev desuden ramme omkring Odenses første ungdomsklub med 70 medlemmer. Da mange af de små lejligheder i området ikke havde bad, blev der indrettet badefaciliteter i fritidshjemmet. Kaj Mehr, der var forstander på hjemmet fra 1967, har kaldt et fritidshjem for en social forbindings- og plejestation og karakteriserede forholdene i kvarteret omkring Svanegården i 1950'erne sådan:

»Det var et fattigere samfund for 25 år siden, der var mange små toværtslejligheder med »lokum i gården«, ingen bademuligheder, intet varmt vand, dårligt indrettede køkkener med i bedste fald et eller to gasapparater og en vandhane over en jernvask. Man havde en længere arbejdstid, 48 timer om ugen, to ugers ferie, en dårligere sociallovgivning, ingen betaling for skæve helligdage, ingen dagpengesikret sygeløn, lavere arbejdsløshedsunderstøttelse, flere børn end nu (hvor finder vi et underernæret barn i dag) – og endelig en mere stiv tone, børn og voksne imellem og blandt voksne indbyrdes, på arbejdsplads, i hjem og i det almindelige liv. Dusformen er først rigtigt ved at slå igennem i disse år, ligesom den mere frie tone mellem mand, kvinde og barn, både i det hjemlige, på arbejdspladsen og i den omverden, vi færdes i til daglig«.

Svanegården, fotograferet lige efter indvielsen i 1952 (Otto W. Sørensen fot., Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

Offentlig forsorg

Socialreformen fra 1933 byggede i vid udstrækning på forsikringsprincippet. Men der var grænser for, hvor mange der havde initiativ til at lade sig forsikre, og hvor meget og hvor længe udbetalingerne kunne klare problemerne. Derfor var der ved siden af sikringsordningerne behov for offentlig forsorg. Lov om offentlig forsorg omfattede tre former for hjælp, nemlig særhjælp, kommunehjælp og fattighjælp. Særhjælpen blev givet til personer, der var kommet i en midlertidig trangssituation, eller som ikke havde nogen skyld i deres behov for hjælp. Det gjaldt bl.a. de kronisk syge og værnepligtige forsørgere. Modtagerne mistede hverken stemmeret eller valgbarhed, og hjælpen skulle ikke betales tilbage. Umiddelbart efter krigen var der typisk 3-4.000 odenseanere under denne hjælpeform, men allerede i 1955 var tallet faldet til 1.500. Baggrunden for denne udvikling var utvivlsomt en forbedret realløn i den brede befolkning.

Kommunehjælpen blev ydet til personer, der efter datidens opfattelse skønnedes at bære en del af skylden for den trangssituation, de var kommet i. Et eksempel herpå kunne være, at vedkommende ikke havde betalt sine kontingenter til de sikringsmæssige ordninger, herunder især sygekassen og arbejdsløshedsforsikringen. Under skærpede omstændigheder kunne modtageren miste valgret og valgbarhed, og hjælpen kunne kræves tilbagebetalt. Kommunehjælp blev ofte givet som et supplement til arbejdsløshedsunderstøttelsen og som en hjælp til særligt vanskeligt stillede syge. Borgere, der i perioder ikke kunne få råd til at betale kontingenter til forsikringerne, kunne få hjælp hertil via kommunehjælpen. I 1945 drejede det sig om knap 1.000 borgere, men med årene steg antallet af kontingentmodtagere, så der i 1955 var omkring 4.000.

Antallet af kommunehjælpsmodtagere lå i 1945 på godt 2.000, og heraf mistede 461 valgret og valgbarhed. I 1960, da kontingenthjælpen overvejende blev udbetalt som særhjælp, var der kun 19 ud af 1.444 modtagere, der mistede disse borgerlige rettigheder.

Fattighjælpen, der var blevet indført i 1892, var den hjælpeform, der havde de største retsvirkninger. Fattighjælpen blev givet til forsømmelige forsørgere, alkoholikere og de mest forhærdede sociale tilfælde. Fattighjælpen medførte altid tab af valgret og valgbarhed, og modtageren kunne tvangsanbringes på en arbejdsanstalt. I 1945 var der i Odense kun 146 fattighjælpsmodtagere, hvoraf de 36 havde deltaget i landsskadelig virksomhed. Gennem årene faldt antallet af fattighjælpsmodtagere, og i 1960 var der kun en tilbage.

Arbejdsanstalten lå indtil 1949 i Klaregade, men blev herefter flyttet ud til gården St. Dannesbo i Bellinge sogn. Anstalten sorterede under Odense og

Assens amter og var normeret til 37 mænd. Der var tale om en åben institution, og i vintermånederne søgte mange herind fra landevejene. De fattighjælpsmodtagere, der havnede her, kunne tjene lidt ved måttefletning, poseklistring og pindehugning. Landevejens farende svende kunne også søge læ hos foreningen Arbejde Adler, der drev et herberg i Sct. Jørgens Gade. Her var der årligt 4-5.000 overnatninger. Beboerne kunne få arbejde ved brændesalg og tæppebankning. Herberget blev lukket i 1965 og grunden givet til Kirkens Korshær.

De »tungeste« kommunehjælpsmodtagere blev i en årrække efter krigen henvist til skærveslagning om vinteren. »Henvi sning finder kun sted for personer, der ikke er medlem af nogen arbejdsløshedskasse og gennem nogen tid har vist tilbøjelighed til at undlade at udfolde bestræbelser for at skaffe arbejde«, hed det i den kommunale beretnings jargon. Det drejede sig i 1955 om 378 personer, men 178 af de henviste mødte ikke frem. Opdelingen af borgerne i de tre hjælpe kategorier var en hjælp til selvhjælp-tankegang, ligesom hele forsikringstanken var det. Borgerne skulle yde en indsats for at holde sig fri af socialkontoret, og hvis de ikke kunne det, måtte de mærke ulemperne. Set fra en nutidig synsvinkel var fortabelse af valgret og valgbarhed i forbindelse med visse hjælpeformer kun at føje spot til skade. Men set med historiske briller er det forståeligt, at den socialliberale tradition ikke kunne brydes pludseligt, heller ikke under en socialdemokratisk socialminister. Visse former for fattigdom mente man var selvforskyldt, og det skulle straffes. Men med velstandsstigningen i efterkrigstiden, den fulde beskæftigelse og et rigeligere statsligt og kommunalt skattegrundlag, var der basis for gradvist at ændre hjælp til selvhjælp-politikken. I 1961 blev de deklarerende retsvirkninger ophævet, og tilbagebetaling skulle ikke længere finde sted.

Indkomstudviklingen i Odense i årene 1945-60 fulgte det mønster, der kan iagttages i de to andre magistratsbyer i provinsen (se tabel 6.1). Det var karakteristisk, at de fleste indkomster i 1945 lå i intervallet mellem 2.000 og 5.000 kr. pr. år. I 1960 derimod lå de fleste indkomster i intervallet mellem 10.000 og 50.000 kr. pr. år. Selv med en inflation på omkring 50% i de 15 år, der ligger mellem de to opgørelser af indtægterne, er der sket betydelige forbedringer og dermed blevet tale om en væsentlig forbedret forbrugsevne.

Sundhedsforhold

Sygekassen 1857 var byens største og havde i 1945 over 20.000 medlemmer. Sygekassen Odense var langt mindre, og det gjaldt også fortsættelsesygekassen. Den sidste var beregnet for borgere, der havde en højere indtægt end sygekassegrænsen, der hvert år blev fastsat officielt som en faglært arbejders

Tabel 6.1: Skattemæssig ansættelse af indkomster fordelt efter størrelse for Odense, Århus og Ålborg 1945 og 1960.

Indkomstgruppe kr.	Odense		Århus		Ålborg	
	kr.	%	kr.	%	kr.	%
1945						
0- 1.000	5.266	11,3	6.402	12,0	3.090	9,0
1.000- 2.000	9.960	21,3	11.577	21,7	6.435	18,8
2.000- 5.000	20.957	44,8	23.748	44,5	13.931	40,7
5.000-10.000	8.882	19,0	9.575	18,0	9.528	27,8
10.000-50.000	1.638	3,5	1.969	3,7	1.210	3,5
50.000 og derover	93	0,2	66	0,1	46	0,1
I alt	46.796	100,1	53.337	100,0	34.240	99,9
1960						
0- 1.000	1.644	3,00	2.667	4,3	1.095	2,7
1.000- 2.000	2.353	4,3	2.996	4,8	1.817	4,5
2.000- 5.000	11.914	21,7	14.479	23,3	9.997	24,5
5.000-10.000	17.493	31,9	19.729	31,8	13.157	32,3
10.000-50.000	21.139	38,6	21.957	35,4	14.583	35,8
50.000 og derudover	290	0,5	219	0,4	122	0,3
I alt	54.833	100,0	62.047	100,0	40.771	100,1

Kilde: Statistiske Meddelelser.

gennemsnitlige årsindtægt med et tillæg for hvert barn.

Socialreformen fra 1933 indeholdt en lov om folkeforsikring, hvori der blev formuleret et krav om, at alle mellem 21 og 60 år skulle være medlem af en sygekasse. For at få flest mulig med i sygeforsikringen, gjorde man medlemskab af en sygekasse til en betingelse for at få invalide- og aldersrente. Der var naturligvis nogen, der enten ikke ville forsikre sig eller i en krisesituation ikke kunne betale kontingent, og i disse tilfælde måtte den sociale forsorg træde til. Sygekassemedlemmerne fik gratis lægehjælp, sygehusophold og nogle beskedne dagpenge under sygdom samt reduktion i medicinbetalingen. Desuden blev der ydet hjælp i forbindelse med fødsel, begravelse og ophold på rekonvalescenthjem. I forbindelse med arbejdsmarkedskonflikten i 1956 blev der indført en bedre sygedagpengeordning. Siden 1921 havde det maksimale beløb pr. dag været 6 kr. Fremover skulle mænd have 14 og kvinder 9 kr. pr. dag.

Hjemmesygeplejen var en vigtig del af sygekassernes virksomhed. Sygekassen 1857 havde ansat tre sygeplejersker, der i 1955 besøgte godt 1.000 medlemmer i gennemsnit 13 gange.

Sygekassens virksomhed var overvejende kontingentfinansieret. I 1955 var kontingentindtægten pr. medlem i gennemsnit 79,13 kr. for et år. Sygekasserne fik dertil et statstilskud på 25,09 kr. pr. medlem pr. år og et kommunalt tilskud på 3,19 kr. Kontingentet for et år svarede til ca. 10 timers bruttofortjeneste for en faglært arbejder.

I Odense som i andre store provinsbyer var sygekassernes ledelse socialdemokratisk domineret. I den demokratisk valgte bestyrelse kunne arbejdere og funktionærer ligesom i menighedsråd, skolenævn og fagforeninger erhverve sig administrativ rutine og politisk modenhed.

I 1960 blev der vedtaget en ny sygesikringslov. Fremover måtte der kun være én sygekasse i hver kommune, og de to sygekasser i Odense blev derfor lagt sammen. Desuden skulle kommunalbestyrelsen vælge mindst to medlemmer til bestyrelsen. I Odense blev der valgt tre, nemlig formanden for det sociale udvalg, C.V. Jørgensen, og Jens Helbak fra Socialdemokratiet og Else Jacobsen fra Det konservative Folkeparti. Lovens væsentlige fornyelse var en højere grad af ligestilling af borgere under og over sygekassegrænsen, der herefter blev benævnt A- og B-medlemmer. Mod at betale et lidt højere kontingent kunne B-medlemmerne få næsten de samme ydelser som A-medlemmerne. 1960-reformen pegede frem mod den fuldstændige kommunalisering med ens ydelser til alle, betalt over skattebilletten.

Antallet af invalidehjælpsmodtagere voksede i Odense fra 830 i 1945 til 2.260 i 1965. Invaliditetsbegrebet var snævert defineret i loven herom fra 1921 og omfattede kun dem, der havde fået nedsat erhvervsevnen i tidsrummet mellem 21 og 60 år. Medfødte sygdomme og handicaps fra barne- og ungdomsårene gav ikke adgang til invaliderente, men nok til særhjælp. I 1958 blev der afsat et rådighedsbeløb, som kommunerne kunne bruge til ansættelse af hjemmehjælpere til pleje af invalide- og folkepensionister i eget hjem. Dermed kunne der i nogle tilfælde spares en institutionsplads, samtidig med at plejen i hjemmet var en menneskeligt set bedre løsning. Der blev hermed indledt en praksis, som skulle komme til at spille en central rolle i byens omsorgsarbejde. På dette område var Odense forud for lovgivningen, idet der allerede i 1955 var blevet etableret et korps af kvinder, der var parate til at rykke ud, når der blev behov for at hjælpe en folke- eller invalidepensionist. Husmoderafløsningen havde tidligere påtaget sig noget af dette arbejde, men herefter skete det med en særlig gruppe hjemmehjælpere. I 1960-61 blev 97 invalidepensionister hjulpet på denne måde. I 1960 blev invalideområdet genstand for en væsentlig lovændring. Herefter var det ikke længere nogen betingelse for at få invalidepension, at man havde været medlem af en sygekasse, eller at man ikke ved sit levned »havde givet anledning til forargelse«. Hermed kunne kronisk syge fremover få pension i stedet for særhjælp.

Cand. mag. Else Jacobsen (f. 1903) blev indvalgt i Odense byråd for Det konservative Folkeparti i 1950 og var medlem af byrådet til 1970. En periode var hun også medlem af amtsrådet (Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

Arbejdet med at hjælpe erhvervshæmmede tilbage i erhverv var i de første efterkrigsår ukoordineret og blev varetaget af en række institutioner, foreninger og af kommunen og arbejdsanvisningen. I 1956 blev der med byrådsmedlem, kontorbestyrer ved arbejdsanvisningen Georg Jørgensen som den store drivkraft i Odense taget initiativ til at samordne disse bestræbelser ved oprettelsen af et kontaktudvalg. Allerede i 1953 havde Odense taget skridt til at effektivisere revalideringen ved oprettelsen af en klinik, der skulle varetage indendørs optræning og omskoling af erhvervshæmmede. I 1957 vedtog byrådet at oprette en egentlig arbejdsklinik, hvor alle revalideringsbestræbelser kunne samles. Den forbedrede beskæftigelsessituation i begyndelsen af 1960'erne gav nye muligheder for revalideringsarbejdet, idet mange revaliderende kunne få beskæftigelse. En undersøgelse på landsplan viser, at næsten halvdelen af dem, der kom gennem revalideringsprocessen, fik arbejde. Med revalideringsloven af 1960 blev bestræbelserne på at kanalisere så mange revaliderende som muligt ud på arbejdsmarkedet intensiveret, bl.a. gennem uddannelse, særlige arbejdsredskaber og hjælpemidler, boligindretning, førerbevis, ophold på revalideringsklinik og beskyttet beskæftigelse.

Ældreområdet

Antallet af ældre borgere voksede stærkt i de to første efterkrigsårtier, selv om indbyggertallet stagnerede. Forklaringerne herpå er dels, at der med de færre fødte i 1930'erne var sket ændringer i aldersstrukturen til fordel for ældregruppen, dels at unge familier med børn flyttede ud til forstæderne. De ældre var mindre tilbøjelige til at flytte, og resultatet blev, at der i Odense kommune blev behov for flere ressourcer til ældreomsorg og færre til skoleområdet som andre steder i landet.

Siden 1921 havde ubemidlede ældre ret til aldersrente. I 1946 blev aldersgrænsen for modtagelse af aldersrente sat op fra 60 til 65 år, dog kunne enker få renten, når de blev 60 år. I 1957 skete der en markant nyskabelse på ældreforsorgens område, idet alle over 67 år herefter kunne få et mindstebeløb uanset indtægt og formue. Betegnelsen aldersrente blev ændret til folkepension. Den egentlige folkepension, som blev gjort indtægtsbestemt, kunne erhverves af 67-årige. Loven betød forbedringer, men det var dog sådan, at et pensionistægtepar kun fik ca. $\frac{1}{3}$ af en faglært arbejders indtægt. Der var stadig god grund til at spare op til alderdommen, navnlig da der var få særlige boliger for ældre. Mange skulle derfor regne med selv at klare boligproblemet.

Alderdomshjemmet på Sdr. Boulevard, der blev opført i 1915, kunne rumme godt 200 ældre, heraf 37 på sygeafdelingen. Det kommunale syge- og plejehjem blev i 1937 indrettet i den gamle forsørgelsesanstalt, et image, det

var vanskeligt at udviske, selv efter at bygningen er overtaget af Odense Sygehus, der her har sin langtidsmedicinske afdeling. Her var plads til 100 personer, heraf 50 på sygeafdelingen. I betragtning af at der i Odense i de første efterkrigsår var omkring 20.000 borgere over 65 år, var det en meget beskedne kapacitet til at tilgodese blot de meget svage og syge gamle. Ventilen i systemet var en række private plejehjem, som kommunen kunne trække på.

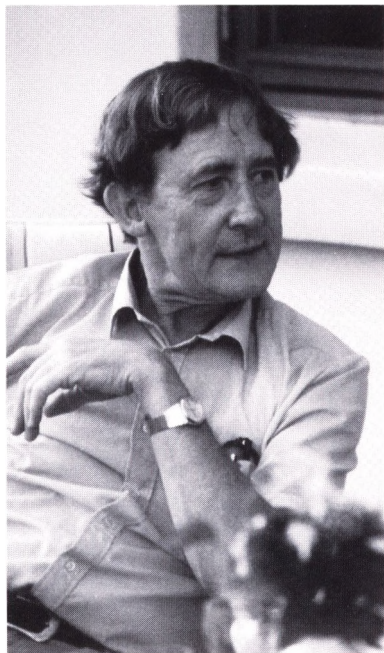
På grundlag af en lov fra 1937 om gunstige finansieringsordninger for opførelse af aldersrenteboliger blev der i årene 1939-47 bygget 184 lejligheder på Solfaldsvej og Kapelvej. Lejlighederne for enlige bestod af stue og køkken, mens ægtepar desuden havde et kammer. Byggeriet havde lidt under manglen på materialer, bl.a. kunne der ikke monteres håndvaske i toiletrumene. Ellers indeholdt lejlighederne, hvad man dengang kaldte alle moderne bekvemmeligheder, elektrisk lys, installationer til varmt og koldt vand, gas, bad, fjernopvarmning og nedfaldsskakt for affald. Der var desuden fællesantenne til radio, og hver lejlighed havde eget toilet. Lejen var 24 kr. pr. måned for enlige og 30 kr. for ægtepar. Lejeindtægterne kunne knap dække kommunens byggeomkostninger, men det sociale udvalg argumenterede for, at byrådet skulle vedtage denne lave leje, »da boligerne tildeles de i økonomisk henseende dårligst stillede rentenydere, der med den nuværende aldersrente meget vanskeligt ville kunne betale en større leje end den foreslåede«.

I 1964 var antallet af lejligheder specielt for ældre vokset til knap 800, og der var opført et plejehjem, Østerbæk, i årene 1954-56. Hjemmet var beregnet på yngre kronisk syge med en sygeafdeling til 13 sengeliggende patienter, der var »tunge« i plejemæssig henseende.

»Alle værelser er forsynet med elektrisk kaldesignal og højtaler, der efter behag kan indstilles på de skiftende radioprogrammer. De delvis oppegående patienters værel-

Plejehjemmet Østerbæk fra midten af 1950'erne; foto 1988 (Ole Ølund fot., Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

Societaldirektør F. Toftgaard Jensen (f. 1925) var leder af byens socialforvaltning fra 1964 til 1986 (Odense Centralbibliotek, Lokalhitorisk Afdeling).

ser er forsynet med møbler udført i teaktræ, seng, sengebord, skrivebord, bogreol, tilsvarende stole og fornødne moderne belysningslegemer. For så vidt de pågældende selv ønsker at møblere deres værelse, imødekommes det i forsvarligt omfang.

Sådan lyder beskrivelsen i tillægget til byrådets forhandlinger. Velfærdssamfundets voksende krav om komfort forplantede sig også til de gamle og handicappede.

Men på trods af væksten i antallet af boliger for ældre manglede der kapacitet. Det blev nødvendigt at placere mange ældre på private plejehjem, og i 1963 lejede kommunen nogle pladser på Nakkebølle Sanatorium ved Fåborg, for at kunne tilgodese behovene.

Velfærdsstat på afbetaling 1964-88

I 1964 blev Jens Helbak formand for det sociale udvalg. Han afløste C. V. Jørgensen, der havde haft posten i en menneskealder. Tre måneder før havde byen fået en ny socialdirektør, Frede Toftgaard Jensen. Den kun 38-årige cand. jur. afløste Johannes Mortensen, der havde været ansat siden 1909 og siden 1925 havde ledet byens socialvæsen.

»Vi startede sammen med en rundgang i huset nede på Klosterbakken«, fortæller Helbak 25 år senere, »arbejdsforholdene var miserable, og vi gik i gang med at udskifte borde og stole, sørge for ordentlig belysning osv.«. Ja, nye koste fejer bedst!

Den afgående direktør blev takket for sit virke og blev rost for »flid, præcision og hjælpsomhed«. Det var dyder, som direktøren havde lært i sin ungdom hos den gamle kommunebogholder E. S. Tange. Dyderne passede vel også godt til administrationen af Steinckes socialreform fra 1933 med faste takster og få bevillinger.

Da Toftgaard 22 år senere tog sin afsked, gav han udtryk for den livsopfattelse, at »aktive folk med ideer forventes at udfolde sig selvstændigt«. Selv berømmes han for at have »dynamik, fantasi og aftvinge respekt«. Det er dyder, der passer godt til administrationen af bistandsloven med mange skønsafgørelser og en decentral struktur, som er karakteristisk for forvaltningen i 3. afdeling. I Mortensens tid gik mange medarbejdere med knækflip og sagde De. I Toftgaards tid faldt slipset, og man siger du. Men med stadig mere liberale udmålingsregler og den høje arbejdsløshed fra midten af 1970erne, viste det sig at være vanskeligt at skaffe de nødvendige midler. Behovene var tilsyneladende umættelige. Det gav anledning til stramninger i 1970erne med indførelse af flere faste takster og mere kontrol. Velfærden fik kortere tøj, som kun på nogle områder kunne neutraliseres af rationaliseringer i forvaltningen og en intensivning af det forebyggende arbejde.

Bistandsloven og dens forudsætninger

Sygekassereformen i 1960 skabte ikke ro på området. Både Venstre og Det konservative Folkeparti ønskede forenklinger, udgiftsomlægninger og besparelser. Ledende embedsmænd udtalte, at sygekassevæsenet virkede »vilkårligt og tilfældigt« i og med, at det opsplittede befolkningen i forskellige grupper efter indtægt, selv om der var tale om den samme socialbegivenhed. Også Socialdemokratiet og Det radikale Venstre var interesseret i reformer. Resultatet blev nedsættelsen af en socialreformkommission, der skulle forenkle, koordinere og effektivisere den sociale administration. Samtidig blev der nedsat en kommunalreformkommission, der skulle skabe rationelle kommunale enheder og dertil afpassede administrative funktioner.

Socialreformkommissionen afgav to betænkninger om henholdsvis sygesikringen og dagpengeproblemet. Folketinget fulgte disse betænkninger op med love, der skabte helt nye rammer omkring væsentlige dele af den sociale og sundhedsmæssige administration. I 1970 vedtog Folketinget et forslag fremsat af den borgerlige VKR-regering om indførelse af en kommunalt administreret offentlig sygesikring for hele befolkningen. Sygekassernes ledende folk var stærke modstandere af en kommunalisering af sygekasserne. Men uden held. Den 1. april 1973 trådte den nye sygesikringslov i kraft. Herefter skulle kommunerne administrere sygesikringen for alle kommunens borgere, og forskellen på A- og B-medlemmer blev opretholdt, blot kom de nu til at hedde gruppe 1- og 2-medlemmer. Fortsættelsesygekasserne kunne stadig tilbyde særlige ydelser. Der var god logik i kommunaliseringen af sygekasserne. De var oprindeligt skabt for at holde borgere, der blev ramt af sygdom, ude af den deklasserende offentlige fattighjælp og forsorg. Nu i

Forstadskommuner som Dalum søgte på mange måder at følge med i 1960'ernes udvikling. Et led i fornyelsen var nedrivningen af den gamle sygekassebygning på Dalumvej (se øverst på denne side) og opførelsen af den nye bygning i 1963. På billedet af den nye bygning ses medlemmer af sygekassens bestyrelse og længst til venstre forretningsfører Svend Johansen (Ib A. Jensen fot. (ny sygekasse), Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

1960'erne var disse deklasserende bestemmelser forsvundet og dermed den grundlæggende argumentation for at opretholde sygekasserne som statsunderstøttede, kontingentbaserede foreninger.

Socialreformkommissionen gik i sin betænkning ind for, at dagpenge skulle ydes efter ensartede principper, uanset hvilken socialbegivenhed der var årsagen hertil. Dagpengereformen blev indledt i 1972 med en forhøjelse af dækningsprocenten af hidtidig løn fra 80 til 90% i forbindelse med sygdom og barsel. Den nugældende dagpengereform blev vedtaget i Folketinget i 1973. Herefter skulle den erhvervsaktive befolkning have 90% af den hidtidige indtægt i tilfælde af sygdom, ulykke på arbejdspladsen og fødsel fra første dag. Dermed forsvandt den såkaldte karenstid, der dog i modereret form blev genindført af den borgerlige firepartiregering i årene 1982-86. Reglen var, at arbejdsgiveren skulle betale de første fem ugers dagpenge, hvorefter kommunen skulle overtage ydelserne, dog med en statsrefusion på $\frac{1}{3}$.

Den omfattende lovgivning på sygesikrings- og dagpengeområdet betød, at der skulle ansættes mange nye folk i den sociale forvaltning. De blev for en stor dels vedkommende rekrutteret fra sygekassens personale i Odense, og sygekassens forretningsfører blev kontorchef i forvaltningen, mens 27 andre medarbejdere uden væsentlige problemer blev ansat i centralforvaltningen og på områdekontorerne. Efter en intensiv kursusvirksomhed var personalet parat den 1. april 1973 i de nyindrettede områdekontorer til at gennemføre kommunaliseringen af hjælpen på det sociale og sundhedsmæssige område.

Socialreformkommissionens største opgave var at forberede en enstrengt administrativ ordning for alle sociale og sundhedsmæssige ydelser. Funktioner, der indtil da havde været spredt på forskellige instanser og i forskellige bygninger, ofte med ringe indbyrdes kontakt, skulle nu samles i det sociale udvalgs regi under rådmanden for 3. magistratsafdeling og administrativt udført af social- og sundhedsforvaltningen under socialdirektørens ledelse. Kontakten med klienterne skulle ske på områdekontorerne.

Borgeren, der var kommet i en behovssituation, skulle kun henvende sig ét sted, nemlig på områdekontoret, og helst også kun til én sagsbehandler, for at få klaret sit problem. Undertiden kunne der her etableres en tværfaglig ekspertgruppe til at vejlede borgere med særligt komplicerede problemer. Meningen var, at der skulle etableres løsninger, der var holdbare på længere sigt.

Mens socialreformen fra 1933 byggede på et retsprincip, indeholdt bistandsloven både et rets- og et skønprincip. Tanken var, at velstanden nu var så veletableret, at der var råd til at yde en særlig indsats på det sociale og sundhedsmæssige område. Men reformen blev udtænkt under højkonjunkturen og trådte i kraft 1. april 1976, netop som lavkonjunkturen bredte sig.

Odense sygehus blev udvidet kraftigt i 1962. Højhuset og den lave bygning foran har endnu ikke fået parkeringsplads ved hovedindgangen (Odense sygehus' historiske arkiv).

*Gammelt og nyt på Odense sygehus anno 1987
(Odense sygehus' historiske arkiv).*

Udviklingen på det sociale og sundhedsmæssige område fra kommunesammenlægningen i 1970 og frem til 1978, da det sociale reformværk må siges at være kørt ind, fremgår af tabel 6.2.

Tallene taler deres tydelige sprog. Det offentlige er gået mere og mere ind i borgernes hverdag og har påtaget sig langt flere opgaver. En af årsagerne er svækkelsen af kernefamiliens funktioner. Når begge forældre eller den enlige har arbejde uden for hjemmet, vil der opstå en række behov, som det offentlige må varetage, eller som i alt fald lovgivningen pålægger kommunen at varetage. Den socialpolitiske udvikling har betydet, at der er blevet klarhed på flere områder for de behov for hjælp, der opstår i det moderne, splittede samfund. Samtidig har et begrænset skattegrundlag, både på grund af krisen og den politiske udvikling, betydet, at det hele tiden har været nødvendigt at raffinere teknikker og metoder for at få mest muligt ud af hver krone, der gives ud inden for det sociale- og sundhedsmæssige område.

Efter kommunesammenlægningen blev de 12 kommuners sociale udvalg nedlagt og erstattet af en magistratsordning. Storkommunens social- og sundhedsforhold blev herefter ledet af rådmanden for 3. magistratsafdeling og forvaltet af social- og sundhedsforvaltningen med socialdirektøren som den

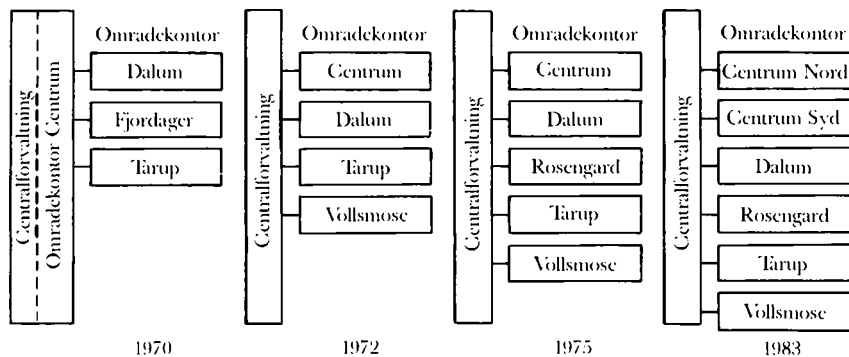
ansvarlige embedsmand. Administrationen af ydelserne blev varetaget af fire områdekontorer i Tarup, Dalum, Fjordager og på Klosterbakken, hvor også centralforvaltningen en tid blev placeret (se figur 6.1). I den første tid efter sammenlægningen var der knyttet bikontorer til nogle af områdekontorerne. Et af de store strukturelle problemer efter sammenlægningen var balancen mellem den centrale styring og den decentrale kompetence. Allerede i 1960'erne var det en bevidst politik at lægge kompetencen så langt ud som muligt. Det var den enkelte ekspedient, som sagsbehandlerne dengang kaldtes, der skulle afgøre, hvilken form for hjælp den enkelte klient skulle have. Men med stadig flere skønsmæssige ydelser og med de mange selvstændige kontorer med behov for hurtige afgørelser blev decentraliseringslinien mere problematisk.

Som følge heraf og for også at skabe en vis ensartethed i niveauet skønnede ledelsen i 3. afdeling, at det var nødvendigt med en intensivering af den centrale styring. Det skete med oprettelsen af centralforvaltningen i 1970.

Tabet 6.2: *Det odenseanske social- og sundhedsvæsens aktiviteter 1970-78, udvalgte eksempler.*

	År	
	1970/71	1978
Indbyggertal	165.593	167.874
Antal personer ansat i administrationen	231	416
Antal kommunale daginstitutioner	15	18
Antal selvejende daginstitutioner	56	86
Antal børn i kommunal dagpleje	500	1.200
Antal kommunale alderdoms- og plejehjem	9	12
Antal selvejende alderdoms- og plejehjem (med overenskomst)	10	10
Antal patienter på andre alderdoms- og plejehjem	189	220
Antal hjemmehjælpere og husmoderafløsere	964	1.100
Antal pensionister	23.400	28.800
<i>De samlede sociale udgifter</i>		
Bruttoudgifter (kr.)	451.289.145	1.510.071.100
Pr. indbygger (kr.)	2.725	8.995
Nettoudgifter (efter fradrag af statsrefusion) (kr.)	55.634.986	390.728.900
Pr. indbygger (kr.)	336	2.327

Kilde: Od.-nyt, særnummer, marts 1978.

Figur 6.1: Socialforvaltningens udvikling fra 1970 til i dag (Inger Bjerg Poulsen tegn.).

Herfra blev de politiske beslutninger omformet til administrative retningslinier, og herfra kunne områdekontorerne hente ekspertise til at få klaret komplicerede sager. Men i løbet af 1970'erne viste det sig at være vanskeligt at adskille de driftsmæssige opgaver og egentlige udviklingsarbejder. Der blev derfor i 1979 gennem et større udvalgsarbejde gjort et forsøg på at reformere strukturen. Byrådet vedtog den nye struktur i 1981, og herefter skulle centralforvaltningen have færre klientrettede opgaver og i højere grad nøjes med at udføre konsulent- og støttefunktioner til institutionsområdet, nemlig dagpleje- og ældreinstitutionerne og socialområdet, der varetages af områdekontorerne.

De klientrettede funktioner skulle fremover administreres af områdekontorerne, der blev delt i tre afdelinger, nemlig sundheds-, familie- og sikringsafdeling. De vigtigste opgaver for områdekontorerne er hjemmehjælp, sundhedspleje, bistandshjælp, pensionsudbetaling og dagpenge.

I 1972 flyttede centralforvaltningen ind på Tigergården og blev således adskilt fra områdekontoret på Klosterbakken. Men i årene efter gennemførelsen af de decentraliseringsbeslutninger, der var vedtaget i 1981, var der ønsker om at føre decentraliseringen helt igennem. Tanken var at overføre centralforvaltningens styrings- og rådgivningsvirksomhed til områdekontorerne, sådan at hvert områdekontor fik sit speciale og kunne fungere som rådgiver for de øvrige. En varm fortæller for denne uddelegering af kompetencen var Toftgaards afløser, Aage Juhl Nielsen, der som souschef arbejdede for en yderligere decentralisering. Resultatet af overvejelserne blev, at byrådet i 1987 vedtog overførelsen af en række af centralforvaltningens opgaver til områdekontorerne. Dermed blev Odense en foregangskommune på dette område. Medarbejderne i de yderste led har fået større ansvar, og det er da også nødvendigt at gennemføre en omfattende efteruddannelsesvirksomhed for at gøre uddelegeringen af kompetencen fagligt forsvarlig.

Hjørnet af Nørregade og Skulkenborg efter gaden udvidelse. Billedet er fra 1948, og til højre i billedet ses Odense Friskole, hvor områdekontor Centrum Nord nu ligger (Herluf Lykke fot., Magistratens 2. afdeling, Vej- og spildevandsafdelingen).

Børn og unge

Med p-pillens udbredelse i slutningen af 1960'erne og liberaliseringen af abortlovgivningen i begyndelsen af 1970'erne blev mødrehjælpens arbejdsfelt noget begrænset. Kravet om, at abortsøgende skulle konsultere mødrehjælpen, bortfaldt. Desuden blev der indført gratis lægevejledning om prævention, og børnesundhedsplejen blev udvidet til at omfatte hele førskolealderen.

Med bistandslovens indførelse i 1976 blev mødrehjælpen nedlagt, og dens funktioner skulle fremover varetages i det énstrengede sociale system af områdekontorerne. Der var dog ikke udelt tilfredshed med denne løsning, og senere blev der på privat initiativ oprettet en uafhængig mødrehjælp i København. I 1984 blev der oprettet et lokalkontor i Odense, som dog kun fik en beskedent søgning.

Selv om børnetallet faldt, betød det stærkt voksende antal kvinder på arbejdsmarkedet, at der blev mangel på pasningsmuligheder. På landsplan voksede de gifte kvinders erhvervsfrekvens fra 25% i 1960 til 62% i 1977. Ventelisterne til byens vuggestuer og børnehaver blev stadig længere, og

politikerne blev kritiseret for at svigte på dette væsentlige område. For Odenses vedkommende var vuggestuedækningen i 1968 kun 3% og for børnehaverne var den 22%. De tilsvarende tal for børnehavers vedkommende i Århus var 31% og i København 39%. Odense var på dette område langt bagud, og selv om der blev planlagt 10 nye institutioner, der skulle blive færdige i løbet af 1970'erne, kunne det ikke bringe niveauet på højde med de to andre byer.

I 1967 henvendte en kvindelig studerende sig til en børnehave for at få sit barn optaget året efter. Det kunne ikke lade sig gøre. Der var 259 på ventelisten, og hvis alle efter tur skulle komme i betragtning, ville nr. 259 blive 26 år, inden der blev plads. Imidlertid var en del af børnene skrevet op på flere lister, og først med etableringen af den centrale fordeling af pladserne i 1979 blev det muligt at rense listerne for dette usikkerhedsmoment. På Red Barnets Børnehave omfattede ventelisten i 1969 i alt 289 børn. Heraf var 29 henvist af læger, 61 havde enlige mødre, 76 var studenterbørn og 128 børn havde udearbejdende forældre. Kun 13 ansøgere anførte pædagogiske grunde til ønsket om at få barnet i børnehave. Lederen ville tage sociale hensyn ved udvælgelsen af børnene til de 10 pladser, der hvert år blev ledige, men ville dog sikre, at den sociale slagside ikke blev for udtalt.

Der var to måder at løse det store børnepasningsproblem på. For det første kunne kommunen opfordre private til at skaffe 30% af anlægskapitalen til en børneinstitution, som kommunen derefter overtog driften af. For det andet kunne kommunen etablere dagpleje hos private. I Odense satsede man på begge løsninger. Den private dagpleje blev oprettet i 1966 med 50 børn. Kun fem år senere var der 800 børn under denne pasningsordning.

I 1967 opfordrede Jens Helbak i sin egenskab af formand for det sociale

Områdekontor Centrum Nord, det sidste skud på områdekontorernes stamme. Foto 1988 (Ole Ølund fot., Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

Demonstration mod personalenskeringer og overbelegning i daginstitutionerne, Klosterbakken efteråret 1983 (Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

udvalg industrien til at interessere sig for oprettelse af børneinstitutioner. Virksomhederne havde en naturlig interesse i at kunne skaffe daginstitutionspladser til de ansattes børn, navnlig i en tid med mangel på arbejdskraft. Både Hastrup og Kamgarmspinderiet havde netop iværksat bygning af hver sin børnehave, der også i en vis udstrækning skulle være åben for børn, hvis forældre ikke var knyttet til virksomhederne. I 1970 blev der afholdt et seminar på den netop oprettede sociale højskole i Odense. Emnet var »Hvordan opretter man en børnehave«, og blandt indlederne var en række kommunale embedsmænd. Mødet resulterede i nedsættelse af en arbejdsgruppe, der skulle indkalde til en stiftende generalforsamling for en forening, hvis formål det skulle være at bygge børneinstitutioner i Odense storkommune.

I 1974 var dækningsprocenten i Odense for vuggestuer steget til 14,5, for børnehaver til 37 og for fritidshjem til 4,6. Da kommunen skulle klare de driftsmæssige udgifter i forbindelse med de private initiativer, måtte den have repræsentanter i bestyrelserne. Efterhånden som antallet af institutioner voksede, blev der i 1972 etableret et tilsynsråd, sammensat af repræsentanter for forældre, selvejende institutioner, social- og sundhedsudvalget og de kommunale daginstitutioner. Socialforvaltningen ansatte nogle konsulenter, der skulle udføre det daglige tilsyn og konsulentarbejde på tilsynsrådets vegne.

Omkring det nyoprettede universitet opstod der snart et udtalt behov for børneinstitutioner til både studenternes og lærernes børn. For at afhjælpe dette behov blev der dannet en forening BUCO, Foreningen til oprettelse af

børneinstitutioner ved universitetscentret i Odense, der tog initiativet til bygningen af Spiren og Troldhøj, henholdsvis en børnehave og en integreret daginstitution. Men BUCO nøjedes ikke med at bygge børneinstitutioner. Foreningen tog initiativ til oprettelsen af et legetek, hvor især handicappede børn kunne komme og bruge speciallegetøj. BUCOs sidste initiativ blev igangsættelsen af et børnepædagogisk center. Fra 1986 og frem til 1988 har Vestermarkens Vuggestue, vuggestuen Storkereden og børnecentret Korsløkkeparken engageret sig i et forsøgsarbejde, som har til formål at styrke forbindelsen mellem forældre og institution. Filosofien bag projektet er, at der er mange unge mødre, der har en for ringe viden om børnenes ernæring, sygdomme og pasning i det hele taget. De er selv børn af den generation af forældre, der begge er udearbejdende og derfor ikke i samme grad som tidligere har kunnet videregive erfaringer til næste generation. For at råde bod på denne uforberedthed på forældrerollen er det planen at invitere mødre til samtaler med pædagogerne og sammen arbejde med småbørnsmassage, bagning, syning og optagelse af videofilm af forskellige konflikter med børnene. Desuden indgår det i forsøget, at de tre institutioner skal være mere åbne over for samfundet. Noget tyder på, at der i fritidssamfundet er et behov for at bruge institutionerne som værksteder ud over de undervisnings- og pasningsmæssige funktioner (se kapitel 9).

I de første efterkrigsår var der en tendens til at børne- og ungdomsværnet opfattede sig som en særlig afdeling i den sociale administration. Efterhånden blev det imidlertid klart, at det blev nødvendigt at samarbejde på tværs af fag-

Vinterdag engang i 1980'erne i Albanigades Børnehave, der har til huse i det tidligere socialkontor (Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

grupperne på socialkontoret. Hvis børnenes livssituation skulle forbedres afgørende. I 1965 blev familievejledningen indført. Sammen med børne- og ungdomsværnene kunne familievejlederne yde en særlig ekspertise til kriserammede familier. I det næste årti blev børn stort set ikke anbragt uden for hjemmet uden forældrenes samtykke, men efterhånden bredte den opfattelse sig, at dette vidtgående forældrehensyn kunne skade barnet. Med indførelsen af bistandslovens enstrengede administration blev børne- og ungdomsværnene nedlagt. Jens Helbak spillede en central rolle i denne ændring som formand for Landsforeningen af Børne- og Ungdomsværn. Indførelsen af familievejledningen og udviklingen af bistandslovens forestillinger om en mere helhedsorienteret indsats har gjort det muligt at gennemføre en egentlig familierettet politik, hvor hovedsynspunktet er, at barnet så vidt muligt skal have mulighed for at forblive i hjemmet.

De to gamle børnehjem var ved 1970ernes begyndelse ved at være nedslidt. Korsløkke skulle rives ned i forbindelse med Ejbygades forlængelse, og Bolbrohjemmet blev udlejet til børneforsøgsseminarium. Resultatet blev, at kommunen lejede Nyborgs gamle børnehjem og fire rækkehuse i Vollsmose. I 1977 overgik børnehjemmene og ungdomsrådgivningen i Klaregade, der var oprettet i 1973, til amtet.

Men problemerne med børn og unge voksede. Med den megen tale om det forebyggende arbejde måtte både politikere og embedsmænd finde på utraditionelle løsninger.

I 1972 havde politiet og skolevæsenet på opfordring fra socialforvaltningen indledt et samarbejde for at bremse stigningen i kriminaliteten. Dette

Børnehaven Spiren ved H.C. Ørsted Kollegiet på Niels Bohrs Allé (Tage Kaarsted fot. 1974, Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

Serveringen stod på cola og appelsinvand i Odense Junior Klub, da dette billede blev taget i 1960. Nr. 3 fra venstre er lederen, Vagner Vermod (f. 1918) (Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

arbejde dannede forbillede for landsdækkende initiativer, nemlig det såkaldte SSP-samarbejde. Gennem årene blev der i Odense etableret flere SSP-projekter, hvor skole- og socialvæsen i et nært samarbejde med politiet skulle intensivere det kriminalforebyggende arbejde. Men tilsyneladende lod resultaterne vente på sig. I begyndelsen af 1987 kunne *Stiftstidende* berette om en markant stigning i kriminaliteten blandt unge i Odense i forhold til resten af landet. Rådmanden for 3. magistratsafdeling siden 1982, Robert Dalskov Andersen, forlangte en rapport om sagen. Rapporten var ikke optimistisk, og rådmandens udspil blev et forslag om i højere grad at koordinere arbejdet i skole- og socialregi. Begrundelsen var, at børnenes hverdag var splittet op i en række adskilte funktioner, nemlig i hjem, skole, idrætsklub, institution og som deltager i sociale foranstaltninger. Derfor må det lokale foreningsliv, socialliv og skoleliv gå i et snævert samarbejde og oprette en slags kontrolgrupper eller ungdomsnærpolti. En særlig projektgruppe i 3. afdeling under ledelse af Christian Frederiksen prøver at udvikle metoder til at tackle disse alvorlige ungdomsproblemer. En af metoderne kunne være at gøre det muligt for politiet at tilbageholde unge lovovertrædere et par døgn, sådan at socialarbejderne kan nå at få anbragt et »socialt redningsbælte«. Projektlederens forklaring på, at kriminaliteten i Odense skulle være steget med 19% i de første fire måneder af 1987 i stedet for de 7%, der kan registreres på landsplan, er, at hjemmene ikke længere fungerer tilstrækkeligt opdragende

Aktivitet i Odense Junior Klubs støjlokale omkring 1960 (Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

og ikke har vilje til at grundlægge nogle sunde adfærdsmønstre. Køleskabet har overtaget mors rolle. Far blev ikke hjemme, da mor gik ud på arbejdsmarkedet. Mangelen på voksenkontakt og kontrol er sandsynligvis en væsentlig grund til stigningen i ungdomskriminaliteten. Derfor er det nødvendigt med særlige grupper af socialarbejdere, der kan forfølge alle de faktorer, der leder til ungdomskriminaliteten. Flere ansatte kræver flere bevillinger, men anbringelse af børn og unge uden for hjemmet er en kostbar foranstaltning, og der er god grund til at tro, at en forebyggende indsats både menneskeligt og økonomisk vil kunne føre til positive resultater.

Robert Dalskov Andersen understreger, at kommunen må føre en kulturel socialpolitik i stedet for en behandlende socialpolitik. Det er efter hans opfattelse vigtigt at fokusere mere på mulighederne end på problemerne. Pengene skal ikke først bruges, når tingene er gået galt, men før. Forældrene skal gøres opmærksom på den fare, der er for, at også deres børn kan blive kriminelle, og derfor må alle oplysningskanaler tages i anvendelse for at gøre opmærksom på problemerne.

Kontanthjælp

Den høje beskæftigelsesgrad i 1960erne havde ført til mindre belastning på den offentlige forsorgs område, og samtidig havde højkonjunktoren givet et

bedre skattegrundlag. Det gav muligheder for at gøre det sociale sikkerhedsnet mere fintmasket, hvis den politiske vilje og magt var til stede. Det var den, og resultatet blev lovene om dagpenge, sygesikring og bistand.

Men da den nye sociallovgivning skulle realiseres, kom den internationale økonomiske krise, hvoraf energikrisen i 1973 var en del. Afsætningsvanskeligheder og arbejdsløshed blev resultatet. Arbejdsløshedsprocenten blandt forsikrede lønmodtagere voksede fra 2,9 i 1970 til 11,1 i 1975. Udviklingen i Odense svarede til udviklingen på landsplan (se tabel 6.3). Set i et historisk perspektiv var en ledighed af dette omfang ikke enestående, tværtimod, men folk havde vænnet sig til den fulde beskæftigelse som noget bestandigt, og omslaget kom som et chok for mange.

Presset på dagpengeudbetalingen voksede markant, og når hjælpen var opbrugt efter 26 uger, måtte den arbejdsløse som regel over på bistandshjælp. Umiddelbart før krisen var Fremskridtspartiet skudt frem som en magtfuld faktor, og det begyndte at knibe med at fastholde den brede enighed om niveauet for den offentlige hjælp på kontantområdet.

Også i Odense bølgede debatten om, hvor meget kontanthjælp der burde gives. *Fyens Stiftstidende* havde i forsommeren 1973 bragt en artikel, som fremhævede de sociale udgifter i Odense som meget højere end i Århus og Ålborg. Derefter fulgte det konservative byrådsmedlem Søren Møller artiklen op med en kritik af kontanthjælpens størrelse og den manglende kontrol med modtagerne. »Man er alt for rundhåndet på socialkontoret i Odense«, udtalte han til *Fyens Stiftstidende*. Men han understregede i samme artikel, at det ikke gjaldt på børnehave- og plejehjemsområdet eller hjemmehjælpen. Både Toftgaard og Helbak forsvarede den gældende praksis og tilbød Søren Møller et studieophold i socialforvaltningen, som han accepterede. Diskussionen mellem Helbak og Møller fremkaldte en stribe læserbreve, hvoraf flere var stærkt kritiske, især over for kontanthjælpen. »Vi har en del imod, at der bliver givet hjælp til unge og til højre og venstre til mennesker, som i allerhøjeste grad er i stand til at bruge deres kræfter på arbejdspladsen«, hed det blandt andet. Borgmester Verner Dalskov deltog også i debatten om »rundhåndethed« og fastslog: »Alle mennesker vil gerne undvære sociale pengeydelse og

Tabel 6.3: Arbejdsløsheden i udvalgte byer 1970 og 1975.

År	Odense		Ålborg		Århus		København	
	Antal arbejdsløse	%	Antal arbejdsløse	%	Antal arbejdsløse	%	Antal arbejdsløse	%
1970	1.344	2,4	2.269	4,8	1.114	2,0	4.398	1,6
1975	7.439	12,9	7.910	15,1	6.326	10,1	29.111	8,6

Kilde: Statistisk Årbog.

i stedet forsørge sig selv, såfremt de kunne anvise et arbejde, der tog tilbørlig hensyn til deres helbred, evner og personlige forudsætninger«.

Et andet debatemne i forbindelse med opstramningen af de sociale ydelser drejede sig om enlige mødres ret til forhøjede børneydelser. Fra 1. oktober 1973 gjaldt det såkaldte »dyneløftercirkulære«, som afkrævede de enlige mødre en erklæring på tro og love om, at de ikke levede i ægteskabslignende forhold. Der var ca. 4.000 enlige mødre i Odense, og kun de 3.000 afgav denne erklæring. »Vi går ikke rundt og løfter dyner om natten«, udtalte kontorchef i socialforvaltningen Børge Meibom. »Kontrollen giver sig selv på længere sigt, idet naboer eller andre vil afsløre folk, som i længere perioder har misbrugt reglerne«.

Som formand for socialinspektørforeningen udtalte Toftgaard Jensen at: »Vinden omkring den sociale sektor er ved at blæse den anden vej...«. Lovgiverne havde efter Toftgaard Jensens opfattelse ikke forudset, i hvor stærk grad dækning af behov udvikler et rimeligt krav om dækning af yderligere behov. Med gennemførelsen af bistandsloven i 1976 indførtes hjælpeformerne forbigående og varig hjælp. Den forbigående hjælp kunne gives, så længe der var sandsynlighed for tilbagevenden til arbejdsmarkedet, og den ledige kunne tage kurser for at gøre sig mere attraktiv på arbejdsmarkedet. Derefter kunne det gå så galt, at den ledige kom på varig hjælp og dermed blev afskrevet i en erhvervsmæssig sammenhæng, hvilket dog kun fandt sted efter flere forgæves forsøg på at give vedkommende fodfæste på arbejdsmarkedet gennem den særlige jobtilbudsordning.

Den høje arbejdsløshed resulterede i nogle følgevirkninger, som kunne mærkes i sundhedssektoren, i skolerne og i retssalene. Denne udvikling under lavkonjunktoren krævede betydelige kommunale ressourcer, som det var svært at skaffe politisk enighed om at tilvejebringe.

Det socialdemokratiske byrådsmedlem Edvind Witved klagede i begyndelsen af 1977 over det kommunale bureaukrati og over rådmændene for henholdsvis 2. og 4. magistratsafdeling, nemlig den konservative Poul Nielsen og den radikale Uffe Larsen. Baggrunden herfor var deres holdning til et forslag fra en socialdemokratisk arbejdsgruppe om forskellige arbejdsopgaver for arbejdsløse mellem 18 og 25 år. »Der er for øjeblikket et par tusinde ledige i den nævnte aldersgruppe. De mennesker interesserer rådmændene sig meget lidt for«, udtalte Witved. Borgmesteren forsvarede dog sine rådmænds dispositioner. For de unge, der efter folkeskolen ikke kom i gang med en uddannelse, var vilkårene særlig barske. Både på landsplan og i Odense lå arbejdsløsheden for de 18-25-årige på omkring 30%. Feks. var der i Odense i 1982 ca. 12.000 arbejdsløse, hvoraf 3.680 var under 25 år, og af dem fik 1.100 forbigående hjælp.

For at tage toppen af problemerne for de unge arbejdsløse har Odense kommune i en årrække udviklet nogle beskæftigelsesprojekter. Det drejer sig om Træværkstedet, Praktisk bistand til pensionister, Kontorprojektet, Sy- og vævværkstedet og Tøjgenbrugscentret. Dertil kommer en erhvervstræningsskole for særligt belastede unge. Det største antal arbejdsløse, der kan få plads under beskæftigelsesordningerne, optages på de erhvervsintroducerende kurser. Her er det ikke kun de unge, der kommer i betragtning, men alle arbejdsløse, f.eks. dem, der ønsker at uddanne sig til dagplejemødre og hjemmehjælpere. Uddannelsen omfatter otte ugers teori og otte ugers praktik. Kapaciteten er 3-400 pr. år alt efter institutionens behov. Problemet med arbejdsløshedsprojekterne er, at de helst ikke må konkurrere med eksisterende virksomheder, og at organisationerne skal acceptere, at unge arbejdsløse rydder f.eks. pensionisternes fortove for sne.

Arbejdsformidlingsloven sikrer langtidsledige dagpengeberettigede medlemmer af en arbejdsløshedskasse ret til oprindelig ni, men senere kun syv måneders jobtilbud. Socialforvaltningen har skaffet plads til mange, men en stor procentdel må ud i ledighed igen også efter andet jobtilbud. I 1986 blev loven om arbejdstilbud revideret. Herefter skulle de, der efter et arbejdstilbud stadig var ledige, tilbydes op til to års uddannelse. I modsat fald skulle de overgå til bistandslovens laveste ydelse som varig hjælp. Dette beløb blev med indførelsen af det såkaldte sultecirkulære i 1982 nedsat til 3.100 kr. pr. måned for en familie og 1.700 kr. for enlige. Den socialdemokratiske regerings argumentation for at foretage denne nedskæring var, at bistandsmodtagere ikke skulle stilles bedre end studerende. Der var mange protester mod cirkulæret, bl.a. fra de sociale forbrugerråd i Odense. Disse råd var på socialforvaltningens initiativ blevet etableret i 1978. Forbrugerrådene har rådgivende funktioner over for politikere og embedsmænd. Der er tre i alt, et for bistandsområdet, et for børn- og ungeområdet og et for pensionisterne.

Særforsorgen

Den 1. januar 1980 overtog amterne og kommunerne det ansvar, som staten hidtil havde haft med at hjælpe personer med et vidtgående fysisk/psykisk handicap. Amtet skulle herefter varetage pasningen af de institutionsanbragte, mens kommunen skulle sørge for de hjemmeboende handicappede. Det drejede sig om 390 åndssvage, 90 døve, 90 vanføre, 40 blinde, 70 taleledende og 50 epileptikere.

Kommunens målsætning er, at de handicappede skal sikres en så normal tilværelse som muligt, og derfor må den enkelte have støtte, sådan at der i videst muligt omfang kompenseres for de gener, som handicapet medfører.

Det kan ske ved økonomisk støtte til særlige hjælpemidler, boligindretning og revalidering. For at klare de nye opgaver måtte der ansættes socialrådgivere og særligt uddannede hjemmevejledere, der bl.a. pasningsmæssigt skulle aflaste det handicappede barns forældre. For de handicappede voksne blev der indrettet nogle bofællesskaber og beskyttede arbejdspladser.

Ældreområdet

Odense er kendt – også ud over landets grænser – for at være en foregangskommune på ældreområdet. Der er navnlig i de sidste to-tre årtier ofret forholdsvis mange ressourcer på dette felt, og $\frac{2}{3}$ af 3. afdelings budget går hertil. Den høje standard koster dyrt, og samtidig er antallet af ældre som procentdel af befolkningen vokset, navnlig er der sket en markant stigning i antallet af personer over 80 år. Ved midten af 1960'erne skete der et skifte i ældrepolitikken i Odense. Indtil da var det en naturlig ting at placere ældre i institutioner af økonomiske og sociale årsager. Herefter blev det målet at yde en aktiv indsats for at gøre det muligt for de gamle at kunne forblive i eget hjem.

I 1965 udsendte det sociale udvalg en plan over behovet for sygeafdelinger og plejehjem i Odense. Målet var, at sygeafdelingerne skulle behandle så mange gamle som muligt med henblik på, at de skulle kunne komme hjem og klare sig i eget hjem eller i en bolig, der var tilpasset deres behov. Men for at dette kunne realiseres, var det nødvendigt, at socialforvaltningen stillede

Pensionist- og ældreklubarbejdet har taget et vældigt opsving i de seneste år. Billedet her er taget på Kroggårdsskolen (Birte Palle Jørgensen fot., Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

*Også ældre mennesker har godt af motion!
Billedet er fra omkring 1985 (Birte Palle
Jørgensen fot., Odense Centralbibliotek,
Lokalhistorisk Afdeling).*

hjælpe midler og serviceydelser til rådighed for de svage, hjemmeboende gamle. Grundlaget herfor var hjemmehjælpen, der netop var udviklet i slutningen af 1950'erne. Hjemmehjælpernes aktivitetsfelt kunne udvides til at omfatte sengeputningsordninger, madservice, vasketøjsservice, og dertil kom ergoterapi, tilsyn fra hjemmesygeplejersker, besøgstjeneste, klubvirksomhed, handicapcenter, daghospital, dagcenter, boligændringer og særlige økonomiske tilskud. Alle disse tilbud blev realiseret i årene 1966-68. Den grundlæggende forudsætning for dette varierede behandlingsprogram var et nært samarbejde mellem socialforvaltningen og ledelsen af sygeafdelingen. Her arbejdede Poul Viskum som overlæge, og det lykkedes snart at få forkortet patienternes ophold på sygeafdelingen, der nu blev kaldt geriatrisk afdeling. For de mest plejekrævende ældre var plejehjemmet stadig den bedste og billigste løsning, men der var mange grænsetilfælde, som kunne klare sig i eget hjem, hvis der om dagen blev tilbudt dem lægeligt tilsyn. De pårørende eller hjemmehjælperen kunne træde til om natten. Disse ældre blev hver morgen, eller så tit det var påkrævet, hentet af Falck og bragt til daghospitalet og blev efter endt behandling og pleje kørt tilbage til hjemmet ved aftenstid. Dette eksperiment begyndte i midten af 1960'erne som det første i landet. Poul Viskum havde søgt inspiration på en studietur i England, hvor det forebyggende arbejde var langt fremme.

Men skulle der spares på plejehjemssektoren var det nødvendigt med en systematisk forskning i, hvilke forebyggende foranstaltninger der kunne

sætte de ældre i stand til at forblive længere i eget hjem. I 1971 bevilgede byrådet et større beløb til det, der blev kaldt »den socialgeriatriske behovs- og forløbsundersøgelse i Odense«. En læge og fem sygeplejersker arbejdede i tre år på at belyse denne problemstilling omkring plejehjemsforebyggende og sundhedsfremmende foranstaltninger. 5.000 pensionister indgik i undersøgelsen, og konklusionen var, at det er muligt på kort sigt at opnå en plejehjemsforebyggende effekt, idet plejehjemsfrekvensen i den undersøgte gruppe var klart lavere end i kontrolgruppen.

Plejehjemsløsningen forblev dog en højt prioriteret løsning for de pasningsmæssigt »tunge« ældre. Men omkostningerne var store. I 1976 udsendte Socialministeriet nogle spareforslag, hvor den politik, Odense havde ført, blev anbefalet, nemlig at flest muligt ældre skal blive i eget hjem. I 1982 blev der foretaget en undersøgelse af omkostningerne ved forskellige plejeformer. Udgifterne til pleje i egen bolig med 12 timers ugentlig hjemmehjælp, døgnvagt og to timers hjemmesygepleje ugentlig beløb sig til 9.055 kr. pr. måned. En plads på plejehjem ville koste 27.141 kr. pr. måned, og udgifterne til en beskyttet bolig ville beløbe sig til 15.877 kr. pr. måned.

I 1981 blev der afholdt en omsorgskonference i Odense. Hensigten var at udforme en ny politik på området. Resultatet blev en styrkelse af hjemmehjælpen på bekostning af plejehjem. De 11 planlagte plejehjem, der skulle have været bygget de næste 12 år, skulle skrinlægges, og i stedet skulle der ofres flere ressourcer på ældreboliger, bedre organisering af lokalmiljøarbejdet og bedre informationsarbejde over for de ældre om deres muligheder for at få hjælp. En af de bærende ideer i den nye politik var hjælp til selvhjælp. De ældres ansvarlighed over for sig selv og ældre naboers liv skulle styrkes, og man tilskyndede de ældre til at danne lokalkomiteer i de 18 lokalområder, som byen var blevet opdelt i året før. Især i Skibhuskvarteret blev der eksperimenteret med den nye selvhjælpspolitik. Sloganet fra 1960erne, »ældre længst muligt i eget hjem«, fik nu nyt indhold i den udstrækning, kommunen eller andre kunne få bygget passende ældreboliger. Målet var 1.800 boliger, og i 1987 var 800 af dem blevet bygget. På kurser for socialforvaltningens personale blev det understreget, at den formynderiske holdning, som tidligere blev praktiseret, skulle ophøre. De ældre synes at leve op til hjælp til selvhjælppolitikken. Der blev dannet flere klubber, og ældrebladet *En venlig hilsen* var fyldt med initiativer, kontaktannoncer og byttetilbud ved siden af den kommunale information. Der blev dannet telefonkæder, og bl.a. i Sct. Jørgens Gade blev der på de ældres initiativ indrettet et spisehus, som dannede forbillede for mange andre i byen. Tidligere var det ikke almindeligt, at ældre kom på udenlandsrejse, men det skete nu med ture bl.a. til Italien og Jugoslavien. I en rapport fra 1982 hedder det optimistisk: »I dag »styres« de

ældre som regel af den produktive generation. Når de bliver selvbestemende, vil den »grå masse« forsvinde, og det vil blive en farverig, aktiv generation, der kulturelt vil præge byen«.

Men ikke alt blev opfattet som positivt. Nogle ældre kritiserede afdeling Q i Albanigade, hvor alle ældre skulle visiteres med henblik på bestemmelse af deres hjælpebehov. I 1977 blev denne institution, der i 1974 var overgået til amtet, både rost og kritiseret. Under overskriften »Smertens vej for de ældre« hed det i et læserbrev: »Odense kommune eller socialforvaltningen kan ikke være bekendt at byde de ældre, som ønsker en beskyttet bolig eller plejehjemsplads, at de skal over i afdeling Q i Albanigade, hvor jeg og mange andre og de ældre selv synes, ja, konstaterer, at de får en meget dårlig behandling«. Overlæge Jørgen Worm kunne svare, at visitationen havde to årsager: »De menneskelige og de samfundsøkonomiske«. Undersøgelsen af de ældre var nødvendig for at konstatere, om de ældre kunne klare sig i eget hjem, og desuden ville det være umuligt at skaffe boliger eller plejehjemspladser til alle. Derfor var det vigtigt med en grundig undersøgelse.

Men selv om hjælp til selvhjælppolitikken blev gennemført med beslutsomhed og kreativitet, blev det nødvendigt med en forbedring af de gamle plejehjem og opførelse af nye. Det gamle alderdomshjem på Sdr. Boulevard blev moderniseret, og det nye tosengsplejehjem i Villestofte blev gjort mere patientvenligt. Presset på plejehjemsområdet gjorde det nødvendigt at gøre brug af flere pladser på Nakkebølle ved Fåborg, hvilket ikke var popu-

Gasværkets gamle kantinebygning i Sct. Jørgens Gade blev ved en stor frivillig indsats indrettet til aktivitetshus for kvarterets ældre og indviet i 1983 (Ole Ølund fot. 1988, Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

Ældrecentret Frederiksbroen, der blev indviet i maj 1986, og som dels rummer plejeboliger og dels et center med mødelokaler, værksteder, cafeteria m.m., som også er åbne for kvarterets beboere (Ole Ølund fot. 1988, Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

lært blandt dem, der blev henvist hertil, og deres pårørende.

Ligesom på skoleområdet og i nogle børneinstitutioner blev det mere almindeligt at åbne plejehjemmene for de ældre i området. De raske ældre skal kunne bruge plejehjemmenes faciliteter, såsom frisør, fodpleje og ergoterapi, og have mulighed for at spise billigt i kantinen. Byens omkring 25.000 pensionister kan nyde godt af kommunens omsorgsarbejde, selv om de fleste nøjes med samværet i klubberne og det omsorgsarbejde, der foregår her.

Men hvordan klarer de pensionister sig, der ikke får anden hjælp fra det offentlige ud over pensionen og eventuelt tilskud til medicin og licens? En mindre undersøgelse foretaget af socialrådgiverstuderende viser, at pensionister er aktive og tilfredse. Kun otte ud af de 67, der deltog i undersøgelsen, var knuget af ensomhed. Men flere var bange for at køre med bus om aftenen og havde ikke råd til at tage en taxa. De blev derfor hjemme. Rådmanden for 3. afdeling, Robert Dalskov Andersen, skrev i 1985 i en kronik, at »alt for mange ældre tilbringer deres sidste dage med at blive flyttet rundt – vente – være bange og utrygge over, hvad der bliver det næste – eller det sidste«.

Med hensyn til ensomhedsproblemet udtalte han ved en senere lejlighed, at der er ældre, som lever ensomt, og en undersøgelse fra Socialforskningsinstituttet siger også, at mange af dem hele livet har været sig selv nok. Når ægtefællen dør, er der ikke meget andet tilbage end ensomheden. »Men det er netop det, vi i vores ældrepolitik gerne vil forsøge at forhindre«.

Sammenfatning

Den sociale og sundhedsmæssige udvikling i Odense i efterkrigstiden er forløbet fra en hævvelse af det nøgne retsprincip til et mere rundhåndet skønsprincip. Samtidig skete der en glidning fra en centralistisk til en decentral struktur med større medarbejderkompetence i de yderste led.

På institutionsområdet gik udviklingen fra få, ringe udstyrede hjem til

institutioner, hvor hygiejne og komfort er i højsædet. Alligevel blev de fleste kræfter på bl.a. ældreområdet brugt på at forsørge de ældre i deres eget hjem. Samtidig skete der en åbning af institutionerne mod det omgivende samfund, og institutionsbrugernes isolation blev mindre. Udviklingen fra krigstidens mangelsamfund over højkonjunkturen til strammingerne i det sidste tiår har skabt svingninger på social- og sundhedsområdet, men tendensen har været klar i retning af markante forbedringer. Sådan har ikke alle følt det. Det er forståeligt, da ingen kan forlange, at modtagerne skal være tilfredse med at sammenligne deres situation med tidligere tiders ringere hjælp. Desuden er samfundets forsørgelsesmæssige opgaver vokset i takt med det moderne samfunds ændring af familiestrukturen. Odense kommune har gjort en stor indsats for at løse de problemer, der opstod i kølvandet på disse voldsomme strukturforandringer, og navnlig på ældreområdet formåede man at nå frem i forreste række.

7 · Offentlige værker og trafik

Hovedtræk

I tiden efter anden verdenskrig oplevede de offentlige værker i Odense en kraftig vækst i borgernes forbrug. Det store forbrug og teknikkens udvikling gjorde det nødvendigt og fordelagtigt at samarbejde langt ud over kommunens grænser.

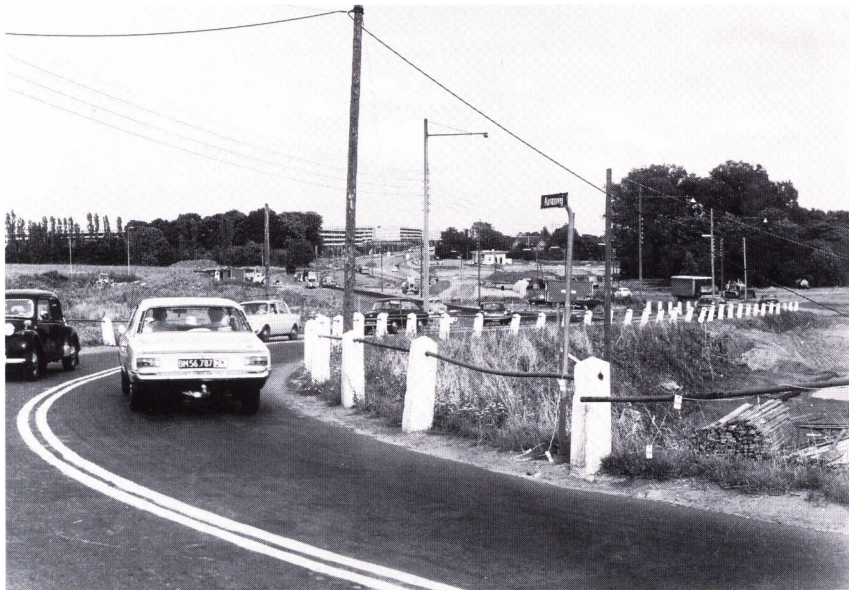
Større vandforbrug til flere vandskyllede toiletter, vaske- og opvaskemaskiner gav mere spildevand.

Større elforbrug til et hav af eldrevne apparater og maskiner og større varmekonsum til større og bedre opvarmede boliger krævede større produktion.

Den større efterspørgsel kunne klares billigt for borgerne, fordi der skete en kraftig forbedring af teknikken i værkerne. Men flere af værkerne er i høj grad afhængige af naturgivne ressourcer, som fik sværere og sværere ved at følge med. Vandet måtte hentes længere og længere væk fra Odense by, og der var bekymring om grundvandsressourcens tilstrækkelighed. Spildevandet belastede vandløbene og fjorden hårdt, og selv om det efterhånden blev ført til behandlingsanlæg, der var bedre end mange andre byers, var de ikke så

Dengang en renovationsarbejder endnu kunne kaldes en skraldemand. Billedet er taget ud for Sct. Jørgens Gade nr. 218 omkring 1948 (Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

Før anlæggelsen af den nye bydel i Vøllsmose lå der bl.a. en kommunal losseplads i området. Trafikken til Vøllsmose blev dog meget tættere efter det store byggeri, og den gamle viadukt over jernbanen ved Asumvejs møde med Sct. Jørgens Gade måtte fornyes i begyndelsen af 1970'erne. Foto 1971 (Magistratens 2. afdeling, Vej- og spildevandsafdelingen).

gode, at forholdene i Odense fjord udviklede sig tilfredsstillende.

Elforsyningen fandt det fordelagtigt at samarbejde med Jylland og senere Tyskland, Sverige og Norge. Men større produktion gav større forurening både af luften og af Odense fjord.

Fjernvarme, som man fra 1929 havde produceret som biprodukt ved elproduktionen, blev udbredt over hele byzonen og også til de nærmeste byer, Otterup, Munkebo, Kerteminde og Langeskov.

På den kollektive trafiks område foretog kommunen i 1952 en grundlæggende omlægning, som man har bygget videre på siden. Ved denne lejlighed afskaffede man bl.a. de gamle sporvogne. Her har samarbejdet med resten af amtet været mere beskedent end de fleste andre steder i landet.

I det følgende er renovationsvæsenet ikke behandlet, men også dette område havde problemer med det store forbrug og de deraf følgende store affaldsmængder. Det blev meget svært at finde en ny losseplads til afløsning af den gamle på Stige ø.

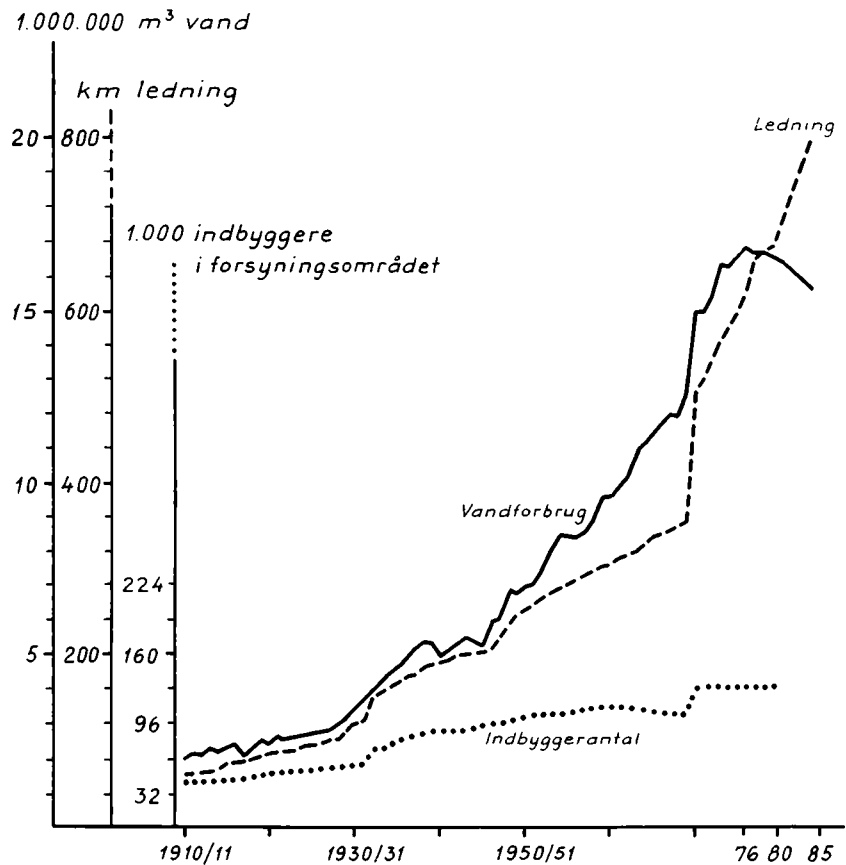
Vandforsyning

Odense kommunale Vandforsyning har i perioden efter 2. verdenskrig måttet gå uden for kommunegrænsen for at skaffe tilstrækkeligt med vand.

Årsagen hertil er på den ene side et kraftigt stigende vandforbrug (figur 7.1), som dels skyldtes et større indbyggertal, men især skyldtes et større forbrug pr. person.

Renovationsarbejder foran et parcelhus på Dalungårds Allé. Skraldespandene var nu afløst af papirssække (Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

Figur 7.1: Vandforbruget i Odense 1910-85 (Inger Bjerg Poulsen tegn.).

På den anden side er de hydrogeologiske forhold i Odenseegnen af en sådan beskaffenhed, at man ikke kunne klare det øgede vandbehov ved en øget oppumpning på de vandværker, der eksisterede ved slutningen af 2. verdenskrig.

Problemet er, at der i en linie fra Nyborg over Odense til Morud og i en linie fra Odense mod sydvest ikke er ret langt ned til salt grundvand. Og allerede i 1960 kunne den daværende direktør for Odense Vandforsyning, G.O. Andrup, ved at gennemgå måleresultater tilbage til 1940 konstatere, at grundvandsspejlet var faldet stærkt. Når grundvandsspejlet falder, falder trykket på det saltholdige lag nedenunder, og saltvandet trænger derfor højere op. For kraftig indvinding kan således betyde, at nogle vandboringer bliver ubrugelige.

Forklaringen på det lavere grundvandsspejl fandt Andrup ikke alene i det stærkt stigende vandforbrug til husholdningerne, industrien og Odenseegnens store gartnerierhverv, men også i årtiers dræning af moser og enge

samt åreguleringer, der medførte en hurtigere afstrømning af nedbøren og dermed også en reduceret nedsivning til grundvandet.

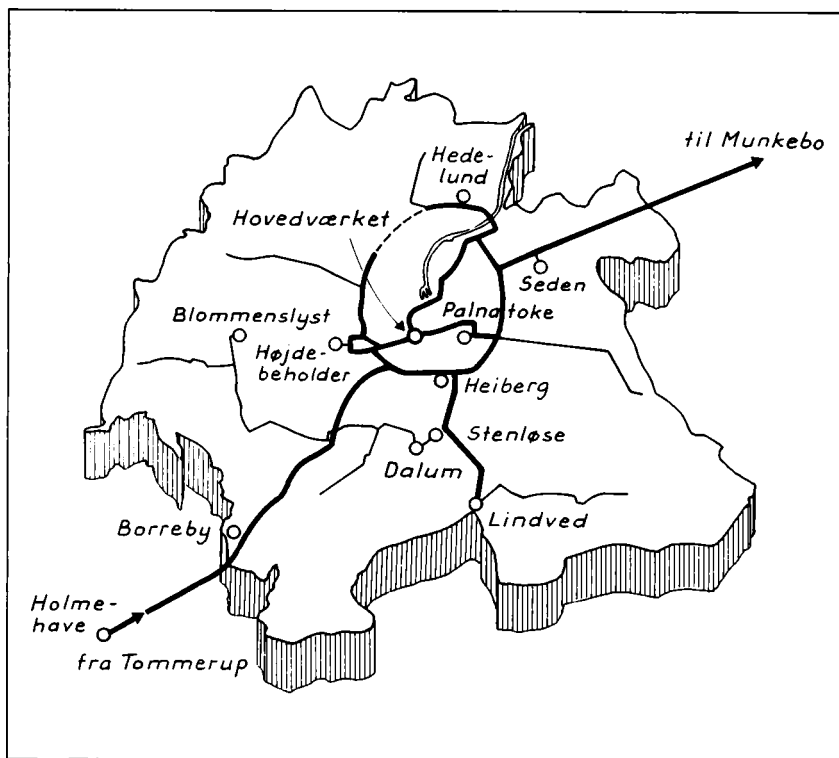
Dette betød, at grundvandsspejlet allerede i 1960 var sunket også uden for de områder, hvor Odenses indvinding gjorde sig gældende, men hvor man overvejede at lægge nye indvindinger.

Hovedstrukturen i Odenses nuværende vandforsyning er vist i figur 7.2.

Hovedværket, der er Danmarks ældste vandværk, er fra 1853, og også Palnatokeværket, Heibergværket og højdebeholderen på Bolbro bakke, der med et volumen på 35.000 m³ sørger for trykudligning, er fra før 2. verdenskrig.

Efter 2. verdenskrig gik man relativt hurtigt i gang med at bygge den ringledning, som skulle gøre det muligt at lade de enkelte vandværker samarbejde om forsyningen.

Odense Vandforsyning har også opført en række nye vandværker for at kunne klare den stærkt stigende efterspørgsel. Lindvedværket, der blev færdigt i 1948, var det første større værk. I 1966 måtte man gå uden for den daværende kommunegrænse for at finde tilstrækkeligt gode indvindingsforhold ved Borreby, og i 1977 måtte man endnu længere ud i sydvestlig retning

Figur 7.2: Vandværker og hovedledninger i Odense kommune 1984 (Inger Bjerg Poulsen tegn.).

for at opføre endnu et værk, Holmehaveværket umiddelbart vest for Verninge.

På den anden side har Odense siden 1958 eksporteret vand til Munkebo kommune, hvor vandindvindingsforholdene er endnu dårligere end i Odense.

Det stærkt stigende vandforbrug sammenholdt med de dårlige indvindingsforhold fik i 1960 Andrup til at foreslå, at man forberedte muligheden for at indvinde overfladevand fra Odense å i større stil. Et vigtigt redskab skulle her være dannelsen af en sø i ådalen ved anlæg af den nye motorvej på en dæmning. Søen skulle fungere som reservoir, og det blev beregnet, at en opstemning fra kote 13 til kote 18 ville give en sø på 5 km², og at man så kunne udvinde 6,8 mill. m³ vand ved på en måned at sænke vandspejlet 2 meter.

Søen blev endelig opgivet i forbindelse med detailplanlægningen af motorvejen syd om Odense i midten af 1980'erne.

Vandforbruget havde på det tidspunkt slet ikke udviklet sig så hurtigt, som G.O. Andrup frygtede i begyndelsen af 1960'erne. Og ledelsen af Odense Vandforsyning og amtets teknikere regnede med, at det var muligt at finde nye kildepladser for Odenses vandforsyning, enten mod nord i området på grænsen til Otterup kommune eller syd for kommunen i området øst for Odense å mellem Nr. Lyndelse og Heden. Pejlinger af grundvandsstanden i området sydvest for Odense viste også i årene efter 1960, at det ikke gik så galt som frygtet.

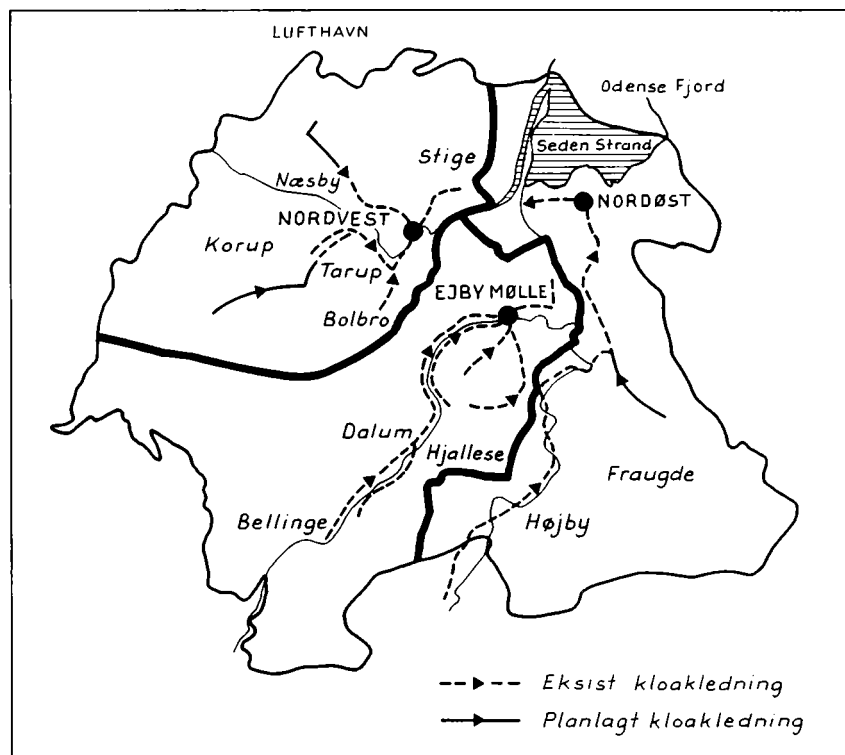
Selv om prisen på vand er steget kraftigt fra 22 øre pr. m³ i 1947 via 42 øre i 1968 til 311 øre i 1987, udgør vand stadigvæk en særdeles ringe post på husholdningernes budget. En af årsagerne til den stigende vandafgift er, at man nu betaler til spildevandsbehandlingen via vandafgiften.

Spildevand

Når man vil forstå kloakforholdene i Odense kommune, er det en god idé at se på et landkort med højdeforhold og vandløb. Ved at tage udgangspunkt i de naturgivne oplande til vandløbene kan man nemlig opnå et kloaksystem, hvor spildevandet kan flytte sig selv uden brug af kostbare pumpe-systemer. I store træk kan kommunen inddeles i tre store oplande, som også er grundlaget for den spildevandsplan, som blev godkendt i 1983. Hvert opland er forsynet med sit kloaknet og renseanlæg (figur 7.3).

Når spildevandsteknikere skal give et forenklet udtryk for et spildevandsanlægs størrelse, taler man om PE. Det er en forkortelse for personækvivalent, idet måleenheden skulle være et udtryk for den mængde forurening, som en gennemsnitsperson medfører.

Forurening fra industrier ansættes ved hjælp af samme målestok. Uheldig-

Figur 7.3: Kloakoplande, hovedvandløb og renseanlæg i Odense kommune 1983 (Inger Bjerg Poulsen tegn.).

vis – fra et pædagogisk synspunkt – lever odenseanerne ikke helt op til standarden, idet man kun kan måle $\frac{2}{3}$ af den forureningsmængde, standarden forudsætter. Når der i det følgende tales om PE, kan det derfor ikke direkte oversættes til personer.

Efter spildevandsplanen skal rensningen på alle tre anlæg, som tilsammen dækker ca. 95% af Odense kommunes spildevandsmængde, udbygges til vidtgående mekanisk-biologisk rensning med fjernelse af næringsstoffer. Når der stræbes mod en høj rensningsgrad på de odenseanske renseanlæg, er forklaringen, at det behandlede spildevand ledes ud i Odense fjord-området, som er relativt følsomt over for forurening og allerede kraftigt forurenset – især i den inderste del, Seden strand.

Ejby Mølleanlægget rensrer spildevandet for Odense ås opland og dækker derfor langt det største område.

Ser man på tallene for 1980, er der tale om husholdninger svarende til 74.000 PE og industrier, der forurener lige så meget som 184.000 PE.

Nordvestanlægget modtager spildevand fra Stavis- og Rydsåens samt Viemoserendens oplande. Der er tale om spildevand fra husholdninger med 26.000 PE og industrier med 18.000 PE.

Nordøstanlægget skal dække Lindvedåens opland, herunder de nye byområder øst for Odense. Anlægget er derfor planlagt til at klare en stærkt stigende belastning i 1990'erne.

Spildevandsbelastningen uden for de to store anlæg var i 1980 på 16.000 PE, eller ca. 5% af det samlede spildevand i byen. De $\frac{1}{3}$ heraf blev rensset på 28 mindre renseanlæg, hvoraf 20 kun var mekaniske. En femtedel blev slet ikke rensset.

Går man tilbage til kloakeringsforholdene på tidspunktet for den første byudviklingsplan i 1951, var praktisk talt hele det bymæssigt bebyggede område fuldt kloakeret. Men rensningen af spildevandet stod det ikke så godt til med. »Mange steder mangler fælles renseanlæg, men man kan dog regne med, at sådanne anlæg efterhånden vil blive bygget«.

Renseanlægget ved Ejby Mølle (som sammenlignet med andre byers anlæg var avanceret, dækkede dengang ikke så stort et område som på figur 7.3) var allerede under ombygning, og man havde et ældre renseanlæg ved Bolbro. Men ellers var en række anlæg kun på projekteringsstadiet. Det gjaldt for Dalum, Sanderum (omkring Fåborgvej), det sydlige Hunderup, Fredens sogn og det senere Nordvestanlæg, som skulle dække Bolbro, Tarup og Næsby.

I en oversigt over kloakforholdene i Odenseområdet, som blev udarbejdet af Kommunalreformkommissionen i 1969, siges det noget mere optimistisk, at »takket være meget betydelige investeringer i de senere år er den overvejende del af spildevandet fra byområdet nu genstand for rensning – enten biologisk eller mekanisk«. Ejby Mølleanlægget havde fået udvidet sit område ved to store hovedkloakledninger, Stærmosekloakken, som hentede spildevand i den sydøstlige del af det daværende byområde (incl. det nye universitetsområde) og Hjallesø, og Samlekloakken langs Odense å, som klarede Dalum og dele af Sanderum kommuner i stedet for renseanlæg direkte ved Odense å, som der tidligere havde været planer om.

Begge hovedkloakker var eksempler på, at der var behov for samarbejde over de daværende kommunegrænser. Dette gjaldt også omkring Nordvestanlægget fra begyndelsen af 1960'erne, hvor Odense samarbejdede med Pårup, Allesø-Næsbyhoved Broby og Lumby kommuner.

Når nogle pumpestationer, som kunne sørge for, at spildevandet fra Skibhuskvarteret, Vollsroseområdet og et planlagt industriområde ved Blangstedgårdsvej kom til Ejby Mølleværket, var færdige, ville Odense kommune komme op på at rense 95% af sit spildevand både mekanisk og biologisk. En rensningsgrad, som på den ene side lå højt i forhold til andre byers, men på den anden side ikke var tilstrækkelig til at vende ødelæggelsen af den indre del af Odense fjord – som jo også modtager spildevand fra mange mindre

byområder i Odenses opland og næringssalte fra en stor del af det fynske landbrug.

Ved kommunesammenlægningen kom en række små kloakområder og renselanlæg under Odense kommune, således at kommunen i 1971 i alt rummede 51 detailkloakerede områder med 41 renselanlæg. 13 af renselanlæggene – dækkende næsten 90% af afløbene – havde biologisk rensning.

Allerede året efter kunne man ibrugtage en forlængelse af Samlekloakken langs Odense å fra Dalum Papirfabrik til Bellinge bro. Samlekloakken nåede således op på en samlet længde på 13,7 km, og man var i stand til at nedlægge de utilstrækkelige renselanlæg i Stenløse og Bellinge og kloakere Dyrup og Søparken.

Sidstnævnte villaområde har navn efter den sø, man ville danne ved at opstemme Odense å ved hjælp af dæmninger over ådalen til den nye motorvej (jfr. afsnittet om vandforsyning). Man troede så meget på søprojektet, at man ikke alene gav området navn efter den kommende sø, men også anlagde Samlekloakken med en gren på hver side af søen.

Resultatet af de mange investeringer i Samlekloakken viste sig ved en stigende vandkvalitet i Odense å, således at der nu igen kunne leve ørreder i vandet.

Om efteråret, hvor vandføringen er stor, og der derfor sker en kraftig fortynding af spildevandet, kan laksefisk gå op i Odense å. Men i tørre somre udgør spildevandet en stor del af vandføringen i den nedre del af Odense å, og så bliver vandkvaliteten så dårlig, at ørrederne ikke kan passere.

Rensningsanlægget ved Ejby Mølle besigtiges 7. november 1956. Med den mørkeste hat ses borgmester Werner (Ditlev Jensen fot., Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

Heller ikke i Odense fjord-Seden strand kan vandkvaliteten leve op til den målsætning, som amtsrådet i enighed med kommunen har vedtaget.

I forbindelse med forundersøgelserne til spildevandsplan for 1980-93 undersøgte man derfor de tekniske og økonomiske muligheder for at samle spildevandet fra Odenses tre store renselanlæg og føre det til Store Bælt ved Bovense mellem Nyborg og Kerteminde.

Herved ville man opnå, at »forureningsproppen« nederst i Odense å ville forsvinde, og en 39% reduktion af plantevæksten i Odense fjord-Seden strand (Store Bælt anså man for et mindre følsomt vandområde end Odense fjord).

På den anden side ville Store Bæltsløsningen koste ca. 200 mill. kr., hvor en forbedring af de to gamle renselanlæg og nybygning af Nordøstanlægget kun kostede 100 mill. kr.

Denne meromkostning var nok den afgørende årsag til, at kommunen valgte fortsat at sende spildevandet i fjorden, men samtidig kunne man støtte sig til beregninger, der viste, at de planlagte forbedringer ville formindske plantevæksten i fjorden med ca. 25%, og at man kunne forvente målsætningen for fjorden opfyldt med denne reduktion.

Elforsyningen – produktionsanlæggene

Odense kommunale Elektricitetsværk rådede umiddelbart efter krigen over til produktionsanlæg, centralen på Klosterbakken og Havnecentralen.

Centralen på Klosterbakken bestod af tre dampmaskiner og Havnecentralen af to dieselmotorer, således at man rådede over i alt 32.800 hestekræfter, svarende til 21,9 megawatt.

Hertil kom, at man havde aftaler om samarbejde med Sønderjyllands Højspændingsværk i Åbenrå og de øvrige fynske elværker, således at man kunne købe el hos hinanden, når det var økonomisk fordelagtigt eller ved uheld på eget elværk.

I 1953 tog man Fynsværket i brug, således at produktionsmaskineriet på Odense kommunes elværk kunne standses den 1. juli 1953.

Fynsværket skulle forsyne hele Fyn og ejedes af et interessentskab, som var resultatet af et arbejde, der startede allerede i februar 1946 med nedsættelsen af Undersøgelsesudvalget for fællescentralen for Fyns stift.

Interessentskabet Fynsværket havde i 1953 A/S Assens Elektricitetsværk, Bogense kommune, Elforsyningsselskabet for fynske Landdistrikter (EFFLA), Fåborg kommune, I/S Nordøstfyns Elforsyning, Nyborg kommune, Odense kommune og Svendborg kommune som interessenter. Odense kommune måtte maksimalt besætte 22 af repræsentantskabets 49

mandater. Fynsværkets styrelsesforhold er fortsat stort set uændrede. Dog rådede Odense i 1985 kun over 17 af de 49 pladser i repræsentantskabet.

Årsagen til, at man valgte at samarbejde om et stort værk for hele Fyn, var, at der var klare stordriftsfordele i elproduktionen. Ud over to af de gamle dieselmotorer fra Havnecentralen bestod Fynsværket ved starten af to turbiner på hver 36 megawatt. Senere har man af flere gange udvidet værket, således at man i 1985 ud over de to gamle turbiner havde tre turbiner på 78, 205 og 285 megawatt.

Den tekniske udvikling gjorde det imidlertid økonomisk at gå endnu videre med samarbejdet. I 1956 indgik Fynsværket *Overenskomst om det jysk/fynske elsamarbejde (ELSAM)*, og der blev hurtigt bygget en 150 kilovolt ledning fra Odense til Skærbæk.

I 1960 indgik ELSAM overenskomst med Nordwestdeutsche Kraftwerke Aktiengesellschaft, Hamburg, og i 1963 kom det svenske Vattenfall med i samarbejdet, idet man aftalte at etablere en højspændingsforbindelse fra

Krydset Filsofsgangen-Klaregade-Klosterbakken, fotograferet en sommerdag i 1949. I baggrunden ses det kommunale elektricitetsværk, hvis drift blev stoppet i sommeren 1953 efter anlæggelsen af Fynsværket (Herluf Lykke fot., Magistratens 2. afdeling, Vej- og spildevandsafdelingen).

Fynsværket ved Odense kanal, som det så ud lige efter indvielsen i 1953 (Ditlev Jensen fot., Magistratens 2. afdeling, Vej- og spildevandsafdelingen).

Göteborg over Læsø via Jylland til Tyskland.

Oven i de allerede nævnte fordele ved samarbejdet kom her, at man kunne få billig strøm fra Sverige, når store nedbørmængder gav rigeligt »brændstof« til vandkraftværkerne, og at svenskerne modsat havde stor fordel af at kunne få strøm fra kontinentet, når der havde været tørke. I 1977 kom også Norge med i samarbejdet.

For 1985 er det gjort op, at ELSAM sparede 111 mill. kr. ved at importere 8% af sin elektricitet fremfor at producere den selv. Fynsværket havde samme år en nettoeksport til Jylland på 241.000 megawatttimer, hvilket svarer til ca. 10% af produktionen.

Eldistribution

På distributionssiden er der på det organisatoriske felt ikke sket den samme centralisering som ved elproduktionen. Allerede før kommunalreformen i 1970 arbejdede man sammen om elforsyningen på kryds og tværs af kommunegrænserne. Odense kommunale Elforsyning forsynede ud over Odense kommune Allesø-Næsbyhoved Broby kommune og de bymæssigt bebyggede områder i Pårup og Lumby kommuner samt enkelte forbrugere i Dalum, Sanderum og Fraugde kommuner. De fleste forbrugere i Dalum kommune fik elektricitet fra Dalum-Hjallese Elforsynings Andelselskab, som også forsynede områder af Sanderum kommune. Hovedparten af den

resterende Odenseomegn blev forsynet af EFFLA, der blev stiftet i 1950 af omegnstransformerforeninger, som modtog el fra Odense, og som tidligere havde haft egne jævnstrømsværker, samt godser og større private virksomheder. Endelig forsynede Nordøstfyns Elforsyning de nordøstlige dele af den nuværende kommune.

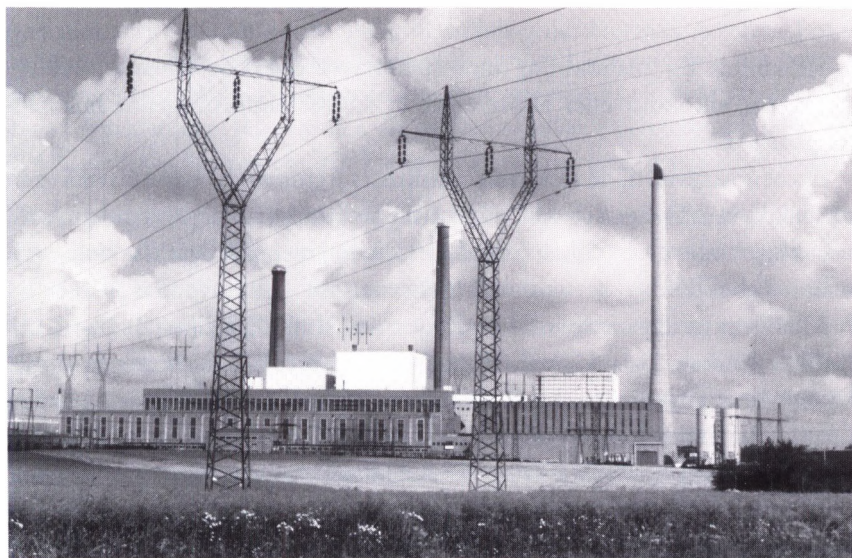
Kommunalreformen er ikke slået igennem på elforsyningsområdet, idet Odense kommune med sin nye udstrækning stadigvæk forsynes af fire forsyningselskaber.

Arbejdsdelingen mellem Fynsværket og forsyningselskaberne er således, at Fynsværket leverer elektriciteten til forsyningselskabernes transformere via 60 kilovoltnettet. Herefter er det forsyningselskabernes opgave at få transformeret elektriciteten og bragt den ud til forbrugerne.

Overgang fra jævnstrøm til vekselstrøm

I perioden fra 1949 til 1958 gik man over fra jævnstrøms- til vekselstrømsforsyning. Formålet hermed var at gøre det muligt at benytte en lang række maskiner og apparater, som bruger vekselstrøm. Samtidig udnyttede man det gamle jævnstrømsnet til kapacitetsgrænsen – og somme tider over.

I årsberetningen for 1947/48 berettes der således om to større ledningsuheld på jævnstrømsluftnettet. Det ene fandt sted i januar 1948 og begyndte kl. 19. Afbrydelsen omfattede væsentligst boligkvartererne og sluttede først kl. 21. Årsberetningens gennemgang af uheldet og elforsyningens bestræbelser på at undgå gentagelsestilfælde slutter med følgende konstatering: »Efter

1987-billede af det flere gange udvidede Fynsværk (Odense Centralbibliotek, Lokallhistorisk Afdeling).

disse uheld på jævnstrømsnettet er det klart, at dette net nu har nået sin topbelastning, og at overgangen til vekselstrøm ikke kan udskydes længere«.

Men overgangen til vekselstrøm tog ti år, og i mellemtiden gav det gamle net mange problemer. I årsberetningen for 1952/53 beretter elforsyningen således:

»En af de ubehageligste kalamiteter, vi har haft i mange år, indtrådte juleaften 1952. Jævnstrømsnettet i Hunderupkvarteret blev stærkt overbelastet, og kl. ca. 17 blev en stor del af dette udstrakte beboelseskvarter strømløst, og først kl. ca. 22 var det lykkedes vort ihærdigt arbejdende personale at få strøm i kvarteret igen.

I samme kvarter var der kort tid efter yderligere et par timelange afbrydelser, ganske vist forårsaget af påkørsler af ledningsmaster«.

Efter strømmangel på fem timer juleaften har der utvivlsomt været stor forståelse blandt forbrugerne for de udgifter, der skulle betales til et nyt net.

Overgangen til vekselstrøm kom til at koste 13,5 mill. kr., og beløbet blev ikke alene anvendt til ændringer, men også til ændring af 27.982 jævnstrømsinstallationer, ændring eller ombytning af 8.269 jævnstrømsmotorer, ændring af 11.207 radioapparater og tilskud til udskiftning af 1.255 radioapparater.

Elpriser

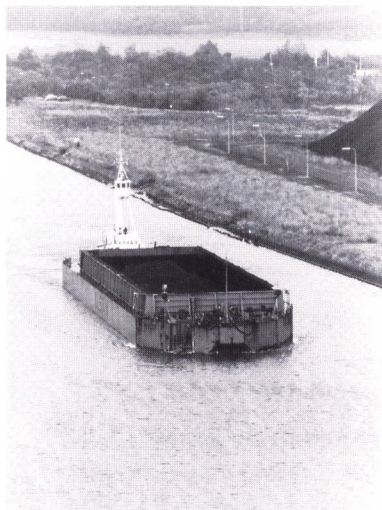
I figur 7.4 er vist nogle nøgletal for elforsyningen i Odense kommunale Elforsynings område. Det ses, at elsalget er mere end 20-doblet. Denne udvikling skyldes ikke primært, at der er kommet flere forbrugere, men derimod, at der er sket en kraftig elektrificering af den enkelte virksomhed og husholdning. En husholdning anno 1945 havde hverken køleskab, dybfryser, elovn, elkøleskab eller andre af de kraftigt strømforbrugende husholdningsmaskiner.

En af årsagerne til de elektriske maskiners fremmarch er prisudviklingen på elektricitet. Det er svært at sammenligne detailpriserne over tiden, fordi der ikke er tale om én enkelt pris på elektricitet, men et helt tariffsystem, som oven i købet ikke er det samme i 1980'erne som i slutningen af 1940'erne.

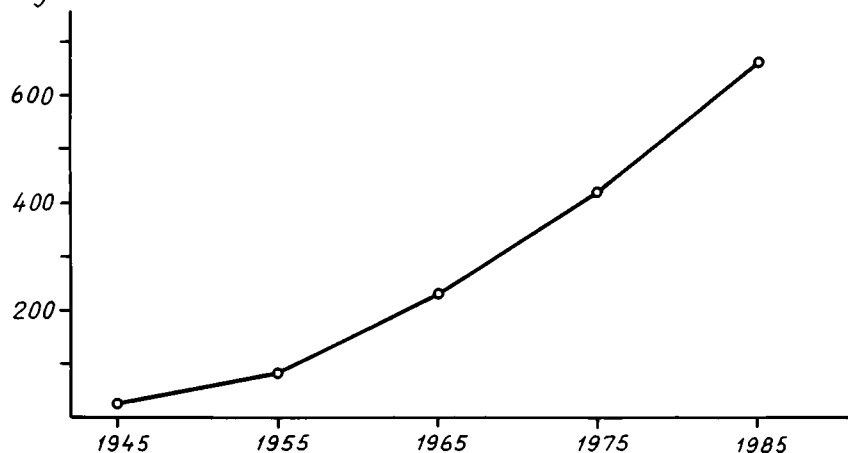
I 1947 var tariffsystemet inddelt således: 1.a. Almindelig husstandstarif, 1.b. Butiks-, vindues- og reklamebelysning, 3. Elektricitet til motorer og anden teknisk brug efter benyttelsestiden samt 4. Elektricitet til motorer og anden teknik efter dobbelttariffsystem.

I 1984 bestod systemet af priser for: 1. Detailforbrugere med og uden spærretid, 2. Storforbrugere med og uden spærretid, højspænding samt 3. Storforbrugere, lavspænding. Hvis man imidlertid dividerer elforsyningens sam-

Kulpram på vej til Fynsværket i oktober 1980 (Odense Centralbibliotek, Lokallhistorisk Afdeling).

Gigawatttimer

Figur 7.4: Detailsalg af elektricitet i Odense kommunale Elforsynings område 1945-85. En gigawatttime er lig med en million kilowatttimer (Inger Bjerg Poulsen tegn.).

lede driftsindtægter med det samlede detailsalg, får man en gennemsnitspris for det samlede elsalg, uanset hvilken tarif der er brugt ved afregningen. Det ses, at elpriserne slet ikke er fulgt med prisudviklingen på andre varer (figur 7.5). Først efter den første energikrise i 1973/74 blev elpriserne højere, end de var lige efter krigen, og i 1985 er elpriserne ikke engang fordoblet i forhold til priserne sidst i 1940'erne. Andre varer er i samme periode steget til den tidobbelte pris.

Går man ned i tariffen og ser på priserne til den almindelige forbruger, kan man se på 1947 for at være fri for de ekstraordinære forhold lige efter krigen og sammenligne med 1984.

I 1947 havde man foretaget

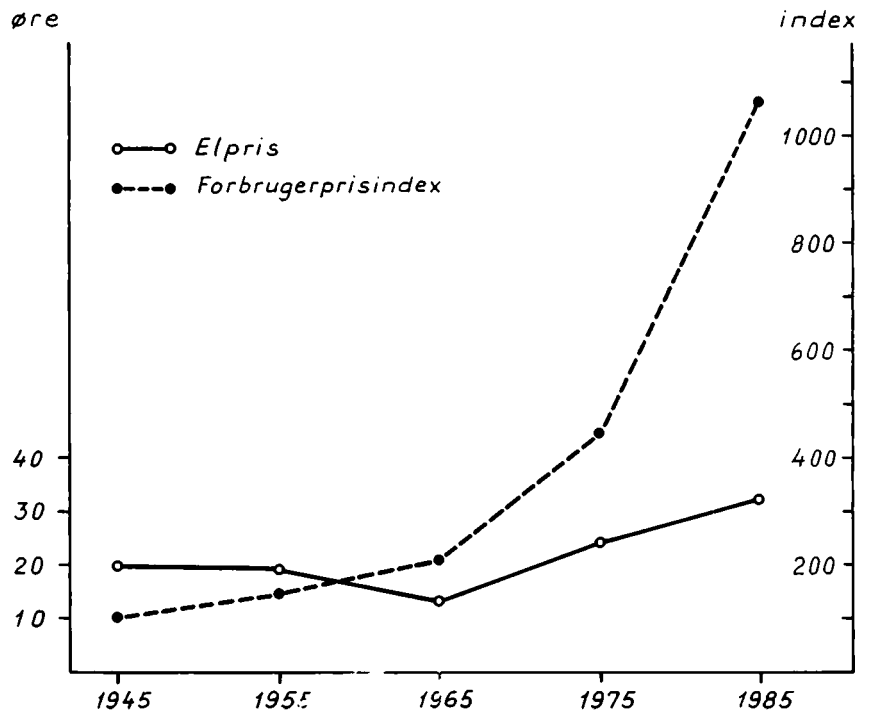
»en betydningsfuld ændring af elsalget til de private husstande, idet der herefter kunne aftages strøm efter »boligtarif«, dvs. at en væsentlig del af betalingen skete ved faste udgifter, medens selve elprisen var lav. Den hidtidige »husstandstarif« blev bibeholdt, således at forbrugeren selv kunne vælge den nye tarif, der passede bedst«.

Tankegangen bag den nye tarif var at få en lav elpris, som bedre afspejlede de lave omkostninger til produktionen, mens omkostningerne til net og administration så måtte dækkes af faste afgifter. Bibeholdelsen af husstandstariffen med en lav fast afgift og en større pris pr. kilowatttime – et system, som begunstigede de små forbrugere – afspejlede uden tvivl et politisk ønske.

Ser man på boligtariffen, var den på 30 kr. i administrations- og grundgebyr, 4 kr. pr. år pr. rum og 13 øre pr. kilowatttime.

I 1984 var normaltaksten for detailforbrugere på 170 kr. i grundafgift og 31 øre pr. kilowatttime.

Når elpriserne er steget så lidt, som tilfældet er, kan der peges på tre års-

Figur 7.5: Elprisen i Odense (driftsindtægter pr. solgt kilowatttime) 1945-85, sammenholdt med udviklingen i forbrugerpriserne (1945-index = 100) (Inger Bjerg Poulsen tegn.)

ger. For det første er forbruget pr. forbruger steget særdeles kraftigt. Og da udgifterne til forsyningsnet og administration ikke stiger nær så kraftigt som forbruget, betyder det, at den gennemsnitlige pris pr. kilowatttime falder.

For det andet er der sket store effektiviseringer i produktionsprocessen, hvor man mere end i andre produktioner har udnyttet stordriftens fordele. Samarbejdet med elværkerne i Jylland er en særlig måde at udnytte stordriften på, idet man herigennem hele tiden kan køre på de billigste anlæg og så fordele elektriciteten via højspændingsnettet.

Endelig er brændselspriserne ikke steget så kraftigt som andre priser. Dette gælder især tiden forud for de to energikriser i 1970'erne.

I 1945 måtte man tage til takke med den brændsel, der var at få på efterkrigsmarkedet. Det betød, at der ud over brændselsolie og stenkul også måtte bruges brunkulsbriketter, brunkul, almindelig tørv og græstørv.

I 1950'erne og 1960'erne var verdensmarkedsprisen på olie så lav, at det var det foretrukne brændsel, men efter oliekrisen i 1973 blev det fordelagtigt at gå over til kulfyring.

Det fremgår i øvrigt af elforsyningsberetninger, at kommunen allerede i 1950 vedtog at gå ind i EDB-alderen, idet man besluttede at anskaffe et hul-kortanlæg, som skulle stå på elværket.

Begrundelsen var, at der »ikke var nogen tvivl om, at hulkortanlægget udnyttet rationelt vil betyde mindre udgifter for kommunen i de kommende år, blandt andet ved at der hurtigt kan skaffes resultater for mange beregninger, statistiske oplysninger kan forøges, og personaletilgangen kan begrænses«.

Fjernvarme

Fjernvarmeforsyningen i Odense startede allerede i 1929. Dengang lå Odense Elektricitetsværk på Klosterbakken, og ingeniør G. Mengel fandt ud af, at man med fordel kunne udnytte den såkaldte spildvarme fra elturbinerne. Der blev dannet et privat selskab, Odense Varmeforsyningsselskab, som købte det varme vand hos Odense Elektricitetsværk og solgte det videre til – i første omgang – ganske få storforbrugere i Odenses bymidte. En af de store udgiftsposter til fjernvarmesystemer er distributionsledningerne, og det var derfor naturligt at begynde, hvor varmesalget var stort i forhold til investeringen.

Skal man forstå, hvorfor fjernvarme fremstillet i samme produktionsproces som elektricitet er så billig, kan man begynde at se på et værk, som kun kan fremstille elektricitet, et såkaldt kondensationsværk. Her får man f.eks. 38 enheder energi i form af elektricitet, hvis man fyrer med 100 enheder brændsel. Med andre ord kræver hver enhed elenergi ca. 2,6 enheder brændsel.

På et kombineret el- og varmegværk tager man dampen ud af elproduktionen tidligere end i kondensationsværket, og man får derfor en mindre elproduktion, f.eks. kun 30 enheder, og man taber således 8 enheder el. Til gengæld giver de samme 100 enheder brændsel ca. 43 enheder varme. Skal man nu skaffe de 8 enheder elenergi, man mangler, ved produktion på et kondensationsværk, kræver det en brændselsmængde på 8 gange 2,6 eller ca. 21 enheder.

Det vil sige, at det har kostet 21 enheder brændsel at producere 43 enheder varme. Hvis disse 43 enheder varme skulle have været produceret som centralvarme, ville det kræve ca. 50 enheder brændsel.

Efter den aftale, Odense Varmeforsyning havde med Fynsværket, skulle man længe kun betale for det fald i elproduktionen, som opstår, når dampen tages ud til fjernvarmeproduktion.

Hertil kommer, at man som regel kan anvende langt billigere brændsler i elværker end i centralvarmeanlæg.

I 1945 overtog kommunen fjernvarmeforsyningen, som på dette tidspunkt havde 96 forbrugere, og i de følgende år udvidedes nettet og antallet af for-

brugere stille og roligt til 10 km hovedledninger (dobbelte) med 496 tilsluttede bygninger pr. 31. marts 1953 (se figur 7.6).

I 1953 startede man det nye elektricitetsværk, Fynsværket, som fra begyndelsen var indrettet til at producere såvel elektricitet som varme. Varmen blev ført ind til byen i en 4 km lang ledning med en diameter på 45 cm, og i de følgende år blev det derfor muligt at foretage en kraftig udbygning af fjernvarmeforsyningen.

Ønskerne om fjernvarme voksede så kraftigt, at Fynsværkets muligheder som varmeleverandør i spidsbelastningsperioderne, dvs. når det var koldest om vinteren, var udtømte, da man nåede frem til 1957. På dette tidspunkt var ledningsnettet på 36 km med 1.258 tilsluttede bygninger. Byrådet besluttede derfor at etablere en række spidsbelastningscentraler. Selv om varmen herfra langtfra blev så billig som kraftvarmen fra Fynsværket, var det alligevel en fordelagtig investering, dels fordi flere således kunne få fjernvarme, dels fordi man fik en forøget forsyningsikkerhed i og med, at spidsbelastningscentralerne kunne sættes ind, hvis uheldet var ude på Fynsværket.

Ved kommunesammenlægningen i 1970 var det samlede net i den gamle Odense kommune vokset til 328 km med 11.290 tilsluttede bygninger.

Ved kommunalreformen i 1970 var der kommunale fjernvarmeforsyninger i Dalum, Sanderum, Pårup, Næsby og Lumby kommuner og et fjernvarmeandelselskab i Seden samt et privat fjernvarmeværk i Sct. Klemens. De kommunale net i forstadskommunerne var på 218 km med 7.907 tilsluttede bygninger.

Da omegnens fjernvarmeværker var oliefyrede, havde de større produktionsomkostninger. Man vedtog derfor straks, da kommunesammenlægningen var besluttet, at etablere forbindelsesledninger fra Odenses net og dermed Fynsværket for at kunne udnytte kraftvarmen så meget som muligt.

For at markere, at alle i den nye storkommune var ligestillede, vedtog Sammenlægningsudvalget også at sammenlægge alle de kommunale fjernvarmeforsyninger, og at alle skulle betale samme pris for varmen, uanset at produktionsomkostningerne i forstadskommunerne lå ca. 30% over Odenses.

Årsagen til den billige fjernvarme i Odense kommune i 1966/67 var i øvrigt ikke primært lavere udgifter ab central (og dermed lavere brændselsudgifter), men nok så meget lavere kapitaludgifter (formentlig på grund af tættere bygningsmasse og afskrevne anlæg).

Fjernvarmen efter energikrisen

I vinteren 1973/74 fik vi den første energikrise, som i første omgang betød

Figur 7.6 (overfor): Fjernvarmeforsyningens udstrækning 1950-87 (Bent Palleesen tegn.).

1940 - 1950
 1950 - 1970
 1970 - 1987

frygt for forsyningsvanskeligheder og på langt sigt betød en stigning i energipriserne.

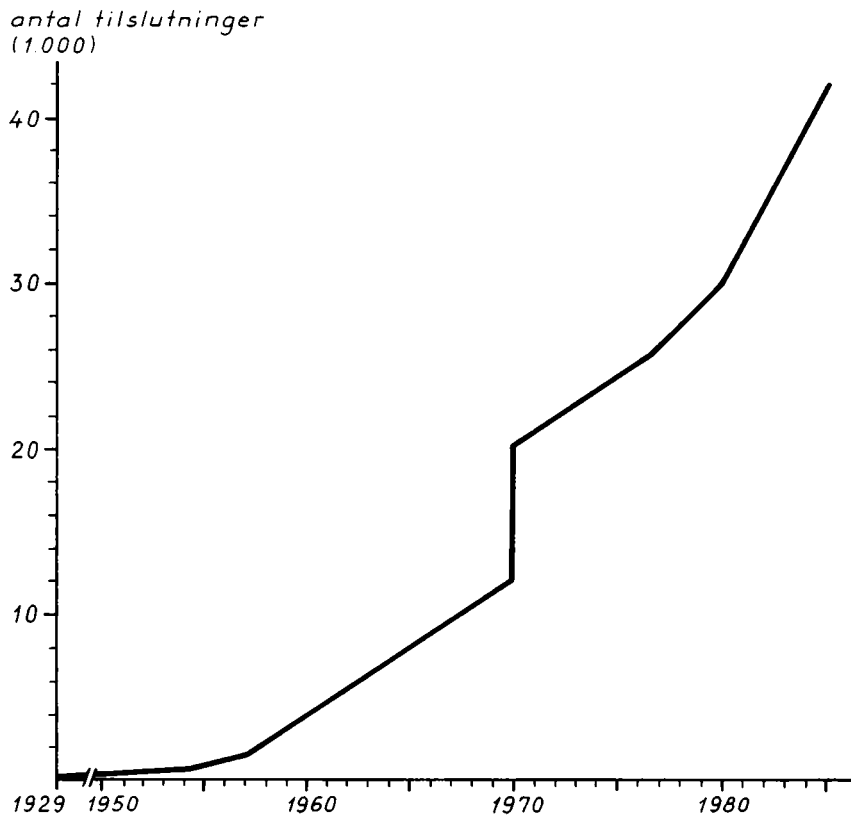
De højere energipriser betød, at afstanden mellem omkostningerne til at fremstille varme ved hjælp af let fyringsolie, som man bruger i villafyr og andre mindre fyr, og omkostningerne ved at fremstille kraftvarme voksede kraftigt. En hurtig omstilling af Fynsværkets kedler til kulfyring, som nu var billigere end oliefyring, forøgede yderligere fordelene ved kraftvarme.

Man skulle derfor umiddelbart tro, at byen uden videre kunne realisere sin beslutning fra 10. oktober 1979 om snarest muligt at forsyne alle byzonearealer – med undtagelse af Lumby og Fangel, som lå for langt væk – med fjernvarme. Det var i øvrigt tanken, at kraftvarmen skulle suppleres med varme fra et affaldsforbrændingsanlæg placeret sydvest for Sct. Klemens. Denne placering var valgt, fordi Fynsværket ligger i kommunens nordøstlige del, og omkostningerne ved at transportere varmen til Sydvest-Odense derfor bliver meget høje. At en sydvestlig placering af forbrændingsanlægget så var så uheldig, som den kunne være fra et luftforureningsmæssigt synspunkt, havde man fra politisk side ikke lagt så stor vægt på i første omgang.

Energikrisen havde imidlertid fået landspolitikerne til at vedtage naturgasprojektet, hvor man ikke alene bandt sig til nogle meget store investeringer i ledningsanlæg. Det selskab, DONG, som man havde oprettet til at sørge for, at gassen kom ud til de forskellige regioner af landet, havde også bundet sig til at købe en bestemt mængde naturgas. Og da den store transmissionsledning, der skulle føre gassen fra Vesterhavet til København, kom til at løbe lige syd om Odense, var det naturligt, at Naturgas Fyn, som skulle stå for salget på Fyn, var interesseret i at få Odenses sydøstområde, Højby og Bellinge som kunder.

Når man ikke bare spurgte forbrugerne, hvor de ville have deres varme fra – Odense Fjernvarmeforsyning eller Naturgas Fyn – var forklaringen, at Folketinget samtidig med naturgasprojektet havde vedtaget en lov om varmeforsyning, der bestemte, at det afgørende for valg af opvarmningsmetode i et bestemt område var, hvad der gav det største »samfundsøkonomiske overskud«. Og i det odenseanske tilfælde var der stor forskel, om man så omkostningerne til gas og fjernvarmeproduktion fra den enkelte borgers side eller fra hele det danske samfunds side. Borgerne i Odense havde klar fordel af fjernvarme, og naturgasprojektet (og det vil i realiteten sige skatteydere i hele landet) ville have fordel af at forsyne de nævnte områder med naturgas.

Rådmand Lennart Larson, der var ansvarlig for fjernvarmeområdet og lige så varm en fjernvarmetilhænger som fanatisk naturgasmodstander, havde i fjernvarmesagen en populær sag at kæmpe for. På den anden side stod Naturgas Fyns formand, der var knapt så slagfærdig, men havde stærke allie-

Figur 7.7: Udbygningen af det odenseanske fjernvarmenet 1929-85 (Inger Bjerg Poulsen tegn.).

rede centralt i det nydannede energiministerium – uanset at ministeren var Lennart Larsons partifælle.

Spørgsmålet blev ikke lettere af, at man havde svært ved at finde fornuftige anvendelsesmuligheder for den gas, man havde købt.

Det endte med, at Odense kommune i efteråret 1984 fik godkendt, at samtlige byzoneområder fik fjernvarme. Forbrændingsanlægget i sydvest blev der ikke noget af på grund af folkelig modstand, men forsyningen af de sydvestlige bydele blev økonomisk forsvarlig, fordi der også her viste sig meget stor interesse og organisationstalent fra gartnerens side, således at disse kunne tegne sig for et meget stort varmeforbrug til drivhusene og dermed gav et væsentligt bidrag til de nødvendige ledninger. Bellingegartnerens varmebehov er ca. tre gange så stort som Kerteminde bys.

I slutningen af 1984 havde Odense Fjernvarmeforsyning 2.400 km fjernvarmerør og 39.932 tilsluttede ejendomme, hvilket svarer til 95% af Odenses husstande (se figur 7.7).

Energikrisen betød også, at fordelene ved kraftvarmeforsyningen i Odense steg dramatisk. Som nævnt foran kræver kraftvarme kun halvt så meget

Tabel 7.1: Prisudviklingen på fjernvarme i Odense, udvalgte år.

År	Gennemsnitssalgspris kr. pr. mill. kalorier	Salgspriser ore pr.	
		m ³ tilsluttet rum	m ³ fjernvarme
1949	30,72	-	-
1953	28,40	-	-
1954	22,96	30	52
1963	24,90	60	66
1969	26,78	35-75	70
1970	-	45-95	70
1973	-	45-95	115
1978	-	110-160	242
1984	-	270	640

Kilde: Beretninger fra Odense kommunale Elektricetitsværk og Odense kommunale Varmeforsyning.

brændsel som et almindeligt varmeværk, og Fynsværket blev hurtigt omstillet til kulfyring, der kostede en trediedel af gasoliefyning.

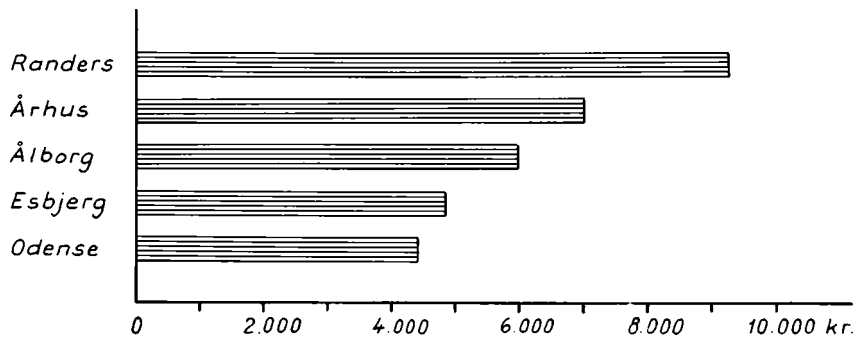
Det er derfor ikke mærkeligt, at repræsentanter for de øvrige fynske kommuner, anført af Svendborgs borgmester Viggo Schultz, fandt det urimeligt, at Fynsværket ikke fik en højere pris for kraftvarmen, således at elprisen kunne nedsættes til glæde for befolkningen i resten af amtet.

Diskussionen førte til et kompromis, hvor man i 1981 satte den pris, Odense skulle betale til Fynsværket, op med 33%. Forhøjelsen skulle i første omgang indgå i en fond til tilskud til energibesparelser i forbindelse med Fynsværkets produktion. Diskussionen forstummede imidlertid ikke, og i 1983 blev aftalen lavet om, således at de 33% indgik i det almindelige regnskab – det vil i realiteten sige til nedbringelse af elpriserne.

Det er ikke helt let at foretage en simpel vurdering af prisudviklingen på fjernvarme, fordi tarifysystemet er ændret nogle gange. Men af tabel 7.1 fremgår dog, at priserne steg meget lidt fra 1949 til tiden før den første oliekrise i 1973, specielt ikke hvis man sammenligner med andre priser. Efter 1973 har der været tale om kraftige prisstigninger på grund af de to energikriser og på grund af afgifter på kullene. Men figur 7.8 viser dog, at Odense stadigvæk har en af Danmarks laveste fjernvarmepriser.

Tabellen viser også, at sammenlægningen med forstadskommunernes dyrere fjernvarme trods alt gav begrænsede prisstigninger. Endelig kan man se, at fjernvarmeforsyningen i forbindelse med ibrugtagningen af Fynsværket var i stand til at gennemføre et betragteligt prisfald.

På samme tidspunkt gik man også over til et tarifysystem, hvor der dels betales en rumafgift (som udtryk for kapacitetsbehov), dels betales en kubikmeterafgift (som udtryk for brændselsforbrug).

Figur 7.8: Varmegylden i et parcelhus på 150 m², beboet af to voksne og et barn i 1984 (Inger Bjørg Poulsen tegn.).

Kollektiv trafik

1. juli 1952 er en skelsættende dato for kollektiv trafik i Odense. Denne dag begyndte Odense Bytrafik sit virke, og denne dag kørte de gamle sporvogne deres sidste tur.

Forud for 1. juli 1952 bestod den kollektive trafik af fire komponenter. For det første A/S Odense elektriske Sporvej, som startede sin drift i 1911 på grundlag af en 40-årig aftale med kommunen. Odense elektriske Sporvej drev en sporvognslinie (hovedlinien, H, fra Hunderup Skov til banegården og til Fruens Bøge), en trolleybuslinie (Skibuslinien, S, fra banegården ad Skibusvej til Emilievej) og en dieselbuslinie (Dalumlinien, D, fra sporvognens ene endestation i Hunderup Skov via Hjallesø og Dalum til den anden sporvognsendestation).

Linieføringen fremgår af figur 7.9. Dalumlinien blev drevet efter overenskomst med Dalum kommune.

For det andet af Odense Omnibus A/S, som i 1923 åbnede sin første buslinie fra Bolbro til Sct. Jørgens Gade. Senere kom seks andre linier til, og linieføringen for den første linie blev ændret. Forud for omlægningen i 1951 drev Odense Omnibus A/S således syv linier: 1. Tarup-Flakhaven-Ejby, 2. Åløkke-Flakhaven-Hjallesøvej, 3. Flakhaven-Ejby, 4. Bolbro-Flakhaven-Kochsgade, 5. Flakhaven-Tietgens Allé-Sdr. Boulevard, 6. Flakhaven-Næsby og 7. Flakhaven-Kanalvej. Linieføringen fremgår også af figur 7.9.

For det tredje og fjerde blev Odense betjent af rutebiler og jernbanelinier, hvis hovedformål dog var at tilgodese forbindelsen til omegnen og de øvrige købstæder på Fyn. Antallet af daglige afgang for rutebilerne og togene var så lavt, og Odense by var så effektivt dækket af sporvognslinierne og buslinier, at den regionale trafik kun havde lille betydning for odenseanerne.

I februar 1947 foreslog *Fyens Stiftstidende*, at der skulle indføres fortløbende linienumre for de to bytrafikselskaber og en fælles lommekøreplan. Men på trods af en positiv holdning fra selskabernes direktører blev forslagene aldrig

*2-eren ad Rugardsvej til Tårup ved
holdepladsen på Flakhaven i begyndelsen af
1950'erne (Odense Centralbibliotek,
Lokalhistorisk Afdeling).*

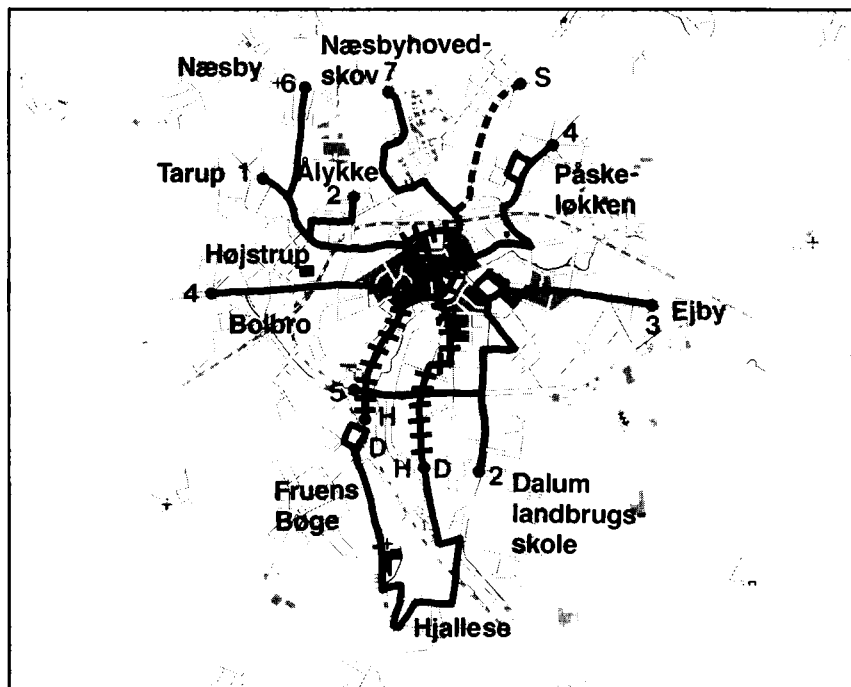

gennemført.

Også materiellet, som var gammelt og slidt, var udsat for en kritik, der står i modsætning til den nostalgi, der knyttede sig til sporvognene, da de var væk. Således skrev *Fyns Tidende* den 11. november 1950 som en kommentar til en sporvognsnedlæggelse i Nordirland, hvor man havde anvendt vogne fra 1883: »Så herefter bør det antages, at Odense er indehaver af verdensrekorden med hensyn til ældre sporvogne, der endnu finder anvendelse til transport af levende væsener«.

*Den sidste sporvogn køres væk. Odense var
blevet fremskridtets by og var gået over til
busdrift (Odense Centralbibliotek,
Lokalhistorisk Afdeling).*

Figur 7.9: Bytrafikken i Odense 1950
(Bent Pallesen tegn.).

- |||||** H Hovedlinien
— D Dalumlinien
- - - - S Skibhuslinien

Men da kommunens aftale med sporvognsselskabet skulle udløbe pr. 1. januar 1952, opsagde man også omnibusselskabets koncession til 1. april 1952 for at have frie hænder til at overveje et helt nyt system. Magistraten i Odense anmodede derfor også den 30. juni 1949 stadsingeniør, cand. polyt. Rich. Honoré, driftøkonom, cand. polit. Sv. Houmark-Nielsen, Nordisk Rationalisering A/S, direktør J. Høffding, A/S Odense Sporvej, og direktør L. Barfod, Odense Omnibus A/S, om at udarbejde et program for en eventuel nyordning af »den offentlige linietrafik i Odense med forstæder«.

Arbejdsgruppens arbejde mandede i 1950 ud i en omfattende og grundig betænkning, hvor alle de overordnede spørgsmål, som driften af en bytrafik rejser, blev gennemanalyseret. Det er også imponerende, hvor mange af gruppens forslag der blev gennemført.

Man foreslog et helt nyt linienet med i alt 10 linier og en samlet længde på 64 km mod tidligere 50 km. Nettet var ikke kun en knopskydning på det gamle net, men en omlægning, der tog hensyn til byens aktuelle bebyggelse. Dette betød omlægninger, som afstedkom kritik fra de områder, f.eks. Kanalvej, der skulle have en dårligere betjening.

Man foreslog også, at såvel sporvogne som trolleybusser skulle afskaffes til fordel for dieselbusser.

Et argument mod sporvognene var, at disse ville kræve meget store nyinvesteringer – det gamle materiel var som nævnt nedslidt – og herunder, at disse nyinvesteringer krævede et stort valutaforbrug.

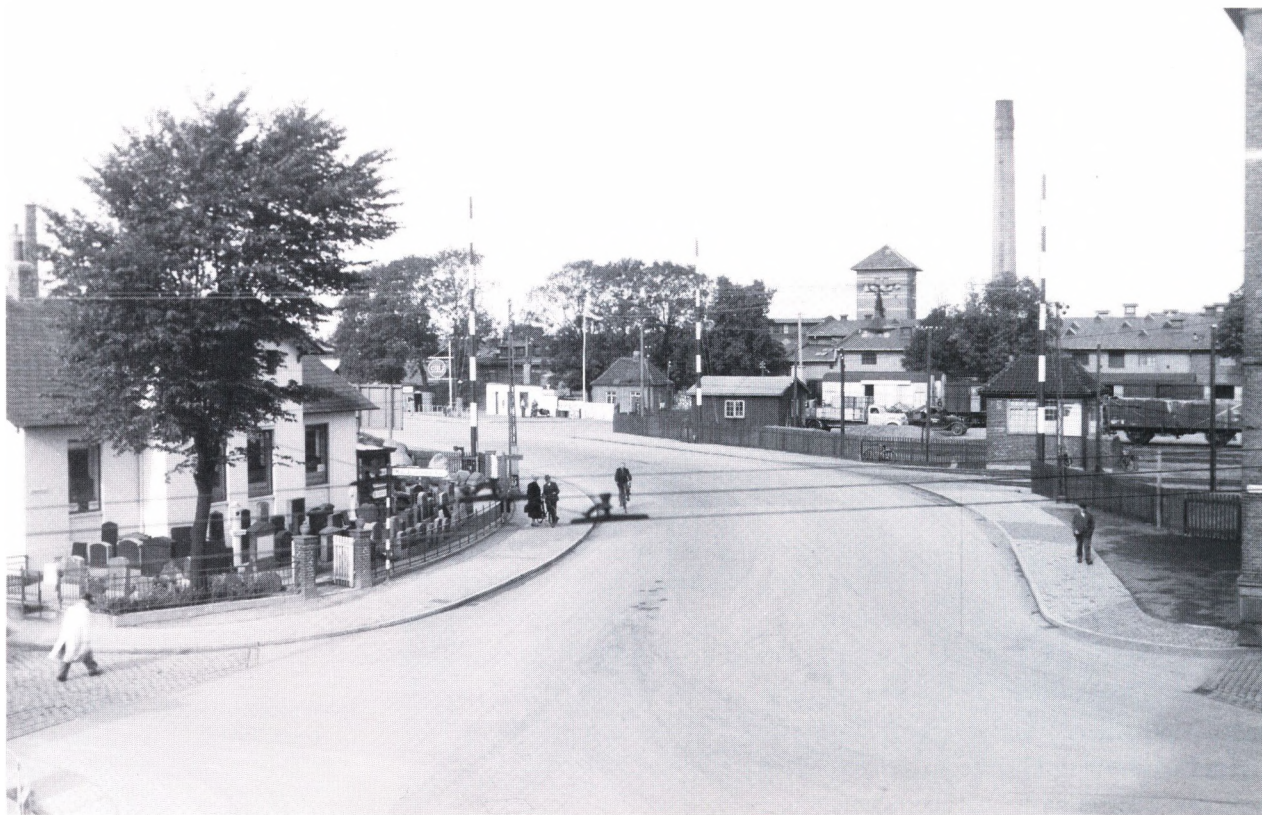
Men det var dog de trafikale argumenter, der blev lagt størst vægt på.

Betænkningen konkluderede således:

»Men det alvorligste argument mod sporvogne i Odense er dog deres tekniske ulempe, sporbundetheden eller stivheden, som alt for ofte bevirker, at der i den indre bys smalle gader opstår trafik- og færdselspropper. Sporbundetheden bevirker også, at sporvognene på grund af den store drejeradius må køre ureglementeret omkring de skarpe hjørner (Vestergade-Kongensgade, Frelsens Krog, Albani Torv-Skomagerstræde) og i den gale side af kørebanen (i Skomagerstræde samt Nørregade i formiddagstimerne), hvilket er til væsentlig ulempe og fare for færdselen«.

Ved valget mellem trolley- og dieselbusser var økonomien lige på de tæt trafikerede strækninger, men bedst for dieselbusserne på de tyndt trafikerede

*Rugårdsvejs begyndelse efter en regulering.
Foto 13. september 1950. I baggrunden
Odense Exportslagteri (Ditlev Jensen fot.,
Magistratens 2. afdeling, Vej- og
spildevandsafdelingen).*

linier. Da man ønskede en ensartet bustype på alle linier ud fra økonomiske overvejelser, faldt valget ud til fordel for dieselbusserne.

På kort sigt foreslog man at fortsætte med trolleydriften på Skibhuslinien, som blev forlænget ud af Læssøgade. Årsagen hertil var, at de trolleybusser, man allerede havde, var brugbare nogle år endnu, men ikke kunne sælges fordelagtigt. Først i 1959 sagde man farvel til trolleybusserne.

Fyns Tidende var ikke tilfreds med forslaget om at afskaffe trolleybusserne og skrev 14. november 1950:

»Det er en kendt sag, at trolleybusser vil blive dyrere end dieselbusser, men det er jo et spørgsmål, om fordelene ved at køre med busser, der hverken larmer eller sviner gader og trafikanter til, ikke kan opveje prisforskellen. Det er i hvert fald en kendsgerning, at dieselbusser forårsager en stærkt generende røgplage«.

Selv om der naturligvis var modstand mod dele af ekspertgruppens forslag,

Kongensgade ved Fyns Forsamlingshus omkring befrielsen 1945, mens der endnu kørte sporvogne i Odense (Ditlev Jensen fot., Magistratens 2. afdeling, Vej- og spillevandsafdelingen).

må det siges, at rapporten fra 1950 afstedkom den største omlægning af den kollektive trafik i Odense i efterkrigstiden.

Sporvognene kørte under stor festivitas deres sidste tur 1. juli 1952 og blev erstattet af nye dieselbusser. Dieselbusserne blev vel modtaget, og da den første nye bus blev prøvekørt i Odense 2. marts 1952, var *Stiftstidende* fuld af beundring: »Næsten kæmpemæssige virker de nye busser med de nye hjul og det høje karosseri. Det er solidt kram i gigantstilen, men ikke desto mindre klarede bussen let det vanskeligste hjørne ved Landmandsbanken«.

Også betænkningens linienet blev realiseret i svagt beskåret udgave. I stedet for ti linier fik man seks:

Linie 1: Skibhusvej-Banegården-Hunderup Skov

Linie 2: Hjallesevej-Banegården-Rugårdsvej

Linie 3: Påskeløkken-Banegården-Fåborgvej (Dalumvej)

Linie 4: Bolbro (Højstrup)-Flakhaven-Nyborgvej (Rødegårdsvej)

Linie 5: Munkebjergvej-Flakhaven-Sct. Jørgens Gade

Linie 6: Flakhaven-Næsby

I realiteten er reduktionen fra ti til seks linier mest et udtryk for, at man ikke valgte at følge betænkningens forslag til nummerering af linierne. Ekspertgruppen havde foreslået, at man, når en linie forgrenede sig i to dele uden for centrum, skulle give hver gren sit eget nummer. I stedet valgte man at beholde det system, der stadigvæk gælder i Odense, at grenene har samme nummer.

Det eneste sted, hvor en væsentlig del af rapportens linienet ikke blev betjent, var området ved Tolderlundsvej.

Hele det nye system med nye linieføringer, numre, busser og fælles takster blev markedsført blandt andet ved omdeling af 40.000 nye køreplaner, hvor de nye linier var vist med prisværdig klarhed.

Udviklingen efter 1952

Udviklingen af bytrafikkens linienet er illustreret af figur 7.10 og figur 7.11.

Eksperterne tog ikke stilling til organisationen af den nye bytrafik. Men Odense Omnibus A/S meddelte, at man ikke fandt det rentabelt at fortsætte busdriften, og hermed var vejen banet for omdannelsen af A/S Odense Sporvej til et nyt selskab, som stod for hele bytrafikken, Odense Bytrafik A/S.

Praktisk taget hele aktiekapitalen ejedes af Odense kommune, som også påtog sig garanti for selskabets årlige driftsunderskud og valgte bestyrelsens seks medlemmer.

Efterhånden som Odense Bytrafiks ruter i takt med byudviklingen blev

Glade drenge på gammel sporvogn (Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

udstrakt til forstadskommunerne, bidrog disse også til at dække driftsunderskuddet efter temmelig komplicerede regler. I 1966/67 udgjorde driftsudgifterne næsten 9 mill. kr., og heraf kom 91% ind som takster; 75% af underskuddet dækkedes af Odense kommune og 25% af forstadskommunerne.

I forbindelse med afskaffelsen af trolleybusserne i 1959 fik linie 1 linie 2s sydlige gren og omvendt. Men bortset fra ændringer i den indre by på grund af trafikomlægning danner linierne 1-4 stadig i 1986 samme hovedstruktur som i 1952. Grenene er blot forlænget i takt med byens vækst.

Linie 5 er blevet forlænget mod nordøst til Vollsmose og Bullerup, men har i den anden ende overtaget blandt andet Næsby fra linie 6.

Linie 6 har til gengæld overtaget betjeningen af den sydøstlige bydel og forløber nu med en nordlig gren på hver side af kanalen til Tolderlundsvej og til Stige.

Ændringerne af linie 5 og linie 6 har bragt linienettets opbygning mere i overensstemmelse med betænkningens oprindelige forslag fra 1950.

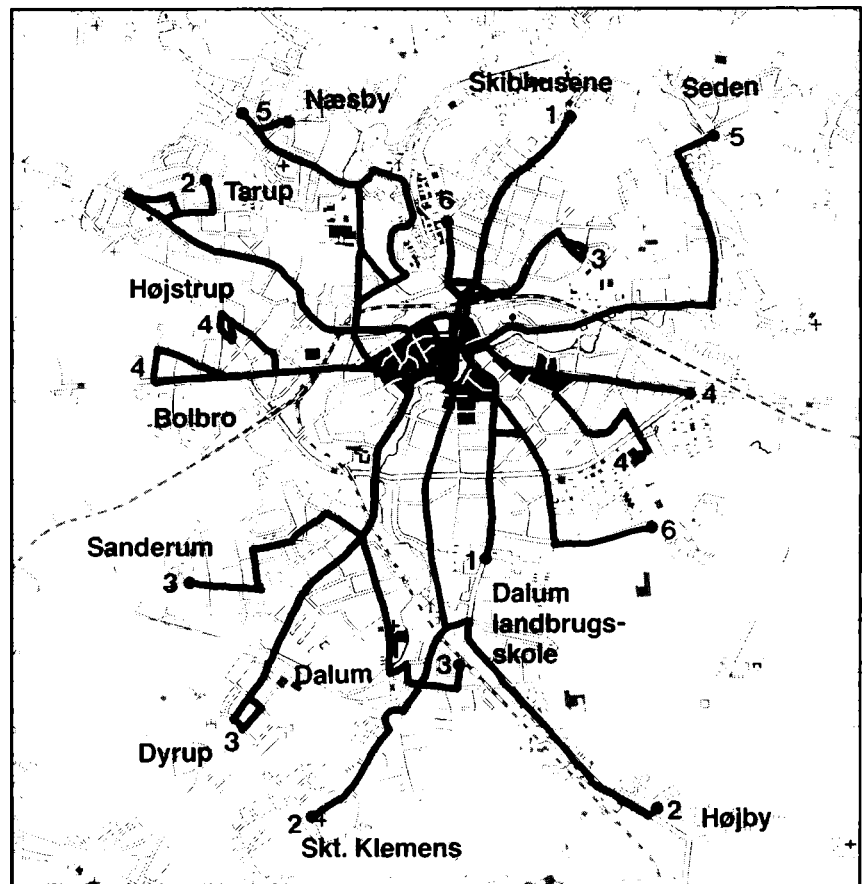
Først i 1976 skete der en afgørende ændring af Odense Bytrafiks linienet, idet man ved vinterkøreplanens ikrafttræden oprettede en helt ny linie 7. I

Sporvognsskinnerne fjernes i Klaregade omkring 1952 (Herluf Lykke fot., Magistratens 2. afdeling, Vej- og spildevandsafdelingen).

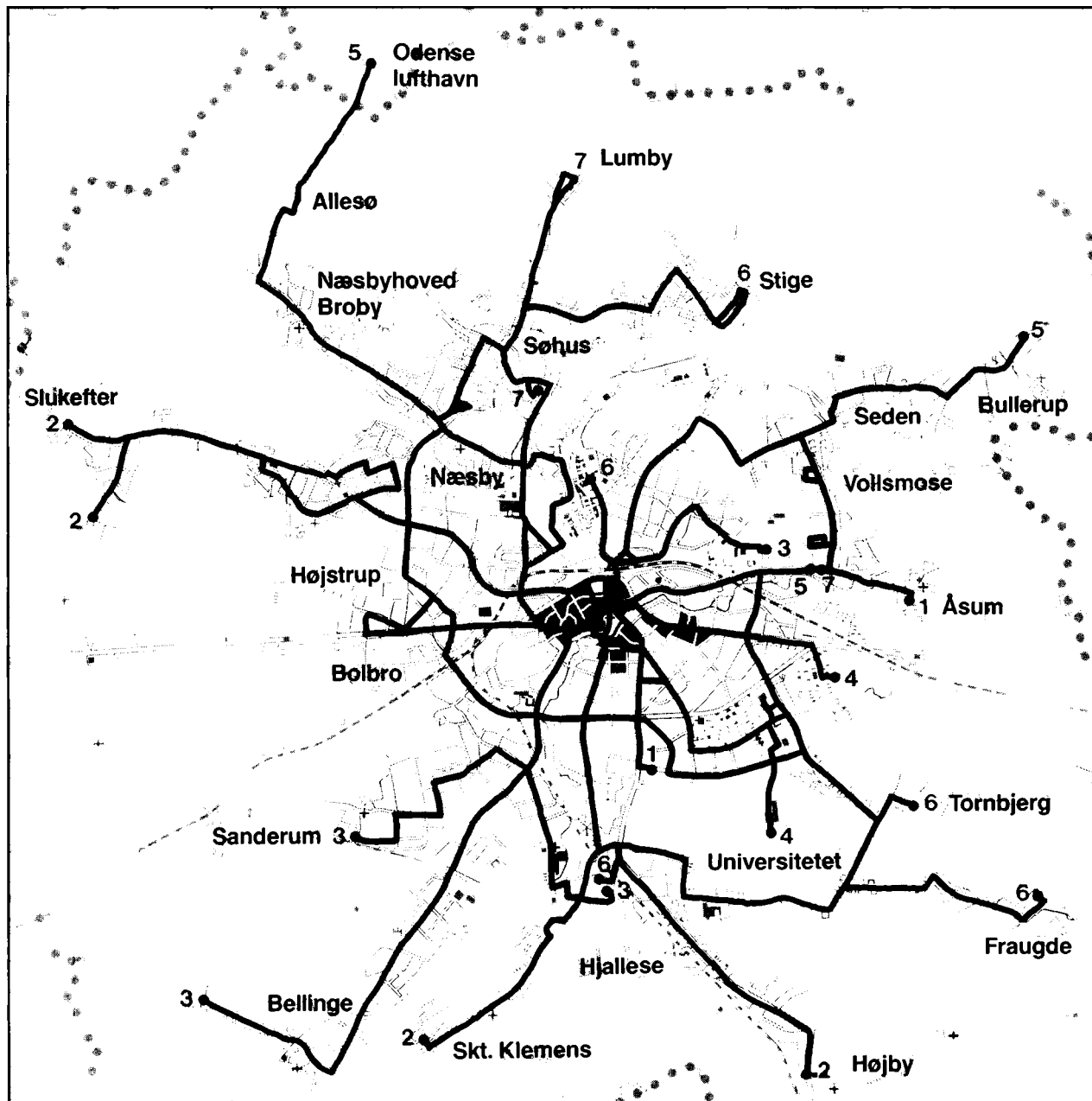
første omgang gik den fra Søhus over Tarup og Bolbro til sygehuset, men i 1980 blev den forlænget til Vollsmose Allé, således at den udgjorde $\frac{3}{4}$ ring, der forbandt Vollsmose, sydøstområdets center- og undervisningsinstitutioner, sygehuset og Nordøst-Odenses boligområder.

Ringlinien havde været efterlyst længe, fordi alle rejser fra et yderområde til et andet skulle gå over centrum. Men kommunen havde været imod dels på grund af merudgiften, dels fordi det var umuligt at sikre gode omstigningsforhold med de gamle radiallinier.

På det organisatoriske område nedlagde en ekstraordinær generalforsamling 16. marts 1971 Odense Bytrafik A/S og overdrog aktiver og passiver til Odense kommune, hvor bytrafikken blev placeret som en kommunal driftsvirksomhed i 5. magistratsafdeling. Odense kommune ejede i forvejen hele aktiekapitalen bortset fra 300 kr., der var fordelt på tre private aktionærer, så der var ikke mange realiteter i ændringen ud over, at de styrelsesmæssige forhold blev ændret.

Figur 7.10: Bytrafikken i Odense 1971 (Bent Pallesen tegn.).

Figur 7.11: Bytrafikken i Odense 1985 (Bent Pallesen tegn.).

Takstpolitikken

Også takstpolitikken har vist en forbløffende stabilitet siden 1952. Hovedbestanddelene har været enkeltbilletter til enhedstakst, børnebilletter til ca.

Odenses centrum ved Flakhaven/Klingenberg 1949 med Tørvehallen midt i billedet. Bemærk den organiserede cykelparkering (Herluf Lykke fot., Magistratens 2. afdeling, Vej- og spilleudvalgsafdelingen).

halv voksentakst, omstigninger med en beskedent merpris i forhold til enkelttaksten, poletter med en rabat i forhold til enkeltbilletten og endelig måneds-kort til en pris på oprindelig 60 gange enkeltbilletten.

I 1981 udgik poletterne, men det viste sig at være en så upopulær beslutning, at den kun holdt til 1984. I 1981 afskaffede man også ekstrabetalingen for omstigninger.

Prisen på en enkelt voksenbillet er som alle andre priser steget. I tabel 7.2 er udviklingen i bybustaksterne sammenlignet med udviklingen i forbrugerprisindekset.

Tabel 7.2: Udviklingen i prisen på en enkelt voksentur, Odense Bytrafik, og i forbrugerprisindekset.

	1952	1970	1986	1981/1952
Bybustakst, øre	30	90	800	26,7
Forbrugerprisindeks (1952 = 100)	100	214	829	8,3

Kilde: Odense Bytrafik 1972-77. Statistisk Årbog.

Tabel 7.3: Antal korte trafikkilometer og driftsunderskud angivet som procent af driftsudgifterne.

År	Korte trafikkilometer	
	Mill. km	Underskudsprocent
1952/53	1.7	5
1961/62	2.4	3
1969/70	2.6	4
1971/72	3.2	8
1975/76	4.0	8
1984	6.5	19 ¹

1) Efter 1977 er der ændret regnskabsprincip, således at forretninger og afskrivninger ikke indgår i driftsudgiften. For at gøre tallene nogenlunde sammenlignelige er underskudsprocenten fundet ved at sammenholde de totale udgifter (incl. anlæg) med totale indtægter i perioden 1981-84.

Kilde: Beretninger fra Odense Bytrafik.

For at tilgodese de faste brugere er månedskortene ikke steget så kraftigt i pris som enkeltbilletter, idet de i 1986 kun kostede 21 gange prisen på en enkelt voksentur. For pensionister svarer prisen på et månedskort kun til 11

Tilsyneladende fredelig sanæksistens mellem bilister, cyklister og fodgængere i Vestergade i maj 1949, før begrebet gægade var opfundet (Herluf Lykke fot., Magistratens 2. afdeling, Vej- og spillevandsafdelingen).

Nørregade ved Frelsens Krog, fotograferet fra Østre Stationsvej. Husene til venstre og midt i billedet faldt, da Østre Stationsvej senere blev forlænget til Hans Mules Gade. Billedet er fra maj 1947 (Ditlev Jensen fot., Magistratens 2. afdeling, Vej- og spilevandsafdelingen).

gange prisen på en enkelttur.

Til illustration af bytrafikkens driftsomfang og økonomi er antallet af kørte trafikkilometer og driftsunderskud i tabel 7.3 vist for udvalgte år.

Det ses, at mens bytrafikkens underskud indtil 1970 holdt sig på 3-5%, steg

En gade, der forsvandt, Allerupsgade ved hjørnet af Sdr. Boulevard og Filosofgangen. Foto juli 1965 (Magistratens 2. afdeling, Vej- og spilevandsafdelingen).

*Hunderupgade efter ibrugtagning af ringvejen.
Foto efteråret 1958 (Herluf Lykke fot.,
Magistratens 2. afdeling, Vej- og
spildevandsafdelingen).*

underskudsniveauet i 1970'erne til det dobbelte og igen i første halvdel af 1980'erne til næsten 20%.

Når underskuddets størrelse vurderes, skal det bemærkes, at prisnedsættelserne på skole-, ungdoms- og pensionistkort i bytrafikkens regnskab

*Flakhaven har gennem årene været gravet op
adskillige gange. Her skyldes opløbet sikkert
brud på en vandledning (Møntergården).*

betragtes som indtægter, som kommunens kasse må betale bytrafikken. Dette tilskud udgør ca. 10% af driftsudgifterne.

Betjening af landdistrikterne efter kommunesammenlægningen 1970

Ved kommunesammenlægningen i 1970 kom store tyndt befolkede områder ind i Odense kommune, og hermed opstod et krav om, at man også uden for den gamle købstad ville have samme service med kollektiv trafik som borgerne i Odense by. Dette krav var imidlertid ikke så let at imødekomme, fordi byrådet fortsat kun ville acceptere et begrænset underskud på busdriften.

Lettest var det de steder, hvor en landsby kunne betjenes ved en forlængelse af en af busliniernes grene, og hvor landsbyen voksede sig så stor, at der også var et stort passagergrundlag. Men dels havde man ikke straks i 1970 råd til at udvide busparken, så man kunne klare betjeningen af de nye områder, dels var det ikke muligt at forgrene bybuslinierne så kraftigt, at alle yderområderne blev betjent, så her måtte prøves andre løsninger.

En mulighed var at lade odenseanerne køre med de rutebiler, som kom ind til byen fra kystbyerne og omegnsbyerne. Antallet af daglige afgang var ganske vist ikke så stort på disse ruter, og taksterne var højere, fordi DSB, der drev de fleste rutebilruter, krævede, at indtægterne skulle dække udgifterne. At forøge driftshyppigheden var ikke muligt, men 1. november 1973 indførte man et zonetakstsystem, hvorefter man ved kørsel i Odense kommune kunne nøjes med at betale bybustakst. Provenutabet for rutebilerne dækkede Odense kommune.

Denne løsning fortsatte indtil 1984, hvor kommunen op sagde ordningen, fordi den var blevet for dyr. I 1981 havde amtskommunen overtaget ansvaret for de regionale ruters drift, og i denne forbindelse øgedes driftshyppigheden kraftigt, således at det blev mere attraktivt at bruge rutebilerne. Dette betød, at Odenses udgifter steg, og især var det et problem for kommunen, at passagerer fra omegnskommunerne nogle steder gik eller cyklede ind til nærmeste stoppested i Odense kommune for på denne måde at kunne køre til de billige bybustakster – subsidieret af Odense.

Afskaffelsen af enhedstaksten rejste imidlertid et ramaskrig, og man måtte hurtigt gennemføre forskellige ordninger for at afbøde ulemperne.

Man har også tilgodeset periferiens indbyggere ved at åbne visse skolebusser for andre end skolebørnene og ved at gennemføre et forsøg med teletaxi, som kun kørte, hvis der var bestilt pladser dagen før.

Teletaxiordningen blev opgivet igen, og skolebusbetjeningen giver kun en dårlig service sammenlignet med egentlig bybusdrift.

I kommuneplanen fra 1985 har man valgt at satse på 11 angivne landsbyer, hvor det er målet at sikre en rimelig trafikbetjening. Udenfor må man erkende, at man ikke kan nyde fordel af landlivets glæder og en storbys kollektive trafik på samme tid.

Det stærkt trafikerede kryds Dalumvej-Fåborgvej, set fra Fåborgvej juli 1966. En DSB-bus er på vej mod byen (Dalum-Hjallese lokalhistoriske Arkiv).

Fælles trafikselskab for hele Fyn – fælles takstordning

Som nævnt i indledningen til dette afsnit bliver Odense kommune betjent af både bybusser, rutebiler og tog. I 1966 trådte de private jernbaner, aktieselskaberne Nordvestfynske Jernbaneselskab, Odense-Kerteminde-Martofte Jernbaneselskab og Nordfynske Jernbaneselskab i likvidation, og herefter var kun DSBs baner tilbage. Her skete der til gengæld en væsentlig forbedring i 1978, da man til regionaltrafikken anskaffede nye og langt mere pasgervenlige tog, de såkaldte MR-tog. Samtidig gennemførte man en køreplan til Svendborg og Fredericia med timedrift, således at indbyggerne ved de små stationer i Holmstrup, Fruens Bøge, Hjallese og Højby fik et reelt kollektivt trafiktilbud.

Det nyeste trinbræt for Odense-Svendborg banen ved Odense Sygehus (Ole Øhund fot. 1988, Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

I 1981 skete også det usædvanlige, at der blev oprettet et nyt standsningssted, nemlig ved Odense Sygehus, som er kommunens største arbejdsplads og rejsemål.

Men bybusser, tog og rutebiler blev ikke planlagt samlet og havde ikke samme takstsystemer. Da Folketinget imidlertid ønskede at fremme en samlet planlægning af den kollektive trafik og mulighederne for et fælles takstsystem, vedtog man i 1987 en lovgivning, som muliggjorde dannelsen af et fælles trafikselskab for hele Fyn. Betingelsen for at danne selskabet var, at amtsrådet og kommuner med et flertal af amtskommunens indbyggere kunne enes.

I næsten hele landet blev der på denne baggrund dannet regionale trafikselskaber, men i Århus og Odense satte især de to store kommuner sig imod, fordi de var bange for, at selskabets bestyrelse, hvor de store kommuner ville udgøre et mindretal, kom til at overtage ansvaret for bytrafikken. Der kunne heller ikke opnås den fornødne enighed om et fælles takstsystem.

Resultatet er, at Odense Bytrafik i 1988 i hovedtræk fungerer på basis af det linienet og det takstsystem, som blev taget i brug i 1952.

8 · Kommunal økonomi

Indledning

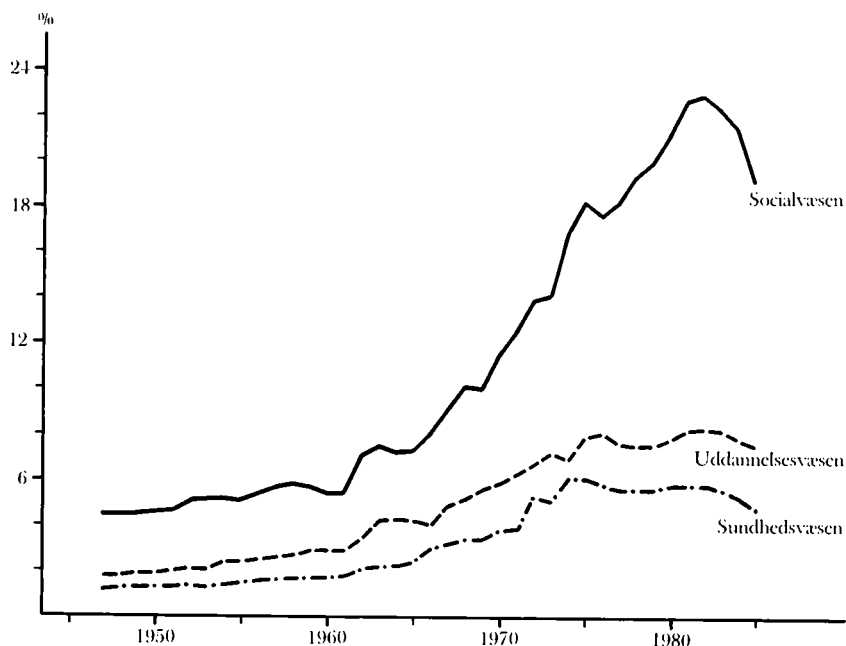
I et 1000-årigt perspektiv er efterkrigstiden en kort periode. Men med hensyn til den offentlige sektors størrelse, fordelingen af de offentlige opgaver på stat og kommuner og den offentlige sektors finansiering er efterkrigstiden dog af større interesse end en tidsmæssig betragtning kunne lade formode. Det er således i efterkrigsperioden, at den offentlige sektor har nået sit nuværende betydelige omfang.

Anvendes skattetrykket som mål for den offentlige sektors størrelse, danner der sig følgende billede af udviklingen i de sidste 100 år: Før 1. verdenskrig var skattetrykket højest 9%. Under 1. verdenskrig kom det op på 15% og lå herefter relativt stabilt med en mindre stigning op til 17½% før 2. verdenskrig. Under 2. verdenskrig steg skattetrykket fra 17½% til ca. 20%, og efter 2. verdenskrig, dvs. over de sidste 40 år, er skattetrykket steget fra 20% til 58%

Ansatte ved Odense vejvæsen, fotograferet 1952 (Ditlev Jensen fot., Magistratens 2. afdeling, Vej- og spildevandsafdelingen).

Figur 8.1: Offentlige udgifter til social-, sundheds- og uddannelsesområdet i procent af bruttonationalproduktet 1947-85 (Inger Bjerg Poulsen tegn., kilde: Statistisk Årbog 1950; Statistisk Oversigt 1948-58, 1950-60; Statistisk Tiårsoversigt, diverse årgange og Statistiske Efterretninger, Nationalregnskab, offentlige finanser og betalingsbalance 1987:10).

eller med næsten 1 procentpoint pr. år. Det er især efter 1965, at stigningen i skattetrykket er sat ind. Dette gælder også i et internationalt perspektiv.

Væksten – og også den relative vækst – i den offentlige sektor er sket sideløbende med væksten i den samlede økonomi. Målt med bruttofaktoriindkomsten pr. indbygger har den gennemsnitlige årlige vækst i de sidste 100 år været godt 2% pr. år. Dette svarer til, at bruttofaktoriindkomsten pr. indbygger er blevet fordoblet hver 33. år. Bruttofaktoriindkomsten pr. indbygger er således i dag otte gange større end i 1875.

Det er ikke et specielt dansk fænomen, at den offentlige sektor er vokset relativt med den generelle materielle velstand – og specielt i efterkrigstiden. Efterspørgslen efter offentlige ydelser synes derfor at være stærkt og positivt afhængig af realindkomsten. De tre vigtigste offentlige udgiftsområder: social-, sundheds- og uddannelsesområdet synes alle at afspejle dette »velfærdsfænomen«, jfr. figur 8.1, selv om der på det seneste er sket en afbøjning.

Med stigende indkomst er forsørgelsesopgaver i tiltagende grad blevet flyttet fra privat til offentligt regi. Det gælder i begge ender af aldersfordelingen, både for børn og ældre. Denne overflytning har samtidig været betingelsen for eller en funktion af den stærke stigning i kvindernes – især de gifte kvinders – erhvervshyppighed. Alene i de sidste 25 år er de 15-74 årige kvinders erhvervshyppighed steget fra knap 35% i 1960 til godt 65% i 1985.

Uddannelse og forskning har endvidere i høj grad været betingelsen for

øget materiel velfærd. Nogle beregninger fra 1967 tyder på, at knap 40% af den økonomiske vækst i Danmark i perioden 1950-62 kan henføres til bedre uddannelse og viden. Nyere undersøgelser har ikke ændret ved den betydning, som uddannelse og forskning må tillægges for økonomisk vækst, snarere tværtimod.

Udviklingen i den kommunale økonomi i efterkrigsperioden må ses på denne generelle baggrund. De faktorer, der har ligget bag den stærke vækst i den offentlige sektor i Danmark i efterkrigsperioden, har også gjort sig gældende i Odense. Denne parallellitet skyldes bl.a., at byrådet i stigende grad er blevet forvandlet til administrator af Folketingets beslutninger.

Det forhold erkendte borgmester I. Vilh. Werner. I et interview med *Fyens Stiftstidende* den 2. september 1951 udtalte han, at »alt i alt afhænger det meste jo af, hvad vi har råd til«, og dernæst tilføjede han, at drøftelserne »i et byråd er anderledes realitetsbetonede end på Rigsdagen. Det er jo blot dens love, vi skal føre ud i livet«. Under budgetdebatterne blev dette tema også ført frem flere gange. Især i perioder med store udgiftsstigninger måtte dette også være

Albani Torv efteråret 1957. Den underjordiske parkeringsplads foran Vægtergården var da etableret. Til højre i billedet rådhuset med en del af arkitekt Hekeveg-Møllers tilbygning (Herluf Lykke fot., Magistratens 2. afdeling, Vej- og spildevandsafdelingen).

fristende. Som det fremgår af ovenstående, er det således nødvendigt at tage udgangspunkt i landets økonomi, selv om det er Odense kommunes økonomi, der skal behandles.

I den efterfølgende beskrivelse af Odenses økonomi må de politiske forhold også have for øje. I hele efterkrigsperioden har Odense haft en socialdemokratisk borgmester, som bag sig gennem det meste af perioden endvidere har haft et socialistisk flertal. I perioden 1974-78 var der dog et borgerligt flertal, såfremt Det radikale Venstre henregnes til de borgerlige partier (jfr. kapitel 5). Det borgerlige flertal blev bl.a. udnyttet til for indkomståret 1977 at nedsætte den kommunale skatteprocent uden om Socialdemokratiet.

Kommunesammenlægningen

Kommunesammenlægningen pr. 1. april 1970 har ikke blot haft stor indflydelse på Odense kommunes økonomi, men har også påvirket de talmæssige muligheder for at redegøre for den kommunale økonomi efter krigen.

Indtil kommunesammenlægningen i 1970 vedrører de i det følgende anvendte talserier, der belyser hele efterkrigsperioden, alene Odense købstad. Herefter vedrører talserierne den nye Odense kommune. I konsekvens af dette spring i talserierne fra 1969 til 1970 er der i de efterfølgende afsnit også lagt vægt på at beskrive situationen i de 12 kommuner før kommunesammenlægningen.

Siden 1950 er der sket en befolkningsforskydning fra Odense købstadskommune til forstads- og omegnskommunerne. Folketallet steg således i perioden fra 1950 til 1960 med 10, 33 og 11% i henholdsvis Odense købstadskommune, forstadskommunerne og omegnskommunerne. Denne tendens til »vandring« mod forstads- og omegnskommunerne blev yderligere forstærket i 1960'erne. Folketallet i Odense købstadskommune faldt således fra 1960 til 1968 med 6%, mens de tilsvarende stigninger i forstads- og omegnskommunerne var 43 og 45%. Efter kommunesammenlægningen viser denne tendens sig naturligvis ikke i de mellemkommunale tal.

Sammenhængende med den ovenfor beskrevne befolkningsforskydning har der udviklet sig den fra storbyer kendte traditionelle forskel i aldersfordelingen mellem det centrale byområde og de mere perifere områder. Odense købstadskommune havde således også i 1968 en relativt lille andel af 0-14 årige og en relativt stor andel af 65-årige og derover, jfr. i øvrigt kapitel 2. Og kommunale opgaver er i vidt omfang påvirket af aldersfordelingen blandt kommunens indbyggere, som det også kommer til udtryk i det følgende.

Ved læsningen og fortolkningen af de efterfølgende talserier må det i øvrigt

tages i betragtning, at det kommunale regnskabsår indtil 1976 begyndte den 1. april og først herefter blev omlagt til kalenderåret. I de efterfølgende tabeller og figurer, der vedrører regnskabstal, skal f.eks. året 1960 forstås som regnskabsåret 1. april 1960–31. marts 1961. Det må tillige bemærkes, at det først fra 1977 har været muligt umiddelbart at sondre mellem drifts- og anlægsudgifter på hovedkontiene for udgiftsområderne. Endelig må det nævnes, at der er anvendt nettotal for såvel udgifts- som indtægtssiden, med mindre andet er anført. Dette valg er foretaget af hensyn til sammenligneligheden med tallene fra perioden før 1977. Hertil kommer, at det er nettoudgifterne, der stiller krav til kommunal skatteudskrivning.

Begrundelsen for kommunesammenlægningen i 1970 var, at det for varetagelsen af en række kommunale opgaver i administrativ henseende var naturligt at betragte Odenseområdet under ét. Denne realitet var også åbenbar før kommunesammenlægningen. På en række områder var der således allerede etableret forskellige former for kommunalt samarbejde før 1970. Dette berøres også i det følgende. At det er naturligt at betragte en række opgaver under ét, kan ikke i sig selv begrunde, at der sker sammenlægninger af lokale beslutningscentre, idet de lokale beslutningscentre kan samarbejde om fælles opgaver og projekter. Om kommunesammenlægningen i 1970 var en ubetinget succes, skal imidlertid ikke vurderes her.

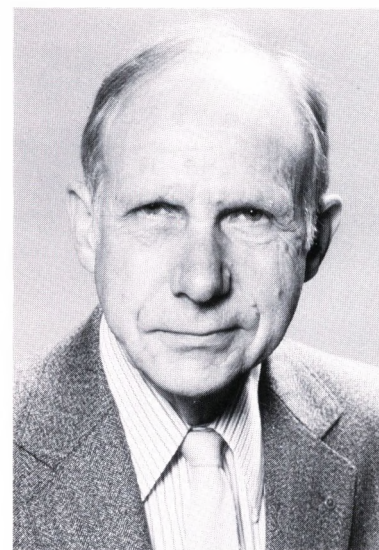
Indtægts- og udgiftsbalancen

I 1985 var den gennemsnitlige skattepligtige indkomst pr. skatteyder i Odense 81.300 kr. mod 85.700 kr. for landet som helhed.

Indkomsterne i Odense ligger derfor nu – gennemsnitligt set – 5% under landsgennemsnittet. Sådan har det ikke altid været i efterkrigstiden. Fra et udgangspunkt godt over landsgennemsnittet er indkomstniveauet i Odense næsten undtagelsesfrit faldet i hele efterkrigsperioden i forhold til indkomstniveauet i hele landet, jfr. tabel 8.1.

Såfremt dette forløb fortsætter, rejser det alvorlige perspektiver ikke blot for Odense, men for hele Fyn. Den relative stagnation i indkomstudviklingen i Odense kan også aflæses af arbejdsløshedstallene. I 1985 var den gennemsnitlige ledighedsprocent således 9,3% på landsbasis, på Fyn var det tilsvarende tal 11,1%. Derfor kan der blive råd til forholdsvis mindre i Odenseområdet i de kommende år.

Hvad der i efterkrigstiden har været råd til i Odense, fremgår af figur 8.2. Udviklingen i de samlede kommunale udgifter afspejler, hvad kommunalpolitikerne har ment, der var råd til med udgangspunkt i de samlede kommunale indtægter.

*Hugo Mayntzhusen (f. 1918). Kommunal-
direktør i Odense fra 1960 til 1985 og
således kommunens ledende embedsmand i en
stor del af det tidsrum, der behandles i dette
bind (Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk
Afdeling).*

Tabel 8.1: Indekstal for indkomstforholdene i Danmarks storbyer 1945-85
(Lands gennemsnittet = 100)¹.

År	Odense	Ålborg	Århus	København
1945	108,5	110,2	107,3	106,7
1950	108,2	99,8	103,8	113,1
1955	106,7	102,1	102,4	108,8
1960	104,8	98,0	99,9	106,5
1965	101,8	96,5	96,7	104,4
1970	97,9	92,1	100,1	107,6
1975	97,5	92,9	99,7	105,3
1980	97,8	94,7	99,8	105,2
1985	94,9	94,7	98,5	100,3

1) Fra 1970 skattepligtig indkomst pr. skatteyder, for 1970 ansat indkomst pr. skatteyder. Ansat indkomst er lig skattepligtig indkomst minus indkomstbetingede nedslag for pensionister og nedslag for renteindtægter m.v. for personer, der er fyldt 67 år, se herom f.eks.: Statistiske Meddelelser 1966:6, Ejendoms- og personbeskatningen i skatteåret 1965/66, side 13f.

Kilde: Diverse numre af Danmarks Statistiks publikationer: Skatter og afgifter, Indkomster og formuer, Ejendoms- og personbeskatningen.

Hvad der har været råd til, er især blevet diskuteret »ud af vinduerne« på de årlige budgetmøder i kommunalbestyrelsen. Det stigende skattetryk har ikke overraskende været det gennemgående tema. Under budgetdebatten for 1960/61 drøftedes det at oprette en skattereguleringsfond, der skulle gøre Odense til en lavskattekommune. Som odenseanerne ved, er dette ikke blevet virkeliggjort, selv om fonden blev oprettet. Forudsætningen for at kunne holde skatteprocenten under kontrol er som bekendt, at kommunens udgifter bliver afpasset herefter. Under budgetdebatten for 1953/54 mente borgmester Vilh. Werner, at udgiftsstigningernes tid var forbi. Borgmesteren måtte snart erkende, at det ikke gik sådan, hvad han heller ikke veg udenom. Ud over skattetrykket har boligbyggeri, kommunesammenlægning, skolebyggeri, krise og miljøforhold især opildnet til diskussion under budgetmøderne.

Boligbyggeri. Som følge af materiale-mangel var boligbyggeri et politisk stridsemne i de første efterkrigsår. Fordelingen mellem almennyttigt og privat byggeri blev herunder ofte fremdraget. I midten af 60'erne kom boligbyggeriet igen i fokus under budgetdebatterne. Indbyggertallet i Odense købstadskommune faldt i 60'erne, mens indbyggertallet voksede stærkt i omegns- og forstads kommunerne. Da det endvidere var gennemsnitligt velaflagte skatteydere, der flyttede fra Odense købstadskommune, sammenlignet med de skatteydere, som kom til kommunen, måtte dette naturligvis påkalde sig kommunalpolitisk opmærksomhed. Mangel på attraktive arealer til bolig-

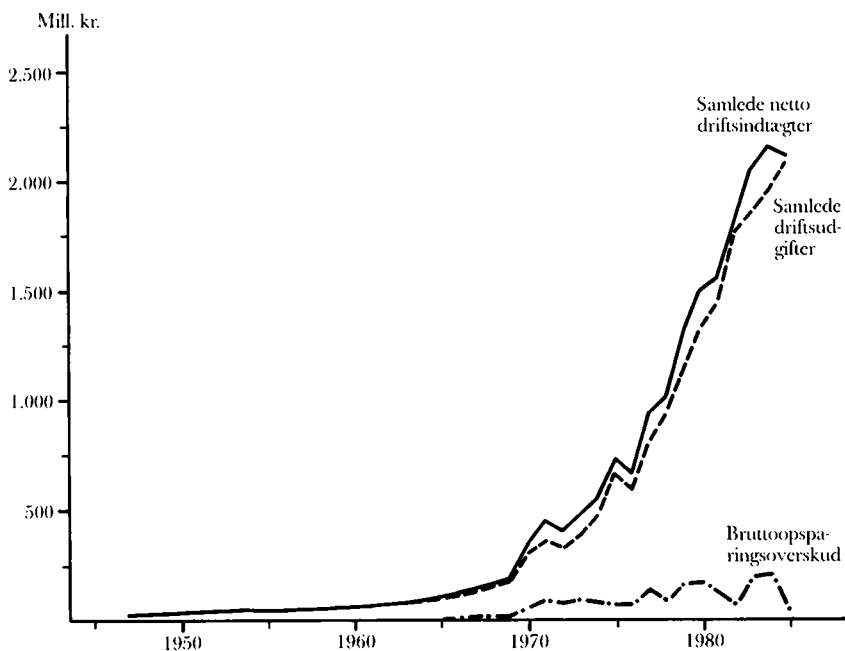
byggeri blev derfor et vigtigt emne i en kommune, der følte sig indeklemmt.

Kommunesammenlægningen. I anden halvdel af 60'erne blev kommunesammenlægningens fordele og ulemper også diskuteret under budgetmøderne, jfr. bl.a. debatten om boligbyggeriet. Set fra de odenseanske kommunalpolitikeres side var der næsten kun fordele ved en omfattende kommunesammenlægning, hvad der vel ikke kan overraske. Muligheden for et andet politisk flertal måtte dog for nogle være en ulempe.

Skolebyggeri. I de første efterkrigsår og i 50'erne blev skolebyggeriet et ofte drøftet emne på budgetmøderne. Dette hang naturligvis sammen med de trange lokale forhold, der bl.a. gav sig udslag i trængsel i klasseværelserne og mange vandreklasser.

Krise og miljøforhold. I anden halvdel af 70'erne og i 80'erne har den økonomiske afmatning i kølvandet på de to olieprisvæltninger i 1973 og 1979 haft afgørende betydning for budgetdebatternes forløb. I denne periode dukker miljøspørgsmål op i den kommunale budgetdebat i Odense.

Selv om der har været mangt og meget at diskutere, efterlader efterkrigsperiodens budgetdebatter dog et klart indtryk af, at de politiske stridsemner er blevet holdt i ave af de fælles interesser. Denne tradition går helt tilbage til Vilh. Werners tid.

Figur 8.2: Samlede netto driftsindtægter og -udgifter og opsparing i Odense kommune 1947-85 (Inger Bjerg Poulsen tegn., kilde: Odense kommunes regnskaber).

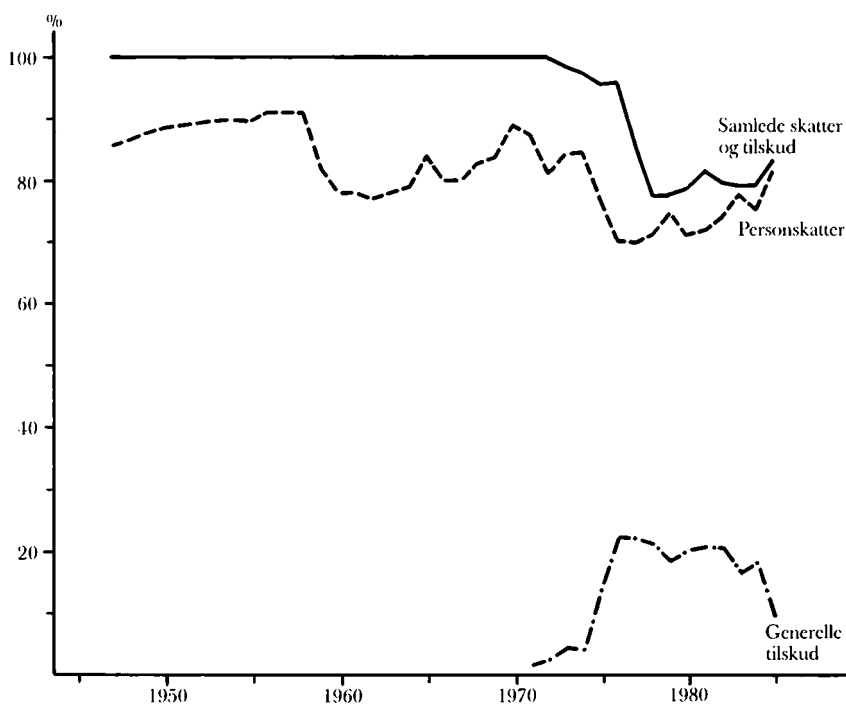
Tabel 8.2: Odense kommunes indtægtskilder, 1985-beløb.

Indtægtskilder	Mill. kr.	%
Skatter, i alt	1.933,5	90,5
Heraf:		
Personskatter	1.743,6	81,6
Selskabsskatter	74,3	3,5
Særlige indkomstskatter	9,6	0,4
Ejendomsskatter	95,2	4,5
Øvrige skatter og afgifter	10,8	0,5
Generelle tilskud	203,5	9,5
Samlede skatter og tilskud	2.137,0	100,0

Kilde: Odense kommunes regnskab 1985.

Indtægtskilder

Den gruppering eller inddeling af Odense kommunes indtægtskilder, der er anvendt her, fremgår af tabel 8.2, hvor tal fra 1985 endvidere illustrerer de enkelte indtægtskilders relative betydning.

Figur 8.3: Samlede skatter, personskatter og generelle tilskud i procent af samlede skatter og tilskud 1947-85 (tilskud dækker kommunal udligning og generelle tilskud) (Inger Bjerg Poulsen tegn., kilde: Odense kommunes regnskaber).

Tabel 8.3: Kommunale skatteprocenter i Odense, København, Ålborg og Århus samt for hele landet.¹

År	Odense	København	Århus %	Ålborg	Hele landet
1950	8,5	7,8	8,5	7,6	6,8
1955	9,4	9,0	8,5	9,2	8,0
1960	9,2	7,8	9,5	9,3	8,3
1965	10,7	9,2	9,1	10,7	10,1
1970	12,8	9,8	10,6	13,4	11,4
1975	11,2	15,1	10,4	10,8	11,7
1980	13,0	18,9	14,9	13,6	13,8
1985	14,5	20,6	15,0	14,4	14,7

1) Grundskyldspromillen for København må ses i lyset af, at København ikke er underlagt en amtskommune.

Kilde: Som figur 8.4.

Personskatter

Som det fremgår af tabel 8.2, var personskatterne i 1985 kommunens langt vigtigste indkomstkilde. Figur 8.3 viser, at sådan har det været i hele efterkrigsperioden. Den kommunale indkomstskat er den langt vigtigste personskat. I 1985 hidrører således godt 80% af skatterne fra den kommunale indkomstskat. Bortset fra personfradrag/bundfradrag har den kommunale indkomstskat også i Odense i hele efterkrigstiden være udskrevet som en pro-

Tabel 8.4: Kommunale skatteprocenter i Odenseområdet 1960-69.

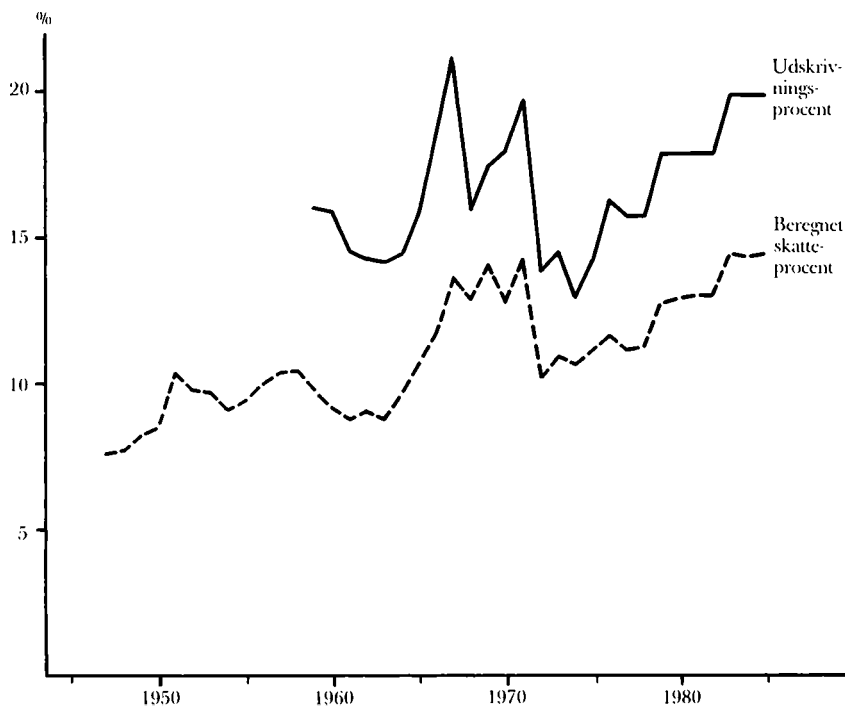
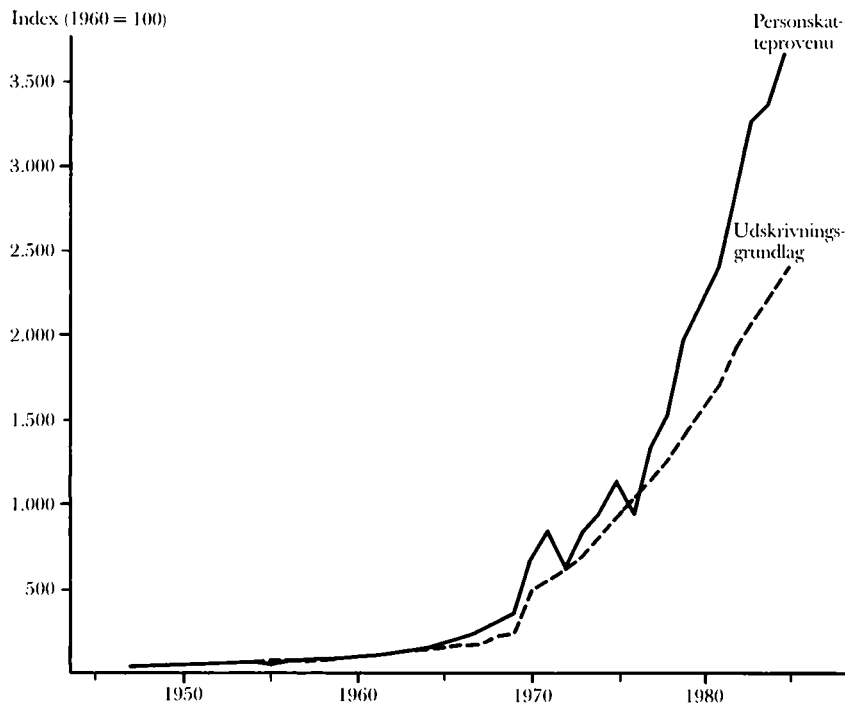
Område	Skatteåret		
	1960/61	1965/66	1968/69
Odense købstad	9,5	11,3	16,0
Dalum	7,2	10,8	16,9
Sanderum	6,7	10,5	16,3
Pårup	7,0	10,7	12,6
Allesø-Næsbyhoved Broby	7,4	11,8	17,9
Lumby	7,1	11,3	17,5
Fjordager	7,1	10,3	15,0
Fraugde	4,1	12,5	18,7
Allerup-Davinde	4,9	11,2	17,9
Stenløse-Fangel	6,0	10,9	15,7
Brændekilde-Bellinge	5,9	9,9	14,1
Korup-Ubberud	5,8	9,2	16,0

Kilde: Kommunalreformkommissionen 1969. Storbyproblemer. Odense byområde. s. 186.

Følgende humoristiske kommentar til budgetforhandlingerne og den stigende skattebyrde stod at læse i Fyens Stiftstidende den 11. marts 1956 (V. Sylvest Frederiksen fot., Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

Figur 8.4: Skatteprovenu, udskrivningsgrundlag og skatteprocent i Odense 1947-85 (Udskrivningsgrundlaget er fra 1970 skattepligtig indkomst. Før 1970 er anvendt ansat indkomst til staten, jf. tabel 8.1. Den beregnede skatteprocent er persontskatteprovenuet i procent af udskrivningsgrundlaget. Forskellen mellem udskrivningsprocent og beregnet skatteprocent afspejler således værdien af beregningsfradrag, personfradrag o.lign. Faldet i de kommunale skatteprocenter i 1972 skyldes, at amtskommunen fra og med 1972 selvstændigt udskrev indkomstskatter. Før 1967 var forfaldne, erlagte indkomstskatter fradragsberettigede. Af hensyn til sammenligneligheden med de efterfølgende år er her anvendt ansat indkomst før fradragsberettigede indkomstskatter i årene for 1967. Ansat indkomst før fradragsberettiget indkomst er beregnet som ansat indkomst plus halvdelen af indkomstskatterne fra de to foregående indkomstår, idet de i et givet indkomstår betalte skatter var halvdelen af de pålignede indkomstskatter fra de to foregående indkomstår) (Inger Bjerg Poulsen tegn., kilde: Statistiske Meddelelser, Ejendoms- og personbeskatningen; Statistiske Meddelelser, Personbeskatningen; Statistisk Tabelværk, Indkomster og formuer; Statistisk Tabelværk, Skatter og afgifter og Odense kommunes regnskaber).

portionalsskat. Provenuet fra den kommunale indkomstskat bestemmes derfor dels af udviklingen i udskrivningsgrundlaget og dels af udviklingen i den kommunale skatteprocent, jfr. figur 8.4. Som det ses, er stigningen i indkomstskatterne både en funktion af stigende udskrivningsgrundlag og stigende skatteprocenter. I tabel 8.3 er udviklingen i udskrivningsprocenten i Odense sammenlignet med de tilsvarende forhold for Ålborg, Århus og København samt for hele landet. Odense skiller sig ikke ud fra hverken landsgennemsnittet eller de øvrige store provinsbyer.

I den første efterkrigstid var der især i omegnskommunerne forskelle i skatteprocenterne, ligesom skatteprocenten i såvel omegns- som forstadskommunerne lå under skatteprocenten i Odense kommune. Disse forskelle var især en følge af forskelle i indkomstgrundlag og serviceniveau. Som det ses af tabel 8.4 og figur 8.5, udlignedes disse forskelle til en vis grad i 1960'erne.

Ejendomsskatter

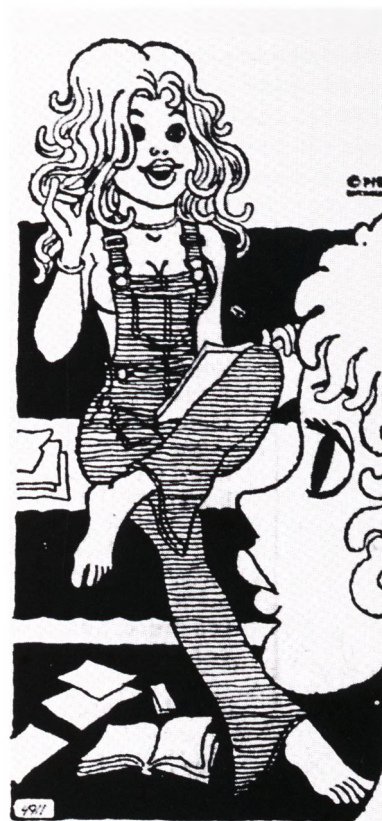
Udviklingen i og sammensætningen af ejendomsskatterne i Odense kommune er anført i tabel 8.5 for nogle udvalgte år i efterkrigstiden. Grundskylden har siden 1970 været den vigtigste ejendomsskat. Specielt Retsforbundet, men også Det radikale Venstre, Socialdemokratiet og partier til venstre herfor har i grundskylden set en skat, der har positive virkninger på indkomstfordelingen, ligesom de negative virkninger på produktionens sammensætning og størrelse er blevet anset for begrænsede i forhold til de negative virkninger, som f.eks. indkomstskatter har.

Tabel 8.5: Ejendomsskatter: Udvikling og sammensætning¹.

	1950		1960		1970		1980		1985	
	Mill. kr.	%	Mill. kr.	%	Mill. kr.	%	Mill. kr.	%	Mill. kr.	%
Grundskyld	0.6	37	4.9	45	18.0	55	52.0	66	64.2	67
Grundstigningsskyld	0.1	9	0.3	2	-	-	-	-	-	-
Ejendomsskyld	0.8	53	5.7	52	5.1	16	3.7	4	1.7	2
Dækningsafgift	0.0	1	0.1	1	9.5	29	23.6	30	29.3	31
I alt	1.5	100	11.0	100	32.6	100	79.3	100	95.2	100

¹) Procenterne er beregnet på basis af de ikke afrundede beløb.

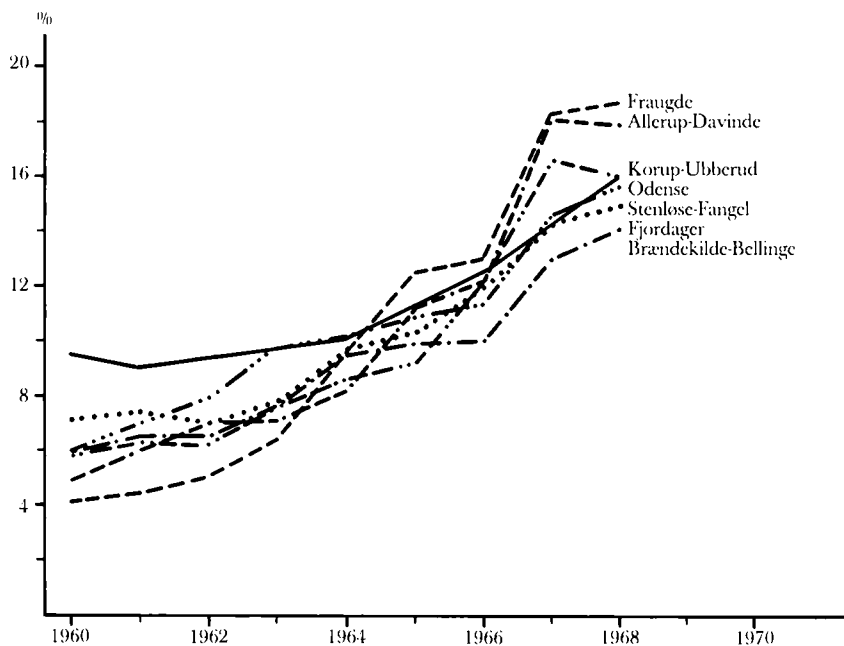
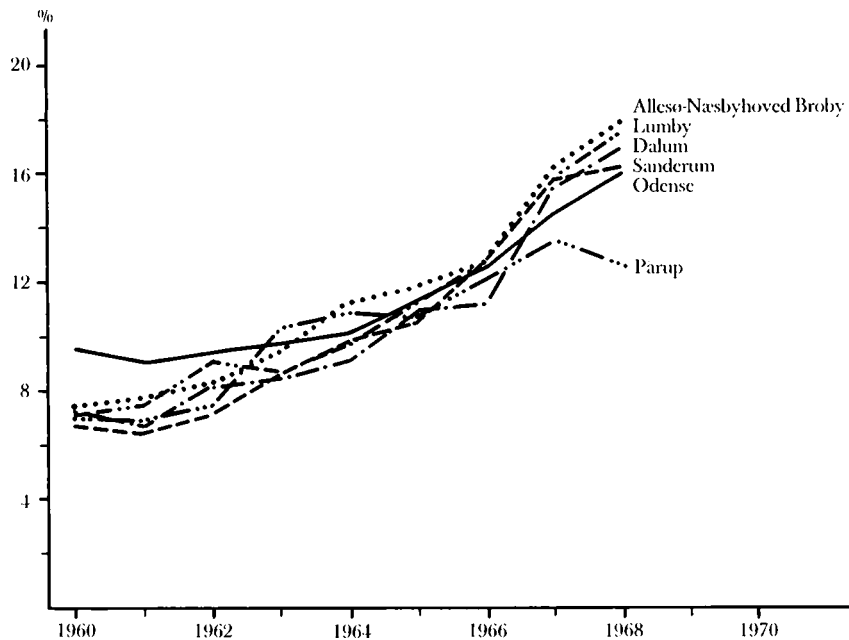
Kilde: Odense kommunes regnskaber.

— Så, nu balancerer vores budget for resten af året — nu skal vi bare finde en lejlighed til 18 kr. om måneden.

Lulubelles løsning på budgetproblemerne lå lige for, men var sikkert ikke realistisk. Fyens Stiftstidende 6. september 1973 (V. Sylvest Frederiksen fot., Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

Figur 8.5: Kommunale skatteprocenter i Odense købstadskommune, forstads- og omegnskommunerne i skatteårene 1960-61 – 1968-69 (Inger Bjerg Poulsen tegt., kild: Kommunalreformkommissionen 1969. Storbyproblemer. Odense byområde, side 186).

Disse partier har i hele efterkrigstiden haft det politiske flertal i Odense kommune. Opmærksomheden må imidlertid i denne sammenhæng også

Tabel 8.6: Kommunale grundskyldspromiller¹.

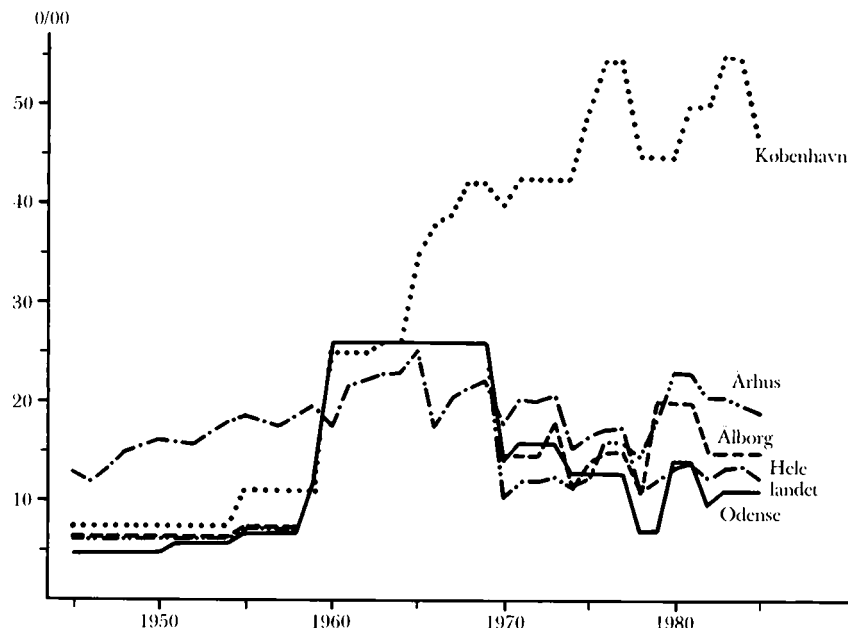
Område	Skatteåret		
	1960/61	1964/65	1968/69
*Odense Købstad	26,00	26,00	26,00
Dalum	32,00	24,00	13,00
Sanderum	26,00	15,00	8,00
Pårup	28,96	30,00	14,00
Allesø-Næsbyhoved Broby	22,40	22,80	16,00
Lumby	20,40	21,90	17,00
Fjordager	19,30	15,95	12,00
*Fraugde	14,40	27,00	17,00
Allerup-Davinde	18,40	17,50	16,00
Stenløse-Fangel	18,70	19,00	10,00
Brændekilde-Bellinge	20,00	16,00	7,40
Korup-Ubberud	22,87	17,39	4,00

1) Den amtskommunale grundskyldspromille i Odense amtsrådskreds var henholdsvis 8.95, 14,00 og 20,00 i skatteårene 1960/61, 1964/65 og 1968/69. Kommuner med et kommunalpolitisk flertal fra Retsforbundet, Det radikale Venstre, Socialdemokratiet og partier til venstre herfor i valgperioden 1966-70 er markeret med en foranstillet *.

Kilde: Kommunalreformscommissionen 1969. Storbyproblemer. Odense byområde. s. 185.

heleledes på de begrænsninger, som kommunerne lovmæssigt har været underlagt i udskrivningen af grundskatter. For købstadskommunernes vedkommende har der dog kun været sat bundgrænser – ikke overgrænser. I en række år i 60erne var grundskyldspromillen for 1960/61 således en undergrænse i købstadskommunerne. Sognekommunernes grundskyldspromiller blev reguleret ved såvel bund- som loftgrænser i flere år i 60erne. Fra 1970 har der kun været en primærkommunal bundgrænse på 10 promille. I figur 8.6 er til sammenligning vist udviklingen i den primærkommunale grundskyldspromille for Odense, Ålborg, Århus, København og for landet som helhed. Det fremgår, at Odense kommune på ingen måde har ført en pågående jordrentepolitik. I 1959 og 1960 blev en nedgang i udskrivningsprocenten for personskatter dog kompenseret af betydelige forhøjelser i grundskyldspromillen. Dette var Odense ikke alene om, jfr. figur 8.6. Siden 1982 ligger Odense da også med den laveste grundskyldspromille, som det fremgår af figur 8.6. At det politiske flertals sammensætning dog kan have en betydning for udskrivningen af grundskyld, fremgår af tabel 8.6 og figur 8.7. I anden halvdel af 1960erne var der således en højere jordbeskatning i kommuner med flertal for grundskyld end i andre kommuner.

Figur 8.6: Kommunale grundskyldspromiller i Odense, Ålborg, Århus og Københavns kommuner samt for hele landet (Grundskatter på boligjendomme kan fra og med 1985 ikke fratregkes ved opgørelsen af den skattepligtige indkomst. I årene 1982-84 var »frastragsværdien» henholdsvis 7,5, 50 og 25%) (Inger Bjerg Poulsen tegn., kilde: Statistiske Meddelelser, Ejendoms- og personbeskatningen; Statistiske Meddelelser, Ejendoms- og selskabsbeskatningen og Statistisk Tabelværk, Skatter og afgifter).

De kommunale udgifter

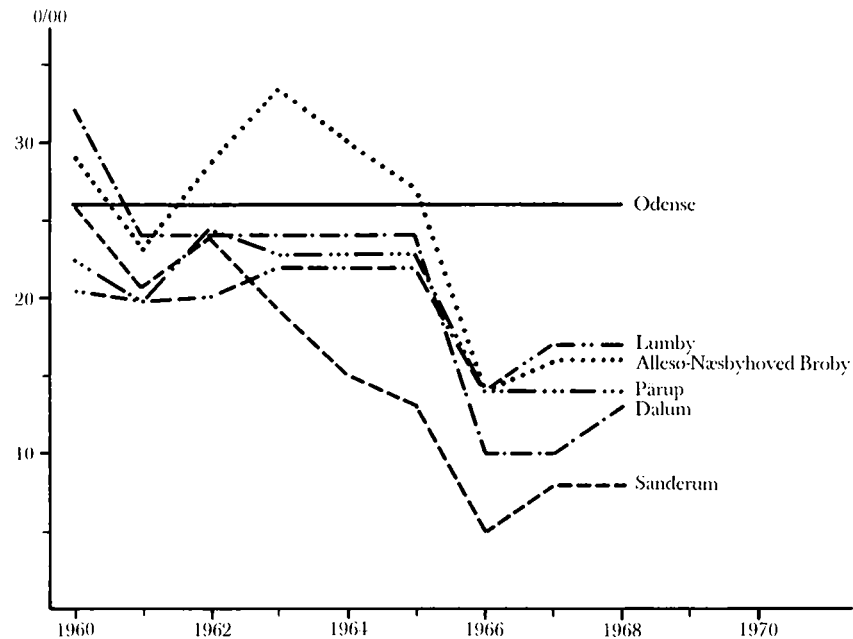
Den gruppering eller inddeling af Odense kommunes udgifter, der er anvendt her, fremgår af tabel 8.7, hvor tal fra 1985 endvidere illustrerer de enkelte udgiftsområders relative betydning.

At social-, sundheds- og uddannelsesområdet er de vigtigste offentlige udgiftsområder afspejler sig klart i tabel 8.7.

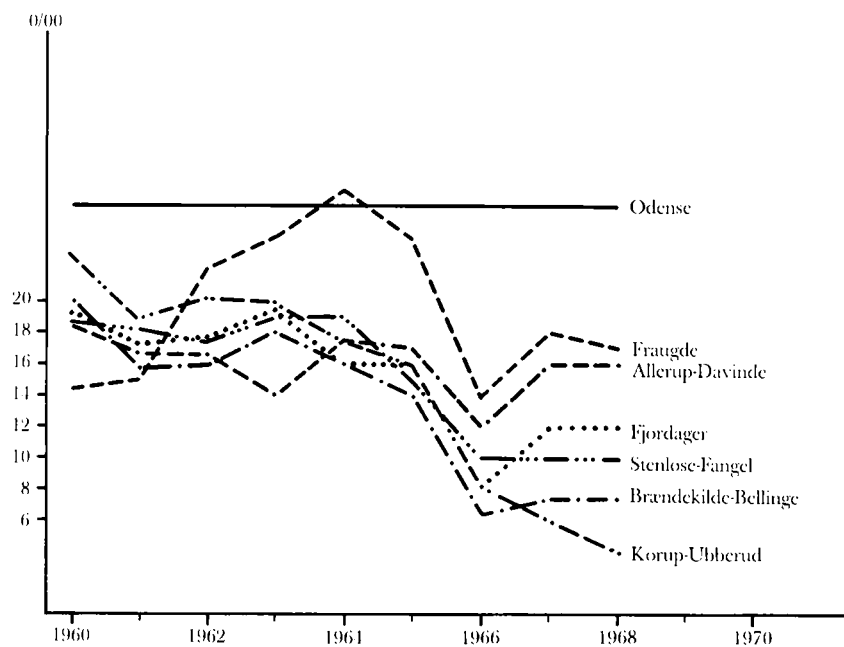
I kommunaløkonomisk sammenhæng er det afgørende, om der anlægges en brutto- eller nettobetragtning. Totalt set udgør nettoudgifterne (ekskl. anlægsudgifter) 35% af bruttoudgifterne. Som det fremgår af tabel 8.8 falder udgiftsområderne i to adskilte grupper med henholdsvis relativt lave og relativt høje nettoudgiftsandele.

Udviklingen i de kommunale nettoudgifter i perioden 1947-85 inden for hver af de i tabel 8.7 beskrevne områder – bortset fra området forsyningsvirksomheder m.v. – fremgår af figur 8.8. Området forsyningsvirksomheder m.v. er ikke medtaget i figur 8.8 på grund af den førte »hvilen i sig selv«-politik. Først fra 1977 har det som anført været muligt at skelne mellem drifts- og anlægsudgifter. I figur 8.8 er det dog alene de samlede nettodriftsudgifter, der ligger bag den relative fordeling fra og med 1977 af hensyn til sammenligneligheden med den forudgående periode.

Allerede før kommunesammenlægningen pr. 1. april 1970 blev der inden

Figur 8.7: Kommunale grundskyldspromiller i Odense købstadskommune, forstads- og omegniskommunerne i skatteårene 1960-61 - 1968-69 (Inger Bjerg Poulsen tegn., kilde: Kommunalreformkommissionen 1969. *Storbyproblemer. Odense byområde, side 185*).

for Odenseområdet samarbejdet om varetagelse af en række offentlige opgaver. Omfanget af dette samarbejde inddrages i den efterfølgende beskrivelse.

Tabel 8.7: Odense kommunes udgiftsområder, 1985-beløb¹.

Udgiftsposter	Inklusive anlægsudgifter Mill. kr.	Eksklusive anlægsudgifter Mill. kr.	Inklusive anlægsudgifter %	Eksklusive anlægsudgifter %
<i>Bruttoudgifter</i>				
Byudvikling, bolig- og miljøforanstaltninger	323	230	5,3	4,0
Forsyningsvirksomheder m.v.	814	679	13,4	11,7
Vejvæsen	114	93	1,9	1,6
Undervisning og kultur	787	765	13,0	13,2
Social- og sundhedsvæsen	3.580	3.566	59,0	61,7
Administration m.v.	447	443	7,4	7,8
I alt	6.065	5.776	100,0	100,0
<i>Nettoudgifter</i>				
Byudvikling, bolig- og miljøforanstaltninger	58	62	2,6	3,0
Forsyningsvirksomheder m.v.	84	-37	3,8	-1,8
Vejvæsen	97	76	4,4	3,7
Undervisning og kultur	696	674	31,4	33,1
Social- og sundhedsvæsen	910	896	41,1	44,0
Administration m.v.	369	366	16,7	18,0
I alt	2.214	2.037	100,0	100,0
1) Procenterne er udregnet på de uafrundede tal.				

Kilde: Odense kommunes regnskab 1985.

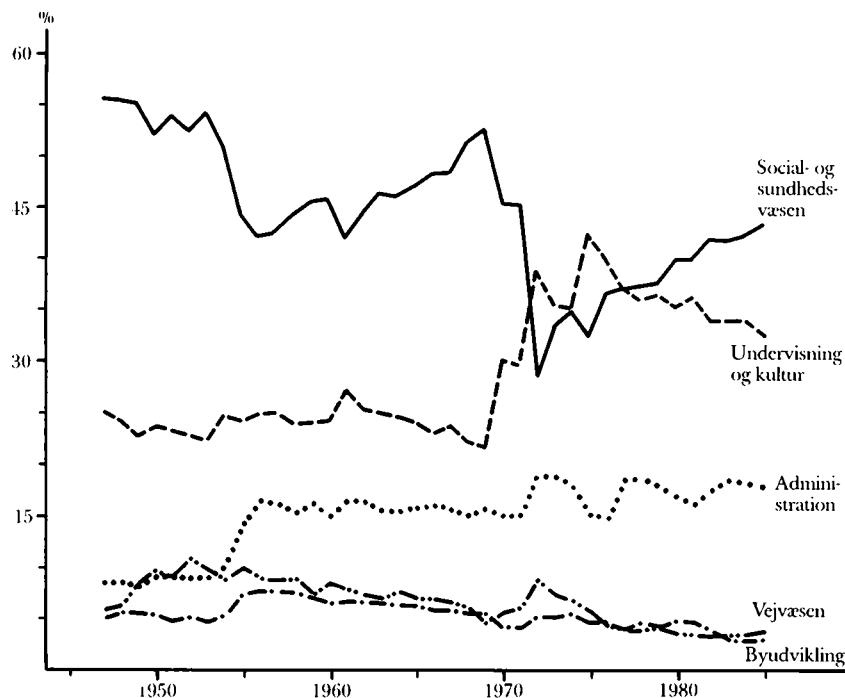
Udgifter til byudvikling, bolig- og miljøforanstaltninger

Som det fremgår af figur 8.8, er nettodriftsudgiftsområdet: byudvikling, bolig- og miljøforanstaltninger aftaget i relativ betydning fra midten af

Tabel 8.8: Nettoudgifter i procent af bruttoudgifter i 1985.

Udgiftsposter	Inklusive anlægsudgifter %	Eksklusive anlægsudgifter %
Byudvikling, bolig- og miljøforanstaltninger	18	27
Forsyningsvirksomheder m.v.	10	-5
Vejvæsen	85	82
Undervisning og kultur	88	88
Social- og sundhedsvæsen	19	25
Administration m.v.	82	83
I alt	37	35

Kilde: Tabel 8.7.

Figur 8.8: Nettodriftsudgifter inden for fem hovedområder i procent af de samlede nettoudgifter 1947-85 (Inger Bjerg Paulsen tegn., kilde: Odense kommunes regnskaber).

50'erne. Særligt inden for dette felt var der allerede før kommunesammenlægningen etableret et samarbejde om en række kommunale opgaver mellem kommunerne i Odenseområdet.

Tabel 8.9: Udgiftsfordelingen inden for byudvikling, bolig- og miljøforanstaltninger, 1985-beløb.

Udgiftsposter	Bruttoudgifter inklusive anlægsudgifter		Nettoudgifter inklusive anlægsudgifter	
	Mill. kr.	%	Mill. kr.	%
Jordforsyning	44,8	13,8	-47,1	-81,6
Faste ejendomme	38,4	11,9	7,3	12,6
Fritidsområder	41,4	12,8	38,0	65,9
Fritidsfaciliteter	32,2	10,0	27,4	47,4
Kirkegårde	14,2	4,4	7,8	13,6
Spildevandsanlæg	70,9	22,0	15,6	27,0
Renovation	49,9	15,4	-5,0	-8,7
Vandløbsvæsen	1,8	0,6	1,8	3,1
Øvrige miljøforanstaltninger	26,5	8,2	10,3	17,9
Andet	2,9	0,9	1,6	2,8
I alt	323,0	100,0	57,7	100,0

Kilde: Odense kommunes regnskab 1985.

Udsnit af Hans Jensens Stræde før restaureringen af husene. Midt i billedet ses «den røde butik» (i nr. 24) (Montergården).

Odense, Dalum og Sanderum samarbejdede således om Ejby Mølle-anlægget, og Allesø-Næsbyhoved Broby, Pårup og Lumby kommuner var fælles med købstaden om Nordvestanlægget. Sanderum, Pårup og Fjordager havde indgået et samarbejde om renovation, og Odense, Pårup og Dalum havde fælles gasforsyning. Endelig havde Sanderum kommune og købstaden en aftale om vandforsyning, og på fjernvarmeområdet stod Pårup og Allesø-Næsbyhoved Broby i nær forbindelse med Odense.

Den aktuelle udgiftsfordeling inden for dette driftsområde fremgår af tabel 8.9.

Udgifter til forsyningsvirksomheder

Udgifter til forsyningsvirksomheder m.v. er for 1985 fordelt på hovedposter i tabel 8.10. Forholdet mellem brutto- og nettoudgifter afspejler den af Odense kommune førte politik: at de kommunale forsyningsvirksomheder stort set skal hvile i sig selv.

Udgifter til vejvæsen

Nettodriftsudgifterne til vejvæsen i perioden 1947-85 har haft et tilsvarende – om end mindre markant – forløb som udgifterne til byudvikling, bolig- og

Tabel 8.10: Udgiftsfordelingen inden for forsyningsvirksomheder, 1985-beløb.

Udgiftsposter	Bruttoudgifter		Nettoudgifter	
	inkl. anlægsudgifter Mill. kr.	%	inkl. anlægsudgifter Mill. kr.	%
Forsyningsvirksomhed i alt	697,9	85,8	52,9	63,1
Heraf:				
Elforsyningsvirksomhed	234,9	28,9	5,5	6,6
Varmeforsyningsvirksomhed	415,2	51,0	45,2	53,9
Vandforsyningsvirksomhed	47,8	5,9	2,1	2,5
Brandvæsen og civilforsvar	18,0	2,2	16,6	19,8
Kollektiv trafik	97,7	12,0	14,3	17,1
I alt	813,6	100,0	83,8	100,0

Kilde: Odense kommunes regnskab 1985.

miljøforanstaltninger. I de seneste fem år har driftsudgifterne til vejvæsen udgjort mellem 3 og 3½% af kommunens samlede nettodriftsudgifter.

Ud over det samarbejde, der nødvendigvis må være mellem kommunale myndigheder om projektering og anlæg af veje, var der før kommunesammenlægningen i 1970 så godt som intet samarbejde mellem de kommunale vejvæsener, idet kommunerne enten selv havde en fuldt udbygget teknisk forvaltning eller – for nogle omegnskommuners vedkommende – benyttede privat konsulentbistand.

Den aktuelle udgiftsfordeling inden for dette område fremgår af tabel 8.11.

Udgifter til undervisning og kultur

De to udgiftsområder: undervisning og kultur og social- og sundhedsvæsen blev kraftigt påvirket af kommunesammenlægningen. I perioden fra og med 1960 har nettodriftsudgifterne på disse to områder udgjort mellem 67 og 76% af de samlede nettodriftsudgifter. Før 1970 udgjorde udgifterne til social- og sundhedsvæsen omkring ⅓ af disse udgifter; efter 1970 har de to udgiftsområder i nogle år været lige store. Siden 1978 har nettoudgifterne til social- og sundhedsvæsen igen oversteget nettoudgifterne til undervisning og kultur, jfr. figur 8.8.

I tabel 8.12 er driftsudgifterne inden for undervisning og kultur for 1985 fordelt på hovedposter. Det fremgår af tabellen, at såvel fra en brutto- som fra en nettobetragtning er folkeskolområdet langt det største udgiftsområde inden for undervisning og kultur i Odense.

Den stærke vækst i udgifterne til undervisning og kultur i Odense kom-

Et hjørne af Lotzes Have, fotograferet i 1964. Ejendommen på billedet blev nedrevet kort efter (Magistratens 2. afdeling, Vej- og spildervandsafdelingen).

Parker og legepladser koster kommunen 978,000 kr.

En del af byens udgifter i 1959. Fyens Stiftstidende 15. marts 1959 (V. Sylvest Frederiksen fot., Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

Pressen havde denne ironiske kommentar til budgetforhandlingerne i 1956, bl.a. om en langvarig reparation af den kommunale svømmehal samme år. Fyens Stiftstidende 11. marts 1956 (V. Sylvest Frederiksen fot., Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

Naar man er klædt af til skjorten hos skattevæsenet, frisker det op med en tur i svømmehallen — naar den altsaa engang med tiden bliver færdigrepareret

Tablet 8.11: Udgiftsfordelingen inden for vejvæsen, 1985-beløb.

Udgiftsposter	Bruttoudgifter inklusive anlægsudgifter		Nettoudgifter inklusive anlægsudgifter	
	Mill. kr.	%	Mill. kr.	%
Fælles funktioner	10.7	9.3	2.2	2.3
Fordelingskonti ¹	8.9	7.8	8.6	8.9
Kommunale veje, drift	67.2	58.7	65.5	67.5
Kommunale veje, anlæg	21.1	18.4	20.7	21.3
Hovedlandeveje, eksklusiv motorveje, drift	6.6	5.8	0.0	0.0
I alt	114.5	100.0	97.0	100.0

1) Maskiner og materiel, materialeindkøb og produktion, vejformand, vejnæmd m.v.

Kilde: Odense kommunes regnskab 1985.

munc efter kommunesammenlægningen, jfr. figur 8.8, afspejler bl.a. den forskellige alderssammensætning og befolkningsudvikling i Odense købstadskommune, forstadskommunerne og omegnskommunerne, jfr. tabel 8.13.

Mens elevtallet steg med 24 og 43% fra 1963 til 1967 i henholdsvis forstadskommunerne og omegnskommunerne, faldt elevtallet med 11% i Odense kommune.

Allerede før kommunesammenlægningen havde befolkningsudviklingen i Odenseområdet medført behov og planer for yderligere skolebyggeri, selv om skolebyggeriet i forvejen havde været af et betydeligt omfang.

Før kommunesammenlægningen var der kun i ret beskedent omfang etableret samarbejde mellem kommunerne på skolevæsenets område. Samarbejdet vedrørte primært områder som hjælpeundervisning, undervisning i 9. og 10. klasse samt realskoleundervisning.

De øvrige uddannelsesinstitutioner i Odenseområdet: gymnasier, semina-

Tablet 8.12: Udgiftsfordelingen inden for undervisning og kultur, 1985-beløb.

Udgiftsposter	Bruttoudgifter inklusive anlægsudgifter		Nettoudgifter inklusive anlægsudgifter	
	Mill. kr.	%	Mill. kr.	%
Folkeskolevæsen	538.2	68.4	514.6	73.9
Fritidsundervisning	115.2	14.6	83.3	12.0
Folkebiblioteksvæsen	56.1	7.1	49.4	7.1
Kulturel virksomhed	77.7	9.9	48.7	7.0
I alt	787.2	100.0	696.0	100.0

Kilde: Odense kommunes regnskab 1985.

Et nu forsvundet stykke af Adamsgade ved hjørnet af Enggade 1958. (Hertuf Lykke fot., Møntergården).

rium, universitet, tekniske skoler, handelsskoler m.m. var stort set alle placeret i Odense købstadskommune. Udgifter til anlæg og drift afholdtes eller refunderedes i vidt omfang af staten. De kommunale udgifter var før kommunesammenlægningen næsten udelukkende koncentreret på Odense købstadskommune.

Bortset fra biblioteksvæsen var de kulturelle institutioner i øvrigt placeret alene i Odense købstadskommune: teater, byorkester, museer m.v. Odense

Tabel 8.13: Elevantal i de kommunale folkeskoler i 1963 og 1967.

Område	1963		1967	
	Antal	I procent af befolkning	Antal	I procent af befolkning
Odense	13.671	12,4	12.149	11,5
Forstadskommunerne ¹	4.038	13,7	5.000	14,2
Omegnskommunerne ²	1.706	12,9	2.441	15,0
I alt	19.415	12,7	19.590	12,2

1) Dalum, Sanderum, Pårup, Allesø-Næsbyhoved Broby og Lumby kommuner.
 2) Fjordager, Fraugde, Allerup-Davinde, Stenløse-Fangel, Brændekilde-Bellinge og Korup-Ubberud kommuner.

Kilde: Kommunalreformkommissionen 1969. Storbyproblemer. Odense byområde. Statistisk Årbog 1963-64. Registerfolketallet 1.7.1963 og Statistiske Meddelelser 1968:1. Befolkningens bevægelser. Registerfolketallet 1.1.1967.

købstadskommune afholdt næsten undtagelsesfrit de udgifter ved disse institutioners drift, som ikke blev dækket af statstilskud eller af andre indtægter. Fra regnskabsåret 1968/69 – altså før kommunesammenlægningen – indgik forstadskommunerne, bortset fra Sanderum kommune – i en aftale om dækning af de kommunale bidrag til disse institutioner, jfr. kapitel 4.

Udgifter til social- og sundhedsvæsen

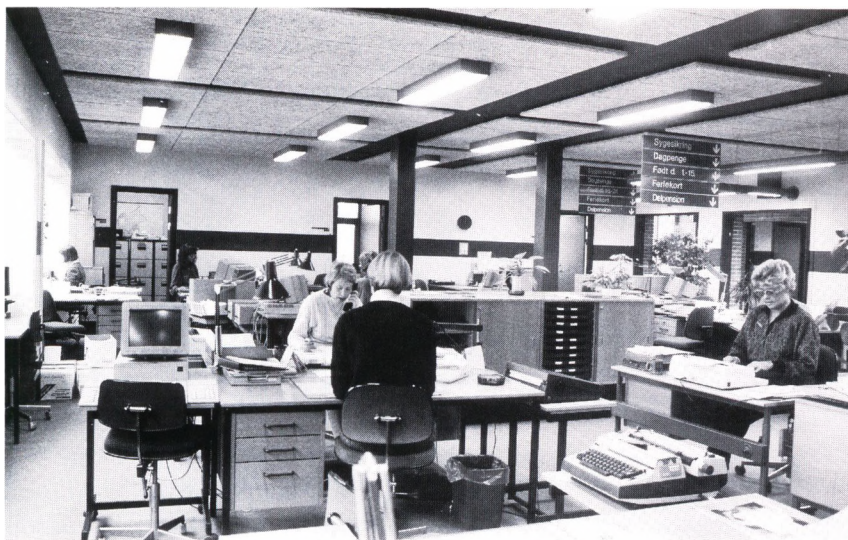
Som anført har de samlede udgifter til de to udgiftsområder: undervisning og kultur og social- og sundhedsvæsen fra 1960 udgjort mellem 67 og 76% af de samlede driftsudgifter. Og som det fremgår af figur 8.8, har disse to udgiftsområder haft en nærmest modsat udvikling i efterkrigsperioden.

Kommunesammenlægningen havde også stor betydning for det relative fald i udgifterne til social- og sundhedsvæsen. Mens folke-, invalide- og enkepensionister pr. 1. april 1967 udgjorde 14,9% af indbyggerne i Odense køb-

Tabel 8.14: Udgiftsfordelingen inden for social- og sundhedsvæsen, 1985-beløb.

Udgiftsposter	Bruttoudgifter inklusive anlægsudgifter		Nettoudgifter inklusive anlægsudgifter	
	Mill. kr.	%	Mill. kr.	%
Bistand og pleje	495,2	13,8	231,0	25,4
Dagpleje og døgn- institutioner for børn	337,3	9,4	132,0	14,5
Døgnpleje og døgn- institutioner for børn og unge	53,3	1,5	37,0	4,1
Institutioner for ældre og handicappede	496,7	13,9	238,3	26,2
Revalideringsinstitutioner	16,7	0,5	14,8	1,6
Rådgivningsinstitutioner	2,3	0,1	2,3	0,3
Offentlige pensioner	1.390,4	38,8	5,9	0,6
Børnetilskud og andre familieydelse	141,9	4,0	0,1	0,0
Offentlig sygesikring	7,5	0,2	3,7	0,4
Dagpenge	198,3	5,5	45,7	5,0
Boligstøtte	154,1	4,3	53,9	5,9
Arbejdsmarkeds- foranstaltninger	223,0	6,2	98,2	10,8
Sundhedsudgifter	63,4	1,8	47,2	5,2
I alt	3.580,1	100,0	910,1	100,0

Kilde: Odense kommunes regnskab 1985.

Fra det nye områdekontor, Centrum Nord, ved Skulkenborg, indviet 1983 (Ole Ølund fot. 1988, Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

stadskommune, udgjorde de samme befolkningsgrupper kun 8,2 og 8,0% i henholdsvis forstadskommunerne og omegnskommunerne. Selv om folke-, invalide- og enkepensioner fuldt ud finansieres af staten, er der en række tilknyttede udgifter, der helt eller delvist finansieres af kommunerne, bl.a. alderdomshjem, plejehjem, pensionistlejligheder, boligstøtte, omsorgsarbejde, hjemmehjælp og hjemmesygeplejerske. Allerede før kommunesammenlægningen var der et ret udbygget samarbejde om plejehjem og alderdomshjem mellem kommunerne.

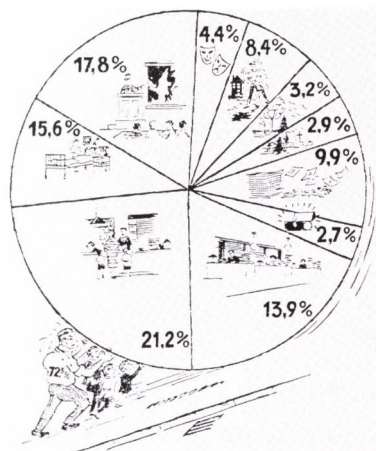
Sygehusvæsenets organisatoriske placering under henholdsvis købstadskommuner og amtskommuner har ligeledes stor betydning for det i figur 8.8 afbildede relative fald i nettodriftsudgifterne til social- og sundhedsvæsen, der fandt sted efter kommunesammenlægningen. Hertil kommer, at der pr. indbygger var væsentligt færre sygedage i forstads- og omegnskommunerne end i Odense købstadskommune; formodentlig især som følge af den forskelligartede alderssammensætning.

I tabel 8.14 er udgifterne inden for social- og sundhedsvæsen for 1985 fordelt på hovedposter.

Udgifter til administration

Driftsudgifterne til administration er for 1985 fordelt på hovedposter i tabel 8.15.

Som det fremgår af figur 8.8, udgør nettodriftsudgifterne til administration nu næsten 20% af de samlede nettodriftsudgifter. Efter 1955 har der dog

I forbindelse med budgetdebatten i 1962 havde Fyens Stiftstidende den 25. februar denne anskuelliggørelse af fordelingen af de kommunale udgifter (V. Sylvest Frederiksen fot., Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

Tabel 8.15: Udgiftsfordelingen inden for administration, 1985-beløb.

Udgiftsposter	Bruttoudgifter inklusive anlægsudgifter		Nettoudgifter inklusive anlægsudgifter	
	Mill. kr.	%	Mill. kr.	%
Fællesfunktioner ¹	130,3	29,0	99,2	26,9
Planlægning og sektorforvaltning ²	316,3	70,4	267,4	72,4
Kommissioner, råd og nævn	0,5	0,1	0,4	0,1
Valg	2,4	0,5	2,4	0,6
I alt	449,5	100,0	369,4	100,0

1) Administrationsbygninger, kommunalbestyrelsesmedlemmer, kommunalbestyrelsens sekretariat o.lign.
2) Forvaltning af forsyningsvirksomhed, teknisk forvaltning, skole- og kulturforvaltning, social- og sundhedsforvaltning, skatteforvaltning og økonomisk forvaltning.

Kilde: Odense kommunes regnskab 1985.

kun været en svag tendens til opgang i administrationsudgifternes relative andel.

Sammenfatning

Gennemgangen af den kommunale økonomi i Odense i efterkrigsperioden giver anledning til følgende generelle sammenfatning:

Økonomien i Odense kommune er på godt og ondt meget afhængig af landets økonomi. Råderummet for en selvstændig økonomi er ikke alene begrænset af, at Odense kommune er en lille, åben økonomi inden for dansk økonomi, men også af, at det kommunale selvstyre er underlagt en række lovgivnings- eller aftalemæssige begrænsninger. Den relative indkomstilbagegang i Odense i hele efterkrigsperioden må vække både til eftertanke og handling, såfremt denne udvikling skal vendes. De fremtidsorienterede serviceerhverv er i forbavsende ringe grad placeret i Odense, selv om Odense siden 1966 har været en universitetsby.

I 1000-året er det således ikke udfordringer, kommunens indbyggere og dens politikere mangler.

9 · Undervisning

Børn og unge i skolen

Den stærkt voksende tilgang af elever til de odenseanske folkeskoler i årene efter krigen krævede betydelige anlægs- og driftsudgifter. Selv om elevtilgangen stagnerede i 1960'erne og senere gik væsentligt tilbage, forblev skoleområdet en ressourcekrævende sektor.

I takt med udviklingen i byens industri- og servicevirksomhed blev der behov for en udvidelse af undervisningstiden, for nye mere lærer- og materialekrævende undervisningsformer og for nye fag. Med de store skolelove fra 1958 og 1975 blev der givet en ramme for folkeskolens virke, men der var også plads til lokale initiativer; forsøgsundervisning og et udvidet samarbejde mellem skole og hjem var udtryk herfor, og endelig viste politikerne forståelse for, at der måtte skabes utraditionelle lokalemæssige løsninger.

Ikke blot gik flere stadig længere i grundskolen, men antallet af unge, der ønskede at fortsætte i de gymnasiale uddannelser voksede markant. De hastige samfundsforandringer i produktionen og det sociale liv fik også mange voksne til at søge aftenskolen og til at tage nye fagområder op.

Også på skoleområdet er 1970 et skelsår, da købstaden blev sammenlagt med omegnskommunerne. Det er derfor naturligt at opdele beskrivelsen af byens skolevæsen i tiden 1945-70 og tiden efter kommunesammenlægningen.

Oprydning efter krigen

Ved krigens slutning var skolegangen i Odense uregelmæssig. Anderledes kunne det ikke være, når besættelsesmagten havde beslaglagt næsten alle skoler. Allerede i 1940 blev Vestre Skole beslaglagt af tyskerne, og i 1942 blev Hunderupskolen inddraget til bolig for husvilde. Herefter kom turen til de øvrige skoler, der helt eller delvis i perioder skulle stå til rådighed for besættelsesmagten.

Kapitulationen skabte ikke umiddelbart mulighed for en tilbagevenden til førkrigstilstanden. Mange af skolerne var så medtagne, at det blev nødvendigt med omfattende reparationer, inden børnene kunne bruge lokalerne til

deres egentlige formål. Dertil kom, at der var mangel på byggematerialer og arbejdskraft. Da tyskerne drog bort, måtte skolevæsenet acceptere, at modstandsbevægelsen og den danske hær midlertidigt beslaglagde nogle skoler. Resultatet blev, at børnene måtte gå på skiftehold, og lærerne fik spredt timerne fra kl. 8 til 18. Forældrene havde vanskeligt ved at acceptere de mangelfulde vilkår, og i efteråret 1945 var der optræk til skolestrejke, som dog blev afværget. Under disse forhold voksede forsømmelserne, og en del ældre elever benyttede lejligheden til at skaffe sig et heldagsarbejde, ja, enkelte havde fået en læreplads, selv om de ikke var udskrevet af skolen.

Som et eksempel på tyskernes behandling af skolelokalerne kan forholdene på Sct. Hans Skole nævnes. Efter befrielsen gik skoleinspektør Henrik Hansen og skolebetjenten en tur gennem lokalene og kunne konstatere, at der i mange klasseværelser var opført skillevægge, andre steder var der brudt vægge ned eller hugget huller i muren. Dørhængsler og låse var i stykker, vinduessprosser sprængt, ruder knaldet og lampekupler knust. På deres videre rundtur kunne de bemærke, at rummene ind under tagene var fyldt med

»ildelugtende skrammel og affald, gulvene var stærkt flossede, de elektriske ledninger var ødelagt, gasledningerne fjernet og kloakafløb anbragt på helt andre steder, kloakerne og samlebrøndene fyldte, det tog kloakvæsenets personale flere dage at få dem rensat, i et læskur stod en kasse med liget af en tysk flygtning, der var død et par dage før, ham havde man ikke haft tid til at få bort«.

I løbet af de første tre efterkrigsår lykkedes det dog at få retableret skolelokalerne, men det var langtfra tilstrækkeligt, idet børnetallet siden 1939 var steget eksplosivt. I 1939 var der indmeldt 1.062 børn i 1. klasse. I 1946 var antallet steget til 1.450. På denne baggrund var det tvingende nødvendigt at bygge nye skoler (se tabel 9.1).

Folkeskolens struktur

Frem til 1958 var folkeskolens lovgrundlag folkeskoleloven fra 1937. Heri var den syvårige undervisningspligt blevet fastholdt, men der var med oprettelsen af en eksamensfri mellemskole gjort et forsøg på at gøre det mere tillokkende for de mindre bogligt orienterede elever at fortsætte i 8. og eventuelt 9. klasse. Men i praksis viste det sig, at mange af de elever, der ikke gik i eksamensmellemskolen efter 5. klasse, lod sig udskrive af skolen efter undervisningspligtens ophør. Eksamensmellemskolen var derimod populær. I 1945 søgte 15,6% af eleverne denne skoleform, der gav ni års skolegang. I 1960 var procentdelen steget til 33,6. Mange forældre, og vel også børnene selv, opfattede med rette eksamensskolen som en opstigningsmulighed, og

Skoleinspektør ved Risingskolen fra dens indvielse i 1951 til 1968 Marius Jacobsen (f. 1899) (Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

1. mellemkoleklasse fra Sct. Knuds Gymnasium 1955 (Fini Nielsen fot., Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

imødeså derfor optagelsesprøven efter 5. klasse med megen spænding. Der var tale om både en mundtlig og en skriftlig prøve med ekstern bedømmelse. De, der ikke bestod prøven, oplevede det som et alvorligt nederlag. Nogle forældre gik endda så vidt, at de vurderede deres børns fremtid som ødelagt. Skoleinspektør Marius Jacobsen fra Risingskolen beretter om forældrereaktioner, der understregede alvoren i situationen for et barn, der ikke passede nåleøjet, »nu da de var sendt ud i den kolde sne«, som en far engang sagde til ham. Marius Jacobsen var vidne til, at forældre undertiden i denne situation mistede interessen for skolen, ja, i enkelte tilfælde for deres barn.

Når nederlaget af nogle blev opfattet som smerteligt, hang det sammen

Tabel 9.1: Skolestatistik for Odense kommune 1945-68.

Ar	Antal elever	Heraf antal skolepligtige fra Odense	Antal klasser i alt	Klasse kvotient	Antal lærere i alt
1945	11.108	8.534	319	26,4	354
1950	13.227	10.258	394	26,5	423
1955	16.726	13.418	531	25,6	568
1960	17.226	12.379	580	24,9	634
1965	15.447	10.633	552	23,2	589
1968	14.907	9.529	553	21,6	637

Kilde: Beretninger om Odense kommunale skolevæsen de enkelte år.

med, at eksamensmellemkolen gav adgang til den etårige realklasse og det treårige gymnasium. Dertil kom, at alternativet ikke var tillokkende nok. I 1955 udtalte kulturminister Julius Bomholt, at den fri mellem var »en stillestående skoleafdeling...der ikke har indfriet de forventninger, man har stillet til den«.

1958-skoleloven var bl.a. et forsøg på at løse problemet omkring de to mellemkoleformer. Mellemkolen blev nedlagt og i stedet skulle eleverne, stadig efter 5. klasse, deles i en boglig og en almen retning. Der skulle nu ikke længere foretages en ekstern vurdering af elevernes placering, men klassens egne lærere skulle træffe valget. I tvivlstilfælde kunne delingen udskydes til efter 7. klasse, og der blev åbnet for forsøg med udelte 6.-7. klasser. Risingskolen var den første skole i Odense, der gennemførte udelte klasser, og derefter fulgte Sct. Hans Skole. Fra 1960 gav skolemyndighederne grønt lys for udelte 6.-7. klasser. Men undervisningspligten blev uændret syv år, og på landsplan blev omkring halvdelen af børnene udskrevet som 14-årige i slutningen af 1950'erne. 10 år senere var procentdelen faldet til 6,4. De tilsvarende tal for Odense var 21% og 6%. I overensstemmelse med traditionen inden for dansk skolelovgivning blev undervisningspligten først forlænget, da næsten alle erkendte det som en nyttig foranstaltning. Det 8. skoleår blev obligatorisk i 1972 og det 9. i 1973. Samtidig blev det almindeligt at tilbyde 10. klasse.

De elever, der fortsatte i folkeskolen ud over det 7. skoleår, kunne deles i boglig og almen retning, men det blev i løbet af 1960'erne stadig mere almindeligt at samlæse i en række fag. I 1969 vedtog Folketinget et nipunktsprogram, hvori det hed: »Undervisningen i 8. og 9. skoleår skal omfatte visse centrale fag og derudover en række helt eller delvis valgfrie fag, således at skoleuddannelsen og de afsluttende prøver kan differentieres efter elevernes interesser og øvrige forudsætninger«. Dette oplæg til forandringer i skolestrukturen var bl.a. et resultat af en omfattende forsøgsvirksomhed. En af de mest kendte forsøgsskoler var Kroggårdsskolen i Næsby. Her havde man gennemført forsøg med en udelt tilvalgsskole omfattende valgfrie boglige og praktiske fag. Udviklingen fra en traditionel »sorterings-skole« til en mere fleksibel opdeling af eleverne kan illustreres med de ideelle forestillinger, der blev udtalt i forbindelse med indvielsen af Risingskolen i 1951, og de eksperimenter, der blev gennemført i 1960'erne i Næsby.

Idealerne og rammerne

Risingskolen blev den første nye skole i Odense i efterkrigsårene. Den blev påbegyndt i 1946 med K. Brückner som chefarkitekt. Den første del af skolen

kunne indvies i 1951. Ved indvielsen talte skoleudvalgets mangeårige formand, frk. Dagmar Carlsen-Skiødt, og skoledirektøren siden 1944, S.P. Fredebo, der bl.a. udtalte:

»Skab nogle traditioner herude i samarbejde mellem hjem og skole. Det gælder vore børns lykke og udvikling. Man skal feste på store højtidssdage og skabe minder i barnesindet, men man skal ikke glemme, at det er i de stille timer, barnet skal lære pligt og lydighed, respekt for sandhed og ret. Det er her, kundskaberne skal tilegnes og karakteren formes, så man kan skelne mellem godt og slet. Gid skolen her må blive et lysets hjem, hvor alt må gro frem i Guds klare solskin og af menneskers venlige og opofrende sind«.

Først i 1958 stod Risingskolen færdig og havde da kostet 10 mill. kr. Den var på mange måder typisk for de store kommuneskoler, der i disse år blev bygget i de større provinsbyer. Det var et robust murstensbyggeri med 88 lokaler, heraf 46 almindelige klasselokaler, en imponerende festsal med plads til 1.300 mennesker og en biblioteksfilial. Skolen kunne rumme 1.700 børn og var i sin udstrækning Nordens største. Bolbro skole havde dog i slutningen af 1950'erne over 1.800 elever, men var lokalemæssigt langt ringere udstyret.

Disse mammutskoler fik senere mange kritikere. De blev ofte kaldt skolefabrikker, hvor det enkelte barn kun var en anonym brik, der let kunne blive fremmedgjort og utilpasset. Men for 1950'ernes skolefolk og politikere var de store skoler en rationel løsning på de påtrængende lokale problemer. Først efter velstanden i 1960'erne blev der overskud til at tænke på lilleskoler. Men i 1950'erne kunne utilfredse forældre som altid i det danske skolesystem anbringe deres barn i en privatskole, hvis der kunne blive plads til skolepenge på budgettet.

En væsentlig del af undervisningen bestod længe af klasseundervisning, og det var bygningerne indrettet til: Lange brede gange og klasselokaler, hvor læreren sad bag katederet, der var anbragt på en forhøjning. Herfra kunne han eller hun gennemføre overhøringen, som i mange tilfælde bar præg af reproduktion af stoffet. Folkeskolen var langt op i 1960'erne en skole med fast disciplin, rene negle og tilegnelse af en betydelig paratviden som det ideelle. Det var en skole, der forberedte børnene på et samfund i rolig vækst, hvor punktighed var mere værdsat end kreativitet.

Inden kommunesammenlægningen i 1970 blev der bygget yderligere fire nye folkeskoler i Odense. Kragtsbjergskolen stod færdig i 1953, Ejby skolen i 1955 og Højstrupskolen i 1957. Endelig blev der ved det nye seminarium i Bolbro bygget en øvelsesskole, Provstegårdsskolen, der stod færdig i 1969. Den gamle Mulerdrengeskole var i 1962 blevet omdannet til et kommunalt gymnasium og fik i 1968 en ny bygning i Vollsmose.

Skoledirektør S.P. Fredebo (1887-1960) ledede Odenses skolevæsen 1944-53 (Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

Med den hastige tekniske udvikling i 1960erne var der stadig flere, der tvivlede på, om paratviden og punktlighed var nok. Dette spørgsmål blev taget op til radikal nyvurdering på Kroggårdsskolen i Næsby. Her blev der i 1961 oprettet en skole, som især ville udvikle forsøg med elevernes tilvalgs- muligheder. Skolen skulle kun rumme 600 elever og yderligere opdeles i tre mindre enheder. Målet var at gøre skolehverdagen overskuelig for både elever og lærere. I stedet for lange brede gange blev klasselokalerne placeret ved åbne områder, der egnede sig godt til gruppearbejde og arbejdsformer, der i øvrigt tilgodeså elevens selvvirksomhed. Fra 1964 kunne Kroggårdsskolen tilbyde en tilvalgsordning i 8. klasse. Dansk, matematik, orientering, der omfattede fagene historie, biologi og geografi, samt legemsøvelser skulle være obligatoriske fag og optage halvdelen af skemaet. Resten af timerne skulle bruges til valgfag og tilbudsfag. Det var denne struktur, der blev ker- nen i skoleloven af 1975.

Kroggårdsskolens første inspektør, Henrik Sidenius, formulerede filoso- fien bag forsøgene sådan, at skolen ikke blot skulle være en forberedelse til livet, men en del af livet. Ved at give eleverne større valgmuligheder og ind- flydelse på stofvalg håbede lærerne »at kunne tænde en ild mere end fylde et kar«, som et af tidens pædagogiske slagord lød. Målet var, at eleverne skulle blive motiverede til at bearbejde problemstillinger, der betød noget for dem personligt, og derigennem erhverve en hensigtsmæssig viden og samtidig udvikle samarbejdsevne. Paratviden måtte i nogen grad vige for metodeind- sigt og færdigheder, og eleverne skulle blive i stand til at løse helt nye proble- mer i et samarbejde mellem repræsentanter for forskellige faggrupper.

Tilvalgsskolen var et radikalt svar på sorteringsproblemet. Eleverne burde efter Sidenius' mening holdes samlet i alle 10 skoleår, men dog adskil- les, når det var hensigtsmæssigt for at tilgodese deres særlige evner eller inter- esser. Men ingen måtte få fornemmelsen af at være sorteret fra. Der var så- ledes tale om undervisningsdifferentiering frem for elevdifferentiering. Sidenius mente i øvrigt, at realskolen burde nedlægges, fordi den bandt ele- verne til et pensum, som var bestemt mere af tradition end af elevernes behov. Styrkelse af elevernes selvvalg og indflydelse på undervisningens form og indhold skulle give dem lyst til at gå længere i skole. Det så ud til at virke i Næsby. I slutningen af 1960erne var der ingen elever, der forlod skolen efter undervisningspligtens ophør, og 90% tog 10. klasse med. Det kunne ikke undgås, at nogle elever og forældre følte sig utrygge ved den høje priori- tering, som selvvalg og selvvirksomhed fik, og nogle måtte skifte skole.

Der var langt mellem skoledirektør Fredebos udtalelse i forbindelse med Risingskolens indvielse i 1951 og skoleinspektør Henrik Sidenius' forestillin- ger 15-20 år senere. Begge havde de barnets lykke som formål, men meto-

Henrik Sidenius (1921-87) var 1961-68 inspektør ved Kroggårdsskolen i Næsby (Fyns Presse Foto, Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

deme var forskellige. Fredebo havde et traditionelt, industripræget kvalifikationsmønster i tankerne. Sidenius derimod ville arbejde for at forberede eleverne til at virke i et dynamisk, servicepræget samfund.

Privatskolerne

Hvis folkeskolen kom for meget ud af trit med forældrenes skoleidealer, havde de mulighed for at indmelde barnet i en privatskole. I årene 1945-70 eksisterede der seks permanente privatskoler og nogle med kort levetid. De tre var realskoler, nemlig Frk. Marie Jørgensens Dreng- og Pigeskole og Giersings Realskole. I 1965 havde de tre skoler henholdsvis 209, 199 og 256 elever. De tre private grundskoler var Odense Friskole, der var byens største privatskole med op mod 400 elever, Frk. Hörlücks Skole med godt 300 elever og endelig den katolske Sct. Albani Skole med under 100 elever. De private skolars grundlag var et statstilskud på 85% af udgifterne til lærerløn og anlægsudgifter samt et kommunalt tilskud pr. elev. Men forældrene måtte betale op mod 2.000 kr. pr. år pr. barn i 1960'erne. 1958-skoleloven tillod ikke kønsadskilte skoler og måtte derfor få konsekvenser for Marie Jørgensens skoler og Mulerne Legatskole, der nu blev fællesskoler, Mulerne som gymnasium i 1962.

Privatskolerne i Odense var meget forskellige, men havde i vid udstrækning det til fælles, at de stillede store faglige krav, og som regel havde de en lavere klassekvotient end de kommunale skoler. Fra 1945 til 1970 mistede de private skoler terræn til de kommunale skoler, nemlig fra 15 til 7% af en børneårgang. Der ligger utvivlsomt mange motiver bag denne udvikling, men mon ikke svækkelse af klassebevidstheden og folkeskolens voksende kvalitet er blandt de væsentligste?

Disciplin i skolen

Begreber som elevcentrering, selvvirksomhed og trivsel vandt udbredelse i den pædagogiske debat og praksis og virkede opløsende på tidligere tiders tro på anvendelse af spanskror og lussinger. I 1967 udsendte Undervisningsministeriet et cirkulære om god ro og orden i folkeskolen. Heri blev legemlig revselse forbudt, og i stedet skulle læreren anvende påtale, eftersidning eller anbringe eleven i en særlig observationsklasse. Indholdet af cirkulæret var vel i god overensstemmelse med udviklingen i hjemmenes opdragelsespraksis. I Danmarks Lærerforenings blad, *Folkeskolen*, blev det fremhævet, at revselsesrettens bortfald ville gøre det vanskeligere at være lærer, hvis der ikke samtidig med blev sat flere ressourcer ind i form af bedre skolebyggeri, lavere klassekvotient, bedre undervisningsmateriale og et mere udviklet

Billedet herover er taget en gang midt i 1960'erne og viser eleverne på Odense Friskole, sidste gang de skulle stå på række, før de skulle til time. Friskolen havde på dette tidspunkt midlertidigt til huse på Klosterbakken, fordi man havde måttet rømme den gamle skole i Nørregade, inden den nye skole – i seminariets gamle bygninger på Hjallesøvej - var klar til den nye ejer (Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

forældresamarbejde.

Der findes ikke nogen statistik over antallet af lussinger givet i de odenseanske skoler, men samtaler med 30-50-årige odenseanere afslører en forskelligartet praksis fra skole til skole og fra lærer til lærer. Skolernes anmærkningsprotokoller giver ikke noget billede af omfanget af korporlig afstraffelse. Ofte var en lussing en underforstået betingelse for ikke at blive noteret i protokol og karakterbog. Men alligevel er anmærkningsprotokollerne underholdende læsning. Her er et par eksempler fra Mulernes Legatskole, da den endnu var en drengeskole. Anmærkningerne for en 1. mellemskoleklasse i 1945-46 indeholder følgende optegnelser: »Krøb under bordet i frikvarteret ÷2. Overtrådt skolens ordensreglement ÷6. Glemte regnebog og glemte at regne ÷3. Forstyrrer ÷1«. For 2. mellemskoleklasse 1946-47 findes følgende optegnelser: »Uorden ÷4. Grebet i at snyde under terminsprøve ÷8. Hjælper en kammerat under terminsprøve ÷8«. Tallene indgik i elever-

nes uge- og kvartalskarakterer og talte med i den sum, som karaktererne i de øvrige fag udgjorde.

Men heller ikke de friere og mere elevcentrerede undervisningsformer overflødiggjorde disciplinære foranstaltninger. Henrik Sidenius udtalte i 1967 sin mening:

»Jeg bliver ikke personligt fornærmet, hvis Peter siger »røv« i klassen. Han bliver måske sendt ud af vagten, og så snakker vi sammen bagefter. Vi må altid prøve at bruge konflikterne til at komme videre på. Den alt for humane lærer slår næppe til. Tyrannerne blandt de små elever må ned med nakken af hensyn til de øvrige. Ellers kan det frie liv på skolen ikke blive virkeligt frit«.

Fag i forandring

Fagenes indhold blev markant forandret i de første 25 efterkrigsår. Matematikken fik et helt nyt indhold med mængdelæren og induktive metoder, sådan at eleverne selv kunne opbygge et bevis for en teori. I danskfaget svandt udenadslære til fordel for fortolkning, og i fagene historie, geografi og biologi kunne der ske en samtlæsning; de faglige problemstillinger kunne erstattes af tværfaglige emner og projekter. For faget historie skete der ændringer i formålsformuleringen. I 1946 blev læseplanen for faget historie for skolerne i Odense anerkendt af Undervisningsministeriet. Heri blev det understreget, at formålet med historieundervisningen er at »vække børnenes interesse for og give dem efter deres alder passende kundskab om vort folks historie fra de ældste tider til vore dage, for derved at styrke børnenes fædrelandskærlig-

1. b på Bolbro Skole, 1956 (Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

hed«. Med udsendelsen af de nye læseplaner i forbindelse med 1958-skolelovens ikrafttræden var fædrelandskærligheden gledet ud og erstattet af »forståelse af vilkårene for menneskelivet i nutiden, vore egne forudsætninger som enkeltmennesker og som danske samfundsborgere, vort tilhørsforhold til den nordiske kulturkreds, vor afhængighed af såvel den europæiske som den globale udvikling«.

Lærerne – kald eller lønarbejde?

Langt de fleste lærere ved de odenseanske folkeskoler var seminarieuddannede og blev efter en ofte lang aspirantperiode fastansatte tjenestemænd. Næsten halvdelen af det stærkt voksende lærerkorps var kvinder.

Lærerne var normalt organiseret i Danmarks Lærerforening, der forhandlede løn- og arbejdsvilkår og i øvrigt varetog standens interesser i reformdebatten og i udvalg og kommissioner. Indtil 1961 var arbejdstiden 36 timer om

Skolegangen begynder stadig med morgensang på Odense Friskole. Billedet er taget i 1987 (Birgit Freisleben fot., Odense Centralbibliotek, Lokalhøstisk Afdeling).

ugen. Herefter resulterede den almindelige nedsættelse af arbejdstiden i samfundet og 1958-skolelovens krav om reduktion af katedertimer til fordel for andre opgaver i en nedsættelse til 32 timer. I 1969 blev femdagsugen indført, og det pligtige ugentlige timetal nedsat til 27 samt 250 timer årligt til særlige formål.

Lønnen blev i 1946 aftalt ud fra den forudsætning, at prisniveauet ville forblive nogenlunde stabilt. De tillæg, de enkelte lærere skulle have, blev fastsat efter den enkeltes civilstatus. Forsørgere fik mest, samgifte mindre og ugifte mindst. Ved samme lejlighed indførtes overlærertitlen, der ikke som tidligere betød kompetence som skoleinspektør, men nu blot var udtryk for et lønancement. Med efterkrigstidens betydelige inflation kunne det imidlertid ikke undgås, at lærerlønnen kom til at halve bagefter lønnen til de grupper, som lærerne normalt sammenlignede sig med. Desuden voksede utilfredsheden med forskelsbehandlingen på grund af ægteskabelig stilling.

En ung gift lærer fik i slutningen af 1940'erne omkring 300 kr. om måneden, og det kneb for mange at opretholde en levestandard, der adskilte sig fra

Lærerkollegiet på Sct. Knuds Gymnasium i september 1947 med skolens rektor Helga Lund som nr. 3 fra højre på forreste række (K. Dall Schmidt fot., Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

Skoleinspektør Knud Schwaner (f. 1909) stod i spidsen for Bolbro Skole 1961-78 (Merlin fot., Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

arbejderniveau. Løsningen blev for mange yngre lærere, at de måtte føje endnu nogle timer til de 36, de havde i folkeskolen. Det kunne lade sig gøre på Teknisk Skole, hvor der var aftenundervisning, eller i den egentlige aftenskole.

Lønningsloven af 1958 rådede til dels bod på lærerstandens økonomiske trængsler. Folkeskolens tjenestemænd fik hermed en automatisk procentvis dyrtidsregulering samt en halvautomatisk reallønsregulering. Samtidig blev forskelsbehandlingen på grund af civilstand ophævet og pensionsalderen sat op fra 65 til 67 år. Med de forandringer, der fandt sted i undervisningen, var det påkrævet, at folkeskolens lærere fik mulighed for efteruddannelse. Allerede i 1934 var der i Odense oprettet sådanne kurser, og vilkårene blev forbedret under krigen. Fra 1940 kunne der udbydes kurser i flere fag på niveau med undervisningen på Danmarks Lærerhøjskole, og i 1957 blev efteruddannelseskurserne i Odense direkte knyttet hertil. På trods af en betydelig arbejdsbyrde sluttede de odenseanske lærere talrigt op omkring tilbuddene om efteruddannelse.

Elevernes vilkår

Forskellen i odenseanernes levevilkår har afspejlet sig i børnenes sundhedstilstand, klædedragt, tilbøjelighed til at forsømme skolen og lyst til at gå videre i skolesystemet ud over de syv år, undervisningspligten foreskrev.

Forskrifterne krævede, at børnenes forsømmelser blev omhyggeligt registreret. For årene 1945-65 ser udviklingen således ud, som det fremgår af tabel 9.2. Efter et pænt fald i nogle år voksede fraværet fra midten af 1960'erne. De mange ulovlige forsømmelser i 1945 må for en dels vedkommende tilskrives krigstidens uro. Skoleberetningen opregner forsømmel-

Tabel. 9.2: Forsømmelser i den odenseanske folkeskole i % af antal skoledage.

År	Sygdom	Med lovlig grund	Forsømmelser uden lovlig grund	I alt
	%			
1945	4.52	0.38	0.11	5.01
1950	4.67	0.35	0.03	5.05
1955	4.32	0.30	0.03	4.65
1960	3.95	0.32	0.02	4.29
1965	3.53	0.35	0.05	3.93
1968	4.16	0.36	0.09	4.61

Kilde: Beretninger om Odense kommunale skolevæsen de enkelte år.

serne på de enkelte skoler, og heraf fremgår det, at Overgades Skole havde langt de fleste forsømmelser i alle tre kategorier. Det var byens hjælpeskole, hvor 100-150 mindre alsidigt begavede børn fik deres undervisning. Det var samtidig børn fra økonomisk dårligt stillede hjem, hvilket fremgår af den omfattende tøjuddeling til børnene ved juletræs festen. Ved denne lejlighed fik forældrene desuden pengegaver. I 1945 fik børnene 96 meter stof til nederdele og benklæder, 55 par strømper, otte par vanter, en kyse, 83 par benklæder, 56 nederdele, 54 stk. undertøj, 20 bluser og 16 par sko. Dertil kom pengegaver på 1.700 kr. På denne baggrund er det forståeligt, at hjælpeskolens forældre kreds ikke altid havde tilstrækkeligt overskud til at sikre børnene en stabil skolegang.

Men også mange elever i den almindelige folkeskole kom fra socialt set svage hjem. I 1945-46 blev der uddelt 600 tøjbilletter til trængende børn. Ordningen blev administreret af Komiteen for Feriebørns Beklædning, som varetog beklædningen af de børn, der skulle på ferieophold på landet. I 1945 beklagede man, at 502 billetter langt fra kunne dække efterspørgslen; især var der mangel på sko. Komiteen fik senere navneforandring til Børnenes Kontor, og indtægterne til dette arbejde kom fra kommunen, fagforbundene, flere virksomheder og en del private.

Underernærede børn kunne få en måneds ophold på Opadkolonierne for drenge i Hasmark og for piger i Jørgensø. Senere erhvervede kommunen en feriekoloni på Fanø. I 1945 udgjorde svagbørnsholdet 115 børn. Derudover fik 610 børn plads på disse rekreativinstitutioner. Børnene kunne få frisk luft og sol og fik desuden en sund nærende kost og var under regelmæssigt lægetilsyn. Sygeplejersken kunne berette om, hvordan en lille dreng, der var »meget mager og indfalden i ansigtet«, på en måned fik det bedre fysisk og psykisk. Endnu i 1965 fik 414 odenseanske skolebørn under betegnelsen svagbørn ophold på de tre feriekolonier.

Drengene på Mulernes Legatskole havde almindeligvis den bedste fremfødeprocent. Det kan næppe undre, da denne eksamensskole rekrutterede sine elever fra solide miljøer.

Endnu i 1945 blev forældrene til de børn, der havde mange ulovlige forsømmelser, idømt bøder. Det skete i 355 tilfælde, men kun 56 af dem betalte bøden. Bødernes ringe effekt fik i 1947 byrådet til at ansætte en skolehjælper, som skulle opsøge de hjem, hvor de mest udprægede pjækkere kom fra. Desuden skulle hun tage kontakt til forældre, hvis børn var tyvagtige, for at undersøge, om hjemmet havde særlige økonomiske og sociale problemer. På denne baggrund kunne der ske henvisning til skolepsykolog. En væsentlig grund til, at de ældre børn blev hjemme, var, at de blev sat til at passe yngre søskende. I det 7. skoleår var der problemer med børn, der fik heldagsplads.

Faldet i de sygdomsbetingede forsømmelser må ses som et resultat af en bedre ernæring i takt med forbedring af levevilkårene. Dertil kom det forebyggende sundhedsarbejde, der blev varetaget bl.a. af barneplejerskerne, lægerne, skolelægeinstitutionen og tandklinikken.

Skolebespisningen var også en væsentlig del af sundhedsarbejdet blandt børnene. På foranledning af forældrerådene ved skolerne vedtog byrådet i 1945, at alle børn, hvis forældre var medlemmer af en statsanerkendt sygekasse, kunne deltage i bespisningen. Af de knap 9.000 skolepligtige børn deltog 1.756 i ordningen i efteråret 1945.

Ved den årlige skolelægeundersøgelse var det almindeligt, at 12-15% af børnene blev henvist til egen læge. Årsagerne var hyppigst nedsat syn eller hørelse. Der kan ikke, ud fra skoleberetningens lægestatistik, peges på egentligt socialt betingede sygdomme, bortset fra at et mindre antal børn havde et »sart« udseende.

I skoletandklinikken årlige beretning kunne det konstateres, at de undersøgte i gennemsnit havde tre huller i tænderne i 1945. Til gengæld foretog man kun få tandretninger.

I 1951 blev der oprettet en skolepsykologisk rådgivning ved byens skoler. I 1965 blev 558 børn undersøgt. Heraf havde 320 læsevanskeligheder og 195 dårligt skolestandpunkt. De sidstnævnte blev intelligenstaget og for nogle vedkommende rykket en klasse ned. De læsesvage elever blev anbragt på særlige læsehold eller i læseklasser, hvor specialuddannede lærere varetog undervisningen.

*Skoletandlægen i aktion på Højstrupskolen
(Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk
Afdeling).*

Eksamensfeber på Bollbro Skole en gang i 1960'erne (Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

På grundlag af de årlige skoledagbøger, som bringes i skoleberetningerne, kan man få indblik i skoleårets højdepunkter. Her skal nævnes nogle eksempler fra Munkebjergskolen i 1960-61. Realklassen var på lejrskole på Bornholm. I november opførte 3. fri mellemskoleklasse *Svinedrengen*, og umiddelbart derefter opførte realklasserne Erich Kästners *Tre mænd i sneen*. Alt under ledsagelse af elevorkestret. Efter de dramatiske udfoldelser var der skolebal. I årets løb var der en række forældremøder, og ved årets slutning blev der arrangeret udstillinger af eleverarbejder fra sløjd- og håndarbejdstimerne.

Gymnasierne

Frem til 1962 kunne byens to statsskoler rumme de elever, der da søgte og var egnet til optagelse i gymnasiet. Det var Odense Katedralskole i Jernbanegade og Sct. Knuds Gymnasium, der siden 1940 havde til huse på hjørnet af Engvej og Læssøgade. De markante erhvervsmæssige ændringer, som også det odenseanske samfund gennemlevede i 1950'erne, fik flere unge til at interessere sig for en videregående uddannelse. Hertil var studentereksamen den mest direkte adgangsvej. Derfor blev der behov for et tredje gymnasium, og byrådet vedtog at ændre den gamle Mulernes Legatskole til et kommunalt gymnasium. Efter i seks år at have virket som gymnasium på Hundrupvej flyttede Mulernes Legatskole ud til Vollsmose i 1968. Fra da af ophørte realafdelingen, og i stedet blev der oprettet en HF-afdeling ved gymnasiet. Dette nye skud på uddannelserne var især ment som et tilbud til mere modne

III. gymasielklassens matematiske linie, Sct. Knuds Gymnasium september 1947 (K. Dall Schmidt fot., Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

mennesker, der ikke, mens tid var, havde benyttet sig af vejen over realskolen og gymnasiet.

Frem til 1960 virkede gymnasierne inden for de rammer, som 1903-loven havde afstukket med en nysproglig, en matematisk-fysisk og en gammelsproglig linie. Med den stigende specialisering i samfundet og nye videnskabelige forbilleder var det naturligt at reformere gymnasiet. Det skete med indførelsen af grenvalgsgymnasiet i 1960. Linierne blev reduceret til en sproglig og en matematisk, men for at gøre uddannelsen mere fleksibel blev der oprettet grene, som eleverne kunne vælge sig ind på efter 1. gymnasieklasse. Det drejede sig for de sproglige om en nysproglig, en gammelsproglig og en samfundssproglig gren og på den matematiske linie om en naturfaglig, en matematisk-fysisk og en samfundsmatematisk gren. Da HF-uddannelsen blev indført i 1968, blev der også her åbnet for en række tilvalgsmuligheder. I forbindelse med reformerne fik flere fag ændret indhold. Tendensen var her som i folkeskolen, at der skulle lægges mere vægt på metode end på helhed, og at færdighedssiden skulle opprioriteres på bekostning af paratviden.

Fritidsundervisningen for unge

Kun få unge fik i perioden 1945-70 en studentereksamen i Odense, flere en mellemskole- eller realeksamen og ganske mange en faglig uddannelse. Men der var en restgruppe, som ingen formaliseret uddannelse fik efter det 7. skoleår, og det bekymrede mange politikere og skolefolk. Som arbejdsdrenge og ufaglærte ungarbejdere tjente de mere end kammeraterne under uddannelse, og der var, mente man, en risiko for, at mange af dem ville bruge deres tid på gadehjørner og værtshuse og dermed blive en belastende tabergruppe. For at forebygge denne udvikling nedsatte undervisningsminister Jørgen Jørgensen i 1938 et uddannelsesudvalg, der bl.a. skulle behandle problemerne omkring de unge ufaglærte i byerne. Resultatet blev i 1942 lov om oprettelse af en frivillig ungdomsskole for den ufaglærte ungdom i byerne. Et af medlemmerne af udvalget var K. Helveg Petersen, der siden 1934 havde været lærer i Odense. Han havde desuden arbejdet med at udvikle en ungdomsskole for restgruppen, og fra 1942 blev han forstander for Skolen for Ungarbejdere. Men det var en vanskelig opgave at motivere de unge ufaglærte. I 1945 indtegnede der sig 176, og af dem mødte kun 149 frem til de syv ugentlige undervisningstimer. Hovedfaget var arbejdskundskab suppleret med folkeskolens elementære fag og nogle frie emner. Selv om der blev lagt mest muligt op til elevernes selvvirksomhed, og undervisningen blev suppleret med film og foredrag, kneb det med at holde elevtallet oppe. Ved afslutningen i foråret 1946 var der kun 109 tilbage.

Efterhånden kom der dog flere unge til, også unge, der var under uddannelse. I 1965-66 var 40% af eleverne i ungdomsskolen skolesøgende. I 1950 blev 399 unge undervist i ungdomsskolen, 1.803 på særlige sløjd- og husgerningskurser og 54 i de unges kolonihaver. Hertil kom mange unge, der fulgte et eller flere fag i den almindelige aftenskole. Restgruppen, der ikke benyttede nogle af de mange tilbud, udgjorde i 1950 knap 700 unge, svarende til 14% af byens 14-18-årige. I 1955 voksede procentdelen til 18, men i 1960 faldt den til 9. I 1960 blev timetallet i ungdomsskolen udvidet, og fra 1968 kunne forskellige grupper af unge danne interessegrupper og få kommunal støtte til undervisning og materialer.

Skolerne i storkommunen 1970-88

Med kommunesammenlægningen i 1970 voksede kommuneskolernes antal fra 16 til 39. Skolerne blev organiseret i storkredse, først i 10 og senere i 11. Elevflytninger mellem Odense købstad og omegnskommunerne havde før 1970 nødvendiggjort etableringen af en række samarbejdsaftaler angående betaling for elever, der boede i en anden kommune end der, hvor de gik i

skole. Med oprettelsen af en fælles administration for hele storkommunens skolevæsen var disse koordineringsproblemer overstået. Ved indførelsen af magistratsordningen i 1970 blev den tidligere socialdemokratiske sognerådsformand i Næsby, skoleinspektør Carl Jeppesen rådmand for 4. magistratsafdeling og dermed den politisk ansvarlige for skolevæsenet.

Den første folkeskole, der blev bygget efter kommunesammenlægningen, var Rosengårdskolen i 1970. Den begyndte med børnehaveklasse og de første syv årgange. Desuden var der en særlig afdeling for bevægelseshæmmede børn fra hele Fyn. Lærerindflydelsen på byggeriet havde været betydelig i erkendelse af, at pædagogik og byggeri var to sider af samme sag.

Befolkningsudviklingen skabte et pres på skolerne i forstæderne, mens børnetallet i bymidten stagnerede for senere at gå kraftigt tilbage. Det betød, at der skulle bygges nye skoler i Vollsmose, Søhus, Sanderum, Sct. Klemens og Holluf Pile. Der var mange eksperimenter i gang i de odenseanske skoler, og et udtryk herfor var, at selv om Odense kun havde 3% af landets skolebørn, gik alligevel 15% af forsøgsmidlerne hertil fra statens forsøgsudvalg. Et af forsøgsområderne var at udvikle nye rammer for det daglige arbejde. I begyndelsen af 1970erne var det blevet almindeligt at gennemføre udelt undervisning også i de ældste klasser, sådan at der kun var enkelte fagdelinger mellem boglig og almen linie i 8.-9. klasse. Realskolen blev stadig mere isoleret med snævre pens- og eksamenskrav. I 1973 blev det 9. skoleår obligatorisk, og 10. skoleår skulle tilbydes ved mindst en af kommunens skoler

Søhuskolen er en af byens nyere skoler, indviet 1978 (Ole Ølund fot. 1988, Odense Centralbibliotek, Lokalhøstorskole Afdeling).

Skolen i Holluf Pile blev indviet i 1987, men var startet i midlertidige bygninger allerede i 1982 (Ole Ølund fot. 1988, Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

eller på ungdomsskole.

I 1975 kunne undervisningsminister Ritt Bjerregaard fremlægge den nye folkeskolelov, som blev vedtaget. Realskolen blev afskaffet, men det skulle stadig være muligt at dele eleverne i 8.-9. klasse i grund- og udvidet kursus. Optagelse i gymnasiet skulle nu som regel ske efter 9. klasse. 1975-skoleloven skelnede mellem obligatoriske fag, valgfag og tilbudsfag. I stedet for historie, geografi og biologi blev der indført et obligatorisk fag, samtidsorientering i 8.-10. klasse, mens de tre førnævnte fag blev valgfrie. Folkeskolen fik nu en ny formålsparagraf, der ikke blot stillede krav om kundskabsmeddelelse, men også understregede, at skolen skulle opdrage eleverne til medleven og medbestemmelse i et demokratisk samfund. Mange mente, at det bl.a. forudsatte, at eleverne fik en grundlæggende historieundervisning, og da få elever valgte historie i 8.-9. klasse, vedtog Folketinget i 1979 at gøre det til et obligatorisk fag med virkning fra 1980.

1975-skoleloven gik langt i retning af at integrere handicappede elever i den almindelige skolehverdag, sådan som det allerede blev praktiseret på Rosengårdskolen. Statens overdragelse af særfor sorgen til amter og kommuner i 1980 øgede behovet for integration af handicappede elever. En anden af 1975-lovens intentioner var en styrkelse af elevernes selvvirksomhed og medindflydelse. Det var ikke blot et spørgsmål om at give dem valget mellem nogle fag, men også at lade dem få indflydelse på en del af stofvalget i fagene. Selvvirksomheden kunne hensigtsmæssigt foregå i grupper, og hertil var de traditionelle klasselokaler ikke velegnede. Arkitektkonsortier udviklede nye skoletyper, der svarede til de moderne idealer om elevernes selvvirksomhed. Et af de mest omdebatterede forslag var åbenplanskolen. Her havde klasseværelset kun tre vægge og stod derfor i umiddelbar forbindelse med det åbne område uden for selve undervisningsrummet. Sct. Kle-

mens Skolen var en af de første, der undersøgte mulighederne for at indføre åbenplanideen. Skolen skulle i begyndelsen af 1970'erne udvides betydeligt, og fra arkitekter og lærere kom der forslag om at lade den ene af to fløje være åben, mens den anden skulle bestå af traditionelle klasselokaler.

Lærerne besøgte to skoler på Sjælland. Men herefter viste det sig, at der ikke kunne opnås en enten/eller løsning. Resultatet blev, at klasselokalerne i begge fløje skulle være åbne, men samtidig forsynes med skydedøre, sådan at lokalerne kunne bruges på traditionel vis. Det var utvivlsomt en god løsning, for da Klostermarksskolen, Søhusskolen og Humlehaveskolen senere fik åbenplanløsninger, resulterede det snart i omfattende forældreprotester. Det kneb med at skaffe ro i undervisningen, og tiderne var ikke til at ansætte mere personale til at intensivere samspillet mellem lærer og elev. Resultatet blev, at åbenplanskolerne måtte omdannes til skoler med traditionelle klasselokaler.

I forbindelse med kommunalreformen blev det påkrævet at give skolehjemssamarbejdet nye rammer. Man følte, at der ville blive urimeligt langt mellem skolekommissionen og hjemmene, og det blev derfor vedtaget, at der ved hver skole skulle oprettes et skolenævn. Det skulle følge undervisningen og anskaffelse af undervisningsmidler, være orienteret om forsømmelsernes omfang og have indflydelse på budgetanvendelse og timeplanens udformning. Skolekommissionen skulle herefter vælges af de enkelte skolenævn suppleret med byrådsudpegede medlemmer. Skolekommissionens funktion var stadig at indstille lærere til ledige embeder og føre det overordnede tilsyn med kommunens skoler. Ofte viste forældrene deres interesse for skolearbejdet ved at danne forældreforeninger ved de enkelte skoler.

Elevrådene voksede frem ved de fleste skoler i 1960'erne. Det viste sig undertiden vanskeligt at skabe kontinuitet og engagement i elevrådsarbejdet, men parallelt med ungdoms- og studenteroprør voksede aktiviteten, selv om medindflydelsen var beskedent. På flere Odenseskoler er der forsøg i gang for at gøre demokratiet så reelt som muligt. Kroggårdsskolen har i et forsøg på at forebygge hærværk og destruktiv adfærd ladet de ældste klasser bestyre en del af skolens budget. På Tingkærskolen ved Birkum forsøger man at gøre skolen til en mere rekreativ og positiv institution i elevernes bevidsthed. Skolens leder, Erik Jørgensen, mener, at »det gælder om, at eleverne får en mere sammenhængende dag. Med flere udearbejdende forældre bliver børnene ukoncentrerede, rastløse og rodløse ... De bruger meget af deres tid på fjernsynskiggeri og får en overfladisk voksenkontakt«. Tingkærskolen er blot en af flere skoler i Odense kommune, hvor man forsøger at skabe en mere helhedsorienteret skole. Lektionerne gøres længere, klasserne har færre lærere, navnlig i forbindelse med indskoling i børnehaveklasse og 1. og 2. klasse. Desuden er der flere steder forsøg med at udvikle nye typer af 10.

klasser. Forbindelsen mellem hjem og skole bliver flere steder styrket ved, at lærerne besøger forældrene.

Der var også noget, der tydede på, at folkeskolens sociale funktioner burde udvides. Skolebespisningen var blevet afviklet i løbet af 1960'erne, og kun uddelingen af mælk og vitaminer var blevet opretholdt i de yngre klasser. På trods af velstand og velfærd var der åbenbart børn, der hverken fik morgenmad eller madpakke med hjemmefra. Sundhedsplejersken ved Abildgårdskolen bemærkede, at mange børn var magre og blege, og at årsagen hertil tydeligt var underernæring. Skoledirektør Henning Lehm udtalte i vinteren 1987, at nogle børn kastede sig over den endnu ikke færdiglavede mad i skolekøkkenet. Resultatet blev, at kommunen genoptog uddelingen af mad til elever, der måtte skønnes at have særligt behov herfor. Det drejede sig i første omgang om 840 madpakker, der dog ikke indeholdt kød af hensyn til indvandrerbørnene.

Navnlig fra lærerside tales der meget om at gøre folkeskolen til en hel-dagsskole, som ikke blot er et lærested, men også et værested. Debatten om udvidelsen af skolens funktioner er utvivlsomt blevet fremmet af de mange skolenedlæggelser med afskedigelser af lærere. Odense har som de tre øvrige magistratsbyer måttet nedlægge skoler i centrum og bygge nye i forstæderne. Allerede i begyndelsen af 1970'erne blev Jernbanegades Skole nedlagt og derefter overtaget af Odense Forberedelseskursus, der typisk tilbød voksne, der ikke havde fået mere end syv års skolegang, en supplerende folkesko-leundervisning og enkeltfags-HE. Overgades Skole, der i en årrække havde været hjælpeskole, blev i 1973 indrettet som samlingssted for indvandrere, men er senere nedrevet. I 1970 blev Lindvedskolen nedlagt som folkeskole og i stedet overtaget af Rudolf Steinerinteresserede kredse.

I begyndelsen af 1980'erne faldt børnetallet i Odense centrum markant (jfr. tabel 9.3) og fra politisk side blev der udarbejdet forslag til nedlæggelse af yderligere tre skoler, nemlig Korsløkke, Åløkke og Bolbro skoler. Efter en levende debat og en afstemning blev det klart, at Korsløkkeskolen måtte nedlægges, og børnene og lærerne overførtes til Kragshøj skolen. Derimod undgik de to andre skoler foreløbig at blive lukket. Bolbro skole overlevede dog kun i reduceret skikkelse, idet overbygningen blev nedlagt, og fremover skulle der kun være et spor fra børnehaveklasse til 7. klasse. På mindre end 15 år var børnetallet ved denne skole faldet fra 1.800 til under 200. Robert Dalskov Andersen, der i 1978 efterfulgte den radikale Uffe Larsen som rådmand for magistratens 4. afdeling, gav udtryk for, at han havde vilje til at arbejde for bevarelsen af alle kommunens 42 skoler. Betingelsen herfor var, at lærerne var parate til nytænkning. De skulle aktivt samarbejde om at »nedbryde de stive opdelinger i timer, klasser og årgange, og... de stive grænser

Tid til cola, yoghurt og grovbrød i frikvarteret. Billede fra Højstrupskolen i klisternærernes tid (Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

Tabel 9.3: Skolestatistik for Odense kommune 1970-85.

År	Antal elever	Klassekvotient	Antal lærere
1970	25.274	22,8	1.270
1975	25.369	19,7	1.650
1980	25.158	18,3	1.942
1985	22.962	17,8	2.002

Kilde: Odense Kommunale Skolevæsen. Beretning, oversigter og tal. Magistratens 4. afdeling. Årsberetning.

mellem undervisning, fritid og socialt samvær«.

Tilskyndelsen til denne udtalelse var, at der i kommunen blev brugt 40,5 mill. kr. alene til skolepsykologisk rådgivning, specialundervisning og alternativ undervisning i ungdomsskolen. Desuden kostede det samme år 76 mill. kr. at anbringe børn og unge uden for hjemmet samt til særlig støtte. På denne baggrund var det efter rådmandens mening nødvendigt, at lærerne udviklede et samarbejde med børne- og fritidspædagogerne og socialarbejderne, sådan at der kunne sættes ind på forebyggelse i stedet for at reparere skaderne.

Den konservative rådmand Søren Møller, der i 1982 efterfulgte Robert Dalskov Andersen, arbejder videre på denne linie. Desuden har han udtalt, at skolenedlæggelser ikke er en fordelagtig løsning, idet besparelserne er for få i forhold til omkostningerne. I stedet må lærerne gå ind i et udviklingsarbejde. Lærerne reagerede positivt på denne opfordring og gik i foråret 1987 med i »Projekt Odense Skolerne«. I forbindelse med projektet blev der nedsat en række udvalg, der skulle arbejde med elevmedbestemmelse, helhedspræget skolehverdag, ændringer i skolestrukturen, samordnet indskoling, overgangen fra folkeskole til erhvervslivet eller videreuddannelse, specialundervisning, fagenes omfang og indhold, mellemklassernes problemer (3.-5. klasse) og undervisning af fremmedsprogede elever. Mens udvalgene arbejder, sker der mange praktiske fornyelser, bl.a. er der allerede indført samordnet indskoling ved 26 af kommunens 41 skoler.

De skoler, der blev bygget efter 1945, var tilsyneladende både mere pædagogisk indrettede og mere hensigtsmæssigt konstruerede end byens gamle skoler. Men med anvendelse af flere kunststoffer og en mere effektiv isolering opstod der flere steder miljøproblemer. Der manglede ventilation, og der var statisk elektricitet, fremkaldt bl.a. af nålefiltæpper. Dertil kom, at man fandt ud af, at en del lofter indeholdt karlit, som man mistænker for at være kræftfremkaldende. Det kom til konfrontationer mellem lærere og forældre på den ene side og skolemyndigheder og politikere på den anden. Navnlig var der spændinger på Højme-, Søhus- og Humlehaveskolerne. Til

Fra Højby Friskole en gang i 1970'erne (Fyns Presse Foto, Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

sidst trak det op til en konflikt mellem Danmarks Lærerforening og byrådet. Borgmester Verner Dalskov mente, at man skulle have en betydelig grad af sikkerhed for, at materialerne forårsagede de gener, som lærerne registrerede i form af hovedpine og allergi. Det kunne jo også tænkes, at det var lærernes hjemmemiljø, der fremkaldte generne. Resultatet blev dog, at kommunen fjernede de omstridte karlitlofter og i øvrigt forbedrede gulvbelægning og ventilation.

Ekspansion på gymnasieområdet

Med indvielsen af de nye bygninger til Mulernes Legatskole i Vollsmose var der i en årrække skabt kapacitet til at optage alle egnede ansøgere til gymnasiet. Dertil kom, at Vestfyns Gymnasium i Glamsbjerg lattede presset sydfra, og at byens to studenterkurser, Odense Studenterkursus og Fyns Studenterkursus, stod åbne for de ældre, der havde forsømt at tage gymnasieuddannelsen som 16-19-årige.

Som en følge af kommunalreformen blev Mulernes Legatskole i 1973 overtaget af amtet og fik en tiltrængt udvidelse. Der blev indrettet kantine og opholdsarealer, hvor eleverne kunne henlægge gruppearbejdet eller blot fordrive de uundgåelige fri- og mellemtimer. Byens to andre gymnasier forblev i statsregi indtil 1986. Sct. Knuds Gymnasium fik i 1973 en væsentlig udvidelse og modernisering, og Odense Katedralskole fik i 1965 en ny naturfagsfløj og i 1977 kantine i loftsetagen.

Sct. Knuds Gymnasium, fotograferet i 1940'erne, kort efter gymnasiets udflytning til Hunderupkvarteret (Herluf Lykke fot., Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

I løbet af 1970'erne voksede antallet af ansøgere til gymnasierne fra omkring 10% af en ungdomsårgang til over 30%. Det blev derfor nødvendigt at bygge et fjerde gymnasium i Odense. En tid så det ud til, at det skulle placeres i ledige lokaler på Bolbro Skole, men da Odense Universitet kunne flytte til nye lokaler på Campusvej, blev der plads i barakkerne på Niels Bohrs Allé. Her begyndte Fyns Amts andet Odensegymnasium i 1979. Allerede året efter kunne skolen flytte ind i et nyt Friis og Moltkebyggeri i sydøstbyen med navnet Tørnbjerg Gymnasium. Med udbygningen af enkeltfags-HF på Odense Forberedelseskursus blev der mindre behov for studenterkurserne, og i 1977 blev Odense Studenterkursus nedlagt. For at tilgodese de tre nordfynske kommuners gymnasiebehov blev der i 1979 bygget et gymnasium i Sønderløse, der også kunne lette elevpresset på Odensegymnasierne fra Næsby og Vissenbjerg.

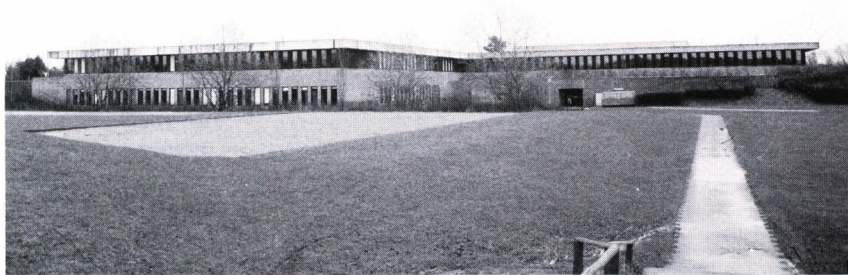
Ungdomsskolen har i de sidste par årtier udbygget sin virksomhed og taget nye fag og projektilbud på programmet. Et af projekterne ved Korsløkke Ungdomsskole er »Krop og sundhed«, hvor de unge i et tværfagligt samvirke kan arbejde med sig selv og deres muligheder i forbindelse med naturen og kammeratskabet. I en del af de nye initiativer for de 14-18-årige frivillige oplysningsarbejde indgår ekskursioner og kammeratligt samvær, sådan at ungdomsskolen i stadig højere grad bliver et samlingssted omkring centrale interessefelter for de unge.

I de sidste 15 år er antallet af elever i ungdomsskolen blevet fordoblet og

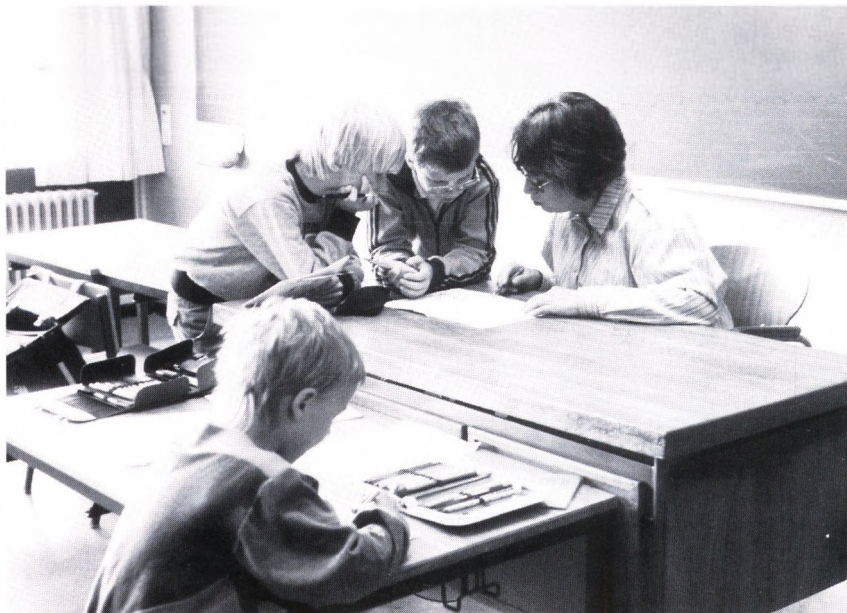
søges nu hvert år af omkring 6.000 elever. Ungdomsskolen er også åben for skoletrætte folkeskoleelever. Dertil kommer, at den traditionelle aftenskole i 1968-fritidslovens regi og Folkeuniversitetet står åben for de unge. Tendensen går i retning af at nedbryde alders- og kønsbetingede skel mellem unge, voksne og ældre. Det sker bl.a. i nogle af de projekter, som er etableret under nipunktsprogrammet for folkeoplysning og voksenundervisning. Her har Odense flere forsøgsgrupper under udvikling. Beboerskolen i Højby udvikler et samarbejde mellem ungdomsskole og en lang række lokale foreninger m.m. og prøver dermed at give nyt liv i foreningsarbejdet. I Bolbro er der oprettet et aktivitetshus, hvor der er mulighed for at mødes blot for eventuelt at spise sammen og diskutere fælles aktiviteter. I Næsby er der dannet et kulturelt samråd, som har iværksat flere spændende udviklingsarbejder. Et særligt Odenseprojekt er en filmworkshop for unge i tilknytning til de sommerfilmfestivaler, der siden 1980 er blevet afholdt i Odense. I 1984 blev der lavet 60 minutter film. Opfordringen til de unge lød: »Vi laver små – men fantastiske film – i 16 mm. Med fuld tryk på fantasien i tegning, klip og collage. Med tusch, modellervoks, sand og salt – dig selv og dine nye sko«. 100 børn har deltaget i dette tilbud i Jernbanegades Skole under instruktion af danske og udenlandske tegnefilminstruktører.

Status

Skolerne i storkommunen måtte ændres i takt med fluktuationerne i børnetal og nye skolelove. Tendensen gik i retning af mindre paratviden og mere vægt på metode og færdigheder. Et af folkeskolens centrale problemer var sorteringsfunktionerne, som efterhånden blev ændret ved at samlæse længst muligt, sådan at den egentlige deling af eleverne først fandt sted efter folkeskolen. Samarbejdet mellem hjem og skole blev intensiveret og elevmedbe-

Mulernes Legatskoles bygning i Vollmose, fotograferet fra Ejbygade 1988 (Ole Ølund fot., Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

*Et par elever bliver vejledt af læreren.
Billedet er fra Højstrupskolen i 1980'erne
(Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk
Afdeling).*

stemmelsen udvidet. Baggrunden for denne udvikling var, at der blev tilført uddannelsesområdet flere ressourcer, hvilket bl.a. kom til udtryk i en fallende klassekvotient i folkeskolen.

I de senere år er der satset på at gøre skolerne til både undervisnings- og væresteder. Også på skoleområdet vil en statusbeskrivelse for Odense i 1988 skulle fremhæve, at der siden 1945 er skabt langt større enhed og sammenhæng i børnenes og de unges skolehverdag, og at der er vilje og lyst til at gøre den gamle bys og forstædernes skoler til dynamiske udviklingssteder.

10 · Videregående uddannelse

Odense Universitet

I 1966 fik Odense et universitet. Tanken herom havde en forhistorie, men den var forbløffende kort. I 1955 rejste overlæge, dr. med. Mogens Lund tanken i en interesseret, privat kreds, men den blev afvist som helt urealistisk. I 1958 udarbejdede ingeniør Jørgen Christensen et materiale, der viste, at Odense havde gode betingelser for at blive en universitetsby. Materialet blev overleveret magistraten og førte i januar 1959 til en drøftelse mellem borgmester Holger Larsen, undervisningsminister Jørgen Jørgensen og finansminister Viggo Kampmann. Drøftelsen blev resultatløs. Efter undervisningsministerens mening måtte tanken om et tredje universitet ligge langt ude i fremtiden. De mandatløse lokale initiativer endte blindt. Ved udgangen af 1950'erne var tanken om et odenseansk universitet et *fata morgana*, i bedste fald henvist til det kommende århundrede.

Det blev et uformodet ord udefra, der satte udviklingen i skred. Ved Fyns Lægeforenings 100-års jubilæum den 9. januar 1960 opfordrede medicinaldirektør Johannes Frandsen foreningen til at arbejde for et lægevidenskabeligt fakultet i Odense. Den lokale presse greb ideen, og Fyns medicinske Selskab tog efter en drøftelse med Fyns Lægeforening kontakt til borgmester Holger Larsen, der imidlertid blot kunne henvise til ministeriets afvisende holdning.

Men Johannes Frandsens ord havde skabt røre om sagen, og på foranledning af dr.phil. Jørgen Hæstrup indkaldte Akademisk Samvirke til et møde den 24. marts 1960 med emnet »Universitetsfakulteter i Odense« på dagsordenen. Indledere blev foruden Johannes Frandsen de medicinske professorer Carl Krebs, Erik Husfeldt og W. Munck, der alle i deres indlæg støttede tanken om et lægevidenskabeligt fakultet i Odense. Begrundelsen var studentertrængsel ved de to eksisterende universiteter, lange studietider og udsigten til stærkt stigende studentertal. Tanken om et universitetsbibliotek var fremme på mødet, men blev foreløbigt stillet i bero.

Aftenens debat viste enig tilslutning til en tanke, der indtil da havde været manet i jorden som totalt urealistisk, og mødet endte med nedsættelsen af et initiativudvalg på 19 medlemmer, bredt sammensat med repræsentanter for

*Overlæge, dr.med. Mogens Lund (f. 1913)
(Kurt Petersen fot., Odense Centralbibliotek,
Lokalhistorisk Afdeling).*

lægestanden, byens kulturelle institutioner og erhvervslivet. Udvalget lod ikke græsset gro over tanken. Den 1. april 1960 konstituerede det sig med dommer H. Ringberg som formand og med nedsættelsen af tre underudvalg: Et udvalg for stipendier og kollegier, et for bibliotek og bearbejdelse af fremkomne udtalelser samt et til fremskaffelse af materiale vedrørende nødvendigheden af et tredje universitet, Behovsudvalget.

Allerede her spores en glidning. Ikke mindst udvalgets erhvervsrepræsentanter ytrede sig energisk for oprettelsen af et humanistisk fakultet, og da resultatet af arbejdet i udvalg og underudvalg forelå i løbet af 1960 i *Betænkning vedrørende opbygningen af et medicinsk fakultet i Odense*, rakte betænkningen da også lidt ud over den oprindelige opgave for udvalget, idet den ikke blot indeholdt en dokumentation for behovet for et tredje lægevidenskabeligt fakultet i Danmark, men tillige i bilag til betænkningen – 43 i alt – gik ind på det vigtige biblioteksspørgsmål og på behovet for en udvidelse af adgangen til cand. mag.-studier. Den debat, der fulgte i betænkningens kølvand, viste, at der var et tvingende behov for et tredje lægevidenskabeligt fakultet, samt at det – trods enkelte kritiske røster – stort set blev anerkendt, at Odense måtte blive hjemsted for enten fakultet eller – om muligt eller ønskeligt – universitet.

Sideløbende med denne lokale aktivitet var der imidlertid på landsplan sket en udvikling og truffet beslutninger, der skulle få afgørende betydning for de lokale planers fremme eller forlis.

I årene 1959-61 foregik en drøftelse af forholdene omkring Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole, der stod over for udvidelser. Under debatten om ombygning kom tanken om at placere en ny skole ved Odense ind i billedet. Medvirkende til denne tanke var, at staten tæt ved Odense kunne erhverve Hollufgårds jorder på ca. 500 tønder land, og ved lov af 31. maj 1961 bemyndigedes landbrugsministeren til at erhverve disse jorder med henblik på etableringen af en sådan skole. Staten overtog herefter i 1961 Hollufgård for 5.2 millioner kr.

I det samme tidsrum blev det klart, at et eksplosivt stigende studentertal med en flerdobling af tilgangen til landets gymnasier måtte medføre en udbygning af og eventuelt en aflastning af de medicinske fakulteter i København og Århus, og under drøftelserne herom gik undervisningsminister K. Helveg Petersen og regeringen ind for tanken om en placering af et tredje medicinsk fakultet i Odense, bl.a. fordi man fandt en decentralisering ønskelig. En lov herom blev vedtaget i Folketinget den 25. maj 1962. Under debatten i Folketinget blev det med henblik på den da sandsynlige placering af en landbohøjskole i Odense bragt på bane, at et matematisk-naturvidenskabeligt fakultet burde knyttes til den odenseanske institution som et naturligt bin-

deled mellem landbohøjskole og fakultet. I realiteten var tanken om et fakultet nu ved at ændre sig til tanken om et universitet.

Efter lovens vedtagelse blev der af ministeriet nedsat et udvalg, Odenseudvalget, vedrørende oprettelsen af et medicinsk fakultet, men udviklingen overhalede nu udvalgets arbejde. Få uger efter lovens vedtagelse blev der nedsat endnu et udvalg, Universitetsplanlægningsudvalget, der fik til opgave at undersøge behovet for et eller flere universiteter i Danmark. Udvalget barslede i december 1963 med den konklusion, at der næst efter et lægevidenskabeligt fakultet var størst behov for et filosofisk og et naturvidenskabeligt fakultet, og foreslog, at de to nye fakulteter oprettedes i tilknytning til det planlagte lægevidenskabelige fakultet i Odense i nært samarbejde med en kommende veterinær- og landbohøjskole, idet man opererede med tanken om, at den nye institution kunne blive et af kraftcentre i et »universitetscenter«, omfattende en række integrerede videregående uddannelser. Regeringen tilsluttede sig udvalgets konklusion, og i marts 1964 kunne undervisningsminister K. Helveg Petersen fremsætte lovforslag om oprettelse af et universitet i Odense, og loven herom blev vedtaget den 29. maj 1964. Odenseudvalget fik følgelig et ændret kommissorium og en udvidet sammensætning.

På papiret og i lovtekst var Odense Universitet en realitet. Tilbage stod realiseringen af lovens bestemmelser, men også dette skulle ske i det bemærkelsesværdige tempo, hvori alle begivenheder havde udviklet sig fra den klare afvisning i 1959 over utopien i 1960 til beslutningen i 1964. Var det gået stærkt med holdningsskift og vedtagelser, gik det ikke mindre stærkt med at give lovtekstens påstand kød og blod.

I september 1964 blev kontorchef i Finansministeriet Bengt Bengtson udnævnt til administrator med den opgave at få det nye universitetscenter konkret etableret, en opgave, der ikke blev mindre af, at der måtte improviseres på et tidspunkt, hvor praktisk talt alle de problemer, der knyttede sig til de danske universiteters forhold i henseende til antal, organisation, struktur og undervisning var taget op til generaldebat på landsplan. Bengtson indrettede sig i lejede lokaler på Odense rådhus og blev straks knyttet til Odenseudvalget.

Opgaven for udvalget og Bengtson var ikke blot uhyre kompliceret. Den var også påtrængende, idet regeringen ønskede en hurtig igangsættelse af universitetet, helst i 1965 og i det mindste i 1966. Et enkelt problem var dog afklaret, da Bengtson i efteråret 1964 kom til byen for at tage bestik af den uoverskuelige situation. Der var da i udvalget taget beslutning om, at kun de institutter, der var uløseligt forbundet med Odense Amts og Bys Sygehus, skulle placeres i tilknytning til de eksisterende og planlagte sygehusbygning-

Odense Universitetsbiblioteks første bygning, en nedlagt skjortefabrik i Islandsgade (Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

ger, mens alle øvrige institutter skulle placeres på Hollufgårdarealerne, i 1964 endnu en bar mark. Der var således hverken hus, lærere, bibliotek eller bevillinger til det endnu ukendte antal fag, der kunne komme på tale, og der var ingen klarhed over Landbohøjskolens forhold, eller hvad der måtte ligge i tanken om et universitetscenter. Strengt taget var der ud over lovteksten bare Bengtson, optimisme, svævende visioner og lokal opbakning.

Der var også vilje til improvisation. I første række gjaldt det om at finde egnede eller blot anvendelige lokaler, og her faldt en første tanke på et lejemål af Gartnernes Salgsforening på Middelfartvej, da en flyvsk tanke om at anvende byens biografer i dagtimerne var kasseret som lidt for fantasirig. Løsningen blev dog en anden.

Det viste sig, at Odense Teknikum på Hjallesevej netop stod over for afslutningen af skolens byggeafsnit 2, men at der på tegnebrættet forelå et færdigt projekt for en senere opførelse af afsnit 3, og at man på byggepladsen havde teknikere, arbejdskraft, kraner og byggemateriel, der muliggjorde, at man kunne gå direkte i gang med dette afsnit 3, såfremt en bevilling til fortsættelse af byggeriet kunne fremskaffes. Her forenedes alle gode kræfter i udvalg, administration og ministerium, så finansudvalget i foråret 1965 kunne bevilge et lån til Odense Teknikum på betingelse af, at det nye byggeafsnit blev udlejet til Odense Universitet i fem år. Dermed lå det fast, at universitetet i det mindste havde nødvendige lokaler til en tidlig start i september 1966: Blok E på 3.600 m² og en laboratorieføj på 1.500 m².

Næste presserende problem blev spørgsmålet om fag og lærerkræfter. I

sommeren 1965 blev der opslået ni professorater i humaniora (filosofi, historie, engelsk sprog og litteratur, nordiske sprog, nordisk litteratur, tysk sprog og litteratur, romansk sprog og litteratur, slaviske sprog og litteratur samt klassisk filologi) og fem professorater under det lægevidenskabelige fakultet (anatomi, biokemi, fysik, fysiologi, kemi), og bedømmelsen af indkomne ansøgninger kunne gå i gang. Denne måtte nødvendigvis tage sin tid, og endnu i februar 1966 var der kun designeret to af de 14 professorater. Men efterhånden som professorerne i forårets løb blev udnævnt, blev der af administrationen etableret et samarbejde med dem for så vidt angår apparatur, bøger, undervisningsmateriel, opslag og ansættelse af de nødvendige videnskabelige medarbejdere m.m. Lokaleproblemet lå fast. Her var startvilkårene givne: Blok E.

I august 1966 kunne de nu udnævnte professorer samles og vælge rektor og prorektor: Professor i nordisk litteratur Mogens Brøndsted blev rektor, professor i anatomi Franz Bierring blev prorektor.

I tiden op til september 1966 var der andre store problemer under løsning. I september 1965 blev bibliotekar Torkil Olsen udnævnt til overbibliotekar for Odense Universitetsbibliotek, en selvstændig institution under Kulturministeriet og med status som videnskabeligt bibliotek for universitetet og den da forudsete landbohøjskole samt eventuelle andre højere læreanstalter i det hypotetiske universitetscenter. Her var der fra starten hverken bøger eller lokale, og biblioteket kunne ikke få tag over hovedet i blok E. Torkil Olsen måtte indlede sin Odensetilværelse i et par værelser i sygehusets tidli-

Håbefulde studenter på vej mod åndernes rige? Odense Universitets første studerende på vej til åbningshøjtideligheden i september 1966 (Fyns Presse Foto, Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

gere administrationsbygning, men i december 1965 købte Kulturministeriet en nedlagt skjortefabrik i Islandsgade, hvortil siden under en hurtig ekspansion kom lejede magasinbygninger i nærliggende fabrikslokaler. Også her måtte der improviseres og tænkes i utraditionelle baner, og også her nåede man frem til en forpustet start inden september 1966. Med god grund kunne Torkil Olsen advarende bemærke, at man i fremtiden burde begynde biblioteksarbejdet mindst fem år forud for eventuelle beslutninger. I det givne tilfælde blev der kun levnet biblioteket seks måneder.

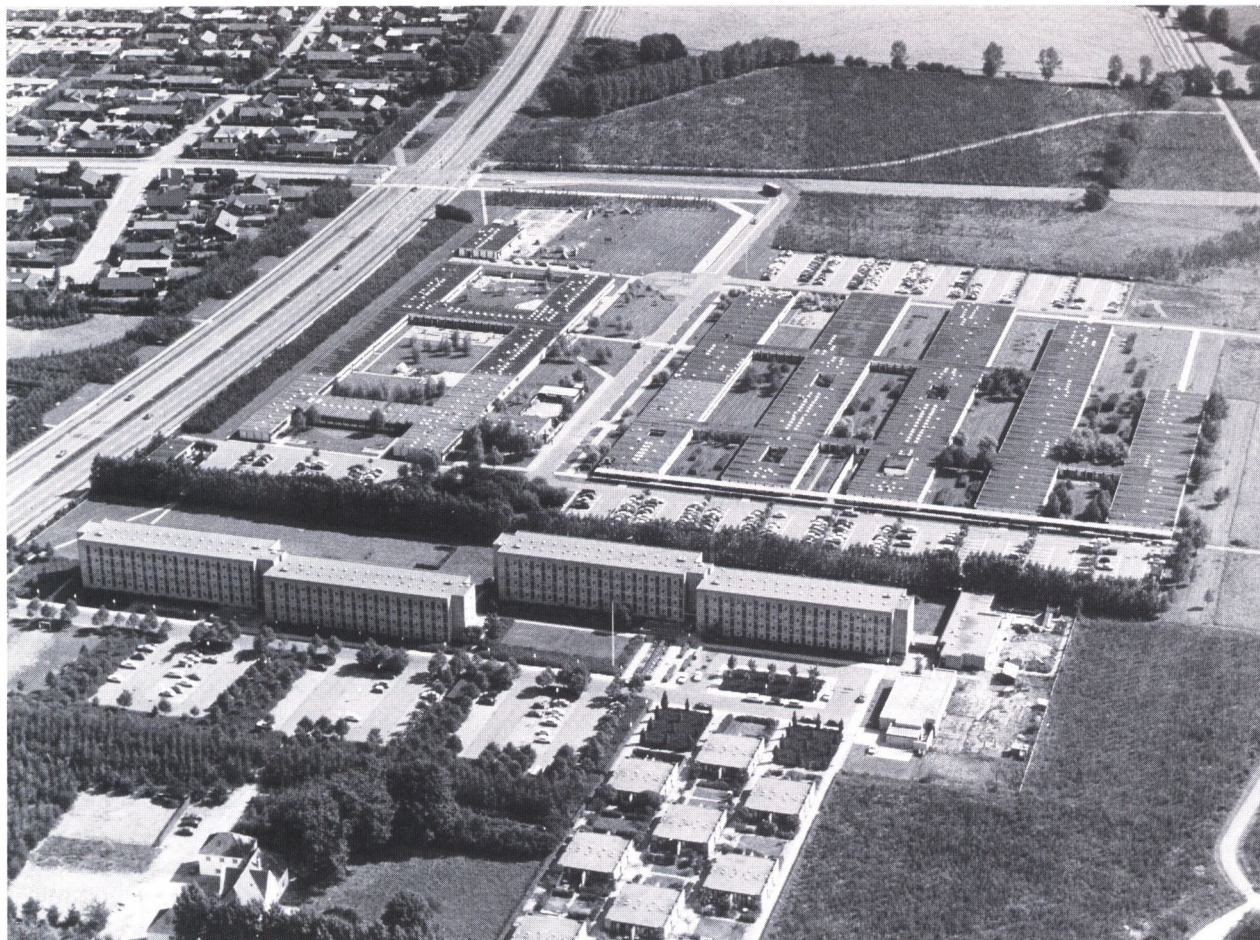
Der var i stort og småt talrige problemer, der så vidt gørligt skulle ryddes af vejen, inden universitetet kunne slå dørene op til blok E. Et stort problem var fremskaffelsen af kollegier til de studerende. Byen rådede i 1966 kun over tre mindre kollegier, og her lod ingen løsning sig haste igennem. I begyndelsen af 1960'erne var der imidlertid blevet stiftet en komité for oprettelse af kollegier. Ingeniør Jørgen Christensen blev her den energiske drivkraft bag planerne, og da universitetet indviedes, forelå der et kollegieprojekt på 480 kollegieværelser og 40 kollegielejligheder samt et indsamlet beløb på over 3 millioner kr., kort efter hævet til 4 $\frac{1}{2}$ million kr. Men på dette område måtte det indtil videre blive de studerendes sag at finde frem til nødløsninger.

Og så kunne universitetet den 1. september 1966 åbne med de første 187 studerende, heraf 111 under humaniora, 58 under det medicinske fakultet og 18 uden studievalg. Deres medspillere blev de 14 professorer samt de videnskabelige medarbejdere, der enten fra starten eller i løbet af de følgende måneder trådte til som amanuenser, lektorer, undervisningsassistenter, laboranter m.m. Midt i aktiviteten en voksende administration, der også fremover skulle få nok at se til, som universitetsarbejdet faldt i leje.

Havde regeringen i 1964 udbedt sig en hurtig løsning, blev forventningen herom besvaret med lidt af et mirakel.

I foråret 1966 var problemer og løsninger tumlet over hinanden. Alligevel måtte der tages tid til at se længere end til nødløsninger. I marts 1966 udkrev Undervisningsministeriet i forening med Landbrugsministeriet og Kulturministeriet en nordisk idékonkurrence om den arkitektoniske udformning af et center for højere uddannelse og forskning i Odense. Også her gik det stærkt med afvikling og bedømmelse af konkurrencen, der blev vundet af arkitekt Knud Holscher. Universitetet var ikke fire måneder gammelt, før opgaven med at projektere og opføre Odensecentret blev overdraget den vindende arkitekt.

Blok E var en blot og bar nødløsning, og da det egentlige universitetsbyggeri efter Knud Holschers vinderprojekt først lod sig realisere efter en længere forberedelses- og projekteringsfase og en byggeperiode i årene 1971-82, måtte nødløsningen erstattes af en midlertidig løsning på det unge universi-

tets lokale problemer. Løsningen blev fundet i et hastigt opført elementbyggeri på de arealer af Hollufgårds jorder, der lå Odense Teknikum nærmest. Bevilling hertil kom i 1967, og opførelsen gik rask fra hånden og skabte fortræffelige lokaler i overgangsperioden. Allerede i 1969 kunne de første universitetsfag flytte fra blok E til det midlertidige elementbyggeri – i venlig omtale »barakkerne« – for nogle år senere at fortsætte udflytningen til de blivende auditorier på Campusvej, efterhånden som Holschers projekt – i folkemunde døbt »Rustenburg« – tog form. På tur og stribe og efter øjeblikkets behov og muligheder bevægede universitetets mange fag sig etapevis denne vej fra blok E over barakker til det monumentale byggeri på Campusvej.

Dette byggeri lod sig dog ikke helt og fuldt gennemføre efter det oprindelige projekt. Inden byggeriet kunne gå i gang i 1971, måtte projektet modifice-

Lufffoto over »barakkerne« ved Niels Bohrs Alle (vejen til venstre i billedet). Midt i forgrunden H.C. Ørsted Kollegiets bastante bygninger (Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

res af økonomiske grunde. Det var født og havde sejret under højst gunstige konjunkturer, men måtte bringes til beskåret udførelse, da mere kølige overlæg om nødvendighed og omkostninger afløste den visionsprægede optimisme fra 1966, hvor man bl.a. opererede med tanken om et universitetscenter, bygget op omkring den nyskabte institution. Også af den grund trak byggeriet ud, og en årrække måtte det hastigt etablerede odenseanske universitet udvikle sig under kontinuerlig vandring mod det sluttelige mål på Campusvej og i takt med, at byggeafsnit efter byggeafsnit blev færdiggjort i løbet af 1970'erne. Udflytningen hertil indledtes for de første fags vedkommende i 1973, universitetsbiblioteket lod sig udflytte i 1974, og etapevis fulgte derpå fag efter fag, indtil universitetets administration kunne afslutte vandringen mod Campusvej i begyndelsen af 1980'erne.

Da legemsøvelser i 1970'erne blev føjet til de fag, Odense Universitet kunne tilbyde de studerende, førte dette til, at der i nær tilslutning til universitetet blev opført et stort idrætsanlæg med svømmehal, atletikstadion og boldbaner. Herved løstes også problemerne for boldklubben B 1913.

Under disse i og for sig lykkelige vilkår groede universitetet støt og roligt frem og beviste i praksis, at både Johs. Frandsen, initiativudvalg og lovgivere havde set ret i behov for og placering af landets tredje universitet. Et oprindeligt studentertal ved indvielsen på 187 studerende var i 1970 1.193, i 1975 3.863, i 1980 4.514 og i 1985 5.601 (1986: 5.926). Tilsvarende voksede naturligvis budgetter og lærertal. En begrænset administration måtte i 1966/67 operere med et beskedent budget på omkring 5 millioner kr., et beløb, der i 1986 var vokset til 230 millioner kr. Antallet af ansatte i lærerstab og administration steg støt med den hastigt ekspanderende institution. Ved indvielsen i 1966 havde man i alt nået at få ansat 37 lærere på forskellige faglige niveauer – professorer, amanuenser, lektorer og undervisningsassistenter – men tallet øgedes allerede lidt i løbet af universitetets første semester, hvor universitetet gled fra tanke ind i virkelighedens verden. I 1986 omfattede lønninglisten 331 ansatte i lærerstaben, mens det teknisk-administrative personale omfattede 369 ansatte.

En bemærkelsesværdig udvikling kom universitetsbiblioteket til at opleve. Da Torkil Olsen tiltrådte som universitetsbibliotekar, måtte biblioteket begynde på helt bar bund. Bogbestanden var hurtigt opgjort. Der var ingen bøger. Men biblioteket kom snart ind i en rig blomstring, hvor anskaffelsen af de løbende udgivelser kun var den ene side af sagen. Et andet og i 1966 uoverskueligt problem blev anskaffelsen af den ældre bogmasse, en opgave, der i vidt omfang løstes gennem uforudseligt heldige køb af ældre etablerede bogbestande, som eksempelvis erhvervelsen af Studenterforeningens og Herlufsholms biblioteker samt køb fra forskeres dødsboer m.v. Ved udgan-

gen af 1985 – 20 år efter bibliotekets etablering – var bogbestanden nået op på ikke mindre end 761.000 bind, og biblioteket abonnerede på over 7.800 tidsskrifter.

For universitetets undervisning og forskning var bøger og tidsskrifter et uundværligt hjælpemiddel. Det nødvendige apparatur var et andet hjælpemiddel. I startfasen kunne en del af byggebevillingen benyttes til anskaffelse af forskningsudstyr, og med årene blev apparaturparken udbygget væsentligt med støtte fra forskningsrådene samt betydelige bidrag fra private fonds og legater. Regeringsinitiativer og programmer kom også Odense Universitet til gode.

Med lokaleproblemerne løst eller under løsning kunne universitetet under skiftende rektorer gå i gang med undervisning og forskning. Allerede inden indvielsen havde det første lille lærerkollegium som nævnt valgt professor Mogens Brøndsted som universitetets første rektor. Han afløstes i 1971 af professor Franz Bierring, der fungerede til 1974 for i årene op til 1983 at blive afløst af lektor Aage Trommer, hvorefter lektor Carl Th. Pedersen overtog hvervet.

Universitetet havde fra starten to fakulteter, dels det natur- og lægevidenskabelige fakultet, dels det humanistisk-samfundsvidenskabelige fakultet. I 1974 udskiltes det naturvidenskabelige fagområde som et selvstændigt fakultet.

Ved universitetets start var holdene små, og der måtte gå nogle år, inden

Studerende modtager undervisning under afslappede former i en af gårdhaverne på universitetet på Campusvej (Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

«På tankens slot bor studenten glad» – studenterliv i Odense Universitets kantine omkring 1985 (Birte Palle Jørgensen fot., Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

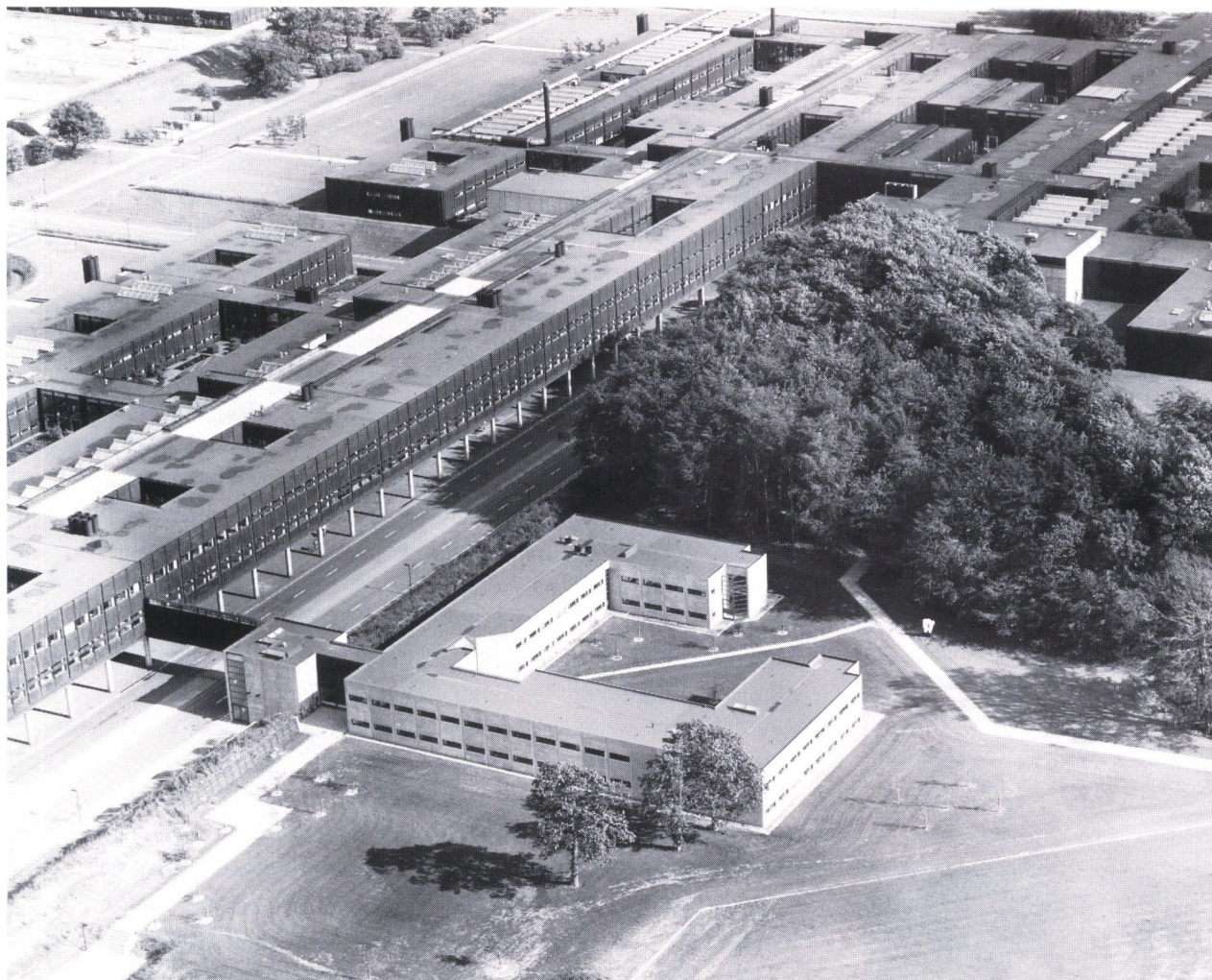
universitetets undervisning kunne udmønte sig i afsluttede eksaminer. Men som antallet af studerende voksede, og årene gik, kom resultaterne i form af afsluttede studier og færdige kandidater på forskellige studieniveauer. I de 20 år fra 1966 til 1986 kunne i alt 4.051 studerende afslutte deres uddannelse med endelig eksamen, og heraf 1.098 læger fra det fakultet, der oprindeligt havde båret tanken om et universitet i Odense frem, mens 1.534 blev kandidater i de humanistiske fag, 1.242 i samfundsfaglige fag og 167 udgik fra det først senere etablerede naturvidenskabelige fagområde.

Også forskningsmæssigt kom Odense Universitet hurtigt til at markere sig. Allerede i 1968 kom den nyetablerede institution til at bedømme den første disputats og de første af universitetet stillede prisopgaver, og i årene op til 1985 kom universitetet til at antage 93 disputatser og belønne i alt 66 prisopgaver. Ikke al den forskning, der rummes i disse tal, var hjemlig avl, men en stor del havde større eller mindre rod i universitetets arbejde, og adskillige havde direkte rod her.

Ved universitetets start indgik der i debatten nogle ikke særlig præcist formulerede forestillinger om Odense Universitet som det naturlige midtpunkt i et universitetscenter, i hvilket en række uddannelsesinstitutioner mere eller mindre kunne integreres. Talsmændene for et sådant center forestillede sig, at et sådant center eksempelvis kunne indbefatte Landbohøjskolen – der jo under den tidlige debat tænkte flyttet til Odense – Tietgenskolen, Odense Teknikum, Den sociale Højskole, Odense Seminarium, Det fynske Musik-konservatorium m.v. Tanken om et sådant center strandede trods en langvarig drøftelse om konkrete løsninger. Forskellene mellem de berørte institutioners forhold var for store til, at tanken viste sig realiserbar. For så vidt led tanken allerede skibbrud kort efter universitetets åbning i 1966, da planen om en flytning af Landbohøjskolen måtte opgives efter højskolens modvilje over for tanken om en udflytning. Tanken herom blev endeligt skrinlagt i 1969. Mulighederne for alligevel at skabe et center blev dog i 1970'erne drøftet i et såkaldt centerråd, men også her forliste tanken. Centerrådet blev opløst i 1980.

Andre videregående uddannelser

Da planerne om et universitet i Odense i midten af 1960'erne var til debat, lokalt og på landsbasis, var det naturligt, at tanken drejede hen på muligheden af at etablere en integreret undervisning for en række videregående uddannelser i byen. Selv om tanken i første række havde haft rod i planerne om en landbohøjskole i det fynske land, havde tanken også rod i den kendsgerning, at Odense i forvejen var hjemby for en række videregående uddan-

nelser, og at andre var under planlægning med placering i Odense.

Helt bortset fra byens gymnasieskoler, der i årene efter 1945 både blev udbygget og fordoblet i antal fra to til fire gymnasier, hvortil kom studenterkurser, rummede byen så væsentlige uddannelsesinstitutioner som Odense Teknikum, Tietgenskolen, Odense Seminarium, Det fynske Musikkonservatorium og – fra 1968 – Den sociale Højskole. Af disse kom Odense Teknikum som nævnt til at give et første husly til universitetet, og når dette kunne ske, skyldtes det det forhold, at teknikum netop i midten af 1960'erne var under vidtgående udbygning. Institutionen havde gammel rod i byens Tekniske Skole, der var skabt allerede i 1844, og som fra 1899 havde haft til huse i egen bygning i Munke Mose. Men stærkt øget tilgang af studerende

*Odense Universitet set fra luften med
Campusvej midt i billedet og
administrationsbygningen i forgrunden (Odense
Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).*

Odense Teknikums rektor fra 1953 til 1969 L. Chr. Lomholt (f. 1901) (Nørmark fot., Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

Erik Nielsen (1901-80), Tietgenskolens leder 1954-71 (Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

medførte, at skolen fra slutningen af 1950'erne led af pladsmangel, og der blev derfor taget skridt til opførelse af et nyt bygningskompleks ved Hjallesvej. Opførelsen blev påbegyndt i 1959, og i 1960 kunne de to første blokke af byggeriet tages i brug. Omtrent samtidigt blev Odense Teknikum ved lov i 1962 om landets teknika udskilt fra de tekniske skoler og fik status som selvejende institution under Undervisningsministeriet, og L. Chr. Lomholt blev valgt som Odense Teknikums første rektor efter i en lang årrække at have været lærer og leder på skolen.

Tilgangen til teknikum blev i årene 1955-65 uventet stor, og det blev hurtigt nødvendigt med en yderligere udbygning af nye blokke i komplekset ved Hjallesvej, hvilket netop kom universitetet til gode, da et fremskyndet byggeri af teknikums femte blok en overgang kunne give plads til universitetet. Ved udgangen af 1965, da universitetet var i støbeskeen, var antallet af studerende ved teknikum nået op på 1.400 elever for derpå midlertidigt at stagnere, bl.a. fordi et stigende antal unge søgte gymnasieuddannelse inden videregående studier. Denne betydelige omgruppering af det gængse uddannelsesmønster smittede med en tre-fire års forsinkelse af på tilgangen til Teknikum.

Men indadtil fortsatte institutionens ekspansion. I 1964 oprettedes en elektroteknisk studieretning, hvorefter Odense Teknikum havde fire studieretninger: Bygningsteknik, elektronik, maskinteknik og produktionsteknik. I 1970'erne kom nye fag som miljølære og arbejdsmiljø til. I 1968 trak rektor Lomholt sig tilbage, og i hans sted valgtes civilingeniør K.K. Larsen som teknikums rektor. Under hans ledelse moderniseredes studieplaner og ledelsesstruktur, ligesom kriterierne for optagelse på skolen blev tillempet samfundsudvikling og ændring af uddannelsesmønster.

Knyttet til Odense Teknikum var et betydeligt bibliotek, Odense Tekniske Bibliotek. I 1949 indgik Teknisk Skoles interne bibliotek ved en samarbejdsaftale med Odense Centralbibliotek i et selvstændigt og offentligt teknisk bibliotek, som først fik til huse i bygningen i Munke Mose, indtil Odense Teknikum i 1968 overtog driften af biblioteket. Biblioteket udviklede sig til et forskningsbibliotek med en bogbestand på mere end 20.000 bind og med abonnement på ca. 800 tidsskrifter.

Fik Odense Teknikum i efterkrigsårene en blomstrende udvikling, blev dette i ikke mindre grad tilfældet for Tietgenskolen. Skolen opstod i 1954 gennem en sammenslutning af tre ældre handelsskoler og efter en årelang drøftelse af det ønskelige i skabelsen af én stor handelsskole i Odense, en tanke, som især grosserer Chr. Andersen som formand for Odense Handelsstandsforening gennem 1930'erne og 1940'erne havde gjort sig til talsmand for. Nu realiseredes planen, og i august 1954 kunne skolen rykke ind i egen nyop-

ført bygning på Nonnebakken. Til leder af den nye institution blev udpeget lektor Erik Nielsen, der kom til at lede skolen til 1971, hvor han afløstes af cand. oecon. Helge Sindal.

Skolen kunne begynde sit virke med 1.400 elever, der blev undervist i en lang række handelsorienterede fag, med årene udvidet betragteligt i takt med samfundets udvikling. Med en uformodet stærk tilgang af studerende kom der hurtigt til at melde sig pladsproblemer, og allerede i 1960 måtte bygningen på Nonnebakken udvides med en tilbygget fløj, ligesom det blev nødvendigt for skolen at leje sig ind i lokaler rundt om i byen.

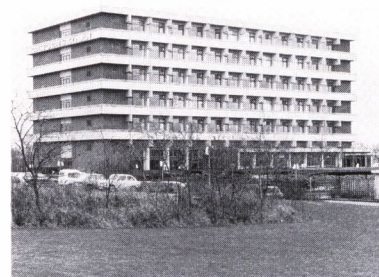
En kun foreløbig løsning på pladsproblemerne kom, da Odense kommune kunne anvise skolen en grund på Elmelundsvej i Bolbro, og i 1971 kunne skolen her tage en ny bygning i brug. Ved indvielsen kunne rektor Sindal gøre situationen op:

»Næsten 4.500 elever og studerende besøger i indeværende år Tietgenskolens læringskole, medhjælperkole, handelsgymnasium, videregående undervisning, specialskoler og handelshøjskoleafdeling, og hertil kommer, at der til Tietgenskolen er knyttet en række fagfolk, der på et stort antal områder vil kunne bistå erhvervslivet med løsningen af mange forskellige opgaver. Det gælder ikke mindst handelshøjskoleafdelingen, hvis fremtidige integration med Odense Universitetscenter netop for tiden er i støbeskeen«.

Rektor Sindal så med disse betragtninger frem til, at heller ikke den helt nye bygning på Elmelundsvej på lang sigt ville kunne løse alle skolens lokale problemer, og da elevtilgangen i de følgende år stadig voksede, og nye aktiviteter kom til, måtte Tietgenskolen få år efter leje sig ind på Odense Teknikum med lokaler til edb-skolen og et antal efg-klasser. Sideløbende hermed førtes drøftelser med universitetet, og disse førte til, at Tietgenskolens handelshøjskoleafdeling i 1970 flyttede til lejede lokaler på universitetet, ligesom skolens offentlige bibliotek blev integreret med Odense Universitetsbibliotek. I 1971 blev der oprettet HA-studier i Odense, et treårigt erhvervsøkonomisk studium på en handelshøjskole. Undervisningen i dette studium blev fra starten placeret på universitetet, og i 1976 blev der opnået enighed mellem universitetet og Tietgenskolen om en integration af handelshøjskolen fra august 1977 at regne. En række nye erhvervsstudier blev herefter oprettet og Tietgenskolens initiativer og forhandlinger førte således til, at der inden for universitetets rammer blev etableret en fuldt udbygget handelshøjskoleundervisning i Odense.

For Tietgenskolen betød aftalen både en aflastning og et afkald. Skolens næsten eksplosive vækst gennem efterkrigsårene afspejler sig i antallet af elever og studerende. Dette var som nævnt 1.400 i 1954 for derpå at udvikle sig til 1.584 i 1956, 3.831 i 1966, 5.155 i 1976 og 10.536 i 1986.

Tietgenskolens afdeling på Elmelundsvej, der blev taget i brug 1971. Foto 1988 (Ole Ølund fot., Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

Også Odense Seminarium fik uden en realisering af centertanken løst sine pladsproblemer. Seminariet havde indtil midten af 1960'erne til huse i en ældre bygning på Hjallesevej, hvor forholdene dels var utidssvarende, dels med voksende elevtal blev alt for trange, og efter at nogle planer om en udflytning til et byggeri på Hinderupgårds jorder måtte skrinlægges, blev der efter arkitektkonkurrence opført et moderne skolekompleks i Bollbro. Udflytningen hertil skete etapevis, efterhånden som de nye bygninger rejste sig, og i 1969 kunne seminariets rektor, Holger Melson, forestå den officielle indvielse af seminariets endelige bygning.

Den sociale Højskole i Odense blev oprettet i 1968 og begyndte sin tilværelse i små lokaler på Niels Bohrs Allé, men flyttede kort efter ind i det elementbyggeri, hvor bl.a. også universitetet havde midlertidigt ophold. Skolen ekspanderede hurtigt med et elevtal i 1973 på ca. 300 studerende. I 1980 kunne højskolen flytte ind i nye lokaler beliggende i umiddelbar sammenhæng med Odense Universitet på Campusvej. Elevtallet for skolen, der fra 1980 blev en statsinstitution, gik i 1980'erne noget tilbage og var i midten af dette årti nede på ca. 180 studerende.

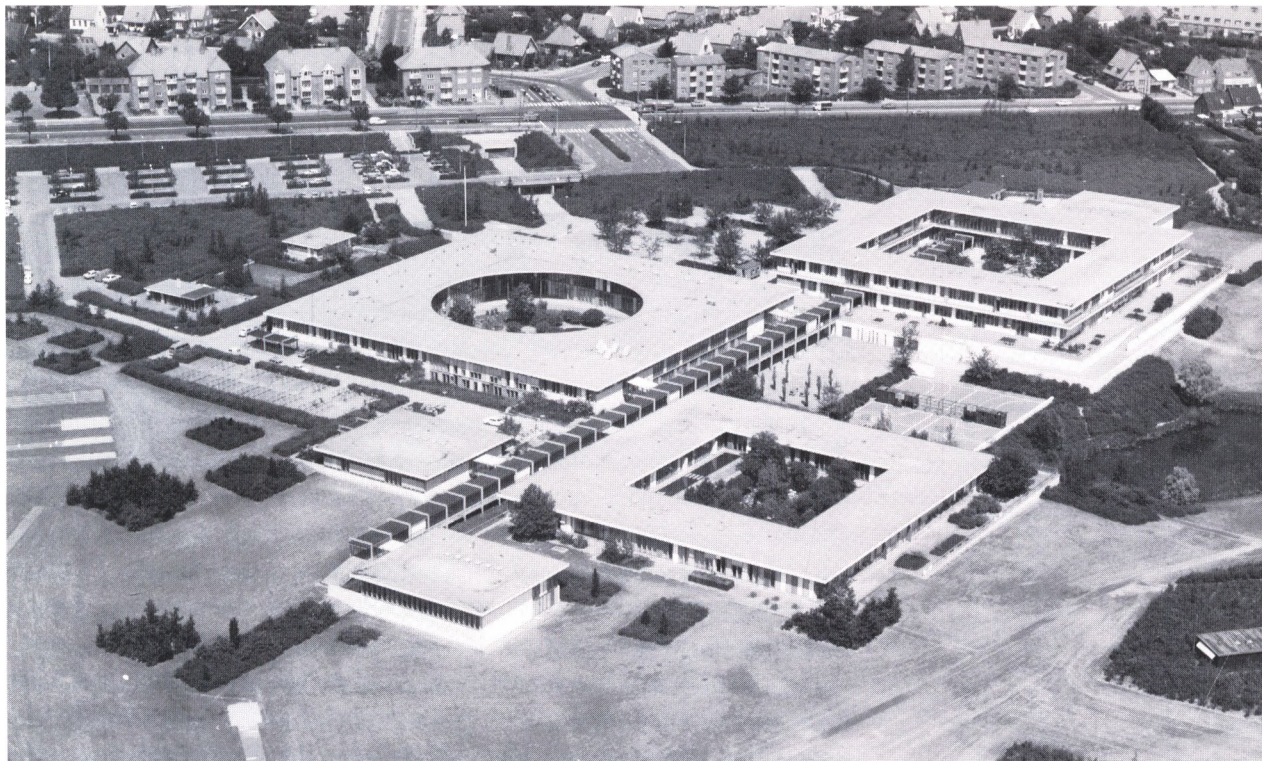
Det fynske Musikkonservatorium overtog universitetsbibliotekets midlertidige lokaler i Islandsgade og fik med denne rokade og med en nødvendig tilbygning løst sine foreløbige lokaleproblemer.

Alt i alt blev Odense i årene efter 1945 en betydelig uddannelsesby, hvor den hektiske udvikling af en række videregående uddannelser førte en strøm af mange tusinde studerende til byen. De mange initiativer krævede ikke blot opbygning og udvidelse af institutionerne, men medførte også nødvendigheden af et omfattende kollegiebyggeri. Problemet var forudset af ingeniør Jørgen Christensen, hvis indsats og indsamling af penge til kollegiebyggeri førte til opførelse i 1967-68 af H.C. Ørsted Kollegiet med 480 værelser. Dette kunne dog i betragtning af de mange tusinde studerende uden hjemsted i byen kun være den spæde begyndelse, og alment blev det med årene klart, at den hastige udbygning af de forskellige uddannelsescentre kom bag på by og igangsættere, så kollegiebyggeriet – trods alle gode initiativer – kom til at halte bag oprettelsen af institutionerne.

For de studerende blev der tale om en ofte nedslående mangel på kollegiepladser, en mangel, der ikke altid lod sig dække med udbuddet af værelser i den private boligmasse. Men som behovet meldte sig og blev konstateret, kom dog et ret omfattende kollegiebyggeri i gang, så der ved midten af 1980'erne var lidt over 20 større og mindre kollegier med ca. 1.800 værelser og lejligheder til rådighed, alt for lidt til at dække et voksende behov, men på den anden side et vidnesbyrd om megen god vilje til at få løst et problem, der havde meldt sig med større pludselighed, end by, borgere og igangsættere

Seminarirektor, cand.theol. Holger Melson (f. 1916) ledede Odense Seminarium fra 1964 til 1984 (Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

havde haft fremsyn til at forestille sig og dermed også til at foregribe. Det gjorde ikke en løsning lettere, at kravene til boligstandarden i årene efter 1945 lå højt over, hvad tidligere tider havde kunnet affinde sig med.

I den odenseanske uddannelsessektor blev der i efterkrigstiden løst talrige problemer, der fra starten blev bedømt som uløselige eller helt utopiske. Andre problemer måtte så henstå til senere løsning.

Luffoto af Odense Seminarium, der blev indviet i 1969 (Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

11 · Kultur- og fritidsliv

Fylden af en bys kulturliv i en given periode er bestemt af den samlede sum af de kulturelle oplevelser, byens borgere beriger deres liv med. Kvantitativt og kvalitativt må denne sum forblive en ukendt størrelse. Kun er det indlysende, at når dagligdagen er levet til ende og de daglige fornødenheder skaffet til veje, er det rigdommen af oplevelser uden for dagligdagens problemer og bryderi, der giver tilværelsen dybere mening. Strander denne i den grå hverdag, og bliver den blotte eksistens årenes eneste sag, bliver livet fattigt, selv for den der har et såkaldt meningsfyldt arbejde. Det er derfor bedrøveligt, at ingen historisk redegørelse kan måle, veje eller beskrive den kollektive værdi af de titusinder af individuelle oplevelser.

Det, historikeren kan beskrive, er alene de kulturelle tilbud, der i den givne periode blev lagt frem for byens borgere. I mængde og lødighed blev disse tilbud unægtelig righoldige i årene efter den 2. verdenskrig. Uanset hvor store de forventninger var, som byens borgere måtte have næret efter 15 år med krise og besættelse, kom virkeligheden på så godt som alle kulturelle områder til at overgå den mest optimimistiske fantasi.

I konstateringen af en næsten eksplosiv fremgang ligger som anført ikke nogen påstand om blomstring for alle og enhver, kun en fremhævelse af, at byens kulturinstitutioner på stort set alle områder kom ind i en uforudset prægtig blomstring. Denne kom dog ikke med ét slag. I de første år efter 1945 mærkedes endnu svien fra de tilbagelagte trange tider, men da fremgangen på det økonomiske område og en relativ stabilitet på det politiske område satte ind i løbet af 1950'erne for at fortsætte i forstærket tempo i 1960'erne og delvis også i årene efter 1970, da Odense blev en storkommune, satte dette sig rige spor i de forhold, byen blev i stand til at byde sine borgere på hele det vidtspændende kulturelle område. Der blev råd til mangt og meget, som tidligere perioders borgere ikke ville have drømt om, og med mellemrum kunne tidens Jeronimusser vrisse om ødselhed.

Såfremt nogle ikke måtte have sanset disse årtiers righoldighed på kulturelle tilbud og måtte have modtaget eller afvist dem som en simpel selvfølge eller med afstumpet ligegyldighed, kunne samfundet – det centrale som det lokale – stort set sige sig fri for væsentlige undladelsessynder. Offentlige og

Røde Hus ved Skovalleen i Friens Bøge blev revet ned i 1959 og er her fotograferet umiddelbart forinden (Magistratens 2. afdeling, Vej- og spilevandsafdelingen).

private initiativer skabte i frodig vekselvirkning grundlag for en udvikling, der tilbød byens borgere rige muligheder for en mangestrengt kulturel udfoldelse.

Nu er det jo indlysende, at Odenses kulturliv ikke alene og måske ikke i første række var bestemt af lokale forhold og lokale initiativer. Det gælder ikke mindst i årtierne efter 1945, at udefra kommende påvirkninger fik en enorm gennemslagskraft og ændrede mange forhold og vilkår, også på det kulturelle område. Dette var i og for sig ikke noget nyt. Odense havde lige så lidt som nogen anden by på kloden nogen sinde levet et isoleret liv, økonomisk, politisk, socialt eller kulturelt. Alligevel skiller tiden efter 1945 sig ud fra tidligere perioder, ikke principielt men i henseende til tempo og styrke af omverdenens indflydelse. Stærkere end nogen sinde tidligere blev den lokale verden udsat for omvæltninger i dagligdag, livsførelse og muligheder. Hvor almene disse ændringer end var, blev de også en del af den lokale situation, og i det mindste nogle fænomener må kort nævnes inden en skildring af de særegne odenseanske forhold.

Fra 1950erne holdt bilismen sit indtog med alle de muligheder, dette medførte for bopæl i parcelhus fjernt fra arbejdsplads, måske for sommerhus, campingtilværelse, søndagsture eller kørsel til fjernere himmelstrøg. For langt de fleste betød dette en uhyre forøget aktionsradius med alle de besværligheder, men også oplevelser og impulser, dette indebar. Hvor cyklens rækkevidde blev erstattet af bilens, blev tilværelsen ændret med virkninger på både dagligdag og fritid. Arbejdstidsforkortelse, mere fritid og feriebestemmelser, herunder også vinterferie, åbnede for mange planer og meget udsyn. Den forfærdende pris blev gennem årene tusinder af trafikdræbte og titusinder af kvæstede, mange varigt handicappede og lænket til en kørestol.

I kølvandet på bilismen fulgte civilflyvningen og dermed charterrejsen, der med diverse bureaux hjælp åbnede en tidligere ret snæver verden med mere eller mindre eksotiske tilbud. Hvad der tidligere havde været uopfyldelige forestillinger eller måske drømme om rejser til fjerne lande, blev nu rejsebureauernes kontante tilbud til favorable priser. Borgernes tilværelse blev alene herigennem mere international, og hvad der før havde været beskrivelser og billeder, blev nu for tusinder og atter tusinder til levende virkelighed. Transportmulighederne alene udvidede grænserne for borgernes bevidsthed.

Også politisk blev der flyttet grænser. Med Danmarks indtræden i FN, i NATO og siden i de europæiske fællesskaber og med dansk deltagelse i en række af disse internationale institutioners underorganisationer blev den danske og dermed også den odenseanske interessesfære ikke blot europæisk, men også global. Og verden var nu næsten til ukendelighed blevet en anden og større end i tiden inden den 2. verdenskrig. Mens det militærpolitiske tyngdepunkt tidligere havde ligget i Europa med Japan, Kina, Sovjetunionen og USA som magtpolitisk fjerne og ubestemmelige størrelser, var perspektivet nu forskubbet med Sovjetunionen og USA og gradvis også Kina som de altdominerende supermagter. Verden efter 1945 havde i den henseende ringe lighed med tidligere perioder. For politikere, forretningsfolk, organisationsledere, videnskabsmænd og tit og ofte også menigmand blev det en selvfølge, at man kunne og ofte måtte rejse til verdens fjerneste egne.

Fra omkring 1960 vandrede derpå fjernsynet ind i stuerne og blev snart hvermands eje, og med dette nye medium kom nye og stærke påvirkninger fra den ganske verden væltende ind i hjemmene. På godt og ondt ændrede fjernsynet al hverdag og megen fritid, der førhen var helliget kulturel udfoldelse, hvad enten det nu drejede sig om læsning, selskabelighed, idræt, musikudøvelse eller enhver syssel med en tilvant hobby. Fjernsynets programmer – de lodige som de mindre lodige – blev i vid udstrækning fælleseje, samtaleemne og genstand for debat, men hvad enten de var elskede eller afskyede, bragte de uundgåeligt impulser fra nær og fjern ind i hjemmene, begivenheder, scenerier, problemer, lodig og tom underholdning og nu og da mægtige oplevelser. Under alle omstændigheder rakte fjernsynet langt uden for det lokale samfund og uden for landets grænser. Også i den henseende rykkede kloden tættere ind på livet af hver og én, og den hjemlige lilleverden blev i en grad, som tidligere generationer ikke havde kendt det, præget af strømninger og begivenheder udefra.

Var fjernsynets informationsstrøm kun lakonisk og forenklet, som det nye mediums natur nu engang var, og blev et emne hurtigt forældet og glemt, når nye emner kom i aktualitetens højsæde, kom fjernsynet ikke desto mindre til

at influere på stemninger og meninger. Når fjernsynet var bedst, kunne det demonstrere kvalitet, der måtte blive en vældig udfordring for den konkurrerende hjemlige kulturudfoldelse. Her kunne seerne opleve den store kunstner, det store orkester, den store idrætspræstation, den betydelige videnskabsmand med de store visioner og den indflydelsesrige statsmands dagsaktuelle erklæring. Tidligere havde borgeren læst talen eller uddrag deraf, siden havde han over radioen hørt stemmen, men nu så borgeren også mennesket og blev budt indenfor i hjemlige som i udenlandske parlamenter og kunne med øjet opleve politikerens, når denne fremsatte sin vurdering af døgnets problem. Når kameraet var udenlands, blev seerens verdensbillede et andet, og fjerne begivenheder, der tidligere havde gemt sig som smånotitser i dagbladens fjerneste spalter, blev nu bragt lyslevende ind i stuerne, afhængig af mediets udvælgelsesproces.

Fjernsynet, suppleret af udvidede radioprogrammer, bragte et dagligt bombardement af nyheder, meninger, problemer, debatter, musik, skuespil, historie og geografi, og spændvidden var stor. Fra glitrende popmusik i den ene ende til den store klassiske musik i den anden, fra det lille hjemlige problem eller den individuelle ulykke i den ene ende til de store internationale tragedier i den anden. Når verden på denne måde åbnede sig som illustrerede løblader, der hastigt blev flimret igennem, måtte det påvirke det kulturelle klima med en styrke, der måtte få afgørende virkninger. Båndoptagere og videobånd muliggjorde, at det øjeblikkelige kunne fastholdes i både lyd og billede for den, der måtte ønske det og havde råd dertil.

Den øgede viden om større perspektiver end de hjemlige blev et væsentligt element i alt kultureliv i årtierne efter 1945, en udfordring for forfatteren, musikeren, skuespilleren, journalisten, idrætsmanden, popgruppen og alle, der måtte have med byens kultureliv at skaffe. Konkurrencen fra den internationale arena kunne virke både inciterende og forskrækkende. Bogens verden, teatret, dagbladet, biografen, orkestret, foreningen, skolen og kunststudstillingen – alle måtte de leve og virke med disse årtiers ændrede klima for al kultur. Det provinsielle måtte søge at måle sig med impulserne udefra.

Og kom verden tættere på, var der også tale om en verden i rivende forvandling. Det gjaldt det teknologiske, som det gjaldt ændringerne i samfundslivet. Ikke mindst ændredes kvindens stilling og dermed også hjemmenes og børnenes situation. I stadigt stigende tal søgte kvinderne ud på arbejdsmarkedet. Arbejdsmarkedet havde brug for dem, kvinderne ønskede det selv, og moderne prævention og en strøm af moderne husholdningsredskaber bidrog til at muliggøre denne vandring fra hjem til arbejdsplads, der kom til at løbe parallelt med en vandring fra land til by og fremvæksten af satellitbyer omkring den gamle odenseanske bykerne. Med denne udvikling ændredes

mange familiemønstre drastisk. Børnenes situation blev berørt. I stigende mængde blev deres tidlige opvækst præget af ophold på vuggestuer og børnehaver, og skolerne undergik store forandringer med en tendens imod stadig mere og stadig højere uddannelse, ligesom der med nye pædagogiske principper og nye læseplaner aftegnede sig en tendens imod stadig større specialisering. Som denne udvikling skred frem, ledsaget af et stigende antal skilsmisser og løsere parforhold, kom det traditionelle familieliv til at spille en vigende rolle med alle de virkninger for kulturelle forandringer, også dette måtte indebære.

Hele perioden efter 1945 blev præget af en eksplosivt stigende velstand, en stigning der dog stilnede noget af henimod periodens slutning. Med den stigende velstand og med forventningen om, at stigningen skulle vise sig at være varig, voksede også forbrug og krav til materielle som til andre goder. Børnetilskud og folkepension bidrog til, at også de to store grupper af befolkningen, de unge og de gamle, der ikke var erhvervsaktive, fik en tidligere ukendt del i velstanden, og forskellige rabatordninger bidrog til, at unge og gamle i højere grad end forhen kunne få deres andel i de kulturelle goder, tiårene skabte. Også af denne grund udvidedes alle horisonter. Lejrskoler, ungdomsrejser, pensionistrejser gik hånd i hånd med den øvrige befolknings rejseaktivitet, og når de materielle krav var mættede, blev der trods al optagethed af dagens og vejens krav både mere tid og bedre råd for næsten alle til mere eller mindre fordybelse i den kulturelle aktivitet, der midt i tidens materialisme, kommercialisme og professionalisme blev følt som et stærkt fornødent modstykke.

I en verden i hastig forandring og i en styrt sø af impulser udefra måtte det hjemlige kulturliv søge at finde sig til rette.

Museerne

Under besættelsen havde Odense bys museumsvesen delvis ligget i hi. En del af samlingerne havde været deponeret af sikkerhedsgrunde og kunne nu føres tilbage til museerne, og med lettelse kunne museumsinspektør Svend Larsen konstatere, at der ingen skade var overgået dem. Besøgstillene havde været beskedne, og man havde selvsagt måttet undvære alle andre udenlandske gæster end de midlertidigt uønskede sydfra, en stilhed i den udadvendte aktivitet der især gjaldt H.C. Andersen museet.

Men helt stille havde besættelsesårene dog ikke været. Den megen tørvegravning og andre gravearbejder havde givet anledning til megen arkæologisk virksomhed, og museet havde med grundlæggelsen af Den fynske Landsby og indvielsen af Møntestrædemuseet (nu Møntergården) fået skabt

Har du hørt det sidste nye? Der byttes rygter mellem to danse. Fra Odense Junior Klub omkring 1960. (Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

forudsætning for en betydelig aktivitetsudvidelse ved Sejerskovvej og i museumskomplekset i Overgade.

Fagligt set stod museumsvæsenet godt rustet til at møde den rige, men også brogede og omtumlede udvikling, der satte ind, så såre freden meldte sig med alle de mangeartede muligheder, de kommende årtier skulle bringe. Museets chef var historikeren Svend Larsen, fra 1946 museumsdirektør, og ved hans side stod arkæologen Erling Albrechtsen. Som udefra kommende konsulent for kunstsamlingen i Stiftsmuseet i Jernbanegade fungerede museumsdirektør Leo Swane, i 1953 afløst af overinspektør Lars Rostrup Bøyesen, begge fra Statens Museum for Kunst.

Det var en ganske broget og spredt samling aktiviteter og bygninger, det odenseanske museumsvæsen i 1945 måtte administrere forud for de store udvidelser og ændringer, som de næste 40 år bragte. Til Fyns Stiftsmuseum i Jernbanegade med kunstsamling, oldsagssamling, mønt- og medaljesamling samt naturhistoriske og etnografiske samlinger kom museumskomplekset omkring Møntergården i Overgade, H.C. Andersens Hus i Hans Jensens Stræde, H.C. Andersens Barndomshjem i Munkemøllestræde samt den påbegyndte udbygning af Den fynske Landsby på Sejerskovvej.

På alle fronter i den odenseanske museumsverden blev der fra 1945 både travlhed og nyskabelser, og forbløffende hurtigt mærkede museumsfolkene, at freden nu var kommet og dermed også de snart øgede rejsemuligheder. Det mærkedes omgående på besøgstallene. Under krigen havde forholdene ikke ligefrem opfordret til museumsbesøg, men allerede i 1945 steg besøgstal-

let alene for H.C. Andersens Hus med ca. 10.000 besøgende til 26.812, mens det samlede besøgstal nåede op på 55.122, hvortil kom, at 3.882 gæster fandt vej til søndagsåbninger i Den fynske Landsby, der endnu stort set lå hen som byggeplads. Og allerede mærkedes det – især i H.C. Andersen museet – at der kom gæster langvejs fra. Med en entré på 50 øre for voksne kunne man byde velkommen til besøgende fra England, Amerika, Frankrig, Tjekkoslaviet, Holland og Belgien. Året efter kunne museet registrere gæster fra ikke mindre end 35 forskellige lande.

Hermed satte en turiststrøm ind, der i de kommende årtier skulle antage dengang uanede proportioner. 10 år senere nåede man op på et samlet besøgstal på 183.171, og 20 år senere – i 1965 – var tallet øget til 225.398 for i begyndelsen af 1980'erne at nærme sig den halve million. Hvor mange – eller hvor få – odenseanere der skjuler sig i disse tal, er uvist, men den odenseanske vært kunne sjældent være i tvivl om, at der var ét mål, den tilrejsende gæst havde i tankerne, når turen gik til Odense.

Men én ting var denne, den udadvendte side af museets virksomhed. En anden og vigtigere var den virksomhed, der indadtil øvedes i byens museumsverden, og som var den selvfølgelig baggrund for den interesse, der i efterkrigstiden kom til at stå om byens museer, hvor i byen de end lå.

På ét område behøvede museumsvesenet kun at fortsætte, hvor man allerede var godt begyndt. Opførelsen af Den fynske Landsby var i fuld gang efter en grundstensnedlæggelse i 1942, og arbejdet kunne nu forceres under direkte ledelse af arkitekt Eigil B. Hansen, der fra 1946 blev fast knyttet til museet. I 1945 var tre-fire huse opført eller under opførelse, herunder Sorte-bro Kro, som ledelsen fremsynet besluttede at indrette til restauration, en beslutning der skulle vise sig at blive lige værdsat af byens borgere som af museets talrige tilrejsende gæster. Nu kunne et museumsbesøg knyttes sammen med et måltid eller en forfriskning i de rette historiske omgivelser. Samtidig fik man fredet området mellem museumsarealet og Sejerskovvej, så man her slap for fremtidig bebyggelse. Landsbyen fik hermed den luft omkring sig, der med Odense å og Fruens Bøge til den ene side og et friholdt areal til den anden side kunne bidrage til at forstærke illusionen om en landsby i byen. I tilknytning til landsbyen fik man anlagt et friluftsteater, der i første omgang gav plads til Det kgl. Teaters sommerforestillinger og senere muliggjorde årlige opførelser af H.C. Andersen festspil med odenseanske børn som hovedaktører.

Med otte huse færdigbygget kunne man i juni 1946 foretage en festlig og radiotransmitteret indvielse af Den fynske Landsby, der i de følgende årtier skulle blive en værdifuld odenseansk attraktion. Ikke mindre end 4.000 mennesker mødte den dag op i bevidsthed om, at Odense her ikke blot var blevet

en seværdighed rigere, men at der var skabt en idyl, der var så ægte fynsk, som den kunne blive, når landsbyidyllen lå midt i et stort og stadigt voksende bysamfund. Og med den festlige indvielse var kun en begyndelse gjort. I de kommende årtier voksede landsbyen, hvor hus efter hus blev opført som beskæftigelsesarbejder, en byggeproces, der nu og da blev forsinket, når der netop manglede ledig og kyndig arbejdskraft.

Det kom under denne arbejdsgang ikke til at skorte på egnede bygninger af forskellig størrelse og varieret landsbyfunktion. Kun museets areal satte en begrænsning på godt en snes bygninger, når der mellem dem skulle bibeholdes de små friarealer, der muliggjorde skabelsen af en landsbystemning med haver og et vist dyrket areal. Museet måtte ikke blive en sammenhobning af i øvrigt egnede bygninger. Med finhed og forståelse skabte museumsledelsen her en perle af et museum, og belønningen udeblev ikke. 25 år efter indvielsen, da landsbyen nærmede sig sin fuldendelse, nåede det årlige besøgstal op på ca. 75.000 mennesker, et tal der 10 år senere var fordoblet. Moderne museumsprincipper kom her til deres fulde ret.

Også i museernes gamle hovedbygning, Stiftsmuseet i Jernbanegade, skulle der i årene kort efter krigen ske afgørende ændringer. Gennem årene var der her ophobet betydelige mængder af fund til oldsagssamlingen, og nye og vigtige fund var gjort under krigen, men meget var netop sammenhobet og uoverskueligt, og både pædagogisk og i forhold til publikum var den store oldsagssamling utilfredsstillende i fremtoning. Dette førte til, at Erling Albrechtsen umiddelbart efter krigen gik i gang med en nyopstilling af hele oldsagssamlingen efter moderne og dermed også mere publikumsvenlige principper, en reform der var fuldendt i 1951. Samtidig påtog Albrechtsen sig – sideløbende med sit store arkæologiske arbejde i marken og i perioder som medarbejder i danske ekspeditioner i landene ved Den persiske Golf – at ordne og modernisere opstillingen af museets meget store mønt- og medaljesamling, så også denne kunne komme til at fremtræde i en for interesserede mere overskuelig form. Den danske arkæologi blev dog Albrechtsens hjertebarn, og i årene op til 1973 udarbejdede han fem store værker om jernalderfund, hvoraf tredje bind under titlen *Fynske jernaldergrave* i 1968 blev honoreret med en doktorgrad ved Århus Universitet.

Og der skulle kort tid efter 1945 indtræde endnu en stor begivenhed med adresse til Stiftsmuseet. I 1947 forespurgte sparekasserevisor J.W. Larsen museumsudvalget – det kommunale udvalg, som på byrådets vegne administrerede museumsvæsenet – om man måtte ønske at modtage dele af hans store kunstsamling på i alt ca. 200 kunstværker, malerier, akvareller, håndtegninger og skulpturer som gave. En betingelse var, at samlingen skulle opstilles som et samlet hele. Hertil blev senere – i 1963 efter J.W. Larsens enkes død

Erling Albrechtsen (f. 1904), museumsinspektør ved Fyns Stiftsmuseum fra 1940 til 1971 (E. Christoffersen, fot., Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

Sparekasserevisor J.W. Larsen (1886-1959), der i 1948 skænkede en stor og værdifuld malerisamling til Odense by. Maleri af Olef Rude (Efter Fyns Kunstmuseums katalog J.W. Larsens samling 40 år).

– indstiftet et legat, der som kunstsamlingen bar J.W. Larsens navn, og som uden ansøgning kunne tildeles »en på Fyn hjemmehørende kunstner ...til anvendelse ved rejser i uddannelsesøjemed«.

Den store kunstsamling omfattede overvejende værker af kunstnere fra første halvdel af det 20. århundrede, J.W. Larsens samtidige, og betød en værdifuld udvidelse af museets kunstsamling. I januar 1948 kunne borgmester Vilh. Werner på byens vegne og med hjertelig tak modtage den store gave, og i juni 1948 blev samlingen herefter overdraget museet. Året efter var ophængningen af samlingen gennemført i overensstemmelse med giverens ønske. Ved overdragelsen af samlingen i 1948 gjorde J.W. Larsen rede for samlingens opståen og udbygning gennem 40 år samt redegjorde for sin tilknytning til en række af sin samtids store kunstnere, i første række Olaf Rude, der havde tilskyndet ham i hans interesse for nutidig kunst. Han beklagede, at mangel på penge og plads havde medført, at samlingen ikke rummede værker af »unge og yngre fynboer«, men nævnede den mulighed, at værker af disse malere eventuelt senere kunne indgå i samlingen. En udvidelse af samlingen kom i 1962, da museumsfolkene Rostrup Bøyesen og Jan Zibrandtsen udtog en række værker af ægteparrets dødsbo.

I J.W. Larsens tale i 1948 kom han ind på sine motiver til at skænke samlingen, og her indsneg der sig, hvad der nok var et lille hjertesuk: »For det andet ville det være mig en glæde, om min gave kunne give stødet til eller fremskynde opførelsen af den kunstmuseumsbygning, der er projekteret, og som byen har tiltrængt længe«. Det projekt, som J.W. Larsen her hentydede til, var et projekt, som netop da var på tale, om opførelse af et særligt kunstmuseum i Hunderup skov, liggende nær Den fynske Landsby, en plan der dog som en række andre planer omkring Stiftsmuseet blev skrinlagt. Museets ledere kunne kun nikke bifaldende til denne passus, alene fordi den store nye samling, hvor værdifuld den end var, også måtte blive en belastning i årene fremover for en bygning, hvis begrænsede rammer i forvejen var ved at blive sprængt. Stiftsmuseet i Jernbanegade blev i årene efter 1945 museumsværnets problembar. Med det skrinlagte projekt måtte byens kunstinteresse-rede i de kommende årtier tage til takke med Stiftsmuseet, som det nu engang var, og med kunstnernes egen lille udstillingsbygning på Filosofgangen.

Bygningen i Jernbanegade, der stammede fra 1885 med en større tilbygning i 1890'erne, var unægtelig forældet og frembød ikke de bedst tænkelige muligheder for fremvisning af museets støt voksende samling af kunstværker for ikke at tale om kunstudstillinger udefra, og til bygningens tekniske mangler kom der med årene en katastrofalt stigende pladsmangel. I årenes løb tilkom der stadig nyerhvervelser, dels ved køb, dels i form af gaver, og når bygningen både skulle rumme kunstsamlingen, oldsagssamlingen og

møntsamlingen og til overflod naturhistoriske og etnografiske erhvervelser, måtte der blive trængsel og utilfredsstillende vilkår. Alt for meget måtte i årenes løb vandre i magasin, og selv magasinplads blev der mangel på. Udgravning af et kælderrum under museets tilbygning kunne bøde på magasinpladsen, men ikke på mulighederne for tilstrækkelig udstilling af museets egne værker og endnu mindre for udstillinger udefra. Langt størstedelen af museets ca. 2.000 værker måtte mod slutningen af perioden gemme sig i museets magasiner eller i fjernmagasiner ude i byen. I sine årsberetninger gennem 1950'erne klagede museumsdirektør Svend Larsen da også over de manglende bevillinger til en forbedring af forholdene og ikke mindst over forholdene i Jernbanegade, der blev museumsvæsenets smertensbarn. Der måtte i stigende grad rokeres på den tilgængelige plads. Alligevel blev der gennem 1950'erne skabt mulighed for at supplere museets egne ophængninger med arrangement af en række store kunstudstillinger af bl.a. Edvard Munch, Emil Nolde, Kandinsky, Johannes Larsen, Picasso og Paul Klee, en aktivitet omkring udefra kommende kunst der gradvis måtte nedtrappes. Moderne fynsk kunst kom til at holde til på Filosofgangen.

I 1959 så det ud til at lysne. Byrådet vedtog at bevilge 3 mill. kr. til opførelsen af en ny museumsbygning ved Sortebrødre Torv til oldsagssamlingen samt til administration, bibliotek og til en foredragssal. Var tanken blevet ført ud i livet, ville det have lettet presset på Stiftsmuseet, men ikke skabt det mest ønskelige, et egentligt og moderne kunstmuseum. Men længere end til et udarbejdet projekt kom man ikke. Sagen blev stillet i bero, indtil de byplanmæssige problemer omkring Sortebrødre Torv var afklaret, og i 1962 måtte Svend Larsen i sin årsberetning ikke bare beklage, at bestræbelserne ikke var kronet med held, men måtte male situationen med palettens mest dystre farver: »For Odenses vedkommende er forholdene nu således, at man i Fyns Stiftsmuseum gradvis må lukke lokaler for publikum og inddrage dem til magasiner. Det samme er tilfældet i Møntestræde«.

De mistrøstige ord tog alene sigte på de fysiske rammer og svarede kun slet til de indre vilkår for det samlede museumsvesen, der trods midlertidig mismod efter et par strandede byggesager var i rask udvikling. Snarere var forholdet det, at udvidelser og ny erhvervelser overhalede udbygningen af udstillingslokaler.

Dette gjaldt ikke mindst H.C. Andersens Hus, hvis samlinger konstant øgedes i takt med den uhyre interesse, der i årene efter 1945 blev museet til del. Tilvæksten kom i form af museets egne erhvervelser, og den kom som små og undertiden meget store gaver fra ind- og udland. Blot eksempelvis kan nævnes en stor H.C. Andersenssamling i norsk eje, der i 1971 blev skænket museet af direktør M.K. Gudmundsen, der ved køb erhvervede samlin-

gen. I begyndelsen af 1970'erne udgjorde den årlige tilvækst ca. 3-400 museumsnumre til en samling, der da var nået op over ca. 5.000 museumsnumre, idet dog antallet af enheder var betydeligt større, da mange nummerede genstande udgjorde flere enheder.

Hertil kom museets biblioteks- og arkivfunktion over for forskere, der på stedet kunne anstille deres undersøgelser. Resultaterne af denne meget omfattende forskning publiceredes dels i større værker, dels i afhandlinger i tidsskriftet *Anderseniana*, som H.C. Andersens Hus i 1955 overtog udgivelsen af, og hvortil museets videnskabelige medarbejdere bidrog med forskningsresultater. Til alt dette og til modtagelse af de ca. 150.000 besøgende, der i begyndelsen af 1970'erne mødte frem i Hans Jensens Stræde føjede sig en udstrakt dokumentationsvirksomhed, når der fra ind- og udland kom forespørgsler af forskellig art, ofte anmodninger om fremskaffelse af egnet illustrationsmateriale til H.C. Andersenudgivelser. Med alt dette var det klart, at også dette hjertebarn i det odenseanske museumsvesen led af vokseværk, og at en større udbygning måtte være nødvendig.

Også museumskomplekset i Overgade havde vokseværk. Museumsområdet skulle give »bygningshistorisk værdifulde huse i Odense et fristed«, bevare gadebilledet i Møntestræde som en museumsgade og i øvrigt danne ramme om Odenses kultur- og byhistoriske samlinger, dækkende købstadskulturen fra middelalderen til ca. 1800, og også herfra blev der af museumspersonalet og folk udefra drevet forskning, fra 1951 publiceret i *Fynske Minder*. Komplekset, der i 1945 begrænsede sig til bygningen Overgade 48 samt Møntergården og Eiler Rønnows gård, fik hurtigt knyttet andre bygninger til sig.

I selve befrielsesåret fik man genrejst Østerbyes Gård, der var opført i Vestergade i 1631, men nedrevet og opmagasineret i 1903. Den blev nu genopført med en midlertidig placering i kompleksets arealer ud mod Sortebrødre Torv. Hertil kom i 1955 opførelsen af den såkaldte Nyborggade, en magasinbygning opført i begyndelsen af 1700-tallet og skænket af Nyborg kommune. I samme år nedlagdes stiftelsen Pernille Lykkes Boder i Møntestræde, en bygning opført i 1617 og efter restaurering i 1973-75 indlemmet som en bestanddel af museumskomplekset, og hertil sluttede sig harmonisk sidebygningen af Overgade 46. Den besøgende fik herefter et umiddelbart indtryk af et smukt indre gårdinteriør før indendørsbesøget i museets righoldige samlinger af inventar fra århundreder. I perioden fra midten af 1970'erne og fremover sluttede sig hertil en række bygninger og havepartier i de arealer, der fra museets kernearial strakte sig ned mod Sortebrødre Torv, og som under en langsomt fremadskridende saneringsproces af hele området blev overgivet museumsvesenet til magasiner, konservering og bibliotek, så der i

1980'erne var i alt 17 bygninger.

Men vigtigst var naturligvis den betydelige udstillingsvirksomhed, der udfoldede sig i komplekset, hvoraf en række bygninger i sig selv var udstillingsgenstande, mens andre var genanvendte bygninger, opført til andre formål. Museets hovedbygninger kunne bringe de besøgende et rigt billede af bykulturen, som den havde udviklet sig gennem de mange århundreder, museet havde til opgave at illustrere. Men her som på Stiftsmuseet var problemet længe, at vækst og færdiggørelse af erhvervede bygninger kun utilstrækkeligt holdt trit med væksten af de store samlinger, så meget værdifuldt inventar midlertidigt måtte opmagasineres.

En meget væsentlig udvidelse af museets udstillingsaktivitet kom i løbet af 1970'erne, hvor den store mønt- og medaljesamling på ikke mindre end ca. 17.000 enheder, der hidtil havde haft til huse i Jernbanegade, blev nedpakket og fra 1978 overflyttet til Møntergården. Omflytningen var blot en af de mange rokeringer, museernes pladsmangel måtte medføre, og den muliggjordes bl.a. af en ekstraordinær bevilling til anskaffelse af 38 tyverisikrede montrere og af et intenst arbejde forud for en nyopstilling af ca. 6.000 mønter. Hertil kom indretningen af et biblioteks- og studierum. Omflytningen, der som alt i et museum under evig og urolig udvikling kun kunne være et skridt på vejen, skabte trods al pladsmangel en storslået og moderniseret udstilling af en af Nordens største møntsamlinger, åbnet for publikum i 1979. Den skabte lidt luft for kunstmuseet, og den efterlod en god portion arbejde med den resterende samling.

Udvidelserne fra 1950'erne og fremover i Overgade blev ikke museums-

Billedet med den amerikanske skuespiller Danny Kaye i H.C. Andersens seng gik verdenspressen rundt. Begivenheden fandt sted den 22. juli 1952, hvor entertaineren besøgte Odense efter at have spillet H.C. Andersen i en Hollywoodfilm (Fyns Presse Foto, H.C. Andersens Hus).

væsenets eneste mark for ekspansion. I 1956 kunne man åbne endnu et selvstændigt museum, da en omlægning af Odense-Fåborg landevej henlede opmærksomheden på Carl Niensens Barndomshjem i Nr. Lyndelse, der efter vejplanerne måtte nedrives. Efter forslag fra chefredaktør Knud Secher blev der åbnet adgang til at foretage en mindre flytning af bygningen, og et Carl Nielsen-museum kunne knyttes til byens forgrenede museumsverden.

Det vil fremgå, at der trods de årlige klager over pladsmangel – der var reelle nok – alligevel blev tale om en endog meget stærk ekspansion af hele det odenseanske museumsvæsen, indledt under besættelsen og fortsat i accelererende tempo i tiårene efter 1945. Udviklingen måtte også føre til strukturelle forandringer, først og sidst en gradvis udnævnelse af museumsinspektører og andre medarbejdere ved de forskellige samlinger, så en forsvarlig ledelse af de spredte afdelinger med vidt forskellig funktion kunne sikres. Kunne ledelsen plage om større rammer, kunne den ikke klage over mangel på faglig ekspertise.

Svend Larsen kom ikke til at opleve hele denne ekspansion. I 1964 døde han efter kort forinden at have afsluttet et mangeårigt historisk arbejde om det odenseanske rådsaristokrati, et arbejde, der posthumt indbragte ham den filosofiske doktorgrad. I den odenseanske museumsverden blev der ikke blot samlet, registreret, udstillet, omordnet og rokeret. Der blev tillige i overensstemmelse med museernes vedtægter drevet flittig forskning og derigennem skabt kontakt til den historisk interesserede del af befolkningen. Efter Svend Larsens død blev Niels Oxenvad, der var blevet ansat som museumsinspektør i 1959, udnævnt til museumsdirektør, og under hans ledelse kom museumsvæsenet til at opleve vigtige forbedringer, om end også han kom til at opleve pladsproblemer med de deraf følgende uundgåelige ommøbleringer.

Et hovedproblem blev stadig Stiftsmuseet. En plan om at udvide kunstmuseet i karreen op mod Vindegade nåede ikke længere end til tanke og papir, og som samlingerne voksede, bl.a. som følge af væsentligt øgede tilskud fra stat og kommune efter museumsloven i 1964, blev pladsmanglen mere og mere belastende for ledelsen. Et navneskift i 1974 til Fyns Kunstmuseum hjalp ikke på de fysiske tilstande. Overflytningen af møntsamlingen til Overgade gav en anelse luft, men langtfra nok, og museets håb om at få oldsagssamlingen ud af huset og dermed at skabe yderligere luft skulle en lang årrække ikke gå i opfyldelse.

I løbet af 1970'erne så det ellers en overgang ud til, at dette problem skulle finde sin løsning. I 1972 købte Odense kommune et af byens største arkitektoniske klenodier, Odense adelige Jomfrukloster på Albani Torv, og bygningen blev overdraget museumsvæsenet, idet det var tanken, at oldsagssamlin-

I forbindelse med byens 1000 års jubilæum i 1988 indvies et Carl Nielsen-museum i en tilbygning til koncerthuset. Billedet er taget, mens de sidste forberedelser foregik (Ole Ølund fot., Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

gen, der gennem mange år havde haft behov for mere og bedre disponeret plads, efter nødvendige istandsættelser kunne få blivende plads her midt i byens hjerte. I 1973 kunne museet da også rykke ind, foreløbigt dog kun med kontorer. I de følgende år blev der arbejdet energisk på at indrette bygningen til det nævnte formål samt at forberede de nødvendige ombygninger og tilbygninger. Som huset var med mange skillerum lod det sig ikke umiddelbart anvende til museumsformål, og det kom til at svirre med mange ombygningsplaner, herunder også planen om at indrette en restauration i klostrets kælderetage. Alt sammen dog forgæves! I 1979 måtte man erkende, »at bygningsproblemet var gået i hårdknude« og at »den forberedte indretning i Odense adelige Jomfrukloster ...ikke kunne blive til noget. Dertil var vanskelighederne med at få fredningskravene til at stemme overens med publikums og vore ønsker for voldsomme«.

Endnu en museumsplan var hermed faldet til jorden. Men netop da dukkede en ny plan op. Kommunen erhvervede i 1979 Hollufgård, og året efter indledtes forhandlinger om en endelig udflytning af oldsagssamlingen hertil, og i 1981 havde planen fået realitet: »Med planens vedtagelse i kulturudvalg og byråd og med de første bevillinger er den fase indledt, som vi gennem så mange år har sukket efter – indretningen af et nyt museum for Fyns oldtid«. Samme år flyttede kontorerne fra Jomfruklostret til Hollufgård. Men også her skulle der ombygninger til, og der forestod årelange forberedelser, før drømmen kunne virkeliggøres og hjertesukkene høre op. Mens museets konserveringsafdeling indrettede sig i Adelgade, forblev selve oldsagssamlingen

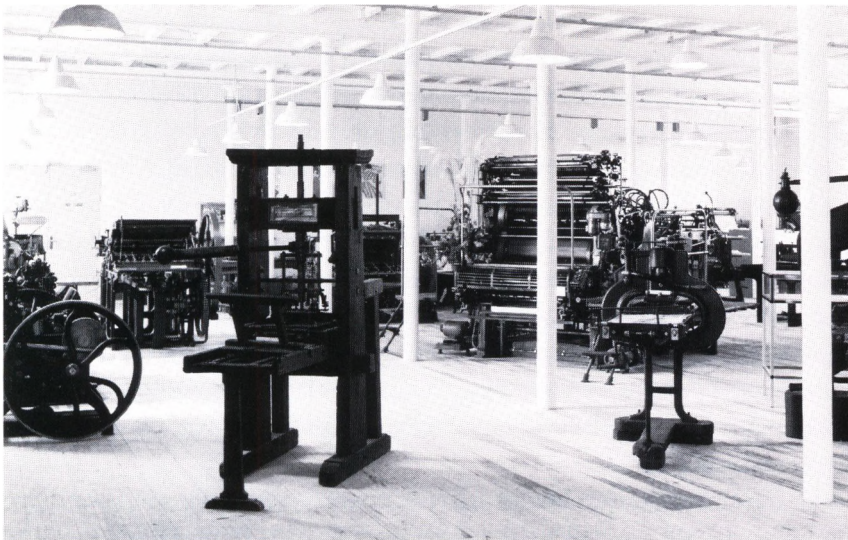
indtil videre i Stiftsmuseet.

Blev denne sag indtil videre hængende i luften, var der et par store opgaver, der i løbet af 1970'erne blev lykkeligt løst. Den ene var en udgravning i Sct. Jørgens Gade, hvor begravelsespladsen fra den store Sct. Jørgensgård for spedalske blev afdækket, og hvor der under en storstilet undersøgelse blev fremdraget op mod 2.000 skeletter; museumsfolkene kom her i tæt samarbejde med Anatomisk Institut på Odense Universitet, der analyserede de fundne skeletter med henblik på at klarlægge sygdommens historiske forløb og dermed tillige bidrage til bekæmpelse af en sygdom, der endnu i det 20. århundrede kunne plage lande i den tredje verden. Udgravningen her var af helt speciel karakter og omfang, men føjede sig i øvrigt naturligt ind i rækken af de snesevis af udgravninger, museets arkæologer i tiårene efter 1945 foretog overalt på Fyn.

Den anden store opgave var en gennemgribende istandsættelse og udvidelse – næsten en nyopførelse – af H.C. Andersen Hus, gennemført i årene 1974-76 under ledelse af arkitekt Ebbe Lehn Petersen. Også her havde museet i årevis været plaget af den pladsmangel, som stadigt voksende samlinger medførte, og dels dette, dels de stigende besøgstal krævede ubønhørligt, at museet fik mere og mere anvendelig plads. Endelig krævede hele den store sanering af det omgivende kvarter, at museet blev nænsomt indpasset i omgivelserne.

Opgaven var stor og bekostelig, og mens museet indtil da havde kunnet hvile økonomisk i sig selv, måtte der nu forenede kræfter til. Museet havde gennem en årrække opbygget sin egen byggefond, der med betydelige tilskud fra institutioner og fonde kunne præstere 3 millioner af de 8 mill. kr., en nyopførelse krævede. Her trådte kommunen til med et bidrag på de resterende 5 mill. kr. Nyopførelsen, der blev gennemført med omhu, så museet i sin ny skikkelse blev smukt indpasset i den omgivende lave bebyggelse, gav museet meget betragtelige udvidelser og mulighed for en gennemgribende modernisering af museets indretning, så det både udadtil og indadtil og med hensyn til samlingernes præsentation og pædagogiske form kunne leve op til de krav, digterens verdensberømmelse og de titusinder museumsforvante tilrejsende måtte stille.

I de 40 år fra 1945 til 1985 havde der været andre museumsplaner end de nævnte fremme til overvejelse, men længere end til løse forslag var de ikke nået. Museumsvæsenet havde alt i alt nok om ørerne og problemer nok at slås med, så tanken om et postmuseum, et legetøjsmuseum og et Rasmus Raskmuseum kom til at hænge i luften. Derimod realiseredes uden for Odense bys museders regi et DSB jernbanemuseum, og i 1984 etableredes et grafisk museum i den nedlagte Brandts Klædefabrik. I byens 1000-år indvies

Interiør fra et af de nye museer i Brandts Klædefabrik, Danmarks Grafiske Museum (Svend Møller fot., Danmarks Grafiske Museum).

endelig et Carl Nielsenmuseum som en del af byens museumsvesen i en tilbygning til koncerthuset.

Et tilbageblik over 40 års udvikling af det odenseanske museumsvesen efterlader et indtryk af voldsom vækst, stadige ommøbleringer og lykkelige løsninger, konstant ledsaget af ledernes professionelt motiverede véklager over alt det, der ikke kom eller ikke kom hurtigt nok, over fejlslagne planer eller planer, der kun nåede at tage form i ønsker eller på papir for så at ende i papirkurven eller på arkivhylden. Når al irritation og alle suk er glemt, bliver realiteten, at Odense i årtierne efter 1945 fik et blomstrende museumsvesen, skabt af private initiativer, betydelig offentlig støtte, helhjertet indsats fra museumsfolkene og båret frem af en eksplosivt voksende interesse for byens museer.

Bøger

Besættelsestiden havde på ingen måde været kulturløs. Foreningslivet havde blomstret som aldrig før, bogudlånet var klatret i vejret med et toppunkt i 1943, og folk var rykket hinanden nærmere. Den politiske interesse var blevet intens, og både i familien og familierne imellem havde der været mangt og meget at drøfte ud over dagens og vejens mange problemer.

Men alt kulturliv havde været afskåret fra væsentlige impulser udefra. Hverken BBC eller den illegale presse havde haft megen plads til overs, når politisk og militær udvikling havde noget nær monopolstilling i bevidstheden for producenter såvel som for de lyttende og læsende. Man havde da

på det kulturelle område måttet øse af hjemlige kilder, danske bøger, danske sange, danske film, danske kunstnere, danske foredragsholdere med danske emner i højsædet. Danskheden blev en protestholdning mod uønsket indflydelse fra det tyske udland, der masede sig på. Efter fem år med ret ublandet danskhed følte mange denne danske strømning trættende eller kvalmende, og hungeren efter nye impulser udefra var overvældende. Nok sang man i revyvisen om en båd med bananer, men man så med samme længsel frem til celluloidstrimlen med *Borte med blæsten*. I 1945 så man med forventning frem til fremmed viden, fremmed litteratur, fremmed film, fremmede kunstnere. til alt fremmed, når blot det netop var nyt, spændende og fremmed. I fem år havde man forgæves søgt at overse de tyske soldater. I sommeren 1945 flokkedes man om de engelske. De var det første pust fra den verden, man havde været afskåret fra.

På Centralbiblioteket havde man følt trætheden over for det falmede og nedslidte. I 1943 var udlånene toppet med 557.804 bind. Derpå krøb det under udgangsforbud og almen utryghed nedad til et tal i 1945 på 519.324 bind, og nedgangen fortsatte med et lavpunkt i 1946-47 på 454.868. Det nye kom ikke væltende på en studs. Der skulle tid til, og i bibliotekets årsberetning for 1945-46 kunne man endnu redegøre for den nedslidte bogbestand, for de forgangne års vanskeligheder med blot at forny de brugte bind, når materiale til indbinding ikke lod sig fremskaffe eller kun lod sig fremskaffe i form af erstatningsmaterialer. Normalt vil læser og låner vel ikke tænke på, at lærred, lim og pap kan være en forudsætning for litteratur, men i en årrække blev den slags simple savn altså en hovedpine for bogens verden, og Centralbiblioteket måtte endnu i 1946-47 konstatere blodfattige tilstande i bogbestanden. To år efter befrielsen lød dette hjertesuk: »Man var afskåret fra næsten al udenlandsk litteratur. På dette punkt er forholdene vel bedret noget, men dog stadig meget vanskelige. Det er yderst tilfældigt, hvad det kan lykkes at få af engelske, amerikanske, franske og norske bøger«. En bogbestand på 69.942 bøger stod ydermere over for en betydelig kassation af nedslidte bøger. Typisk for tiden er det nok, at man med al reverens for det nordiske så vesterud efter fornyelsen.

Og selv om der var for få bøger, var der ikke desto mindre for lidt plads. Centralbiblioteket havde til huse i Sct. Knuds Kloster på Klosterbakken, og bibliotekets beskedne personale på 27 personer med overbibliotekar Harald Hvenegaard Lassen som den myndige og vidtskuende chef så med fredens indtræden frem mod en udvidelse, ikke blot i antallet af bøger, men også i mængden af aktiviteter, så biblioteket for alvor kunne blive den centrale kulturinstitution, som bibliotekssagens fædre havde forestillet sig det. Skulle en sådan udvikling blive en realitet og stå mål med forventningerne og viljen.

Overfor ses en karikaturtegning fra Blæksprutten årgang 1947. Odense Centralbibliotek havde i sommeren 1947 udsendt en del af de gamle bøger i Fyens Stiftsbibliotek og solgt dem til et antikvariat i København - en disposition, der mødte nogen kritik.

ville pladsen på Klosterbakken blive alt for snæver.

Og netop som ny litteratur uendelig langsomt begyndte at rykke ind på reolerne til supplering af det gammelkendte, øjnedes da også en løsning. I januar 1947 vedtog byrådet at stille arbejdsanstaltens grund i Klaregade til rådighed for byens bibliotek til opførelse af en splinterny biblioteksbygning, og med optimisme kunne Hvenegaard Lassen i sin årsberetning i 1947 se frem til en udvidelse af biblioteket, placeret midt i bykernen: »Det vigtige byggespørgsmål, som pladsmanglen gør stadig mere brændende, er dermed rykket fra fantasiens verden over i virkelighedens verden«. Virkeligheden var et udarbejdet skitseprojekt for byggeriet, men længere rakte virkeligheden heller ikke. Der var i en endnu raseret by andre end biblioteket, der led af pladsmangel. Efterkrigsårene var magre, og i 1948 overtog politiet lokalerne.

I en lang årrække endnu måtte biblioteket klemme sig igennem vanskelighederne i Sct. Knuds Kloster. De næste årtier blev nødløsningernes periode. Men med eller uden plads blev der i den trange overgangstid, indtil normale tilstande indtraf, nok at se til. Bortset fra bibliotekets daglige betjening af byens læselystne meldte der sig specielle opgaver som udlån til byens garnison, et velfærdsarbejde der tog opsving i de følgende år, ligesom der blev etableret udlån til lejrene for de tyske flygtninge i Odense amt af bibliotekets tysksprogede bogbestand. En enkelt bog, en tysk kirkehistorie, lod sig dog ikke udlåne, da den under tysk beskydning af biblioteksarealet den 5. maj 1945 var blevet ramt af en tysk kugle, en bog der af biblioteket blev opbevaret som erindring om krigsårene. Specialopgaver som disse var personalekrævende, og det samme var tilfældet med biblioteksarbejdet på hospitalet, senere udvidet med opsøgende biblioteksarbejde for hjemmeboende gamle og syge, der gennem besøg af bibliotekarere fik lejlighed til at fremsætte boglige ønsker, så bøger kunne udbringes af bibliotekets bud.

De første år efter 1945 blev dog de små skridts tid. I de fem år fra 1945 til 1950 krøb bogbestanden op fra 67.101 til 80.414 – men nu var der til gengæld også nyheder i bogbestanden. Og med indgangen til 1950'erne begyndte så de noget større fremskridt at melde sig.

I september 1949 kunne man åbne Odense Tekniske Bibliotek med lokaler på Teknisk Skole og med økonomiske bidrag til fornyelser fra erhverv og privatpersoner. Ordningen blev til efter overenskomst mellem skole og bibliotek og opretholdtes til 1969, og den sikrede med en sammenlægning af de to bibliotekers tekniske litteratur byens mange teknikumstuderende et rimeligt udbud af faglig litteratur.

Udvidelsen hjalp dog ikke på bibliotekets pladsproblemer, og med skrinlæggelsen af byggeplanerne i Klaregade måtte man lede med lys og lygte efter

Odense Bibliotek har foretaget Udsortering af de mindst udlaante Bøger.

— Ham Grundtvig er der vel ingen, der spør' efter mere?

midlertidige løsninger. Her kom Fyens Stifts Læseforenings bygning i Kronprinsensgade 7 ind i søgelyset. Den hæderkronede forening, der i en lang årrække havde forsynet de betalende medlemmer fra byens borgerskab med læsestof, måtte i konkurrence med et offentligt bibliotek komme til at slås med økonomiske problemer, og i 1952 var foreningen i krise. Kommunen trådte da til med køb af både bygning og bogbestand, der begge blev overdraget Centralbiblioteket til løsning af et længe næret behov, indretning af et børnebibliotek og en avislæsesal. Bygningen var ret velbeliggende, kun adskilt fra hovedbiblioteket med den i 1941-43 oprettede Eventyrhave, anlagt i Læseforeningens store parkanlæg, som kommunen da overtog i offentlig eje, som den nu overtog den store villa i Kronprinsensgade. De to nyskabelser kunne åbnes i 1953. Børnebiblioteket blev et led af institutionen Odense kommunes Børnebiblioteker, der tillige omfattede skolebibliotekerne ved kommunens skoler, men det biblioteksmæssige arbejde tilfaldt Centralbibliotekets personale. Institutionen Odense kommunes Børnebiblioteker var blevet oprettet i april 1941 og bestod i sine første 12 leveår kun af skolebiblioteker. Børnene havde adgang til udlån fra disse biblioteker, men adgangen hertil var kun blevet benyttet i ret ringe omfang. Da det offentlige børnebibliotek nu i 1953 blev åbnet, var alle skolebiblioteker blevet reorganiseret, og skole og bibliotek blev nu smeltet sammen, som det viste sig, til glæde for begge parter. Udlånene steg kraftigt begge steder under ledelse af en særlig uddannet børnebibliotekar, Karen Bender-Pedersen. Børnene viste sig at være ivrige læsere, og allerede fra åbningen i marts 1953 blev det nye offentlige børnebibliotek belejret, så det samlede udlån over 10 måneder blev på 190.140, et tal der voksede støt i de følgende år med afsmittende virkning også på skolebibliotekerne.

Også avislæsesalen viste sig med sine 26 læsepladser at opfylde et stort behov. Det blev åbnet inden bladdøden i byen kom til at hænge, og foruden de landsdækkende blade var der endnu i 1953 fire lokalblade at gøre sig fortrolig med, *Fyens Social-Demokrat*, *Fyens Stiftstidende*, *Fyens Tidende* samt *Fyens Venstreblad*.

De nye lokaler – hvor beskedne de end var – muliggjorde en længe ønsket aktivitetsudvidelse for biblioteket, hvis personale ikke blot anså sig selv for ekspedienter fra og til reolerne, men med rette opfattede deres arbejdsplads som en central kulturel institution med lyst, evne og forpligtelse til et alment arbejde. Nu kunne man åbne de nye lokaler til filmfremvisning, foredrag, studiekredsarbejde m.m. I de følgende år vibrerede udlånet af villaens foredragslokale omkring 3-400 møder, afholdt af mange studiekredse, og antallet af foredragsaftener svingede omkring 60-80. Mange foreninger fik her husly til gennemførelse af en række kulturelle initiativer.

De nye lokaler gav således et lille pusterum i en aktivitet, der konstant øgedes, og en mindre hjælp kom fra en uventet kant. Domkirken fik fjernvarme, og kirkens oprindelige fyrrum og brændselsrum under Sct. Knuds kloster blev pludselig til rådighed som magasin for biblioteket med plads til ca. 40.000 bind, herunder foreløbig de ca. 10.000 bind, som biblioteket overtog fra Læseforeningen. Og der kom andre skud på bibliotekets stamme.

Netop på grund af de magre pladsforhold havde det længe været et ønske for biblioteket at få oprettet filialer, der både kunne aflaste hovedbiblioteket og – hvad der var lige så vigtigt – sikre en bedre biblioteksservice for byens yderkvarterer. Men også her kom man til at vente. Boliger til mennesker blev i de første efterkrigsår det først fornødne. Men i 1951 gik der hul på bylden. I forbindelse med opførelse af Arbejdernes Boligforenings bygningskompleks i Bolbro blev der i stueetagen plads til indrettelse af en biblioteks-

Børnebiblioteket i Kronprinsensgade 7 åbnede 1953 og fik med det samme stor søgning. Billedet er taget umiddelbart efter åbningen (Hertuf Lykke fot., Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

Poul Munch (1909-82), der 1956-76 var leder af Odense Centralbibliotek (Fyns Presse Foto, Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

filial, og benyttelsen blev livlig og et sådant vidnesbyrd om tankens rigtighed, at den trængte biblioteksledelse konstant var på udkig efter mulighed for nye filialer. Men igen gik der en rum tid, inden et stærkt udbygget byggeri gav resultater. Først i 1958 lykkedes bestræbelserne, men nu til gengæld to gange i løbet af året. En filial blev i marts oprettet i Korsløkkeparken til betjening af byens østre bydel, og i september samme år blev der skaffet plads til en tredje filial i en tilbygning til Risingskolen, så byens store nordøstlige kvarter fik sit nære bibliotek. Næste filial kom i 1964 i Hunderupkvarteret, og Vollsmosekvarteret fik sin filial i 1973. I dette lange spand af år voksede biblioteket således ved knopskydning, mens det centrale problem, stambibliotekets pladsforhold, stadig blev udskudt til bedre tider og større beslutsomhed.

Dette klaustrofobiproblem kom en ny overbibliotekar, Poul Munch, til at bakke med. I 1956 afløste han Hvenegaard Lassen, der havde stået ved roret fra bibliotekets start og gennem de tunge år i krise, krig og efterkrig, og netop da var biblioteket inde i en rivende udvikling. Budgettet var firdoblet siden 1945, og bogbestanden nærmede sig de 150.000 bind, hvortil kom de mange aktiviteter, biblioteket enten havde taget på sine skuldre eller var i færd med at påtage sig. Poul Munch kom ikke uforberedt til de odenseanske vanskeligheder. Han havde i 1930'erne virket ved biblioteket, men havde næppe fuldt ud kunnet forudse de vigtige afgørelser, han i sine embedsår skulle blive stillet overfor. Gennem 20 år blev det en hovedopgave for Munch at argumentere for en ny hovedbiblioteksbygning, men igen og igen kom der en slæde i vejen for denne indlysende vigtige opgave. Mange planer blev udkastet for blot at strande og ende som luftkasteller. Problemer som beliggenhed, bevillinger, byggetilladelse eller – i slutningen af 1960'erne – en eventuel sammenlægning med det da oprettede universitetsbibliotek skulle komme til at gøre vejen mod målet trælsom, og Munch kom ikke selv til at arbejde som chef efter den endelige udflytning til et nyopført hovedbibliotek på Ørbækvej, en placering der i 1956 måtte forekomme så fjern som månen. Realiseringen af drømmen om et nyt og større hovedbibliotek, der havde været virkeligheden nær i 1947, og som derpå måtte gennemløbe mange faser med skiftende visioner for at ende som et mareridt med hvad en serie årsberetninger kaldte for »katastrofale tilstande«, blev først en kendsgerning i 1976, i hvilket år Poul Munch blev afløst som stadsbibliotekar af Carsten Tofte. Og så var der endda kun tale om første etape af det planlagte ny hovedbibliotek.

Men i Poul Munchs 20-årige embedsperiode blev det lykkeligvis kun pladsen, der blev trang. Virksomheden blev der ikke noget i vejen med, selv om man kom til at siksakke sig frem med små og store nødløsninger under bibliotekets stadige vækst i bogbestand, aktivitet og betydning.

Om ikke før, så var det allerede i 1956 til at øjne, at rammerne var ved at sprænges, jfr. tabel 11.1. Tallene fra tiden omkring udflytningen til Ørbækvej er naturligvis ikke umiddelbart sammenlignelige med tallene fra de tidligere nævnte år. I april 1970 var kommunesammenlægningen blevet en realitet med en vækst i Odenses indbyggerantal fra ca. 106.000 til ca. 165.000. Ikke desto mindre skulle de mange bind og den biblioteksmæssige administration af dem rummes inden for de samme fysiske rammer som i 1956. I den forstand er tallene vedkommende.

Hele denne kolossalt voksende bogbestand at indkøbe, kassere, katalogisere, udlåne og hjemkalde var i de 20 år ikke alle samlede på umiddelbart tilgængelige hylder, men spredt mellem hovedbibliotek, filialer, børnebibliotek, skoler og i magasiner. Det er da på denne baggrund, man må læse dette hjertesuk fra Poul Munch, da han mod slutningen af sin embedsperiode udarbejdede sin årsberetning for 1973-74:

»Pladsforholdene på hovedbiblioteket forværres måned for måned. Det er en daglig kamp at skaffe plads til publikum og bøger – og i øvrigt også at finde de ønskede bøger frem til lånerne. Mere og mere af den relevante udlåns- og læsesalitteratur må hengemmes i magasiner, og disse er efterhånden så overfyldte, at også gulvene må tages i brug. Mon mange ved, at vi har magasinarealer i Tigergården, Risingfilialen og Vollsmosefilialen. Det kan ofte være et puslespil at finde ud af, hvor denne eller hin bog for øjeblikket befinder sig. Og så søger vi endda med lys og lygte for at finde arealer til endnu en magasinafdeling«.

Hertil kom som en biblioteksmæssig selvfølge ekspeditionen med at fremskaffe bøger fra landets øvrige biblioteker, oftest naturligvis speciallitteratur. Centralbiblioteket var ikke bare den egne bogbestand, men tillige stedet

Centralbibliotekets Bolbrofilial på Hauges Plads åbnet i 1951 som byens første biblioteksfilial (Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

Tabel 11.1: Odense Centralbiblioteks bestand og udlån 1945-85.

År	Bestand Antal enheder	Udlån Antal enheder
1945-46	69.082	481.819
1955-56	149.011	863.050
1965-66	340.831	1.055.928
1975-76	680.425	2.651.787
1985	1.063.781	3.557.771

Kilde: Odense Centralbiblioteks årsberetninger og Odense kommune, Magistratens 4. afdeling, årsberetning 1985. Folkebibliotekernes statistik 1986.

hvor særligt interesserede kunne henvende sig med yderst specielle ønsker. Også herigennem blev Centralbiblioteket et centrum for en mangesidig kulturel udfoldelse.

Da Munch tiltrådte, havde udlånsvirksomheden over en årrække været i støt stigning. I 1956-57 udgjorde det 951.651 bind for derpå at toppe i 1958-59 med 1.007.038 bind. Man var nået over millionen. Men derpå måtte biblioteket i de følgende år registrere et mærkbart fald, før man igen i 1964-65 nåede op på milliontallet. Bibliotekets – og Munchs – forklaring var enkel nok. TV-apparatet havde på godt og ondt holdt sit indtog, og folk var tryllebundet af det nye medium, åbenbart også børnene, da også udlånene på børnebiblioteket viste markant tilbagegang. Nu kan der jo have været andre årsager end de endnu dengang små og sort-hvide skærme, og især de voksne læsere vendte da også siden talstærkt tilbage, men i en af sine årsberetninger taler Poul Munch dog om det »spøgelse«, der omkring 1960 gik gennem bibliotekerne eller i alt fald gennem mange bibliotekarsind. Både biblioteket og alle andre måtte lære at leve med skærmen. Her savnes både tal og sikker viden. Sikkert er det kun, at de talløse tårner foran skærmen ikke lod sig anvende til læsning, og at fjernsynet fra nu af og i stadig raskere tempo blev en umådelig, men også umåelig faktor i befolkningens tilværelse. At den fik virkning for bogen er upåtvivleligt, og lige så upåtvivleligt er det, at den med hensyn til underholdning, nyorientering og påvirkning bidrog til at fortrænge både bog og blade. Det bliver så en skønssag, om man med Munch vil betegne den som et »spøgelse« eller som en livgivende nyskabelse. Det nye medium indeholdt begge muligheder.

For bibliotekets vedkommende blev skærmen en ny udfordring, der trods en vis forknythed i starten mødtes med forøget indsats og energi af det samlede personale, som det i øvrigt i løbet af 1960'erne blev vanskeligt at fastholde og forny. Der blev en lang overgang mangel på uddannede bibliotekarere, og det gjorde ikke situationen lettere, at centralbiblioteket fra 1966 måtte kon-

kurrere med det nyetablerede universitetsbibliotek i Odense om uddannet personale, så også på dette område måtte biblioteket fægte sig gennem betydelige vanskeligheder under en stadig øget aktivitet og i en tid, hvor megen ny teknik blev taget i brug også i biblioteksverdenen. Og naturligvis måtte årene også se en kraftig vækst i bibliotekets personale i form af bibliotekarer, kontorpersonale, assistenter, medhjælpere, chauffører til de bogbusser, der fra 1970 blev en fast del af biblioteksbetjeningen på Fyn, garderobe- og rengøringsassistenter m.m. Med rub og stub nåede personalet inden udflytningen op på næsten 200 beskæftigede, et tal der bl.a. på grund af deltidsarbejde er vanskeligt at gøre nøjagtigt op. Men væksten fra de 27 personer i 1945 var enorm.

Og der blev nok at se til. Ret konstant øgede biblioteket sine aktiviteter sideløbende med moderniseringer. Det skete på mange fronter. Man fik samarbejde med Odense Teater med orienterende foredrag og oplæsninger samt særudstillinger forud for teatrets nyopførelser, man forhandlede med Statens Filmcentral om oprettelse af en filial i Odense – et initiativ der dog løb ud i sandet – man oprettede såkaldte ungdomshjørner i hovedbiblioteket samt i en af filialerne, og man deltog i talrige udstillinger, ligesom man fik oprettet en stærkt benyttet telefonisk oplysningscentral, så bibliotekets brugere kunne ringe til læsesalens bibliotekar og der få alskens oplysninger af almen eller speciel karakter. Biblioteket gik tillige ind i et samarbejde med Fyns Kunstfond, en afløser for Lærernes Kunstforening, der havde til opgave at arrangere vandredstillinger af kunst til fynske uddannelsesinstitutioner. Biblioteket gik her ind som sekretariat for foretagendet, og biblioteket var virksomt i 1960 ved oprettelsen af Folkeuniversitetets afdeling i Odense. I hele sit virke søgte biblioteket med held at placere sig centralt i byens kulturliv på stadig og ufortrøden udvig efter områder, hvor biblioteket kunne træde hjælpende til i samarbejde med byens øvrige kulturinstitutioner, hvad enten det nu drejede sig om teater, film, museer, musik, kunst eller byens brogede foreningsliv.

Samtidig moderniseredes bibliotekets kontorudstyr. I 1960 blev den første kontoroffsetmaskine anskaffet til fremstilling af interne tryksager, og fra 1967 påtog centralbiblioteket sig udgivelsen af *Skræppebladet*, et meddelelsesblad om kulturelle aktiviteter på Fyn. Bladet, der fra nu af udsendtes med ni numre om året og i 5.000 eksemplarer spredtes til hele Fyn, kom til at afløse *Odense Musikkalender*, der i nogle år havde været udgivet på privat foreningsinitiativ, men som allerede inden 1967 var blevet overtaget af centralbiblioteket. *Skræppebladet* kunne nu udvide meddelelsesstoffet. Telex og fotokopiering vandt indpas, og i stadigt stigende grad blev biblioteksarbejdet omkalfatret i takt med nye tekniske muligheder og rationaliseringer i arbejdet, en

Fra ungdomshjørnet i udlånsalen på biblioteket på Klosterbakken (Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

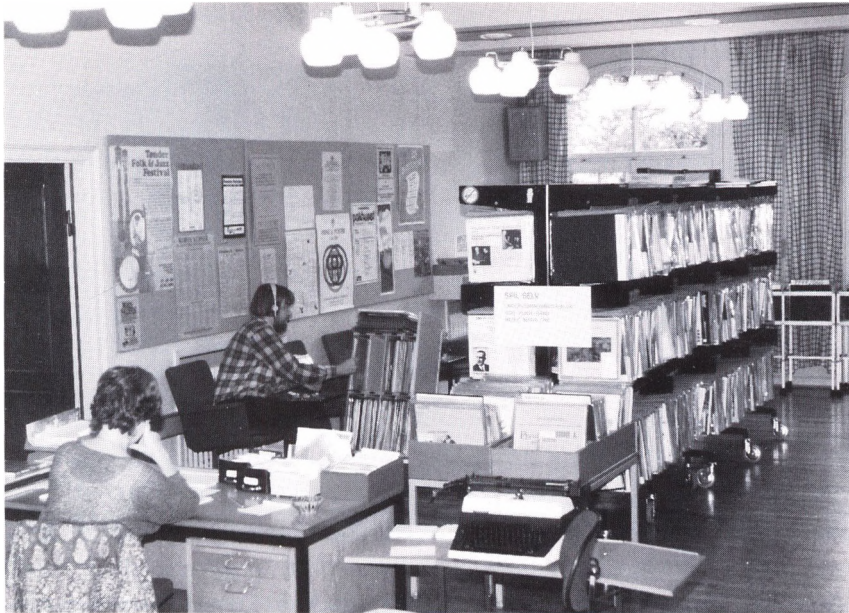
omlægning der krævede nytænkning og en del nyuddannelse af personalet.

Imens voksede biblioteket og dets opgaver uophørligt og på en måde ubønhørligt, når al ny aktivitet måtte føre til evige rokeringer inden for alt for snævre rammer. I januar 1961 kunne biblioteket åbne Tietgenskolens offentlige Handelsbibliotek, et specialbibliotek der var opstået efter forhandlinger mellem Tietgenskolens bestyrelse og byens udvalg for centralbiblioteket. Her sammensmeltedes de fagbøger, der fandtes i skolens bogsamling med den handelsfaglige litteratur på centralbiblioteket, og det nye bibliotek, teknisk betjent af centralbiblioteket, blev offentligt tilgængeligt. Ordningen varede indtil 1972, da handelsbiblioteket blev indlemmet i det da oprettede Odense Universitetsbibliotek.

En ny bibliotekslov i 1964 gav øgede arbejdsområder. I 1965 overtog centralbiblioteket oplandsarbejdet i Assens amtsrådskreds, og det samme skete i 1966, for så vidt angår Svendborg amt. Samtidig førte loven til oprettelse af en fælleskommunal bogsamling, der indrettedes i de lokaler i Kronprinsensgade, der hidtil havde været anvendt til foredragsvirksomhed. Det betød en lammelse af denne side af bibliotekets virksomhed og endnu et pres inden for de snævre mure.

Der måtte på den ene eller den anden måde skaffes i det mindste lidt albuerum, så biblioteket – med Poul Munchs ord – kunne »sluge« disse betydelige udvidelser. Et lille pusterum fik man, da det i 1964 ved forhandling med biskop K.C. Holm og Kirkeministeriet lykkedes at få rådighed over Fyens Stiftsbiblioteks lokaler mellem centralbibliotekets lokaler i Sct. Knuds Kloster og domkirken. Biblioteket havde i forvejen påtaget sig at administrere indkøb og udlån fra dette bibliotek. Nu blev dets bogbestand midlertidigt placeret i Risingfilialen, mens det var tanken, at lokalerne skulle indrettes til brug for centralbibliotekets indkøbs- og katalogiseringsafdeling. Men tingene var i denne vækstperiode som forheksede. Omdannelsen af lokalerne blev forsinket, idet Odense bys museer inden istandsættelse af den smukke, gamle bygning ønskede udgravninger på stedet for at få bekræftet en formodning om, at der under bygningen lå rester af det gamle benediktinerkloster fra 1100-tallet, en formodning der blev bekræftet. Men lokalernes overdragelse blev altså forsinket, og først i 1967 var nyindretningen afsluttet, så biblioteket kunne notere »en stor lokalemæssig landvinding«, hvor administration af alle bogindkøb og behandling af bogmateriale kunne samles. Men også dette var dog kun en midlertidig udvej, og i 1970 måtte man gribe til leje af lokaler i Tigergården i Nørregade.

1970 blev også året, hvor centralbiblioteket indledte et forsøgsarbejde med anvendelse af bogbusser. Man havde allerede i 1930'erne haft aftale med en privat vognmand om bogudbringninger pr. bil, men under besættelsen

Fra musikbibliotekets lokaler i Kronprinsensgade. Foto 1982 (Vibeke Brandt fot., Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

var al kørsel nødvendigvis ophørt. Nu indledte man for alvor eksperimentet med mobil biblioteksbetjening til supplerung af filialarbejdet og i oplandsarbejdet, og forsøget med to lejede bogbusser viste sig – trods nogen skepsis i starten – snart at være en succes. Efter de indhøstede erfaringer anskaffede biblioteket sig derpå to egne busser og fortsatte i de følgende år udvidelsen af denne publikumsvenlige side af bibliotekets virksomhed på et stadigt øget antal af holdepladser og med et støt stigende antal udlån.

1960'erne blev da de store planers og de mange improvisationers tid. Til planerne hørte oprettelsen af en musikafdeling med aflytning og udlån af plader, en idé der faktisk blev realiseret i april 1970, ikke på grund af, men på trods af pladmangel. Musikafdelingen blev indrettet i de lokaler i Kronprinsensgade, der en årrække havde været anvendt som foredragssal, men som i 1967 var afgivet til administration af den fælleskommunale bogsamling, samt på den plads, der tidligere havde været stillet til rådighed for skolecentralen. Nu flyttede disse institutioner ud, og musikbiblioteket kunne holde sit indtog. Man begyndte stilsfærdigt med klassisk musik, men allerede i december samme år kunne musikbibliotekaren, Birgitte Horne Jensen, med hjælp fra en stud. mag. og en gymnasieelev med forstand på de dele udvide aktiviteten til også at omfatte jazz samt beat- og folkemusik. Bortset fra pladesamlingen til udlån disponerede musikbiblioteket over 10 pladespillere, 20 lyttepladser til hovedtelefoner samt håndbogssamling, tidsskrifter, node- og bogsamling samt et flygel og endelig en mindre musiksal, hvor der i samarbejde med Det

fynske Musikkonservatorium og medlemmer fra byorkestret kunne opføres værksteds koncerter.

Men i 1960'erne svirrede det med andre planer, der opløstes i luftkasteller. Det gjaldt en plan om et kulturhus på Sortebrødre Torv, hvor Fyns Forum tænkte nedrevet til fordel for et fælles hjemsted for bibliotek og museum, og det gjaldt en plan om erhvervelsen af Odense adelige Jomfrukloster på Albani Torv, som man bl.a. forestillede sig indrettet til netop et musikbibliotek. Der blev forhandlet med patronen for stiftelsen, men alene omkostningerne ved en restaurering viste sig så store, at al planlægning strandede, selv om denne forhindring ikke var den eneste i en tornestrøet forhandling om en uortodoks anvendelse af den ærværdige bygning, fredet i klasse A.

Mere substans blev der i en række forhandlinger, der indledtes, da Odense Universitetsbibliotek oprettedes forud for etableringen af et universitet i Odense i 1966. Her opstod der tanker om en integrering af de to biblioteker, og tanken førte til langvarige drøftelser med inddragelse af alle involverede parter: Universitetet, universitetsbiblioteket, byggeadministrationen for de højere læresteder, en af universitetets arkitekter, byplansekretariatet samt biblioteksudvalget og centralbiblioteket. Der var således mange kokke om den tilsyneladende udmærkede plan, der fra starten havde vinden i ryggen på et tidspunkt, hvor begrebet centerplanlægning var i vælten. Resultatet blev dog kun nedsættelsen af et miniudvalg, bestående af universitetets administrationschef, Bengt Bengtson, og administrationschef ved Odense kommune C. Dalgård. Et notat fra dette udvalg, bilagt centralbibliotekets kommentarer førte til forhandlinger i bystyrets biblioteksudvalg, og her nåede man efter en vurdering af fordele og ulemper frem til at fraråde tanken. De to biblioteker havde al centertænkning til trods vidt forskelligt sigte og styreform, og universitetet stod med en færdig plan for universitetsbyggeri fast på en placering i universitetets kerne, så planen blev begravet.

Planen herom kom samtidig med, at Odense byråds byplanudvalg fra 1967 var inde i drøftelser om etablering af et nyt og stort hovedbibliotek, eventuelt placeret i byens sydøstlige del, og med tanker om en sambygning med universitetsbiblioteket manet i jorden blev denne løsning nu den endelige. I 1972 vedtog byrådet at bevilge 1.250.000 kr. til projektering af det umådeligt længe savnede hovedbibliotek -- på Ørbækvej. Det var i denne bygning stadsbibliotekar Carsten Tofte i 1976 kunne rykke ind som den chef for biblioteket, der nu skulle videreføre det biblioteksarbejde, der havde blomstret så rigt i trange, men løfterige tider. Det gamle hovedbibliotek i Sct. Knuds Kloster blev efter en istandsættelse en centralt beliggende filial.

I de seneste år har bl.a. Næsbyfilialen og Korsløkkefilialen fået nye lokaler. Centralbiblioteket er begyndt at udlåne compact-discs og er tillige trådt ind i

Bibliotekernes udladventle virksomhed har mange sider. I 1984 arrangeredes f.eks. en børnebogsmesse, og denne bogorm snøede sig gennem byen. Her er den i Vestergade (Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

Den 3. september 1976 åbnedes første og 12 år senere endnu eneste etape af det nye hovedbibliotek (Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

edb- og videoalderen, men perioden efter udflytningen til Ørbækvej har ikke været uden problemer. Frem til 1983 var udlånstallene i stigning, om end kurven i de sidste år fladede noget ud, men efter den tid er der indtrådt en stagnation. Diskussionerne om placeringen af det nyt hovedbibliotek i bymidten er derfor dukket op på ny i de seneste år, men et forslag om at udnytte Vingårdens bygninger i Vindegade og på Klostervej til formålet led skibbrud i 1987.

I de godt 40 år, der er forløbet siden 1945, har byens borgere unægtelig fået stillet både boglige og andre kulturelle fornødenheder til rådighed i et omfang, som ingen i 1945 havde kunnet drømme om. I 1945 var bibliotekets budget 323.104 kr. I 1986 var det tilsvarende tal næsten 60 mill. kr. Selv inflation, lønstigning, ændrede konjunkturer m.m. taget i betragtning var borgerne ikke blevet svigtet. Det ydre samfund havde gjort sit. Det var så borgernes egen vilje at bestemme, om de kulturelle gevinster skulle indkasseres.

Odense Teater

I 1946 kunne Odense Teater fejre sit 150-års jubilæum. Det skete under festlige former. Teaterdirektør Helge Rungwald havde til jubilæumsforestillingen valgt Kaj Munks *En idealist* med ingen ringere end Poul Reumert som gæst i rollen som kong Herodes, og i tilgift opførtes et til lejligheden skrevet festspil.

I 150 år havde Odense Teater da været det selvfølgelig centrum for al dramatisk kunst i Odense med et vidtfavnende repertoire, der spændte fra

Helge Rungwald (1906-60), direktør for Odense Teater fra 1936 til sin død (Efter Odense Teater 175 år).

danske og udenlandske klassikere over moderne udenlandsk og dansk dramatik til folkekomedier, operetter og lejlighedsvis eksperimenterende teater. Et så bredt favnende repertoire stillede enorme krav til teatrets ledelse og personale.

I efterkrigsårene blev der på intet tidspunkt tale om at slække på de krav, teatret kom til at stille til sig selv, hverken med hensyn til bredden i repertoiret eller med hensyn til kvaliteten i de mange hundrede forestillinger. Odense Teater i årtierne efter 1945 tog sig på at sætte op. Snarere blev de tekniske som de kunstneriske krav øget i den kulturkonkurrence, tiden efter 1945 blev præget af. I disse årtier kom teatret til at udvikle sig fra at være en kulturbærende, lokal scene med publikum fortrinsvis blandt byens litterært og scenisk interesserede borgerskab til at være en landsdelsscene med adresse og forpligtelser ikke blot over for byen, men over for et nyt og bredere publikum i og langt uden for byens grænser, og en scene, der, som opgaverne blev løst, kom til at erhverve sig en betydelig kunstnerisk anseelse i den samlede danske teaterverden.

I det ydre var udgangspositionen i sæsonen 1945-46 skrøbelig nok. Teatret måtte fægte sig økonomisk igennem med et selv efter datidens forhold uanseligt tilskud på 100.000 kr., men de magre vilkår forfærdede hverken teaterchefen Helge Rungwald eller teatrets dygtige skuespillerstab. I løbet af efteråret 1946 og inden jubilæumsforestillingen i november nåede teatret at opføre Kjeld Abells skuespil *Silkeborg*, den amerikanske farce *Arsenik og gamle kniplinger*, Franz Werfels skuespil *Jacobowsky og obersten* og Hostrups vaudeville *Eventyr på fodrejsen*, fire forestillinger på 2½ måned ved indledningen af en sæson, der bortset fra jubilæumsforestillingen, den traditionelle juleforestilling *Nøddebo præstegård* og forårets lige så traditionelle operette bød på et par moderne komedier samt skuespil af Anouilh og Shakespeare.

Kraftpræstationen blev belønnet. Teatret fyldtes af et publikum, der efter fem besættelsesskrabede sæsoner var intenst opsat på det aktuelle og det nye. Kjeld Abell og Kaj Munk var svaret på det første, *Arsenik og gamle kniplinger* havde været omtalt som en succesforestilling i London under krigen, og Franz Werfels skuespil var en af sæsonens to Danmarkspremierer. Teatret kunne ved sæsonens udgang notere sig et tilskuertal på 170.336.

Sæsonen afspejler både optimisme og ambition. Den er tillige et vidnesbyrd om den flid, der krævedes af ensemblet ved en provinsscene, der ville andet og mere end det vedtagne og det underholdende. Og det var nøjagtigt det sigte, både Helge Rungwald og hans efterfølgere som teaterchefer, Kai Wilton, Waage Sandø og Poul Holm-Joensen havde med teatret og dets virke.

Modstiller man den righoldige 1946-sæson med sæsonen 40 år senere, for-

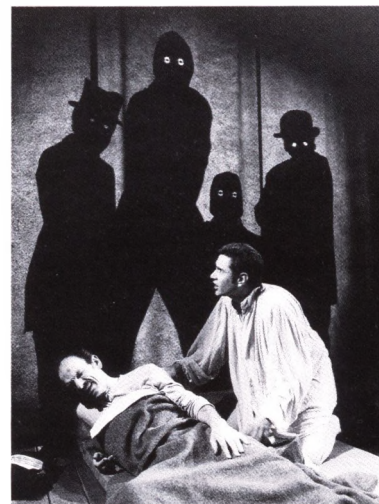
tæller modstillingen om udvikling, men den fortæller også om lighed i det, der var teatrets væsentligste opgave, den kunstneriske formidling af et alsidigt dramatisk repertoire. I 1985 som 40 år tidligere kunne teatret tilbyde sit publikum det store klassiske drama, nu repræsenteret ved John Gay, Anton Tjekhov og Shakespeare, den danske dramatik repræsenteret ved Ernst Bruun Olsen og vaudevillen med Hostrups *Genboerne* samt ikke mindre end to Danmarkspremierer af moderne skuespil. Også operetten er til stede, om end i 1985 i satirisk form og spillet på teatrets værkstedscene, men nu til gengæld suppleret af tre gæstespil af Den jyske Opera med bl.a. en Offenbachoperette. Gæstespil af udefra kommende skuespillere savnes heller ikke, og med et kirkespil, cabaretforestillinger og en teaterfestival er udviklingen gennem de 40 år markeret.

I sæsonprogrammet for 1985 kunne teaterchefen, Poul Holm-Joensen, fremsætte nogle betragtninger om teatrets holdning til opgaverne, som nok gik på den aktuelle situation, men som uden reservation lader sig udstrække til alle de mellemliggende 40 år med disses hundreder af forestillinger: »Odense Teater er en god arbejdsplads, hvilket skyldes en meget kompetent og loyal medarbejderstab, som aldrig skåner sig selv i arbejdet for, at teatret kan nå de bedst mulige resultater«. 40 år tidligere havde en Helge Rungwald nok ikke talt om teatret som en arbejdsplads, men troligere tænkt på teatret som Thalias tempel, men bortset fra udtryksformen kunne ordene udmærket have gyldighed også for de økonomisk og teknisk trangere år i 1940'erne, da teatret under hans ledelse begyndte sin strid for en bedre økonomi, bedre ydre forhold for personalet, et større ensemble og om muligt et endnu lødigere repertoire og som et resultat heraf en fastslåen af teatrets rolle som en landsdelsscene, økonomisk ligeberettiget og kunstnerisk ligeværdig med de københavnske scener. I Rungwalds tid som teaterchef kom teatret et langt stykke af vejen med disse visioner, og hvad han ikke nåede, blev i vid udstrækning fuldbragt af hans efterfølgere som teaterchefer, Kai Wilton 1961-77 og Waage Sandø 1977-85.

Den odenseanske provinsscene, der overvejende havde hentet sit publikum i byen og nærmeste opland, blev i dette lange spænd af år til en fynsk landsdelsscene med et langt bredere publikum og en scene, der skabte sig en kvalificeret respekt langt uden for landsdelens grænser. Ændringerne og fremgangen kom skridtvis, og ikke alle konjunkturer kom teatret til gode, ligesom ikke alle eksperimenter kunne falde lige lykkeligt ud. Men i det lange perspektiv blev der tale om en fremgangslinie for teatret og dets muligheder.

I det ydre blev forandringerne betragtelige. I 1951 blev teatret sin egen herre. Aktieselskabet Odense Teater, der indtil da havde stået for teatrets drift, ophørte at eksistere, og en selvejende institution overtog ledelsen af tea-

Fra forestillingen Woyzeck på værkstedsteatret i sæson 1987-88 (Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

tret med en mindre administrativ omlægning af teatrets bestyrelse til følge. Det gamle aktieselskab skænkede den selvejende institution teaterbygningen med tilbehør, og ved overdragelsen fik den nye institution skænket en rundelig sum til modernisering. Gaven var fremskaffet gennem indsamling af en kreds af teatrets venner og doblet op af Odense kommune og en række af byens store virksomheder. De årlige offentlige tilskud til teatrets drift, der i 1945 havde ligget på 100.000 kr., var da nået op på et beløb af ca. 1/1 million, men dette beløb steg i de følgende årtier kraftigt, dels som en selvfølgelig refleks af den betydelige inflation, men endnu mere på grund af teatrets ændrede rolle som landsdelsscene – fra 1963 – og på grund af den øgede offentlige opmærksomhed over for det ønskelige og nødvendige i offentlig støtte til kulturformål. I 1985 var teatrets tilskud nået op på et beløb af 23,5 mill. kr. I årevis havde Helge Rungwald argumenteret for større offentlig støtte til provinsens teatre og en mere retfærdig fordeling af offentlige midler til gunst for disse teatre. Han nåede at opleve en begyndende nyorientering i denne retning, men det blev efterfølgerne, Kai Wilton, Waage Sandø og Poul Holm-Joensen, der for alvor kom til at mærke de nye tider. I en kritisk periode i 1977, hvor Kai Wilton måtte fratræde på grund af sygdom, påtog den tidligere stiftamtmand Jakob Høirup sig midlertidigt at lede teatret. Organisatorisk var Odense Teater i perioden op til 1970 støttet af Odense kommune, men fra 1970 kom teatret ind under amtskommunen og blev underlagt en af amtsrådet udpeget bestyrelse.

Bortset fra den nævnte lettere modernisering i 1951 måtte teatret klare sine bygningsmæssige problemer uden ændringer til 1963. Først da blev der mulighed for en vigtig udvidelse, idet teatret da kunne overtage den tidligere teatercafés lokaler, der i en kort årrække havde tjent som radiostudie. Udvidelsen med denne bygning, beliggende umiddelbart op til teaterbygningen, muliggjorde indrettelse af Værkstedsteatret, åbnet den 26. oktober 1963 med Danmarkspremiere på James Saunders skuespil *Næste gang synger jeg for dig*. For Odense Teater betød dette en væsentlig mulighed for i de kommende år at arbejde mere intenst med eksperimenterende teater og med værker, der specielt skønnedes egnede for den intime scene.

I en lang årrække var det et længe uopfyldeligt ønske fra teatrets side at få gennemført ombygning og udvidelser af selve teaterbygningen, men endelig blev ønsket opfyldt i 1976. Der blev her tale om en betydelig tilbygning til teaterbygningen med total anvendelse af det areal, der nu engang tilhørte teatret. Arbejdet blev påbegyndt i maj 1976 og afsluttet ved nytårsskiftet 1976-77 efter en vanskelig efterårssæson, hvor alle forestillinger var henlagt til fremmede og utilfredsstillende lokaler ude i byen.

Ombygningen medførte en udvidelse af orkestergraven og indrettelse af

en foyer til Værkstedsteatret, og tilbygningen betød forbedrede garderobe-forhold for skuespillerne, en samling af teatrets administration og stærkt forbedrede forhold for skræddersal, malersal og snedkersal, ligesom der blev indrettet et samlerum til dekorationerne. Blev forholdene ikke ideelle, blev de i det mindste væsentligt forbedret, ikke mindst for teatrets medarbejdere på og bag scenen. Det blev en omkostning ved ombygningen, at et par tilskuerrækker måtte ofres med en vis virkning for det mulige tilskuertal. Det blev inden for disse ydre rammer, teatrets indre liv kom til at udfolde sig med årligt 10-12 og ofte flere krævende forestillinger til glæde for et publikum, der i en lang periode op til midten af 1960'erne lå på 150-200.000 årligt, mens tilskuertallene derpå trods abonnementsordninger viste en markant vigende tendens, en tendens der ikke finder nogen forklaring i teatrets kunstneriske indsats. Fjernsynets fremmarch i løbet af 1960'erne mærkedes ikke blot inden for foreningslivet, i biografen og på fodboldbanen.

De 40 års sceniske indsats blev med dygtighed og ildhu båret af et fast ensemble af skuespillere, der oftest var i stand til at honorere de krav, det alsidige repertoire måtte stille. I årenes løb voksede skuespillerstaben, til den i midten af 1980'erne var oppe på 36 kunstnere. I ikke ringe grad blev teatrets faste stab suppleret og fornyet af de unge skuespillere, der kom til at træde deres børnesko på Odense Teaters elevskole. Elevskolen, der var oprettet i 1941, blev med årene udvidet i henseende til fagområder, så elever herfra fik en solid baggrund for deres senere kunstneriske virke, og skolen blev både i

Fem skuespillere i Den magiske musik på store scene 1983-84 (Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

Helge Rungwalds, Kai Wiltons og Waage Sandøs tid et hjertebarn for teatret, hvis ledere havde fremsyn og energi til at opretholde skolen også efter oprettelsen i 1968 af Statens Teaterskole.

Den omstændighed, at teatret normalt kunne honorere repertoirets krav med den hjemlige skuespillerstab, udelukkede dog langtfra, at teatret ofte måtte have bud efter udefra kommende kræfter. Dette skete dels gennem gæstespil, dels derved, at teatret engagerede kendte skuespillere udefra til enkelte roller. Antallet af udefra kommende skuespillere og instruktører blev gennem årene stort, og blot til illustration af den kunstneriske kvalitet, der herved blev tilført teatret, kunne på spindesiden nævnes navne som Ellen Gottschalck, Else Marie, Bodil Ipsen, Karen Lykkehus og Lily Weiding og på sværdsiden navne som Hans Kurt, Erik Mørk, Preben Neergaard, Ebbe Rode og Preben Uglebjerg, en så vilkårlig opregning, at den udelukker kunstnere som Sam Besekow, Poul Bundgaard, Holger Gabrielsen og Helge Kjørulff-Schmidt eller Ingeborg Brams, Elin Reimer, Lulu Ziegler og talrige andre.

Et gæstespil som Poul Reumerts i 1946 var således ikke noget enestående. Gennem Odense Teaters virke fik det fynske publikum rig lejlighed til at møde landets kendteste scenekunstnere, ikke blot på film og fjernsyn, men i virkelighed. I en liste over teatrets gæster i de 25 år fra 1946 til 1971, udarbejdet til et jubilæumsskrift for teatret i 1971, fremgår det, at antallet af disse i den nævnte periode androg ikke mindre end 156 kunstnere, de fleste landskendte og mange med en uddannelse ved Odense Teater som indledning til deres løbebane. Alene heraf vil det fremgå, at de ovenfor nævnte skuespillernavne blot er tænkt som en illustration til det gennemtræk af kunstnerisk kraft. Odense Teater førte til landsdelen. 15 år senere ville en liste have omfattet over 200 scenekunstnere.

Men gæsterne blev dog kun den altid spændende undtagelse fra regelen om, at teatrets faste stab udmærket evnede at forvalte teatrets kunstneriske opgaver. Det blev skuespillerne fra den faste stab, der bar teatret igennem fra forestilling til forestilling, og det blev de hjemlige skuespillere, der slog deres navn og talent fast i publikums bevidsthed. Ved store, personalekrævende forestillinger lod staben sig efter behov supplere med elevskolens tredieårs elever. Adskillige begyndte deres karriere i Odense for siden at vende tilbage som gæster. Det fynske teaterpublikum blev dybt fortrolige med skuespillere som Axel Bang, Asger Bonfils, Mogens Brix-Pedersen, Eddie Karnil, Finn Lassen, Hans-Otto Nielsen, Anker Taasti og William Rosenberg og med skuespillerinder som Birthe Backhausen, Paula Illemann Feder, Birgitte Federspiel, Mime Fønss, Grethe Holmer og Guri Richter. Men atter kan et udpluk af navne kun tjene til illustration af periodens kvalitet, og andre

kunstnere kunne med lige ret træde i stedet for de nævnte. I 25-års perioden 1946-71 var det samlede antal skuespillere ved teatret 117 og det samlede antal af skuespillerinder 96. Ethvert udpluk må blive vilkårligt og kan højst tjene til at antyde en standard.

En beskrivelse af et repertoire, der gennem 40 år kom til at omfatte over 500 værker, må nødvendigvis rette sig mere mod det almene end det specielle. Repertoiret var i overensstemmelse med teatrets forpligtelser alsidigt og strakte sig fra tragedien over skuespillet og komedien til vaudevillen, operetten og farcen, og det strakte sig fra det fastslåede klassiske til det eksperimenterende. At det med al tænkelig respekt for det fastslåede og det kendte også var nyskabende, fremgår af det store antal Danmarkspremierer og urpremierer, Odense Teater havde dristighed til at præsentere for sit publikum: 133 Danmarkspremierer og 40 urpremierer. I teatrets indre liv var der således hverken tale om en bleg kredsen om det vedtagne eller en kalkering af de københavnske sceners repertoire. Teatrets chefer havde et åbent blik for, hvad der rørte sig i teaterverdenen uden for landets grænser.

I løbet af 1950'erne begyndte teatret for alvor at få sit selvstændige ansigt i den danske teaterverden og hæve sig op til et moderne teater med et nutidigt repertoire. Det skete eksempelvis med Dürrenmatts *Den gamle dame besøger byen*, med John Osbornes socialkritiske skuespil *Ung vrede* eller med Bertolt Brechts *Galileis liv* med den norske skuespiller Claes Gill i titelrollen. Og hvor Helge Rungwald havde anslået teatrets vilje til selvstændighed og fornyelse, fortsatte Kai Wilton denne linie. Alsidigheden og forpligtigelsen over for det klassiske repertoire blev bevaret, men under hans ledelse blev Odense Teater i 1960'erne bl.a. Danmarks førende musicalteater med forestillinger som *West Side Story*, *Gays and Dolls*, *Cabaret*, *Funny Girl* m.fl. På skuespillets område markerede teatret sig med en række Danmarkspremierer af forfattere som f.eks. Arden, Dürrenmatt, Sartre, Weiss og Wesker. Og repertoiret blev ikke bleget, men nok justeret efter tidens socialkritiske stil, da Waage Sandø i 1977 trådte til som teaterchef. Hans første forestilling blev en dansk urpremiere af Ernst Bruun Olsens *Sommerhuset*, og i en årrække blev Odense Teater talerør for en samfundskritisk holdning, udtrykt af udenlandske som danske dramatikere.

I en beskrivelse af teatrets aktivitet må skolescenen fremhæves. Både skoler og teater havde en klar interesse i et samarbejde, og i alle årene gennemførte teatret på scenen i Jernbanegade og ude i landsdelen tæt ved 1.600 forestillinger, ikke sjældent forestillinger uden for teatrets normale repertoire og tilpasset det særlige publikum og skolernes ønsker. Også her var repertoiret bredt, men nok med en særlig vægt på klassisk dansk dramatik med forfattere som Heiberg, Hertz, Holberg, Hostrup og Drachmann, men hverken

Molière eller Shakespeare blev glemt, ligesom en del moderne dansk dramatik indgik i repertoiret på linie med skuespil og operetter, der blev fundet egnet for det unge publikum. Antallet af opførelser synes at vise, at stykker som Thorbjørn Egners *Folk og røvere i Kardemomme by* og Lionel Barts *Oliver* i særlig grad har været populære blandt skoleungdommen. Det problematiske var her ikke en del af repertoiret, og teatret søgte at afpasse repertoiret efter skolernes ønske.

Også operaen fik husly på teatret. I en årrække fra slutningen af 1940'erne og gennem 1950'erne forsøgte man at skabe en fast institution, Den fynske Opera, og en række ypperlige forestillinger blev gennemført, af nødvendighed musikalske værker, der passede til teatrets ret intime scene og den begrænsede plads i orkestergraven. Alene det begrænsede mulighederne ved repertoirevalg. Værkerne – begyndende med Mozarts *Figaros bryllup* – savnede intet i lodigudførelse, men publikumsunderlaget viste sig på lang sigt for svagt, og forsøget måtte efter nogle år opgives for at blive afløst af et samarbejde med Den jyske Opera.

Langt fra alle forestillinger løb af stabelen på de to scener i Jernbanegade eller den tredje scene, man i 1986 fik rådighed over, i det gamle sukkergøgeri på Vesterbro. Først og fremmest udviklede der sig i årene efter krigen den tradition, at Odense Teater påtog sig den kulturelle opgave at turnere med en lang række forestillinger i Sydslesvig med opførelser i bl.a. Flensborg, Slesvig, Husum, Vesterland og Rendsborg. Antallet af forestillinger for det dansksprogede mindretal syd for grænsen androg i årenes løb ca. 800, og her-

Skolekomedie på Højby Skole omkring 1980. Eleverne får lejlighed til at prøve kræfter med skuespillet (Højby lokalhistoriske Arkiv).

til kom gæstespil i Norge og Sverige samt efter teatrets succes med *West Side Story* i 1964 et gæstespil på Det kgl. Teater med syv opførelser af den amerikanske musical, et gæstespil der ikke udelukkede, at teatrets personale samtidig præsterede en Danmarkspremiere på den hjemlige scene.

Når der i den 40-årige periode blev tale om et periodevis dalende tilskuerantal, kan forklaringen ikke findes i teatrets indsats. Teatret blev i de 40 år både levende og nyskabende.

Andre scener

Odense Teater blev dog ikke byens eneste tilholdssted for dramatisk kunst. I 1948 dannede en kreds af byens borgere en forening, Odense Dramatiske Forening, der havde til formål at opføre dramatiske arbejder og gennem studiekredse at virke for interessen for dramatisk kunst. Allerede i maj 1949 kunne foreningen indlede et frugtbart virke med opførelsen i Industripalæet af Pär Lagerkvists drama *Bøddelen*. Ca. 85 aktører var involveret, og indstuderingen var lagt i hænderne på sceneinstruktør Johs. Ewald Rasmussen fra Odense Teater. I de følgende mange år kunne foreningens entusiastiske amatører, undertiden med instruktørstøtte fra skuespillere ved Odense Teater,

En af Odense Teaters tilbagevendende skolesceneforestillinger var Folk og røvere i Kardemomme by. Billedet er fra stykkets Danmarkspremiere i Odense den 6. december 1959. (Møntergården).

Teatergruppen Banden har ved flere lejligheder uddelt en kulturpris med en tydelig symbolværdi, en hammer (Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

Indgangen til Bandens lokaler i det gamle etablissement Rosenhaven (Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

opføre en lang række værker i et rigt varieret repertoire, der strakte sig fra klassiske til moderne forfattere, fra tragedie over komedie til revy og musicals, og sideløbende hermed gennemførtes studiekredse og oplæsningsaftener, også her i et vist samarbejde med kunstnere fra Odense Teater.

I en årrække frem til 1966 måtte foreningens forestillinger henlægges til skiftende sale i byen, men i 1966 lykkedes det ODF at leje sig ind i en nedlagt fabriksbygning i Nedergade, der efter en større ombygning lod sig indrette til en intimszene. For en stor del blev ombygningen udført ved frivilligt arbejde fra foreningens ca. 100 aktive medlemmer og med begrænset finansiel støtte udefra. Medlemmerne kautionerede for et lån, betalte ekstra kontingenter og tegnede sig én for én for en stol i det lille teaters tilskuerrum på ca. 100 stole.

Her gik fra nu af foreningens forestillinger over scenen i et antal på fem-seks årlige indstuderinger, og samtidig blev der i stigende grad bud efter foreningens medvirken ved underholdninger i en række foreninger, oftest i byen, men nu og da også uden for byen og landsdelen. I en periode kunne Odense Teater anvende scenen i Nedergade som øvescene for teatrets elevskole. Her kunne også Odense børne- og ungdomsteater få til huse, og Dansk Amatør Teaters skole kunne finde husly her. Efter 40 års virke med mange krævende forestillinger fra det store drama til den lettere genre og med adskillig ny dansk dramatik kunne foreningen med tilfredshed notere sig, at flere danske skuespillere havde indledt deres kunstneriske karriere inden for de rammer, ODF havde skabt.

Krav og præstationer ufortalt var der dog her kun tale om rent amatørarbejde i dette ords bedste forstand. Men der kom også professionel dramatik til byen. I 1979 knyttedes teatergruppen Banden til Odense som egnsteater for Odense kommune. Gruppen, hvis stab med midlertidige variationer lå på en fem-seks skuespillere, fik fra 1982 til huse i det tidligere Rosenhaven og havde fra egen scene her til opgave at drive opsøgende teaterarbejde både i og uden for Odense med et repertoire, der var præget af en samfundskritisk linie. Banden søgte og fik kontakt med skoler, foreninger, biblioteker m.m. og kunne virke dels på et betragteligt kommunalt tilskud, dels på egne indtægter fra gruppens forestillinger.

I 1980'erne kom nye teatergrupper til. Fameteatret etablerede sig i Brandts Klædefabrik, og til nyskabelserne hørte også Vintapperteatret og børneteateret Skægspire.

Dramatisk kunst i hele spektret fra det banale til det sublime lod sig også opleve i biografen. I krigsårene havde odenseanerne som alle andre danske været på filmisk sultekur med et censureret repertoire hentet fra det mørklagte europæiske kontinent og kun nu og da oplivet af danske film med neutrale emner. Det store engelsksprogede repertoire havde man i bedste fald

hørt om. Det er derfor ikke noget under, at byens publikum i årene lige efter krigen strømmede til biografen for at stifte bekendtskab med al den megen filmkunst, det så længe havde været afskåret fra. Store film af ældre og nyere dato og nu i farvefilm og efterhånden på wide-screen blev projiceret op på filmlærredet, og folk fyldte biograferne. I en halv snes år op til midten af 1950'erne blev det gyldne tider for byens biografer. Men fra slutningen af 1950'erne vendte billedet, og biografefjerne måtte konstatere en stadig og med årene drastisk tilbagegang i antallet af biografgængere.

I 1945 havde byen fire biografer: Fønix i Kongensgade, Kinopalæet i Asylgade, Paladsteatret i Vestergade og Sct. Hans Teatret på Skibhusvej. Andre kom til, inden nedgangen satte ind. I 1948 åbnede Odense kommune biografen Folketeatret i den gamle teatersal i Rosenhaven i Ny Vestergade, senere åbnede Grandteatret i Benediktsgade, og i 1957 fik Bolbro sin biograf, Apolloteatret. De nye biografer var fornemt udstyrede, og de ældre biografer fulgte efter med betydelige moderniseringer. Der var optimisme bag indretning og modernisering.

Men realiteten blev en uventet tilbagegang for biograferne. Publikum svigtede. I 1963 måtte Sct. Hans Teatret dreje nøglen om, og byens resterende seks biografer kunne den 14. juni 1964 henvende sig til byrådet med en indtrængende anmodning om, at der ikke blev opslået nogen ny bevilling til erstatning for det nedlagte teater. Henvendelsen nævnte den overkapacitet, der efter biografefjernes opfattelse fandtes i Odense med 10.294 biografpladser, og der blev i skrivelsen henvist til de tilsvarende tal for Århus og Ålborg med henholdsvis 9.155 og 6.254 pladser. Men hovedargumentet for ønsket om, at der i Odense kun blev tale om de eksisterende seks bevillinger, var dette: »Når dette er os magtpåliggende, skal vi oplyse følgende: Besøget, der for få år siden lå på over 50%, var i 1961 faldet til ca. 45% og er for 1963 nede på 40% og er stadig faldende katastrofalt«.

Da skrivelsen til kommunen blev affattet og ordet »katastrofalt« blev taget i anvendelse til karakteristik af situationen, havde de seks underskrivende biografefjerne næppe forestillet sig, at udviklingen fremover skulle forme sig så negativt, at ordet fik fuld gyldighed i virkelighedens verden. Gennem de næste 20 år skulle tilskuertallet imidlertid fortsætte med at dale netop i katastrofal retning, og lukningen af Sct. Hans Teatret blev ikke den sidste lukning. I 1980'erne måtte Paladsteatret og Apolloteatret lukke, og samme skæbne overgik en i 1970 startet biograf i Dalum, Imperial, samt en biograf i den nye bydel, Vollsmose.

Biografernes svar på den anspændte situation blev opdelingen af de tidligere store biografer i mindre og intime sale, hvorved udbuddet af filmtitler kunne øges uden en tilsvarende forøgelse af personalet. Begyndelsen til

Fra forestillingen Azurblå dybder i Rosenhaven 1983-84 (Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

Den amerikanske storfilm Herfra til evigheden nåede til Odense i begyndelsen af 1954 og blev et tilløbsstykke af rang. Fyens Stiftstidende 1. februar 1954 (Odense Centralbibliotek, Lokallhistorisk Afdeling).

Odense Teater. Telf. 52
 I aften kl. 20 alt udsolgt
Greven af Luxembourg
 I morgen kl. 19,30
ANTIGONE
 Fredag, lørdag og søndag kl. 19,30
Shaw-lustvold et
Man kan aldrig vide
 Fyens Tidende skrev: Festlig Shaw-forestilling paa Odense Teater.
 Torsdag kl. 19.30. Alt udsolgt.

KINO 4250
 16 - 18 45 - 21. Fors. f. 14,30.
 Wide-screen premiere. Forb for børn
**Burt Lancaster, Donna Reed,
 Montgomery Clift, Deborah
 Keer, Frank Sinatra**
**Herfra til
 Evigheden**
 efter James Jones roman.
 Bemærk forandrede spilletider.

Folke Teatret 2680
 Fors. f. 14,30
 16 - 19 - 21

DEN BERØMTE FARCE

**Charley's
Tante**

med
RAY BOLGER
 i farver. TECHNICOLOR

KARNEVAL FILM

denne udvikling blev gjort i 1968 i Folketeatret, der splittedes op i først to, siden tre mindre biografer, og Kinopalæet og Fønix fulgte efter med tilsvarende opsplittings, ligesom det filmcenter, Cafébiografen, der i 1983 blev nyetableret i Brandts Klædefabrik, indledte med tre mindre sale.

Langt ned i nedgangstiden kunne store film som f.eks. det kunstneriske mesterværk, *Dr. Zivago*, eller den folkeligt-sentimentale film, *A Sound of Music*, momentvis skabe fulde huse, men den almindelige tendens blev en konstant tilbagegang for denne del af byens kulturliv. Det falder i øjnene, at nedgangen satte ind og forstærkedes i takt med, at fjernsynet vandt indpas i hjemmene, men andre forhold i og uden for biografen har troligt også gjort sig gældende.

Kunstlivet

Det odenseanske kunstliv kom i årtierne efter 1945 ind i en periode, der i bemærkelsesværdig grad blev præget af en lykkelig blomstring. Set på 1980ernes afstand kom det til at gælde kunstnerne, men det kom med årene også til at gælde den befolkning, til hvem kunstnerne talte gennem deres værker.

Blomstringen var ikke uden rod i fortiden. I byen som i den fynske landsdel var der en mærkbar interesse omkring områdets kunstliv, om end det først blev i årtierne efter besættelsen, at interessen for alvor blev levende for et stort publikum. I landsdelen kom Fåborg nok til at stå ene med en stor, dominerende mæcen, men i Odense havde dog en lang række fremtrædende borgere over en årrække været ivrigt optagne samlere af lødig kunst, lokale som udenbys arbejder. Det gjaldt folk som konsul P.A. Kruuse, bankdirektør Georg Jacobsen, fru Drude Jørgensen, fru Helga Ehrmann, cigarfabrikant Ludvig Tørring, museumsinspektør Chr. M.K. Petersen, overlæge Knud Schroeder og sparekasserevisor J.W. Larsen. Et par af disse samlinger var med ophængninger på Fyns Forsamlingshus og Elevatorkafeen tilgængelige for offentligheden, og åben var også den samling af grafiske arbejder af fynske kunstnere, som rektor Helga Lund over en årrække tilvejebragte til ophængning i skolestuerne på Sct. Knuds Gymnasium. I slutningen af 1940'erne blev J.W. Larsens store samling offentlig tilgængelig, da ejeren skænkede den til Fyns Stiftsmuseum.

Der var således tradition for, at Odense var en vågen kunstby. Men under besættelsen havde kunstlivet ligget underdrejet. Når våbnene taler, tier muserne, og både rent fysiske forhold og sindsstemning havde tvunget kunstnerne i hi og stort set udelukket en udstillingsvirksomhed, som 1930'erne havde været rig på, og som befolkningen havde vist betydelig bevågenhed.

Netop på denne baggrund af materielle vanskeligheder og isolation over

for fremmede impulser kom de nærmeste tiår efter befrielsen til at markere sig med en energisk aktivitet, dels fra kunstneres side, dels i form af en voksende opmærksomhed over for kunstlivet hos stadig større dele af befolkningen. Kunstnere som publikum åndede op efter en række år i spændetroje. Opmærksomheden omkring kunstlivet, både det lokale og det, der kom til byen udefra, viste sig f.eks. igennem en anselig tilstrømning til en række store udstillinger, der nu blev mulige. Det gjaldt en bemærkelsesværdig serie udstillinger på Fyns Stiftsmuseum, og det gjaldt ikke mindre en ivrig udstillingsvirksomhed, der kort efter 1945 blev iværksat af den fynske kunstnersammenslutning *Germinalen*, og hvor forum i første række blev udstillingsbygningen på *Filosofgangen*, men hvor udstillingsvirksomheden også kom til at strække sig til andre danske byer og lejlighedsvis til udlandet. I og med denne gruppe opstod der et kunstnerisk kraftcenter uden for København, idet dog gruppens medlemmer tillige og med styrke kom til at træde frem for publikum og kritikere i København.

Stiftsmuseet arrangerede i en lang årrække forskellige særudstillinger og lagde i 1947 ud med en mindeudstilling for maleren Niels Larsen Stevns, fulgt samme år af udstillinger af værker af Willumsen og Johannes Larsen, og udstillingsvirksomheden her blev fortsat med velbesøgte udstillinger af dansk og international kunst. Initiativtageren var Fyns Stifts Kunstforening, og museet blev hjemsted for udstillinger af bl.a. Dankvart Dreyer, Jens Juel, Picasso, Edvard Munch, Emil Nolde, Carl Kylberg, Kandinsky, Paul Klee og Karl Isakson. Billedhuggerkunsten blev ikke glemt. Fra 1961 gik Odense i samarbejde med Dansk Billedhuggersamfund ind i et arbejde på at arrangere udstillinger af skulpturer i Eventyrhaven.

Tilstrømningen til disse udstillinger blev betydelig og vidnede om befolkningens kunstinteresse, og en udvikling henimod en øget kunstforståelse fremgik også af fremvæksten efter 1945 af snesevis af større og mindre kunstforeninger, hvis formål var indkøb af moderne kunst og udlodning af det indkøbte mellem foreningens medlemmer. Foreningerne var oftest firma- eller institutionsforeninger, og deres midler var i første række medlemmernes kontingenter, men undertiden også tilskud fra firma eller institutioner. De bidrog i betydelig grad til udviklingen af en dybere kunstforståelse, og i talrige hjem, også i kredse der hidtil ikke havde skænket kunsten større opmærksomhed, blev det gradvis en helt selvfølgelig ting, at væggene blev prydet med originale kunstværker, grafiske arbejder og reproduktioner. I en artikel om forårsudstillingen kan man se det udtrykt lidt dristigt: »På odenseanske arbejdspladser indgår emnet billedkunst i samtalerne på lige fod med sportens emner«. Men dristigt eller forsigtigt udtrykt: På dette punkt som på så mange andre kulturelle områder blev efterkrigstiden vidne til en

stiltfærdig, men støt ændring af livsmønstrene. Talrige hjem i byen fik ændret karakter af denne udvikling.

Alt dette kom før eller siden og på den ene eller den anden måde kunstnerne til gode, og det blev også vigtigt for deres virke, at firmaer og institutioner i en hidtil uset grad kom ind på at forsyne lokaler, aulaer, kantiner, skoler, samlingsrum og lignende med kunstværker af den ene eller den anden art, malerier, frescobilleder, mosaikarbejder eller hvad der nu kunne komme på tale og egne sig. For kunstnerne meldte denne tendens sig med mulighed for større dekorative arbejder.

Og blev både kontorer, skoler, institutioner, firmaer og hjem præget af denne udvikling, blev Odenses ydre ansigt det også. Rundt om på gader, torve og i parker kom byen til at opleve en fremvækst af statuer og skulpturer, der snart kunne have relation til byens historie, snart levede i deres egen ret som kunstneriske udtryk i sten, metal og træ. Der havde naturligvis længe inden 1945 været statuer, monumenter og skulpturer i Odense, men det er nok alligevel betegnende for kunsthvets vækst og udfoldelse i tiårene efter 1945, at langt den overvejende del af byens skulpturelle ejendom ved midten af 1980'erne var værker, der var skabt og opstillet efter dette mærkeår. Over for kunst siger tal ingenting, men tal kan måske sige lidt om tiden og dens tendens. En opgørelse over skulpturer i Odense kommune fra 1980 kunne opregne 115 skulpturelle arbejder, og af disse var ikke mindre end 96 opstillet efter 1945.

En lang række værker var skabt af fremmede, men en lang række andre var skabt af byens egne kunstnere. Det blev selvfølgelig, men også typisk for udviklingen af byens kunsthv, at fremmed og hjemlig kunst i frodig og fællig blanding kom til at præge disse tiår. Billedhuggeren Yans relief i Rådhushallen og billedhuggeren Robert Lund-Jensens monument over besættelsestidens ofre var således skabt af hjemlige, E. Utzon-Franks Statue Knud den Hellige, Gerhard Hennings Stående pige og Hugo Liisbergs De vilde svaner blev ført til byen af fremmede kunstnere. Eksemplerne kunne være andre, men kunstnere udefra fik store opgaver i Odense, og byens egne kunstnere gjorde sig med store arbejder gældende i og langt uden for by og landsdel.

Den odenseanske borger behøvede ikke at gå langt fra bymidten på Flakhaven for at gøre sig bekendt med dette spil af impulser. Alene Odense rådhus bar vidne herom. Borgerne ville inden for rådhusets mure finde kunst af Henning Andersen, Mogens Bøggild, Adam Fischer, Robert Jacobsen, Kay Louis Jensen og Jais Nielsen, men den besøgende ville også finde stærke indslag af hjemlige kunstnere. Rådhushallen fik sin karakter af billedhuggeren Yans store polykrome relief i kobber, jern og farver, bryllupssalen var smykket af et vægbillede af Mogens S. Andersen, magistratsværelset af et maleri af

Thor i kamp med jætterne. Carl J. Bonnesens skulptur blev i 1958 købt af konsul N.J. Haustrup og flyttet fra øen Thorø ved Assens til fabrikken på Næsbyvej (Ole Ølund fot., Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

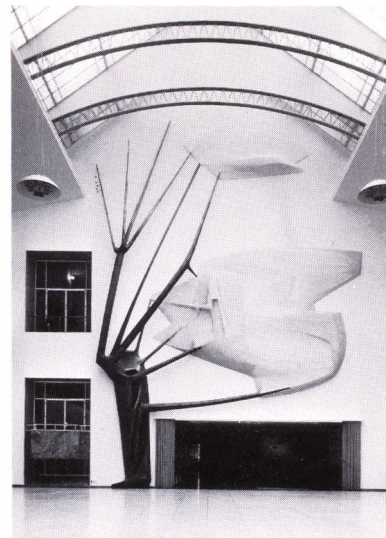

Svend Saabye, og tegneren og keramikeren Gustav Hjortlund bidrog med et keramikrelief og billedhuggeren Robert Lund-Jensen med skulpturelle arbejder. Det nævnte alene i denne bygning kan tjene til at belyse to ting, bystyrets agtelse for tidens kunst og de odenseanske kunstneres vigtige betydning for vitaliteten i denne.

Når der blev grøde i det odenseanske kunstliv efter 1945 i det nævnte samspil mellem fremmed og hjemlig kunst, var årsagen selvsagt ikke i første række tidens stigende velstand og befolkningens voksende kunstinteresse. Den første og væsentligste årsag lå hos kunstnerne. Det var deres visioner, talent og vilje, der fik øgede muligheder for at slå igennem og præge tiden, og det var dem, der med deres arbejder kom til at føre nye strømninger og de individuelle oplevelser i form, farve og karakter til byen og ud i byen. Det var dem, der med ildhu ransagede tidens muligheder og afprøvede ideernes bærekraft. Det skete ved staffeli og i atelier, og det skete først og sidst i sind, tanke og følelse. De bestemte tempo og niveau, og frugten af deres virke blev den bestemmende faktor i det endelige møde med befolkningen. De to parter havde talrige mødesteder, men mest synligt blev mødet i de store udstillinger, der dels afvikledes på Stiftsmuseet, dels i udstillingsbygningen på Filosofgangen og for skulpturens vedkommende i årligt tilbagevendende udstillinger i Eventyrhaven og på rådhuset. På Stiftsmuseets særudstillinger og på forårsudstillingerne på Filosofgangen kunne publikum ikke blot møde store danske og internationale navne, men også talrige fynske kunstnere som blot eksempelvis Albert Elmstedt, Regnar Lange, Knudåge Larsen, Herman Madsen, Chr. Pedersen-Bellinge, Otto Pedersen, Jens Stolt, Thorkild Knudsen, Ingvar Pedersen, Thorvald Petersen og Kjeld Heltoft.

Stærkt bestemmende for byens kunstliv blev den aktivitet, der udfoldede sig i udstillingsbygningen på Filosofgangen. Talrige kunstnere udstillede her, men det blev ikke mindst den fynske kunstnersammenslutning *Geminalen*, der kom til at sætte mærke og blive skelsættende. År efter år mødte denne kreds af fynske kunstnere frem med deres arbejder, der udstilling efter udstilling vidnede om energisk søgen efter de nye udtryk og den egne vilje. *Geminalen* var blevet oprettet i 1934 i protest mod udelukkelse af nogle yngre fynske malere fra den odenseanske forårsudstilling. Maleren og ildsjælen William Hansen blev sammenslutningens første formand, og fra starten talte den foruden William Hansen de odenseanske malere Georg Poulsen og Johs. Dyrbye-Skovsted. Sammenslutningen havde med en del nye medlemmer gjort sig gældende i årene inden besættelsen, der tvang den til midlertidig hvile, men fra 1947 og frem til midten af 1960'erne mødte den årligt frem med en serie udstillinger, der helt mærkbart satte præg på byens kunstliv.

I 1963 kunne *Geminalen* runde mange års virke af med sin 25. udstilling

Billedhuggeren Yans (f. 1919) 18 meter høje reliefkomposition i rådhushallen, »Fynsk forår«, afleveredes til kommunen i 1958; det udvalgte ved en konkurrence (Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

E. Utzon-Frank (1888-1955) har udført bronzestatuen af Knud den Hellige ved Albani Torv. Den var en gave til byen fra Fyens Disconto Kasse i anledning af bankens 100 års jubilæum (Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

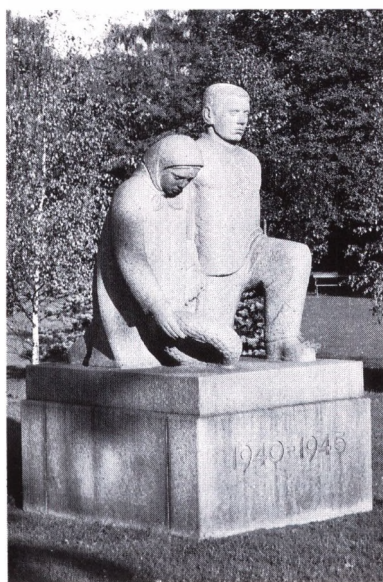
og omfattede da malerne Mogens S. Andersen, Paul Christensson, Johs. Dyrbye-Skovsted, Helge Engelbrecht, William Hansen, Frank Hammershøj, Gustav Hjortlund, Thormod Kidde, Georg Poulsen og Svend Saabye, hvortil kom billedhuggerne Robert Lund-Jensen og Yan samt arkitekterne Kay Boeck-Hansen og Jørgen Stærmosé.

I et skrift om *Geminalen*, der i 1964 blev udgivet med kunstkyndige betragtninger over sammenslutningens 30-årige virke, kunne kunstkritikeren Ib Paulsen med speciel reference til *Geminalen* tale om det bemærkelsesværdige skred, der i de to tiår efter 1945 var sket i interessen for kunst i den fynske landsdel og den afgørende nyorientering, som en generation af fynske kunstnere havde bragt med sig, og han kunne om kunstlivet i det fynske gøre gældende, at dette havde »antaget karakter af et tyngdepunkt uden for København«. Han kunne også i sit tilbageblik bemærke, at *Geminalens* kunstnere stadig var unge og ingenlunde færdige, og heri kunne han finde genklang hos den københavnske kunstkritiker, museumsdirektør Jan Zibrandtsen, der i sin anmeldelse talte om, at der nu for *Geminalens* kunstnere var modningens time. Når Ib Paulsen specielt om Svend Saabye nævnte, at man havde grund til at forvente sig noget stort af ham og indskød, at »hans udvikling peger mere og mere i retning af en dekorativ opgave i fresco«, var dette vel lige så meget en konstatering som en profeti. Da ordene faldt, havde Saabye allerede en række meget store dekorative arbejder – delvis netop i fresco – bag sig i Svendborg, Ringe, Odense og København. At fremtiden skulle bringe flere monumentale opgaver til netop denne kunstner, dels i Odense, dels i København og Ålborg, skulle på den anden side komme til at bekræfte profetien. Saabye blev landskendt og skattet gennem sine mangesidige arbejder i tegning, akvarel, olie, fresco og sten, og han blev ikke mindre landskendt gennem sine litterære værker, hvor især bogen *Lystfiskerliv*, gennemillustreret af kunstnerens tegninger, bragte hans navn ud til titusinder.

Geminalens kunstnere satte sig talrige spor i og uden for Odense. Sammenslutningen meldte sig med mange udstillinger også uden for landsdelen og i udlandet, indtil dens virke ebbede ud i løbet af 1960'erne. Men bortset fra, at kunstnernes arbejder fandt vej til tusinder af hjem og gallerier hjemme og ude, fandt de vej til talrige kirker og skoler, til firmaer og kontorer, til svømmehal, kollegier og biografte og til Odenses hele bybillede i skulpturelle arbejder for ikke at tale om det præg, de to arkitekters byggevirksomhed kom til at sætte i by og land. Odense sygehus og Rigshospitalet blev blot de markanteste værker, industrihuse, skoler og boligbebyggelser blev andre frugter af deres virke.

Hvor *Geminalen* som sammenslutning stoppede sin aktivitet på Filosof-

Billedhuggeren Robert Lund-Jensens (f. 1915) skulptur til minde om besættelsestidens ofre blev i 1950 opstillet i Ansgar anlæg (Wermund Bendtsen fot., Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

Svend Saabye (f. 1913) har udsmykket Vøllmose Kirke med dette bemalede relief (Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

gangen, kom Den blå Citron til med en første udstilling i 1959 som forløber for en lang række udstillinger frem til 1980'erne. Også denne malersammenlutning blev født i protest mod det i 1950 stiftede, men kortlivede Det fynske Kunstnersamfund, og også denne kreds af kunstnere kom i 1984 til at fejre et 25-års jubilæum for sit virke. Den havde dog ikke som Germinalen sin direkte rod i Odense, selv om Odense blev sammenslutningens hjemby. Kunstnerne havde med den odenseanske maler Bent Lohmann som mangeårig formand hjemme over det ganske land, men talte dog fra starten odenseanske kunstnere som malerne Bent Lohmann, P.O. Hansen og Kurt Batiste.

Meget og det væsentligste i hele denne udvikling af det odenseanske og fynske kunstliv kom fra starten til at udvikle sig uden alt for megen offentlig støtte, men med tiden ændrede dette sig, og i 1980'erne var Odense kommune aktiv med støtte til en lang række aktiviteter, eksempelvis Fyns grafiske Værksted, Kunststudstillingsbygningen, et gæsteatelier for billedhuggere, der fik til huse på Hollufgaard, og ikke mindst aktiviteter på Brandts Klædefabrik og da her især Det fynske Kunstakademi. Dette var startet i 1944 på helt privat basis af maleren Kaj Kylborg i en villa i den indre by, men fik snart en sådan søgning, at akademiet måtte udvides, først i en villa på Læssøgade, senere i en ejendom på Østerbro, indtil akademiet i midten af 1980'erne fik mulighed for at rykke ind i Brandts Klædefabrik med ibrugtagningen af et areal på 2.378 kvadratmeter over to etager. Kylborg var da i 1978 blevet afløst som rektor for institutionen af Bendt Veber, elevtallet var nået op på 100 elever, og allerede

Brandts Klædefabrik rummer ikke blot Det fynske Kunstakademi, men også talrige andre kulturtilbud. Bl.a. Cafébiografen, et populært mødested for 80ernes Odenseungdom af mere eller mindre avantgardistisk tilsnit (Ole Ølund fot. 1988, Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

Violinisten Martin Andersen (1886-1987). Det fynske Musikkonservatoriums skaber og første direktør. Foto 1961 (Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

længe inden da var der blevet nedsat et bedømmelsesudvalg, der skulle sikre en kvalificeret optagelse af nye elever. Her indtrådte foruden Bendt Veber kunstnerne Georg Poulsen og Helge Engelbrecht.

Efter indflytningen blev det de økonomiske problemer og da især statsstøtte til akademiets elever, der trådte i forgrunden, men med alle problemer blev der også for denne institution som for hele det odenseanske kunstliv i tiårene efter 1945 tale om en dengang uforudset vækst på linie med den forbløffende vækst, der blev kendetegnende for den samlede kulturelle udfoldelse i byen.

Musiklivet

I oktober 1945 blev Odenses borgere præsenteret for et initiativ, der skulle få vidtrækkende betydning for det odenseanske musikliv. Initiativet udgik fra Det fynske Musikkonservatoriums leder, Martin Andersen. Uanfægtet af besættelsestidens vanskeligheder havde han i samarbejde med teatrets kapelmester Ove Peters og komponisten Kai Senstius arbejdet ihærdigt og med betydeligt fremsyn på at undersøge mulighederne for, at der i Odense kunne skabes rammer for et fast symfoniorkester. Martin Andersens stædige henvendelser til alle, der i og uden for Odense kunne tænkes at være gunstigt stemt for tanken, mandede ud i en plan, der i slutningen af 1944 blev forelagt et odenseansk bystyre, der på dette tidspunkt unægtelig havde alt andet at

tænke på. Planen gik ud på, at kommunen bevilgede 3.000 kr. til afholdelse af en konkurrence om pladserne i et orkester med en musikerstamme på 36 mand, samt at kommunen ydede et tilskud på 25.000 kr. til gennemførelse af 16 koncerter i sæsonen 1945-46. I juli 1945 vedtog byrådet at støtte dette dengang dristige udspil, og i oktober kunne orkestret under navnet Odense Bys Symfoniorkester afholde sin første koncert i Fyns Forsamlingshus, hvor alle tre initiativtagere præsenterede sig som dirigenter.

Set i forhold til tidligere tiders musiktilbud betød dette orkester, suppleret med assistenter, en væsentlig udvidelse af byens musikmuligheder, men sæsonen 1945-46 skulle dog kun blive den korte optakt til en i 1945 uforudselig fremgang for byens musikliv. Publikum svigtede, og sæsonen gav et betragteligt underskud, som byen måtte dække.

Alligevel blev eksperimentet en afgørende optakt til det fuldtonende crescendo, der skulle vise sig at ligge forude. Borgmester Vilh. Werner tog nu, kraftigt støttet af viceborgmester Erik Scheibel, sagen i sin hånd. Han fik nedsat et hurtigtarbejdende udvalg med musikerforeningens formand, Aage Lund Petersen, teatrets direktør Helge Rungwald og redaktør Poul Dreyer som medlemmer og bad dette om en indstilling. Da denne forelå, vedtog byrådet enstemmigt en helt ny orkesterordning, og Odense Byorkester var

Odense Byorkester var en realitet fra 1946. På billedet ses orkestret i dets første udgave med dets første dirigent Poul Ingerslev-Jensen siddende i midten (Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

hermed en realitet. Orkestret blev et kommunalt drevet orkester med en fast musikerstamme på 22 mand, der dels skulle spille i teatret ved alle forestillinger – herunder også mellemaktsmusik – dels skulle gennemføre otte symfonikoncerter, hvor det skulle suppleres med 35-40 assistenter, delvis hentet blandt fynske amatørmusikere. De faste musikere var dog ikke mere faste, end at deres kontrakt kun løb over otte måneder af året. Hertil kom en aftale om seks radiotransmitterede koncerter og for den faste stamme skolekoncerter og sommerkoncerter i Kongens Have. Udgifterne dækkedes af Odense Teater med 50.000 kr. og af kommunen med foreløbig 65.400 kr. samt naturligvis af radio- og billetindtægter. Byrådet nedsatte et udvalg som orkestrets øverste myndighed, og byen stod herefter klar til at støtte sit orkester, herunder også dækning af kommende driftsunderskud.

Dirigenthvervet løstes af vekslende gæstedirigenter, men for at sikre det kunstneriske niveau ansattes operarepetitor ved Det kgl. Teater Povl Ingerslev Jensen som kunstnerisk leder, et hverv han dygtigt bestred til 1948. Da han ønskede at vende tilbage til København, måtte byen se sig om efter en ny kunstnerisk leder, og valget faldt på kapelmester Arne Hammelboe. Han fik ved sin tiltræden orkestrets blæserbesætning udvidet med fire mand, så den faste stamme nåede op på 26 mand, og med denne stamme, suppleret med assistenter, gennemførte han en sæson, hvor orkestret fra koncert til koncert vandt bemærkelsesværdigt i rytme, teknik og klang. Det mærkedes på en voksende publikumsinteresse, men Hammelboeæraen blev kun kortvarig. I foråret 1949 stillede han byen over for et kunstnerisk berettiget, men politisk urealistisk ultimatum om en udvidelse af orkestret med 14 mand, og da dette langt oversteg, hvad kommunen på det tidspunkt kunne og ville magte, og da Hammelboe tillige gerådede i konflikt med teatret, forlod han et orkester i åbenlys fremgang og sagde dermed et brat farvel til en stor, langsigtet kapelmesteropgave.

I den korte, men bitre strid mellem Hammelboe og teater og bystyre blev Hammelboe næsten selvfølgelig bakket op af orkestret, der i januar 1949 dannede en faglig forening, der dels støttede kravet om en orkesterudvidelse og dels fremkom med ønsker om, at musikerne i højere grad blev taget med på råd i sager vedrørende orkestrets forhold. Det kom dog i første omgang hverken til en udvidelse eller til en ændring af styrelsesformerne, men en ændring blev dog opnået under debatten i foråret 1949. Musikerne slap fra sæsonen 1949-50 af med det trælsomme arbejde at skulle spille mellemaktsmusik på teatret. Fra nu af medvirkede det kun ved teatrets musikforestillinger.

Den skarpe debat havde en landspolitisk baggrund. I 1947 havde en landsdelsorkesterkommission barslet med en betænkning, der gav håb om, at

landsdelsorkestrene kunne opnå en sådan offentlig støtte, at deres økonomiske forhold blev tilfredsstillende. Betænkningen, der optimistisk opererede med fire landsdelsorkestre på hver 64 mand med rimelige løn- og pensionsforhold for musikerne, førte imidlertid trods al verbal velvilje foreløbig ikke til nogen lovgivning på området, og uden en lovfæstet løsning måtte Odense Byorkester – som andre byorkestre – klare sig igennem med midlertidige løsninger og med tilskud fra forskellig side med Odense kommune som sidste og vigtigste garant. Igennem 1950'erne kom midlerne i form af tilskud fra teatret, fra Kulturfonden, fra tipsmidlerne, fra Danmarks Radio som betaling for et stadig øget antal radiotransmissioner, hvortil i 1951 knyttede sig en aftale med Odense Zoo-Tivoli om en række koncerter i sommersæsonen, en ordning der dog snart ændredes til en enkelt koncert på åbningsdagen. I årene 1959-61 kom hertil en særlig bevilling på finansloven. Når dette og billetindtægter ikke slog til, trådte kommunen til med dækning af det årlige underskud, og det blev et af bystyret nedsat udvalg, der en lang årrække fungerede som orkestrets øverste myndighed.

Men trods al midlertidighed udvikledes orkestret støt i spillestil og vandt sig gradvis et stadig større publikum. På det praktiske plan voksede orkestrets faste besætning ganske vist ikke stort, og først i 1960 var besætningen nået op på 34 mand, men fra sæsonen 1950-51 fik musikerne dog 12 måneders kontrakter og lønregulering i takt med andre kommunalt ansatte.

Helt løste disse forbedringer dog ikke musikernes situation. Lønnen var lavere end i de københavnske orkestre, og stillingen var ikke som der pensionsgivende, ligesom byens musikere år for år i tillid måtte afvente kommunens nødvendige bevillinger. Konsekvensen måtte blive stramme budgetter, snævre rammer for aktivitetsudvidelser og en begrænsning af orkestrets virke i den fynske landsdel, hvor kommunerne tøvede med at give Odense en håndsækning, og forholdene måtte tillige bevirke, at orkestret med mellemrum blev drænet for dygtige kunstnere, der forståeligt nok søgte til hovedstadens orkestre. Men trods alle problemer blev 1950'erne en periode, hvor orkestret skulle opleve en stærk kunstnerisk vækst og erhverve sig et solidt fodfæste i byens kulturelle liv. Efter Hammelboes afgang fik orkestret i kapelmester Martellius Lundqvist en fast kunstnerisk leder, fra 1953 støttet i arbejdet af 2. kapelmester Aksel Wellejus. Valget af Martellius Lundqvist som chefdirigent viste sig at være et lykkeligt valg. I hans periode som chefdirigent, der skulle vare til 1967, kom der kontinuitet i orkestrets virke, og han viste sig straks som en teknisk dygtig og krævende dirigent, under hvis dynamiske ledelse orkestret hurtigt udviklede sig til i sine bedste stunder at være på højde med de københavnske orkestre. Hertil kom, at han evnede at etablere det nødvendige samarbejde med både by og orkester.

Det blev Martellius Lundqvists livsopgave at føre det beskedent besatte byorkester frem til en sådan standard og klanglig fylde, at det med al ret kunne fremtræde som det anerkendte landsdelsorkester, der var ønskemålet. I løsningen af denne opgave holdt han sig i starten til et overvejende klassisk-romantisk repertoire, idet han dog i ny og næ indflettede mere moderne værker og snart satte sig som opgave at føje Carl Niensens symfoniske værker ind i orkestrets faste repertoire. På podiet var Lundqvist krævende, men ved sin tiltræden var han realist nok til at erkende orkestrets dengang begrænsede formåen, og han var ikke mindst ganske klar over, at orkestret bl.a. gennem repertoirevalg og solister måtte søge at vinde sig et stort og trofast publikum. Allerede få år efter hans tiltræden blev det klart, at det var godt på vej til at indfri store forventninger.

I efteråret 1951 følte musikerne, at tiden var inde til at træde frem for andet end det lokale publikum. Det skete med en vellykket præsentationskoncert i Odd Fellow-palæet i København, i 1952 fulgt op af en opfordring fra Statsradiofonien til orkestret om at påtage sig en torsdagskoncert. Orkestret var allerede da kendt ude i landet fra talrige radiotransmitterede middagskonserter, men ansvaret for en torsdagskoncert blev ikke desto mindre en milepæl og en anerkendelse af, at det orkester, der få år forinden var startet på et lokalt initiativ og under beskedne former, nu havde udviklet sig til at være en anerkendt faktor i landets kulturliv.

Når orkestret udviklede sig så gunstigt, skyldtes dette også den omstændighed, at dets blotte eksistens gjorde det muligt at kalde solister og gæstedirigenter af verdensklasse til Odense. Allerede fra orkestrets start havde det haft lejlighed til at stifte bekendtskab med og vokse under direktion udefra og at blive inspireret i samspil med internationalt kendte kunstnere, og dette forhold ændredes ikke, fordi orkestret fik fast kunstnerisk ledelse. Også derigennem voksede orkestret sig stærkere og fik i teknik, klang og spilledisciplin sit eget ansigt.

I denne fremgangsperiode under usikre økonomiske forhold og med en ret løs ledelsesform blev der gjort et forsøg på at etablere institutionen Den fynske Opera i samarbejde mellem by, teater og orkester. Allerede Hammelboe havde i sin korte dirigentperiode fået opført Mozarts opera *Figaros bryllup*, og fra 1953 søgte man at gøre operainstitutionen permanent med i det mindste én opera årligt, et arbejde der dog kun lykkedes i en kortere årrække gennem 1950'erne. Vanskelighederne var mange: Teatrets orkestergrav var for lille og tillod kun et smalt repertoire, omkostningerne med solister udefra blev for store, og publikumsgrundlaget i det fynske var kun tilstrækkeligt til ganske få opførelser. Efter en række kunstnerisk vellykkede forestillinger måtte man i det mindste foreløbig lægge tanken om en selvstændig fynsk

operascene i mølpose.

Mens Odense Byorkester således i løbet af 1950'erne fægtede sig uforknytt igennem fra sæson til sæson og med voksende lokal bevågenhed, havde spørgsmålet om provinsorkestrenes stilling været genstand for langvarige drøftelser og udvalgsbehandlinger på tinge. År for år havde såvel bystyre som musikere håbet på en positiv afgørelse, og i 1961 kom den omsider. I juni 1961 kunne undervisningsminister Jørgen Jørgensen med enstemmig tilslutning fra Folketingets partier udstede loven om statsstøtte til orkestre uden for hovedstadsområdet. Odense Byorkester blev med denne lov et landsdelsorkester. Lovens hovedindhold var en bestemmelse om statstilskud på 50% af lønudgifterne, mens 75% af resten forudsattes dækket fra kommunal side, og slutbeløbet tænkes skaffet til veje gennem driftsindtægterne, billetsalg, radiovirksomhed og musikdramatisk aktivitet ved landsdelsscenen. Forudsætningen var, at orkestret rådede over 34 fastengagerede, heltidsbeskæftigede musikere – hvad Odense Byorkester netop gjorde – og at orkestret havde eller erhvervede sig en sådan størrelse og sammensætning, at grundlaget for en kunstnerisk forsvarlig fremførelse af såvel ældre som nyere musik var til stede. Loven fastsatte dog en øvre grænse for det statslige tilskud på 58 musikere. Voksede orkestret over denne størrelse, måtte hjemstedskommunen selv udrede omkostningerne. Med denne lov var der skabt grundlag for en betydelig vækst af orkestret, og fra 1961 til 1973 øgedes antallet af faste musikere fra 35 til de 58, loven fastsatte som øvre grænse.

Odense Byorkester fotograferet ved en prøve i rådhushallen 1961. På podiet ses chefdirigenten gennem en årrække, Martellius Lundqvist (Graham fot., Odense Centralbibliotek, Lokalhitorisk Afdeling).

Martellius Lundqvist (1904-69) var byorkestrets kunstneriske leder 1949-67 (Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

Martellius Lundqvist kom ikke til at opleve hele denne frodige vækstperiode. Hvervet som kunstnerisk leder og chefdirigent under til dels vanskelige forhold og over en lang og efter musikernes mening for lang periode kunne ikke undgå at slide både på ham og på vekselvirkningen mellem ham og musikerne. Hertil kom sygdom, og i januar 1967 tog han sin afsked efter i 17 år at have været med til at skabe respekt om det orkester, han med flid og temperament havde stået i spidsen for. Aksel Wellejus måtte træde til og påtage sig hvervet som chefdirigent. I 1½ år trak han læsset som orkestrets øverste leder uden tilsagn om, at denne store og betydelige indsats ville føre til permanent ansættelse.

At dette ikke skulle blive tilfældet, viste sig snart. Byorkesterudvalget valgte at udskrive en kapelmesterkonkurrence og nedsatte et sagkyndigt bedømmelsesudvalg, der af 56 ansøgere fra mere end en halv snes lande udvalgte fem finalister til konkurrencen. Et par af de udpegede trak sig dog inden konkurrencen, deriblandt Wellejus, der følte sig forbigået efter 1½ års virke, og blandt de resterende faldt valget på den polske dirigent Karol Stryja, der tiltrådte fra og med sæsonen 1968-69, idet han dog ikke bandt sig fastere til Odense, end at han bevarede sine dirigenthverv i Polen og andre steder. Da Wellejus efter forbigåelsen ikke ønskede at fortsætte i stillingen som 2. kapelmester, ansattes hornist i Radiosymfoniorkestret Børge Wagner til denne post.

I forbindelse med dirigentskiftet henstillede orkestrets musikere, at man nu overvejede tanken om en åremålsansættelse af chefdirigenten. Tanken var efter 17 år under én og samme dirigent forståelig, også selv om de 17 år havde været spækket med ypperlige gæstedirigenter, der kunne tilføre orkestret ny inspiration. Kunstnerisk havde de 17 år betydet kontinuitet i arbejdet, men både på og foran podiet måtte et så langt samarbejde let føre til nogen gnidning uden den ønskelige fornyelse. Tanken om åremålsansættelse blev dog ved denne lejlighed ikke til noget. Karol Stryja blev ansat på en kontrakt, der var begrænset af Stryjas øvrige engagementer, men som i øvrigt løb, så længe den ikke blev opsagt af nogen af parterne, og da dette ikke skete, blev Stryja orkestrets leder i en lang årrække frem til 1984.

Under Stryjas energiske og krævende ledelse kom orkestret til at opleve en rig udvikling, præget af et udvidet repertoire med større vægt på moderne musik og med store ændringer ikke mindst i administrativ henseende. Samtidig med landsdelsorkesterloven i 1961 oprettedes Kulturministeriet, der med en repræsentant i byorkesterudvalget fik indsigt i orkestrets budget og trivsel, men en større ændring kom med kommunalreformen i 1970. Ved denne indførtes en magistratsordning i Odense, og det blev herefter byens rådmand for 4. afdeling, der med et kulturudvalg som rådgivende organ fik den ende-

lige afgørelse i anliggender vedrørende byens orkester. I 1979 blev afdelingen omstruktureret med oprettelsen af en særlig afdeling for kultur- og fritidsvæsen, og dette banede vejen for, at orkestret i 1982 kunne få gennemført et længe næret ønske om vedtægter for sit arbejde og en formaliseret placering i det kommunale system. Gennem disse vedtægter, der bl.a. førte til oprettelsen af et såkaldt »orkesterudvalg« med stærk musikerrepræsentation, fik orkestrets musikere sikret sig væsentlig indflydelse på budget, programplanlægning og indstillingsret ved eventuel ændring af orkestrets ledelse, kunstnerisk som administrativt.

Men væsentligere end disse administrative ændringer, der berørte musikere mere, end de vedkom publikum, var det, at kulturminister Niels Mathiasen i 1976 fik gennemført en musikerlov, der radikalt forbedrede situationen for landsdelsorkestrene. Tilskudsordningen fra 1961 ændredes fra at være et tilskud til lønninger til at udgøre dækning af nettoudgifterne ved driften af orkestrene, således at loven opererer med 50% dækning fra staten og 50% fra kommunal side, fordelt efter aftale mellem bykommune og amts-

Odense Symfoniorkester er det nye navn for byorkestret, og orkestret har i de senere år bl.a. medvirket til en række pladeudgivelser. Her ses orkestret ca. 1985 under en prøve (Fyns Presse Foto, Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

kommune. Dette vedrørte ikke bare de ansatte musikere, men i høj grad publikum, idet det tidligere loft på 58 mand nu faldt bort med det resultat, at den faste stamme af musikere snart øgedes, så orkestret ved midten af 1980'erne nåede op på 68 mand.

Det blev således et støt voksende orkester med stadig højere kunstnerisk standard og med evne og mulighed for et fornyet og mere krævende repertoire, der kom til at virke under Stryjas myndige taktstok eller med Wagner og en lang række skiftende gæstedirigenter på podiet. At byens borgere opdagede dette, fremgår af en næsten eksplosiv vækst i publikumsinteressen. Nu kom belønningen for 30 års pionerindsats. Medvirkende hertil var indførelsen af en abonnementsordning, der over en 10-årig periode (1972-82) førte til en tredobling i salget af pladser. Medvirkende var også den omstændighed, at orkestret gennem turnévirkosomhed i udlandet kunne indkassere megen anerkendelse som et højtdisciplineret orkester af international karakter, en næsten enstemmig anerkendelse, der naturligvis ikke blev overset i hjembyen, men måtte virke afsmittende på byens koncertglæde, ligesom turneerne måtte øge orkestrets selvrespekt og arbejdsglæde.

Den øgede indflydelse på orkestrets forhold, som musikerne en årrække havde kæmpet for, og som mundede ud i nyordningen i 1982, førte hurtigt til et opgør med den bestående dirigentordning. Efter 14 år med faste dirigenter og trods al inspiration fra hyppige gæstedirigenter følte musikerne forståeligt nok trang til fornyelse, og både arbejdsforholdene under de to dirigenter og systemet med langvarige ansættelser, der over mere end 30 år var blevet praksis, kom under skarp kritik. Kritikken blev konstruktiv i og med, at musikerne bragte dirigent Tamas Vetö i forslag som en ønsket afløser, og efter en overgangsordning blev denne fra sæsonen 1984 ansat som chefdirigent, nu kun med treårig kontrakt. Stillingen som leder af det nu højt anskrevne orkester var eftertragtet, og ikke mindre end 136 ansøgere meldte sig. Men denne gang blev der ingen konkurrence. Ved tidligt at pege på en konkret kunstner som emne havde orkestret opnået afgørende indflydelse på udvalgets og rådmandens beslutning. I 1987 afløstes Vetö på posten som chefdirigent af Otmar Maga.

Igennem mere end 30 år blev det Fyns Forsamlingshus, der kom til at danne den ydre ramme om orkestrets symfonikoncerter, og her blev også en række af orkestrets radioproduktioner optaget. Oratoriekoncerterne fik dog oftest hjemsted i domkirken. Sommerkoncerterne blev i de første år henlagt til Teknisk Skoles festsal i Munke Mose, indtil de i 1955 kunne flytte til byens nyopførte rådhusal. Prøvelokaler måtte orkestret finde rundt om i byen. Nogen ideel løsning var dette ikke, hverken for musikere eller publikum. Fyns Forsamlingshus' store sal var ganske vist med næsten 1.800 pladser

Den rytmiske musik oplevede efter krigen et folkeligt gennembrud af dimensioner. Mange unge lærte at spille, inspireret af forskellige musikalske forbilleder. Eksemplet her er fra Odense Junior Klub (Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

rummelig, og bygningens lille sal var ikke uegnet til kammermusik. Men bekvemmelig var forholdene ikke, og trods forsøg på moderniseringer blev bygningens sale aldrig inspirerende, ligesom de akustiske forhold ikke var ideelle. Bygningen var opført for at tjene flere formål og egnede sig i det lange løb ikke som hjemsted for et moderne symfoniorkester.

I tre årtier efter 1945 pågik da også en idelig debat om en løsning, der varigt kunne skabe tilfredsstillende rammer omkring byens førende musikliv. Der var planer om en ombygning af Fyns Forsamlingshus. De blev ikke til noget. I 1966, da Odense Universitet blev en realitet, og man drøftede centerplaner, hvorefter bl.a. musikkonservatoriet skulle indbygges i center- og universitetsbyggeri, blev tanken om et nært samarbejde mellem konservatorium, universitet og orkester drøftet. Tanken var, at der i forbindelse med et sådant samarbejde skulle opføres en mindre koncertsal, der kunne skabe plads for konservatoriets undervisning og samtidig tjene som prøvelokale for byorkestret samt bruges af dette til radioproduktioner. Heller ikke denne plan blev til noget, da hele centertanken viste sig uigennemførlig.

Den endelige løsning blev da den, at Odense byråd i 1977 vedtog at opføre et egentligt koncerthus på Sortebrødre Torv, et storstilet projekt til 70 mill. kr. Huset skulle opføres i forbindelse med et moderne, privatdrevet hotel, Hotel

H.C. Andersen. Projektet var ambitiøst og krævede arkitektoniske hensyn til det nærliggende lave byggeri i det moderniserede kvarter omkring H.C. Andersens Hus, et problem der løstes ved en forsækning af koncerthuset, så denne store bygning lod sig passe ind i omgivelserne. Koncerthuset stod færdigt i 1982, et år der således i flere henseender blev skelsættende for Odense Byorkester.

Med sin mangeårige støtte til byorkestret havde Odense kommune på det klassiske musiklivs område skabt sine borgere et ensemble, der lod sig måle med international alen. På dette vigtige kulturområde blev det ikke længere nødvendigt at søge udenbys oplevelser. Og byorkestret bragte ikke blot symfonisk musik, oratorier og efter omstændighederne opera. Allerede få år efter orkestrets dannelse tog dets musikere initiativ til dannelsen af kammermusikselskabet Pro Musica, der i årene efter 1949 gennemførte talrige kammermusikkoncerter med vekslende ensembler efter repertoirets krav. Her blev der ikke tale om en kommunalt sikret institution, men om et engageret musikerinitiativ, der uden faste rammer udviklede sig frodigt på musikernes entusiasme, talent og vilje og med det resultat, at Odense først og siden Fyn og hele landet fik kammermusik af høj klasse forærende i den forstand, at byorkestrets eksistens var den absolutte forudsætning for, at Pro Musica kunne opstå med al den fornemme standard i spil, som orkestrets kunstnere kunne yde. Ensemblerne var som nævnt vekslende med talrige lødige bidrag fra både blæsere og strygere, men faste ensembler opstod også, som f.eks. Carl Nielsen Kvartetten og Den fynske Trio. I 1983 kom endnu et knopskud fra orkestret i form af Det fynske Kammerorkester. At musikerne også gennem disse initiativer bidrog til at højne orkestrets kunstneriske standard, siger sig selv. Der var fra starten og gennem de mange tiår kommunal velvilje bag orkestret, men der blev også kvitteret fra musikernes side med både pionerånd og jernflid.

Også på det musikpædagogiske område kom byorkestret til at bidrage meget væsentligt til byens kulturliv. Det skete eksempelvis gennem gruppekoncerter ved byens skoler, og det skete gennem de enkelte musikeres pædagogiske arbejde, bl.a. som lærere på Det fynske Musikkonservatorium, der helt selvfølgelig havde et tæt samarbejde med byorkestret.

Det fynske Musikkonservatorium oplevede i årtierne efter 1945 en udvikling fra det spæde til det fuldvoksne, og her, som når talen er om byorkestret, møder vi Martin Andersen som initiativtager og organisator, i begge tilfælde med usædvanligt fremsyn. Det fynske Musikkonservatorium, som Martin Andersen i 1929 havde navngivet, hvad der dengang stort set var en privat musikskole, havde i 1945 til huse i en villa i Albanigade. Der blev overvejende undervist i klaver, violin og cello, men efter byorkestrets fødsel

kunne der snart også ydes undervisning for elever, der måtte være interesserede i at tilegne sig færdighed i blæserinstrumenter. Forholdene i villaen var trange og utilfredsstillende, og betegnelsen konservatorium var i en årrække efter 1945 mere et navn end en realitet. Der var ingen optagelsesprøve eller kompetencegivende afgangsprøve og alene af økonomiske grunde var det nødvendigt at optage enhver, der måtte ønske undervisning og ville betale herfor, idet kommunen dog trådte til med et tilskud til driften.

Men trods alle vanskeligheder var konservatoriet dog i klar fremgang med stigende elevtal og en bredere vifte af uddannelses tilbud, og i 1954 kunne det flytte til noget større lokaler i Kronprinsensgade. Men de nye lokaler, der i øvrigt hurtigt viste sig kun at betyde en foreløbig løsning, kunne lige så lidt som flere fag, flere lærere og kompetent undervisning ændre ved det forhold, at konservatoriet i København havde monopolstilling som eneste anerkendte uddannelsessted for musikudøvere i alle fag, og det urimelige heri blev da også erkendt fra politisk hold, da der i 1963 blev nedsat en ministeriel kommission, der anbefalede, at denne monopolstilling blev afskaffet med statsanerkendelse af bestående musikskoler i Odense, Esbjerg, Århus og Ålborg.

Hermed blev navnet Det fynske Musikkonservatorium en reel betegnelse, og i forbindelse med nyordningen fandt en række ændringer sted. Den nu aldrende Martin Andersen, der havde fostret tanken og i årevis båret byrden under opbygningen, trak sig tilbage som leder og blev afløst af domorga-

Den senere landskendte sanger Johnny Reimar startede sin karriere i Odense Junior Klub. Han ses i midten, koncentreret om sang og guitar-spil (Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

nist Poul Børch, og nyordningen indebar ikke blot en statsstøtte på 90% af udgifterne til driften, den indebar også helt nye krav til konservatoriet. Der blev nu stillet krav til elevernes kvalitet gennem en formaliseret optagelsesprøve, og der blev indført afgangsprøver, der med censor uden for institutionen skulle garantere undervisningens faglige niveau. Ydermere blev der i princippet krav om undervisning i alle fag, og dette kom til at medføre, at konservatoriet måtte knytte prominente lærere fra København til sig.

Det blev Poul Børchs opgave at forvalte hele denne omstilling, og til hans problemer føjede sig også problemet om de lokalemæssige forhold. Da nyordningen kom med alle de krav, den stillede, måtte konservatoriet endnu fægte sig igennem med lokalerne i Kronprinsensgade, der allerede ved nyordningen og ikke mindre under den udvikling, der nu satte ind, var aldeles utilstrækkelige og dårligt egnede. Problemet med at finde en rimelig løsning herpå kom til at trække i langdrag, bl.a. fordi etableringen af Odense Universitet i 1966 og tanken om at skabe et universitetscenter omkring den nye institution kom til at skabe et fata morgana for konservatoriet. Universitetets administrator, Bengt Bengtson, var på grundlag af de store visioner om et universitetscenter stærkt optaget af en integrering af konservatoriet i universitetscentret, men forhandlinger herom endte blindt, da centertanken viste sig ikke at have bærekraft. Konservatoriet var under disse forhandlinger tæt på en positiv afgørelse om et byggeri i forbindelse med universitetsbyggeri, men da drøftelserne herom løb ud i sandet, blev konsekvensen for konservatoriet kun usikkerhed og en udskydelse med hensyn til at finde en endelig og brugbar løsning. I 1974 blev planen endeligt skrinlagt.

Samme år tog Poul Børch sin afsked efter en frugtbar, men i henseende til byggeri skuffende arbejdsperiode, og han afløstes som rektor af komponisten Sven Erik Werner. Det måtte blive en hovedopgave for denne at få det presserende lokale problem bragt til en rimelig løsning, og en sådan blev da også fundet. Odense Universitetsbibliotek havde i en overgangsperiode skaffet sig husly i en tidligere fabrik i Islandsgade, men kunne nu flytte ud i det nye universitetsbyggeri, og i hælene på biblioteket kunne konservatoriet rykke ind i Islandsgade, idet det dog i en kortere periode fastholdt lokalerne i Kronprinsensgade. På dette som på så mange andre områder inden for det odenseanske kulturliv kom man til at skubbe sig frem gennem en serie ad hoc-løsninger. Umiddelbart var de nye lokaler langtfra ideelle, og der måtte skaffes i det mindste noget større albuenum, hvilket skete i 1976 ved tilbygning af bl.a. en mindre koncertsal. Efter om- og tilbygning kom konservatoriet til at råde over 15 øverum, en sal og et nyanskaffet orgel til undervisning, og til institutionen var der i midten af 1980'erne knyttet ca. 50 lærere, hvoraf enkelte tilrejsende. Med dette var situationen i det mindste foreløbigt klaret. Løsningen lå

Skoleorkestret spiller op på Højby Skole en gang i 1980'erne (Højby lokalhistoriske Arkiv).

nok et stykke fra, hvad der var håbet på i årene omkring 1970, men lader man tanken vandre tilbage til villaen i Albanigade med de få lærere og den smalle undervisning, bliver facit nok alligevel, at der blev nået mere, end pioneren Martin Andersen kunne have tænkt sig muligt.

Byorkestret og konservatoriet blev i årene efter 1945 de store landvindinger for det odenseanske musikliv. Som disse to institutioner groede frem og vandt fodfæste, kunne man have forventet, at de havde overflødiggjort andre koncertinitiativer, og at de var blevet eneste samlingspunkter om byens musikinteresse. Sådan gik det imidlertid ikke i de første mange år. Odense havde traditionelt et stærkt udviklet privat musikliv, og dette ikke bare fortsatte, men nåedes snarere af de nye impulser, og byens tidligere midtpunkt for klassisk musik, Odense Musikforening, kom endda i et årti efter byorkestrets dannelse til at opleve en helt uformodet medlemsfremgang. Musikhungeren var stor efter besættelsestidens vanskelige år, og ikke mindst hungrede musikpublikummet efter de udenlandske solister og kammermusikensembler, som Odense Musikforening også kunne byde på. Medlemsfremgangen blev dog kun af midlertidig karakter, og i nogen grad havde den sin årsag i en energisk agitationsskiltindsats af foreningens formand til 1965, stadsingeniør H.V. Rygner. Men også han måtte opleve at se en nedgang sætte ind, og efter hans afgang blev det sværere og sværere at opretholde foreningen. I det lange løb blev det næsten uundgåeligt byorkestret, der erobrede sig byens store musikpublikum. Det skete ikke i det første tiår, hvor orkestret endda ofte måtte slås med tyndt besatte sale, men det skete.

I 1983 gennemførtes det første gadekarneval i Odense, og det årlige karneval samlede i de følgende år mange mennesker, både deltagere og tilskuere. Billedet her er fra 1985, hvor Munke Mose var det store mødested. Mange græsrodsarrangementer har i 1980'erne deres plads her (Fyns Presse Foto, Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

Chr. Alsted (1907-82) var i lang tid primus motor for den private kammermusik i Odense (Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

Og der var ud over megen privat musicering andre initiativer, selv om de kun henvendte sig til mindre kredse af specielt interesserede. Et af dem var Odense private Kammermusikforening, der med vekslende og undertiden vakkende held fik holdt liv i amatørmusikken, en lang overgang med Kai Sens-tius som leder og i en senere periode med civilingeniør Chr. Alsted som den, der med energi holdt sammen på tropperne. I skyggen af den megen professionalisme, der lykkeligt fik ubestridt førerrang i byens musikliv, søgte denne beskedne gruppe af forhåndenværende amatører at videreføre tidligere tiders tradition for musik båret frem af renlivet kærlighed til de spillede værker. Her spillede penge, prestige og publikum ingen rolle – kun den intense oplevelse af selv at være med og yde efter evne.

For korværker og de store oratorieværker var det afgørende, at også korsangen blev holdt i live, og en række lokale kor dannedes, blomstrede, opløstes eller omformedes. På dette område var der nok liv i byen, men med tilgang og afgang af korsangens mange amatører kunne der ikke blive den stabilitet, som det mere etablerede musikliv kunne opvise. Det gjaldt Odense Motetkor, Sct. Knuds Gymnasium kor, konservatoriets kor og Odense Universitets kor, der med mellemrum lod sig høre med glans i byorkestrets oratoriekoncerter samt i talrige selvstændige koncerter i hjemby og udland. Var opgaven for krævende, eller magtede de lokale kor ikke de store indstuderinger, kunne byorkestret lejlighedsvis hente bistand udefra, fra Svendborg Statsskoles kor eller fra Det kgl. Teaters kor, men en overgang omkring 1970

var det oftest Sct. Knuds Gymnasiums kor, under ledelse af Carsten Møllerup, der var rede og magtede opgaverne. Alt i alt var der periodevis stærk grøde i byens korsang, afhængig af den ildhu og det stemmemateriale, der på ren amatørbasis stod til rådighed, når kravene meldte sig, men et fast etableret kor, som tidligere tider havde kendt det i f.eks. de traditionsrige korforeninger i provinsbyerne, kunne tiden efter 1945 ikke opvise.

Tiden efter 1945 blev mættet med musik. Mere end nogen sinde tidligere blev musik for flertallet en næsten fast bestanddel af den daglige tilværelse. Og dette gjaldt ikke i første række den etablerede musik i klassiske eller mere moderne udtryksformer. Det gjaldt i langt højere grad den rytmiske musik fra jazz til beat, rock og alle arter af folkemusik. Rytmiske grupper blev hentet til byen og samlede store tilhørerskarer, fortrinsvis blandt de unge, og rytmisk musik blev hørt i jazzhuse og på diskoteker. Rytmeinstrumenter som guitar, bas og slagtøj kom i høj kurs. Grupperne kunne i standard svinge fra det musikalsk dilettantiske til det professionelt kompetente, men tilsammen skabte de en helt ny folkelig musikkultur, båret frem af rytmer, lyseffekter, kostumer og udspredd gennem lydforstærkere med faretruende decibel. Der blev tale om storforbrug af musik.

Mere end noget andet skyldtes det voldsomme og ofte påtrængende musikforbrug den tekniske udvikling af radio, pladespillere, båndoptagere, transistorer, videobånd og om ikke andet så fjernsyn. Grammofon og radio var i 1945 gamle kendinge, men grammofonen var endnu ufuldkommen, og radioen arbejdede kun med ét program med moderate musiktilbud. Nu afløste pladespilleren, forsynet med stereoanlæg, grammofonen, og radioen fik flere programmer med overvejende musik og især rytmisk musik. I radio

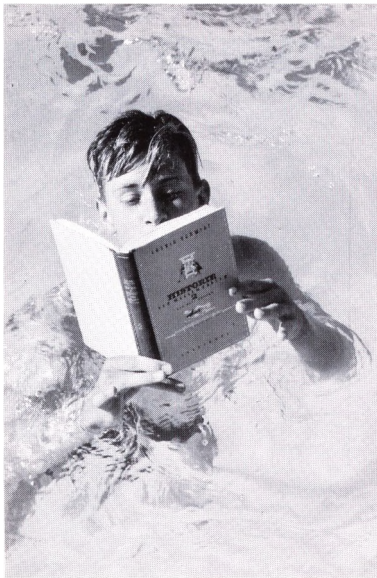

»Fed rock« med en af de lokale grupper, Lindemann Band, på Brandts Kleddefabrik (Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

og fjernsyn fik internationale grupper spillerum og berømmelse på linie med film- og sportsstjerner, og folkelig og letfattelig musik trængte sig ud i alle kroge af samfundet og til folk, der tidligere næppe havde ænset denne kunst- art. For radiobranchen blev det de kronede muligheds dage, og rytmer, klange og melodier lød i hjemmene, som de kunne lyde hvor som helst og når som helst, når arbejde eller pause gav mulighed herfor. Musik af en eller anden art blev ikke blot en dagligdags vare. For mange blev selve lyden af musik og da især rytmen et selvfølgeligt akkompagnement til dagens gøremål. Uden for hjemmet kunne transistoren og bilradioen udfylde tomrummet. Fri luft var ingen hindring for bevidst eller ubevidst lytten. At rytmen og melodien regerede i dansesalen var ikke noget nyt. Nyt var det derimod, at disse klangelementer ikke blot blev til koncertoptagelser, men at de blev trukket med som stimulerende elementer i megen hverdag, om ikke af anden grund så som udfyldende, når hverdagen blev følt ensformig.

Musik som hverdagskost var selvsagt ikke noget specielt odenseansk fænomen, men hele denne udvikling må med ind i billedet af Odenses musikliv, da langt den meste musik nåede borgerne gennem det tekniske apparatur, der kom på markedet i årene efter 1945, og som i en eller anden form blev hvermands øje.

Eksamenlæsning i friluftsbadet i en solbeskinnet læseferie (Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

Sporten

I årtierne efter 1945 kom det odenseanske idrætsliv i alle dets talrige forgreninger til at spille en betydelig rolle i byens kulturelle udfoldelse. Odense blev en sportsby, og det gælder, hvad enten der er tale om idrætsudøvere, idrætsgrene, eller der er tale om de hundredtusinder af byens børn – unge som gamle – for hvem sporten blev det krydderi på den daglige tilværelse, der trivedes i sportens verden med dens blanding af leg, underholdning, spænding og medleven.

Heri var intet nyt. Odense havde i årtier været en by med et stærkt udviklet sportsliv og med mange tilbud til de tusinder, der havde interesse for de sportsgrene, der var blomstret op i årene efter århundredskiftet. Det nye lå i omfang og i en næsten eksplosiv forøgelse af mulighederne for byens idrætsudøvere, og her blev der ikke alene tale om en stærk vækst i antallet af såvel aktive som passive, men også om en væsentlig forandring af mulighederne, efterhånden som helt nye sportsgrene slog igennem og i takt med, at klubber og bystyre skabte de fysiske rammer for både de gamle og de nytilkomne sportsgrene. De sidste kom til at stille krav om ydre rammer, som tidligere tider næppe ville have drømt om at honorere, men som blev selvfølgelige for efterkrigstidens sportsinteresserede generationer.

I 1945 kunne næppe nogen have forestillet sig den rigdom af muligheder, der fremover skulle tårne sig op. Begyndelsen var unægtelig kummerlig for mange initiativtagere. Besættelsen havde naturligvis ikke kunnet stoppe den vigtigste del af sportslivet, selve den fysiske aktivitet, men den havde med sin mangelsituation, sine rejsebesværligheder og påtrængende spørgsmål til dagen og vejen kvælt stort set alle turneringsmuligheder og alle andre konkurrencer end de rent lokale. I en årrække havde byens borgere som alle andre i landet måttet leve i uvidenhed om, hvem der var hurtigst, højest, stærkest eller bedst. Fornyelser og nyanskaffelser var der sat bom for, og en række betydningsfulde incitamenter var taget af krigsårenes program.

Odense havde ganske vist under krigen fået sit stort anlagte stadion, men

Fritidsbadet ved Elsesmindevej, formentlig omkring 1960 (Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

det blev nu hverken turneringskampe eller landskampe, der i krigsårene kom til at præge dette idrætsanlæg. Når modstanderne i de sidste krigsår helst skulle hentes inden for en cykels rækkevide, måtte folkefesterne på stadion komme til at høre fremtiden til. Det blev i de første år ganske andre folkelige massemøder, stadion kom til at danne ramme om. Men her havde krigsårene dog skabt yderst gunstige vilkår for de kommende opvisningskampe med de store tilskuerskarer og for de store klubber. På et par andre områder så situationen til gengæld mørk ud i 1945. Af byens ganske få idrætshaller var OBs tennishal lagt i ruiner af sabotage, Odense Badminton Klubs hal i Godthåbsgade var belagt med tyske flygtninge, og svømmehallen på Klosterbakken lå uden fyringsmuligheder kold hen. Skolernes gymnastiksale blev ret snart efter 1945 frigjort for fremmed indkvartering og bragt i stand, men hverken de eller lokalerne i omegnens forsamlingshuse kunne honorere de pladskrav, som efterkrigstidens mange nye idrætter kom til at spille. Selv for de gamle og etablerede idrætsgrene blev der omgående pladsmangel.

Bedst så det ud, hvor det var naturen, der havde herredømmet. Friluftsbadet i Bolbro krævede kun solen til opvarmning, og den eksisterende grønsvær var stort set uberørt af krigsårene og lod sig anvende, som den da også blev det, selv om de legende, løbende og spillende også havde efterkrigsårenes problemer med alle arter af redskaber og udstyr at slås med. Fodbolden, støvlen, ketcheren, bolden, ja selv klubtrøjen – de var alle en rum tid af førkrigsfabrikat.

Det mildnede ikke situationen, at byens sportsklubber – de store som de små – allerede før de fem år havde sat udviklingen i stå, var ret klemmt inde i et voksende byområde med for små og uhensigtsmæssigt beliggende anlæg uden udvidelsesmuligheder, eller at der fra 1945 og fremover måtte gå en rum tid, inden en genopbygning og en udbygning på dette vigtige, men i situationen ikke livsvigtige område kunne tage fart. For byens idrætsudøvere måtte det blive en utålmodig periode, hvor både planlægning og anlæg måtte tage sin tid. I 1945s prioritering var der andre behov, der stod længere fremme i bevillingskøen.

Den sport, der først og stærkest kom til at markere sig i byens idrætsliv, var fodbold. Under krigen havde byens klubber oplevet en vældig tilgang af børn og unge, og i Odense som andre steder var der blevet etableret en træneruddannelse, der nu kom de unge spillere til gode. Så såre rejsebesværlighederne var nogenlunde overstået – og også det krævede længe god vilje – fik Dansk Boldspil Union stabet en Danmarksturnering med tre divisioner på benene, og Odense kom med fire klubber, B 1909, B 1913, Odense KFUM og OB til at spille en betragtelig rolle i denne turnering, ligesom Odense hyppigt kom til at blande sig i toppen, da der i 1954 blev indstiftet en landspokalturne-

Overbelægning på Odense Stadion! Stadionrekorden blev sat den 1. september 1963, hvor 30.024 tilskuere overværede topopgøret i 1. division mellem B 1913 og Esbjerg. Flere hundrede krævede og fik pengene tilbage, fordi de havde været ude af stand til at følge det intense drama på grønsværen! Esbjerg vandt 3-2, men på dette billede har B 1913s Kjeld Petersen netop bragt sit hold på 2-1. Målscoren ses liggende på grønsværen, mens kammeraterne jublende er på vej med deres lykønskninger (Fyns Presse Foto, Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

ring. År efter år kunne byens førende klubber, B 1909, B 1913 og OB placere sig i turneringens øverste rækker med et toppunkt i 1961, hvor alle tre klubber havde placeret sig i 1. division, mens KFUM holdt stillingen i 2. division. Senere kom OKS med i divisionsrækkerne, ligesom Marienlyst ofte gjorde sig stærkt gældende i pokalturneringen. En række Danmarksmesterskaber og pokalsejre kom gennem årene til at tilfalde vekslende Odenseklubber.

Med tre og undertiden fire klubber i Danmarksturneringens fornemste rækker og med adskillige topplaceringer var det ikke så svært, at byens borgere i titusindvis søndag efter søndag flokkedes om det stadion, der var tænkt og anlagt stort, men snart måtte moderniseres og udvides. I 1959 blev der rejst store el-lysmaster på stadion, og i 1964 blev der opført en ny overdækket tribune med plads til ca. 8.000 tilskuere. Stadions kapacitet var da oppe på 25.000 mennesker, og specielt i lokalopgørene mellem byens egne klubber eller når et mesterskab var i udsigt i en eller anden skæbnkamp, kunne det endda knibe at få plads til alle. Men selv om dette var undtagelsen, så nåede de årlige tilskuertal i 1970erne op imod 200.000, hvorefter tallet ikke bare stagnerede, men endda viste en for klubberne fatal tilbagegang. I midten af 1980erne var det kun ca. 140.000, der årligt fandt vej til det nu overdimensionerede stadion.

Men vigtigere end begivenhederne på stadion var den masseaktivitet, der rundt om i byen og i omegnen udfoldede sig på talrige grønsvær og i gymnastiksale, hvor store og små klubber med bistand af frivillige ledere med held samlede byens ungdom til en lang række former for idrætsudøvelse. Talmæs-

Så fløjt dog dommer! Ophidsede gemytter under håndboldlandskampen Danmark-Island den 27. november 1984 i Odense Idrætshal. Island vandt 21-19 (Niels Nyholm fot., Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

sigt blev fodbold længe den idræt, der lokkede de fleste, og her spillede uden tvivl eliteresultaterne – de lokale som de nationale – med ind i udviklingen. Men bortset fra at Odense fik ry som byen med de store tilskuerskarer og de fortræffelige ydre rammer for afviklingen af udendørs sportsstævner, blev det naturligvis langt fra fodbold, der erobrede al idrætsinteresse i byen. Snarere kom udviklingen til at gå i retning af en større spredning til andre idræts-

Håndboldballet! Fotografen har fanget en situation fra landskampen Danmark-Island (jfr. ovenfor) (Niels Nyholm fot., Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

OB har scoret i lokalopgøret mod B 1909 den 25. april 1982. OB vandt 3-0 og blev senere dansk mester, en titel, klubben også opnåede i 1977 (Niels Nyholm fot., Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

grene.

Da først besættelsen var vel overstået, stod byen og dens mange skoler og klubber rede med initiativer til at fremskaffe plads til de tusinder, der meldte sig som interesserede i alle de i 1945 gammelkendte sportsgrene som atletik, badminton, boksning, brydning, cricket, cykling, gymnastik, håndbold, ro- og sejlsport, svømning, tennis m.m., en lang række pladskrævende aktivite-

»Røde« og »stribede« tilhængere slikker sol før lokalopgøret i april 1982, mens holdenes chancer vurderes (Niels Nyholm fot., Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

B 1909's damer sikrede sig det danske fodboldmesterskab i 1985. Det samme havde klubbens herrehold prøvet i 1959 og 1964 (Niels Nyholm fot., Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

ter, hvor den omgivende natur nok umiddelbart kunne honorere enkelte krav, mens de fleste måtte menneskeskabes. Samtlige sportsgrene kom til at kræve udstyr og anlæg af et omfang, ingen tidligere tid havde kunnet drømme om, men som både klubber og kommuner kom til at tage realistisk stilling til. I en lang årrække var pladsproblemet overvejende et klubproblem, og for mange klubber blev problemet brændende, når der skulle skaffes albuenum for de sportsivrige i alle aldersklasser fra puslinge til old boys. Kontingenter og byggefonde slog ikke til, og kommunerne måtte under stærkt vekslende former træde til. Her blev fritidsloven af 1968 en løftestang for et stærkt udvidet samarbejde mellem klubber, foreninger og de kommunale myndigheder. Administrativt blev det på mange områder en lettelse, da Odense i 1970 blev en storkommune, så det kommende samarbejde mellem klubber/foreninger og kommune kom ind under fastere rammer, bl.a. med udnævnelse af en sportskonsulent. Men inden da var en del opgaver blevet løst. Byens store klubber stod allerede fra 1950'erne for udflytninger fra byens centrum, hvor anlæggene snart blev for trange. Det måtte tage sin tid, inden planer herom kunne tage form, og anlæg kunne færdiggøres i de nødvendige etaper. Men så kom løsningerne også og skaffede ideelle forhold. KFUM flyttede i 1967 til Højstrup, OB flyttede i 1968 til Ådalen og B 1909 fulgte året efter til Vollsmose. Af de store klubber kom B 1913 til at vente længst, men fik så til gengæld i 1980 et stadionlignende anlæg i forbindelse med udbygningen af universitetet, et anlæg der blev skabt i samarbejde mellem stat og kommune. I forbindelse med dette byggeri blev der på Hollufgårds jorder skabt en golfbane, der med sine 18 huller blev en af landets største.

Et kapitel for sig blev firmasporten. Denne var søgt startet i 1940, men krigsårene lagde sig imellem, og initiativet døde hen. I 1946 tog man imidlertid fat på ny. En snes firmaklubber var med fra en spæd start med fodbold og markhåndbold som første idrætsgrene og med spil på spredte baner, byen stillede til rådighed. Men snart tog udviklingen fart, og flere og flere firmaklubber kom med i et blomstrende samarbejde, hvor spilleglæde, kammeratskab og motion var eneste hovedsag, udtrykt i forbundets simple formålsparagraf: »Forbundets formål er gennem arbejdsplads og familien at stimulere interessen for idræt og motion«. I 1950'erne flyttede klubberne ud på baner ved Kløvermosevej, hvor banerne skulle deles med B 1913 og Bolbro, og hvor et første lille klubhus blev rejst. Men udviklingen løb også dette over ende. Klub efter klub kom til, og i 1970'erne førte en række forhandlinger med kommunen til, at firmaklubberne fik deres eget store anlæg i forbindelse med Højmeskolens. Løsningen blev storstilet og lod sig langt fra løse af klubbernes byggefond. Kommunen stillede et areal på 23 hektar til rådighed, anlagde et

duzin baner og opførte i forbindelse med Højmeskolens en idrætshal, der blev taget i brug i 1977. Da var antallet af aktive firmaklubber nået op på 190 med ca. 7.000 aktive, og aktiviteten var med 70 frivillige ledere udvidet til at omfatte badminton, billard, bowling, bordtennis, motionsløb, skak og skydning foruden de oprindelige idrætsgrene fodbold og håndbold. Dette idrætsanlæg blev byens største og med areal til rådighed for kommende udvidelser, der allerede blev stærkt ønskelige i midten af 1980'erne.

Men firmasportens og de store gamle klubbers anliggende var jo langt fra den hele sag. Rundt om i byen og i omegnen eksisterede der talrige større og mindre klubber, og stadig nye kom til, så enten det drejede sig om Dalum, Fjordager, Fraugde, Sanderum eller mange andre lokaliteter, var behovet for plads til de mange, der søgte motion eller konkurrence, voksende. Medvirkende til en konstant øget aktivitet i hele byområdet og den nærmeste omegn var den omstændighed, at der i efterkrigsårene dukkede helt nye sportsgrene op, der hurtigt blev populære og kom til at stille ændrede krav til plads og ydre omstændigheder. Noget skarpt skel mellem gamle og nye sportsgrene lader sig ikke drage, men idrætter som volleyball, basketball, bowling, orienteringsløb, golf, motorsport og diverse former for orientalsk brydning blev dog helt nye træk i byens idrætslige ansigt. Andre blev nye i den forstand, at tilgangen til dem blev så overvældende, at de i langt højere grad end tidligere kom til at præge byens samlede sportsbillede. Det gælder f.eks. badminton, der udviklede sig til et spil for de mange, ridning, der vandt stadig større tilslutning, sejlsport, der tiltrak flere og flere, motorsport i forskellige former, og det gælder til en vis grad håndbold, der tidligere overvejende havde været dyrket som markhåndbold, men som nu trængte indendørs. Atter andre sportsgrene var ældgamle, men fik helt nye udfoldelsesmuligheder. Hvem havde i 1945 kunnet forestille sig skøjteløb og ishockey uden for de få undtagelsesuger, hvor Skovsøen var islagt? I 1976 opførtes Odense Skøjtehal i tilslutning til det store stadionanlæg.

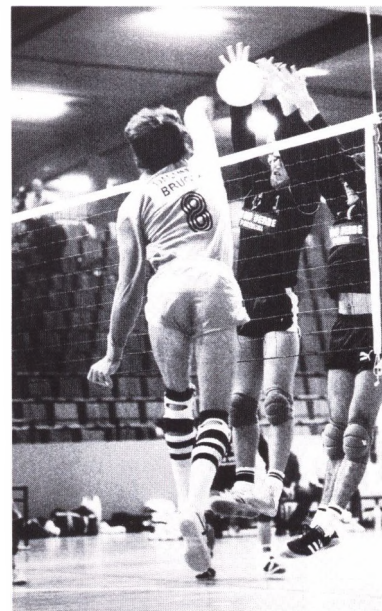
Hertil kom fra 1970'erne de talrige unge og gamle, der begyndte at drive motionsløb, mange for fornøjelsens skyld og andre af hensyn til motionens sundhedsværdi og det velvære, der fulgte med den. Det blev et hverdagsstræk i bybilledet at møde løbere alene eller i klynge på villaveje, trafikstier i de mange rekreative områder eller i byens og omegnens parkanlæg. Også her fulgte kommunen med og sørgede for rimelige pladsvilkår for de motionerende.

På det glade grænseområde mellem fornøjelse, fællesskab og idrætslige oplevelser kom aktiviteter som teltliv og sportsfiskeri til at ligge. I årene inden 1940 havde det stort set været spejdere og FDFere, der havde beskæftiget sig med lejrliv eller – med efterkrigstidens udtryk – camping – og det

Udspring og svømmere i den nye svømmehal ved universitetet (Niels Nyholm fot., Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

De mange nye haller i Odense gav i halvfjerdsårene gode muligheder for indendørsidrætten. Således blev volleyball meget populær (Niels Nyholm fot., Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

Den odenseanske cykelrytter Kaj E. Jensen blev verdensmester i forfølgelsesløb i 1962. Her ses han laurbærkranset efter en sejr på Odense Cykelbane (Fyns Presse Foto, Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

Stien langs Odense å er en perle for motionister (Ole Ølund fot. 1988, Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

havde været de få og fortrinsvis drenge, der havde dyrket lystfiskeri. Dette mønster ændredes med mere fritid i form af weekender og længere ferier, med moderne indstilling til friluftsliv og med moderne udstyr. Talrige familier fandt ud af, at teltliv var en fortrinlig form for ferietilværelse med mulighed for mange stimulerende oplevelser i ind- og udland, og lystfiskeri – eller sportsfiskeri – kom på mode. For begge grupper gjaldt det, at efterkrigstidens udstyr blev et ganske andet og langt mere udviklet, end tidligere tider havde kendt det. Telte, soveposer og alle former for campingudstyr dukkede op i lette materialer og praktisk udformning til afløsning af tidligere tiders spejdertelte af tung ravndug og bulede aluminiumsgryder, og moderne kaste-stænger med specialhjul, lette liner og andet nyskabt fiskegrej kom til at afløse bambusstangen, jernkrogen og den røde prop. Sportsfiskerne fik eget klubhus i Dalum, og fluebinderi kom på mode i vinterhiet. I denne udvikling måtte campisterne være selvhjulpne, selv om byen kunne træde til og hjælpe de udenbys campister med indretning af kommunale lejrpladser, men for byens sportsfiskeri kunne klubber og kommune træde til med etableringen af et »put-and-take«-fiskeri og ikke mindst ved en rensning af Odense å og langfristede forsøg på at genskabe dens tidligere fiskebestand ved udklækning og udsætning af yngel og større fisk. En nyskabelse blev også fiskeriet langs de fynske kyster, muliggjort af det moderne grej. En række sportsfiskerforeninger blomstrede op med de nye vilkår. At FDF-klubberne og spejdertroppene fik fordel af de nyskabte materielle muligheder og ufortrødent kunne fortsætte og udvide arbejdet i prøvede, men moderniserede rammer, indgår i det samlede billede af denne vigtige side af byens idrætsliv. Rundt om i byen fik disse ungdomsorganisationer deres klubhuse til de indendørs aktiviteter, og de udendørs fik stærkt øgede chancer for udfoldelse. Det indgår også i billedet af efterkrigstidens idræt, at der skød talrige specialklubber op med tilbud om uddannelse og udfoldelse inden for en lang række sportsgrene, der vel ikke alle havde appel til de store grupper, men som tilsammen bidrog til at danne et langt mere nuanceret sportsbillede end tidligere set.

En liste over sådanne klubber taler sit eget sprog om de rige muligheder for byens borgere til beskæftigelse efter lyst og evner med ridning, boksning, cykling, skydning, folkedans, rugby, svømning, sportsdykning, skak og brætspil – for ikke at tale om bridge, dartspil, bodybuilding, vægtløftning, skøjteløb og rulleskøjteløb, roning, keglespil m.m. Hertil kom mange foreninger, der åbnede muligheder for gymnastik i radikalt moderniserede former med musik og en lang række varierede former for redskaber, ikke blot de traditionelle til redskabsgymnastik, men også til fornyelse af gulvøvelser. Her gik kvindegymnastikken i spidsen. Idræt for handicappede blev ikke glemt i dette brogede mønster. Alt i alt blev det mange, der ikke nøjedes med som

Eliteløbere under det såkaldte OK-løb i 1985. Feltet føres an af den lokale langdistanceløber Allan Zachariassen (Niels Nyholm fot., Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

tilskuere at flokkes om de store fodboldkampe eller andre idrætslige oplevelser. Hvor mange aktive der er tale om, kan være svært at opgøre præcist, men et par enkelte tal kan dog illustrere udviklingen. Da Odense i 1970 blev en storkommune og dermed fik et administrativt medansvar for, at hele dette sportsliv kunne udfolde sig på rimelige betingelser, blev der i Odense registreret 23.000 aktive. 15 år senere var tallet 70.000, fordelt på 178 klubber/foreninger, hvor en forening meget vel kunne være en paraplyorganisation for adskillige aktiviteter. Der er altså tale om en tredobling. Men de nøgne tal må nødvendigvis vakle en del. Dels var der ved opgørelserne mindre klubber uden for registreringen – eller forsøget herpå – dels lod det sig ikke opgøre, hvor mange der blot motionerede på egen hånd og uden klubtilhørsforhold, selv om byens sportskonsulent i en af sine beretninger nævner muligheden for en »færdselstælling« – og dels må der forekomme fordoblinger, når det er indlysende, at en sportsudøver udmærket kan ro eller sejle om sommeren og spille badminton om vinteren, mens en anden registreret lige så udmærket kan drive gymnastik og samtidig være sportsfisker osv.

Men tallene bedrager ikke i den forstand, at idrætsaktiviteten efter 1945 kom ind i en rivende udvikling og blev spredt over langt flere aktiviteter og med langt større muligheder end forhen. Tilsammen danner de det billede, at Odense blev en sportsby. Byen fulgte nok her et landsmønster, men levede på den anden side helt op til dette værdifulde mønster.

Dette kom til at gælde både for den indsats, der blev ydet af klubberne

Entusiasme på sidelinien. Der skal ikke nødvendigvis være mange tilskuere, for at begejstringen kan indfinde sig (Niels Nyholm fot., Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

med deres mange frivillige initiativtagere og ledere, og for kommunens bystyre. Både de gamle og ikke mindst de nye sportsgrene kom til at stille krav om stadigt øgede anlæg for sportsudøvere, og anlæggene blev i etaper skabt, som behov og muligheder fik skubbet sig på plads i forhold til hinanden.

15 år efter Odenses omdannelse til en storkommune disponerede byen og dens klubber udendørs over ca. 175 fodboldbaner, hvortil kom 20 ridebaner, 30 tennisbaner, fire atletikanlæg, tre cricketanlæg, tre lystbådehavne, en cykelbane, en golfbane, fem baner til motorsport, hvortil kom to friluftsbade, af hvilke friluftsbadet ved Bolbro i 1950 var blevet moderniseret og i 1970 forsynet med muligheder for opvarmning.

Men alt det udendørs blev kun den ene side af sagen. De mange nye sportsgrene havde næsten alle krævet et avanceret og ofte kostbart udstyr og ikke mindst mulighed for indendørs aktivitet året rundt. Udstyret blev klubbernes og deltageres sag, men etableringen af de nødvendige idrætshaller lod sig ikke klare på hverken privat initiativ eller klubinitiativ. De krævede offentlig støtte af en eller anden art, lån, tilskud, leje eller lignende.

Også her kom løsningerne. I løbet af 1960'erne begyndte man både i Odense og i omegnskommunerne at opføre store, velindrettede idrætshaller,

og da Odense i 1970 blev en storkommune, var antallet af haller oppe på 11. Det gjaldt eksempelvis i selve Odense by stadion, der i 1967 fik sin idrætshal med tilskuerplads til 3-4.000 mennesker, afhængig af arrangementets karakter, og hertil kom i 1976 skøjtehallen, mens cykelbanen var skabt allerede i 1949. Men fra 1970 gik det stærkt, hvilket bl.a. skyldtes, at man fra da af ikke længere opførte gymnastiksale til nybyggede skoler, men konverterede disse til idrætshaller i banestørrelsen 40 x 20 m til lige glæde for skoler og klubber. De nye haller havde store baneanlæg til sportsgrene som håndbold, volleyball, basketball, folkedans, badminton, indendørs fodbold og meget mere. I 1975 var der opført 19 haller og 10 år senere 40 haller, hvoraf fem svømmehaller. Hertil kom 11 ridehaller og en lang række specialhaller og talrige klubhuse, og hertil kom endelig byens 60 gymnastiksale, der ved kommunens mellemkomst blev disponeret ud til brug for talrige aktiviteter.

Landsstævnet i Odense i dagene fra den 27. til 30. juni 1985 samlede 28.000 deltagere og blev en manifestation af den brede, folkelige idræts betydning. Billedet her er fra åbningen af stævnet på stadion (Niels Nyholm fot., Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

Intet af alt dette var vel nok, og intet kom vel altid i det tempo, som klubber og udøvere kunne have ønsket sig, men taget tilsammen må de kunne fortælle hovedtrækkene i historien om, hvordan Odense opretholdt sit ry som sportsby.

Foreninger og aftenskoler

Det odenseanske foreningsliv havde i de første besættelsesår været inde i en særdeles aktiv periode. I de senere besættelsesår måtte aktiviteten på vågeblus. En lang række forhold fra mørklægning over undtagelsestilstand og utryghed til lokaleproblemer stillede sig hindrende i vejen.

Efter 1945 kom foreningslivet i byen ret snart ind i en normal gænge, og efterhånden som de abnorme tilstande afvikledes, kunne foreningernes virksomhed igen komme i gang. Foredragsforeninger, kunstforeninger, musikforeninger, politiske, faglige og selskabelige foreninger samt idrætsforeninger m.m. spillede alle deres vigtige rolle i byens kulturelle liv. Bredden var stor. Fra den lille lokale husmoderforening med de få medlemmer til den store idrætsforening med de mange medlemmer, fra den faglige forening med den præcist definerede medlemsskare til foredragsforeningen, der henvendte sig

Spejdernes trofshus ved Grønløkkevej under flytning i januar 1951 (Ditlev Jensen fot., Magistratens 2. afdeling, Vej- og spildevandsafdelingen).

*Spejdere ved det gamle Fyns Forum ved
Sortebrødre Torv (Odense Centralbibliotek,
Lokalhistorisk Afdeling).*

til alle interesserede, fra bridgeklubben over håndarbejdets fremme til sangforeningen eller handicapklubben – det var få interesser, der ikke blev tilgodeset i byens foreningsunivers. I en årrække efter 1945 kunne de fleste foreninger notere interesse og fremgang for deres virke, men fra midten af 1950erne, hvor fjernsynet vandt indpas, satte en vis afmatning ind for mange af de foreninger, der ikke virkede for helt specielle formål. Ved kommunesammenlægningen i 1970 viste en status over byens tilskudsberettigede foreninger, at disse i alt udgjorde 139 med et samlet medlemstal på 30.683 medlemmer, mest idrætsforeninger, men også ungdomskorps og politiske ungdomsforeninger. Et kommunalt tilskud til aktiviteterne her androg ca. 1.685.000 kr., fordelt på lokaletilskud, medlemstilskud, materialetilskud, tilskud til lederuddannelse, klubhustilskud m.m.

Hertil kom naturligvis de talrige private og faglige foreninger, der over et vidt spektrum tilgodeså borgernes mangeartede interesser.

Men til mylderet af foreninger med appel til borgernes fritid og specielle interesser kom der i årene efter 1945 en afgørende nyskabelse i form af en række oplysningsforbund, der med årene mødte frem med en righoldig buket af faglige og interessebetonede tilbud til byens befolkning.

Ældst i gårde og videst i omfang blev Arbejdernes Oplysningsforbund (AOF). Forbundet havde rødder tilbage i 1920erne, men fik for alvor gennemslagskraft efter en reorganisering i 1948, hvor der blev indledt et formaliseret samarbejde mellem AOF og den odenseanske fagbevægelse og de lokale

En efterårsbuket af programmer fra nogle af de oplysningsforbund og aftenskoler, der er aktive i Odense (Svend Møller fot., Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

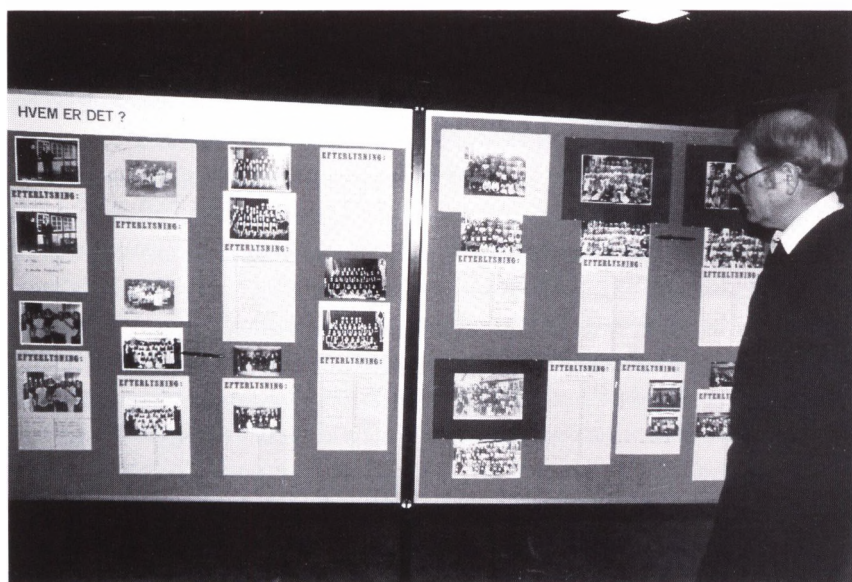

socialdemokratiske partiforeninger, der ydede støtte til AOFs aktivitet. Samtidig fik AOF nye vedtægter, der bl.a. fastslog, at AOF skulle planlægge og afholde foredragsrækker af kulturel værdi for arbejderbevægelsen, intensivere det igangværende studiekredsarbejde og arbejde for udbredelsen af god kunst, teater, sang og musik. Endelig skulle AOF oprette aftenskoler og aftenhøjskoler eller støtte bestående aftenskoler. Med dette sidste hentydedes til den allerede i 1907 oprettede Arbejdernes Aftenskole, der arbejdede med hovedvægten lagt på de elementære kundskabsfag som dansk, skrivning og regning samt fremmedsprog, bogføring og visse manuelle fag. Et samarbejde mellem de to organisationer var allerede i 1948 på tale, men ingen af parterne ønskede da et sådant samarbejde. Der var plads for begge, og endnu i begyndelsen af 1950'erne, hvor AOF endnu var en ung organisation, kunne Arbejdernes Aftenskole mønstre et stort deltagertal. I 1949/50 var forholdet endnu det, at Arbejdernes Aftenskole med 126 hold talte 2.238 deltagere, mens AOF endnu kun var i sin vorden med 42 hold og 700 deltagere. Med årene skiftede dette billede imidlertid. AOF voksede stærkt, og aftenskolen måtte i årene omkring 1960 notere nedgang, og i 1965 blev de to organisationer sluttet sammen i AOFs regi. Ved kommunesammenlægningen i 1970 kunne AOF mønstre 533 hold med 9.300 deltagere. Fem år senere var tallene 633 hold med 7.993 deltagere, og i 1985 var de tilsvarende tal 1.134 hold med 15.125 deltagere.

Men AOF blev ikke byens eneste oplysningsforbund. I 1949 kunne det konservative Folkeligt Oplysnings Forbund (FOF) møde frem med fire hold og 163 deltagere for året efter at mønstre 23 hold og 408 deltagere og fem år senere 136 hold med 1.590 deltagere. Her som i AOF blev der tale om en eksplosiv vækst i aktiviteten. Ved kommunesammenlægningen i 1970 meldte forbundet sig med 215 hold og 4.060 deltagere, og i 1985 var de tilsvarende tal 500 hold med 5.970 deltagere.

Andre oplysningsforbund kom til som Frit Oplysningsforbund (FO) og Liberalt Oplysningsforbund (LOF) med rødder henholdsvis i Det radikale Venstre og Venstre, og også disse forbund kunne tegne sig for en betragtelig vækst. I 1985 således Frit Oplysningsforbund med 317 hold og 3.557 deltagere og Liberalt Oplysningsforbund med 11 hold og 136 deltagere.

For byens kulturelle liv kom disse forbund med deres mangestrengede tilbud i form af undervisning, foredrag og arrangementer af enhver art fra interessebetonede til hobbybetonede aktiviteter til at spille en helt afgørende rolle. Bortset fra deltagernes kontingenter kunne de arbejde på grundlag af lov om aftenskoler og fra 1968 på grundlag af fritidslovens bestemmelser om offentlig støtte til en lang række kulturelle aktiviteter. Hvor stor en indflydelse forbundene på linie med talrige andre skoler, kredse og kurser fik for byens liv, måles bl.a. på grundlag af det voldsomt stigende antal af deltagere i byens samlede aftenskoleundervisning, samlet af mange initiativtagende foreninger, skoler og grupper i et netværk af gode viljer. Deltagertallet androg i 1950 5.996, i 1965 11.111, i 1975 15.498 og i 1985 39.819. Heraf tegnede oplys-

Hvem er det? Billedet er fra en lokalhistorisk udstilling i Højby i januar 1982. Interessen for lokalhistorie eksploderede for alvor efter 1970 og førte f.eks. til oprettelsen af lokalhistoriske arkiver i de fleste af de i 1970 indlemmede sognekommuner (Højby lokalhistoriske Arkiv).

ningsforbundene sig i 1985 for ca. 25.000 deltagere. Resten var fordelt mellem ca. 60 mindre foreninger, skoler og forbund.

Indflydelse og vækst lader sig ikke mindre måle gennem 1980ernes kataloger fra oplysningsforbundene med deres næsten kalejdoskopiske tilbud om undervisning i sprog, historie, videnskab, kunst, manuelle fag, kontor-fag og idræt, om teater- og koncertbesøg og en lang række hobbybetonede fag samt rejsearrangementer m.m.

Den uforudseligt voldsomme vækst i byens fritidsaktivitet i årene efter 1945 måles nok ikke bedre end gennem spredte tal og afknapet omtale af kataloger. Tal og tilbud ligger på linie med og supplerer megen anden vækst i byens liv.

Kirkelivet

I årene efter krigen kom de store kirkelige retninger, grundtvigianismen og Indre Mission, som tidligere havde markeret sig stærkt inden for kirkelivet i Odense, til at spille en mindre fremtrædende rolle. Endnu mens K.A. Mindts i årene 1942-67 var sognepræst ved Sct. Hans Kirke, indtog denne kirke en central plads i Indre Missions arbejde i Odense, men det kirkelige arbejde blev i stigende grad sognearbejde, samlet om de enkelte kirker. Dog øvedes der fra missionshuset Bethania et arbejde, der samlede mennesker fra hele byen. Dette gjaldt også det arbejde, der øvedes af Odense KFUM og KFUK – indtil 1969 to selvstændige foreninger med hver sin foreningsbygning. Men da KFUMs store bygning på Klosterbakken i 1967 måtte vige for en tilbygning til telefonhuset, fandt der en sammenslutning sted af de to foreninger, som i 1972 i fællesskab lod opføre en ny foreningsbygning på Rødegårdsvej.

Ud fra Kirkens Korshærs bygning i Pantheonsgade udførtes et arbejde med både kristeligt og socialt sigte. Her blev der i 1958 taget et nyt initiativ med oprettelsen af Sct. Nikolai Tjenesten i Odense, en tjeneste der blev til efter københavnsk forbillede, og som ved præster og lægmænd ydede rådgivning og sjælesorg over for mennesker, der følte sig i nød. På den grundtvigske fløj kunne Odense Højskoleforening fortsætte sit arbejde på tværs af sognegrænserne. Blandt de enkelte menigheder fastholdt såvel Odense valgmenighed som Hospitalsmenigheden deres grundtvigske tradition.

Gennem en årrække spillede Tidehvervsbevægelsen en betydningsfuld rolle i Odense, ikke mindst med hensyn til at holde den kirkelige debat i gang. Denne strømning repræsenteredes ved salmedigteren K.L. Aastrup, der 1948-67 var domprovst og sognepræst ved Sct. Knuds Kirke og Chr. Linds-krog, som i årene 1944-69 var sognepræst ved Vor Frue Kirke.

Ved periodens begyndelse blev bispeembedet i Odense bestridt af biskop

Domprovst og salmedigter K.L. Aastrup (1899-1980) (Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

Konfirmandbillede fra Odense Valgmenighedskirke 1948. I midten ses pastor S. Rørdam-Clausen (1893-1977) (Højby lokalhistoriske Arkiv).

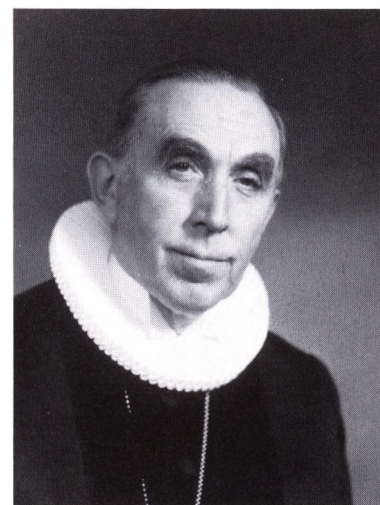
Hans Øllgaard, der besad embedet til 1958, hvor han efterfulgtes i embedet af K.C. Holm, der igen i 1984 efterfulgtes af Vincent Lind. Da Folketinget i 1947 vedtog en lov, der gav kvinder adgang til at blive præster, blev det biskop Øllgaard, der i henhold til denne lov i 1948 foretog den første ordination. Ved denne lejlighed ordinerede biskop Øllgaard i Sct. Knuds kirke tre kvindelige præster, hvoraf den ene, Edith Brenneche Petersen, blev præst ved Fredens Kirke i Odense.

I biskop Holms embedsperiode kom det til vigtige administrative ændringer. I forbindelse med kommunesammenlægningen blev der i 1970 foretaget en omlægning af provstierne inden for Odenseområdet. Den nye Odense kommune kom i kirkelig henseende til at bestå af to provstier, således at den centrale del af kommunen, det »gamle« Odense, kom til at udgøre Sct. Knuds provsti, mens samtlige omliggende sogne inden for kommunegrænsen kom til at udgøre et nyt provsti under navn af Hjallesø provsti.

Samtidig blev kirkegårdsvæsenet omlagt. Ved omlægningen blev der truffet den ordning, at Dalum kirkegård, som hidtil havde været administreret af Dalum kommune, indgik i det kommunale kirkegårdsvæsen i Odense, mens selve kirken overgik til selveje. De øvrige kirkegårde i de indlemmede kommuner blev fortsat administreret af menighedsrådene under tilsyn af de kirkelige myndigheder.

I tiårene efter 1945 kom det i Odense til et betydeligt kirkebyggeri. Mens kirkebyggeriet i Odense indtil 1945 stort set havde holdt sig til den kirkelige tradition, blev der med Hans Tausens Kirke i 1954 gjort et første forsøg på at

K.C. Holm (f. 1915) virkede som biskop i Odense fra 1958 til 1984 (Odense Centralbibliotek, Lokallhistorisk Afdeling).

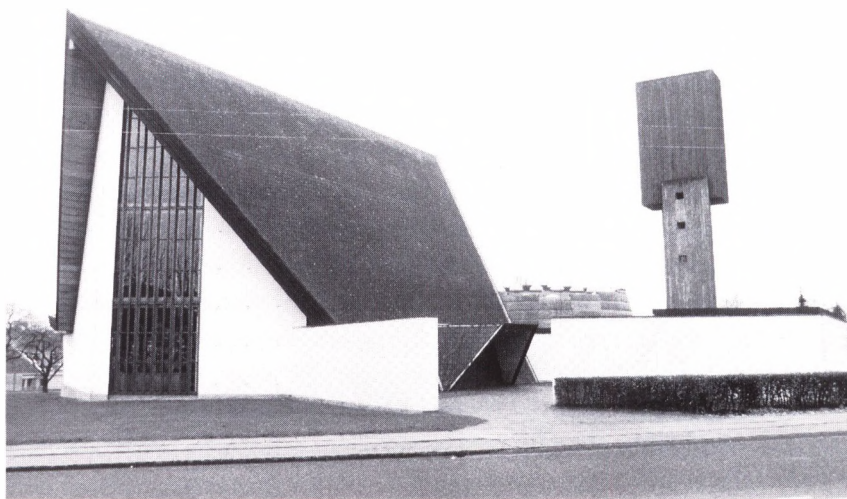

Pastor Edith Brenneche Petersen (1896-1973), en af de første kvindelige præster i Danmark, kaldskapellan ved Fredens Kirke 1951-60 (Holt-Madsen fot., Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

bryde med den helt traditionelle stil. Dette kom endnu stærkere til udtryk, da der i 1960-61 samtidig blev opført to nye kirker, Bolbro Kirke og Munkebjerg Kirke, og da Vollsrose-kvarteret rejste sig, opførte man i 1975 Vollsrose Kirke, som i stil og fremtræden med sine store, grå flader blev tilpasset det omgivende miljø. Også det nye byområde i Hjallese, fik sin egen kirke. Den oprindelige Hjallese Kirke var blevet brudt ned i 1576, men nu førte udviklingen med sig, at der blev behov for en ny kirke, som i 1982-83 blev opført i nærheden af den gamle kirketomt. Også Dyrupområdet fik i 1986 sin egen kirke.

Ud over det egentlige kirkebyggeri fik flere af Odenses ældre kirker i løbet af 1970'erne og 1980'erne opført tilbygninger med lokaler til forskellige former for menighedsarbejde. Ved Vor Frelzers Kirke, Fredens Kirke og Thomas Kingos Kirke fandt betydelige udvidelser sted. Dette blev også tilfældet ved Sct. Knuds Kirke. I 1971 godkendte Kirkeministeriet, at Fyens Stiftsbibliotek, der siden 1847 havde haft til huse i den bygning, der støder op til Sct. Knuds Kirkes sydside, blev overdraget til Odense Universitetsbibliotek, mens selve bygningen, som Stiftsbiblioteket stod som ejer af, ved køb blev overtaget af Sct. Knuds Kirkes menighedsråd. Menighedsrådet lod bygningen restaurere og ved at genskabe den smukke festsal fra det 18. århundrede opnåede man at få et velegnet mødelokale, som ikke blot blev benyttet til domkirkens formål, men også kunne stilles til rådighed for andre kirkelige og kulturelle arrangementer. Salen blev flittigt benyttet, hvilket også hang sammen med, at Odenses centrum i løbet af 1970'erne blev fattigere på forsam-

Munkebjerg Kirke, bygget i årene 1960-61 efter tegning af arkitekterne Erik og Ebbe Lehn Petersen (Ole Ølund fot. 1988, Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

*Den nyopførte kirke i Hjallesø, også med
frítliggende klokketårn (Ole Ølund fot. 1988,
Odense Centralbibliotek, Lokallhistorisk
Afdeling).*

lingslokaler til kirkelige møder. KFUMs og KFUKs bygninger forsvandt som allerede nævnt, og Højskoleforeningens bygning i Slotsvænget og Fyns Forsamlingshus, der begge var hjemsted for grundtvigiansk mødevirksomhed, overgik efterhånden til andet formål.

Claus Bergs berømte altertavle, der i krigsårene 1940-45 var taget ned og opbevaret i Sct. Knuds Kirkes krypt, blev i juni 1945 atter opstillet på sin plads i kirkens kor. I 1964 blev der konstateret udtørringsskader over hele altertavlen, som var stærkt skæmmet ved afskalning af malingen. En gennemgribende restaurering af altertavlen, som rummer 339 udskårne figurer, blev påbegyndt i 1976 og strakte sig over flere år. Ved restaureringen fjernes de overmalinger og forgyldninger, der i tidens løb var tilført altertavlen, og den blev derved ført tilbage til det oprindelige udseende med polerforgyldning og maling. Ved nytår 1983 var altertavlen atter på plads i domkirkens kor.

*Af Odenses skyline. Sparekassens højhus i
»konkurrence« med Sct. Knud (Ole Ølund fot.
1988, Odense Centralbibliotek, Lokallhistorisk
Afdeling).*

12 · Fra mediernes verden

I 1945 var den odenseanske medieverden ganske righoldig. Bortset fra, at byens borgere fra den ene dag til den anden fik Pressens Radioavis tilbage og hurtigt kunne glemme alt om tysk censur, BBC og tyske støjsendere, kunne byens indbyggere nu få dansk redigerede informationer og kommentarer fra fire dagblade, *Fyns Social-Demokrat*, *Fyens Stiftstidende*, *Fyns Tidende* og *Fyns Venstreblad*. Men var bladstoffet nu blevet ærligt, kneb det lidt mere med udførligheden. Der var hårdhændet papirrationering, og informerende og kommenterende artikler måtte som alt andet stof knappes så meget ned, som emnet nu engang muliggjorde det.

Hertil kom, at byens to største bladhuse, *Fyns Tidende* og *Fyens Stiftstidende*, var jævnet med jorden af schalburgtage, så redaktion og journalister måtte klumpe sig sammen i midlertidige og trange lokaler, ligesom den ejendom, hvor *Fyns Venstreblad* havde til huse, var blevet raseret af tyske sprængninger. Sætning og trykning måtte klares ved improvisationer.

Disse ydre forhold ændredes dog ret snart. Gradvis, men også kun gradvis, tillod papirproduktionen øgede tildelinger, og efter et par år kunne de to store bladhuse rykke ind i nyopførte og tidssvarende bygninger på de udbombede tomter på Fisketorvet (*Fyns Tidende*) og Gråbrødre Plads (*Fyens Stiftstidende*), ligesom *Fyns Venstreblad* fik repareret sine lokaler. I teorien skulle der herefter være gode muligheder for en vækst i bladskoven, ikke mindst fordi Stor-Odense i årene efter krigen voksede stærkt med tilflytning af tusinder af nye borgere, således i tiåret 1958-68 en tilflytning af ikke mindre end 15.000 husstande, et forhold, der især kom *Fyens Stiftstidende*, som specielt havde sin læserkreds i byen, til gode, mens ændringen i Fyns befolkningsmønster med vandringen fra land til by omvendt blev til skade for *Fyns Tidende*.

De fire blade havde en klar tilknytning til de i 1945 eksisterende gamle politiske partier. *Social-Demokraten* havde sine bindinger til Socialdemokratiet. *Fyns Tidende* til partiet Venstre, mens *Fyns Venstreblad* havde været et landsdelsorgan for Det radikale Venstre. Formelt, men ikke reelt, skilte *Fyens Stiftstidende* sig en anelse ud, idet bladet i næsten 100 år havde været i slægten Dreyers eje og i tre generationer havde været stærkt konservativt, nationalt

Kiosken ved Klaregadebroen, fotograferet i juni 1966. Den karakteristiske bygning havde tidligere haft sin plads på Fisketorvet (Ib Jensen fot., Magistratens 2. afdeling, Vej- og spillevandsafdelingen).

og patriarkalsk ledet, et forhold, der varede ved, indtil bladet i 1970 af fru Lilly Dreyer blev overdraget til en selvejende institution, Den fynske Bladfond.

Uden kendskab til fremtidens problemer for landets dagblade kunne de fire redaktioner i 1945 håbe på fremgang for de frie ord, de hver for sig repræsenterede, men håbet herom viste sig inden længe at være illusorisk. I Odense som over det ganske land skulle bladdøden snart vise sig at hærge og slå det traditionelle bladmønster i byen i stumper og stykker. Det første blad, der måtte give op, blev *Fyns Venstreblad*. Antallet af abonnenter skrumpede stærkt ind i løbet af 1950'erne, og en lille trofast læserskare blev for snæver til at muliggøre en fortsat udgivelse. I 1958 måtte redaktionen give op og lade bladet gå ind.

En årrække forløb udviklingen gunstigt for *Fyns Social-Demokrat* med dens aflæggere i form af selvstændige udgaver i nogle af Fyns kystbyer. Kort efter krigen kunne redaktøren endda med stolthed hævde, at bladet var den eneste socialdemokratiske avis i landet, der ikke gav underskud. Men også her skulle udviklingen vende sig i ugunstig retning. Læserskaren blev for lille og driftsomkostningerne for store, og i 1962 måtte man på bladet forlade den dyre avisdrift med aflæggerblade og gå over til en fælles avis for hele Fyns-området under navnet *Dagbladet Fyn*. Det største aflæggerblad i Svendborg – med Langeland – indskrænkedes til en lokalredaktion for det nye blad. Men heller ikke denne ordning blev varig. I 1964 kom den fynske A-presse ind i *Aktuelt*-gruppen og fik navnet *Fynsk Aktuelt*, indtil alle provinsblade inden for *Aktuelt*-gruppen i 1968 fik fællesnavnet *Aktuelt*.

I 1970 kunne den lokale *Aktuelt* fejre 75-året for oprettelsen af en socialdemokratisk avis i Odense, men det blev et presse-jubilæum på falderebet. I 1971 måtte bladet gå ind.

Bortfaldet af de to dagblade kom ikke til at hjælpe *Fyns Tidende*. Bladet var i 1945 byens største avis med et oplagstal, der i 1946 passerede de 30.000, hvoraf en stor del gik til abonnenter blandt landboerne, mens bladet i ringere grad havde magtet at hævde sit abonnenttal i byen. I en årrække kunne bladet dog fastholde sin stilling som det af byens blade, der havde det største oplagstal, og bladet nåede sit højdepunkt i 1960 med et oplagstal på 36.456. Men derefter og især fra midten af 1960'erne kom bladet ud i voldsom modvind og mistede hastigt abonnenter, så bladet under sin nedtur i 1968 kom under de 25.000 abonnenter, en katastrofal nedgang, der også afspejledes i søndagsoplagene, der i årene 1965-69 faldt fra ca. 60.000 til ca. 46.000. Et forsøg på i 1967-68 at ændre bladets format til samme format som de københavnske middagsblade hjalp ikke på sagen, og i 1968 måtte *Fyens Tidendes* formand, forhenværende statsminister Erik Eriksen, henvende sig til *Fyens Stiftstidendes*

Forsideartikel fra sidste nummer af Fyns Tidende 5. oktober 1979 (V. Sylvest Frederiksen fot., Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

Allerede i går begynde man at demontere neon-reklamen på bladhuset, hvor Fyns Tidende har haft til buse i over 10 år. (Foto: Ole Bagger)

Med dette nummer af Fyns Tidende er avisens dage som selvstændigt dagblad talte. Fra i morgen vil Fyns Tidende indgå med en enkelt side i Fyens Stiftstidende, og det 107-årige navn vil fortsat være at finde på forsidet — som undertitel til Fyens Stiftstidende.

Det er naturligvis med vemed, at Fyns Tidendes redaktion siger farvel til vore mange trofaste læsere, men vi har måttet acceptere den beslutning, et flertal i A/S Fyens Stiftstidendes bestyrelse traf.

Odense var i virkeligheden den sidste by i Danmark med to dagblade, når man undtager Århus og Kolding. Jyllands-Posten er en landsavis, og Jydske Tiden-

de, der udgives i Kolding, er ingen Kolding avis.

Den fynske bladdød

Fyns Tidende har nu delt skæbne med mange andre fynske dagblade. Siden 1950 har ikke færre end 14 aviser på Fyn måttet indstille driften. Det er — foruden Fyns Tidende — Middelfart Avis (V) 1859—1950, Faaborg Folketidende (V) 1883—1952, Sydlyn (S) 1901—1953, Assens Amts Avis (V) 1887—1954, Svendborg Amtstidende (K) 1842—1954, Fyns Venstreblad (R) 1892—1958, Bogenes Avis (V) 1859—1960, Faaborg Avis (K) 1855—1952, Nyborg Socialdemokrat (S) 1901—1962, Nyborg Avis (V) 1851—1964, Midtlyn-

Dagblad (Uafh.) 1910—1970, Fynsk Aktuelt (S) 1996—1971 og Middelfart Venstreblad (R) 1892—1975. Middelfart Venstreblad har dog siden 1975 og til og med i dag været en del af Fyns Tidende og vil fra i morgen blive et led i Fyens Stiftstidende/Fyns Tidende.

Tilbage af selvstændige fynske dagblade er nu Fyens Stiftstidende, Fyns Amts Avis og Kjettemønde Avis, der netop har fejret 100 års jubilæum i et nyt, hypermoderne bladhus med deltagelse af en stor part af de 1200 abonnenter.

Vi skal ikke her komme ind på de omstændigheder, der har været medvirkende til blad dødens sidste løst. Den har der på glimrende vis været redegjort for her i bladet af presehistorikeren,

professor dr. phil. Niels Thomsen.

Åbne udadtil

Lad os blot gentage artiklens afsluttende sætninger: Den bedste løsning er nok at søge sikret, at de overlevende aviser er åbne udadtil. En vej kan være den (som nu praktiseres i Fyens Stiftstidende/Fyns Tidende red.), at verdens, landets og landsdelens problemer også fremtidig kommenteres med ledere fra mere end én redaktion — selv om de altså nu står i samme blad.

Denne løsning har med held været praktiseret siden 1969 i Fyns Tidende's — Fyens Stiftstidendes fælles søndagsavis — Morgenposten.

Redaktionen har i den sidste tid modtaget mange

breve og telefoniske henvendelser fra læsere, der har udtrykt beklagelse over det skete. Adskillige har berettet, at Fyns Tidende har været fast gæst i hjemmene med skiftende generationer gennem alle de 107 år, bladet har eksisteret, og at de vil savne Fyns Tidende. Sådanne noget varmer.

Men for manges vedkommende bliver der tale om et »på gensyn« med den nye fællesavis, hvor til størstedelen af Fyns Tidendes hidtidige redaktionelle stab nu knyttes. Til de dygtige og loyale medarbejdere, der nu må søge andetsteds hen, og til de mange trofaste læsere siger vi tak for godt samarbejde.

På Fyns Tidendes redaktions vegne
Mogens Kamphøventz

Redaktør Knud Secher (f. 1907) var 1946-75 førstemand for Fyens Stiftstidende og i en årrække også konservativt byrådsmedlem (Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

bestyrelse for at opnå en ordening, der kunne sikre bladets eksistens. Resultatet af en række forhandlinger blev, at *Fyens Stiftstidende* påtog sig forpligtelsen til i 10 år at udgive en Venstreavis på Fyn. Samtidig med denne fusion besluttedes en fælles udgivelse af avisen *Morgenposten* om søndagen.

Vinderen i denne lokale konkurrence om læsernes og annoncørernes gunst blev således *Fyens Stiftstidende*. Avisen var i 1945 kun byens næststørste med et oplag på godt 25.000 og havde i en årrække stået lidt i stampe, men en ny redaktion satte sig som mål at skabe en avis, der ikke fortrinsvis henvendte sig til byen Odense, men havde standard som en landsdelsavis. Målet var at bladet skulle kunne præsentere kvalitetsdækning med hensyn til både indenrigs- og udenrigspolitisk stof, kulturstof og underholdende stof samt ikke mindst, at det med støtte i nyoprettede egnsredaktioner med journalistisk uddannede medarbejdere over hele Fyn skulle kunne tage konkurrencen op med *Fyns Tidende* i formidlingen af det fynske lokalstof. Også distributionen blev forbedret. Drivkraften i dette arbejde var direktør Erik Andersen.

Efter en årrække skulle resultaterne af denne bladpolitik vise sig. *Fyens Stiftstidende* blev ikke bare som forhen bladet for borgerskabet i Odense by,

men også bladet for hele Fyn. Ved sit 175-års jubilæum i 1946 havde bladet et oplagstal på ca. 26.000, og det oprindelige mål var at nå op over 30.000 og dermed på højde med *Fyns Tidende* for eventuelt senere at overhale konkurrenten. Målet blev nået i 1958, og derpå gik udviklingen stærkt. I 1963 nåede oplaget op på 40.000, og i 1968 passeredes de 50.000, mens søndagsavisen inden sammenslutningen med *Fyns Tidende* og oprettelsen af *Morgenposten* nåede et oplagstal på ca. 65.000.

Fusionen med *Fyns Tidende* i 1969 skulle vise sig at blive til gavn for *Fyens Stiftstidende*. I de 10 år, hvor *Fyens Stiftstidende* var forpligtet til udgivelse af en Venstreavis, eksisterede de to blade med de redaktionelle problemer, der naturligvis måtte udspringe af dobbeltdriften og den fælles udgivelse af *Morgenposten*, men i oktober 1979 udkom det sidste nummer af *Fyns Tidende* som aflæggeravis, hvorefter det gamle Venstreblad fik tildelt en enkelt side i *Fyens Stiftstidende*, der herefter blev det eneste Odenseblad, der med held og redaktionel dygtighed overlevede bladdøden. Resultatet viste sig i oplagstallene, der i midten af 1980'erne nærmede sig de 70.000, mens *Morgenposten* nåede et oplagstal på ca. 105.000. I overensstemmelse med denne udvikling med henvendelse til et stadigt bredere publikum fulgte også den konsekvens, at bladet ved chefredaktør Knud Sechers afgang i 1975 blev politisk uafhængigt uden formelle eller personlige bindinger til noget politisk parti. I samfundsspørgsmål som i kulturstof måtte bladet åbne sine spalter og blive talerør for vidt divergerende anskuelser.

Med væksten af abonnenter steg også antallet af annoncer. Med hensyn til

Radio Fyns hovedkvarter på Lille Tornbjerg Vej i den nye sydøstlige bydel (Ole Ølund fot. 1988, Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

Heller ikke bygningen på Klosterbakken kunne dog i længden honorere de krav, som Radio Fyn kom til at stille, og i 1983 flyttede afdelingen ind i et større kompleks på Lille Tornbjerg Vej, hvor der både var rundelig plads og muligheder for betragtelige udvidelser. I teknisk henseende blev det nye kompleks fuldt moderne indrettet med studier, sendevogne og faciliteter for personale og gæster, og medarbejderne fik øgede muligheder for en bredere radiodækning af det fynske område.

Fra samme år blev der under en forsøgsordning etableret regelmæssige forsøg med lokalt fjernsyn uden for Danmarks Radios regi, ligesom der opstod en lang række lokalradioer i konkurrence med Radio Fyn.

I 1987 blev Odense udpeget som hovedsæde for det kommende, landsdækkende TV-2, og chefredaktør Jørgen Schleimann blev udnævnt til administrerende direktør. Det tidligere kvægtorv på Rugårdsvej blev valgt som hovedsæde for institutionen.

13 · Poli- og retsforhold

Retsopgøret

Efter befrielsen fandt opgøret med landsforræderne sted. Selv om den almindeligste motivering for straf – at forhindre gentagelse af strafbare handlinger – ifølge sagens natur ikke var til stede i 1945, følte det helt naturligt, at dem, der havde svigtet fædrelandet og var gået i besættelsesmagts tjeneste, blev straffet. Det forekom også naturligt, at straffen for grove handlinger, som havde ført død og lemlæstelse med sig, blev hård, i visse tilfælde dødsstraf, selv om denne straffeform ellers var blevet afskaffet i 1930 med den nye straffelov. Tyskernes og deres håndlangeres grusomme behandling af danske modstandsfolk og de mange henrettelser i besættelsens sidste tid havde pisket indignation og følelser op hos almindelige mennesker. Man frygtede, vist med rette, at dele af befolkningen ville tage sagen i egen hånd og gennemføre lynchninger, »de lange knives nat«, hvis lovgivning og domspraksis lagde op til for milde domme, som det var sket kort forinden efter Frankrigs befrielse,

Efter befrielsen opstod der øjeblikkelig krav om et opgør med landsforræderne. Billedet her er fra en demonstration, der bl.a. krævede dødsstraf over stikkerne. Menneskemængden er på vej gennem Albanigade mod domhuset (Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

hvor tusinder af landsfornædere, mere eller mindre begrundet, var blevet dræbt uden forhør og dom.

Da befrielsen kom, var den første reaktion en glædesrus, der prægede aftenen den 4. maj 1945, men allerede den næste morgen vågnede Odense op til den nye tids realiteter, hvor opgøret med landssvigerne skulle blive et hidsigt debatteret emne mellem mange af byens borgere.

Der er andetsteds gjort rede for det tragiske blodbad, som den 5. maj udviklede sig til i Odense (*Krig og besættelse*, kapitel 58). Dagen var et antiklimaks til den uforglemmelige 4. maj, men dejligt var det at gå rundt i et befriet land, indtil idyllen brat blev afbrudt ved synet af store, åbne lastvogne på vej til arresten, fyldt med bange og forskrækkede landssvigerne, der blev bevogtet af frihedskæmpere med armbind.

En af politiets medarbejdere oplevede dagene omkring befrielsen således: »For mit vedkommende begyndte retsopgøret i det små ved et besøg, jeg efter aftale med kriminalpolitiets leder, som var under jorden eller, om man vil, holdt en lav profil, aflagde redaktøren af et odenseansk dagblad en dag i april måned 1945. Uden i øvrigt at præsentere mig spurgte jeg vedkommende, om der var mulighed for at få leveret nogle tusinde politirapporter fra bladets trykkeri. Redaktøren stillede ikke spørgsmål af nogen art, men bekræftede, at det kunne gøres i løbet af få dage. En bogbinder blev også bestilt til at fremstille mere anonyme protokoller eller journaler.

Rapporter m.v. var klar, da politiet efter befrielsen på ny tog politikontorerne og stationen i besiddelse, og de anholdte skulle afhøres om de overtrædelser, som man mente var begået under besættelsen.

Den 5. maj 1945 forelå der allerede et kartotek, der indeholdt navne m.v. for personer, der havde eller var anmeldt for at have samarbejdet med tyskerne under besættelsen. Det blev, hvis jeg husker ret, benævnt *Fynsregistraturen* og var oprettet af en kriminalassistent i al hemmelighed.

Den 4. maj, hvor befrielsesbudskabet lød i radioen, var der for mit vedkommende ikke større mulighed for at fejre befrielsen og nyde alle de levende lys i vinduerne, for der var en del praktiske ting, der skulle ordnes med hensyn til morgendagen. Der var for længst truffet visse aftaler om at møde på domhuset, hvor en del af politikontorerne kontorpersonale efter aftale med Fyns stiftamt og under ledelse af en fuldmægtig fra Justitsministeriet havde oprettet et kredskontor, der kunne varetage visse af politiets tidligere arbejdsområder, f.eks. bødesager, førerbeviser og familieretlige sager.

Odense kommunale vagtværn, der havde fungeret i den politiløse tid eller i en del af tiden, havde også lokaler på domhuset, i stueetagen. Efter aftale med ledelsen blev et af vagtværnets kontorer taget i besiddelse den 5. maj, og det blev nødtørftigt indrettet til en »beskyttelsestjeneste«.

Arrestationer af tyskerhåndlangere m.v. var straks begyndt den 5. maj, og transporten af disse personer blev i langt de fleste tilfælde foretaget af lastvogne med åbent lad. Disse arrestationer forløb ikke altid i noget, der kunne sidestilles med anstændighed, og i mangfoldige tilfælde blev de arresterede på domhusets trappe stillet til skue

for alle de mennesker, der havde taget opstilling uden for domhuset, idet det vel hurtigt var rygtedes, at de arresterede gennem domhusets bagudgang blev ført til arresthuset. Det var måske nok en naturlig reaktion, at befolkningen fik afløb for dens følelser på denne måde, men det måtte også være indlysende for nogle, af en betragtelig del af de anholdte var taget på et for løst grundlag, måske endda som en hævnakt, og det viste sig da også senere, at hovedparten af de anholdte fik deres sager sluttet uden tiltale, nogle gange fordi sigtelsen var grundløs.

»Beskyttelsestjenesten« var en forudsigelse af, hvordan sagen kunne slutte, og det blev publiceret, at personer, der mente at være anmeldt for en handling, der kunne opfattes som tyskvenlig, kunne henvende sig på domhuset i omtalte tjeneste, hvor det på stedet ville blive undersøgt, om der var anmeldelser, der indtil videre kunne give grundlag for en anholdelse. Det var ikke så få, der henvendte sig i beskyttelsestjenesten, og der blev også på grundlag af *Fynsregistraturen* foretaget en del anholdelser, men hovedparten kunne indtil videre beroliges med, at de ikke på grundlag af de oplysninger, vi lå inde med, ville blive afhentet af modstandsbevægelsen. Det blev dog tilkendegivet, at en anmeldelse kunne blive indgivet efter den 5. eller 6. maj, men i så fald ville en eventuel anholdelse nok forløbe på en anden måde.

Der var ikke opræk til større dramatik ved de anholdelser, der blev foretaget af beskyttelsestjenesten, men for en sikkerheds skyld blev pistolen altid taget ud af hylstret.

Dramatik blev der derimod på domhuset og i de nærmeste omgivelser, da der indløb meddelelse om – eller rygter om – at frikorpsfolk havde skudt på frihedskæmpere. I Albanigade var skyderiet formidabelt, og folk trængtes i panik for at komme i sikkerhed i porte o. lign. Noget øjenvidne til disse begivenheder var jeg ikke, idet jeg opholdt mig i arresthuset, da det begyndte, men støjen var ikke til at tage fejl af, og senere bar gaden og cykelstativer m.v. tydelige spor efter begivenhederne. Det var den almindelige opfattelse, at en del havde affyret magasinet på deres maskingeværer uden at have noget egentligt mål.

Da skyderiet begyndte, ville jeg forlade arresthuset ad bagvejen for at komme op i stueetagen på domhuset, men arrestforvareren opfordrede mig til at blive, idet der var opræk til en del forståelig nervøsitet hos de anholdte, der endnu ikke var anbragt i cellerne, og det var begrænset, hvad man rådede over af våben. Det blev dog ikke nødvendigt at anvende våben.

Arresthuset var selvfølgelig overbelagt i disse dage, og også den gamle tvangsarbejdsanstalt i Klaregade blev taget i brug som annekst til arresthuset. Bevogtningen blev i disse og de efterfølgende dage også varetaget af frihedskæmpere«.

Antallet af indsatte i arresten i Odense i dagene fra den 5. til den 12. maj 1945 fremgår af tabel 14.1. Alle anholdte blev efter få dages forløb overført til arbejdsanstalten eller til interneringslejren i Nyborg. Selv om arrestens kapacitet var ca. 60, var der alligevel i perioder anbragt indtil 400 personer i den på én gang. Antallet af kvindelige arrestanter var 125, hvoraf en del var sigtet for at have været »feltmadrasser«.

Tabel 13.1: Indsættelser i Odense arrest 5.-12. maj 1945.

Dato	Antal indsatte
5. maj	209
6. maj	63
7. maj	101
8. maj	52
9. maj	27
10. maj	33
11. maj	6
12. maj	20
I alt	511

Kilde: Oplysninger fra Odense arrest.

De almindeligste sigtelser for de indsatte lød på SS-mand, stikker eller nazist. Sidstnævnte sigtelse viste sig senere ikke at være strafbar, men det kunne man ikke vide, før man kendte landsforræderiloven, som først skulle vedtages.

Det var, som nævnt, frihedskæmpere, der påtog sig det store og utaknemlige arbejde at anholde dem, der var mistænkt for forræderi, fordi det ikke alene var nødvendigt, men livsvigtigt at skride til anholdelse så hurtigt som muligt. Politiet ville først kunne træde i funktion ca. en uge efter kapitulationen.

Takken for at have udført dette arbejde kom hurtigt i form af kritik af måden, som ganske uøvede frihedskæmpere havde udført denne opgave på, ligesom der blev anket over, at de anholdte ikke, som foreskrevet i grundloven, inden 24 timer efter anholdelsen var blevet fremstillet for en dommer. Det skete først, da politiet trådte til.

Heroverfor kunne Frihedsrådet svare, at det ikke havde været muligt under de ganske usædvanlige omstændigheder at behandle sagerne normalt, og at anholdelserne i vidt omfang var sket for at beskytte de mistænkte mod folks raseri. Dette raseri fik i øvrigt stor betydning for den hårdhed, som kom til udtryk i forræderilovens straffebestemmelser og i de strenge domme, som blev afsagt i den første tid.

Et brændende spørgsmål i den første voldsomme tid var, hvordan disse landssvigere skulle dømmes. Skulle de behandles anderledes, end de selv havde behandlet frihedskæmperne? Skulle man nu til at tage med fløjlschandsker på disse umennesker? Skulle juridiske dommere, der var præget af retsplejelovens utallige garantier, behandle disse sager? Mange mente nej. Ikke almindelige domstole, men folkedomstole ledet af »formuftige mænd«, der

kunne skære gennem alt »ævlet« og dømme disse udskud hurtigt og »retfærdigt«, skulle tage sig af disse sager.

Normalt tager lovgivning og domstole ikke særligt hensyn til den slags primitive betragtninger, men i disse dage, hvor ikke helt få havde våben fra frihedskampen, og hvor næsten alle brændte af hævnthørst, var faren for lynchingslignende tilstande så stor, at det kunne have fremkaldt frygtelige katastrofer at ignorere den offentlige mening.

Retsplejeloven blev opretholdt i alle forræderisager; kun på ét punkt gjorde man en undtagelse. Retsplejeloven foreskrev nævningebehandling i alle sager, hvor straffen kunne overstige otte års fængsel. Men alle sager mod landsforrædere, selv dem hvor der blev nedlagt påstand om dødsstraf, blev behandlet som domsmandssager, dvs. at en juridisk dommer og to lægdommere, domsmænd, afgjorde sagerne. Til gengæld blev de fleste alvorlige sager, derunder alle sager om dødsstraf, anket både til landsret og til Højesteret.

At straffe for forhold, som ikke var strafbare, da handlingerne blev begået, dvs. at straffe med tilbagevirkende kraft, er normalt utænkeligt i en retsstat som Danmark, men for overhovedet at kunne straffe landsforræderne i 1945, var det nødvendigt at give forræderiloven tilbagevirkende kraft; grundloven forbyder ikke en sådan lovgivning. Kun få protesterede mod lovens vedtagelse efter besættelsen. Under besættelsen havde der ikke været nogen mulighed for at vedtage en sådan lov, og dem, der arbejdede for tyskerne, måtte være klar over, at forræderiet til sin tid ville blive straffet.

Modstandsbevægelsen havde under besættelsen arbejdet med et udkast til

Tabel 13.2: Straffede efter forræderilovens § 10, 12, 13 og 16 i Odense.

Straf	§ 10	§ 12	Straffede efter		I alt
			§ 13	§ 16	
Antal personer					
Fængselsstraf under 1 år	5	4	–	14	23
Fængselsstraf 1- 2 år	47	22	4	5	78
Fængselsstraf 3- 4 år	5	9	–	2	16
Fængselsstraf 5- 6 år	5	7	–	1	13
Fængselsstraf 7- 8 år	3	2	–	–	5
Fængselsstraf 9-10 år	2	1	–	–	3
Fængselsstraf over 10 år	3	2	–	–	5
Arbejdshus	1	–	–	–	1
Psykopatforvaring	1	–	–	–	1
I alt	72	47	4	22	145

Kilde: Politimesteren i Odense, protokol over landssvingere.

en forræderilov. Det blev forelagt Rigsdagen lige efter besættelsen og blev vedtaget, så loven kunne stadfæstes allerede den 1. juni. Straffen for forræderi angaves i § 3 at være livsstraf (dvs. dødsstraf) og fængsel fra fire år indtil livstid. Minimumsstraffen på fire år for selv små, ofte tankeløse overtrædelser, var lovens store svaghed. Lovens fader, justitsminister Niels Busch-Jensen, forklarede nogle år senere, at meningen med den høje minimumsstraf havde været, at man helt skulle have undladt at straffe små overtrædelser. Når han ikke gav udtryk for denne tanke i et cirkulære, må grunden have været den, at han, formentlig med rette, frygtede den offentlige mening.

Da ophidselsen havde lagt sig, fik forræderiloven et tillæg af 29. juni 1946. Herved nedsattes minimumsstraffen for forræderi til to års fængsel, og tillægget angav en række formildende omstændigheder, som kunne medføre strafnedsættelse til et års fængsel, og hvor strafnedsættelse var hjemlet, kunne straffen endda gå ned til fængsel i 30 dage.

Retsopgøret i Odense

I Odense blev ca. 1.700 personer sigtet for forræderi o.lign. strafbar optræden under besættelsen. Af disse blev ca. 700 straffet.

De største grupper blev straffet efter følgende paragraffer i forræderiloven:

§ 10 omhandlende personer, som havde gjort tysk militærtjeneste eller virket som tysk hjælpepoliti.

§ 12 omhandlende angiveri (stikkeri).

§ 13 om at søge hjælp hos besættelsesmagten mod danske myndigheder.

§ 16 om at frømme tyske interesser eller (som såkaldte værnemagere) at skaffe sig særlig økonomisk vinding hos værnemagten.

Straffenes størrelse fremgår af tabel 14.2. Desuden fik to anklagede bøder på 15.000 kr., en anklaget en bøde på 10.000 kr. og 46 personer mindre bøder.

De alvorligste landsforræderisager sluttede med dødsstraf. Kun to af disse landsforrædere blev dog henrettet. Når tallet ikke var større i Odense, hvis modstand mod tyskerne havde givet genlyd landet over, skyldtes det, at mange store sager blev sendt til København, fordi de sigtede også havde sager fra mange andre byer.

Dem, der blev dømt til døden, fik deres sager prøvet både ved Østre Landsret og ved Højesteret. Det tog tid, og tiden arbejdede for de dømte, men i nogle tilfælde var sagerne så grove, at dødsdommene fuldbyrdedes.

En af dødsdommene ramte Poul »Tysker«, Odenses mest kendte og forhadte landsforræder, der var berygtet for sin mishandling af frihedskæmpere på Husmandsskolen. Et eksempel på den lokale presses behandling af sagen ses side 477.

Almindelig kriminalitet

For så vidt angår almindelige lovovertrædelser, begået under eller lige efter besættelsen, var disse i høj grad præget af vareknaphed. Odense politi indrettede derfor en hel afdeling, krisepolitiet, til at tage sig af overtrædelser, der havde med rationeringer og andre midlertidige foranstaltninger at gøre. Den havde til huse på domhuset og forsvandt, da de midlertidige love forsvandt. Kun én kriselov, lejeloven, som skulle forhindre huslejestigninger i en krisetid, blev ikke ophævet, fordi der var gået politik i den. Da Odense havde en ekspert i denne meget indviklede og politisk prægede lovgivning, oplevede man i mange år det særsyn, at Odense havde flere huslejesager end nogen anden by i Danmark.

Straffen for tyveri under den værste vareknaphed var og måtte være hård, fordi mange tyverier betød en katastrofe for mennesker, som var helt afhængige af en cykel, et stykke værktøj og lignende ting. Mærkeligt nok blev straffene for tyveri ved med at være strenge i lang tid efter vareknaphedens ophør. Til gengæld søgte man at hjælpe de straffede gennem Dansk Forsorgsselskab, senere Kriminalforsorgen, en ny forening, der var oprettet af en idealistisk advokat, og som senere blev en offentlig institution. De strenge tyveristraffe virkede til en vis grad urimelige, efterhånden som flere og flere forretninger indførte selvbetjening.

I 1970'erne kom der en liberalisering, der gjorde det muligt at afgøre tyverisager med bøder eller advarsler. Foranstaltningen medførte fra de handelendes side voldsomme protester, der varede ved i flere år, efter at loven var trådt i kraft. Ændringen til mildere straffe var et led i en ny kriminalpolitik, der slog igennem i disse år.

Det gamle princip om, at straffen skal virke som en varm ovn, som man søger at undgå, særlig når man har brændt sig på den én gang, havde nemlig gennem de forudgående 60 år været udsat for megen kritik af politikere og eksperter. Nogle påstod, at straf, uanset hvor hård den var, ikke afværgede, men tværtimod fremmede kriminaliteten. Andre mente, at forbrydelser skyldtes sygdom, en slags psykopati, som man skulle søge at helbrede.

Med straffeloven af 1930 blev der taget hensyn til den sidste af disse indvendinger, idet der blev åbnet mulighed for at erstatte straf med behandling, indtil den dømte var rask.

Troen på, at man kunne helbrede kriminelle, holdt sig i ca. 25 år, før det blev klart, at disse idealistisk tænkte hjælpeforanstaltninger med tidsubestemt forvaring af de dømte blev betragtet som de hårdeste af alle straffe. Det blev mere og mere klart, at det tidsubestemte ødelagde de dømtes nerver, hvorefter loven blev lavet om, så den nu kun kan finde anvendelse i meget

Sagen mod Poul Tysker indledet i Formiddag paa Domhuset i Odense

Domhuset var stærkt bevoget, og samtlige Tilhørere blev visiteret. — Poul Tysker erklærer sig villig til at udtale sig

Det var en scenevant »Poul Tysker«, som i Formiddag traadte ind i Nævningsalen paa Domhuset i Odense til Behandlingen af den Dødsstrafsag, Anklagemyndigheden har stillet ham overfor. Et stort Regnebrædt fra Besættelsestiden vil i de kommende Dage blive gennemgaaet, og saa staa Besættelsestiden mest forhadte, fynske Landsforrædder, Poul Michael Hansen, overfor Opgøret.

Tilsyneladende var »Poul Tysker« uanfægtet, men urolige Øjne og en let Dirren i Fingerspidserne fortalte, at han kun dækkede over Nervositet. Han har selv udtalt, at han regner med 12—14 Aars Fængsel.

Tilhørerpladserne var tæt pakke- de, men Politiet indlod sig ikke paa nogen Risiko. Hver enkelt Tilhører blev visiteret, og der blev kun lukket et bestemt Antal ind i Retslokalet. »Poul Tysker« satte sig med en arrogant tilkæmpet Overlegenhed og maalte Tilhørerne. Der sad to Betjente bag »Poul Tysker«, og endnu en Betjent og et Par civile Opdagere var posteret i Retslokalet. I Venneværelset opholdt sig flere Betjente, ligesom Domhusets Trappeopgang var stærkt bevoget. Alle Forholdsregler var taget.

Dommerstødet beklædtes af Dommer Levinson, Bogense, idet Dommer Lunoe som bekendt har veget sit Sæde, fordi han var mellem dem, som »Poul Tysker« ledede Overfaldet paa den 19 September 1944 paa Domhuset i Odense. Politifuldmegetig Hærek mødte for

Anklagemyndigheden, og LRS Johs. Petersen skal varetage Forsvaret. Som Doms mænd fungerer Byrådsmedlem Fru Sofie Petersen og Bankassistent Anton Chr. Jensen, Odense.

Hidtil ustraffet.

Sagens Behandling kom i Gang med en lille Forsinkelse, og efter at »Poul Tysker« havde opgivet sine Data. — bl. a., at han er født i Flensborg og hidtil er ustraffet — oplæste Politifuldmegetig Hærek første Del af Anklageskriftet. »Poul Tysker« erklærede sig villig til at udtale sig og oplyste, at han først gik i Skole paa Duborg-Skolen. Senere, da hans Forældre blev skilt, kom han til Hamburg. I den første Verdenskrig var han en kort Tid med i Flandern.

I 1923 kom »Poul Tysker« til Odense, hvor hans danskfødte Fader var bosiddende. Han fik Arbejde hos Ths. B. Thrige, hvor Faderen var Støbeme- ster. Senere arbejdede han hos forskellige Vulkanisører, arbejdede som Handelsmand m m I 1939 meldte han sig som Anti-Kommunist og Natio-

Poul Tysker.

nalsocialist som frivillig i den finsk-russiske Krig. Forinden var han Gruppefører og Stormfører under S. A.-Afdelingen i Odense.

Under den sidste Verdenskrig kom Poul Hansen til Tyskland, hvor han blev Arbejdsformand. Han blev indkaldt og sendt til Rusland, men søgte sig fritaget under Paaberøvelse af, at han var Dansker. Han fik Frigivelsen under Forudsætning af, at han vilde fortsætte med at være Tyskerne behjælpelige i Danmark.

Til Gastapo paa Husmandsskolen.

»Poul Tysker« kom derefter igen til Odense og blev senere Marinævægter i Esbjerg fra August 1943. Han protesterede mod, at det var Militærtjeneste.

Fortsættes Side 5.

Fyns Social-Demokrat fra den 24. februar 1947 gav en skildring af første dags forløb under Poul Tysker-sagen. Her et udsnit af skildringen (V. Sylvest Frederiksen fot., Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

specielle tilfælde.

I stedet er ændringerne i efterkrigstiden som nævnt gået mod lavere straffe og en øget indsats for at resocialisere de dømte. Betingede domme har desuden fået en større og større plads i retssystemet. På det sidste er der tillige åbnet mulighed for, at den dømte i stedet for at afsone og dermed risikere at miste sit arbejde, kan blive idømt arbejdspligt (samfundstjeneste) i et vist antal timer.

Narkosager, der på landsbasis har været et meget alvorligt sagsområde i de senere år, har ikke spillet så stor en rolle i Odense, som det har været tilfældet i mere udprægede havne- og lufthavnsbyer.

Færdselspolitiet

I de første efterkrigsår var trafikken i Odenseområdet præget af få biler, og dermed var behovet for færdselsregulering og -kontrol begrænset.

En væsentlig ændring indtraf i 1953, da justitsminister Helga Pedersen fik ophævet fartbegrænsningen. Med det stigende antal bilister i 1960erne steg ulykkesantallet, og efter den første oliekrise i begyndelsen af 1970erne genindførtes hastighedsbegrænsninger. Det gav politiet en ny kontrolopgave, men havde også den positive effekt, at der kom et markant fald i antallet af ulykker.

Straffens art kan have betydning for antallet af lovovertrædelser. Det ses tydeligt ved en anden type af færdselspolitiets sager, nemlig dem, der omhandler kørsel i spirituspåvirket tilstand. Da straffen for kørsel i spirituspåvirket tilstand var ubetinget frihedsstraf, var overtrædelserne ret få, selv om antallet af bilister steg markant, men da straffen blev ændret til bødestraf, først for sager med kørsel med en promille på 1,20, dernæst på 1,50, så på 1,75 og nu på indtil 2 promille, eksploderede antallet af spiritussager, så man i 1984 måtte aflaste domstolene ved at tillade administrativ bøvedtagelse og ubetinget frakendelse af førerretten. Den strenge praksis med ubetinget frihedsstraf for promillekørsel, som gennem årene havde kostet en statsadvokat og flere fremstående embedsmænd og politikere deres stilling, blev ændret under henvisning til, at der ikke var plads i fængsler og arresthuse til de mange spiritusbilister.

Anklagemyndighedens organisation

Anklagemyndigheden har efter retsplejeloven tre instanser: Politimesteren, som møder for underretten, statsadvokaten, som møder for landsretten og rigsadvokaten, som møder for Højesteret.

Kompetence til at rejse og frafalde tiltale har politimesteren i politisager og efter 1984 i voldssager, sager vedrørende tyveri, bedrageri, underslæb og hæleri og andre sager om berigelseskriminalitet og dokumentfalsk.

Statsadvokaten rejser tiltale i samtlige andre straffesager og møder ved Østre Landsret i nævningesager og ankesager. Rigsadvokaten møder i de sager, som indankes for Højesteret.

Da voldssager, sager om berigelseskriminalitet og dokumentfalsk samt politisager omfatter næsten samtlige almindelige straffesager, er korrespondancen mellem politimesteren og statsadvokaten for Fyn meget stærkt indskrænket efter 1984. Ophævelsen af dobbeltadministration i disse almindelige sager har selvsagt medvirket til, at ekspeditionstiden er blevet forkortet,

hvilket særlig har betydning i voldssager, hvor straffen skal »serveres varm« for at virke.

Statsadvokaten for Fyn m.m. (dvs. Lolland-Falster, Bornholm og Færøerne) har kontorer i København, men møder ved behandling af Odensesager i landsretten på 2. sal i Domhuset i Albanigade.

Statsadvokaterne for Fyn siden 1945 har været: Andreas Bach (1904-63), der fungerede 1944-54, Erik Jensen (f. 1910), der beklædte embedet 1954-59, og Tage Sinding (f. 1912), der var statsadvokat frem til 1982, hvor han afløstes af Birgitte Vestberg (f. 1942).

Politiets organisation

Retsplejeloven medførte som nævnt en adskillelse af den undersøgende og den dømmende myndighed. Dengang retsplejeloven blev vedtaget, var forskellen mellem Odense og omegnen helt anderledes markant end i dag, hvor de gamle omegnskommuner i vid udstrækning er vokset sammen med Odense by. Det var derfor naturligt at give Odense en politistyrke og inddele omegnskommunerne i Odense herred i landpolitidistrikter. De tilstødende politikredse, Bogense og Kerteminde, var næsten udelukkende landpolitidistrikter.

Efterhånden som forstæderne voksede sammen med købstaden, kom den oprindelige opdeling af politiet til at virke kunstig mange steder, f.eks. i Dalum og Næsby, der fuldstændig lignede dele af Odense købstad, efterhånden som de blev udbygget efter krigen. Da kommunalreformen havde udvidet Odense med forstads- og omegnskommunerne, blev det klart, at hele området inden for overskuelig tid måtte slås sammen til en politi- og retskreds. Det skete i 1973, hvor ikke alene Stor-Odense blev forenet til én politikreds, men hvor denne også kom til at omfatte en del af Kerteminde og hele Bogense politikreds. At Odense politi blev udvidet med den nærmeste del af Kerteminde og Bogense politikredse, var ganske logisk. Lidt anderledes stillede det sig dog med den øvrige, rent landpolitimæssige del af Bogense politikreds og den fjerntliggende Bogense by.

Siden begyndelsen af 1954 har politiet i Odense været samlet på Politigården i Hans Mules Gade, idet det dog har været nødvendigt at leje lokaler i de tilstødende nyrestaurerede gamle huse i Overgade, på det gamle rådhus i Dalum og forskellige andre steder i Odense, ligesom politiet har lokaler i Otterup, Bogense og Munkebo.

Den kommunale oprindelse kom til at præge Odense politi længe efter, at politiet var blevet overtaget af staten (efter lov af 18. maj 1937), fordi krigen gjorde det umuligt at bygge nyt i mange år. Bortset fra, at politimesterens og

politiets kontorer var indrettet i to store lejligheder på Filosofgangen, var næsten hele politiet i 1945 stadig anbragt på Odense rådhus.

At Odense kommune ikke var glad for at overlade så mange lokaler til en statsinstitution, siger sig selv, og inden hele politiet flyttede til Politigården, blev der frigjort lokaler, dels ved at man lejede en stor villa i Kronprinsensgade, dels ved at hele kriminalpolitiet flyttede til den tidligere tvangsarbejdsanstalt på hjørnet af Klaregade og Klosterbakken.

Inden Politigården blev bygget, søgte Justitsministeriet efter en bygning i Odenses bymidte, som kunne indrettes til politigård, og man forhandlede bl.a. om overtagelse af det dengang nyopførte bygningskompleks Sct. Anne ved Holsedore og Mageløs, hvis underjordiske garageanlæg ville have været ideelt for en politigård. Da det ikke lykkedes at finde et egnet sted til formålet, besluttedes det at bygge Politigården i Hans Mules Gade.

Politiet i Odense herred var etableret på domhuset i stueetagen over for retten i Odense herred. Selv om det efter 1945 delvis var blevet en bykreds, bestod styrken kun af et kriminalpoliti, som var anbragt på domhuset, og af landpolitiassistenter.

Politigården blev færdig i flere etaper. I slutningen af 1953 flyttede først ordenspolitiet ind i stueetagen, dernæst fulgte politikontorerne og politimesteren og juristerne på 1. sal, hvor der også blev indrettet et marketenderi. I begyndelsen af 1954 flyttede de øvrige politiafdelinger ind, og i sidste øjeblik blev det besluttet, at alt politi i Odenseområdet skulle samles på ét sted. Det var en særdeles publikumsvenlig foranstaltning, som betød, at Politigården, der var bygget til Odense købstads politi, også skulle skaffe plads til politiet i

Tabel 13.3: Oversigt over Odense politis personale 1945-85.

Kategori	1945	1973	1985
	Antal ansatte		
Ordenspolitiet	172	245	258
Kriminalpolitiet	42	51	57
Civilpolitiet	9	–	–
Landpolitiet	5	6	6
Politiet i Bogense, Otterup, Munkebo	–	–	11
Færdselspolitiet	–	–	6
Kontomedarbejdere	24	64 ²	74 ³
Jurister	9 ¹	12	17 ¹

1) Heraf 2 ved Bogense politi og 2 ved Odense herreds politi.
 2) Heraf 11 på deltid.
 3) Heraf 14 på deltid.
 4) Heraf 4 på deltid.

Kilde: Oplysninger fra politimesteren i Odense.

Odense Politigård, beliggende i Hans Mules Gade; indflytningen fandt sted i årene 1953-54. Fotografiet er fra omkring 1960 (Herluf Lykke fot., Magistratens 2. afdeling, Vej- og spillevandsafdelingen).

Odense herred. Resultatet af denne justitsministerielle disposition var, at Politigården fra starten var for lille, og bedre er det ikke blevet, efterhånden som samtlige personalegrupper er blevet udvidet. Til gengæld var ordningen en fordel, da politiet i Odense herred blev sammenlagt med Odense købstads politi.

En oversigt over personalet ved politiet i Odense i 1945, i 1973 (hvor sammenlægningen med omegnskredsene havde fundet sted) og i 1985 findes i tabel 13.3 og understreger politiets pladsproblemer, der kun nødtørfigt har kunnet løses ved lejemaal i de ældre ejendomme i Overgade og andetsteds. I 1987 er der givet bevilling til udvidelse af Politigården med en fløj i Ryttergade.

De enkelte afdelinger af politiet har i efterkrigsårene haft følgende arbejdsområder:

*Kriminalpolitiet*s opgave består i at efterforske alvorlige overtrædelser af straffeloven m.v., f.eks. røverier, særligt alvorlige voldstilfælde, indbrud, sædelighedsforbrydelser, økonomisk kriminalitet, narkoforbrydelser og – heldigvis sjældent – drab, og det har endvidere den særlige opgave at udøve fremmedtilsynet, dvs. især at behandle sager om opholdstilladelser for indvandrere.

Ordenspolitiet efterforsker også straffelovsovertrædelser, både alvorlige – vold og lignende – og de mindre alvorlige, f.eks. hærværk og butikstyveri, og har samtidig alle opgaver vedrørende færdselsloven, både færdselskontrol

Også i forstæderne var der politi.
Politistationen i Tårup lå således i begyndelsen på Østrupvej, men blev siden indrettet i et parcelhus på Tårupvej (Pårup lokalhistoriske Arkiv).

og færdselsovertrædelser, f.eks. færdselsuheld, spirituskørsel samt mange andre spørgsmål om trafik.

Hertil kommer generelt den opgave at holde ro og orden på gader og offentlige steder, herunder at føre tilsyn med restauranter. Disse opgaver udføres først og fremmest af uniformeret politi, som dog bistås af den lille såkaldte uropatrolje, som uden uniform arbejder fortrinsvis i aften- og natte-timerne.

Endvidere påhviler det i det væsentlige ordenspolitiet at påse og bistå andre myndigheder med overholdelse af den efterhånden meget omfattende særlovgivning.

Det nu nedlagte *civilpoliti* var opdelt i fire opdelinger: bødekontor, sundhedsafdeling, eftersøgningsafdeling og familieretlig afdeling. Desuden behandlede civilpolitiet sager om fri proces, før de sendtes til stiftamtet. Da ikke alene sagerne om fri proces, men også sundhedssagerne og de familieretlige sager rejste et væld af juridiske problemer, blev civilpolitiet ofte omtalt som »politiets juridiske afdeling«. Nogle steder havde man taget konsekvensen af arbejdets karakter og udnævnt en jurist som leder af afdelingen, men i Odense blev afdelingen ledet af en ikke-jurist, Harry Christensen, der tilmed kun havde en syvårig skoleuddannelse, men det mærkedes ikke i det daglige. Harry Christensen havde ved indgående studier opnået fremragende juridiske kundskaber og var højt estimeret for sin store viden hos embedets juris-

ter, ikke mindst hos politimester T. Martensen-Larsen, der engang udrød: »Det er ærgerligt, at det aldrig er lykkedes os jurister at påvise, at De har taget fejl!«

Det ofte gentagne krav om mere politi på gaderne ramte omsider denne afdeling, hvis arbejde var mere rådgivende end ordenshåndhævende, og det var let at fordele dets arbejdsområde til andre myndigheder, statsamtet og kommunen.

For politiets omdømme i befolkningen har det haft betydning, at politiet ikke længere kommer til folk i fredelige anliggender, hvor det kunne hjælpe og vejlede menigmand, som det skete i civilpolitiets tid, men nu mere end tidligere har præg af et retshåndhævende ordenskorps, som befolkningen kun kommer i forbindelse med i anledning af ulovligheder.

Der er i de seneste par år sket en væsentlig udvikling i den daglige kontakt mellem borgere og politi ved oprettelsen af seks nærpolitistationer i Odense kommune med i alt 30 politiassistenter.

Disse politistationer har lokaler nær ved socialvæsenets områdekontor og dækker de samme områder af Odense, således at der er åbnet mulighed for et lokalt samarbejde mellem socialvæsen, skole og politi for at modvirke kriminalitet især hos børn og unge.

Der har samtidig vist sig en tendens henimod, at kvarterets borgere opfatter nærpolitistationerne som »deres politi« og personalet som »deres politimand«.

Nærpolitistationen på Skibhusvej, indrettet i KFUM og Ks gamle bygning, den tidligere administrationsbygning for Sct. Hans Landdistrikt (Arne Rasmussen fot., Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

Politimester T. Martensen-Larsen (1893-1961) fungerede i Odense fra marts 1946 til sin død (Nørmark fot., Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

Stigningen i kriminaliteten i Odense har i de sidste 10 år været betydelig: Fra 14.919 anmeldte straffelovsovertrædelser i 1975 til 23.947 i 1985, og et af formålene med oprettelsen af nærpolitiet har været at søge at dæmpe op for denne stigning.

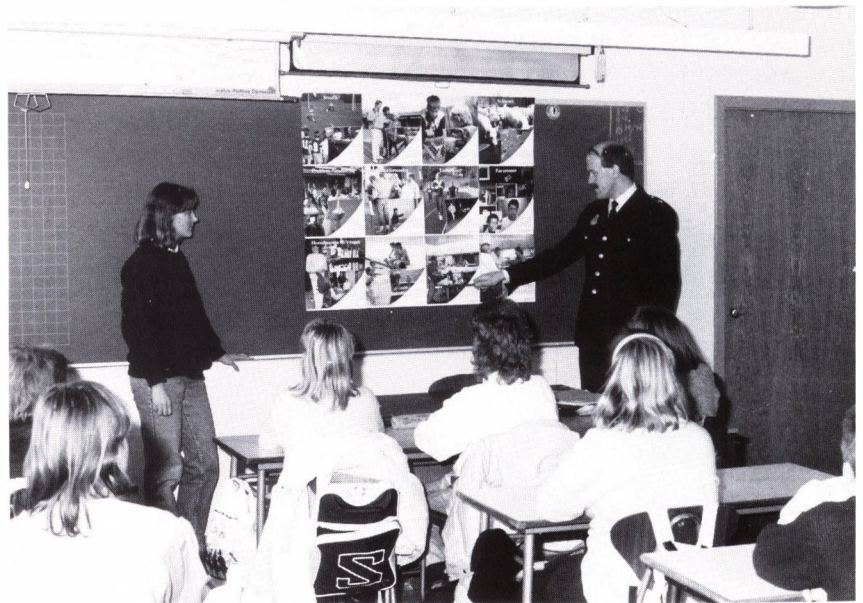
Som politimestre i Odense har i efterkrigstiden fungeret følgende: H.M.V. Seldorf (1876-1947), politimester 1920-46, Tyge Martensen-Larsen (1893-1961), politimester 1947-61, Jens Lønborg (f. 1906), politimester 1962-75 og Jørgen Chr. Larsen (f. 1924), politimester 1975-.

Retsvæsenet

Den store retsreform, der trådte i kraft den 1. oktober 1919, og som for at opfylde Grundlovens løfteparagraf blandt andet indførte lægmænds deltagelse i retsplejen, medførte også en radikal omlægning af landets rets- og politikredse. En del retskredse blev nedlagt og sammenlagt med andre, og der blev opnået en stor forenkling.

I hver underretskreds (i det følgende kaldet byret) blev der ansat én dommer, dog to dommere i de tilfælde, hvor der i retskredsen var mere end 40.000 indbyggere. For København og Frederiksberg var der særlige ordninger.

Odense købstad havde på dette tidspunkt et befolkningstal på ca. 46.000, og der blev derfor ansat to dommere. Forretningerne fordeltes således, at

Hvad man må og ikke må. Politinærkontakt med skoleelever, der hører om samfundets indretning (Arne Rasmussen fot., Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

Politiet i arbejde på Odense havn (Arne Rasmussen fot, Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

den ene dommer (kriminaldommeren) behandlede straffesagerne og politisagerne samt sager om umyndiggørelse og lavværgemål, ligesom han administrerede skifteretten. Den anden dommer (civildommeren) havde alle de øvrige retssager samt tinglysnings-, foged-, skifte- og notarialvæsenet som sit område.

Denne ordning fungerede tilfredsstillende i mere end 35 år. Men stigningen i befolkningstallet (til 105.000 i 1955) medførte efterhånden en sådan forøgelse i antallet af retssager og af embedernes øvrige forretninger, at det blev påkrævet at ansætte yderligere en dommer.

Dette gjaldt ikke alene Odense, men også en del andre større byer med to dommere.

Ved lov af 11. juni 1954, der trådte i kraft den 1. april 1956 bestemtes det, at der bl.a. i Odense skulle oprettes yderligere et dommerembede. Betegnelserne kriminaldommer og civildommer udgik og retten kom til at hedde Odense byret med henholdsvis 1., 2. og 3. afdeling.

Mellem afdelingerne blev forretningerne fordelt stort set således:

Til 1. afdeling henlagdes de straffesager, der blev påtalt af statsadvokaten, de militære straffesager, sager om umyndiggørelse og lavværgemål samt skifteretten.

2. afdeling fik de sager, hvori politimesteren kunne rejse tiltale (politisagerne) samt en række civile sager såsom ægteskabssager, faderskabssager, medhjælpersager og boligretssager. Til 2. afdeling hørte også foged- og auktionsvæsenet.

Jens Lønborg (1906-84), der var politimester i Odense 1962-75 (Odense Centralbibliotek, Lokalthistorisk Afdeling).

Otto Harpath (1881-1960), dommer i Odense herred 1937-51 (Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

Hj. Ringberg (1889-1978), civildommer i Odense købstad 1936-59 (Nørmark fot., Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

3. afdeling havde alle de øvrige civile sager samt tinglysnings- og notarialvæsenet.

Retterne havde alle lokaler på Domhuset i Odense, hvor også Odense herredsret havde til huse. Endvidere var på Domhuset retssal og kontorer for bl.a. retterne i Bogense og Kerteminde, der begge havde bitingsted i Odense.

Odense herredsret omfattede foruden adskillige landkommuner en række af de kommuner, der grænsede op til Odense købstadskommune, f.eks. Hjaltese, Dalum, Sanderum, Pårup m.fl. Også Bogense og Kerteminde retskredse grænsede op til Odense købstad.

Selv om indbyggertallet i Odense herredsrets område steg meget væsentligt fra 1919, da retskredsen havde ca. 23.000 indbyggere, og til 1956, ansås det ikke for påkrævet da at dele retskredsen eller at ansætte yderligere en dommer.

I de følgende 15 år skete der imidlertid en meget kraftig befolkningstilvækst, navnlig i de kommuner, der grænsede op til Odense, men også i Odense købstad. Som følge heraf og på grund af den almindelige samfundsudvikling steg antallet af dommerembedernes forretninger meget stærkt. Dette gjaldt ikke alene for de almindelige retssager, såvel straffe- og politisager som civile sager, men også tinglysnings-, skifte- og fogedvæsenet.

En udførlig statistik over sagsantallet hører ikke hjemme her, men antallet af pådømte straffe- og politisager kan give et indtryk.

I Odense købstad (1. og 2. afdeling) var antallet af disse sager, som det fremgår af tabel 13.4. Denne forøgelse af sagsantallet medførte blandt andet, at mange retssager måtte overlades til behandling af retsassessorer og dommerfuldmægtige, en ordning som fra politisk hold ikke ansås for ganske tilfredsstillende, fordi disse medarbejdere, deres dygtighed ufortalt, ikke havde den uafhængighed, som ved grundloven var tilsagt de faste dommere, der kendte deres fuldmægtige, men naturligvis er det principielt forkert, at egentlige dommerforretninger overlades til andre end den faste dommer.

Problemet vedrørte ikke alene Odense med forstæder, men også en del andre retskredse. Løsningen blev fundet i forbindelse med, at der i begyndelsen af 1970'erne fandt en omlægning sted af landets kommunale inddeling. Der skete herved en sammenlægning af en lang række af kommuner til større enheder.

For Odenses vedkommende blev alle omegnskommunerne sammenlagt med Odense kommune. I retsplejemæssig henseende havde disse kommuner hidtil hørt under retterne i Odense herred eller henholdsvis Bogense og Kerteminde.

Det var indlysende upraktisk under disse forhold at opretholde den tidli-

Tabel 13.4: Behandlede sager ved retten i Odense købstad og Odense herredsret.

Ret og år	Domsmands- sager	Tilståelses- sager Antal	Politi- sager
<i>Odense købstad, 1. og 2. afdeling</i>			
1955	79	170	215
1970	249	340	669
<i>Odense herredsret</i>			
1955	22	43	57
1970	89	179	109

Kilde: Indberetninger til Danmarks Statistik fra Odense Domhus.

gere retskredsinddeling og resultatet blev, at der ved lov af 7. juni 1972, der trådte i kraft den 1. april 1973, for Odenseområdet blev indført en byretsordning således at forstå, at de tre afdelinger i Odense byret, Odense herredsret, retten i Bogense og en del af retten i Kerteminde, blev sammenlagt og organiseret som en kollegial ret med en præsident og otte dommere.

Al administration samt skifte-, tinglysning-, foged- og notarialvæsenet er herefter alene præsidentens ansvarsområde, medens de øvrige dommere behandler de civile sager og straffesagerne.

Byretsordningen har den store fordel, at selv en meget stor forøgelse af sagsantallet kan klares med en forøgelse af personalet, det juridiske eller kontorfunktionærer. Derimod undgår man en deling af embedet eller en ny fordeling af sagsområderne.

Man kan vel også sige, at det har betydet en lettelse for publikum, at det nu er det samme tinglysning- eller notarialkontor og den samme skifte- eller fogedret, man skal rette henvendelse til, uanset om man bor i den »gamle« Odense købstad eller i et af de områder, der tidligere hørte under Odense herredsret eller et af de to bitingsteder.

Retskredsens navn er nu retten i Odense, og dens geografiske område omfatter følgende kommuner, således som de fremtræder efter kommunalreformen: Langeskov, Munkebo, Odense, Otterup, Sønderød, Tommerup, Vissenbjerg, Årslev og Bogense. Retten har bitingsted i Bogense. Indbyggertallet er ca. 235.000.

Retterne i Bogense og Kerteminde er nedlagt. Den del af Kerteminde ret, der ikke omfattes af Odense byret, er tillagt retten i Nyborg.

Retskredsmægningen berørte hele landet. Antallet af retskredse faldt fra 154 til 84. Til gengæld blev antallet af dommere øget fra 159 til 171.

Jens Blicher (1906-73), dommer i Odense byrets 2. afdeling 1956-73 og dommer i Odense by- og herredsret fra 1. april 1973 til sin død (Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

Tiden har ikke stået stille, siden byretsordningen blev indført i 1973, og der har siden da været en betydelig forøgelse af rettens arbejde på alle områder.

Stigningen i kriminaliteten (på landsplan fra 326.000 registrerede straffelovsovertrædelser i 1974 til 449.000 i 1975) er ikke gået Odense forbi.

Hvad de civile sager angår, har en drastisk forhøjelse af mindstegebyret for at anlægge en sag (nu 300 kr.) betydet, at mange små inkassosager slet ikke bliver anlagt, fordi det ikke kan betale sig. Til gengæld er der i de senere år sket en forhøjelse af byretternes kompetence, således at disse retter nu kan behandle sager til en værdi af indtil 200.000 kr. mod tidligere indtil 30.000 kr. Derved har byretterne fået en del sommetider ret vanskelige og tidrøvende sager til påkendelse.

Skifteretterne har fået pålagt nye arbejdskrævende opgaver i kraft af de nyere love om betalingsstandsning og gældssanering. Til gengæld er antallet af konkurser gået ned.

For tinglysningsvæsenets vedkommende har den livlige handel med og belåning af parcelhuse samt ikke mindst udstykningen af etageejendomme i ejerlejligheder, betydet et voldsomt pres. Også fogedvæsenet tegner sig for en mærkbar stigning i antallet af forretninger.

Lidt statistik kan være illustrerende. For de civile sagers vedkommende kan der dog ikke umiddelbart ske en sammenligning mellem årene 1974 og 1985, fordi grundlaget for statistikken er ændret. Men i 1985 blev der tilberedt 9.100 civile sager, heraf 66 med en økonomisk værdi over 100.000 kr. og 10 med en værdi over 200.000 kr.

De i tabel 13.5 anførte tal er alle afrundede. Denne forøgede arbejdsbyrde har bl.a. på grund af de fordele, byretsordningen byder, kunnet klares uden udvidelse af personalenormeringen, for så vidt angår kontorpersonalet. Normeringen er nu som i 1973 58 ³/₁₀₀, heltidsansatte kontorfunktionærer. I personer er der tale om ca. 80, da en del er på deltid.

Antallet af retsassessorer og dommerfuldmægtige er nu som før ni, men det har vist sig nødvendigt at ansætte en dommer mere end i 1973, således at byretten i øjeblikket har en præsident og ni dommere.

Den større enhed, som byretsordningen udgør, har gjort det rationelt at anskaffe moderne hjælpemidler. De mange ekspeditioner gør, at den nye teknologi på kontorområdet kan udnyttes fuldt ud. Der har således kunnet tages maskiner til elektronisk tekstbehandling (ETB) i brug, og dette har givet en betydelig rationaliseringsgevinst. En meget væsentlig del af det arbejde, der før skulle udføres manuelt, såsom udfærdigelse af tilsigelser, journalføring og registrering, udføres nu maskinelt. Også indførelsen af blanketter til vidt forskellige formål har betydet en arbejdsbesparelse.

Tabel 13.5: Behandlede sager ved retten i Odense 1974-85.

Sagstype	1974	1985
	Antal sager	
Straffesager	1.200	1.600
Politisager	2.200	3.900
Skiftesager	2.650	3.200
Fogedsager	19.500	25.000
Tinglyste dokumenter	62.150	118.100
Notarialforretninger	450	1.450

Kilde: Indberetninger til Danmarks Statistik fra Odense Domhus.

Det juridiske personale er blevet meget aflastet derved, at en række funktioner, der tidligere blev udført og skulle udføres af jurister, nu overlades til udvalgte kontorfunktionærer i henhold til særlig bemyndigelse. Dette gælder både for tinglysnings-, skifte- og fogedvæsenets vedkommende, og i de senere år også behandlingen af faderskabssager. Bliver der tale om afgørelse af tvistigheder, eller skal der afsiges dom, overgår sagen dog til videre behandling af en jurist.

De ydre rammer

De ydre rammer for rettens virke må også omtales. Som tidligere nævnt har Odense byret lokaler på Domhuset i Odense, Albanigade nr. 28.

En ældre bygning, opført i året 1861 af arkitekt N.S. Nebelong blev ombygget i årene 1919-20, rimeligvis på grund af retsreformen og de krav denne stillede til lokaleforholdene.

Ombygningen blev forestået af arkitekt Niels Jacobsen og bestod i opførelsen af en 42 meter lang forbygning, der omfattede det ældre hus og blev sammenbygget med dette. Bygningen fik da det ydre præg, som den har den dag i dag.

Udsmykningen har arkitekten ikke gjort meget ud af. Over den pompøse indgangsdør er i stenen udhugget: »Sandhed og retfærdighed«, muligvis for at stemme de besøgende passende højtideligt.

Ved foden af trappen fra forhallen op til 1. sal ses til højre en knælende Justitiafigur. I højre hånd bærer hun det sværd, hun altid er udstyret med, men hun mangler vægten og bindet for øjnene, der symboliserer upartiskheden. Om kunstneren, Axel Poulsen, har villet lægge nogen dybere mening i dette, må stå hen i det uvisse.

På 2. sal findes ved indgangen til nævningsalen et maleri af Anna E. Munch, forestillende den fortabte søns hjemkomst. Man ser sønnen knæle

angerfuldt i støvet, mens faderen iler imod ham med udstrakte arme. Symbolikken er tydelig, men måske ikke helt på sin plads netop på dette sted.

På Domhuset indrettedes retssale og kontorer til civilretten og kriminalretten samt til Østre Landsret til brug ved behandlingen af ankesager og nævningesager. Endvidere lokaler til det bitingsted, retterne i Bogense og Kerteminde havde i Odense. Også Odense herredsret blev der plads til, og endda kunne man på 2. sal indrette embedsbolig til en af dommerne, mens portneren fik en lejlighed i kælderen, »herskab og tjenestefolk«. I en del år havde også Odense herreds politi kontorer på Domhuset.

Efter nogle års forløb blev dommerens tjenestebolig nedlagt og hans lejlighed inddraget til kontorer. Også Odense herreds politi flyttede, da Politigården i Hans Mules Gade stod færdig.

I 1956, da den nye retsafdeling oprettedes, fandt der en ombygning af stueetagen sted, og her indrettedes lokaler til dommeren i byrettens 2. afdeling.

Den tidligere nævnte stærke forøgelse af dommerembedernes arbejde i årene efter 1956, medførte ansættelse af yderligere personale, og efterhånden blev pladsforholdene alt for trange. Dette gjaldt navnlig for Odense herredsrets vedkommende. Den omstændighed, at retsassessorer og dommerfuldmægtige i betydeligt omfang kom til at beskæftige sig med det egentlige dommerarbejde, gjorde også etableringen af nye retssale nødvendig.

Der blev derfor allerede i slutningen af 1960'erne foretaget adskillige ombygninger af Domhusets indre for at bedre på pladsforholdene.

Det viste sig dog hurtigt, at disse udvidelser og forøgelsen af lokalernes antal slet ikke var tilstrækkelig, og der blev derfor søgt efter lejemaal uden for Domhuset.

Lokalerne skulle anvendes blandt andet af Odense herreds tinglysningskontor, og da det måtte kræves, at etageadskillelsen skulle kunne bære 500 kilo pr. m² af hensyn til de stålskabe, hvor genparter af de tinglyste dokumenter blev opbevaret, var udbuddet meget begrænset.

Det lykkedes dog efter megen søgen af finde nogle nogenlunde brugbare lokaler i den ejendom, Tigergården, der havde tilhørt Odense Skotøjsfabrik, og som nu var til rådighed.

Den 1. april 1971 lejede Justitsministeriet 4. salen, i alt 1.033 m². Lokalet blev lejet helt ryddet, og der måtte en meget omfattende ombygning til, før der var indrettet kontorer m.v.

Den 1. juli 1972 tog herredsrettens tinglysningskontor lokalerne i brug. Der blev tillige indrettet retssal og kontorer til brug for Bogense rets bitingsted, der flyttede fra Domhuset.

Da det omkring dette tidspunkt var sandsynligt, at der ville blive foretaget

en omfattende omorganisering af dommerembederne i Odense, bl.a. med inddragelse af Odense herredsret og embederne i Bogense og Kerteminde under Odense, således som foran beskrevet, indstillede Domhusets administrator, at Domhuset blev yderligere udbygget derved, at tagetagen blev indrettet til kontorer. Efter at Justitsministeriet havde godkendt dette, blev ombygningen hurtigt påbegyndt. Den omfattede indretning af kontorer til den kommende byretspræsident, bibliotek, mødelokale og en række kontorer til dommere, sekretærer og fuldmægtige.

Både etableringen af lokalerne på Tigergården og ombygningen af Domhuset blev ledet af arkitekt Bent Sarp, Middelfart.

Det var et stort held, at arbejdet blev sat i gang så tidligt, for det var med nød og næppe færdigt, da byretsordningen trådte i kraft den 1. april 1973. På denne dag stod der gode retssale og kontorer parat.

Bortset fra etablering af yderligere to retssale og indretning af nogle kontorer, har der stort set i årene efter 1973 ikke været behov for om- eller tilbygninger til Domhuset. Derimod har det vist sig, at lokalerne på Tigergården ikke længere giver tilstrækkelig plads.

Da de blev lejet i 1971, var ministeriet noget betænkelig, idet man frygtede, at de godt 1.000 m² var rigelig meget og ikke ville kunne udnyttes fuldt ud. Frygten har vist sig ganske ubegrundet. Væksten i tinglysningssagerne volder store pladsproblemer, bl.a. fordi der er brug for langt flere skabe end påregnet til opbevaring af tinglysningssagerne. Dette har medført en så stor belastning af etageadskillelsen, at det snart vil være tvivlsomt, om den kan holde.*

*Efter retspræsident Eli Caspersens død i 1986 er retten i Odenses lokaleproblemer blevet løst i 1987 ved leje af ca. 1.500 m² i det nyopførte boligkompleks Tinghusgården ved siden af Domhuset.

Efterskrift

Da den tyske kejser i 988 skrev det dokument, der er Odenses dåbsattest, var det adresseret til et lille og fattigt samfund, der lå ved byens livsnerve, åen. Gennem det tibindsværk, hvis sidste bind hermed udsendes på 1000-års-jubilæumsdagen, er det muligt at følge, hvordan dette samfund har udviklet sig til nutidens storby, der breder sig ud over et langt større område og samtidig er blevet et servicecenter for hele Fyn.

De tusinde år, der er gået, har været præget af fede og magre år. I perioder har landets fjender handlet hårdt mod byens ejendomme og befolkning, i andre har initiativrige odenseanere fået gennemført reformer og undfanget nye ideer, der har vakt opsigt ud over bygrænsen.

Disse kræfter har virket i mod- og samspil for at gøre Odense til det, byen er i dag. Sten på sten er lagt, så vor by er blevet et menneskeværdigt sted for alle borgere. Meget kunne måske have været gjort anderledes, måske også bedre, men ved læsningen af byens historie er ord som fremgang, vækst og i de senere år også velfærd for det store flertal af indbyggerne dog så hyppigt forekommende, at der er grund til at være stolt af, hvad Odenses borgere har udrettet gennem tiderne.

Der er grund til at takke alle, der har medvirket ved tilblivelsen af den nye byhistorie – ikke mindst Odense Universitet, med hvis konsistorium byrådet indgik en samarbejdsaftale om at stå for værkets udarbejdelse.

Takket være historikernes arbejde kan vi nu se, ikke blot hvad vort slægtled har udrettet, men også, hvorledes vor indsats hviler på de foregående generationers bestræbelser. På tusindårsdagen må vi ønske, at også fremtiden vil tegne sig lys for byen, og at kommende generationer må forstå værdien af at bygge videre på det grundlag, som fortiden har skabt.

Odense, februar 1988

Borgmester

Noter

Ved optælling af linietal er linier for overskrift, mellemrubrikker og tabeller udeladt.

I noterne er anvendt følgende forkortelser:

ABA – Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv, FKSA – Forstads-kommunernes Sammenslutnings arkiv, FS – Fyens Stiftstidende, FSD – Fyns Social-Demokrat, FT – Fyns Tidende, FV – Fyns Venstreblad, LAO – Landsarkivet for Fyn, OBF – Odense byråds forhandlinger, OC, LA – Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling, RA – Rigsarkivet.

1 · Bebyggelsens udvikling 1945-85

- 11, l. 1. Matthiassen, s. 28.
12, l. 16. Automobilimportørernes sammenslutning, s. 30.
15, tabel 1.1. Indbygger- og boligtallene for hele kommunen stammer fra Odense Mag. 1. afd. Indbyggertallene for det bymæssigt bebyggede område stammer fra en samling upublicerede befolkningstal, samlet af cand. polyt. C. Ove Jørgensen og *Statistiske Efterretninger* 1986, nr. 8. Det bebyggede areal i 1950 er skønnet ud fra oplysninger om inderzonens størrelse i byudviklingsplanen fra 1951. Da hele inderzonen ikke var bebygget, har det været nødvendigt at foretage et skønsmæssigt fradrag. Det bebyggede areal i 1982 er oplyst af Odense Mag. 1. afd. til 6.502 ha. Hertil er lagt et skønnet arealforbrug for at nå frem til 1985-tal. Selv om der opereres med forskellige områdefrænsninger i tabellen og skønnede tal, er der ingen tvivl om, at tendensen i tallene er korrekt.
15, l. 13. Byudviklingsudvalget 1951.
16, l. 23. Byudviklingsudvalget 1951, s. 16.
16, l. 38. *Storbyproblemer*, s. 84.
19, l. 21. Den danske Købstadforening, s. 119.
20, l. 17. Regionplanudvalget 1966.
21, l. 11. Regionplanudvalget 1965, s. 2.
23, l. 11. Regionplanudvalget 1965, s. 10.
23, l. 20. Regionplanudvalget 1966, s. 4.
24, l. 15. Regionplanudvalget 1966, s. 21.
28, l. 17. Institut for centerplanlægning: *Oplæg til dispositionsplan*, s. 32.
31, l. 4. Afsnittet bygger på Odense Mag. 2. afd.: *Årsberetning* 1976-77.

- 35, l. 12. Odense Mag. 2. afd.: *Årsberetning* 1976-77, s. 36f.
35, l. 26. Odense Mag. 2. afd.: *Byudviklingsanalyse*.
38, l. 33. Isager: *Overgadekvarteret i Odense*.
39, l. 20. Steen Eiler Rasmussen, s. 12.
40, l. 11. Stadsingeniøren: *Færdsejen* 1951, s. 26f.
41, l. 17. Houmark-Nielsen: *Bytrafik i Odense*, s. 40.
42, l. 3. FS 6.5. 1952, s. 5.
42, l. 16. Bjørn Svensson, s. 185.
44, l. 10. *Byplan* 1971/6.
44, l. 20. Danielsen: *Den fynske motorvej*.
45, l. 12. Institut for centerplanlægning 1969 og 1974.
47, l. 5. Institut for centerplanlægning 1969, s. 56.
49, l. 2. Institut for centerplanlægning 1974.
51, l. 13. Odense Mag. 2. afd.: *Byformyelse* 1980, *Odense byformyelse* 1983.
54, l. 9. *Danske Kommuner* 1987, nr. 26, s. 20.
54, l. 15. FS 12.5.1987, s. 2.
55, l. 16. FS 14.5.1987, s. 2.

2 · Befolknings- og erhvervsforhold

- 56, l. 1. Skildringen af befolkningsforholdene er baseret på officiel statistik udgivet af Danmarks Statistik og Odense kommunes statistiske kontor. Desuden er benyttet materiale fra Kommunalreformkommissionen og Institut for centerplanlægning.
56, l. 20. Søren Hansen: *Træk fra Odense under den tyske besættelse*.
57, l. 27. *Odense Vejviser* 1945-46.

72, l. 32. Bebyggelsestidspunkterne for de enkelte parceller i Sanderum ejerlav er fundet i skøde- og panteprotokoller, brandforsikringsarkivalier og ved benyttelse af *Odense Vejviser*.

75, l. 5. *Statistiske Meddelelser, Landbrugsstatistik*.

79, l. 1. Grundmaterialet til den industrielle produktionsstatistik for 1948, RA.

80, l. 23. Gennemgangen af de større virksomheders udvikling er baseret på disses årsberetninger samt Hans Chr. Johansen: *Industriens vækst og vilkår 1870-1972*, 1988.

100, l. 1. Årsberetninger fra Odense havnevæsen publiceret som tillæg til *OBF*

3 · Det politiske liv indtil 1970

- 108, l. 12. FS 22.2.1946.
108, l. 16. FS 22.2.1946.
108, l. 37. FSD 1.3.1946 angreb »direktorerne« hos såvel konservative som Venstre. Svar i FS 3.3.1946 i lederen *Falsk Musik*.
109, l. 1. Spørgeskemaerne og partiets opstillingsprocedure i det hele taget, se Den konservative Vælgerforenings forhandlingsprotokol 10.1.1946, OC, LA, samt FS 3.2.1946.
110, l. 3. FS 8.3.1946.
110, l. 13. FSD 22. og 27.2.1946.
110, l. 18. FS 28.2.1946.
110, l. 24. FSD 6.2.1946.
110, l. 35. Se Eigaard m.fl.: *100 års sammenhold*.
111, l. 24. Om byens aviser se kapitel 12.
112, l. 22. FS 1. og 3.3.1946.
112, l. 24. FSD 3.3.1946.
113, l. 2. Om biografstriden, se f.eks. FS 3. og 7.3.1946, FSD 6. og 10.3.1946. *OBF* 1946-47, s. 62f., 65, 183, 211f. og 278.
113, l. 40. FS 6. og 11.3.1946.
114, l. 4. FSD 12.3.1946.
115, l. 1. FSD 13.3.1946.
115, l. 13. FS 13.3.1946.
116, l. 4. Om I. Vilh. Werners virke i øvrigt, se Eigaard m.fl.: *100 års sammenhold*.
116, l. 16. FS 2.9.1951.
117, l. 4. Vandsted: *Smeden i borgmesterstolen*, s. 135.

- 118, l. 1. Secher: *De andre og lidt om mig selv*, s. 99.
- 118, l. 3. Knud Secher i *FS* 1.7.1986.
- 118, l. 34. *FS* 17.3.1947.
- 118, l. 35. *FS* 22.3.1948.
- 119, l. 2. *FS* 15.3.1949.
- 120, l. 25. *FS* 10.2.1950.
- 120, l. 30. *FS* 12.2.1950.
- 120, l. 35. *FSD* 14.2.1950.
- 121, l. 7. *FS* 26.2.1950.
- 121, l. 11. *FSD* 26.2.1950.
- 122, l. 2. Den konservative Vælgerforenings forhandlingsprotokol marts 1950, OC, LA og *FT* 4.3.1950.
- 122, l. 14. *FS* 7.3.1950.
- 123, l. 22. Den konservative Vælgerforenings forhandlingsprotokol 29.1.1951, OC, LA.
- 124, l. 2. *FS* 2.9.1951.
- 124, l. 6. *FS* 6.9.1951.
- 125, l. 2. *FS* 10.3.1952.
- 125, l. 11. Om dette projekt, se bl.a. *FS* 12.1.1954.
- 126, l. 2. *FS* 25.2.1954.
- 126, l. 4. *FS* 10.2.1954.
- 126, l. 12. *FS* 2.2.1954.
- 126, l. 19. *FSD* 2.2.1954.
- 126, l. 32. *FSD* 21.2.1954.
- 127, l. 11. *FS* 17.2.1954.
- 128, l. 26. *FS* 15.3.1955.
- 129, l. 17. *FS* 12.3.1956.
- 129, l. 19. *FS* 12.3.1957.
- 129, l. 28. Om konfliktens udvikling i Odense, se Eigaard m.fl.: *100 års sammenhold*.
- 131, l. 10. *FS* 5.2.1958.
- 132, l. 3. *FS* 13.2.1958. Holger Larsens beretning om opstillingsmødet, se *Odense – din by*, 1. årg., nr. 1, maj 1987.
- 132, l. 35. *FS* 13.2.1958.
- 134, l. 5. *FSD* 19.2.1958.
- 134, l. 9. Se *Vækst og vagtskifte*.
- 134, l. 18. Protokol for Socialdemokratiets 2. kreds 18.2. og 25.4.1958, ABA.
- 134, l. 34. *FS* 21.2.1958.
- 135, l. 2. *FS* 12.2.1958.
- 135, l. 23. Den konservative Vælgerforenings protokol januar 1959, OC, LA.
- 136, l. 11. *FS* 6.3.1958.
- 137, l. 16. *FS* 27.2.1962.
- 138, l. 27. Om avis konkurrencen i øvrigt, se kapitel 12.
- 138, l. 30. *FS* 25.2.1962.
- 140, l. 16. *FS* 10.1.1962
- 140, l. 31. *FS* 1.3.1962.
- 143, l. 10. *FS* 17.3.1964.
- 4 · Kommunesammenlægningen**
- 144, l. 10. *Storbyproblemer*, s. 10f.
- 146, l. 4. *Byer og kommunegrænser. Vejle by*, s. 3.
- 146, l. 32. *Storbyproblemer*, s. 135.
- 146, l. 37. Jfr. generelt oplysningerne om Odenseområdets udvikling, se *Storbyproblemer*.
- 147, l. 10. *FS* 17.11.1967.
- 150, l. 31. *Byer og kommunegrænser. Vejle by*, s. 108.
- 151, l. 3. *Købstadskommunernes fremtidige grænser*, bind 2, s. 118f.
- 151, l. 14. Referat fra Foreningen af Bymæssige Kommuners årsmøde 19.11.1965, FKSA.
- 151, l. 38. *Storbyproblemer*, s. 14.
- 152, l. 5. *Storbyproblemer*, s. 14.
- 153, l. 12. Referat fra det stiftende møde i Forstadskommunernes Sammenslutning 3.10.1962, FKSA.
- 153, l. 22. Brev fra formanden for Fynskredsen H. Esbjørn-Nielsen til medlemmerne 28.4.1966, FKSA.
- 153, l. 29. Referat fra møde i Kommunallovskommissionen juni 1965, RA.
- 154, l. 15. *Fynsk Aktuelt* 10.3.1966.
- 157, l. 2. Mødereferat fra Forstadskommunernes Sammenslutning 15.4.1966, FKSA.
- 157, l. 14. FKSA.
- 158, l. 12. *Kommuner og kommunestyre*, bilag 1, s. 185.
- 158, l. 33. *Kommuner og kommunestyre*, s. 287, »Særudtalelse vedrørende udkast til lov om revision af den kommunale inddeling«.
- 159, l. 20. *Folketingsstidende*, 1. saml. 1966-67, sp. 641f.
- 159, l. 32. *FS* 5.6.1966.
- 159, l. 35. *FS* 12.6.1966.
- 160, l. 5. *FS* 16.6.1966.
- 160, l. 13. *FS* 16.6.1966.
- 160, l. 30. *FS* 17.6.1966.
- 161, l. 17. *FS* 17.6.1966.
- 161, l. 29. Brev fra Poul Trier Pedersen 7.6.1966 som svar på breve fra Lennart Larson 25. og 31.5.1966, FKSA.
- 161, l. 33. *FS* 29.6.1966.
- 161, l. 39. *FS* 25.6.1966.
- 162, l. 2. *FS* 17.1.1967.
- 162, l. 11. *FS* 28.7.1966.
- 162, l. 29. Brev fra Helge Hørby 16.9.1966, FKSA.
- 162, l. 35. Mødereferat fra 14.10.1966, FKSA.
- 163, l. 12. *Redegørelse fra forstadskommunerne ved Odense*, s. 3. FKSA.
- 164, l. 5. *Redegørelse fra forstadskommunerne ved Odense*, s. 4. FKSA.
- 164, l. 33. *Redegørelse fra forstadskommunerne ved Odense*, s. 13. FKSA.
- 165, l. 13. Odense kommunes svar, s. 2, FKSA.
- 165, l. 19. Odense kommunes svar, s. 3, FKSA.
- 166, l. 27. Brev fra Olav Nielsen 16.6.1966, FKSA.
- 166, l. 30. Brev fra Lennart Larson til Fjordager sogneråd 19.8.1966, FKSA.
- 166, l. 33. Brev fra Lennart Larson til Fraugde sogneråd 19.8.1966, FKSA.
- 166, l. 34. Brev fra Gunner Pedersen, Fraugde, til Forstadskommunernes Sammenslutning 31.8.1966, FKSA.
- 166, l. 35. Brev fra Olav Nielsen, Fjordager til Forstadskommunernes Sammenslutning 23.9.1966, FKSA.
- 166, l. 40. Breve til Fjordager og Fraugde 24.10.1966, FKSA.
- 167, l. 11. *FS* 7.9.1966.
- 167, l. 29. *Folketingsstidende*, 1. saml. 1966-67, sp. 641f.
- 167, l. 34. *FS* 6.10.1966.
- 168, l. 10. Referat fra Foreningen af Bymæssige Kommuners møde 11.11.1966, FKSA.
- 168, l. 20. Referat fra årsmødet 25.11.1966, FKSA.
- 168, l. 33. *FS* 21.12.1966.
- 169, l. 6. Interview med Lennart Larson august 1984.
- 169, l. 17. Referat fra årsmødet 10.1.1967, FKSA. Den følgende behandling af årsmødet bygger på dette referat.
- 171, l. 5. Referat fra møder i Forstadskommunernes Sammenslutning 26. og 27.1.1967, FKSA.
- 172, l. 7. *FS* 9.2.1967.
- 172, l. 14. Referat fra møde med folketingsudvalget 8.2.1967, FKSA.
- 172, l. 22. Odense kommunes svar på Sammenslutningens redegørelse, s. 11, FKSA.
- 172, l. 27. *FS* 9.2.1967.
- 173, l. 4. *FS* 4.4.1967.

- 173, l. 12. FS 26.3.1967.
 173, l. 20. FS 13.4.1967.
 173, l. 32. Referat fra møde i Forstads-kommunernes Sammenslutning 23.2.1967, FKSA.
 173, l. 38. Referat fra mødet 16.5.1967, FKSA.
 174, l. 13. FS 17.5.1967.
 175, l. 14. FS 17.11.1967.
 177, l. 8. FS 3.10.1967.
 178, l. 16. Referat fra møde i Forstads-kommunernes Sammenslutning 16.6.1967, FKSA.
 178, l. 21. Referat fra møde mellem repræsentanter for Odense byråd og Forstadskommunernes Sammenslutning 16.10.1967, FKSA.
 178, l. 33. Referat fra møde i Forstads-kommunernes Sammenslutning 27.10.1967, FKSA.
 178, l. 35. Referat fra møde i Forstads-kommunernes Sammenslutning 8.12.1967, FKSA.
 179, l. 13. FS 2.11.1967.
 179, l. 20. Sanderum sogneråds forhandlingsprotokol 7.11.1967, LAO.
 179, l. 24. Referat fra møde i Forstads-kommunernes Sammenslutning 8.12.1967, FKSA.
 179, l. 32. Brev fra Fjordager sogneråd 21.12.1967, FKSA.
 179, l. 35. Sanderum sogneråds forhandlingsprotokol 19.12.1967 og 13.2.1968, LAO.
 179, l. 38. Sanderum sogneråds forhandlingsprotokol 27.2.1968, LAO.
 180, l. 19. Brev til Kommunalreformkommissionen vedr. Odense-undersøgelsen 12.12.1967, FKSA.
 180, l. 35. FS 8.12.1967.
 181, l. 22. Sanderum sogneråds forhandlingsprotokol 18.6.1968, LAO.
 181, l. 30. Dalum sogneråds forhandlingsprotokol 14.8.1968, LAO.
 181, l. 36. FS 12.9.1968.
 182, l. 11. FS 15.10.1967.
 182, l. 25. Pårup sogneråds forhandlingsprotokol 6.5.1968, LAO.
 182, l. 33. Referat fra møde i Forstads-kommunernes Sammenslutning 31.5.1968, FKSA.
 184, l. 11. FS 4.10.1968.
 184, l. 24. FS 9.10.1968.
 184, l. 28. Referat fra møde mellem repræsentanter for Odense byråd og Forstadskommunernes Sammenslutning 12.3.1968, FKSA.
 184, l. 36. *Aktuelt* 25.9.1968.
 185, l. 5. FT 29.9.1968.
 185, l. 8. *Aktuelt* 30.9.1968.
 185, l. 13. Referat fra møde i Forstads-kommunernes Sammenslutning 18.10.1968, FKSA.
 185, l. 35. Pressemeldelse 18.10.1968, FKSA.
 186, l. 5. FS 16.10.1968.
 186, l. 9. FS 17.10.1968.
 186, l. 17. FS 17.10.1968.
 186, l. 30. Referat fra møde med Kommunalreformkommissionen 28.11.1968, FKSA.
 186, l. 36. FS 14.9.1968.
 187, l. 7. Referat fra møde i Forstads-kommunernes Sammenslutning 13.12.1968, FKSA.
 187, l. 20. Referat fra årsmøde i Forstads-kommunernes Sammenslutning 17.1.1969, FKSA.
 188, l. 27. *Morgenposten* 19.1.1969.
 188, l. 35. *Morgenposten* 19.1.1969.
 189, l. 8. *Storbyproblemer*, s. 136.
 189, l. 24. *Storbyproblemer*, s. 136.
 189, l. 39. Brev fra Helge Hørby 21.1.1969, FKSA.
 190, l. 6. *Storbyproblemer*, s. 136.
 190, l. 29. FS 4.2.1969.
 190, l. 34. Pressemeldelse fra Korup-Ubberud 9.1.1969. Korup-Ubberud sogneråds arkiv, LAO.
 190, l. 40. FT 4.2.1969.
 191, l. 32. Referat fra møde mellem de i sammenlægningen implicerede kommuner 4.2.1969, FKSA.
 193, l. 15. FT 14.2.1969.
 193, l. 28. FS 14.2.1969.
 194, l. 9. Referat fra Pårup kommunes møde med Kommunalreformkommissionen 11.2.1969. Endvidere interview med Johs. Rasmussen, Pårup, juni 1984.
 195, l. 3. I et brev fra Kommunalreformkommissionen til Poul Sørensen fra 22.2.1969 nævnes det, at ideen om to nordvestlige kommuner »ikke har vundet tilslutning hos nogen af kommunerne«.
 195, l. 4. Referat fra møde med indenrigsminister Poul Sørensen 6.3.1969, FKSA.
 195, l. 18. FS 12.3.1969.
 195, l. 20. FT 11. og 12.3.1969.
 196, l. 17. *Folketingsstidende* 1968-69, 1. saml., sp. 5261f.
 196, l. 36. FS 13.3.1969.
 196, l. 39. FT 1.4.1969. Endvidere Pårup sogneråds forhandlingsprotokol 28.2.1969, LAO, hvoraf det fremgår, at Olga Brandt »ønsker at fratræde pr. 1.4.1969 fra sin stilling som konstruktør ved teknisk forvaltning«.
 197, l. 8. FS 24.3.1969.
 197, l. 16. Referat fra møde med indenrigsminister Poul Sørensen 6.3.1969, FKSA.
 198, l. 21. Referat fra møde mellem Holger Larsen, Lennart Larson og Poul Grønberg Christensen 8.4.1969, FKSA.
 198, l. 28. Referat fra møde i Forstads-kommunernes Sammenslutning 11.4.1969, FKSA.
 199, l. 3. Referat fra møde mellem Holger Larsen, Lennart Larson og Poul Grønberg Christensen 8.4.1969, FKSA.
 199, l. 15. Skrivelse fra Forstadskommunernes Sammenslutning til folketingsudvalget 14.4.1969, FKSA.
 200, l. 11. FS 20.4.1969.
 200, l. 23. FS 9.4.1969.
 200, l. 28. Udtalelse fra sognerådet i Korup-Ubberud til folketingsudvalget 12.4.1969, Korup-Ubberud sogneråds arkiv, LAO.
 201, l. 8. FS 25. og 27.4.1969, FT 30.4.1969.
 201, l. 12. *Folketingsstidende* 1968-69, 3. saml., sp. 6841f.
 201, l. 21. FS 2.5.1969.
 201, l. 26. Referat fra møde i Forstads-kommunernes Sammenslutning 22.5.1969, FKSA.
 202, l. 15. FT 22.5.1969.
 202, l. 17. FS 22.5.1969.
 202, l. 24. *Lovtidende A*, 1969, nr. XXIII, lov nr. 233 af 4. juni 1969.
 202, l. 37. Referat fra møde i Forstads-kommunernes Sammenslutning 3.6.1969, FKSA.
 203, l. 29. FS 17.6.1969.
 204, l. 21. FS 6.8.1969. Endvidere referat fra møde i Sammenlægningsudvalget 5.8.1969, FKSA.
 204, l. 29. FT 10.6.1969.
 204, l. 39. Referat fra møde i Forstads-

- kommunernes Sammenslutning 3.6.1969, FKSA.
- 205, l. 8. Referat fra møde i Forstadskommunernes Sammenslutning 29.8.1969, FKSA.
- 206, l. 24. Mødereferater fra Sammenlægningsudvalget findes i Pårup sogneråds arkiv, LAO. Endvidere oplysninger fra de øvrige sogneråds arkiver.
- 207, l. 24. Referat fra møde i Sammenlægningsudvalget 16.2.1970.
- 208, l. 9. FS 25.11.1969. Referat fra møde i Sammenlægningsudvalget 22.1.1970. Endvidere interview med og notat fra forhenværende kommunaldirektør Hugo Mayntzhusen. Det flg. bygger på de ovennævnte kilder.
- 210, l. 32. FS 1.12.1969.
- 210, l. 37. FS 3.12.1969.
- 211, l. 1. Pårup sogneråds forhandlingsprotokol 17.12.1969, LAO.
- 211, l. 33. Se f.eks. FT 17.2.1970 og FS 4., 16. og 28.2.1970.
- 214, l. 27. FS 20.2.1970.
- 214, l. 31. FT 25.2.1970.
- 214, l. 37. FT 27.2.1970. Jfr. *Aktuelt Fyn* 21. og 28.2.1970 om diskussionen.
- 215, l. 3. FS 27.2.1970.
- 216, l. 8. FS 4. og 10.2.1970.
- 216, l. 11. FT 24.1.1970.
- 216, l. 18. FS 28.1.1970.
- 216, l. 26. FS 18.2.1970 og FT 5.2.1970.
- 219, l. 27. FS 2.4.1970.
- 232, l. 34. *Information fra Statistisk Kontor, Odense Magistrat, 1. Afd.* 1974.
- 233, l. 9. FS 8.3.1974.
- 233, l. 17. FS 14.3.1974.
- 233, l. 20. FS 20. og 23.3.1974.
- 234, l. 15. FS 11.9.1975.
- 234, l. 30. FS 7., 8. og 9.9.1976.
- 235, l. 9. FS 6.3.1978.
- 235, l. 12. FS 22.2.1978.
- 235, l. 15. FS 2.3.1978.
- 237, l. 5. Det i det følgende omtalte er udarbejdet af Statistisk Kontor, Odense Magistrat, 1. Afd. og udsendes i marts 1978.
- 262, l. 14. Sv. Aa. Hansen og I. Henriksen: *Dansk social historie*, bd. 7, s. 358.
- 262, l. 23. FS 1.3.1973.
- 265, l. 14. *Od.-nyt* 1982, s. 58-65.
- 266, l. 12. FS 25.4.1984.
- 267, l. 7. FS 26.9.1968.
- 267, l. 19. FS 20.3.1969.
- 268, l. 11. FS 18.1.1970.
- 268, l. 20. *Od.-nyt* 1978, s. 52.
- 269, l. 21. FS 22.9.1987.
- 270, l. 14. *Od.-nyt* 1978, s. 33-39.
- 272, l. 9. *Politiken* sept. 1987.
- 272, l. 16. FS 12.8.1987.
- 273, l. 11. H. Haue m.fl.: *Det ny Danmark*, 3. udg., s. 313.
- 274, l. 2. FS 9-12.7.1968 og 15.7.1968 m.m.
- 274, l. 11. FS 19.9.1973 og 1.10.1973.
- 274, l. 16. *Politiken* 9.10.1973.
- 275, l. 13. *Od.-nyt* 1982, s. 110-16 og *Jyllands-Posten* 17.1.1977.
- 275, l. 28. FS 11.8.1983 og 1.12.1983.
- 276, l. 5. *Od.-nyt* 1982, s. 94-103.
- 277, l. 20. *Od.-nyt* 1986, s. 22-27, *OBF* 1966-67, s. 35.
- 278, l. 8. *Od.-nyt* 1978, s. 64.
- 278, l. 16. *Den nye omsorgs- og boligpolitik indvirkning på plejehjemsbygningen*, s. 38f. og 42.
- 279, l. 17. FS 8.1.1977.
- 280, l. 16. FS 16.3.1985.
- 280, l. 21. FS 19.3.1987.
- 6 · Social- og sundhedsforhold
- 247, l. 4. *FSD* 13.12.1945.
- 248, l. 7. *Mit parti og Danmarks fremtid*, s. 101.
- 250, l. 19. *OBF* 1945-46, s. 268.
- 250, l. 25. *Medicinalindberetning for Odense amtslægekreds* 1948, s. 18.
- 250, l. 30. *OBF* 1955-56, s. 353.
- 250, l. 38. *OBF* 1945-46, s. 259.
- 251, l. 16. *OBF* 1945-46, s. 262 og *Medicinalindberetning for Odense amtslægekreds* 1948, s. 20.
- 252, l. 11. *OBF* 1945-46, s. 455f.
- 252, l. 25. *OBF* 1945-46, s. 114.
- 252, l. 40. *OBF* 1945-46, s. 147.
- 253, l. 25. Kaj Mehr: *Fritidshjemmet Svanegården 1952-77*, s. 7f.
- 255, l. 4. *OBF* 1955-56, s. 364.
- 255, l. 8. *Arbejde Adler*, årsberetning 1961.
- 255, l. 14. *OBF* 1955-56, s. 365.
- 255, l. 33. Sv. Aa. Hansen og I. Henriksen: *Dansk social historie*, bd. 7, s. 237.
- 257, l. 9. *Sygekassen 1857. 100-års jubilæet i Odense*.
- 257, l. 20. *OBF* 1960-61, s. 38 og H.C. Hansen: *Historien om sygekasserne*, s. 188.
- 257, l. 36. *OBF* 1960-61, s. 486.
- 258, l. 17. Sv. Aa. Hansen og I. Henriksen: *Dansk social historie*, bd. 7, s. 236f.
- 258, l. 38. Sv. Aa. Hansen og I. Henriksen: *Dansk social historie*, bd. 7, s. 234.
- 259, l. 20. *OBF* 1945-46, s. 257f. og 222.
- 260, l. 10. *OBF* 1965-66, s. 521.
- 260, l. 34. FS 28.12.1986 og *Od.-nyt* 1986, s. 17.
- 262, l. 3. H.C. Hansen: *Historien om sygekasserne*, s. 240f.
- 7 · Offentlige værker og trafik
- 284, l. 4. Andrup: *Odense-egnens vandforsyning*, s. 68ff.
- 285, l. 7. Andrup: *Af Odense vandforsynings historie*.
- 286, l. 5. Andrup: *Odense-egnens vandforsyning*, s. 93-97.
- 286, l. 16. Fyns Amtskommune: *Vandindvindingsplan*, s. 107.
- 286, l. 27. Afsnittets oplysninger om nyere spildevandsforhold bygger på *Spildevandsplan for Odense Kommune* og Fyns Amtskommunes godkendelse af spildevandsplanen.
- 288, l. 8. *Byudviklingsplan for Odense-egnen* 1951, s. 13.
- 288, l. 20. *Storbyproblemer*.
- 289, l. 3. Institut for centerplanlægning: *Odense byområde*.
- 5 · Det politiske liv i storkommunen
- 222, l. 22. Jfr. denne bogs kapitel 1 og 7 om Thomas B. Thriges Gade-debatten.
- 222, l. 35. FS 8.9.1971.
- 223, l. 5. FS 11. og 12.9.1972.
- 223, l. 10. FS 25.1.1973 og FT 25.1.1973.
- 224, l. 5. FS 25.1.1973 og FT 25.1.1973.
- Det følgende bygger på de mange artikler i FS og FT om sagen i dagene fra 25. til 28.1.1973. Jfr. artikel i FS 4.3.1987.
- 226, l. 12. FS 26.1.1973.
- 226, l. 16. FT 6.2.1973.
- 226, l. 35. FS 20.2.1973 og FT 20.2.1973.
- 227, l. 24. FS 19.2.1974.
- 228, l. 26. FS 4.3.1974.
- 231, l. 11. *Information fra Statistisk Kontor, Odense Magistrat, 1. Afd.* 1974.

- 289, l. 10. Stadsingeniørens årsberetning 1972-73.
- 289, l. 17. *Spildevandsplan for Odense Kommune*.
- 290, l. 14. Fyns Amtskommunes godkendelse af spildevandsplan, Bilag IV, s. 13.
- 290, l. 19. *Beretning fra Odense kommunale Elektricitetsværk 1945/46*.
- 290, l. 28. *Interessentskabet Fynsværket 1953-54*.
- 291, l. 10. *Interessentskabet Fynsværket 1956-57*, s. 8.
- 291, l. 14. *Interessentskabet Fynsværket 1960-61*, s. 6.
- 291, l. 15. *Interessentskabet Fynsværket 1962-63*, s. 8.
- 292, l. 6. *Interessentskabet Fynsværket 1978*, s. 7.
- 292, l. 8. *Interessentskabet Fynsværket 1985*, s. 6.
- 297, l. 6. *Odense Fjernvarme 50 år*.
- 297, l. 15. Fyns Amtskommune: *Varmeplanlægning*, s. 50. Tallene skal opfattes som et regneeksempel, der dog ikke er meget forskelligt fra de faktiske forhold i begyndelsen af 1980'erne.
- 297, l. 36. *Beretninger fra Odense kommunale Elektricitetsværk*.
- 298, l. 19. *Storbyproblemer*.
- 298, l. 28. *Beretninger fra Odense kommunale Elektricitetsværk*.
- 303, l. 4. Houmark-Nielsen: *Bytrafik i Odense*.
- 304, l. 4. Vagn Larsen: *Odense Bytrafik 1952-77*. Rummer en meget grundig beskrivelse af udviklingen i den anførte periode og er brugt som kilde, hvor andet ikke er anført.
- 305, l. 6. Houmark-Nielsen: *Bytrafik i Odense*, s. 10f.
- 308, l. 36. *Storbyproblemer*.
- 312, l. 4. Berg: *Odense Bytrafik, kompendium*.
- 320, l. 14. I 1985 udgjorde udgifter til social-, sundheds- og uddannelsesområdet hhv. 34,7, 8,6 og 12,0 pct. af de samlede offentlige drifts- og kapitaludgifter (konsum, investeringer og transfereringer), se *Statistiske Efterretninger, Nationalregnskab, offentlige finanser og betalingsbalance 1987:1*.
- 321, l. 1. E.F. Denison: *Why Growth Rates Differ* 1967.
- 321, l. 4. *Journal of Economic Literature*, June 1987, XXV, s. 649-98.
- ## 9 · Undervisning
- 343, l. 1. Kapitlet bygger overvejende på oplysninger i beretningerne om Odense kommunale skolevæsen, der er trykt som bilag til *OBF*. Sidetal henviser til den separate udgave af beretningerne.
- 344, l. 10. *OBF 1945-46*, s. 37.
- 344, l. 22. *OBF 1945-46*, s. 97.
- 344, l. 27. *OBF 1945-46*, s. 11.
- 345, l. 9. Marius Jacobsen: *Glimt fra min tid på Risingskolen*, s. 9.
- 346, l. 5. Julius Bomholt: *Balance i skolebilledet*, s. 29f.
- 346, l. 17. *OBF 1960-61*, s. 12, *OBF 1968-69*, tillæg I, s. 11 og Marius Jacobsen: *Glimt fra min tid på Risingskolen*, s. 10.
- 346, l. 35. H. Haue m.fl.: *Skolen i Danmark*, s. 65.
- 347, l. 10. Marius Jacobsen: *Glimt fra min tid på Risingskolen*, s. 6f.
- 347, l. 17. *OBF 1960-61*, s. 8 og Inge Friberg m.fl.: *Bolbro skole lever stadig*, s. 19f.
- 347, l. 40. *OBF 1960-61*, s. 7 og Alfred Thierlein: *Mulernes Legatskole på Hundepurvevej*, s. 64.
- 348, l. 19. *Jyllands-Posten* 11.9.1966 og *Information* 13. og 14.9.1967.
- 348, l. 38. *Uddannelse i Danmark* ved K. Helveg Petersen og Finn Jolander.
- 349, l. 24. *FS 15.8.1984*.
- 350, l. 2. H. Haue m.fl.: *Skolen i Danmark*, s. 198.
- 351, l. 3. Anmærkningsprotokoller for Mulernes Legatskole 1945-46 og 1946-47.
- 351, l. 9. *Jyllands-Posten* 11.9.1966.
- 352, l. 6. Undervisningsplan for Odense kommunale skolevæsen 1946, s. 22 og 1966, s. 25 og Ingrid Markussen: *Tendenser i historieundervisningens opgave i det 20. årh.*, s. 21f.
- 354, l. 4. Samtale med Knud Schwaner, der i disse år var ansat på Mulernes Legatskole.
- 354, l. 10. *Lærerne og folkeskolen gennem 100 år*, s. 300-08.
- 354, l. 16. *OBF 1960-61*, s. 142-46.
- 355, l. 11. *OBF 1945-46*, s. 91f.
- 355, l. 19. *OBF 1945-46*, s. 150 og *OBF 1950-51*, s. 137.
- 355, l. 28. *OBF 1945-46*, s. 129-34 og *OBF 1965-66*, s. 138f.
- 356, l. 9. *OBF 1945-46*, s. 38.
- 356, l. 17. *OBF 1945-46*, s. 106-21.
- 357, l. 8. *OBF 1960-61*, s. 86.
- 358, l. 2. *Mulernes Legatskole 1962-87*.
- 358, l. 14. H. Haue m.fl.: *Skolen i Danmark*, s. 203ff.
- 359, l. 21. *OBF 1945-46*, s. 138f. og Søren Eigaard m.fl.: *Aftenskolens historie i Danmark*, s. 113-116.
- 359, l. 31. *OBF 1960-61*, s. 130-34.
- 361, l. 14. H. Haue m.fl.: *Skolen i Danmark*, s. 68.
- 362, l. 13. *FS 31.1.1980* og Jørgen Tølløse: *Skt. Klemensskolens ombygninger og udvidelser indtil 1975*, s. 12-15 (Utrykt).
- 362, l. 24. H. Haue m. fl.: *Skolen i Danmark*, s. 69f.
- 363, l. 2. *FS 10.12.1983* og *FS 6.1.1987*.
- 363, l. 14. *FS 9.2.1987*.
- 363, l. 35. Inge Friberg m.fl.: *Bolbro skole lever stadig* og *FS 21.6.1987*.
- 364, l. 1. *FS 26.2.1984*.
- 364, l. 22. *FS 5.3.1987*, *FS 18.3.1987* og *FS 5.4.1987*.
- 365, l. 7. *FS 20.2.1987* og *FS 12.3.1987*.
- 365, l. 23. *Mulernes Legatskole 1962-87*, årsberetning for Sct. Knuds Gymnasium 1986 og Riising m.fl.: *Odense Katedralskoles historie 1283-1983*, s. 375.
- 366, l. 13. Nordfyns Gymnasium i Sønderø, årsberetning 1984, s. 2-3.
- 366, l. 21. *OBF 1970-71*, tillæg I, s. 98 og 1985-årsberetningen fra undervisnings- og kulturforvaltningen, s. 22.
- 367, l. 19. Nyhedsbrev fra udviklingscenter for folkeoplysning og voksenundervisning 7.9.1987 og *FS 9.11.1987*.
- ## 10 · Videregående uddannelse
- 371, l. 27. Kontorchef Bengt Bengtson

skrev senere om dette i bogen *Tænk på et tal*.
380, l. 4. Se bl.a. Odense Teknikum: *Teknikumuddannelsen 75 år*.
380, l. 35. Helge Sindal: *Handelsskole i Odense*.

11 · Kultur- og fritidsliv

388, l. 27. Kapitlet bygger generelt på den nedenfor anførte litteratur samt årsberetninger fra de forskellige institutioner m.v., der er omtalt, (for en dels vedkommende i *OBF*). Ved henvendelse til Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling, vil baggrundsmaterialet kunne findes.
388, l. 30. Se Niels Oxenvad: *Othiniensia*.
399, l. 16. Til afsnittet er bl.a. benyttet V. Brandt (red.): *Folkebibliotekaren Harald Hvenegaard Lassen* samt V. Brandt: *Odense Centralbibliotek 1924-1984*. Endvidere årsberetninger fra Odense Cen-

tralbibliotek og 4. magistratsafdeling i den behandlede periode.
411, l. 18. Her er benyttet *Odense Teater 1796-1971*.
419, l. 11. Artikel af Chr. Simony om Odense Dramatiske Forening (ODF).
422, l. 14. Af litteratur til dette afsnit er bl.a. brugt flg.: *Geminalen – en kunstnergruppe og dens miljø*. Thorkild Knudsen: *Den fynske forårsudstilling samt Den blå citron. 25 år*.
428, l. 13. Oplysningerne stammer fra Helge Albrecht: *Odense Musikforening 1866-1966*. Asger Poulsen m.fl.: *Danske Amatørsymfoniorkestres Samvirke 1949-74*. Hans Henrik Jørgensen: *Musiklivet i Odense efter 1945. Odense private Kammermusikforenings symfoniorkestre 1948-73*. Vandsted: *Gennem kamp til sejr*.
444, l. 23. Oplysningerne i afsnittet er hentet fra diverse jubilæumsskrifter for idrætsforeninger og -klubber, Fyns Boldspil Union m.v. Endvidere henvises til dagspressens sportssider for

nærmere oplysninger om resultater og kampe.
457, l. 19. Om AOF se Eigaard m.fl.: *100 års sammenhold*. M.h.t. aftenskolernes virke i øvrigt henvises til forbundenes programmer for perioden. Deltagerantal og kommunestøtte findes angivet i *OBF*.

12 · Fra mediernes verden

464, l. 1. Om det odenseanske firblads-system i årene efter krigen se N. Thomsen: *Dagbladskonkurrencen 1870-1970*. Tillige K. Secher: *50 år for Stiftstidende i FS 1.7.1986*.

13 · Politi- og retsforhold

475, l. 40. Sagen fulgtes ligeledes af *FS*, *FT* og *FV*.

Kilde- og litteraturfortegnelse

1 · UTRYKTE KILDER

Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv

Forhandlingsprotokoller for Socialdemokratiets 1. kreds 1946-63, 1963-69

Forhandlingsprotokoller for Socialdemokratiets 2. kreds 1945-62, 1970-76, 1976, 1978

Landsarkivet for Fyn

Forhandlingsprotokoller for de i 1970 indlemmede forstads- og omegnskommuner:

Allesø-Næsbyhoved Broby 1964-70

Brændekilde-Bellinge 1966-70

Dalum 1961-70

Fjordager 1966-70

Korup-Ubberud 1966-70

Lumby 1966-70

Pårup 1966-70

Sanderum 1964-70

Stenløse-Fangel 1964-70

Arkiv for Forstadskommunernes Sammenslutning 1964-69

Kommunesammenlægningsudvalgenes arkiv (i Pårup sogneråds arkiv)

Odense kommune

Holger Larsens arkiv

Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling

Odense konservative Vælgerforenings arkiv

Rigsarkivet

Grundmaterialet til den industrielle produktionsstatistik 1948

Kommunallovskommissionen af 1958s arkiv

Kommunalreformkommissionen af 1967s arkiv

Diverse

Anmærkningsprotokoller for Mulernes Legatskole 1945-46 og 1946-47

2 · TRYKTE KILDER OG LITTERATUR

Danmarks største virksomheder

Folketingstidende

Fyns Social-Demokrat (med skiftende navne)

Fyens Stiftstidende

Fyns Tidende

Fyns Venstreblad

Greens Danske Fonds og Aktier

Information

Jyllands-Posten

Kommunal Årbog

Kompass, Danmark, Indeks over Danmarks industri og næringsliv

Lovtidende

Medicinalindberetning for Odense amtslægekreds

Odense - din by

Odense byråds forhandlinger (med årsberetninger for forskellige grene af kommunal virksomhed - fra 1972/73 publiceres der ikke årsberetninger heri. De må da søges under de relevante afdelinger)

Odense kommune i tal

Od.-nyt

Odense Vejviser

Politiken

Sct. Knuds Gymnasium. Årsberetning

Statistiske Efterretninger

Statistiske Meddelelser

Statistisk Tabelværk

Albrecht, Helge: Odense Musikforening 1866-1966. 1966.

Amtskommuner og købstæder. Fynsundersøgelsen. Udg. Kommunallovskommissionens sekretariat. 1963.

Amtskommuner, befolkning, opgaver, økonomi, oplande. Udg. Kommunalreformkommissionens sekretariat. 1968.

Andrup, G.O.: Af Odense vandforsynings historie. 1953.

Andrup, G.O.: Odense-egnens vandforsyning i relation til de geo-hydrologiske forhold på Fyn. 1960.

Arbejde Adler. Årsberetning 1961.

Automobil-importørernes sammenslutning. Vejtransporten i tal og tekst. 1985.

Bengtson, Bengt: Tænk på et tal. 1966.

Berg, K.: Odense Bytrafik efter 1978-1986, kompendium. 1986.

Den blå citron 25 år. Udstillingskatalog fra Fyns Kunstmuseum. 1984.

Bomholt, Julius: Balance i skolebilledet. 1955.

Brandt, Vibeke (red.): Folkebibliotekaren Harald Hvenegaard Lassen 1886-1971. 1986.

Brandt, Vibeke: Odense Centralbibliotek 1924-84. 1984.

Byer og kommunegrænser, Vejle by. Udg. Kommunallovskommissionen. 1962.

- Byplan 1971, nr. 6. (Ole Munk og Dorte Bonnesen: Provinsens store gadegennembrud).
- Byplan 1984, nr. 4. (Jørgen Klampe: Overgade-Nedergadekvarteret i Odense).
- Byudviklingsudvalget for Odense-egnen (udg.): Betænkning. 1951.
- Byudviklingsudvalget for Odense-egnen (udg.): Byudviklingsplan for Odense-egnen. 1951.
- Byudviklingsudvalget for Odense-egnen (udg.): Byudviklingsplan for Odense-egnen 1968-83. 1967.
- Danielsen, Kim Beck: Den fynske motorvej 1954-85. 1985.
- Dansk Industrieretning 1946-60.
- Danske Kommuner 1987, nr. 26. (Odense begraver bil- og betonkulturens sidste monument).
- Den danske Købstadforening (udg.): Købstadskommunernes fremtidige grænser. 1965.
- Den nye omsorgs- og boligpolitik indvirkning på plejehjemsbygningen. Odense kommunes social- og sundhedsforvaltning (udg.). 1982.
- Denison, E.F.: Why Growth Rates Differ. 1967.
- Drejer, A. Axelsen: Andels-Svineslagterierne i Danmark 1887-1962. 1962.
- Eigaard, Søren m.fl.: Aftenskolens historie i Danmark. 1987.
- Eigaard, Søren m.fl.: 100 års sammenhold. 1985.
- Friberg, Inge m.fl.: Bolbro skole lever stadig. Jubilæumsskrift 1885-1985. 1985.
- Fyns Amtskommune (udg.): Godkendelse af spildevandsplan for Odense kommune. 1983.
- Fyns Amtskommune (udg.): Vandindvindingsplan. 1986.
- Fyns Amtskommune (udg.): Varmeplanlægning. Oplæg til regionale delplaner. 1982.
- Germinalen – en kunstnergruppe og dens miljø. Red. Ib Paulsen. 1964.
- Hansen, H.C.: Historien om sygekasserne. 1974.
- Hansen, Søren: Træk fra Odense under den tyske besættelse. 1945.
- Haue, Harry m.fl.: Det ny Danmark. 3. udg. 1986.
- Haue, Harry m.fl.: Skolen i Danmark fra 1500-tallet til i dag. 1986.
- Houmark-Nielsen, Sv. m.fl.: Bytrafik i Odense. Forslag til nyordning og rationalisering af bytrafik i Odense med forstæder. 1950.
- Høiris, Anders m.fl.: Forbrugerne og detailhandelen i Odense. Odense Universitet. 1979.
- Information fra Statistisk Kontor, Odense Magistrat, 1. afd. 1974.
- Institut for Centerplanlægning. Odense. Forslag til dispositionsplan I-III. 1973-74.
- Institut for Centerplanlægning. Odense byområde, Planlægningsnotat nr. 2, opgave 1. 1971.
- Institut for Centerplanlægning. Oplæg til dispositionsplanarbejde for Odense-egnen 1969. 1969.
- Interessentskabet Fynsværket. Beretning og regnskab 1953-84.
- Isager, Kristian: Overgadekvarteret i Odense. Registrant. Odense Mag. 2. afd. 1981.
- Jacobsen, Marius: Glimt fra min tid på Risingskolen. 1971.
- Johansen, Hans Chr.: Industriens vækst og vilkår 1870-1972. 1988.
- Journal of Economic Literature, June 1987, Vol. XXV. (A. Maddison: Growth and Slowdown in Advanced Capitalist Economies).
- Jørgensen, Hans-Henrik: Musiklivet i Odense efter 1945 med særligt henblik på Odense byorkester. Utrykt specialeopgave. Historisk Institut. 1984.
- Knudsen, Thorkild: Den fynske forårsudstilling. 1978.
- Kommuner og kommunestyre. Betænkning nr. 420. Udg. Kommunallovskommissionen. 1966.
- Købstadskommunernes fremtidige grænser I-II. 1965.
- Larsen, Vagn: Odense bytrafik 1952-1977. 1977.
- Lærerne og folkeskolen gennem 100 år. Red. Ib Koch-Olsen. 1974.
- Markussen, Ingrid: Tendenser i historieundervisningens opgave i det 20. århundrede. (Noter om historie og undervisning 1979).
- Matthiessen, Chr. Wichmann: Odense, functional urban region 1950-1980. 1981.
- Medicinalindberetning for Odense amtslægekreds. 1948.
- Mehr, Kaj: Fritidshjemmet Svanegården 1952-77. 1977.
- Mit parti og Danmarks fremtid. De syv politiske partiers programmer. 1945.
- Mulernes Legatskole 1962-87. Red. Jørgen Albertsen m.fl. 1987.
- Nordfyns Gymnasium i Sønderø. Årsberetning. 1984.
- Odense fjernvarme i 50 år. Udg. Odense kommunale Fjernvarmeforsyning. 1980.
- Odense Mag. 2. afd.: Byfornyelse i Odense. 1980.
- Odense Mag. 2. afd.: Byudviklingsanalyse. Odense Kommune. 1984.
- Odense Mag. 2. afd.: Odense. Byfornyelse. Folder 1983.
- Odense Mag. 2. afd.: Årsberetning 1976-77. Vollsmose – en bydel i Odense, planlagt i 1960'erne og færdigbygget i 1970'erne.
- Odense Mag. 5. afd.: Årsberetning 1983/84.
- Odense private Kammermusikforenings symfoniorkester 1948-73. Red. Chr. Alsted. 1973.
- Odense Teater 175 år 1796-1971. Red. Poul Dreyer. 1971.
- Odense Teknikum. Teknikumuddannelsen 75 år. 1980.
- Odense Universitet. Fra tanke til virkelighed. 1966.
- Oxenvad, Niels: Othiniensia. Odense Bys Museer 1935-85. 1985.
- Poulsen, Asger m.fl.: Danske Amatørsymfoniorkestres Samvirke 1949-74. 1974.
- Rasmussen, Steen Eiler: Om gadegennembruddet Adamsgade-Albanitorv i Odense 1949.
- Regionplanudvalget for Fyn. Det tekniske sekretariat (udg.): Forslag til egnsplan for Odense-egnen, det geografiske mønster. December 1965.
- Regionplanudvalget for Fyn. Det tekniske sekretariat (udg.): Egnsplanskitse for Odense-egnen. September 1966.
- Rising, Anne m.fl.: Odense Katedralskoles historie 1283-1983. 1984.

- RIU-Fyn: Om kollegie- og værelsesforhold i Odenseområdet. Pjece 1986.
- Secher, K.: De andre og lidt om mig selv. 1977.
- Simony, Chr.: Odense dramatiske forening. ODF-scenen, i anledning af 25 års jubilæet den 15.9.1973. 1973.
- Sindal, Helge: Handelsskole i Odense. 1977.
- Spildevandsplan for Odense. Udg. Odense Magistrat 2. og 5. afdeling. 1982.
- Stadsingeniøren i Odense (udg.): Beretning for året 1972-73.
- Stadsingeniøren i Odense (udg.): Færdselen i Odense. 1951.
- Storbyproblemer. Odense byområde. Udg. Kommunalreformkommissionen. 1969.
- Strøm, Henning m.fl.: Kommunalreformer. 1968.
- Svensson, Bjørn (red.): Danmark i støbeskeen. 1960.
- Sygekassen 1857. 100-års jubilæet i Odense. 1957.
- Thierlein, Alfred: Mulernes Legatskole på Hunderupvej 1893-1968. 1968.
- Thomsen, N.: Dagbladskonkurrencen 1870-1970. 1972.
- Trap, J.P.: Odense Amt. 5. udg. 1956.
- Tølløse, Jørgen: Skt. Klemensskolens ombygninger og udvidelser indtil 1975. Utrykt. 1981.
- Uddannelse i Danmark. K. Helveg Petersen og Finn Jolander (red.). 1971.
- Vandsted, Tage: Gennem kamp til sejr. Odense byorkester 1946-71. 1971.
- Vandsted, Tage: Smeden i borgmesterstolen. I. Vilh. Werner. 1954.

Navneregister

Registret omfatter siderne 9-491. Medtaget er personnavne i tekst og billedtekster, men ikke firmanavne og navne på fotografier m.v.

Abell, Kjeld, dramatiker, 412
Abrahamsen, Markus, legatstifter, 250
Albrechtsen, Erling, museumsinspektør, 389, 391
Alsted, Chr., civilingeniør, 442
Andersen, Alfred, byrådsmedlem, 154, 218, 226f.
Andersen, Chr., grosserer, 380
Andersen, Emil, byrådsmedlem, 214
Andersen, Erik, direktør, 466
Andersen, H.C., digter, 125, 252, 395
Andersen, Henning, kunstner, 424
Andersen, Knud, viceborgmester, 126, 128f., 134, 136f., 139, 175
Andersen, Martin, violinist, 428, 438f., 441
Andersen, Mogens S., maler, 424, 426
Andreasen, Dagmar, folketingsmedlem, 196
Andrup, G.O., direktør, 284, 286
Anouilh, Jean, fransk dramatiker, 412
Arden, John, engelsk dramatiker, 417

Bach, Andreas, statsadvokat, 479
Backhausen, Birthe, skuespillerinde, 416
Bang, Axel, skuespiller, 416
Bang, K., vejdirektør, 45
Barfod, L., direktør, 305
Bart, Lionel, engelsk forfatter, 418
Batiste, Kurt, maler, 427
Baunsgaard, Hilmar, statsminister, 196, 232
Beiskjær, Peter, sognerådsformand, 177, 181
Bender-Pedersen, Karen, børnebibliotekar, 402
Bengtson, Bengt, administrationschef, 371f., 410, 440
Berg, Claus, billedskærer, 463
Berga Rasmussen, Per, byrådsmedlem, 234, 241
Besekow, Sam, skuespiller, 416
Bierring, Franz, rektor, 373
Bjerregaard, Ritt, undervisningsminister, 361
Blicher, Jens, dommer, 487
Boeck-Hansen, Kay, arkitekt, 426
Bomholt, Julius, kulturminister, 346
Bonfils, Asger, skuespiller, 416
Bonnesen, Carl J., billedhugger, 424
Boysen, Hans, vælgerforeningsformand, 134
Brams, Ingeborg, skuespillerinde, 416
Brandt, Olga, funktionær, 196
Brecht, Bertolt, tysk forfatter, 417
Brenneche Petersen, Edith, præst, 461
Brix-Pedersen, Mogens, skuespiller, 416
Bruun Olsen, Ernst, dramatiker, 413, 417

Brøndsted, Mogens, rektor, 373, 377
Brückner, K., cheffarkitekt, 346
Bundgaard, Poul, skuespiller, 416
Busch-Jensen, Niels, justitsminister, 475
Bøggild, Mogens, billedhugger, 424
Børch, Poul, domorganist, 440

Carlsen-Skiødt, Dagmar, byrådsmedlem, 108f., 120, 347
Carlsen-Skiødt, J.C.A., fhv. folketingsmedlem, 109
Caspersen, Eli, retspræsident, 491
Christensen, Drevs, smed, 109
Christensen, Harry, afdelingsleder, 482
Christensen, Jørgen, ingeniør, 369, 374, 382
Christensen, Thorvald, byrådsmedlem, 224f.
Christensen, Thorvald, borgmester, 161
Christensson, Poul, maler, 426

Dalgård, C., administrationschef, 410
Dalskov, Verner, borgmester, 224-28, 232ff., 237, 241, 246, 273, 365
Dalskov Andersen, Robert, rådmand, 191f., 236, 271f., 280, 363f.
Drachmann, Holger, forfatter, 417
Dreyer, Dankvart, maler, 423
Dreyer, Poul, redaktør, 429
Dürrenmatt, F., schweizisk forfatter, 417
Dyrbye-Skovsted, Johs., maler, 425f.

Egner, Thorbjørn, norsk forfatter, 418
Ehrmann, Helga, byrådsmedlem, 422
Elmstedt, Albert, kunstner, 425
Engelbrecht, Helge, maler, 426, 428
Eriksen, Erik, statsminister, 124, 465
Esbjørn-Nielsen, H., sognerådsformand, 153, 155, 158, 161, 192

Faber, Alice, rådmand, 244
Feder, Paula Illema, skuespillerinde, 416
Federspiel, Birgitte, skuespillerinde, 416
Fenneberg, Paul, borgmester, 151, 158
Fischer, Adam, billedhugger, 424
Frandsen, Johannes, medicinaldirektør, 369, 376
Fredebo, S.P., skoledirektør, 251, 347ff.
Frederik IX, konge, 125, 131
Frederiksen, Christian, kommunal projektleder, 271
Fønss, Mime, skuespillerinde, 416

Gabrielsen, Holger, skuespiller, 416
Gay, John, engelsk dramatiker, 413
Gedde, Ove, byrådsmedlem, 175
Gill, Claes, norsk skuespiller, 417
Glistrup, Mogens, politiker, 227, 231
Gotschalck, Ellen, skuespillerinde, 416
Grønborg Christensen, Poul, sognerådsformand, 155, 161f., 170, 198f., 204f., 214, 219
Gudmundsen, M.K., direktør, 393

- Hammelboe, Arne, kapelmester, 430ff.
Hammershøj, Frank, maler, 426
Hansen, Edmund, arkitekt, 15
Hansen, Eigil B., arkitekt, 390
Hansen, H.C., statsminister, 129, 133
Hansen, Henrik, skoleinspektør, 252f., 344
Hansen, P.O., maler, 427
Hansen, Poul M., kollaborator, 475, 477
Hansen, Svend, byrådsmedlem, 109, 115, 141f., 154
Hansen, Søren, kommunaldirektør, 175
Hansen, William, maler, 425f.
Harpøth, Otto, dommer, 486
Hartling, Poul, statsminister, 228
Harvest, Jesper, planlægningschef, 28, 35
Hauge, C.N., minister, 109, 134
Hastrup, N.J., konsul, 425
Heiberg, J.L., forfatter, 417
Helbak, Jens, rådmænd, 218f., 224f., 246, 257, 260, 267, 270, 273
Heltøft, Kjeld, kunstner, 425
Helveg Petersen, K., undervisningsminister, 112, 359, 370f.
Henning, Gerhard, svensk-dansk billedhugger, 424
Hertz, Henrik, forfatter, 417
Hjortlund, Gustav, kunstner, 425f.
Holberg, Ludvig, forfatter, 417
Holm, K.C., biskop, 408, 461
Holm-Joensen, Poul, teaterchef, 412ff.
Holmblad, Steffen, direktør, 111
Holmer, Grethe, skuespillerinde, 416
Holscher, Knud, arkitekt, 374f.
Honoré, Rich., stadsingeniør, 15, 41, 44f, 305
Horne Jensen, Birgitte, musikbibliotekar, 409
Hostrup, J. Chr., digter, 412f., 417
Houmark-Nielsen, Sv., driftsøkonom, 305
Husfeldt, Erik, professor, 369
Hvenegaard Lassen, H., overbibliotekar, 400f., 404
Hvilsted, Aage, byrådsmedlem, 122
Hækkerup, Hans, indenrigsminister, 159-62, 167
Hæstrup, Jørgen, lektor, 369
Høffding, J., direktør, 305
Høirup, Jakob, stiftamtmand, 15f., 131, 414
Hørby, Helge, direktør, 160, 162, 178f., 189
- Ingerslev, T., pastor, 253
Ingerslev-Jensen, Povl, dirigent, 429f.
Ipsen, Bodil, skuespillerinde, 416
Isakson, Karl, svensk maler, 423
Iversen, Martin, købmand, 108
- Jacobsen, Else, byrådsmedlem, 175, 257
Jacobsen, Georg, bankdirektør, 422
Jacobsen, Marius, skoleinspektør, 344f.
Jacobsen, Niels, arkitekt, 489
Jacobsen, Robert, billedhugger, 424
Jensen, Erik, statsadvokat, 479
- Jensen, Jens Peter, chefredaktør, 193, 196, 202, 214
Jensen, Kaj E., cykelrytter, 452
Jensen, Kay Louis, kunstner, 424
Jeppesen, Carl, rådmænd, 155, 212, 218f., 360
Jeppesen, Gunner, sognerådsformand, 155
Johansen, Peter, byrådsmedlem, 109
Johansen, Svend, viceborgmester, 149, 212, 225, 261
Johansen, Aage, byrådsmedlem, 108, 123, 135
Juel, Jens, maler 423
Juhl Nielsen, Aage, socialdirektør, 265
Jørgensen, C.V., byrådsmedlem, 42, 109, 119, 132ff., 246, 251, 257, 260
Jørgensen, Drude, kunstsamler, 422
Jørgensen, Erik, skoleleder, 362
Jørgensen, Georg, viceborgmester, 147, 175, 258
Jørgensen, Jørgen, undervisningsminister, 359, 369, 433
- Kampmann, Viggo, statsminister, 369
Kandinsky, W., russisk-tysk maler, 393, 423
Karnil, Eddie, skuespiller, 416
Kaye, Danny, amerikansk skuespiller, 395
Khrusjov, Nikita, sovjetisk politiker, 130
Kidde, Thormod, maler, 426
Kjærulff-Schmidt, Helge, skuespiller, 416
Klee, Paul, schweizisk maler, 393, 423
Knud den Hellige, konge, 135
Knudsen, Thorkild, kunstner, 425
Koch, Jens P., entreprenør, 149, 216
Krag, Jens Otto, statsminister, 139
Krebs, Carl, professor, 369
Kristensen, Arne, sognerådsformand, 201
Kristensen, Knud, statsminister, 107
Krogh, Hans P., byrådsmedlem, 122
Kronborg, O., politiker, 192
Kruse, Ejnar, byrådsmedlem, 109f., 115
Kruuse, P.A., konsul, 422
Kurt, Hans, skuespiller, 416
Kylberg, Carl, svensk maler, 423
Kylborg, Kaj, rektor, 427
Kästner, Erich, tysk forfatter, 357
- Lagerkvist, Pär, svensk forfatter, 419
Lange, H., amtsvejingeniør, 15
Lange, Ragnar, kunstner, 425
Larsen, Aksel, politiker, 110, 139f.
Larsen, Holger, borgmester, 32, 42, 45, 109f., 131-34, 136-39, 149, 159f., 172-75, 186ff., 193, 198f., 204, 212, 216-20, 223-26, 369
Larsen, J.W., sparekasserevisor, 391f., 422
Larsen, Johannes, maler, 393, 423
Larsen, Jørgen Chr., politimester, 485
Larsen, K.K., rektor, 380
Larsen, Knudåge, kunstner, 425
Larsen, Peter, landbrugsminister, 196
Larsen, Svend, museumsdirektør, 44, 388f., 393, 396

- Larsen, Uffe, rådmænd, 233f., 236, 274, 363
Larsen-Stevns, Niels, maler, 423
Larson, Lennart, rådmænd, 155ff., 159-62, 166, 168ff., 172, 174, 176, 178f., 183ff., 188f., 193f., 196, 198ff., 203-06, 210, 214, 216-20, 222, 226ff., 231, 233f., 237, 241, 300f.
Lassen, Finn, skuespiller, 416
Lauridsen, Kaj, sognerådsformand, 161, 179, 205
Lehm, Henning, skoledirektør, 363
Lehn Petersen, Ebbe, arkitekt, 398, 462
Lehn Petersen, Erik, arkitekt, 462
Lisberg, Hugo, billedhugger, 424
Lind, Vincent, biskop, 461
Lindholm Hansen, V., sognerådsmedlem, 161
Lindskrog, Chr., sognepræst, 460
Lohmann, Bent, maler, 427
Lomholt, L. Chr., rektor, 380
Lund, Helga, rektor, 353, 422
Lund, Mogens, overlæge, 369
Lund Petersen, Aage, musiker, 429
Lund-Jensen, Robert, billedhugger, 424ff.
Lundqvist, Martellius, chefdirektør, 431-34
Lykkehus, Karen, skuespillerinde, 416
Lønborg, Jens, politimester, 484f.
- Madsen, August, forretningsfører, 109
Madsen, Herman, kunstner, 425
Madsen, P.M., sognerådsformand, 149
Maga, Otmar, tysk chefdirektør, 436
Malling, V., civilingeniør, 44
Marie, Else, skuespillerinde, 416
Martensen-Larsen, Tyge, politimester, 483f.
Matthiasen, Niels, kulturminister, 435
Mayntzhusen, Hugo, kommunaldirektør, 323
Mehr, Kaj, forstander, 253
Meibom, Børge, kontorchef, 274
Melson, Holger, seminarirektor, 382
Mengel, G., ingeniør, 297
Mindts, K.A., sognepræst, 460
Molière, fransk forfatter, 418
Møllerup, Carsten, korleder, 443
Mortensen, Johs., socialdirektør, 246f., 260
Mozart, W.A., østrigsk komponist, 418, 432
Munch, Anna E., maler, 489
Munch, Edvard, norsk maler, 393, 423
Munch, Poul, stadsbibliotekar, 404ff., 408
Munck, W., professor, 369
Munk, Kaj, forfatter, 411f.
Møller, A.P., skibsreder, 88
Møller, Søren, rådmænd, 244, 273, 364
Møller-Petersen, Per, byrådsmedlem, 131
Mørk, Erik, skuespiller, 416
- Nebelong, N.S., arkitekt, 489
Neergaard, Preben, skuespiller, 416
Nielsen, Carl, komponist, 396, 432
- Nielsen, Ejnar, byrådsmedlem, 154
Nielsen, Erik, skoleleder, 380f.
Nielsen, Hans, redaktør, 127, 130-34
Nielsen, Hans-Otto, skuespiller, 416
Nielsen, Jais, kunstner, 424
Nielsen, Knud, forvaltningschef, 224
Nielsen, Olav, sognerådsformand, 166, 180, 186, 220
Nielsen, Poul, rådmænd, 45, 167f., 202, 214f., 218f., 226, 228, 233, 238, 274
Nolde, Emil, dansk-slesvigsk maler, 393, 423
Normann, A.C., direktør, 112
- Olesen, Søren, indenrigsminister, 150
Olsen, Torkil, overbibliotekar, 373f., 376
Osborne, John, engelsk dramatiker, 417
Oxenvad, Niels, museumsdirektør, 396
- Pahlevi, Muhamed Riza, shah af Iran, 139
Paulsen, Ib, kunstkritiker, 426
Pedersen, Carl Th., rektor, 377
Pedersen, Gunner, sognerådsformand, 171, 220, 224
Pedersen, Helga, justitsminister, 478
Pedersen, Ingvar, kunstner, 425
Pedersen, Jens, sognerådsformand, 15
Pedersen, Marius, sognerådsformand, 15
Pedersen, Otto, kunstner, 425
Pedersen-Bellinge, Chr., kunstner, 425
Peters, Ove, kapelmester, 428
Petersen, Chr. M.K., museumsinspektør, 422
Petersen, Kjeld, fodboldspiller, 447
Petersen, Sofie, byrådsmedlem, 109
Petersen, Thorvald, kunstner, 425
Picasso, Pablo, spansk-fransk kunstner, 393, 423
Poulsen, Axel, kunstner, 489
Poulsen, Georg, maler, 425f., 428
- Qvist, Erik, sparekassedirektør, 108
Qvist, S.P., chefredaktør, 111
- Rasmussen, Aksel, sognerådsformand, 161, 180, 182, 188f.
Rasmussen, Hans, smed, 142
Rasmussen, Henning, borgmester, 195
Rasmussen, Johs., sognerådsmedlem, 157, 161, 199, 210, 214
Rasmussen, Johs. Ewald, sceneinstruktør, 419
Rasmussen, Kaj, byrådsmedlem, 161, 168, 184f., 188, 192, 205, 212, 219, 224f.
Rasmussen, P., sognerådsformand, 15
Rasmussen, Steen Eiler, professor, 39ff., 44
Reimar, Johnny, sanger, 439
Reimer, Elin, skuespillerinde, 416
Reumert, Poul, skuespiller, 411, 416
Richter, Guri, skuespillerinde, 416
Ringberg, Hj., dommer, 370, 486
Rode, Ebbe, skuespiller, 416
Rohde, K.A., byrådsmedlem, 108f.

- Rosenberg, William, skuespiller, 416
 Rosenfeldt, Eli, byrådsmedlem, 132
 Rostrup Bøyesen, Lars, museumsdirektør, 389, 392
 Rude, Olaf, kunstner, 392
 Rungwald, Helge, teaterdirektør, 411-14, 416f., 429
 Rygner, H.V., stadsingeniør, 39, 441
 Rørdam-Clausen, S., pastor, 461
- Sandø, Waage, teaterchef, 412ff., 416f.
 Sarp, Bent, arkitekt, 491
 Sartre, Jean-Paul, fransk filosof, 417
 Saunders, James, engelsk dramatiker, 414
 Scheibel, Erik, viceborgmester, 108, 117, 119, 126, 129, 131, 429
 Schleimann, Jørgen, direktør, 469
 Schmidt, Kai, sognerådsformand, 155f., 161
 Schroeder, Knud, overlæge, 422
 Schultz, Hans J., direktør, 169
 Schultz, Viggo, borgmester, 302
 Schwaner, Knud, skoleinspektør, 354
 Secher, Knud, chefredaktør, 42, 108, 117, 134, 193, 202, 396, 466f.
 Seldorf, H.M.V., politimester, 484
 Sensius, Kai, komponist, 428, 442
 Shakespeare, William, engelsk forfatter, 412, 418
 Sidenius, Henrik, skoleinspektør, 348f., 351
 Sindal, Helge, skoleleder, 381
 Sinding, Tage, statsadvokat, 479
 Slebsager, Erik, byrådsmedlem, 141
 Stalin, Josef, sovjetisk politiker, 130
 Stamer, Ebba, byrådsmedlem, 237
 Starcke, Viggo, politiker, 123
 Stauning, Thorvald, statsminister, 116
 Stolt, Jens, kunstner, 425
 Stryja, Karol, polsk chefdirektør, 434, 436
 Strøm, Henning, kontorchef, 190
 Stærmosé, Jørgen, arkitekt, 426
 Svanholm, Poul, viceborgmester, 173, 204, 213f., 216-19
 Svendsen, Erik, forstander, 251
 Swane, Leo, museumsdirektør, 389
 Søgaard, Poul, folketingsmedlem, 132ff., 136, 224f.
 Sørensen, Poul, indenrigsminister, 159, 166f., 184, 193-98, 202
 Saabye, Svend, kunstner, 425ff.
- Tange, ES, kommunebogholder, 260
 Thestrup, Knud, justitsminister, 202
 Tjekhov, Anton, russisk forfatter, 413
 Tofte, Carsten, stadsbibliotekar, 404, 410
 Toftgaard Jensen, Frede, socialdirektør, 246, 260, 265, 273f.
 Toksvig, Claus, journalist, 161
 Trier Pedersen, Poul, journalist, 161
 Trommer, Aage, rektor, 377
 »Tysker«, Poul, se Hansen, Poul M.
 Tørring, Ludvig, fabrikant, 422
 Taasti, Anker, skuespiller, 416
- Uglebjerg, Preben, skuespiller, 416
 Utzon-Frank, E., billedhugger, 424f.
- Veber, Bendt, rektor, 427f.
 Vedel Jensen, Bent, sognerådsformand, 190
 Velén, Jakob, lærer, 251
 Vermod, Vagner, ungdomsklubleder, 271
 Vestbjerg, Birgitte, statsadvokat, 479
 Vesterled, Orla, kommunesekretær, 162
 Vetö, Tamás, chefdirektør, 436
 Viskum, Poul, overlæge, 277
- Wagner, Børge, kapelmester, 434, 436
 Weiding, Lily, skuespillerinde, 416
 Weiss, Peter, svensk forfatter, 417
 Wellejus, Aksel, kapelmester, 431, 434
 Werfel, Franz, østrigsk forfatter, 412
 Werner, I. Vilh., borgmester, 58, 109ff., 115-19, 123, 125, 127f., 130-34, 137, 142, 224, 226, 249, 251, 289, 321, 324f., 392, 429
 Werner, Sven Erik, rektor, 440
 Wesker, Arnold, engelsk dramatiker, 417
 Willumsen, J.F., kunstner, 423
 Wilton, Kai, teaterchef, 412ff., 416f.
 Witved, Edvind, rådmand, 54, 225, 234, 274
 Worm, Jørgen, overlæge, 279
- Yan, billedhugger, 424ff.
- Zachariasen, Allan, løber, 453
 Zeuthen, Jens, departementschef, 150, 178, 192
 Zibrandsen, Jan, museumsdirektør, 392, 426
 Ziegler, Lulu, skuespillerinde, 416
- Øllgaard, Hans, biskop, 461
- Aastrup, K.L., domprovst, 460

17. marts 1988 – dagen før Odenses 1000 års jubilæum – afsløredes på Flakhaven denne skulptur af billedhuggeren, professor Robert Jacobsen. Den var en gave til byen fra Albani Bryggerierne, Den danske Provinsbank og Nykredit. Arbejdet med skulpturen blev på Odense Stålskibsværft, Lindø, udført af medlemmer af Dansk Metalarbejderforbund, Odense Afdeling, som dettes gave til byen i anledning af jubilæet (Hans Henning Christoffersen, Lindøværftet, fot.).

Efter den 2. verdenskrig blev Odense en storby. I 1950 rundede indbyggertallet de 100.000, og ved kommunesammenlægningen i 1970 voksede byen i alle retninger. Kommunalreformen var stærkt omdiskuteret, og mange af omegnskommunerne forsøgte til det sidste at undgå sammenlægning med Odense. Politisk set betød indlemmelserne af de mange landsogne dog ingen ændring, og den socialdemokratiske dominans fra borgmester I. Vilh. Werners tid fortsatte perioden igennem.

Industribyen Odense ændrede karakter og blev først og fremmest præget af serviceerhverv og et center for hele det fynske område. Kvinderne fandt i stort tal vej til arbejdsmarkedet, og en lang række børneinstitutioner blev en nødvendighed. På uddannelsesområdet kronedes indsatsen i 1966 med et universitet, Danmarks tredje, og de kulturelle tilbud blomstrede i takt med øget velstand og fritid.

Udflytningen til forstæderne betød en affolkning af den gamle bymidte, men trafikken i centrum mangedoblede, da bilen blev hvermands eje. Dette nødvendiggjorde bl.a. det omstridte anlæg af Thomas B. Thriges Gade og talrige nedrivninger, men i slutningen af perioden blev signalerne andre, og bevarende byfornyelse slog igennem – f.eks. i kulturcentret Brandts Klædefabrik.

Storby og servicecenter er tiende og sidste bind af det store værk om byens historie, som byrådet har besluttet at udsende som optakt til byens 1000 års jubilæum i 1988. Værket bygger på de nyeste forskningsresultater, men samtidig skrives det på en populær måde og er rigt illustreret. Der lægges vægt på at skildre alle sider af byens og befolkningens liv.

Forsidebilledet er taget ved jernbanetunnelen i Nørregade i myldretiden en gang i 1960. Tunnelen var en flaskehals for trafikken til og fra de store virksomheder ved havn og kanal, indtil Thomas B. Thriges Gade blev anlagt.

I
KOMMISSION
HOS
ODENSE
UNIVERSITETS-
FORLAG